

BIBLIOTHECA INDICA;
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

OLD SERIES, Nos. 51, 73, 143, 144, 145, and 237.

THE (LALITA VISTARA,

OR

MEMOIRS OF THE EARLY LIFE OF S'AKYA SIÑHA.

EDITED BY

RA'JENDRALA'LA MITRA, LL. D.

*Honorary Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and
Ireland, and of the Physical Class of the Imperial Academy of
Sciences, Vienna; Corresponding Member of the German
and of the American Oriental Societies, and of the
Royal Academy of Science, Hungary; Fellow
of the Royal Society of Northern
Antiquaries, Copenhagen,
&c., &c.*

CALCUTTA:

PRINTED BY C. B. LEWIS, BAPTIST MISSION PRESS.

1877.

INTRODUCTION.

How finally to preclude the miseries incident to mundane existence is the problem which has engrossed the attention of nearly all the philosophical writers of India. "The complete cessation of pain should be the ultimate object of man"* said Kapila, and the chief motive of Gautama is "the attainment of beatitude through the annihilation of pain."† Patanjáli, Kaṇáda and Vyása have likewise been impelled to their tenets by a similiar desire, and the sayings of Nának and Guru Govind and Chaitanya afford incontestable proofs of their intolerance of mundane suffering which led them to yearn for a peaceful hereafter at the sacrifice of the prĕsent. It was an intense feeling of a like nature that led a prince, two thousand four hundred years ago, to forego the pleasures of an oriental paláce, and to betake to the privations and sufferings of the life of an anchorite. In the language of his biographers, the sights successively, during his pleasure excursions, of an old man, a sick man, a

*Sāṅkhya Sūtra, Aphorism 1st.

†Nyāya Sūtra, Aph. 2nd.

corpse and a recluse, the emblems of age, disease, death, and religion—of the bane and the antidote—awakened in his mind a sense of the sad realities of this life, and led him thenceforth to apply himself assiduously to the study of different systems of philosophy, and to the performance of the most rigorous austerities. Fasting by day exposed to the burning rays of the midday sun, and sleeping by night under the canopy of heaven in the heavy rains of autumn, or the piercing cold of winter, he lived but for the attainment of an unknown quantity, the *summum bonum* of existence. His penance and his studies did not, however, afford him the consolation he sought; and he was at last induced to renounce his tutors and their learning, and to proclaim himself a reformer. The tenets he promulgated attained a world-wide celebrity, and his followers now include nearly one-fifth of the human race.

But great as was the success of this renowned teacher, the history of his life is involved in mysteries which the light of modern research has yet scarcely dispelled. India never had her Xenophon or Thucydides, and her heroes and reformers, like her other great men, have to look for immortality in the ballads of her bards, or the legends of romancers. S'ákya Siñha, the reformer to whom I have above alluded, for a time had not even that advantage. He was known only through the misrepresentations of his enemies, the Bráhmans. The orientalist, however, has now no longer to complain of paucity of information regarding him. The discoveries of Hodgson in Ne-

pal, of Uphām and Turnour in Ceylon, of C'Soma de Kōrōsi in Tibet, and of Klaporth, Remusat, Beal and others in China, have placed at his disposal a large mass of legends in Sanskrit, Pāli, Tibetan and Chinese, which record with more than Boswellian zeal and assiduity, though not with like fidelity, even the most trivial circumstances connected with the life and the preachings of the great reformer. But it is an arduous task to attempt to put skin and living flesh upon the dry bones of old legends; still more so to resuscitate an authentic identity, or prove the verity of a picture founded upon such materials. Written at different times by different persons, under very dissimilar circumstances, in various climes, those legends cannot be expected to be very homogeneous in their character, or concurrent in their testimony. They abound in contradictions, fictions and fables which altogether vitiate their worth as historical records. But in a country where a few coins and inscriptions are the only representatives of her history for many hundreds of years, ballads and legends acquire an importance which in more favoured climes is seldom accorded to them. Besides, inasmuch as they are mostly based upon a substratum of truth, and the Pāli, the Tibetan and the Chinese writings are avowed translations from the Sanskrit, they have certain points of correspondence and unity which cannot fail to be of interest to the scientific antiquarian.

The task is no doubt difficult to deduce the truth from the mass of fictions in which it is buried in these writings by the zeal of unscrupulous and bigoted

votaries; but inasmuch as these are almost the only materials from which a knowledge of genuine Buddhism can be obtained, they have a peculiar claim to consideration from the Indian historian.

Buddhist writings, whether Indian or foreign, are divided into three classes, technically called the *Tripiṭhaka* or "the three repositories." The first of these comprises the sayings of Buddha himself (Sútra), and as such, constitutes the corner-stone of Buddhism. Upon it were founded the Buddhist systems of philosophy (Abhidharma) and ethics (Vinaya). The works included under these three heads are, however, of very unequal merit, and held in very different estimation by their followers. Nor has the principle of the triple division been very strictly adhered to, for there are now many works of such a miscellaneous character, that they may be included under all the three divisions. It is evidently on this account that the Nepalese and the Tibetan Buddhists have adopted other and more comprehensive classifications.

The religious literature of the Tibetans is comprised in the great collection called the *Kahgyur*, and that is divided, for facility of reference, into seven classes, each of which includes a variety of works of unequal merit and extent. The first class is called *Dulva* or discipline; the 2nd, *Sherch'hin* or metaphysics; 3rd, *Phalch'hin* or rules of the religious community; 4th, *Dhomseks*, miscellaneous doctrines; 5th, *Do-de*, aphorisms or sayings of Buddha; 6th, *Nyangdas*, or final deliverance; and 7th, *Gyut*, or mystical doctrine. Under the triple division, the

first constitutes the Vinaya, the next three the Abhidharma, and the rest Sūtras.

The Nepalese divide their books into twelve classes, and each class has a number of orders and varieties. They have, nevertheless, selected some of their most important works which they hold, without any reference to their character, to be the scriptures of their faith. These are pre-eminently their Holy Writ. They include under this head the following works: *viz.*, 1st, the Ashtasahasrikā; 2nd, the Gaṇḍa Vyūha; 3rd, the Das'abhumis'vra; 4th, Samādhirāja; 5th, the Lankāvatāra; 6th, the Saddharma-puṇḍarika; 7th, Tathāgata Guhyaka; 8th, the Lalita Vistara; and 9th the Suvarṇa Prabhāsa. According to Mr. Hodgson, "Divine worship is constantly offered to these nine works * * * by the Buddhists of Nepal. The aggregation of the nine is now subservient to ritual fancies; but it was originally dictated by a just respect for the pre-eminent authority and importance of these works, which embrace, in the first, an abstract of the philosophy of Buddhism, in the seventh a treatise on the esoteric doctrines, and in the seven remaining ones, a full illustration of every point of the ordinary doctrine and discipline, taught in the easy and effective way of example and anecdote, interspersed with occasional instances of dogmatic instruction."* I have not had an opportunity of examining all these nine works; my remarks must necessarily be confined to those I have seen, and they include the 1st, 2nd, 4th, 6th, 7th, and 8th.

* Illustrations of the Literature and Religion of the Buddhists, p. 19.

The first treatise, *Ashtasahasriká*, is avowedly an abridgment of a much larger work called *Prajñá Páramitá*, or "transcendental knowledge." It is a prose work in five bulky volumes, but it is said to comprise matter enough to equal, according to the Indian mode of reckoning, a hundred and twenty-five thousand stanzas of 32 syllables each. Looking to the bulk of the work this estimate is by no means exaggerated; but some say that the numerals refer to the number of separate topics discussed in the work, and not to its extent. The same doubt exists as to the object of the numerals which make the names of other redactions of this work, which are all in prose. The specific name of this great work is *Rakshyá Bhagavatí*, and each volume is called a *Rakshyá*. "The subject of this work", says Hodgson, "is of a highly speculative character, belonging rather to philosophy than religion. The cast of thought is sceptical in the extreme, endless doubts are started, and few solutions of them attempted. S'ákya appears surrounded by his disciples, by whom the arguments on each topic are chiefly maintained, S'ákya acting generally as moderator, but sometimes as sole speaker. The topics discussed are the great first principles of Buddhism; the tenets of the four schools of Bauddha Philosophy are mentioned, but those of the Svábhávika alone, largely discussed. The object of the whole work seems rather to be proof of the practice, that doubt is the end as well as beginning of wisdom, than the establishment of any particular dogmas of philosophy or religion: and from the evidence of this great work

it would appear, that the old Buddha philosophers were rather sceptics than atheists.* As a repository of metaphysical and ontological discussions the work was a valuable one, but it was too large and too rambling to be of much use, and even as early as the second century before the Christian era an attempt was made to condense it, and a redaction of "a hundred thousand" was produced (*S'atasáhasriká Prajñá Páramitá*). It retained, however, all the defects of the original, and could not therefore supersede it. A second redaction of "twenty-five thousand" (*Panchaviṅśa Sáhasriká*) followed; but it too failed. A third attempt resulted in the *Das'asáhasriká*, or "ten thousand;" but that likewise proved insufficient. The fourth redaction is the *Ashtasáhasriká*, or "eight thousand." In Mr. Beal's Catalogue of the Chinese Tripitaka the first and the fourth recensions have been named; as also an exegesis on the original text by Nargárjuna Bodhisattva, which was translated into Chinese by Kumárajíva in circa, A. D. 400. As the handiest of the five redactions, the last is the most approved, and held in the highest appreciation. Its proper name, like that of its predecessors, is *Prajñá Páramitá*; but it is best known by the specific name of *Ashtasáhasriká*. It is divided into 32 chapters. The salutation at its beginning is somewhat peculiar. Instead of the usual formula of salutation to the three Ratnas, or to Buddha, or to Bodhisattvas, adoration is paid to the work itself, to the renowned *Prajñá Páramitá*; and the same is then repeated in a set of

* Illustrations of the Literature, &c., of the Buddhists, p. 23.

verses which describes the work "as the source of knowledge of Tathágata." The name being in the feminine gender, the work is addressed throughout as a female. The scene is laid in a garden near the Vulture Peak (Gidhrakúta) at Rájagriha. When Bhagaván S'ákya was once sojourning there in the company of a large number of disciples and followers, Sáriputra opened a discourse by asking Subhuti information on various philosophical topics, relating to the fundamental principles of Buddhism, and the replies and discussions which followed form the subject of the work. The topics refer to forms and their archetypes; to the means of attaining true knowledge; to the lives of the 24 Bodhisattvas; to various forms of meditation; to *tathatá* or sameness, that is the relation of material objects to their archetypes; to *Máyá-puruṣa* or typical human beings; to explanations of various Buddhist maxims; to the means of overcoming the miseries of mundane existence; to universal knowledge, and the mode of attaining it; and to a variety of other recondite questions of speculative theology and metaphysics.

The *Gaṇḍavyūha* is a narrative work in which the disciples and followers of S'ákya, in his presence, discourse on practical Buddhism. In the first chapter Manjuśrí explains to Sudhana-kumára the cardinal principles of Buddhism. In the second and the third Sudhana and Meghaśrí discourse on the same topic, and on the descent of Bodhisattvas. The fourth is devoted to an exposition, by Supritishthita, a Braikshu, of the manner in which Buddhist faith should be sought. In

the fifth, the career of Buddha is expatiated upon by one Meghadravida in reply to Sudhana. In the sixth, a S'reshthi or banker comes forward to solve the doubts and difficulties of Sudhana relating to certain points of faith. In the next, Sáradhaya expatiates on the glory of Buddha. A female mendicant of the name of A'vá next explains how a Bodhisattva should study the Bodhi religion. Another mendicant of the same sex then explains the proper course of life for Bodhisattvas. In the ninth, a Rishi of the name of Bhishmot-tara-nirghosha, in reply to Sudhana, explains the duties of Bodhisattvas. The discussion of the subject is continued in several of the succeeding sections, the interlocutors being successively a Bráhmaṇa named Jayoshmáyatana, a maiden of the name of Maitráyāni, daughter of Maitráyana, one of the principal followers of S'ákyā; Sudarsana a Bhikshu, Prabhútá a nun, Vidusá a householder, and others. In Section 18, Sudhana expounds the subject to Nala, a king, whose kingdom is described at some length, and who is apparently the same with the hero of the Naishadha, and king of Berar, whose story finds so prominent a place in an episode of the Mahábhárata. In the next he goes to the town of Suprabhá, and converts to his faith its king, Maháprabha. He next goes to the house of Chhalá, a nun, from whose head issues a halo of brilliant light; and then goes in quest of an itinerant hermit (*Parivrajaka*) Sarvagámina by name, with whom he discourses on the maxim, *mayánut-taráyai*... "Nothing by me of the future" &c. From Sections 22 to 30 the topic of discussion between Su-

dhana and different hermits is, "How should the Bodhisattva knowledge be taught by a Bodhisattva." (*Kathañ bodhisattvena bodhisattvacharyān s'ikṣhayitavyam.*) The subject of the 31st is an interview of Sudhana with a goddess named Varā, who shows him many jewels of rare value. In the next Vāsantī, a goddess, replies to his query "Show me the way to omniscience, by which the Bodhisattvas attain their tenfold powers on earth." Other recondite questions of this character follow through twenty successive sections, in which Sudhana either instructs, or is instructed, by some monk, or nun, or god, or goddess in the mysteries of the Buddhist religion. The work is of considerable antiquity, and is, I believe, the same with the *Ghanavyūha*, which was translated into Chinese under the name of *Tu-shing-mi-yen-king* by Amoghavajra of the Tang dynasty in 907—960 of the Christian era.

I have not seen any MS. of the 3rd work, *Daśabhūmīśvara*. According to Hodgson it contains "an account of the ten Bhūmis, or heavens, or stages of perfectibility," the names of the ten being thus given in Dr. Cowell and Professor Eggeling's Catalogue;—(1) Pramuditā, (2) Vimalā, (3) Prabhākari, (4) Archismatī, (5) Sudurjayā, (6) Abhimukhī, (7) Durāṅgamā, (8) Achalā, (9) Sādhumatī, (10) Dharmamedyā. In Mr. Beal's Report on the Chinese Tripiṭhaka, this work occurs under the name of *Shi-chu-king*, which was translated from the Sanskrit by Kumārajīva and another.

The fourth is *Samādhirāja*, a work of the class called Vyākaraṇa or narrative, in which various forms

of meditations are described at length, and details are given of the actions by which the perfection of Buddhist wisdom is acquired. The work extends to forty chapters. As the subjects are of a peculiarly recondite character which cannot be briefly analysed in a manner to be thoroughly intelligible, I refrain from attempting to describe the work at length. It was apparently not translated into Chinese, for I do not see its name mentioned in Mr. Beal's report.

The *Lankāvatāra* is a moderate-sized work of 198 folia, comprising, according to the Indian mode of calculation, about 3000 s'lokas. It is written partly in prose Sanskrit, partly in Gāthā verse. It treats of a miraculous visit paid by Sākya to the king of Lankā (Ceylon), and of his preachings in that island. It is divided into ten chapters (*parivartas*). Three different translations of it exist in the Chinese, one under the name *Ta-shing-jih-ling-kia-king*, another under *Lankia-o-po-tu-to-pao-king*, and the third under *Jih-ling-kia-king*,—the last by Bodhīruchi of the Wei Dynasty. (Circa. 221—223.)

The *Saddharma-piṇḍarīka* or “the lotus of good law,” has already been translated into French by Bur-nouf, and calls for no remark. It was translated into Chinese by Che-yen, of the Sung dynasty, (960—1278) under the name of *Fa-hwa-san-mui-king*. An epitome of it appears among the books of the western Tsin catalogue, and a commentary of it in select explanations under the name of *Fa-hwa-in-kia*, (Beal, pp. 14 & 104). The seventh is named *Tathāgata Guhyaka*, otherwise called *Atiśya-saṃagha* or “a collection of secrets.”

Like the *Īst*, it is written partly in Gáthá versé, and partly in Sanskrit prose, and is divided into eighteen chapters. It belongs to the class Tantra, and treats of various esoteric rites and mantras, dwelling largely on the peculiar marks that are characteristic of the body of Tathágáta, and on various forms of meditation.

As a Tántric composition of the esoteric kind, it has all the characteristics of the worst specimens of Sákta works of that type. The professed object, in either case, is devotion of the highest kind—absolute and unconditional—at the sacrifice of all worldly attachments, wishes and aspirations; but in working it out theories are indulged in and practices enjoined which are at once the most revolting and horrible that human depravity could think of, and compared to which the worst specimens of Holiwell Street literature of the last century would appear absolutely pure. A shroud of mystery alone serves to prevent their true characters being seen, but divested of it works of the description would deserve to be burnt by the common hangman. Looking at them philosophically the great wonder is that even a system of religion so pure and so lofty in its aspirations as Buddhism could be made to ally itself with such pestilent dogmas and practices. The chapters of the work are, as is usually the case with the Tantras, called *Paṭalas*, and the similitude is carried out in every respect. The first chapter opens with details about various kinds of Samádhi or meditation appropriate for the higher order of the Buddhist clergy. The second gives directions as to the mode in which Buddha is to be reflected upon. The third

and the fourth describe various kinds of diagrams and mystical figures necessary to be drawn when engaged in the worship of Buddha. In the fifth are detailed the characteristics and qualifications necessary for a neophyte to undertake certain forms of secret worship, and among the practices enjoined which promote the attainment of perfection, debauchery of the most bestial character, not even excepting mothers, sisters and daughters, is reckoned as most essential.* These are followed by an account of how, during the height of meditation in the case of perfect devotees, the crown of the head bursts open, and rays of light issue therefrom. Certain prayers to be addressed by Bodhisattvas to Bhagaván are also given.

The sixth is devoted to secret mantras, like the Vija mantras of the Tantras, to meditation of mystic diagrams, and to training necessary for such meditation. The most appropriate food for devotees while engaged in this worship is said to be the flesh of elephants, horses and dogs,† to the exclusion of rice. The means of attaining perfection, described in the next chapter, are not to be austerity, privations and painful rigorous observances, but the enjoyment of all the pleasures of the world,‡ and the way in which some

* मातृभगिनीपुत्रीश्च कामयेयस्तु साधकः ।

स सिद्धिं विपुलां गच्छेन्महायानाद्यधर्मेण ॥ fol. 15.

† हस्तिमांसं हयमांसं श्वानमांसं तथोत्तमं ।

भक्षयेद्द्वारकृत्यर्थं चान्नन्तु विभक्षयेत् ॥ fol. 20.

‡ दुष्करैर्नियमैस्त्रीभिः सेव्यमानो न सिध्यति ।

सर्वकामोपभोगैस्तु सेवयंश्चायं सिध्यति ॥ fol. 21.

of the pleasures are described are simply revolting.*

The eighth opens with a hymn, by Ratnaketu, in praise of Bhagaván, and then gives the ritual of the worship aforesaid. The ninth is devoted to the ritual of the worship of Vajradhara, the diagrams, the forms of meditation, and the secret mantras required for the same. The tenth is a dialogue between Tathágata and Vajradhara, in course of which the latter explains the details of adoration with a secret mantra called *Mahá-siddhi-pradáyaka-mantra*, or that which grants the highest transcendental powers. In the next, Tathágata explains the mystery of the sacred syllables *om*, *áh*, *hum*, and the uses thereof. This is followed, in the next chapter, by instructions as to the rituals to be observed in performing particular kinds of meditations and the rewards derivable therefrom. All castes and classes are declared to be fit for the performance of such meditations, provided they follow the rules. The subject is continued in the next in which *japa* or silent recitations of mantras of various kinds are enjoined. These recitations may be accomplished by the body (*káya-jápa*), by speech (*váj-jápa*), by the mind (*chitta-jápa*), by the passions (*rágajapa*), and by other means.

The fifteenth section is particularly disgusting in its details, as it describes the adoration of Buddha through damsels of twelve years of age, daughters of Chaṇḍálas, dancing women, and other low castes, and by observances of rituals of the most revolting kind. Daily intercourse with daughters of the Chaṇḍála caste

in out of the way places is deemed an essential of the highest importance,* and particular stress is laid on their personal charms.† A variety of mantras are given for the purpose of these adorations, and also incantations and charms for curing diseases, for causing hallucination or death, for acquiring superhuman powers, and for other purposes. The mantras are of the usual type, formed of the mystic syllables, *om*, *hum*, *hah*, *ah*, &c. One of these includes twenty-three such syllables.

The sixteenth is exclusively ritualistic, giving directions for various kinds of secret worship, and the most appropriate diagrams, mantras, homas, and offerings of various kinds required for them. The oblations to be offered on the homa fire include, among other things, ordure, flesh, oil, &c.‡ The ceremonials described are throughout in the highest degree mystical.

The next two sections are quite as mystical and revolting as the last, but they are not so entirely ritualistic. They are made up of a great number of dialogues between Bhagaván, Vajradhara, Vajrapáni, and other Bodhisattvas, in which the esoteric doctrines of the faith are discussed at length, and various duties, discipline, forms, observances, rituals and practices are inculcated. All the ritualistic forms of *dhyána*, *dháraná*, *mudrá*, *nyása*, *sádhana*, &c., of reflection, meditation, gesticulation, regulation of breath, and other

* द्वादशाब्दिकां कन्यां चण्डालस्य महात्मनः ।

सेवयेत् साधको नित्यं विजनेषु विशेषतः ॥ fol. 73.

† चांदवक्त्रां विमालाक्षीं नदीकन्यान्तु शोभनां । fol. 73.

‡ विष्णुचर्मासनेलाक्षैराकृतिं प्रतिपादयेत् । fol. 78.

manifestations of mummary which characterize the Tántric cult of the Hindus are all faithfully reproduced, and interspersed with hymns, prayers, hallelujahs, &c. Some of these are in themselves of perfectly unexceptionable character. Others, absurd, unmeaning, or stupid as they are, are not in themselves such as to be particularly objectionable. But they are sometimes disfigured by injunctions which are highly repulsive. Not satisfied with the order given in the last chapter to make offerings of excrementitious matter on the homa fire, the author goes to the length of recommending such substance as human food,* denouncing all repugnance to such articles as sinful,† and enjoining that no food or drink should be taken by a worshipper, which has not been mixed with ordure, or urine, or flesh-meat of some kind.‡ Such injunctions would, doubtless, be best treated as the ravings of madmen. Seeing, however, that the work in which they occur is reckoned to be the sacred scripture of millions of intelligent human beings, and their counterparts exist in almost the same words in Tantras which are held equally sacred by men who are by no means wanting in intellectual faculties of a high order, we can only deplore the weakness of human understanding which yields to such delusion in the

* समयसुखं रज्जु बुद्धिज्ञानोदधिप्रभोः ।

विष्णुचं सदा भक्ष्यमिदं गुह्यं मन्त्राद्भुतं ॥ fol. 85.

† विष्णुचं शृङ्गारज्ञानां जुगुप्सां नैव कारयेत् ।

भक्ष्यद्विधिना नित्यमिदं गुह्यं त्रिवचनम् ॥ fol. 91.

‡ अन्नं वा अथ वा पानं यत्किञ्चिद्भक्षयेद् व्रती ।

विष्णुचमांसयोगेन विधिवत् परिकल्पयेत् ॥ fol. 92.

name of religion, and the villainy of the priesthood which so successfully inculcates them.

The eighth is the *Lalita Vistara*. It is a work of the narrative kind, and, like the preceding seven, has the epithets *Mahávaipulya* and *Maháyāna Sūtra* attached to it. In extent it holds rank between the *Ashtasahasriká* and the *Saddharma* on the one side and the *Tathágata Guhyaka* and *Lankavatára* on the other. According to the Indian system of computation its extent is about six thousand verses of 32 syllables to the verse, divided into 27 chapters of unequal length. The chapters invariably begin in prose, but, like most of the other *Mahávaipulya Sūtras*, have some poetry at the end, and sometimes also in the middle, which generally contains an abstract of the circumstances detailed in the prose portion, and seem to have been introduced for their corroboration. The *Rgya-tch'er-rol-pa* of the Tibetans, though avowedly a close translation of this work and marked by all its peculiarities, has little of the corroborative poetry, and yet it is evident that when the translation was prepared in the sixth or the seventh century of the Christian era, the poetry was in existence; as we find the substance of it is given in Tibetan verse in such places where the Sanskrit has no counterpart in prose. The substance of the Burmese legend of Godama of which an English translation has been some time since published* by the Right Rev. Bishop Bigandet, is likewise taken from the Sanskrit original; but the Burmese author

* It first appeared in the form of an article in the Journal of the Indian Archipelago, and was subsequently collected in an octavo volume.

does not follow his text with the scrupulousness which characterises the Tibetan version, and it has beside none of the poetry. The Burmese have a shorter work on the life of their Godama. It is named the *Malalangara Wattoo*, and is likewise founded upon the Sanskrit; but it partakes not of the elaboration of the original.

In the Chinese, there are several recensions of the Lalita Vistara. One of them is named *Fang-kwang-ta-chwang-yan-king*. It was translated by the Shaman (*Sramana*) Devakara of the Tang dynasty, (Circa 620—904). It is divided into four books, twelve chapters (*Kioun*), and twenty-seven sections (*Vaggas* or *Phin*), of which the last division obtains in the Sanskrit and the Tibetan versions. From a comparison of M. Foucaux's French version of the Tibetan text with the Chinese it appears that section for section the two agree very closely, "and from a comparison of the contents of the chapters," Mr. Beal adds, "this agreement is still more evident." I am not in a position to say if the Chinese version contains any counterpart of the Gáthá portion of the Sanskrit text; probably it does not, for the value of the Gáthá, as will be shown lower down, depends upon its being the *ipsissima verba* of certain ancient records which the Sanskrit author quotes in support of the authenticity of his prose text, but which in a translated form would amount to mere repetition, of no use as corroborative proofs. It is obviously this consideration that has likewise led to the omission of the Gáthá from the Burmese and the Tibetan versions.

Another Chinese version of the *Lalita Vistara* is called *Pou-yaou-king*. It comprises thirty sections in eight chapters and two volumes. It was "translated from the Sanskrit by the Indian priest Dharmaraksha, during the Western Tsin period (265—313 A. D.)."* Its contents have been given in M. Senart's *Légende du Bouddha*, and judging from them the work would seem to be a loose version of the Sanskrit Text.

The following extract from the Introduction to Mr. Beal's "Romantic Legend of Śākya Buddha," supplies information regarding other Chinese versions of the *Lalita Vistara*. .

"A very valuable date, later than which we cannot place the origin of the story, may be derived from the colophon at the end of the last chapter of the book. It is there stated that the 'Abhinishikramana Sūtra' is called by the school of the Dharmaguptas *Fo-pen-hing-king*; by the Sarvāstivādas it is called *Ta-chwang-yen* (great magnificence, *i. e.*, 'Lalita Vistara'); by the Mahāsaṅghikas it is called *Tu-ssu*, *i. e.*, Mahavastu.

"We know from the 'Chinese Encyclopædia,' *Kai-yuen-shi-kiau-mu-lu*, that the *Fo-pen-hing* was translated into Chinese from Sanskrit, by a priest called Chu-falan, so early as the eleventh year of the reign of Wing-ping (*Ming-ti*), of the Han dynasty, *i. e.* 69 or 70 A. D. We may, therefore, safely suppose that the original work was in circulation in India for some time previous to this date.

"It must be borne in mind, however, that several translations of the 'Legend of Buddha' are quoted

* Beal's *Tripitāhaka*, p. 19.

under the name *Fo-pen-hing*. The first, which we have already alluded to, the original of which was lost so early as the beginning of the Tang dynasty, was in five chapters (*kiouen*). There is allusion to another translation (*Kai-yuen-shi-kiau-mu-lu*, vol. i. chap. i, fol. $\frac{36}{2}$), bearing the same name but in *one* chapter, now lost. Again, it is stated (vol. ii, chap. xiii, fol. $\frac{20}{2}$, and vol. iii, chap. xx, fol. $\frac{32}{2}$ *op. cit.*) that a work called '*Fo-sho-hing-tsan-king-fu*,' in five chapters, composed originally by Asvagosha, and translated into Chinese by Dharmalatsin, an Indian priest of the Northern Liang dynasty (502-555 A. D.), is also called by many writers *Fo-pen-hing*. Again (vol. ii, chap. xiii, fol. $\frac{21}{1}$, *op. cit.*), it is said that a work called *Fo-pen-hing-king*, in seven chapters, was translated by a Shaman of Liang-Chau (called *Ratnamegha*, chap. xx, fol. $\frac{32}{2}$, *op. cit.*), of the Sung dynasty (420-477 A. D.). The writer then adds that this last-named translation is sometimes called *Fo-pen-hing-tsan-king*."*

According to the classification of the Káhygur the *Lalita Vistara* comes under the fifth head of *Mdo-sde*, or aphorisms (Sanskrit, *Sútrānta*) of which it forms the second volume. The Nepalese likewise call it a *Sútrānta*, but by the rules of their arrangement it falls under the head of *Vyākaraṇa* of the class called *Gáthá*. What this *Gáthá* is, I shall notice in the sequel.

Like the rest of the *Sútra* works of the Buddhists, the *Lalita Vistara* does not record the name of its author. It opens, according to the established canon of *Sútra* writings, with the phrase "thus hath it been

* Beal's *Romantic Legend of Sákya Buddha*, pp. V—VI.

heard by me," and continues "that on a certain occasion when S'ákya was dwelling in the grove of Jetavana in Oudh his disciples requested him to relate to them the history of his life, and in making this request they said, 'There exists, O Lord, an amplified treatise on religion, the noblest of Sútras, called the Lalita Vistara. It expounds the source of Bodhisattva blessings; discloses the light of Tushita; and dilates on the consultation, advent, career, birth-place, and the greatness of the birth-place of Buddha; it narrates the special excellencies of his boyhood, of his proficiency in all worldly occupations,—in writing and arithmetic, both plain and symbolical—in mechanical arts,—in the practice of the sword, bow and arrow, and in all sorts of gymnastics; it unfolds his conjugal enjoyments; re-cites the method of acquiring the final and immutable reward of all Bodhisattva discipline; displays the career of Tathágata triumphing over the legions of Mára, and his might and majesty in all their eighteen declensions; points out the heresies of the Buddha religion; and in short, constitutes the whole of what was imparted by former venerable and absolute Tathágata Buddhas. Thou O Lord, relate the same unto us.'"

This, in fact, is a brief summary of the contents of the work under notice, and includes the headings of almost all its different chapters.

In conformity with his plan of giving his work the character of an autobiography, the author has very appropriately concluded it with the appearance of S'ákya as a teacher of mankind. In this respect the Buddhist author has a great superiority over his Bráh-

man antagonists, who sin against all consistency in their attempts to make one author speak for another. A notable instance of this may be found in the first line of the Mánava Dharma S'āstra in which Manu is made to commence his work with the words "Manu sat reclined &c."*

The language of the work is remarkable. It has been already observed that the work is written partly in prose and partly in poetry, and the two parts are written in language very dissimilar to each other. The words used in the two portions are obviously pure Sanskrit; but there are a great number of technical terms whose true import is unknown, and they offer great difficulty to the modern Indian or European reader unacquainted with the philosophical terminology of the Buddhists in understanding the text. The prose portion is in ordinary Sanskrit, and conformable generally to the canons of Pāṇini and his disciples. Instances of transgression do occasionally appear, but they are apparently the result of accident, or inattention, or slovenliness, and not by any means an inherent peculiarity. Such errors of grammar are not infrequent in the Purāṇas, though by no means to the same extent.

The style is verbose and tedious in the extreme, and in this the work fully bears out its title of "highly

* No doubt the commentators explain the inconsistency by presuming the actual composition to be that of a disciple recording the words of his teacher, but as the work is not so acknowledged, the inconsistency remains.

developed" or Mahávaipulya Sūtra. Epithets by scores are attached to a single noun, and its verb is sometimes not to be met with before the end of the 2nd or the 3rd page. In the second chapter of the work; there is an instance in which the verb occurs seventy-one lines away from its nominative. In the larger *Prajñā Páramitā*, instances of this dislocation are much more frequent. This is, however, not peculiar to the Buddhist writings; the Bráhmaṇic romances of the middle ages, particularly those of Daṇḍi and Vāṇabhaṭṭa, abound as much in instances of this description, as do the Vaipulya Sūtras of the Buddhists. In the Vaishṇavite works of the 15th and 16th centuries, they occur with almost as great a profusion.

This peculiarity, however, is confined to the prose. The poetry of the Lalita Vistara is entirely different. Instead of laboured verbosity, it is noted for a lively elliptical terseness which at once indicates that it is not the composition of the same party who wrote the prose. Its different phraseology, its unpolished simplicity, its unconfined boldness of conception, its natural freshness and vigour, all tend to support the same opinion. Although written in a variety of metres from the facile octosyllabic anuṣṭup to the most complicated Sārdulavikṛīḍita, which includes 19 syllables to the foot, it is nowhere wanting in the simplicity of style, or the easy natural flow of its language.* Nepalese chroni-

* These remarks on the Gáthā are taken principally from an article by the editor in the Journal of the Asiatic Society, Vol. XXIII, pp. 604, et seq.

clers call this species of poetry by the generic name of *Gáthá* (ballad), probably from its having been principally used by the scalds and bards of mediæval India. For nearly a similar reason, the Balenese style the language of their poets the *Káwi* or 'poetical,' and the language of the Vedas is called *Chhandas* (metrical), whence by a well-known euphonic law, we have the Zend of the old Persians. M. Burnouf, the first European scholar who noticed these poetical effusions, describes their language "to be a barbarous Sanskrit in which the forms of ages, of San̄skrit, Páli, and Prákrit, appear to be confounded."

It differs from the Sanskrit more in its neglect of the grammatical rules of the latter than from any inherent peculiarity of its own. The niceties of the Sanskrit forms of declension and conjugation find but a very indifferent attention from the *Gáthá* versifier; he uses or rejects the usual case-affixes according to the exigencies of his metre with as much veneration for the rules of Páṇini as the West Indian Negro has for those of Lindley Murray; indeed, the best illustration that can be given of the relation which exists between the Sanskrit, the *Gáthá* and the Páli, would be extracts from the literature of the Negroes. The following paragraph from a Negro version of the New Testament by some Moravian Missionaries bears exactly the same relation to the English of the *Times* newspaper, as the Páli does to the Sanskrit of the Puráṇas, and the affinity of its translation to the same standard, may be very appropriately likened to that of the *Gáthá* to the Bráhmanic language of the gods.

“Drie deh na bakka, dem holi wan bruiloft na Cana na Galilee, en mamma va Jesus bëen ce dapeh. 2. Ma dem ben kali Jesus nanga him disciple toe va kom na da bruiloft. 3. En tah wieni kaba, mamma va Jesus takki na him, dem no habi wieni morro. 4. Jesus takki na him nu mamma noe worko me habi nanga joe. Tem va mi nòben kom jette.”

Translation.—“Three days after back, them hold one marriage in Cana of Galilee, and mamma of Jesus been there. 2. But them been call Jesus with him disciples to come to that marriage. 3. And when wine end, mamma of Jesus talk to him: Them no have wine more. 4. Jesus talk to him me mamma how work me have with you, time of me no come yet.”

* The Gáthá exists only in a versified form, and is to be met with in that class of Buddhist writings called the *Mahāvāipulya* or the “highly developed” Sūtras. It occurs generally at the end, and not unoften in the middle, but never at the commencement, of a chapter, and contains a poetical abstract of the subject described in the prose portion of the works. Its peculiarities are those of a language in a state of transition; it professes to be Sanskrit, and yet does not faithfully conform to its rules. In it we find the old forms of the Sanskrit grammar gradually losing their expressive power, and prepositions and periphrastic expressions supplying their places, and time-hallowed verbs and conjugations juxtaposed to vulgar slangs and uncouth provincialisms. At one place, orthography is sacrificed for the sake of prosody, and a word of a single

short syllable is inflated into one of three syllables, while at others the latter yields to the former, and a molossus supplies the place of a pyrrhic or a tribrach. A spirit of economy pervades the whole, and syllables and words are retrenched and modified with an unsparing hand. According to M. Burnouf, instances of these peculiarities occur in most of the works of the highly developed class, and I have noticed them in several works, but as those works have not yet been printed I shall confine my remarks to what have been met with in the *Lalita Vistara*. These appear generally to be referable to, (A) exigencies of metre, (B) provincialisms, and (C) errors of syntax and prosody, either accidental or current in the age when the poetry of the *Gáthá* was composed.

A. Of the changes which may be attributed to the exigencies of metre, (a) prolongation, (β) contraction, (γ) and elision of vowels, (δ) elisions of consonants, (ε) and the segregation of compound consonants and long vowels into their simple elements, appear to be the most frequent. I shall quote a few instances.

(a.) Of the prolongation of vowels the following may be taken as examples. They are not so frequently met with as contractions.

ना च for न च	ते for ताः
खो च for स च	स्मितामुखी for स्मितमुखी
प्रयातो for प्रायातः	हृत्पताक for हृत्पताका
रोदमान for रुदमान	करोथ for कुतथ

(β.) Of contractions of vowels, instances occur almost in every *s'loka*. They are generally effected by the use of short for long vowels, and the substitution of i and u for é, ai, o and au. For example ::

यानि for याने

घरेन्ति for घारयन्ति

द्रुमवर for द्रुमवराः

माय for माया

घण्ट for घण्टा

पुजमेतां for पूजामेतां

यथ for यथा

तथ for तथा

सद for सदा

मिथ्यप्रयोग for मिथ्याप्रयोग

क्षिप्र for क्षिप्रा

भवि for भावि

कभेन for काभेन

प्रमद for प्रमदा

प्रभ for प्रभा

वक्षित परिमत for वक्षिता.पा-

रगता

कृपकरण for कृपाकरणां

अस्य for अस्याः

मय for मया

(γ.) Elisions of vowels and consonants are also very frequent; they are effected principally with a view to economy and euphony. Final s'es are invariably elided, and the words declined as if they had ended in vowels. This evidently bears some relation to the rule which says, "all words with s final may be used as having a final: *sarve sántáh adantásch*. In the Vedas this peculiarity is frequently noticed. Take for instance :

नभे for नभसि

अप्सरः for अप्सरसः

सदार्चिस्तान्ध for सदार्चिषि

स्तान्धे

इम दृष्ट वस्थां for इमां दृष्टा

अवस्थां

निश्चरो for निश्चवार

प्रणिधेन्ति for प्रणिध्यायन्ति

मना for मनसः

एन for एतेन

वृपति for वृपते

जानमि for जानामि

उदरि for उदरे

सजगे for सर्वजगते

गेहि for गच्छे

सर्व for सर्वे

(δ.) Of the division of long vowels and compound consonants into their short and simple elements, the following are instances of constant occurrence :

दातिये for दाद्याः or दाद्याम्	दानचरिया for दानचर्या
दुरियेभि for दुर्यभ्यः	सुपिन for सुप्र
गिकानो for ग्लानो	वियूह for व्यूह
इस्त्रि for स्त्री	रसन for रत्न
तुरिय for दूर्य	शाकियानां for शाक्यानां
अकिञ्जान्तक for अक्कान्तक	नारियर for नार्या
किञ्जेश for क्लेश	वजिरिकाय for वज्रकाय
हिरि for ह्री	शक्तिं for शक्तं
शिरो for श्री	शुकुल for शुक
देविये for देव्याः	न्यसिय for न्यस्य
यूजाराहम् for यूजार्हम्	आभुजिय for आभुज्य
यद्मानि for यद्मानि	अकम्पिय for अकम्प्य

(c.) The tendency to segregation of aspirated consonants forms a principal characteristic of mediæval and modern Indian phonology. The Páli and the Prákrit owe their origin entirely to this cause; the Hindi and the Márhatti indulge in it to a large extent; and the Bengáli is not exempt from its influence. The process, however, of effecting this change is not uniform. In languages with a strong vocalic tendency, the sharpness of compound consonants is filed off by the elision of the first letter and the reduplication of the second. Thus *abja* (lotus) is converted into *ajja*; *karma* (work) to *kamma*. In compounds of a liquid and an aspirated letter, the former is invariably elided without reference to its position, and accordingly “*padma*” [lotus] is changed to *padda*, “*sadma*” [house] into *sadda*, and *haridrâ* [turmeric] into *haliddâ*. The Italian, which is by far the most vocalic of all European languages, has this tendency in a prominent degree. In it, the Latin *subjunctivus* passes into *sag-*

giuntivo, *perfectio* into *perfetto*, *absorbeo* into *assorbire*, &c., &c. In languages which abound in consonantal finals, compound consonants are segregated by the interposition of a vowel between them, the final vowel being occasionally elided; thus in the Hindi, the Sanskrit word "*marma*" [a joint] is, by the interposition of an *a* after the *r* and the elision of the final *a*, converted into *maram*; *dharam*, *karam* and *parab* are instances of the effect of the same rules. These rules, however, are not universal in their application, and exceptions are very frequent.

* B. The provincialisms of the Gáthá include (α) neglect of gender, number and case, (β) abbreviations and omissions of declensions, (γ) corruption of pronouns, and (δ) new forms of conjugation.

α.—Of the neglect of gender, number and case, the following may be taken as examples:

विशुद्धनिर्माणं for विशुद्धनिर्माणानि p. 292 (singular for plural).

बुद्धक्षेत्रं for बुद्धक्षेत्राणि p. 292 (ditto).

तानपि for तावपि p. 291 (plural for dual).

आसनिना for आसनात् p. 177 (instrumental for ablative).

बोधिसुवट for बोधिसुवटात् p. 462 (objective for ablative).

ऊर्ध्वं हस्ता for ऊर्ध्वौ हस्तौ p. 324 (plural for dual).

केचिदेकपादे for केचिदेकपादेन p. 324 (locative for instrumental).

त्रिलोकं for त्रिलोकी p. 316 (neuter for feminine).

कारणा for कार्यानि p. 325 (singular feminine for plural neuter).

नक्षत्राः for नक्षत्राणि p. 236 (masculine for neuter).

मुक्ताहारं for मुक्ताहारः p. 237 (dative for nominative).

मद्यकं for मद्यकः p. 237 (ditto).

β.—Under the head of abbreviations and omissions of declension, the most remarkable peculiarity appears to be the use of उ in the room of all flexional affixes. This helps in a great measure to give sweetness and variety to the style, but at the same time it contributes to render the meaning dubious, and the study of the Gāthā a matter of great difficulty to those who have nothing but their knowledge of the Sanskrit grammar to help them. In the Pāli and the Prākṛit, the use of this occasional substitute is confined to the first person of the nominative singular. In the Brajabhākhā, however, it has a much wider range. In the following verse, it is used both for the nominative and the dative, as well as a euphonic adjunct to verbs in the second person of the indicative :

मो ते कहा मसकरी करऊ । कुवचन बोले तुमहि मरऊ ।

पीपाके मन उपजे दोस । भली कहत कत जावे दोस ।*

The use of the *u* in Gāthā, is made with much reserve and the regular inflections of the Sanskrit prevail. The locative *i* (इ) is not subject, as in the Sanskrit, to any change of form by association with a vowel. In the vocative a long *ā* (आ) is the most approved case-affix. In some cases, however, inflections are altogether dropped.

γ.—The following are the corruptions of pronouns which are frequently met with in the Lalita Vistara.

* De Tassy's Chrestomathie Hindie, p. 79.

'They apparently' lead the way to the formation of pronouns in the modern vernaculars.

मह्य for मम and मत्तः

मि for मह्यं and मय

तुभ्य for त्वय, त्वा and तव

ति for त्वया

अयु for एयः

तसा for तस्य

ते for ता

अनभिः for एभिः

कहिं for कुत्र and केन

8.—The new forms of conjugation observable in the Gáthá are attributable mostly to corrupt pronunciation; they follow no fixed rule, and are the results of that natural tendency to abbreviation which in English originates "won't" from "will not" and "shan't" from "shall not." The following are a few examples, in addition to what have been adduced above under other heads : *

ददमि or देमि for ददामि

स्मः for अस्मः

विवरो for आहणेत्

आसि for अस्ति

भोसि for भवसि

मुच्चि for अमुच्चन्

भोति for भवति

अजनेहि for माजनय

भोन्ति for भवन्ति

रमिष्यसि for रंस्यसे

भेय्यि for भविष्यामि-व-म-ति-तः

आरहि for आरोहत्

अन्ति-स यःथ

अरणी or रणी for अरणात्

भवोति for भवति

उत्थि for उत्तिष्ठ

अभूविः for अभूः

प्रणुवन्ती for प्रहण्वन्ति

अवभूवन् for अभूवन्

दद for ददस्व

भवि for भविष्यसि and भवामि

मुयोहि for प्रहणु

भविय and भविष्या for भवेत्

प्रहेमि for पश्यामि

भेहि for भव

मुच्चमी for अमुच्च

भविया and भविय for भूत्वा

परिकथ for परिकथय

अनुभवियां for अनुभूय

न्यसी for निदधुः

प्रभामि and प्रभाम for प्रभवामि

शुणित्वा for अंत्वा

and प्रभाम

आबुद्धि for अबुद्ध
 सुग्लपयिमु for ग्लापयामाः
 त्वाजहि for हित्वा
 बुद्धि for बुद्धा
 एति for आयाति
 उपेति for उपयति

जनेति for जनयन्ति
 दर्शेति for दर्शयन्ति
 जनेहि for जनय
 मोचेहि for मोचय
 बोधेहि for बोधय
 पूरेहि for पूरय

It may be remarked that the corruptions above quoted are, in many instances, the precursors of forms adopted in other affiliated dialects. In Sanskrit the third person singular of the verb *to be* is *Bhavati*, which in the Gáthá changes to *Bhoti* by the conversion of the *v* into *o* and the elision of the *a* before and after it, (*Bhonti* in the plural and *Bhosi* in the second person singular,) and thence we have *hoti*, *hosi* and *honti* in the Mágadhi; *Hae* and *Haen* in the Khariboli, and *áhe*, *ahet* and *ahes* in the Marhatti. In the Hindi, notwithstanding the re-duplication of the root in *hotáhae*, the original form is still distinctly indicated. *S'unitvá* for *s'rutvá* is the first step to the formation of *s'unid* in Bengali, while *s'unohi* passes into *s'uno* with nothing but the elision of an inflection, which in the original Sanskrit, is oftener omitted than retained.

In connexion with this part of my subject the following remarks of Dr. John Muir will be read with interest. I quote them from the second volume of his invaluable 'Sanskrit Texts,' pp. 119 to 122.

"There are, however, some other forms discoverable in the Gáthá dialect, which have been either passed over, or but briefly noticed by Bábu Rájendralál, and which yet present some points of remarkable interest. Thus the plural instrumental in *ebhih*, which is so general in the Vedás, is in constant use in the Gáthás also, as in the instances *s'ákiyebhih*, *sattvebhih*, *gunebhih*, *simhásanebhih*, *dárakebhih*,

chetakebhīh, employed instead of the form, *s'ākyaiḥ*, *sattvajḥ*, etc., which is alone current in modern Sanskrit. It is from this older form in *ebhīh* that the Pāli form of the same case in *ebhi*, or *ehi*, is derived, as in the word *buddhebhī*, or *buddhehi* (Clough, Pāli Gram., p. 19). Again, we find in the Gāthās various other cases besides those above noticed in which the case-terminations of the declension in *a* are substituted, in the case of words ending in consonants, for those proper to the latter form of declension. Thus, for *jagataḥ* and *jagati* (the gen. and loc. of *jagat*), we have *jagasya* and *jage*; for *nāmnā* (instr. of *nāman*), we have *nāmena*; for *mahātmānam* we have *mahātmam*; for *anantayas'asam* we have *anantayas'am*; for *karmanah* (gen. of *karman*) we have *karmasya*; and for *duhitaram*, accusative of the word *duhitṛi* (ending in *ṛi*), we have *duhitām*, the accusative of feminine nouns ending in *ā*. This change is one to which the Pāli inclines (as in the form *Brahmassa*, as one of the genitives of Brahman), and to which a still more decided tendency is observable in the Prākṛit. (See Cowell's Prākṛit Gram. Introd., pp. xxiii., xxiv.) On the other hand, we find also in the Gāthās instances of the quite different change of *e* into *i* in the locative, as *loki*, *gehi*, *udari*, for the proper form *lōke*, *gehe*, *udare*. The particle *api* (also) is contracted to *pi*, as in Prākṛit; thus we have *ahampi* for *aham api*, *tubhyampi* for *tubhyam api*, *vayampi* for *vayam api*, *napi* for *nāpi*, *tathāpi* for *tathāpi*, *punopi* for *punar api*: so also *iti* is contracted to *ti*, as in *ahanti* for *aham iti*. Again, we have the peculiar forms *jihmi*, *jihma*, and *jaha* for *yathā*; *yathariva* for *yathāiva* (precisely as in Pāli, Clough's Gram., p. 11); *sīti* for *saṃṛiti*; *paṭhe* for *patheshu*, and *ishṭikān* for *yasṭi-dhārakān* (macebearers).

Many of the changes in the Gāthā verbs are in part the same which we find in Pāli. Thus, for the correct Sanskrit forms *chodayanti*, *tarpayishyanti*, *nivarttayati* and *dhārayanti*, we have *chodenti*, *tarpeshyati*, *nivartteti* and *dharenti*, which, in Pāli, would be *chodenti*, *tap-pessati*, *nivatteti*, and *dharenti*. Again, for *avalambate* we have *olambate*, which would take the same form in Pāli. The modifications *avachi* for *avochat*, *munchi* for *amunchat*, *gachchhi* for *agachchhat*, *dhyāyi* for *adhyāyat*, correspond in some measure to such Pāli forms as *akāsi* for *akārshīt*, *ahāsi* for *ahārshīt*, *adāsi* for *adāt*, *ahosi* for *abhūt*, *aṭṭhāsi* for *asthūt*, *abadhi* for *abadhīt*, etc.: and *śnapinsum* for *śnapā-*

yámasuḥ or *asisnapan*, is nearly the same as the Páli form *apachinsu*, the third person plural of the third preterite. The Gáthá forms *dars'ishyati* for *drakshyati*, *sunishyati* for *s'roshyati*, *kshipishyati* for *kshepsyati*, and *spri'shkyati* for *sparkshyati* or *sprakshyati*, are analogous to the Páli forms *vedissámi* for *vetsyámi*, *bhunjissámi* for *bhokshyámi*, and *dessissámi* for *dekshyámi*. The Gáthá past indeclinable particles also, such as *bhavitvá*, *ramitvá*, *kanitvá*, *labhitvá*, *stuvitvá*, *manitvá*, *vijihitvá*, *s'unítvá*, *spri's'ítvá* for *bhútvá*, *mantvá*, *hatvá*, *labdhvá*, *stutvá*, *matvá*, *vi+hítvá*, *s'rutvá*, and *spri'shtvá*, are formed on the same principle as the similar Páli ones, *pavisitvá*, *jánitvá*, *bhunjitvá*, for *pra+veshtvá*, *jñátvá*, and *bhuktvá*. Of the forms *karitya* and *kariyána* for *kṛitvá*, the latter coincides in its termination with such Páli forms as *sutvána* and *disvána* for *s'rutvá* and *drishitvá*. Again, we have the forms *kāmpayantó*, *vādayantó*, *vinishkramanto*, *vīryavanto* (part. nom. sing.), for *kāmpayan*, etc., which coincides with the Páli and Prākṛit. The same may be said of *pekshasi* for *prekshase*; *táva* for *tavat*; *smarāhi*, *kurvāhi*, *bhānāhi*, *vasāhi*, for *smara*, *kuru*, *bhāna* and *vasa* respectively; *deviye* and *deviye* for *devyūḥ*; *tapasmi* for *tapasi*; *talasmin* for *tale*; *arhantebhiḥ* for *arhadbhiḥ*; *prabhāyā* for *prabhāyá*, *vāchāyā* for *vāchá*. For *tyaktvá* I find the word *chhorayitvá*, which does not seem to be much used in Sanskrit, though Wilson, in his Dictionary, gives *chhorāṇa* in the sense of "leaving." I quote the following additional anomalous forms, viz., *pithitá* for *pishṭá*, *pithitáni* for *prathitáni*, *visnapí* for *vyasnápayan*, *snapit* for *snápayitvá*, *kshipinsu* for *kshipanti*, *bhaviya* for *bhavet*, *pratishṭhihitvá* for *pratishṭháya*, *datti* for *dadati*, *deti* for *dadāti*, *dásmi* for *dásyámi*, *díyatu* for *díyatám*, *darthi* for *dadataḥ*, *daditu* for *dátum*, *deti*, *dadia* and *dadiya* for *dattvá*; *kurumi* for *karomi*, *karonti* for *kurvanti*, or *karishyanti*; *karoma* for *karishyámaḥ*; *kareya* for *kuryuḥ*; *karitya*, *kariye*, and *kuriyá* for *kṛitvá*; *prakarohi* for *prakuru*; *grihítya*, *grahiya* for *grihítvá*; *bhinanmi* for *bhinadmi*; *vademi* for *vadámi*; *vyustháya* for *vyuttháya*; *sthihiya* for *sthitvá*; *utthihitvá* for *uttháya*; *áruhitya* for *áruhya*, *paráhaniya* for *paráhatya*; *utthihet* for *uttishṭhet*; *charoti* for *charati*; *minítvá* for *matvá*; *s'akkítam* and *s'aktítam* for *s'aktam*; *uchchhrepaya* for *utkshopaya*; *miyati* for *mriyate*; *pūrima* for *pūrva*; *vidu* for *vidván*; *vidubhiḥ* for *vidpadbhiḥ*; *lábhase* for *lábháya*; *samskrítataḥ* for

samskritāḥ, or *samskritataḥ*; *jānamī* for *jānāmi*; *bhāsi* for *bhāṣhate*; *vinenti* for *vineshyati*; *janeshi* or *janaishī*, for *janayishyati*; *adrīś'uh* for *adrākshuh*; *pas'yeta* for *dris'yate*; *adhyeshṭu* for *adhyetum*; *chintayā* for *chintayitvā*; *vademi* for *vadāmi*; *vandima* for *vandāmahe*; *atikrametum* for *atikramitum*. (In all these cases, I should observe, the Sanskrit equivalents are given according to the notes in the printed edition of the *Lalita Vistara*.) Nouns and participles are frequently lengthened by the addition of the syllable *ka*, as *rodantako*, *gachhamānake*, *bhāṣhamānikāḥ*, *dadantikāḥ*, *roditavyakah*, *āgatikāḥ*, *dāsīnikah* for *rudan* (or rather *rodanto*), *gachhamāne*, *bhāṣhamānāḥ*, *dadatyah*, *roditavyah*, *āgktāḥ*, *dāsikāḥ*. This insertion of *ka* is also to be noticed in the following verses of the *Vājasaneyi sahitā*, xxiii. 22, f.; where *yakā* and *asakau*, *yakah* and *asakau*, stand for *yā*, *yah*, and *asau*.

* Very peculiar is the use of the *a* privative in *ajaneḥi* for *mā janaya*, "do not cause."

The use of abbreviated, or otherwise irregular, forms, such as *labhi* for *lapsyase*, or *labdhaḥ*, *gachchi* for *agachhat*, *chali* for *chalitā*, *munchi* for *amunchat*, *avachi* for *avochat*, *nives'ayi* for *nives'itah*, *chhādayi* for *chhādayati*, *prichari* for *prayacharah* and *parichārinī*, *varichari* for *varācharanam*, *tyaji* for *tyaktā*, *tyaktvā*, and *tyaktavān*, *smari* for *smṛitam* and *smaranam*, *varshi* for *varshitvā*, *vraji* for *avrajat*, *spars'e* for *sprashṭum*, *utthi* for *uttishṭha* and *utthāya*, is extremely common, and, as will be seen from the equivalents following each word, these forms are very variously interpreted by the commentator, and supposed to stand for verbs in the present, past, and future tense, and in the imperative mood, and for participles active and passive, as well as for nouns. The penultimate syllable of verbs is very often lengthened, as in the Vedic *leṭ* form, as in *mochayāti*, *dharshayāti*, *sahāti*, *labhdti*, *dris'āsi*, *vrajāsi*, for *mochayāti*, etc., for which the commentator generally substitutes the present tense, but sometimes the past, and sometimes the future. This form is even found with the augment in *adrīs'āsi*, rendered by the commentator *pas'yati* or *adrākshīt*.

C. In the collocation of words and phrases the *Gāthā* strictly follows the rules of Sanskrit Syntax, but in the formation of compound terms it admits of many licenses highly offensive to the canons of Pāṇini and

his commentators. They seem, however, to be the consequence of haste, inattention, and colloquialism, and are not referable to any dialectic peculiarity. The same may be said of the errors of Prosody which, notwithstanding the anxiety of the Gáthá versifiers to avoid false metre even at the expense of etymology, prevail to a great extent in their compositions. In this respect the Gáthá may be likened to the Kabits of the Bháts of modern India, who in their attempt to combine freedom of elocution, harmony and grammar in their improvisations sadly offend against all three.

Of the origin of the Gáthá, nothing appears to be known for certain. M. Burnouf is inclined to attribute it to ignorance. He says :—

“This fact (the difference of language of the different parts of the Vaipulya Sútras indicates in the clearest manner that there was another digest (of the Buddhist literature prepared, besides those of the three convocations), and it agrees with the development of the poetical pieces in which these impurities occur, in shewing that those pieces do not proceed from the same hand to which the simple Sútras owe their origin. There is nothing in the books characterised by this difference of language, which throws the smallest light on its origin. Are we to look on this as the use of a popular style which may have developed itself subsequent to the preaching of Sákya, and which would thus be intermediate between the regular Sanskrit and the Páli,—a dialect entirely derived from, and manifestly posterior to, the Sanskrit? or should we rather regard it as the crude composition of

writers to whom the Sanskrit was no longer familiar, and who endeavoured to write in the learned language, which they ill understood, with the freedom which is imparted by the habitual use of a popular but imperfectly-determined dialect? It will be for history to decide which of these two solutions is correct; to my mind the second appears to be the more probable one, but direct evidence being wanting, we are reduced to the inductions furnished by the very few facts as yet known. Now, these facts are not all to be found in the Nepalese collection; it is indispensably necessary in order to understand the question in all its bearings, to consult for an instant the Singalese collection and the traditions of the Buddhists of the South. What we thence learn is, that the sacred texts are there written in Páli; that is to say, in a dialect derived immediately from the learned idiom of the Bráhmans, and which differs very little from the dialect which is found on the most ancient Buddhist monuments in India. Is it in this dialect that the poetical portions of the great Sútras are composed? By no means; the style of these portions is an indescribable melange in which incorrect Sanskrit bristles with forms of which some are entirely Páli, and others popular in the most general sense of the term. There is no geographical name to bestow upon a language of this kind; but it is at the same time intelligible how such a jargon may have been produced in places where the Sanskrit was not studied systematically, and in the midst of populations which had never spoken it or had known only the dialects derived more or less re-

motely from the primitive source. I incline then to the belief that this part of the great Sûtras must have been written out of India, or, to express myself more precisely, in countries situated on the western side of the Indus, or in Kashmîr, for example; countries where the learned language of Brâhmanism and Buddhism would be cultivated with less success than in Central India. It appears to me almost impossible that the jargon of these poems, could have been produced in an epoch when Buddhism flourished in Hindustân. There, in fact, the priests had no other choice but between these two idioms; either the Sanskrit, *i. e.*, the language which prevails in the compositions collected in Nepal, or the Pâli, that is the dialect which is found on the ancient Buddhist inscriptions of India, and which has been adopted by the Buddhists of Ceylon.”*

This opinion, we venture to think, is founded on a mistaken estimate of Sanskrit style. The poetry of the Gâthâ has much artistic elegance which at once indicates that it is not the composition of men, who were ignorant of the first principles of grammar. Its authors display a great deal of learning, and discuss the subtlest questions of logic and metaphysics with much tact and ability, and it is difficult to conceive that men who were perfectly familiar with the most intricate forms of Sanskrit logic; who expressed the most abstruse metaphysical ideas in precise and often in beautiful language; who composed with ease and elegance in *A'rya*, *Toṭaka* and other difficult

* *Histoire du Bouddhisme Indien*, p. 105.

measures; were unacquainted with the rudiments of the language in which they wrote, and even unable to conjugate the verb to be, in all its forms. This difficulty is greatly enhanced, when we bear in mind that the prose portion of the Vaipulya Sūtras is written in perfectly pure Sanskrit, and has no trace whatever of the provincialisms and popular forms so abundant in the poetry. If these Sūtras be the productions of men beyond the Indus imperfectly acquainted with the Sanskrit, how happens one portion of them to be generally accurate in every respect, while the other is so corrupt? What could have been the object of writing the same subject twice over in the same work, once in pure prose and then in incorrect poetry?

It might be supposed—what is most likely the case—that the prose and the poetry are the productions of two different ages; but the question would then arise, how came they to be associated together? What could have induced the authors of the prose portions to insert in their works, the incorrect productions of Trans-Indus origin? Nothing but a sense of the truthfulness and authenticity of those narratives, could have led to their adoption. But how is it likely to be supposed that the most authentic account of S'ākya, within three hundred years after his death, was to be had only in countries hundreds of miles away from the place of his birth, and the field of his preachings? The great Sūtras are supposed to have been compiled about the time of the third convocation (309 B.C.), when it is not at all likely that the

sages of Central India would have gone to Kashmir in search of data, which could be best gathered at their own threshold.

The more reasonable conjecture appears to be that the Gáthá is the production of bards, who were contemporaries or immediate successors of S'ákya, who recounted to the devout congregations of the prophet of Magadha, the sayings and doings of their great teacher, in popular and easy flowing verses, which, in course of time, came to be regarded as the most authentic source of all information connected with the founder of Buddhism. The high estimation in which the ballads and improvisations of bards are held in India and particularly in the Buddhist writings, favours this supposition; and the circumstance that the poetical portions are generally introduced in corroboration of the narrative of the prose, with the words: तत्रेदमुच्यते, "Thereof this may be said," affords a strong presumptive evidence.

According to the *Mahawanso*, the Buddhist scriptures were chaunted chapter after chapter as they were compiled by the Theros of the first convocation. This could scarcely have been possible had not the Súttras been in verse, and that they were in verse and in the Gáthá form too, we learn in another part of the same work (Chap. 37th).*

* When Buddhaghoso offered to undertake the translation of the Cingalese version of the Pitakattayan into Páli, the priesthood of the Maháviháro at Anurádhápura, "for the purpose of testing his qualifications, gave him only two GA'THA'S, saying, Hence prove thy qualification; having satisfied ourselves on this point, we will then let thee have all the books." Journal As. Soc. VI., p. 508.

The learned Professor Max Müller* and Dr. Weber† have adopted this theory of the origin of the Gáthá dialect. They have both discussed the question at some length, and come to the same conclusion. The late Professor Lassen thought otherwise.‡ He supported M. Burnouf's hypothesis, and elaborated his arguments; but as those arguments have already been met above, it is not necessary to notice them at length again. Dr. Muir delivers his opinion with some hesitation. He says, "The peculiarities of the Gáthá dialect are so anomalous that it is very difficult to explain them. In any case, it is clear that, if not a spoken language, it was at least a written language in a remote age; and it therefore exemplifies to us some portion of the process by which the Sanskrit was broken down and corrupted into the derivative dialects which sprang out of it."§

Professor Benfey, while adopting the theory put forth by me, suggests a slight modification. He says, "On the other hand, Bábu Rájendralála's views on the origin of the Gáthás have very much to recommend them: they require only a slight modification, the substitution of inspired believers,—such as most of the older Buddhists were,—sprung from the lower classes of the people,—in the place of professional bards."|| Had the learned Professor used the word

* Chips, I. pp. 297 f.

† Indische Studien III, pp. 139, 140.

‡ Indische Alt. II, p. 9.

§ Sanskrit Texts, II, p. 126.

|| Göttingen Gelehrte Anzeigen, for 1861, p. 134.

addition, instead of "substitution," there would have been nothing to take exception to. That some of the more ardent followers of S'ákya, who succeeded to his ministry and propagated his religion after his nirvána, did record his teachings in prose or verse is but natural to suppose; and that some of the Gáthás are due to them cannot be positively denied; but from all that is known of the history of the early leaders of Buddhism it is difficult to infer that those leaders belonged to the "lower classes of the people," and were so generally ignorant as not to be able to write in tolerably correct Sanskrit. Most of them were Bráhmaṇs or Kshatriyas, and all noted for their learning, wisdom and ability. It is but natural to suppose that Buddhist writers of a subsequent age should quote from the sayings and writings of those leaders, and not from those of the lower orders of the people, who, though they formed the great bulk of the congregation, rarely took any prominent part in the teachings of the Buddhist doctrine, and their authority could not be quoted with any prospect of giving authenticity to the narratives of later writers. Though caste distinctions were abolished as far as the reception of the religion was concerned, and among the clergy, the writings of the Nepalese Buddhists leave no doubt that, as a social distinction, caste did hold its ground among them with nearly as much firmness and tenacity as among the Bráhmaṇists during the Hindu period; and frequent references are made to Bráhmaṇ Buddhists, who were mostly men of consequence. In our own days instances are

not wanting of seceders from Hinduism calling themselves "Brahman Christians." It would not be reasonable therefore to attribute the literary deficiencies of the Gáthás to the ignorance of the lower orders. Those deficiencies, besides, are obviously not due to ignorance, but to colloquialisms, archaisms and other causes, which mark the linguistic peculiarities of the age when the Gáthás were written. The colloquial character of the language of bards, or popular rhapsodists, on the other hand, is well known both in Europe and in India. Mostly composed *extempore*, their ballads and romances could not attain much purity of diction; and in a great measure they depended on their colloquial simplicity for their success. A large audience of different classes and orders of men could not be influenced by refined diction, and high-flown language. A single slang, or homely word, in such a case was more effectual than a whole volume of the purest Johnsonese. This is particularly well understood in India. Our Ghataks or rhapsodists are not ignorant men—they can write with fair accuracy in Sanskrit; but their ballads and eulogistic verses bristle with slang and colloquial and vernacular forms of speech; and the more they do so, the more successful are they in winning the approbation of large audiences. That the ancestors of our Ghataks and Bháts also well understood this principle and carefully followed it, there is no reason to doubt. In the writings of the Bengali Kulajñas there is ample evidence to show that such has been the case for at least a thousand years, and before that the principle of action must

have been the same. So great is the attachment of the people to this popular form of diction that in the present day even the recitation of the Mahābhārata and the Rāmāyaṇa cannot secure a large audience until the narrative of the original is largely intermingled with slang and local colouring. When the original texts are read and expounded in plain prose in the morning, on ceremonial occasions called *Kathakathā*, the audience is limited to a few persons—rarely more than a dozen; but when in the afternoon the same narratives are embellished by a *Kathaka* with all the ingenuity of a professed wit and clever vernacularist, whole villages crowd round him, and drink with avidity every word that falls from his lips. The institution of *Bhāts* is as old as Indo-Aryan civilization; there are several references to it in the Vedas; and in all religious and quasi-religious gatherings and feasts, at marriages, shrāddhas and solemn assemblies, it has ever been the practice for the *Bhāts* to recite long strings of verses in praise of the host, his ancestors, his caste, and his country. At convocations and religious assemblies the theme of praise is necessarily the founder of the religion and the objects of worship; but everywhere the language is as simple, slangy and homely as possible. In the present day the vernacular language of the place is what is generally preferred; but some Sanskrit verses are invariably added, and they are very much of the character of the Buddhist *Gāthās*. There is no reason to doubt that at the three great councils, the proceedings commenced and ended with

the recitation of eulogistic verses. The Maháwanso, as shown above, distinctly mentions the reciting of Gáthás, and the qualification of the teacher was tested by making him recite some. The same must have been the case in all the convocations and conferences, and the most reasonable conclusion on the premises appears to me, therefore, to be that the bulk of the Gáthás are, as aforesaid, due to rhapsodists, or professional bards, and probably only a few to religious teachers.

The Hon'ble Mr. Turnour is of opinion that the religion of Sákya was originally "preached and spread among the people" in the Páli language, and yet in his edition of the Maháwanso he has shewn that Mahindo, son of As'oka, translated the Buddhist scriptures into Cingalese from the digest prepared at the convocation held in the 27th year of his father's reign, and that from that recension the Páli version was got up in the middle of the fifth century (459 and 477 A. C.), admitting thereby that the language used at As'oka's convocation was other than Páli, for if As'oka's edition had been in that language a new edition from the Cingalese recension would have been quite uncalled for, if not useless. As a collateral evidence it may be noticed that the history of Sákya as recorded in the Burmese "Malalangara Wottoo"* which is a paraphrase of the Páli Lalita Vistara, bears a closer approximation to the narrative of the Gáthá than to that of the prose of the great

* For a translation of this work, vide Journal, American Oriental Society, Vol. III., pp. 1 et seq.

Sútras, shewing the former to be a more authentic, at least a more generally received, version than the latter.

The language of the Gáthá is believed, by M. Burnouf, to be intermediate between the Páli and the pure Sanskrit. Now, as the Páli was the vernacular language of India from Cuttack to Kapurdagiri within three hundred years after the death of S'ákya, it would not be unreasonable to suppose that the Gáthá, which preceded it, was the dialect of the millions at the time of S'ákya's advent and for some time before it. If our conjecture in this respect be right, it would follow that the Sanskrit passed into the Gáthá six hundred years before the Christian era ; that three hundred years subsequently it changed into the Páli ; and that thence, in two hundred years more, preceded the Prákrit and its sister dialects, the Sauraseni, the Dráviḍi* and the Páñcháli, which in their turn formed the present vernacular dialects of India.

* Commenting on this word as published in my paper on the " Peculiarities of the Gáthá Dialect" in the Journal of the Asiatic Society, (XXIII. p. 614). Dr. J. Muir observes ; " if by the Dráviḍi is meant the Telegu, or any of its cognate languages, it is a mistake to class it with the northern Prákrits." (*Sanskrit Texts* II, p. 127.) It must be obvious from the manner in which the word has been used in the text that a Prákritic dialect is intended, and not the Telegu, nor any of its cognate dialects. That a Prákritic dialect of the kind was once recognised is abundantly evident from the writings of Indian philologists and rhetoricians. It is referred to by the author of the Sáhitya Darpaṇa by the phrase, *Draviḍi Dráviḍádishu*. Ráma Tarkavágis'a reckons it among the *Vibhášhás*. Jumara Nandi, in his vṛitti on Kramadís'vara, says that the Vibhášhás differ but slightly from the Maháráshṭri. (*Kathancñidbheda*, *Mahá-*

Of course these dates are mere rough estimates, designed to help enquiry, and not intended to fix the exact limits of time. Dialects take a long time in forming; their transition from one state to another is extremely irregular, at times making sudden starts and then lying dormant, quickened among some communities and under particular circumstances, and retarded among others, differing even in the case of different individuals, but on the whole spreading over long periods, which, in the present condition of the history of ancient India, it is impossible to determine with any exactitude.

From what has been stated above, it must be obvious that I hold the Gáthás to be fragments of the earliest works on the life of the founder of Buddhism. They must have been compiled immediately after his death, if not during his lifetime on particular prominent occasions of his ministry. There is no reason to doubt that they were recited at the opening of the first convocation, when a life of the founder would be the very first thing to engage the attention of, and most agreeable to, the devout fol-

rāshṭrīyādeh. śākābhīra-ḍraviḍoḍrāvantyāvantisrāvanti-prāchyā-sauraseni-vāhlikī dākshinātyādi bhāshā bhedā nāṭakādau pātrabhede cha). Márkaṇḍeya, in his *Prākṛita Sarvasva*, expresses the same opinion. His words are: *S'añkarābhīra-chāṇḍala-s'avara-drāviḍaundrajāh*. It is to be regretted that there are not many Drāviḍi characters represented in the dramatic literature of the Hindus, but of the few who may be suspected to be so, nowhere has a Draviḍian dialect been put in their mouths. The language they are made to speak in is a form of Prākṛit, and not a cognate of the Telegu tongue.

lowers who assembled to give shape and permanence to the doctrines of their great teacher. Whether these Gáthás were ever put together in the form of a biography or simply recited as fragments it is impossible now to determine ; certain it is that no work purely in Gáthá verse has yet been met with : if it ever existed, it has not escaped the wreck of time. The earliest Chinese version is said to have been in verse, but there is nothing to show that it was taken from a versified original. The Gáthás, however, were held sacred and preserved with great care. None was deemed competent to discuss on the principles of religion who knew them not by-heart, and there is no reason to doubt that all the life of S'ákya now extant owe their origin to them.

Next to the Gáthás the most ancient and authentic text on the life of the last Buddha is the *Lalita Vistara*. M. Senart describes it, as far as it goes, as the "type of the most complete, the most perfect, and also the most authoritative"* of all on the subject. Unquestionably it is the source from which all the biographies now extant in Ceylon, Tibet and China have been drawn. It is of the greatest importance therefore to determine its exact date, and in this respect it is to be regretted that we have nothing more positive than inferences founded on insufficient data.

The latest date to which the work can be brought is the 6th century A. D., when the Tibetan version was

* "Le type le plus complet, le plus parfait, et aussi le plus autorisé de ouvrages qui se rapportent à cet partie de la légende." *Essai sur la Légende du Buddha*, p. 5.

prepared. Anterior to it there is the Páli version of the 5th century. Then the Chinese versions of the 4th, 3rd, and the 1st centuries, carry the history of the work back to over eighteen hundred years.* The Chinese version of the year A. D. 69-70 is particularly important. Though it is no longer extant, the fact of its having been made is not open to any doubt. The question then arises, how far further back can the Lalita Vistara be carried? M. Foucaux, in the Introduction to his translation of the Tibetan version, assumes the Sanskrit text, as we now possess it, to have been compiled at the time of the 3rd convocation. He says: "D'après ce qui précède, et puisque le Lalita vistara, dont la traduction tibétaine insérée dans le Kalh-gyour est la copie fidèle, présente tous les caractères qui distinguent les Soûtras développés, il s'ensuit qu'il faut attribuer la rédaction que nous avons entre les mains au troisième concile qui eut lieu quatre cents ans environ après la mort du Bouddha, ce qui assigne à ce livre la date de deux mille ans, et cela en choisissant, comme je l'ai fait, l'époque la plus rapprochée entre celles que nous fournit la chronologie bouddhique." (p. xvi.)

The convocation here referred to is apparently that of Kanishka. If so, it was held nineteen hundred, and not two thousand, years ago. If we take it to be that of As'oka, the date would be two thousand one hundred years. To fix the date of the work at two thousand years it would be necessary to assume that it was produced, not at, nor for, a convocation, but at a time intermediate between the two convocations.

To make this clear it is necessary to enter into some details about Buddhist dates.

Now, the starting point of early Buddhist chronology is the Nirváṇa, and the most important epochs are the four subsequent convocations. The first is, by some, assumed to have happened 543 years before the commencement of the Christian era, while others bring it down to 477 before that era. The first convocation was held immediately after the death of S'ákya, and its date must be the same as that of the Nirváṇa. The second convocation, like the Nirváṇa, has two dates; one, according to a prophecy, a hundred years after the Nirváṇa, and the other, according to the Páli annals, one hundred and sixty-six years after that event. In either case the sovereign under whom it was held is said to have been Kálás'oka. The third was held in the seventeenth year of As'oka's reign, or 246 or 242 B. C.; and the last in the reign of Kanishka, a little after B. C. 33. Of these the As'oka convocation is the most authentic. Next to the date of Chandragupta no date in ancient Indian history is so well established as that of As'oka, and in all enquiries regarding Buddhist dates, it must be accepted as the starting-point. The probable time of the last convocation is also fairly well established. It is to this that the learned scholar refers in the above extract. It appears, however, too recent to be reliable. The interval between it and the time when the first Chinese version was published would be scarcely sixty years, and this appears to me to be too short for a religious work to attain sufficient sanctity in the land of its birth to be

accepted as the text-book of the faith, and to travel to China. Had the text been admitted as a revelation by the founder, the case would have, of course, been different; but as the composition of an uninspired writer, it could not so readily attain that distinction, particularly when there were many works extant with much higher claims to reverence and faith. If any reliance is to be reposed on Buddhist tradition, the simple Sûtras must be accepted to be the oldest records, compiled at the first convocation immediately after the death of the founder, and acknowledged to comprise the very *ipsissima verba* of the great teacher. Works on ethics and philosophy were, likewise, compiled at that time, and they got wide currency. And looking at them the last convocation cannot be accepted as the probable time of the origin of the Lalita Vistara.

The third convocation or that which was held under the presidency of As'oka, is not open to the objection above urged. It was held long before the time of the Chinese translation, and there was ample interval between the two events to give time for works compiled in India, to attain full credit as sacred scriptures, and to go out of India in that garb of sanctity. It was, besides, convened expressly for the purpose of condemning schismatic doctrines and books, and for settling which of the books then extant were so authentic as to be accepted as sacred. It is open, however, to one serious objection. It is difficult to conceive that it was then for the first time that a biography of the saint was thought of. At the time a great many of the Avadânas and Jâtakaṣ were well known, and believed to be authentic. They are

alleged to contain the sayings of Buddha, which bear the same relation to the Sûtras and earlier works which the Hadiths do to the Qurán, and imply the existence of preceding works. All the leading facts in connexion with the life of the Reformer were then well known and accepted as unquestioned truths, and repeatedly represented in bas-reliefs at Sánchi, Baráhat and Buddha Gayá; and in the face of them it is extremely difficult to believe that there was no biography of the founder recorded at the time, and that nothing was done in that line until two centuries later. It appears to me extremely inconsistent to assume that records in stone, literal and pictorial, preceded writing in books by two centuries and more, or even that they were synchronous. Had the early Buddhists been generally unlettered people, who neglected to preserve their scriptures, the case would have been different; but seeing that the founder of the religion did not himself write any book, and that the very first thing his followers did immediately after his death was to reduce to writing the sayings of their teacher, and to classify them under different heads, it would be quite unwarrantable to suppose that a life of the saint was not thought of until several centuries afterwards.

The next date would be that of the second convocation, but it has been held by scholars who have carefully studied the subject and are well able to speak with great weight, to be apocryphal, and it opens the very large and much vexed question of the date of the Nirvána, which it is not my wish to discuss here. If the authenticity of the prophecy which said

that a convocation would be held a hundred years after the Nirváṇa be admitted, and Kálás'oka be acknowledged to be the same with Dharma As'oka, or the As'oka of the laṭṣ, the son of Vindusára, the Nirváṇa would be brought to the fifth decade of the fourth century, or only a few years before the invasion of India by Alexander the Great, when, according to Greek historians, Buddhism was well established in the country. This would be quite absurd, and therefore the theory of identifying the two As'okas may at once be rejected as untenable.

The next hypothesis is to deny the identity of Kálás'oka, but to admit an interval of a hundred years from the death of Buddha to the father of the nine Nandas, and then, relying on a prophecy which says that As'oka would come a hundred years after Kálás'oka, to cast up the figures of this nameless father's reign and those of his successors to the inauguration of As'oka, and to make a total of 218 years as the interval between the Nirváṇa and As'oka. This too, however, is open to a grave objection. The As'oka Avadána gives eleven lineal descendants from Bimbisára, the contemporary of Sákya, to As'oka, and these, within 218 years, would give an average of 19 years and 9 months to each, without reckoning the reign of Chandragupta, which is omitted in that work. The thirteen lineal descendants noticed in the Vishṇu Purána would with those figures give an average of 16 years and 9 months to each reign, without making any allowance for the 100 years assigned by that work to the nine Nandas. The ten lineal descendants of the Maháwanso,

in the same way, would give 21 years and 9 months to each reign. But even the highest of these three figures would be too small for an average human generation, which is 33 years, or three generations to the century. By accepting the date of Buddha's death to have been 543 B. C., the interval between the Nirváṇa and As'oka would be raised to 297 years, and they would give an average of 23 to 29 years to each generation, or higher if the time of Bimbisára, the contemporary of S'ákya, be excluded, and this result would be very near what one would *a priori* have a right to expect. The prophecy of 100 years is not of any importance, and must go the way of all prophecies. In the As'oka Avadána, a prophecy of S'ákya is quoted, which says that Upa Gupta, the religious preceptor of As'oka, would be born a hundred years after the Nirváṇa. If this really did happen and the latest date of the Nirváṇa be accepted as the true one, the sage would have been 131 years old when he expounded the principle of Buddhism to his royal pupil. In the same way one Piṇḍola, who was according to a Páli legend, a contemporary of Buddha, must have wonderfully preserved his activity for near 250 years, to be fit for missionary duties in the time of As'oka, for he is said to have been deputed by that monarch to preach Buddhism all over India. I look upon the prophecy as a piece of pious fraud, designed to exalt the rank of the great teacher who succeeded in converting and becoming the spiritual guide of so mighty a sovereign as As'oka, and the Piṇḍola story, a case of accidental identity of names afterwards converted into a positive

identity of persons. In the As'oka Avadāna the name appears as Supiṇḍola Bharadvāja. I would have referred both to circumstances connected with the history of Kálās'oka afterwards confounded with Dhar-mās'oka, but it is futile to place any reliance upon stories which deal in spans of human life over a century. At the same time I must admit that to reject the genealogy altogether would be to reject evidence better than which we do not possess, and to vitiate irremediably the authenticity of those facts on which the fictitious character of Kálāsoka's convocation has been attempted to be established. If the convocation could be accepted as a historical fact, it would appear to be the most appropriate time for the Lalita Vistara. It is acknowledged by the southern Buddhists that at that meeting the text-books of the faith were to some extent revised and added to, and there is nothing to prohibit the supposition that a prose life of the founder of the religion was then got up.

The "Buddhists themselves go much higher up, and insist upon the Lalita Vistara being of the date of the first convocation. "Comme tous les ouvrages primitifs du bouddhisme," says M. Foucaux, "le Lalita Vistara passe pour avoir été rédigé par l'un des principaux disciples du Bouddha, immédiatement après la mort de ce dernier, et d'après le récit qu'il avait fait lui-même des événements de sa vie."*

He very justly adds: "Il est probable, en effet, que l'un des premiers besoins des nouveaux con-

* Histoire du Buddha, p. XI.

vertis au bouddhisme fut de connaître quelle avait été la vie du fondateur de leur religion, soit pour se prévaloir de la perfection du maître, soit pour imiter ses vertus." But he assigns very good reasons to show that this belief cannot be accepted as historically correct. I have myself shown above that the Gáthás were most probably what were produced at the first convocation to give an account of the life of the saint; and if the Gáthás sufficed to meet the wants of the people at that convocation, it must follow that a prose compilation quoting those Gáthás as vouchers must come some time after that date; and what could be a better time than that of the convocation which was held to recast the scriptures? It is said many prose works were then elaborated, and it would be hard to believe that none was thought of in connexion with the life of the founder. On the contrary the most probable inference seems to be that it was one of the earliest that was thought of and taken in hand. Denying his convocation, still the time of Kálásoka, a century or a century and a half after the first poetical version, would be by no means an unreasonable date. Any how the work cannot be carried more than fifty years before that time, and that may be accepted as the *terminus à quo*, and the latest some fifty years or more before the convocation of As'oka in the year 246 B. C., whether it be called the second or the third. The sculptures of the time of As'oka preclude the possibility of bringing the work down to a later period. This argument places the work between 300. to 450 B. C., and greater certainty is at present unapproachable.

Of the contents of the *Lalita Vistara*, Csoma de Kőrös has given a fair, though brief, *resumé*, in the twentieth volume of the Asiatic Researches (pp. 285 et seq); and after the publication of M. Foucaux's elegant translation into French of the Tibetan version, Bishop Bigandet's translation into English of the Páli version, M. Beal's rendering into English of the Chinese version, M. Senart's comment on all the three, and Professor Lefmann's German translation of about one-fourth of the Sanskrit text, it would be of no use to attempt an abstract. I abstain therefore from the task. A complete translation of the whole into English is what is now required for comparison with the other texts, and I had this object in view when this edition of the text was undertaken. A translation of the first three chapters was published, and nearly three-fourths of the text was rendered into English in MS., but circumstances intervened which prevented me from carrying out my intention. The publication of the last fasciculus of the text has been hitherto delayed solely with a view to bring out the translation along with it. But so many complaints (and very justly) have been made on account of the delay, that I am obliged to issue the text apart from the translation. I entertain, however, a hope that I shall soon have an opportunity of bringing out the latter as an independent publication. For the present the published pages of the translation must remain as a specimen of the style of the text.

The life of Buddha is divisible into two parts; the first referring to his birth, infancy, boy-hood, and man-

hood.to the time of his attaining religious perfection ; and the second embracing his career as the teacher of a new faith, and the history of his death and funeral. The *Lālita Vistara* comprises the first part, and, as far as it goes, it is the most complete account we have on the subject. There is no single work in the Sanskrit language which gives the second in the same way. For it the *Sútras* and the *Avadánas* are our only guide ; but they are fragmentary, unconnected, often unreliable, and not unoften discordant. The life in *Páli*, compiled by *Buddhaghosha*, has a great advantage in this respect, as it includes the *cāreer* of the great teacher from his birth to death ; but its authenticity is questionable, and it was compiled nearly a thousand years after the date of the events it describes. Nor has the time yet arrived for the completion, from the materials now accessible to oriental scholars, of such a complete biography as would meet the requirements of historical accuracy. Much has yet to be done to bring to light the salient points in the Buddhist literatures of Nepal, Tibet, China, Ceylon, and Burmah before such a work can be successfully completed.

The present is the season for collecting facts, for bringing together scattered materials, and not for working on them and drawing conclusions. And I trust, therefore, that the volume I now present to the public in a complete form, will not be an unacceptable contribution to the stock of materials already collected by European scholars. It has its defects, and no one is more painfully aware of them than I am. Two of

them have been specially pointed out in a Prospectus lately published by Dr. Lefmann of Heidelberg. It has been said, "Nachdem die Calcuttaer Ausgabe sich als unkritisch und unbrauchbar erwiesen und dazu unvollständig geblieben, ist das berechtigte Verlangen nach einer correcten Ausgabe dieses wichtigen Textes oft genug gestellt worden." The "incompleteness" I am now able to remove. Such as it is, the text will now be found complete. I regret I can do nothing to mend its "uncritical" character. But in justice to myself I must add, that the edition does not pretend to any critical exposition, and nothing should be expected from it but just what it assumes to be—an eclectic text compiled from five MSS., retaining all the errors of the MSS. where no single MS. gives a correct version, and never attempting to decide which is correct and which is wrong, except in a few occasional foot-notes, which may be taken for what they are worth,—in short to give the substance of five MSS., and not to sit in judgment on them. For a first edition of a little-known and scarce work this was deemed the safest course. The Sanskrit in which the prose portion of the work is written is not pure, and it is overloaded with Buddhist technical terms which were perfectly unknown to oriental scholars, both in Europe and in India, when the sheets passed through the press, and even now is but very imperfectly understood; the construction of the sentences is involved, and frequently dubious; and the MSS. at command were all more or less corrupt; the poetical portions are written in a different dialect, and their

peculiarities were, when I took them in hand, totally unknown to me, as they were to all European scholars, and the task was to deduce intelligible meaning from unintelligible jargon, in very much the same way in which an English scholar, without knowing the history and the topics of the Bible, would draw intelligible meaning from the extract printed on page 25 from the Moravian version of the Bible. Buddhist literature was little known and but imperfectly understood three and twenty years ago when the text was printed, and the apprehension of tampering with the original by hasty and unauthorised emendations beset me at every step. And under the circumstances I cannot venture to cherish the idea that I have been always successful in my attempt to interpret the *Gáthás*. A whole library of Buddhist books has since been published; a host of able and distinguished scholars have devoted their time and attention to the subject; and quite a mass of new light has been brought to bear upon it. It is therefore but reasonable to suppose that those who will follow me will find the task of editing the work greatly facilitated, and it will be a source of satisfaction to me to know that my labours have, to even a small extent, helped to the understanding of an old and very important work in Buddhist literature. That my notes on the *Gáthás* will be of some use to future enquirers, even if they serve only as beacons, I have every reason to believe.

In preparing the text of this, the first edition of the *Lalita Vistara*, for the press, I have had the use of the following five MSS.:

1st. A 4to. volume of yellow arsenecised paper, written in the Bengali character, originally copied for the College of Fort William, but now belonging to the Asiatic Society of Bengal. In the printed Catalogue of the Society's Sanskrit Library, it occurs under the head of Upapurāṇas, and is named "*Buddha Purana*, by Parāsara," (No. 508) having been mistaken for a Paurāṇic work of the Hindus. In the colophon of the codex the name is, however, correctly given.

2nd. Ditto ditto, belonging to the Serampur College. This and the last were copied under the superintendence of the late Dr. William Carey from the same original, and are, generally, very corrupt.

3rd. A puthi of 246 folia, written in the Newāri character on yellow arsenecised paper, having from 7 to 9 lines on each page. On its cover, the name of the work is given as *Dharmarājavadāna*. On the centre of the first page there is a vignette representing Buddha seated on a lotus supported by two lions, and surrounded by worshippers of various classes. The central figure has an aureole behind its body, and behind that a large tree. The sun and the moon and two snow-capped mountains are shown in the back ground. The MS. was procured for the Asiatic Society by B. H. Hodgson, Esq. According to its epigraph it was copied at a place "to the north of the great Vihāra called Paśubandana, to the west of the great Vihāra called Harṇavarṇa, sacred to S'ākya, the noblest of saints, in the city of Lalitāpuri, during the reign of Rājyaparakās'amalla Deva, in the Newāri year 871 = A. D. 1751, (the day of completion being) Wednesday, the 13th of the ṣyane, in the

month of A's'vina, when the moon was in the constellation Hastá, and the Yoga was Vaidhriti, for the edification of one Samantabhadra, son of Dharmarāja, by Purnás'rí, and grandson of Dhanadeva and his wife Dhanavatí."*

4th. Ditto of 230 folia, written as above, and having 8 lines on each page. It bears no date, but is apparently about a hundred and fifty years old. Obtained by B. H. Hodgson, Esq. for the Library of the Asiatic Society. Very carefully copied, and apparently correct, corresponding closely with the last.

5th. Ditto of 131 folia, written in the Nagari character, and having 12 lines on each page. Copied at Káthamádu for the editor, under the superintendence of B. H. Hodgson, Esq. Generally correct, but apparently copied from an original different from the above.

In collating these MSS. and preparing the notes on the Gáthá portion of the work I had the invaluable assistance of my late respected tutor Paṇḍit Vis'vanátha S'ástrí. A profound Sanskrit scholar, thoroughly versed in the Mahábháshya and other leading

* महोत्सवः श्रीललितापुरीवरा मनोरमाः सर्वजगत् सुखान्वितान् । तत्रैव
पुण्यां नृपनाथको महान् गुणाकीर्णो जयते चारिमण्डलं । सर्वविद्या सदेत्याह्वी
श्रीश्रीराज्य-प्रकाशमहादेवमहोदयः । संवत्सरे च नैपारे अग्निमुनिनागमास आश्विन
असिते तिथौ त्रयोदशदिने तारायां हस्ता योगे वैधृति वारे बुधे सकुलं जातः
सूत्रो ललितवित्तरः । विहारस्था . दर्शवर्णमहाविहारस्य श्रीश्रीशास्त्रमुनीन्द्रस्य
पश्चिमादिशे श्रीपद्मवन्दनमहाविहारे उत्तरदिग्भागे श्रीश्रीवजाचार्यो महात्मा
श्रीश्रीधनदेवस्य भार्या श्रीश्रीधनवतीनाम् गुणवी श्रीहस्तास्तया आत्मजा श्रीश्रीधर्म-
राजमहात्मा तस्य श्रीश्रीहस्ता गुणवती श्रीश्रीपूर्णश्रीनाम् तया आत्मजा श्रीश्रीसमन्त-
भद्रनाम् तृतीयोद्गोहन . स्वार्थेऽर्थार्थं लिखितं सम्पूर्णम् ॥

works of the Páṇini school, and familiar with the idiom of the dramatic Prákṛits, which he had made a special subject of his study, he brought to the task a qualification which few could command. Seated at his feet, I had studied the Sanskrit language for years ; and I feel profoundly grateful to him for the advice and instruction which he always placed at my service. Most of the Sanskrit works, which I have edited, have benefited very largely by his co-operation and supervision ; and I deeply mourn the loss I have sustained by his untimely death. I have also to acknowledge my obligation to the distinguished scholar and orientalist, Brian Haughton Hodgson, Esq., who was the first to throw open the field of Nepalese Buddhism to European scholarship, and to write some of the most valuable papers that have yet been published on the subject, for procuring for me and for the Asiatic Society of Bengal three most valuable MSS. Without those MSS. it would have been impossible for me to carry the work through the press in a satisfactory manner.

MANIKTOLLAH,

August 30th, 1877.

ERRATA.

- Page 5, line 12, *for* puṇḍarka *read* puṇḍarika.
„ 7, „ 19, *for* Nargárjuna *read* Nágárjuna.
„ 14, „ 1, *for* are simply *read* is simply.
„ 27, „ 26, *for* गद्दे *read* गेद्दे.
„ 30, „ 22, *for* in *read* in the.
-

ललितविस्तरः ।

प्रथमाध्यायप्रारम्भः ।

ॐ नमो दशदिगनन्तापर्यन्तलोकधातुप्रतिष्ठितसर्वबुद्ध-
बोधिसत्त्वार्थश्रावकप्रत्येकबुद्धेभ्योऽतीतानागतप्रत्युत्पन्नेभ्यः ॥

एवं मया श्रुतमेकस्मिन्समये भगवाञ्छ्रावस्त्वां विहरति स्म
जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारामे महता भिक्षुसङ्घेन सार्द्धं द्वादशभि-
र्भिक्षुमहस्रैः । तद्यथा । आयुष्मता च ज्ञानकौण्डिल्येन । आयुष्मता
चाश्वजिता । आयुष्मता च वाष्पेण । आयुष्मता च महानाम्ना ।
आयुष्मता च भद्रिकेण । आयुष्मता च यशोदेवेन । आयुष्मता च
विमलेन । आयुष्मता च सुवाङ्मना । आयुष्मता च पूर्णेन ।
आयुष्मता च गवाम्पतिना । आयुष्मता चोर्ध्ववित्त्वाकाश्रपेन ।
आयुष्मता च नदीकाश्रपेन । आयुष्मता च गयाकाश्रपेन ।
आयुष्मता च शारिपुत्रेण । आयुष्मता च महामौद्गल्यायनेन ।
आयुष्मता च महाकाश्रपेन । आयुष्मता च महाकात्यायनेन ।
आयुष्मता च कफिलेन । आयुष्मता च कौण्डिल्येन । आयुष्मता
च चुनन्देन । आयुष्मता च मैत्रायणीपुत्रेण । आयुष्मता चानि-
रुद्धेन । आयुष्मता च नन्दिकेन । आयुष्मता च कस्सिलेन ।
आयुष्मता च सुभूतिना । आयुष्मता च रेवतेन । आयुष्मता च
खदिरवनीकेन । आयुष्मता चामोघराजेन । आयुष्मता च महा-
पारणिकेन । आयुष्मता च ककुलेन । आयुष्मता च नन्देन ।

आयुष्मता च राज्ञेन । आयुष्मता च स्वागतेन । आयुष्मता चानन्देन । एवम्प्रमुखैर्द्वादशभिर्भित्तुसहस्रैः सार्द्धं द्वात्रिंशता च बोधिसत्त्वसहस्रैः, सर्वैरेकजातिप्रतिबद्धैः सर्वबोधिसत्त्वचारमितानिर्ज्जातैः सर्वबोधिसत्त्वाभिज्ञावसिताविक्रीडितैः सर्वबोधिसत्त्वधारणीप्रतिभानप्रतिलब्धैः सर्वबोधिसत्त्वधारणीप्रतिलब्धैः सर्वबोधिसत्त्वध्यानसुपरिपूर्णैः सर्वबोधिसत्त्वपति-सम्यङ्गतिङ्गतैः सर्वबोधिसत्त्वसमाधिवशिताप्राप्तैः सर्वबोधिसत्त्ववशिताप्रतिलब्धैः सर्वबोधिसत्त्वक्षान्त्यवकीर्णैः । सर्वबोधिसत्त्वभूमिपरिपूर्णैः । तद्यथा । मैत्रेयेण च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन धरणीश्वरराजेन च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन सिंहकेतुना च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन सिद्धार्थमतिना च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन प्रशान्तचारित्रमतिना च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन प्रतिसंवित्राप्तेन च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन नित्यायुक्तेन च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन महाकरुणाचन्द्रिणा च बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन एवम्प्रमुखैर्द्वात्रिंशता च बोधिसत्त्वसहस्रैः ॥

तेन खलु पुनः समयेन भगवाञ्छ्रावस्तीं महानगरीमुप-निःश्रित्य विहरति स्म । सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितश्च तस्यैषां परिषदां राज्ञां राजकुमाराणां राजमन्त्रिणां राज-महामात्रानां राजपादमूलिकानां क्षत्रियब्राह्मणशूद्रपत्यमा-त्यपार्षद्यानां पौरजनपदानां अन्यतीर्थिकश्रमणब्राह्मणचरक-परिव्राजकानां । लाभी च भगवान् प्रभूतानां खादनीयभोज-नीयाखादनीयकल्पिकानां चीवरपिण्डपात्रशयनासनग्लान-

प्रत्ययभैषज्यपरिस्काराणां लाभाय्यशोऽय्यप्राप्तश्च भगवान्
 सर्व्वे चाऽनुपलिप्तः पद्मद्वयजलेनोदारश्च भगवतः कीर्त्तिशब्द-
 श्लोको लोकेऽभ्युद्गतः अर्हन्सम्यक्समुद्भो विद्याचरणसम्पन्नः सुगतो
 लोकवित्परः पुरुषो दम्यसारथिः शास्ता देवानाञ्च मनुष्याणाञ्च
 बुद्धो भगवान्यञ्चचक्षुः समन्वागतः । स इमञ्च लोकं परञ्च
 लोकं सदेवकं समारकं सब्रह्मकं सश्रमणब्राह्मणीन्प्रजान्
 सदेवमानुषान्स्वयं विज्ञाय साक्षात्कृत्योपसम्यद्य विहरति स्म
 मद्भूमिं देशयति स्म । आदौ कल्याणं मध्ये कल्याणं पर्य्यवसाने
 कल्याणं स्वर्थसुखञ्जनं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्य्यवदातं
 ब्रह्मवर्त्यं सम्प्रकाशयति स्म ॥

तेन खलु पुनः समयेन भगवान् रात्र्यां मध्यमे यामे
 बुद्भालङ्कारब्यूहं नाम समाधिं समापन्नोऽभूत् । समनन्त-
 रसमापन्नस्य च भगवत इमं बुद्भालङ्कारं नाम समाधिमथ
 तत्क्षणमेव भगवत उपरिष्टान्मूर्द्धः सनुष्णीष*विवरान्तरात्पूर्व्व-
 बुद्भानुपसृत्यमङ्गाज्जानालोकालङ्कारं नाम रश्मिश्चचार । सा
 सर्वा शुद्धावासान् देवभवनान्यवभास्य महेश्वरदेवपुत्रप्रमुखान-
 प्रमेयान्देवपुत्रान्सञ्चोदयामास । ततश्च तथागतरश्मिजालाः
 निश्चार्थ्यमां सञ्चोदना गाथा निश्चरन्ति स्म ।

ज्ञानप्रभं हततमसुप्रभाकरं शुभप्रदं शुभविमलायतेजसम् ।
 प्रशान्तकायं शुभशान्तमानसं मुनिं समाश्लिष्यत शक्यमिहम् ॥
 ज्ञानोदधिं शुद्धं महानुभावं धर्म्मेश्वरं सर्व्वविदं मुनीशम् ।

देवातिदेवं नरदेवपूज्यं धर्मे स्वयम्भुं वशिनं अयध्वं ॥
 यो दुर्दमश्चित्तमवर्त्तयदग्ने यो मारपाशैरवमुक्तमानसः ।
 यस्याप्यवध्याविह दर्शनश्रवाः स्तुत्यान्तकः शान्तविमोक्षपारगम् ॥
 आलोक्यभूतं तमतुल्यधर्मं तमोनुदं सन्नयवेदितारम् ।
 शान्तक्रियं बुद्धममेयबुद्धिं भक्त्या समस्ता उपसङ्गमध्वम् ॥
 स वैद्यराजोऽमृतभेषजप्रदः स वादिशूरः कुगणिप्रतापकः ।
 सङ्गर्भबन्धुः परमार्थकोविदः स नायकोऽनुत्तरमार्गदेशक इति ॥

समनन्तरस्पृष्टाश्च खलु पुनस्ते शुद्धावासकायिका देवपुत्राः
 तथा बुद्धानुसृत्यसङ्गाज्ञानालोकया रश्म्या* अभिष्वैवरूपा-
 भिर्गीयाभिः सञ्चोदिताः समनन्ततः† प्रशान्ताः समाधेयुः स्थाया-
 तान् बुद्धानुभावेनाप्रमेयासङ्ख्येयागणनासमतिक्रान्तकल्पातिक्रा-
 न्तान् बुद्धान् भगवतोऽनुस्मरन्ति स्म । तेषाञ्च बुद्धानां भगवतां
 ध्यानि बुद्धचेत्रगुणव्यूहपर्षन्मण्डलानि याश्च धर्मदेशनास्ता आसन्।
 ताः सर्वा अनुस्मरन्ति स्म । अथ खलु तस्यां रात्रौ प्रशान्तायामी-
 श्वरस्य नाम शुद्धावासकायिका देवपुत्रा महेश्वरो नाम नन्दश्च
 सुनन्दश्च महितश्च प्रशान्तश्च प्रशान्तविनीतेश्वरश्चैते चान्ये च
 सम्बद्धलाः शुद्धावासकायिका देवपुत्रा अतिक्रान्ताऽतिक्रान्तैर्वर्णैः
 सर्व्वावन्तं जेतवन् दिव्येनावभासेनावभास्य येन भगवांस्तेनो-
 पसङ्गामनुपसङ्गम्य भगवतः पादौ शिरसाऽभिवन्द्यैकान्ते तस्युः ।
 एकान्ते स्थिताश्च ते शुद्धावासकायिका देवपुत्रा भगवन्तमेतद-
 वोचन् । अस्मि भगवंललितविस्तरौ नाम धर्मपर्यायः । सूत्रान्तो

* रश्मिः स्त्रीलिङ्गेनैत वङ्गतरप्रयोगात् । † समनन्त इति बोध्यं । बुद्ध्युत्थायेति संस्कृतं ।

महावैपुल्यनिचयो बोधिसत्वकुशलमूलसमुद्भावनसुषितवरभवनविकिरणसञ्चिन्यावक्रमणविक्रीडनगर्भस्थानविशेषसन्दर्शनोऽभिजातजन्मभूमिप्रभावसन्दर्शनः सर्वाबालचर्यागुणविशेषसमतिक्रमसार्वलौकिकशिल्पस्थानकर्मस्थानलिपिसङ्ख्यामुद्रागणनाऽसिधनुःकलापद्युद्धमालम्भसर्वसत्त्वप्रतिविशिष्टसन्दर्शनान्तःपुरविषयोपभोगसन्दर्शनः सर्वबोधिसत्त्वचरितनिष्पन्दनिष्पत्तिफलाधिगमपरिकीर्त्तनो बोधिसत्त्वविक्रीडितः सर्वमारमण्डलविध्वंसनस्तथागतः बलवेशारद्याष्टादशावेनिकसमुच्चयोऽप्रमाणबुद्धधर्मानिर्देशः पूर्वकैरपि तथागतैर्भाषितं पूर्वं । तद्यथा भगवता पद्मोत्तरेण च धर्मकेतुना दीपङ्करेण च गुणकेतुना महाकरेण च ऋषिदेवेन श्रीतेजसा च सत्यकेतुना च वज्रसंहतेन च सर्वाभिभुवा च हेमवर्षेण च अत्युच्चगामिना च प्रवातसारेण च पुष्पकेतुना च वररूपेण च सुलोचनेन च ऋषिगुप्तेन च जिनवक्त्रेण च उन्नतेन च पुष्पितेन च ऊणीतेजसा च पुष्करेण च सुरग्निना च मङ्गलेन च सुदर्शनेन च महामिहतेजसा च स्थितबुद्धिदत्तेन च वसन्तगन्धिना च सत्यधर्मविपुलकीर्त्तिना च तिथ्येण च पुष्येण च लोकसुन्दरेण च विस्तीर्णभेदेन च रत्नकीर्त्तिना च उग्रतेजसा च ब्रह्मतेजसा च सुघोषेण च सुपुष्येण च सुमनोज्ञघोषेण च सुचेष्टरूपेण च प्रहमितनेत्रेण च गुणराशिना च मेघस्वरेण च सुन्दरवर्षेण च आयुस्तेजसा च मलोलगजगामिना च लोकाभिलाषितेन च जितशत्रुणा च सम्पूजितेन च विपश्चिता च शिखिना च विश्वभुवा च क्रकुच्छन्देन च

कनकमुनिना च काश्यपेन च तथागतेनार्हता सम्यक्सम्बुद्धेन
 भाषितपूर्वस्तं भगवानप्येतर्हि सम्यकाशयेत् ॥ बह्वजनहिताय
 बह्वजनसुखाय लोकानुकम्पायै महतो जनकार्यस्यार्थाय सुखाय
 देवानाञ्च मनुष्याणाञ्च अस्य च महायानोद्भावनार्थं सर्वपर-
 प्रवादिनाञ्च निग्रहार्थं सर्वबोधिसत्त्वानाञ्चोद्भावनार्थं सर्वमा-
 राणाञ्चाभिभवार्थं सर्वबोधिसत्त्वयानिकानाञ्च पुद्गलानां
 वीर्यारम्भसंजनार्थं सद्धर्मस्य चानुपरिग्रहार्थं त्रिरत्नवंश-
 स्थानुपरिग्रहार्थं त्रिरत्नवंशस्थानुपच्छेदनार्थं बुद्धकार्यस्य च
 परिसन्दर्शनार्थमित्यधिवासयति स्म भगवांस्तेषां देवपुत्राणां
 तूष्णीभावेन सदेवकस्य लोकस्थानुकम्पामुपादाय ॥ अथ खलु
 देवपुत्रा भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा तुष्टा उदया
 आत्तमनसः प्रमुदिताः प्रीतिसौमनस्यजाता भगवतः पादौ
 शिरसाऽभिवन्द्य भगवन्तं त्रिःप्रदक्षणीकृत्य दिव्यैश्चन्दनचूर्णैर-
 गुरुचूर्णैर्मान्दारपुष्पैश्चाभ्यवकीर्य तत्रैवान्तर्द्दधुः । अथ खलु
 भगवांस्तस्यामेव रात्र्यामत्ययेन कारीरो मण्डलमात्रव्यूहस्तेनो-
 पसङ्गामदुपसङ्गम्य भगवान्प्रज्ञप्त एवाऽऽसनेन्यषोदहोधिस्तत्त्व-
 गणपुरस्कृतः आवकसङ्घैः पुरस्कृतो निषद्य भगवान्भिन्ननामन्त-
 यति स्म । इति हि भिन्नवो रात्रौ प्रशान्तायामीश्वरो नाम
 शुद्धावासकायिको देवपुत्रो महेश्वरश्च नाम नन्दनश्च आनन्दश्च
 सुनन्दश्च चन्दनश्च महितश्च प्रशान्तश्च विनीतेश्वरश्चैते चान्ये
 च सम्बुजलाः शुद्धावासकायिका देवपुत्राः पूर्ववद्यावत्तत्रैवा-
 न्तर्द्दधुः । अथ खलु ते बोधिसत्वास्ते च महाआवका येन भगवांस्ते-

नाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमेतदवोचन् । तत्साधु भगवंस्तं ललित-
विस्तरं नाम धर्मपर्यायं देशयतु । तद्भविष्यति बह्वजनहिताय
बह्वजनसुखाय लोकानुकम्पायै महतो जनकार्यस्थार्थाय हिताय
सुखाय देवानाञ्च मनुष्याणाञ्च । एतर्हि चागतानाञ्च बोधि-
सत्त्वानां महासत्त्वानामधिवासयति स्म भगवांस्तेषां बोधि-
सत्त्वानां महासत्त्वानां तेषाञ्च महाश्रावकाणां तूष्णीम्भावेन
सदेवमानुषासुरस्य लोकानुकम्पामुपादाय । तत्रेदमुच्यते ।

आद्यामिहास्यां मम भिक्षवोऽद्य सुखोपविष्टस्य निरङ्गणस्य* ।
प्रविष्टमानस्य शुभैर्विहारैरेकाग्रचित्तस्य समाहितस्य ॥
अथागमन्देवसुता महर्षयः प्रतीतवर्णविमलश्रियोज्ज्वलाः ।
श्रियाऽवभास्तेह च जेतमाकलयं वनं मुदामेऽन्तिकमभ्युपागताः ॥
महेश्वरश्चन्दन ईशानन्दौ प्रशान्तचित्तौ महितः सुनन्दः ।
शान्ताकलयश्चाप्युतदेवपुत्रस्तास्ताश्च बह्वोऽथ च देवकोट्यः ॥
प्रणम्य पादौ प्रतिदक्षिणञ्च कृतैव मान्तस्युरिहागता मे ।
प्रगृह्य चैवाञ्जलिमङ्गुलीभिः सगौरवा मामिह ते ययाचुः ॥
इदं मुनेरागनिसूदनाय्यं वैपुल्यसूत्रं हि महानिदानम् ।
यद्भाषितं सर्व्वतथागतैः प्राग्लोकस्य सर्व्वस्य हितार्थमेतत् ॥
तत्साधिदानीमपि भाषितो मुनिः स बोधिसत्त्वौघपरिग्रहेच्छया ।
परं महायानमिदं प्रभाषयन्परं प्रवादान्मुचिञ्च धर्षयन् ॥
अधेषणां देवगणस्य तूष्णीमगृह्णदेवमधिवासनञ्च ।
सर्व्वे च तुष्टा मुदितान् उदया पुष्पाणि चिच्छेपु † रवाग्रहर्षम् ॥

तद्भिन्नवो मे शृणुतेह सर्व्वे वैपुल्यसूत्रं हि महानिदानम् ।
 यद्भाषितं सर्व्वतथागतैः प्राग्लोकस्य सर्व्वस्य हितार्थमेवेति ॥
 इति ललितविस्तारे निदानपरिवर्त्तो नाम प्रथमः ॥

अथ द्वितीयाध्यायप्रारम्भः ।

तत्र भिन्नवः कतमसुललितविस्तरो नाम धर्मपर्यायः सूत्रा-
 न्नो महावैपुल्य इह भिन्नवो बोधिसत्त्वस्य तुषितवरभवनाव-
 स्थितस्य पूज्योपपूजितस्याभिषेकप्राप्तस्य देवशतसहस्रंस्तुतस्तेमि-
 तवर्णितप्रशंसितस्य लब्धाभिषेकस्य प्रणिधानसमुद्गतस्य सर्व्वबुद्ध-
 धर्मसमुदागतबुद्धसुविपुलपरिशुद्धज्ञाननयनस्य स्मृतिमतिगति-
 धृत्युत्तमविपुलबुद्धेः दानशीलचान्तिवीर्य्यध्यानप्रज्ञामहोपाय-
 कौशल्यपरमपारमिताप्राप्तस्य महामैत्रीकरणमुदितोपेक्षाब्रह्म-
 पथकोविदस्य महाभिज्ञासङ्गावरणज्ञानसन्दर्शनाभिमुखी-
 भूतस्य स्मृत्युपस्थानसम्यक्प्रहाणर्द्धिपादेन्द्रियबलबोध्यङ्गमार्ग-
 सर्व्वबोधिपक्षधर्मसुपरिपूर्णकोटिप्राप्तस्य अपरिमितपुण्यसम्भा-
 रलक्षणानुयञ्जनसमलङ्कृतकायस्य दीर्घानुपरिवर्त्तिनो यथा-
 वादितथाकार्य्यवितथवाक्कर्मसमुदाहारकस्य* ऋज्वकुटिलावङ्गा
 प्रतिहतमानसस्य सर्व्वमानमददर्पभयविषादापगतस्य सर्व्व-
 सत्त्वसमचित्तस्य अपरिमितबुद्धकोटिनियुतशतसहस्रपर्युपा-
 मितस्य बद्धबोधिसत्त्वकोटिनियुतशतसहस्रावलोकितवदनस्य
 शक्रब्रह्ममहेश्वरलोकपालदेवनागयक्षगन्धर्व्वामुरगरुडकिन्नरम-

होरगराक्षसगणैरभिनन्दितयशसः सर्व्वपदप्रभेदनिर्देशासङ्ग-
 प्रतिसंविदवतारज्ञानकुशलस्य सर्व्वबुद्धभाषिताधारणस्मृतिभा-
 जनाभिज्ञेपानन्तापर्य्यन्तधारणीप्रतिलब्धस्य महाधर्मनैस्मृत्यु-
 पस्थानसम्यक्प्रहाणद्विपादेन्द्रियबलबोध्यङ्गमार्गपारमितोपाय-
 कौशल्यधर्मरत्नपुण्यसमुदानीतमहासार्थवाहस्य चतुरोघपा-
 रगमनाभिप्रायस्य निहतमानप्रत्यर्थिकस्य सर्व्वपरप्रवादि-
 सुनिगृहीतस्य सङ्ग्रामशीर्षसुप्रतिष्ठितस्य क्लेशरिपुगणनिस्तृ-
 नस्य ज्ञानवरवज्रदृढप्रहरणस्य बोधिचित्तमूलमहाकरुणा-
 दण्डाध्याशयोक्तस्य गम्भीरवीर्य्यसलिलाभिषिक्तस्य उपाय-
 कौशलकर्त्तिकस्य बोध्यङ्गध्यानकुशलस्य समाधिकिञ्जल्कस्य
 गुणगणविमलसरसिसुजातस्य विगतमदमानपरिवाहशशि-
 विमलविस्तीर्णपत्रस्य शीलश्रुतप्रसाददशदिगप्रतिहतगन्धिना
 लोके ज्ञानवृद्धस्याष्टाभिर्लोकधर्मैरनुपलिप्तस्य महापुरुषपद्मस्य
 पुण्यज्ञानसम्भारविस्तृतसुरभिगन्धिनः प्रज्ञाज्ञानदिनकरकिर-
 णैर्व्विकशितसुविशुद्धशतपत्रपद्मतापनस्य चतुर्चद्विपादपरम-
 जापजपितस्य चतुरार्य्यसभ्यसुतीक्ष्णखदंष्ट्रस्य चतुर्ब्रह्मविहार-
 निःसृतदर्शनस्य चतुःसङ्गहवस्तुसुमङ्गुहीतशिरसः द्वादशाङ्ग-
 प्रतीत्यसमुत्पादानुबोधानुपूर्व्वसमुद्गतकायस्य सप्तत्रिंशद्बोधिपक्ष-
 धर्मसम्प्रतिपूर्त्तस्य विजातनानाविद्याज्ञानकेशरिणस्त्रिविमोक्षमु-
 खविजृम्भकस्य समर्थविदर्शनासुविशुद्धनयनस्य ध्यानविमोक्ष-
 समाधिसमापत्तिगिरिदरीगुहानिवसितस्य चतुरीर्यापथ-
 विनयनोपवनसुवर्द्धिततरोर्द्दशबलवैशारद्याभ्यासीभावितबलस्य

विगतभवविभवभयलोमहर्षणस्यासङ्कुचितपराक्रमस्य तीर्थशश-
 मृगगणसङ्घप्रमथनस्य नैरात्यघोषोदाहारमहासिंहनादना-
 दिनः पुरुषसिंहस्य विमुक्तिध्यानमण्डलप्रज्ञप्रभ*रश्मितीर्थ-
 कखंचोतिगणनिःप्रभङ्गरस्य अविद्यातमोन्वकारतमः पटलवि-
 त्तिमिरकरणस्योत्तमबलवीर्यस्य देवमनुष्येषु पुण्यतेजस्तेजितस्य
 महापुरुषदिनकरस्य कृष्णपक्षापगतस्य शुक्लपक्षप्रतिपूर्वस्य
 मनाग † प्रियदर्शनस्य अप्रतिहतचक्षुरिन्द्रियस्य देवशतसहस्र-
 ज्योतिर्गणप्रतिमण्डितस्य ध्यानविमोचज्ञानमण्डलस्य बोध्यङ्ग-
 सुखरश्मिशशिकिरणस्य बुद्धविवुद्धमनुजकुमुदविबोधकस्य महा-
 पुरुषचन्द्रस्य समचतुष्पर्वद्दीपानुपरीतस्य सप्तबोध्यङ्गरत्नसमन्वा-
 गतस्य सर्वसत्त्वसमचित्तप्रयोगस्याप्रतिहतबुद्धेर्दशकुशलकर्मप-
 थव्रततपसः सुसमृद्धप्रतिपूर्वविशेषगमनाभिप्रायस्याप्रतिहत-
 धर्मराजवरप्रवरधर्मरत्नचक्रप्रवर्त्तकस्य चक्रवर्त्तिवंशकुलकुलो-
 दितस्य गम्भीरदुरवगाहप्रतीत्यसमुत्पादसर्वधर्मरत्नप्रतिपूर्व-
 स्यादपञ्चतविपुलविस्तीर्णरम्भज्ञानशीलवेलानतिक्रमणस्य महा-
 पद्मगर्भेक्षणस्य सागरवरधरविपुलबुद्धेः पृथिव्यप्तेजोवायुसमचि-
 त्तस्य मेरुकल्पदृढबलाप्रकम्पमानस्यानुनयप्रतिष्ठापगतस्य गगन-
 तलविमलविपुलासङ्गविस्तीर्णबुद्धेरध्याशयसुप्रतिशुद्धस्य सुदत्त-
 दानस्य सुकृतपूर्वयोगस्य सुकृताधिकारस्य दत्तसत्यङ्गारस्य पर्य-
 षितस्य सर्वकुशलमूलस्य वासितवासनस्य निर्याणमिव सर्वकुश-
 लमूलस्य सप्तसङ्ख्येषु कल्पेषु समुदानीतसर्वकुशलमूलस्य दत्तस-

प्रविधदानस्य पञ्चविधपुण्यक्रियावस्त्रपसेवितवतस्त्रिविधं कृत्वा-
केन चतुर्विधं वाचा त्रिविधं मनसा सुचरितवतः दशकुशलकर्म्म
पथाद्यासेवितवतश्चत्वारिंशदङ्गसमन्वागतसम्यक्प्रयोगसमासेवित-
वतः चत्वारिंशदङ्गसमन्वागतसम्यक्प्रणिधानं प्रणिहितवतः चत्वा-
रिंशदङ्गसमन्वागतसम्यग्ध्याशयप्रतिपन्नवतः चत्वारिंशदङ्गसम-
न्वागतसम्यग्विमोक्षपरिपूरितवतः चत्वारिंशदङ्गसमन्वागतसम्य-
ग्धिमुक्तिमृजीकृतवतः चत्वारिंशत्सु बुद्धकोटिनियुतशतस-
हस्रेष्वनुप्रव्रजितवतः पञ्चपञ्चाशत्सु बुद्धकोटिनियुतशतसहस्रेषु
दानानि दत्तवतः अर्थचतुर्थेषु प्रत्येकबुद्धकोटिशतेषु कृताधि-
कारवतः अप्रमेयासङ्ख्येयान् सत्त्वान्स्वर्गमोक्षमार्गप्रतिपादितवतः
अनुत्तरं सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बोद्धुकामसैकजातिप्रतिबद्धस्य
इतश्चुत्वा तुष्टितवरभवने स्थितस्य श्वेतकेतुनाम्नो देवपुत्रोत्त-
मस्य सर्वदेवसङ्घैः सम्पूज्यमानस्यायमितश्चुतोमर्त्यस्य लोको-
त्पन्नो न चिरादनुत्तरं सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बोक्त्यतीति ।
तस्मिन्महाविमाने सुखोपविष्टस्य द्वात्रिंशद्भूमिसहस्रप्रतिमंस्थिते
वितर्हिर्निर्यूहतारणगवाक्षहर्म्यकूटागारप्रासादसमलङ्कृते उ-
च्छ्रितकचध्वजपताकारत्नकिङ्किणीजालवितानवितते * मान्दा-
रवमहामान्दारवपुष्पसंस्तरणसंस्तृते अप्सरसः कोटिनियुत-
शतसहस्रसङ्गीतिप्रचरिते अतिमुक्तकचम्पकपाटलकोविदार-
मुचिरिन्द † महामुचिरिन्दाशोकन्यग्रोधकिन्दुक ‡ शणकर्षि-
कारकेशररमालरत्नवृक्षोपशोभिते हेमजालसञ्चक्रे महता

* मान्दारवेत्यत्र मान्दारक इति सं ॥ † मुचुकुन्दः ॥ ‡ कुन्दक इति सं ॥

पूर्वकुम्भोपशोभिते * समतलव्यूहोपशोभिते ज्योतिर्मालिकासुम-
नोवाते देवकोटिनियुतशतसहस्राभिमुखनयनावलोकितोत्सोके
महाविपुलधर्मसङ्गीतिसर्वकामरतिवेगक्लेशच्छेदने व्युपगता-
खिलक्रोधप्रतिघमानमददर्पापनयने प्रीतिप्रासादप्राप्तेदो-
त्तप्रविपुलस्मृतिसञ्जनने सुखोपविष्टस्य तस्मिन्महाधर्मसाङ्ग्ये
प्रवृत्ते तेभ्यस्तुरशीतिभ्यस्तूर्यसङ्गीतिसहस्रनिर्नादितेभ्यो बोधि-
सत्त्वस्य पूर्वशुभकर्मापचयेनेमाः सञ्चोदना गाथा निश्च-
रन्ति स्म ॥

स्मर विपुलपुण्यनिचयं स्मृतिमतिगतिमनन्तप्रज्ञाप्रभाकरम् ।

अतुलबलविपुलविक्रमव्याकरणं दीपङ्करस्यापि ॥

स्मर विपुलनिर्मलमनस्त्रिमलमलप्रहीणशान्तमददोषम् ।

शुभविमलशुद्धचित्ता दानचरीयादृशाऽतिपुणे ॥

स्मर कुलकुलीनाः शमयशीलव्रतं क्षमादमश्चैव ।

वीर्यबलध्यानप्रज्ञानिषेविताकल्पकोटिनियुतानि ॥

स्मर स्मर अनन्तकीर्त्तं सम्पूजिता येऽतिबुद्धकोटिनियुतानि ।

सर्वान्करुणायमानः कालोऽयस्मा उपेक्ष्य ॥

अथ अथ § हि च्युतिर्विधिज्ञा जरामरणक्लेशसूदना विरजा ।

समुदीचन्ते बहवो देवासुरनागयक्षगन्धर्वाः ॥

कल्पसहस्रं रमित्वा ॥ तप्ता नासन्नभसीव ¶ समुद्रे ।

* पूर्वकुम्भेत्युचितं । † अर्थः । ‡ तानि यानि । § अत्र तु या मात्राद्विदृश्यते सा तु
द्रुततरोच्चरिततया न परिकूषणीया । अद् दोहा वि. अवशो लङ्गोहा पठद्
होद् सो विलङ्ग । वशो विकृतिश्च पठितो दोहो वि एक जाणेद् इति पिङ्गललक्ष-
णात् । एवमन्यत्राप्युद्धं ॥ रन्त्वा । ¶ अभसीव अभसीवेति शुद्धम् ॥

साधु भव प्रज्ञादप्य तर्पय जनतां चिरदृष्टार्ताम् ॥
 किञ्चाप्यनिन्दितयशस्वं धर्मरतिरतो न चासि कामरतः ।
 अथ च पुनरमलनयनामनुकम्पां सदेवकं लोकं ॥
 किञ्चापि देवनयुताः श्रुत्वा धर्मं न ते वितृष्यन्ते ।
 अथ च पुनारक्षणगतानपायमंस्थानवेक्षस्व ॥
 किञ्चाविमलचक्षुः पश्यसि बुद्धान्दशदिशि लोके ।
 धर्मं शृणोषि च ततस्तं धर्मावरं विभज्य लोके ॥
 किञ्चापि तुषितभवनं तव पुण्यश्रियाऽभिभोभते श्रीमन् ।
 अथ च पुनः करुणमानस प्रवर्ष जम्बुध्वजे वर्षम् ॥
 समतीत्य कामधातुदेवान् यैरूपधातुकाऽनेके* ।
 सर्व्वेत्यभिनन्दन्ते स्पृशेयं सिद्धव्रतं बोधिं ॥
 निहताभिमारकर्मन् जितास्त्वयान्ये कुतीर्थिका नाथ ।
 केन† सकलगतत्रिबोधे अयं स कालो मा उपेक्षस्व ॥
 क्लेशाग्निना प्रदीप्ते लोके त्वं वीर मेघवद्वाप्य ।
 अभिवर्षास्य तवर्षं शमय क्लेशान्नरमरूणाम् ॥
 त्वं वैद्यधातुकुशलश्चिरातुरान् सत्यवैद्यः सत्यवान् ।
 त्रिविमोक्षगदयोगैर्निर्वाणसुखे स्थापय शीघ्रम् ॥
 अश्रुत्वा सिंहनादं क्रौष्टुकगणा नदन्य नुत्रष्टाः ‡ ।
 नद बुद्धसिंहनादं त्रामय परतीर्थिकशृङ्गालान् ।
 प्रज्ञाप्रदीपहस्तो बलवीर्यबलो हितो धरणीमण्डे § ।

* इह शस्त्रले मन्त्रिराषौ ज्ञातव्यः । † येन । ‡ अनुचला इति शब्दः । § मण्डले ॥

करतलवरेण धरणीपरो हनिता* जिनं हि मारम् ॥
 समुदीक्ष्यन्ते पालाशतुरो † ये तुभ्यं दास्यन्ते पात्रम् ।
 शक्राश्च ब्रह्मणा युता ये जातं ता ग्रहिष्यन्ति ॥
 व्यवलोकयाभिर्यशःकुशलरत्नकुलोदितान् कुलकुलीनान् ।
 यत्र स्थित्वा सुमते दर्शयिष्यसि ‡ बोधिसचरितम् ॥
 यत्रैव भाजनेस्मिन्मणिरत्नं तिष्ठते भवति श्रीमन् ।
 मणिरत्नं विमलबुद्धे प्रवर्ष जम्बुध्वजे वर्षम् ॥
 एवं बद्धप्रकाराः सङ्गीतिरवानुनिश्चरा गाथाः ।
 चोदेन्ति § कर्णामनसमयं स कालो मा उपेक्षस्वेति ॥
 इति श्रीललितविस्तरे समुत्साहनपरिवर्त्तो नाम द्वितीयः ॥२॥

अथ तृतीयाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षुदो बोधिसत्त्व एवं धर्मकालसञ्ज्ञादितः सन् ततो
 महाविमानान्निष्क्रम्य धर्म्मोच्चयो नाम महाप्रासादो यत्र निषद्य
 बोधिसत्त्वस्तुषितेभ्यो देवेभ्यो धर्म्मन्देशयति स्म । तं बोधिसत्त्वा-
 ऽभिरोहति स्म अभिरुह्य च सुधर्म्मं सिंहासने निषीदति स्म ॥
 अथ ये देवपुत्रा बोधिसत्त्वस्य सभागाः समयानसम्प्रस्थितास्तेऽपि
 तमेव प्रासादमभिरोहन्ति स्म । ये च दशदिक्क्षन्निपतिता
 बोधिसत्त्वाः सभागचरिता बोधिसत्त्वस्य देवपुत्राश्च तेऽपि तं
 प्रासादमभिरुह्य यथा प्रत्यर्हेषु सिंहासनेषु स्वकस्वकेषु निषी-

दन्ति स्म । अपगताप्सरोगणा अपगतप्राकृतदेवपुत्राः समा-
नाध्याशयपरिवारा अष्टषष्टिकोटिसहस्रपरिवारा इति हि
भिचवो द्वादशभिर्वर्षैर्बाधितत्वा मातुः कुचमिवक्रमिष्यतीति ॥

अथ शुद्धावासकायिका देवपुत्रा जम्बुद्वीपमागत्य दिव्यं वर्ष-
मन्तर्द्धाय ब्राह्मणवेपेण ब्राह्मणान्वेदानध्यापयन्ति स्म । यस्यैवं-
रूपा गर्भावक्रान्तिर्भवति स द्वात्रिंशता महोपुरुषलक्षणैः समन्वा-
गतो भवति । यैः समन्वागतस्य द्वे गती भवतो न तृतीया स
चेद्गारमध्यावसति राजा भवति चक्रवर्त्ती चतुरङ्गो विजि-
तवान्धार्मिको धर्म्मराजः सप्तरत्नसमन्वागतः तस्मैमानि
सप्तरत्नानि भवन्ति । तद्यथा चक्ररत्नं हस्तिरत्नं अश्वरत्नं
स्त्रीरत्नं मणिरत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेव सप्तमं ॥

कथं रूपेण राजा चक्रवर्त्ती चक्ररत्नेन समन्वागतो भवति ।
इह राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य तदेव पोषधेयं पञ्चदशां
शिरःस्नातस्योपवासोषितस्योपरिप्रासादतलगतस्य स्त्र्यागारपरि-
वृतस्य पूर्वस्यां दिशि दिव्यं चक्ररत्नं प्रादुर्भवति । सहस्रारं सने-
मिकं सनाभिकं सुवर्णवर्णैः कर्म्मालङ्कृतं* सप्ततालमुच्चैः समन्ता
दृष्ट्वाऽन्तःपुरं राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य तद्विव्यं चक्ररत्न-
मेवं भवति ॥ श्रुतं खलु मया यस्य किल राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धा-
भिषिक्तस्य तदेव पोषधेयं पञ्चदशां शिरःस्नातस्योपवासोषि-
तस्योपरिप्रासादतलगतस्य स्त्र्यागारपरिवृतस्य पूर्वस्यां दिशि-
दिव्यं चक्ररत्नं प्रादुर्भवति स भवति राजा चक्रवर्त्ती (अभूवमहं

* सुवर्णवर्णकर्म्मालङ्कृतमिति शब्दम् ।

राजा चक्रवर्त्ती योन्वहं * दिव्यं चक्ररत्नं मीमांसयेयम्) अथ
 राजा क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्त एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं
 जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य दक्षिणेन पाणिना तद्विव्यं
 चक्ररत्नं प्रार्थयेदेवं चावेदयेत् । प्रवर्त्तयस्व भर्त्तर्दिव्यं चक्ररत्नरत्नं
 धर्मेण माऽधर्मेण ॥ अथ तद्विव्यं चक्ररत्नं राज्ञा क्षत्रियेण
 मूर्द्धाऽभिषेक्तेन प्रवर्त्तितं सम्यगेव ऋद्धौ विहायसा पूर्वेण व्रजति
 अन्वेति राजा चक्रवर्त्ती सार्द्धं चतुरङ्गेण बलकायेन । यत्र
 पृथिवीप्रदेशे तद्विव्यं चक्ररत्नं सन्तिष्ठते तत्र राजा क्षत्रियो
 मूर्द्धाभिषिक्तो वासङ्कल्पयति सार्द्धं चतुरङ्गेण बलकायेन ।
 अथ ये ये भवन्ति पूर्वस्यान्दिशि राजानो मण्डलिनस्ते रूप्य-
 पात्रीं सुवर्णचूर्णपरिपूर्णायादाय स्वर्णपात्रीं वा रूप्यचूर्णपरि-
 पूर्णायादाय राजानं चक्रवर्त्तिनं प्रत्युत्तिष्ठन्ति । एहि देव
 स्वागतं देवायेदं देवस्य राज्यमृद्धञ्च स्फीतञ्च क्षेमञ्च सुभिक्षञ्च
 रमणीयञ्चाकीर्णवज्जनमनुयञ्च अध्यावसतु देव स्वकं विजित-
 मनुप्राप्तम् । एवमुक्ते राजा क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तस्त्वाता राज्ञो-
 मण्डलिन एतद्वोचत् । कारयन्तु भवन्तः स्वकानि राज्यानि
 धर्मेण हन्त भवन्तो मा प्राणिनंघातयिष्यथ मा दत्तादास्यथ ।-
 मा कामेषु मिथ्याचरिष्यथ मा मृषां वक्षथ याचमाने विजिते
 अधर्ममुत्पद्यते माऽधर्मचारिणो रोचथ । एवं खलु राजा
 क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तः पूर्वान्दिशं विजित्य पूर्वसमुद्रमव-
 गाह्य पूर्वसमुद्रमवतरति । पूर्वसमुद्रमवतीर्थं सम्यगेव ऋद्ध्या

विहायसा दक्षिणेन व्रजति अश्वेति राजा चक्रवर्ती मूर्द्ध-
 चतुरङ्गेण बलकायेन पूर्ववदेवं दक्षिणान्दिशं विजयति ।
 यथा दक्षिणामिव पश्चिमामुत्तरां दिशं विजयति । उत्तरां
 दिशं विजित्य उत्तरसमुद्रमवगाहते । अवगाह्योत्तरात्समुद्रा-
 त्प्रत्युत्तरति । प्रत्युत्तीर्थं सम्यगेव च्छद्या विहायसा राजधानी-
 मागत्योपरि अन्तःपुरद्वारेऽक्षतमेवास्यात् । एवरूपेण राजा
 क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तश्चक्ररत्नेन समन्वागतो भवति ॥

कथंरूपेण राजा चक्रवर्ती हस्तिरत्नेन समन्वागतो
 भवति । इह राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य पूर्ववद्धस्तिरत्न-
 मुत्पद्यते । सर्वं श्वेतं सप्ताङ्गं सुप्रतिष्ठितं खर्णचूडकं खर्णध्वजं
 खर्णालङ्कारहेमजालप्रतिच्छन्नं च्छद्भिमन्तं विहायसा गामिनं
 विकुर्वाणधर्मिणं यदुत बोधिर्नाम नागराजो । यदा च राजा
 क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तस्तद्धस्तिरत्नं मीमांसितुकामो भवति ।
 अथ सूर्यस्यात्युद्गमनवेलायान्तद्धस्तिरत्नमभिरुह्य इमामेव
 महापृथिवीं समुद्रपरिखां समुद्रपर्यन्तां समन्ततोऽन्वाहिण्य
 स्वराजधानीमागत्य प्रशासनरतिः प्रत्यनुभवति । एवरूपेण
 राजा चक्रवर्ती हस्तिरत्नेन समन्वागतो भवति ॥

कथंरूपेण राजा चक्रवर्ती अश्वरत्नेन समन्वागतो
 भवति । अथ राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य पूर्ववद-
 श्वरत्नमुत्पद्यते । सर्वं नीलकृष्णशिरसं मुञ्जकेशन्तमादृतवदनं
 खर्णध्वजं खर्णालङ्कारहेमजालप्रतिच्छन्नमृद्धिमन्तं विहाय-
 सागामिनं विकुर्वाणधर्मिणं यदुत वालाहकं नामाश्वराजम् ।

यदा राजा क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तोऽश्वरत्नं मीमांसितुकामो भवति अथ सूर्यस्यात्युद्गमनवेलायामश्वरत्नमभिरुह्य इमामेव महापृथिवीं समुद्रपरिखां समुद्रपर्यन्तां समन्ततोऽन्वाहिण्ड्य राजधानीमागत्य प्रशासनरतिः प्रत्यनुभवति । एवरूपेण राजा चक्रवर्त्ती अश्वरत्नेन समन्वागतो भवति ॥

कथंरूपेण राजा चक्रवर्त्ती मणिरत्नेन समन्वागतो भवति । इह राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य पूर्ववन्मणिरत्नमुत्पद्यते । शुद्धनीलवैदूर्यमष्टांशं सुपरिकर्माकृतं तस्य खलु पुनर्मणिरत्नस्याभया सर्व्वमन्तःपुरमवभासेव स्फुटं भवति । यदा च राजा क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तस्तन्मणिरत्नं मीमांसितुकामो भवति अथ रात्र्यामर्द्धरात्रसमयेऽन्धकारतमिस्त्रायां तन्मणिरत्नं ध्वजागे उत्थापयित्वा उद्यानभूमिं निर्याति । सुभूमिदर्शनाय तस्य तस्य खलु पुनर्मणिरत्नस्याभया सर्व्ववन्तश्चतुरङ्गबलकायमवभासेन स्फुटीभवति सामन्तेन योजनं ये खलु तस्य मणिरत्नस्य सामन्तके मनुष्याः प्रतिवसन्ति ते तेनावभासेनाऽऽस्फुटं भासमाना अन्योऽन्यं सञ्ज्ञानन्थन्योऽन्यं पश्यन्थन्योऽन्यमाहुः । उत्तिष्ठत भद्रमुखाः कर्म्मन्तानि कारयत आपणानि प्रसारयत दिवा मन्यामहे सूर्य्यमभ्युद्गतमेवं राजा क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तो मणिरत्नेन समन्वागतो भवति ॥

कथंरूपेण राजा चक्रवर्त्ती स्त्रीरत्नेन समन्वागतो भवति । इह राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य पूर्व्ववत्स्त्रीरत्नमुत्पद्यते । सदृशी क्षत्रिया नातिदीर्घा नातिह्रस्वा नातिस्थूला नातिकृशा

नातिगौरी नातिरुष्णा अभिरूपा प्रासादिका दर्शनीया । तस्याः
सर्वरोमकूपेभ्यश्चन्दनगन्धः प्रवाति । मुखाच्चोत्पलगन्धः प्रवाति ।
काचिच्चिकसुखसंस्पर्शा । शीतलकाले चास्या उष्णानि संस्पर्शानि
गात्राणि भवन्ति । उष्णकाले च शीतसंस्पर्शानि । सा राजानं
चक्रवर्त्तिनं मुक्त्वा नान्यस्मिन्मनसाऽपि रागं करोति किं पुनः
कायेन । एवंरूपेण राजा चक्रवर्त्ति स्त्रीरत्नेन समन्वागतो
भवति ॥

कथंरूपेण राजा चक्रवर्त्ति गृहपतिरत्नेन समन्वागतो
भवति । इह राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य पूर्ववद्गृहपति-
रत्नमुत्पद्यते । पण्डितो व्यक्तो मेधावी दिव्यचक्षुः स तेन दिव्य-
चक्षुषा सामन्तेन योजनं सखामिकानि निधानानि पश्यति
सखामिकानि भवन्ति अखामिकानि तै राज्ञश्चक्रवर्त्तिनो
धनेन करणीयं करोति ॥ एवंरूपेण राजा चक्रवर्त्ति गृह-
पतिरत्नेन समन्वागतो भवति ॥

कथंरूपेण राजा चक्रवर्त्ति परिणायकरत्नेन समन्वागतो
भवति । इह राज्ञः क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य पूर्ववत्परिणाय-
करत्नमुत्पद्यते । व्यक्तो मेधावी राज्ञश्चक्रवर्त्तिनश्चिन्तितमात्रेणो-
द्योजयितव्यां सेनामुद्योजयति स्म । एवंरूपेण राजा चक्रवर्त्ति
परिणायकरत्नेन समन्वागतो भवति । एभिः सप्तभी-
रत्नैः समन्वागतो भविष्यति चास्य पुत्रसदृशं शूराणां
वीराणां वराङ्गरूपिणां परमैव्यग्रमर्द्दकानां स इमां महा-
पृथ्वीं ससागरपर्यन्तामखिलामकण्टकामदण्डेनांशस्तेषांभिनि-

जित्याध्यासयति ॥ स चेदगारादनगारिकां प्रव्रजिष्यति
 वान्तकन्दरागो नेता अनन्यदेवः शास्ता देवानाञ्च मनु-
 ष्याणाञ्चेति । अथान्येऽपि देवपुत्रा जम्बुद्वीपमागत्य प्रत्येक-
 बुद्धेभ्य आरोचयन्ति स्म । रिञ्चतमार्षाबुद्धश्चेत्र इतो द्वादशवत्सरे
 बोधिसत्त्वो मातुः कुक्षिमवक्रमिष्यति । तेन खलु पुनर्भिक्षवः
 समयेन राजगृहे महानगरे गोलीगुलपरिवर्त्तने पर्वते मातङ्गो
 नाम प्रत्येकबुद्धो विहरति स्म । स तं शब्दं श्रुत्वा कर्दम इव
 शिलायां प्रास्थाय विहायसा सप्ततालमात्रमत्युद्गम्य च तेजो-
 धातुं समापद्योक्तेव परिनिर्वाति स्म ॥ तस्य पित्तश्लेष्मस्नाय्वस्थि-
 मांसरुधिरञ्चासीत्तत्सर्वं तेजसा पर्यवदानमगच्छच्छुद्धशरीरा-
 ण्येव भूमौ प्रापतन्नद्यापि च तानि ऋषिपदान्येव सञ्ज्ञायन्ते ॥

तेन खलु पुनर्भिक्षवः समयेन वाराणस्या ऋषिपत्तने मृग-
 दावे पञ्च प्रत्येकबुद्धशतानि विहरन्ति स्म । तेऽपि तं शब्दं श्रुत्वा
 विहायसा सप्ततालमात्रमत्युद्गम्य तेजोधातुं समापद्योक्तेव परि-
 निर्यान्ति स्म । यत्तेषां पित्तश्लेष्ममांसास्थिस्नायुरुधिरञ्चाभूत्
 तत्सर्वं तेजसा पर्यवदानमगच्छच्छुद्धबुद्धशरीराण्येव भूमौ
 प्रापतन्तस्मिन्नुषयः पतिता इति तस्मात्प्रभृति ऋषिपत्तनसञ्ज्ञो-
 त्पादिता* अभयदत्ताश्च तस्मिन्मृगाः प्रतिवसन्ति इति तदयेण
 मृगदावस्य मृगदावो मृगदाव इति सञ्ज्ञोदपादि ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वसुषितवरभवनस्थितस्त्वारि
 महाविलोकितानि विलोकयन्ति स्म ॥ कतमानि चत्वारि ।

तद्यथा । कालविलोकितं द्वीपविलोकितं देशविलोकितं
कुलविलोकितञ्च । किं कारणं हि भिन्नो बोधिसत्त्वः
कालविलोकितं विलोकयति स्म । बोधिसत्त्व आदिप्रवृत्ते
लोके सत्त्वसम्बर्त्तनीकालसमये मातुः कुक्षिमवक्रामति । अथ
तर्हि यदा व्यक्तो लोकः सुस्थितो भवति जातिः प्रज्ञायते जरा
प्रज्ञायते व्याधिः प्रज्ञायते मरणं प्रज्ञायते तदा बोधिसत्त्वो
मातुः कुक्षिमवक्रामति ॥ किं कारणं बोधिसत्त्वो द्वीपवि-
लोकितं विलोकयति स्म । न बोधिसत्त्वाः प्रत्यन्तद्वीपेषूपपद्यन्ते
न पूर्वविदेहे नापरगोदानीये न चोत्तरकुरौ अथ तर्हि
जम्बुद्वीप एवोपपद्यन्ते ॥

किं कारणं भिन्नो बोधिसत्त्वो देशविलोकितं विलो-
कयति स्म । न बोधिसत्त्वाः प्रत्यन्तजनपदेषु । मनुष्यान्ध-
जात्या जडा एडमूकजातीया अभयाः सुभाषितदुर्भाषिताना-
मर्थं ज्ञातुम् । अथ तर्हि बोधिसत्त्वा मध्यमेऽप्येव जनपदेषूप-
पद्यन्ते ॥ किं कारणं हि भिन्नो बोधिसत्त्वः कुलविलोकितं
विलोकयति स्म । न बोधिसत्त्वा हीनकुलेषूपपद्यन्ते । चण्डाल-
कुलषु वा वेणुकारकुलेषु वा रथकारकुलेषु वा पुक्कसकुलेषु वा ।
अथ तर्हि कुलद्वये एवोपपद्यन्ते । ब्राह्मणकुले चत्रियकुले च ।
तत्र यदा ब्राह्मणगृहको लोको भवति तदा ब्राह्मणकुले-
षूपपद्यन्ते । यदा चत्रियगृहको लोको भवति तदा चत्रिय-
कुले उपपद्यन्ते ॥ एतर्हि भिन्नः चत्रियगृहको लोक-
स्तस्माद्बोधिसत्त्वाः चत्रियकुले उपपद्यन्ते । तमर्थं च सम्प्रतीत्य

बोधिसत्त्वसुषितवरभवनस्थञ्चत्वारि महाविलोकितानि विलो-
कयति स्म ।

एवञ्चावलोक्य तूष्णीमभूदिति हि भिक्षवस्ते देवपुत्रा
बोधिसत्त्वस्या*न्योन्यं परिपृच्छन्ति स्म । कतमस्मिन्कुलरत्ने
कियद्रूपायां जनन्यां बोधिसत्त्वः †प्रतिष्ठतेति । तत्र केचि-
दाहुः । इदं वैदेहीकुलं मगधेषु जनपदेषु च्छुद्धञ्च स्फीतचेम-
सुभिक्षञ्चेदं प्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य गर्भस्थानम् । अपरे
त्वाहुः । न तत्प्रतिरूपं । तत्कस्मात् । तथा हि । तच्च मातृशुद्धं
पितृशुद्धमपुत्रं चञ्चलमनवस्थितं परिशुष्यत्पुण्यकं पुण्या-
भिष्यन्दितं न विपुलपुण्याभिषिक्तं सत्कुलप्रदेशोपचारं नोद्या-
नसरस्तडागाकीर्णं कर्पटमिव प्रत्यन्तवासं तेन न तत्प्रतिरूपं ॥

अपरेऽप्याहुः । इदं पुनः कौशलकुलं महावाहनञ्च
महापरिवारञ्च महाधनञ्च तत्प्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य
गर्भप्रतिसंस्थानायेति । अपरे त्वाहुः । तदप्यप्रतिरूपं । तत्कस्मा-
द्धेतोः । तथा हि । कौशलकुलं मातङ्गच्युत्युपपन्नं न मातृ-
पितृशुद्धं हीनाधिमुक्तिकं न कुलोदितं न चापरिमितधन-
रत्ननिधिसमुत्थितं तेन न तत्प्रतिरूपम् ।

अपरेऽप्याहुः । इदं वंशराजकुलं च्छुद्धञ्च स्फीतञ्च चेमञ्च
सुभिक्षञ्चेदं प्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य गर्भस्थानायेति । अपर
एवमाहुः । इदमप्यप्रतिरूपं । किं कारणम् । तथाहि ।

वंशराजकुलं प्राकृतञ्च चण्डञ्च न चोज्ज्वलिततेजसं परपुरुषज-
न्मानिवृत्तञ्च न मातृपितृस्वतेजःकर्माभिनिर्वृतञ्चोच्छेदवादी न
तत्र राजा । तेन तदप्यप्रतिरूपम् ॥

अपरे त्वाहुः । इयं वैशली महानगरी चट्टा च स्त्रीता
च क्षेमा च सुभिचा च रमणीया चाकीर्णबहुजनमनुया च
वितर्दिनिर्यूहतोरणगवाक्षहर्म्यकूटागारप्रामादतलसमलङ्कृता च
पुष्पवाटिका वनराजिमङ्कुसुमिता च अमरभवनपुरप्राकाश्या
सा प्रतिरूपाऽस्य बोधिसत्त्वस्य गर्भप्रतिसंस्थानयेति । अपरे
प्राहुः । साऽप्यप्रतिरूपा । किं कारणं । तथा हि । तेषां नास्तिपर-
स्परन्यायवादिता नास्ति धर्माचरणं नोच्चमध्यवृद्धज्येष्ठानुपा-
लिता एकैक एव मन्यते अहं राजा अहं राजेति न च कस्य-
चिच्छिष्यत्वमभ्युपगच्छति न धर्मत्वं । तेन साप्यप्रतिरूपा ।

अपरे त्वेवमाहुः । इदं प्रद्योतनकुलं महाबलञ्च महावाह-
नञ्च परचर्मूशिरसि विजयलब्धञ्च तत्प्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य
गर्भप्रतिसंस्थानायेति । अपरे त्वेवमाहुः । तदप्यप्रतिरूपं ॥ किं
कारणं । तथा हि । ते चण्डाश्चपलाश्च रौद्राश्च परुषाश्च साह-
सिकाश्च न च कर्मादर्शिनः । तेन तदप्यप्रतिरूपमस्य बोधि-
सत्त्वस्य गर्भप्रतिसंस्थानायेति ॥

अपर एवमाहुः । इयं मथुरा नगरी चट्टा च स्त्रीता
च क्षेमा च सुभिचा चाकीर्णबहुजनमनुया च राज्ञः
सुवाहोः स्वरकंसकुलस्य राजधानिः सा प्रतिरूपास्य बोधि-
सत्त्वस्य गर्भप्रतिसंस्थानायेति । अपरे त्वाहुः । साप्यप्रतिरूपा-

किं कारणं । तथाहि ॥ स राजा मिथ्यादृष्टिकुलवंशप्रसूतो दस्यू राजा न युज्यते चरमभविकस्य बोधिसत्त्वस्य मिथ्यादृष्टिकुले उपपत्तुं । तेन साध्यप्रतिरूपा ।

पुनरन्येऽप्याहुः । अयं हस्तिनापुरे महानगरे राजा पाण्डवकुलप्रसूतः शूरो वीर्यवान्वराङ्गरूपसम्पन्नः परमैन्यप्रमर्दकानां तत्कुलं प्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य गर्भप्रतिसंस्थानायेति । अपरेऽप्याहुः । तदप्यप्रतिरूपं ॥ किं कारणं । तथा हि । पाण्डवकुलप्रसूतैः कौरववंशेऽतिव्याकुलीकृतो युधिष्ठिरो धर्मस्य पुत्र इति कथयति भीमसेनो वायोरर्जुन इन्द्रस्य नकुलसहदेवावश्विनोरिति । तेन तदपि कुलमप्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य गर्भसंस्थानायेति ।

अपर आहुः । इयं मिथिला नगरी अतीव रमणीया मैथिलस्य राज्ञः सुमित्रस्य निवासभूमिः । स राजा प्रभूतहस्त्यश्वरथपदातिबलकायसमन्वितः प्रभूतहिरण्यसुवर्णमणिमुक्तावैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालजातरूपरजत वित्तोपकरणः सर्व्वसामन्तराजाऽभीतबलपराक्रमो मित्रवान्धर्मवत्सलस्तत्कुलं प्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य गर्भप्रतिसंस्थानायेति । अन्य ऊचुः । तदप्यप्रतिरूपमस्ति । असौ राजा सुमित्र एवंगुणयुक्तः किन्त्वतिवृद्धो न समर्थः प्रजाः स्रस्ताहयितुमतिबद्धपुत्रश्च । तस्मात्तदपि कुलमप्रतिरूपमस्य बोधिसत्त्वस्य गर्भप्रतिसंस्थानायेति ।

एवं भिन्नवस्ते बोधिसत्त्वा देवपुत्राश्च सर्व्वस्मिञ्जलुदीपे षोडशजानपदेषु यानि कानिचिदुच्चेष्टानि राजकुलानि तानि

व्यवलोकयन्तस्तानि सर्वाणि सदोषाण्यद्राक्षुः । तेषां चिन्तामन-
स्कारप्रयुक्तानां ज्ञानकेतुध्वजो नाम देवपुत्रोऽवैवर्त्तिको
बोधाय कृतनिश्चयः । अस्मिन्महायाने स तां महतीं बोधिसत्त्व-
देव पर्षदमेतदवोचत् । एतन्मार्घा एतमेव बोधिसत्त्वमुपसङ्क्रम्य
परिप्रच्छामः । कीदृग्गुणसम्पन्ने कुले चरमभविको बोधिसत्त्वः
प्रत्याजायत इति ॥ साध्विति ते सर्वे कृताञ्जलिपुटा बोधि-
सत्त्वमुपसङ्क्रम्य पर्याप्राक्षुः । कीदृग्गुणसम्पन्ने सत्पुरुषकुलरत्ने
चरमभविको बोधिसत्त्वः प्रत्याजायत इति ॥ ततो बोधिसत्त्वसं-
महान्तं बोधिसत्त्वगणं देवगणञ्च व्यवलोक्य एतदवोचत् ।
चतुःषष्ठ्याकारैर्मार्षैः सम्पन्नं कुलं भवति यत्र चरमभविको
बोधिसत्त्वः प्रत्याजायते । कतमैश्चतुःषष्ठ्याकारैः । तद्यथा ।
अतिज्ञानञ्च तत्कुलं भवति । अक्षुद्रानुपघाति च तत्कुलं भवति ।
जातिसम्पन्नञ्च तत्कुलं भवति । पुरुषयुगसम्पन्नञ्च तत्कुलं भवति ।
अलीनञ्च तत्कुलं भवति । पूर्वपुरुषयुगसम्पन्नञ्च तत्कुलं भवति ।
अभिजातपुरुषयुगसम्पन्नञ्च तत्कुलं भवति । अभिलक्षितपुरुष-
युगसम्पन्नञ्च तत्कुलं भवति । महेशाख्यपुरुषयुगसम्पन्नञ्च
तत्कुलं भवति । बज्रस्तीकञ्च तत्कुलं भवति । बज्रपुरुषञ्च
तत्कुलं भवति । अतीतञ्च तत्कुलं भवति । अदीनालीनञ्च
तत्कुलं भवति । अलुब्धञ्च तत्कुलं भवति । शीलवच्च तत्कुलं
भवति । व्रतवच्च तत्कुलं भवति । अमान्यानवेक्षितञ्च तत्कुलं
भवति । अवन्ध्यशिल्पनिवेशितञ्च तत्कुलं भवति । भोगान्
परिभुनक्ति । दृढमित्रञ्च तत्कुलं भवति । तिर्यग्योनिगत-

प्राणाद्युपरोधकरश्च तत्कुलं भवति । हतज्ञश्च तत्कुलं भवति ।
 खण्डगामि च तत्कुलं भवति । अदोषगामि च तत्कुलं
 भवति । अमोहगामि च तत्कुलं भवति । अभयगामि च
 तत्कुलं भवति । अनवद्याभीरु च तत्कुलं भवति । अमोह-
 विहारि च तत्कुलं भवति । स्थूलभिर्बु च तत्कुलं भवति ।
 क्रियाधिमुक्तश्च तत्कुलं भवति । त्यागाधिमुक्तश्च तत्कुलं
 भवति । दानाधिमुक्तश्च तत्कुलं भवति । पुरुषकारमति च
 तत्कुलं भवति । दृढविक्रमणश्च तत्कुलं भवति । बलविक्रम-
 णश्च तत्कुलं भवति । श्रेष्ठविक्रमश्च तत्कुलं भवति । च्छि-
 पूजकश्च तत्कुलं भवति । देवतापूजकश्च तत्कुलं भवति ।
 चैत्यपूजकश्च तत्कुलं भवति । पूर्वप्रेतपूजकश्च तत्कुलं भवति ।
 अप्रतिबद्धवैरश्च तत्कुलं भवति । दशदिग्विघ्नेष्टश्च तत्कुलं
 भवति । महापरिवारश्च तत्कुलं भवति । अभेद्यपरिवारश्च
 तत्कुलं भवति । अनुत्तरपरिवारश्च १ तत्कुलं भवति । कुल-
 ज्येष्ठश्च तत्कुलं भवति । कुलश्रेष्ठश्च तत्कुलं भवति । कुलव-
 शिताप्राप्तश्च तत्कुलं भवति । महेशाख्यश्च तत्कुलं भवति ।
 मातृज्ञश्च तत्कुलं भवति । पिताज्ञश्च तत्कुलं भवति । ग्रामणि
 च तत्कुलं भवति । ब्राह्मणश्च तत्कुलं भवति । प्रभूतधन-
 धान्यकोषागारश्च तत्कुलं भवति । प्रभूतहिरण्यसुवर्णमणि-
 मुक्ताजातरूपरजतवित्तोपकरणश्च तत्कुलं भवति । प्रभूतह-
 स्थश्चरयोद्भगवेडकश्च तत्कुलं भवति । प्रभूतदासीदसकर्मकर-

पौरुषेयश्च तत्कुलं भवति । दुःप्रधर्षश्च तत्कुलं भवति । सर्व्वार्थ-
सिद्धश्च तत्कुलं भवति । चक्रवर्त्तिकुलश्च तत्कुलं भवति । पूर्व्वकुश-
लमूलसहायोपचितश्च तत्कुलं भवति । बोधिसत्त्वकुलकुलोदि-
तश्च तत्कुलं भवति । अनवद्यश्च तत्कुलं भवति सर्व्वजातिवाद्-
दोषैः । सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सश्रमणब्राह्मणिकायां
प्रजायां एभिर्मार्षैश्चतुःषष्ठ्याकारैः समन्वागतश्च तत्कुलं भवति ॥

यस्याश्चरमभविको बोधिसत्त्व उत्पद्यते द्वात्रिंशता मार्षा
गुणाकारैः समन्वागता सा स्त्री भवति यस्यास्तियाश्चरमभ-
विको बोधिसत्त्वः कुक्षाववक्रामति ॥ कतमैर्द्वात्रिंशता । यदुता-
भिज्ञातायाः स्त्रियाः कुक्षौ चरमभविको बोधिसत्त्वोऽवक्रामति ॥
अभिलषिताया अच्छिद्रोपचाराया जातिसम्पन्नायाः कुलसम्प-
न्नाया रूपसम्पन्नाया नामसम्पन्नाया आरोहपरिणाहसम्प-
न्नाया अप्रसूतायाः शीलसम्पन्नायाः त्यागसम्पन्नायाः स्मित-
मुखाः प्रदक्षिणाग्राहिण्या व्यक्ताया विनीताया विशार-
दाया बज्रश्रुतायाः पण्डिताया अशठाया अमायाविन्या अक्रो-
धनाया अपगतेर्याया अमत्सराया अचञ्चलाया अचपलाया
अमुखराया क्षान्तिमौरभ्यसम्पन्नाया अपत्रपसम्पन्नाया मन्द-
रागद्वेषमोहायां अपगतमादृश्यामदोषायाः पतिव्रतायाः
सर्व्वकारगुणसम्पन्नायाः १ स्त्रियाः कुक्षौ चरमभविको बोधि-
सत्त्वोऽवक्रामति ॥ एभिर्मार्षा द्वात्रिंशताकारैः समन्वागता
सा स्त्री यस्याः स्त्रियाः कुक्षौ चरमभविको बोधिसत्त्वोऽवक्रा-

मति ॥ न खलु पुनर्मार्षाः कृष्णपक्षे बोधिसत्त्वो मातुः कुत्सा-
ववक्रामति अपि तु शुक्लपक्षे एवं पञ्चदश्यां पूर्णायां पूर्णि-
मायां पुष्यनक्षत्रयोगे पोषधपरिगृहीताया मातुः कुत्सौ चर-
मभविकौ बोधिसत्त्वोऽवक्रामति ॥

अथ खलु ते बोधिसत्त्वास्ते देवपुत्रा बोधिसत्त्वस्यान्तिकादि-
मामेवंरूपां कुलपरिशुद्धिं मातृपरिशुद्धिं श्रुत्वा चिन्तामन-
स्कारा अभूवन् । कतमं केवलं एवं गुणसमन्वागतं भवेद्याव-
द्विधमनेन सत्पुरुषेण निर्दिष्टन्तेषां चिन्तामनस्कारप्रयुक्ताना-
मेतदभूत् । इदं खल्वपि शाक्यकुलमृद्धञ्च स्फीतञ्च चेमञ्च
सुभिचञ्च रमणीयञ्चाकीर्णवज्जजनमनुष्यञ्च राजा शुद्धोदनो
मातृशुद्धः पितृशुद्धः पत्नीशुद्धः परिकृशत्वसम्यक्ताः स्वाकारः
सुविज्ञापकः पुण्यस्तेजस्तेजितो महत्सम्मतकुलं प्रसूतस्यक्रवर्त्ति-
वंशकुलकुलोदितोऽपरिमितधननिधिरत्नसमन्वागतः कर्मदृक्
विगतपापदृष्टिकश्च सर्व्वशाक्यविषये चैको राजा पूजितो
मानितः श्रेष्ठा गृहपत्यमात्यपारिषद्यानां प्रामादिको दर्शनीयो
नातिवृद्धो नातितरुणोऽतिरूपः सर्व्वगुणोपेतः शिल्पज्ञः कालज्ञ
आत्मज्ञो धर्मज्ञस्तत्त्वज्ञो लोकज्ञो लक्षणज्ञो धर्मराजो धर्म-
णानुशास्ता अवरोपितकुशलमूलानाञ्च सत्त्वानां कपिलवस्तु-
महानगरनिलयः । येऽपि तत्रोपपन्नास्तेऽपि तत्त्वभावा एव
राज्ञश्च शुद्धोदनस्य मायादेवी सुप्रबुद्धस्य शाक्याधिपतेर्दु-
हिता नवतरुणी रूपयौवनसम्यक्ता अप्रसूता अप्रगन्तपुत्रदुहि-
दकां सुरूपां, सलेख्यविचित्रैव दर्शनीया देवकन्तेव सर्व्वाल-

ङ्कारभूषिता अपगतमादयामदोषा सत्यवादिन्यकर्कशा अप-
रुषा अचपलाऽनवद्या कोकिलखरा अप्रलापिनी मधुरप्रिय-
वादिनी व्यपगताखिलक्रोधमदमानदर्पप्रतिघा अनीर्षुका
कालवादिनी त्यागसम्पन्ना शीलवती प्रतिसन्तुष्टा पतिव्रता
परपुरुषचिन्तामनस्कारापगता समसंहतशिरःकर्षणासा भ्रम-
रवरसदृशकेशी सुललाटी सुभूर्यपगतमृकुटिका स्मितमुखी
पूर्वाभिलाषिणी स्रष्टुणमधुरवचना प्रदक्षिणयाहिणी चञ्चवी
अकुटिला अशठाऽमायाविनीज्यपुत्रार्यसम्पन्नाऽचपलाऽचञ्च-
लाऽमुखरा अविकीर्णवचना मन्दरागद्वेषमोहक्षान्तिशैर-
भ्यसम्पन्ना करचरणनयनस्वारक्षितबुद्धि १ मृदुतरुणहस्तपादा
काकचिञ्चिकसुखसंस्पर्शा नवनलिनेन्दीवरपत्रसुविशुद्धनयना
रक्तोत्तुङ्गनासा सुप्रतिष्ठिताङ्गी मेन्द्रायुधमिव यष्टिः सुविनीता
सुविभक्तान्तप्रत्यङ्गाऽनिन्दिताङ्गी विम्बोष्ठी चारुदर्शना अनु-
पूर्वग्रीवा खलङ्कता सुमना वार्षिकी सुविशुद्धदर्शना सुविनी-
तांशा अनुपूर्वसुजातबाहुश्चापोदरो अनुपहतपार्श्वी गम्भीर-
नाभिमण्डला वृत्तसुविस्तीर्णस्रष्टुणकठिनकटिर्वज्रसंहननकल्प-
सदृशगात्रा गजभुजसमसमाहितसदृशोरू ऐण्यमृगसदृश-
पाणिपादा जगति नयनातिरम्या अप्रतिहतचक्षुरिन्द्रिया
मनापप्रियदर्शना २ स्त्रीरत्नरूपप्रतिविशिष्टा मायानिर्मितमिव
विम्बं मायानामसङ्कथिता कलाविचक्षणा नन्दन इवाप्सरः

१ ललितदृष्टिरित्यनोयम् । २ मनसा आप्यते प्राप्यत इति मनापं मनोज्ञमित्यर्थः ।
मानायादन्तालाश्रयणात् सन्धिः सिद्ध्यति बद्धतरैतादृशप्रयोगदर्शनादित्यनुमोयते ।
दशमपत्रे यच्चोपहितं तदनेन प्रत्याख्यातम् ।

प्रकाशा सुद्धोदनस्य महाराजस्थान्तःपुरमध्यगता सा प्रतिरूपा
बोधिसत्त्वस्य जननी । या चेयं कुलपरिशुद्धिर्बोधिसत्त्वेनोदाहृता
सा शाक्यकुल एव दृश्यते । तत्रेदमुच्यते ॥

प्रासादिधर्माश्चयशुद्धसत्त्वः सुधर्ममिंहासनसन्निषलः ।

सभागदेवैः परिवारितो ऋषिः सम्बोधिसत्त्वेभि १र्महायशोभिः ॥

तत्रोपविष्टस्य अभूद्धि चिन्ता कतमत्कुलं शुद्धसुमत्प्रजाकं ।

यद्बोधिसत्त्वप्रतिरूपजन्म माता पिता कुत्र च शुद्धभावा ॥

व्यवलोकयन्तः खलु जम्बुमाङ्गयं यः क्षत्रियो राजकुलो महात्मा ।

सर्वान् सदोषाननुचिन्तयन्तः शाक्यं कुलञ्चादृशु २ र्वीतदोषं ॥

शुद्धोदनो राजकुले कुलीनो नरेन्द्रवंशः सुविशुद्धगात्रः ।

च्छुद्धश्च स्फीतश्च निराकुलश्च सगौरवं सज्जनधार्मिकश्च ॥

अन्येऽपि सत्त्वाः कपिलाङ्गये पुरे सर्वे सुशुद्धाशयधर्मयुक्ताः ।

उद्यानआरामविहारमण्डिताः कपिलाङ्गये शोभन्ति ३ जन्मभूमिः ॥

सर्वे महानग्नबुलैरुपेता विस्तीर्णहस्ता नवरत्नवन्तः ।

इष्वस्तशिखासु च पारगामिनो न चापरं हंसि ५ स्वजीवितार्थम् ॥

शुद्धोदनस्य प्रमदा प्रधाना नारीसहस्रेषु हि सायप्राप्ता ।

मनोरमा मायकृतेव ६ विम्बं नामेन ७ सा उच्यति ८ मायादेवी ॥

सुरूपरूपा अथ देवकन्या सुविभक्तगात्रा शुभनिर्मलाङ्गी ।

न सोऽस्ति देवो न च मानुषो वा यो माय ९ दृष्ट्वाय लभेत तप्तिम् ॥

न रागरक्ता न च दोषदुष्टा स्रक्त्वा मृदू सा च जुस्तिग्धवाक्या ।

१ चत्र ततोयः षड्वचने एकारस्तु वैदिकरीत्या । २ अद्राचुरिति सं । ३ अत्रा-
सन्निर्धर्मः । ४ शोभते इति सं । ५ ग्नन्तीति सं । ६ सायाहृतमिव इति सं ।
७ नाम्नेति सं । ८ उच्यते इति सं । ९ मायां दृष्ट्वा इति सं ।

अकर्कशा चापह्वा च सौम्या स्मितामुखा १ सा मृकुटीप्रहीणा ॥
 ह्रीणा ह्यपत्रापिणी धर्मचारिणी निर्माणाअस्तब्ध २ अचञ्चला च ।
 अनोर्षुका चाप्यशठा अमाया त्यागानुरक्ता सहमैत्रचित्ता ॥
 कर्मवृणा मिथ्यप्रयोगहीना ३ सत्ये स्थिता कायमनःसुमंढता ।
 स्त्रीदोषजालं भुवि यत्प्रभूतं सर्व्वं ततोऽस्याः ४ खलु नैव विद्यते ॥
 न विद्यते कन्या मनुष्यलोके गन्धर्वलोकेऽथ च देवलोके ।
 मायायदेवीये समाकृताक्षरी प्रतिरूप ५ सा वै जननी महर्षेः ॥
 जातीशतां पञ्च मनूनकारि सा बोधिसत्त्वस्य बभूव माता ।
 पिता च शुद्धोदनतत्र तत्र ६ प्रतिरूप ७ तस्माज्जननी गुणान्विता ॥
 व्रते स्थिता तिष्ठति तापसीव व्रतानुचारी ८ सह धर्मचारिणी ।
 राज्ञाभ्यनुज्ञातवरप्रलब्धा द्वात्रिंश मासा ९ न काम सेवति १० ॥
 यत्र प्रदेशेऽस्मिहर्ते निषीदते शय्यागता चङ्क्रमणञ्च तस्याः ।
 आभासितो भातिसदेवभागो आभाये ११ तस्याः
 शुभकर्मनिष्ठयाः १२ ॥
 न सोऽस्ति देवासुरमानुषो वा यो रागचित्तेन समर्थ १३ प्रेक्षितुम् ।
 पश्यन्ति माता दुहिताञ्च १४ सर्व्वे इर्ध्यापथेष्वाय्यगुणोपपेताः ॥
 मायायदेव्याः १५ शुभकर्महेतुना विवर्द्धते राजकुलं विशालम् ।
 प्रदेशराज्ञामपि चापचारो विवर्द्धते कीर्त्तियशश्च पार्थिवे ॥

१ स्मितमुखी इति सं । २ निर्माना अस्तब्धा इति सं । ३ मिथ्याप्रयोगहीनेति सं ।
 ४ तत्सर्व्वमस्या इति शुद्धम् । ५ मायायदेव्याः समाकृताक्षरा प्रतिकृपा इति सं ।
 ६ शुद्धोदनस्तत्रेति सं । ७ प्रतिकृपा इति सं । ८ व्रतानुचारिणी । ९ द्वात्रिंश-
 नामा । १० कामं सेवते । ११ आभायेति सं । १२ शुभकर्म निष्ठयाः । १३ समर्थः ।
 १४ दुहितरश्चेति सं । १५ मायायदेव्याः ।

यथा च मायाप्रतिरूपभाजनं यथार्थसत्त्वः परमं विराजते ।

पश्येत् १ एका अधिकं गुणान्विता दयान्विता सा

जननी च माया ॥

जम्बुध्वजेऽन्या न हि सास्ति नारी या स्यात् समर्था

धरितुं २ नरोत्तमं ।

अन्यत्र देव्याऽतिगुणान्विताया दशनागसहस्रप्रबलं हि यस्याः ॥

एवं हि ते देवसुता महात्मा १ सम्बोधिसत्त्वाश्च विशालप्रज्ञाः ।

वर्षन्ति ४ मायां जननीं गुणान्वितां प्रतिरूप-

५ शाक्यकुलनन्दनस्येति ॥

इति श्रीकलितविस्तरे कुलपरिशुद्धिपरिवर्त्तो नाम तृतीयः
सर्गः ॥

चतुर्थसर्गप्रारम्भः ।

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो जन्मकुलं व्यवलोक्य उच्चध्वजं
नाम तुषितालये महाविमानं चतुःषष्टियोजनायामविस्तार-
रेण यस्मिन्बोधिसत्त्वः सन्निषद्य तुषितेभ्यो देवेभ्यो धर्म्मं देशयति
स्म तं महाविमानं बोधिसत्त्वोऽभिरोहति स्म । अभिरुह्य
सर्वान्भूषितकायिकान्देवपुत्रानामन्त्रयते स्म । सन्निपतन्तु
भवन्तस्युत्पाकारप्रयोगं नाम धर्म्मानुसृतैर्ह्यानुशासनं पश्चिम-
बोधिसत्त्वस्थान्तिकाद्धर्म्मश्रवणं श्रोष्येतीदं खल्वपि वचनं
श्रुत्वा सर्वे भूषितकायिका देवपुत्राः साप्सरोगणास्तस्मिन्

विमाने सन्निपतन्ति स्म । तत्र बोधिसत्त्वश्चतुर्महादीपके
 लोकधातुविस्तरप्रमाणो मण्डलमात्राधिष्ठितोऽभूत् । तावच्चि-
 त्त्रस्तावद्दर्शनीयस्तावत्सलङ्कृतस्तावत्सुखचिरो यावत्सर्व्वं कामाव-
 चरा देवा रूपावचराश्च देवपुत्राः खेषु खेषु भवनं व्यूहेषु
 शशानसञ्ज्ञामुत्पादयामासुः । तत्र बोधिसत्त्वः स्वपुण्यविपाक-
 निख्यन्दपरिमण्डिते सिंहासने निषीदति स्म । अनेकमणिरत्न-
 पादप्रत्युप्ते अनेकपुष्पसंस्तरसंस्कृते अनेकदिव्यगन्धवासोपवा-
 सिते अनेकसारवरगन्धनिर्धूपिते अनेकवर्णदिव्यपुष्पगन्धसंस्तर-
 संस्कृते अनेकमणिरत्नकृतसहस्रप्रभोज्ज्वलिततेजसि अनेकम-
 णिरत्नजालसञ्छन्ने अनेककिङ्किणीजालसमीरिताभिनादिते
 अनेकरत्नघण्टाशतसहस्ररणितनिर्घोषे अनेकरत्नजालशतसह-
 स्रपरिस्फुटे अनेकरत्नगणशतसहस्रसञ्छादिते अनेकपट्टशत-
 सहस्रातिप्रलम्बिते अनेकपट्टदामशतसहस्रसमलङ्कृते अनेकाप्सर-
 रःशतसहस्रनृत्यगीतवादित्रपरिगीते अनेकगुणशतसहस्रवर्णिते
 अनेकलोकपालशतसहस्रानुपालिते अनेकशतसहस्रनमस्कृते
 अनेकब्रह्मशतसहस्रप्रणते अनेकबोधिसत्त्वशतसहस्रपरिगृहीते
 दशदिग्नेकबुद्धकोटीनियुतशतसहस्रसमन्वाहते अपरिमित-
 कल्पकोटीनियुतशतसहस्रपारमितासम्भारपुण्यविपाकनिख्यन्दस-
 मुद्गते ॥ इति हि भिक्षव एवङ्गुणसमन्वागते सिंहासने निषद्य
 बोधिसत्त्वस्तां महतीं देवपर्षदमामन्त्रयते स्म । व्यवलोकयत
 मर्षा बोधिसत्त्वस्य कार्यं शतपुण्यलक्षणसमलङ्कृतं । व्यवलोक-
 यत पूर्व्वदक्षिणषष्ठिमोत्तराखध ऊर्द्धं समन्ताद्दृष्ट्वादिक्षु अप्रमे-

यासङ्क्षेयागणनासमतिक्रान्तान् बोधिसत्त्वान् ये तुषितवरभ-
वनस्थाः सर्वे चरमभवाभिमुखा देवगणपरिवृताः अवनकाशं
देवतासंहर्षणं धर्मालोकमुखं सम्प्रकाशयतोऽद्भुतः । सा सर्व्या
देवपर्वद् बोधिसत्त्वाधिष्ठानेन तान् बोधिसत्त्वान् दृष्ट्वा पुन-
र्येन बोधिसत्त्वस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य पञ्चमण्डलैर्नमस्यन्ति स्म ।
एवं चोदानमुदानयन्ति स्म ॥ साध्वचिन्त्यमिदं बोधिसत्त्वा-
धिष्ठानं यत्र हि माम वयं व्यवलोकितमात्रेणेतो बोधिसत्त्वान्
पश्याम इति ॥

अथ बोधिसत्त्वः पुनरपि ताम्रहतीन्देवपर्वदमामचैव-
माह । तेन हि मार्षाः शृणुत च्युत्याकारं देवतासंहर्षणं
धर्मालोकमुखं यदेते बोधिसत्त्वा एभ्यो देवपुत्रेभ्यो भाषन्ते
अष्टोत्तरमिदं मार्षा धर्मा लोकमुखं शतं । यदवश्यं बोधि-
सत्त्वेन अवनकालसमये देवपर्वदि सम्प्रकाशितम् ॥ कतमत्त-
दष्टोत्तरशतं । यदुत अद्भुत मार्षा धर्मालोकमुखमभेद्याशयतायै
संवर्तते । प्रसादो धर्मालोकमुखमाविलचित्तप्रसादनतायै
संवर्तते । प्रामोद्यं धर्मालोकमुखं प्रसिद्धौ संवर्तते । प्रीति-
धर्मालोकमुखं चित्तविशुद्धौ संवर्तते । कायसंवरो धर्मालोक-
मुखं त्रिकायपरिशुद्धौ संवर्तते । वाक्यवरो धर्मालोकमुखं
चतुर्व्याग्दोषपरिवर्जनतायै संवर्तते । मनःसंवरो धर्मालो-
कमुखमभिघातव्यापादमिथ्यादृष्टिप्रहाणाय संवर्तते । बुद्धानु-
सृतिधर्मालोकमुखं दर्शनविशुद्धौ संवर्तते । धर्मानुसृति-
धर्मालोकमुखं धर्मदेशनाविशुद्धौ संवर्तते । सद्धानुसृतिधर्मा-

लोकमुखं न्यायावक्रमणतायै संवर्त्तते । त्यागानुस्रुतिधर्मालोक-
मुखं सर्व्वोपाधिप्रतिनिःसङ्गायै संवर्त्तते । लीलानुस्रुतिधर्मालो-
कमुखं प्रणिधानपरिपूर्त्तयै संवर्त्तते । देवतानुस्रुतिधर्मालोक-
मुखमुदारचित्ततायै संवर्त्तते । मैत्रीधर्मालोकमुखं सर्व्वोपा-
धिकपुण्यक्रियावस्त्रभिभावनतायै संवर्त्तते । करुणा धर्मालोकमु-
खमहिंसायै संवर्त्तते । मुदिताधर्मालोकमुखं सर्व्वारम्भकर्षणतायै
संवर्त्तते । उपेक्षाधर्मालोकमुखं कामजुगुप्सनतायै संवर्त्तते । अनि-
त्यप्रत्यवेक्षाधर्मालोकमुखं कामरूप्यारूप्यरागसमतिक्रमाय संव-
र्त्तते । दुःखप्रत्यवेक्षाधर्मालोकमुखं प्रणिधानसमुच्छेदनाय संव-
र्त्तते । अनात्मप्रत्यवेक्षा धर्मालोकमुखमात्माऽनभिनिवेशनतायै
संवर्त्तते । शान्तप्रत्यवेक्षा धर्मालोकमुखमनुनयासमूहनतायै संव-
र्त्तते । ह्रीधर्मालोकमुखमध्यात्मोपशमाय संवर्त्तते । अपचाप्य-
धर्मालोकमुखं वह्निःप्रशमाय संवर्त्तते । सत्यं धर्मालोकमुखं देव-
मनुष्याविसंवादनतायै संवर्त्तते । भूतं धर्मालोकमुखमात्मावि-
संवादनतायै संवर्त्तते । धर्मचरणं धर्मालोकमुखं धर्मप्रतिसरण-
तायै संवर्त्तते । त्रिशरणगमनं धर्मालोकमुखं अपायसमतिक्रमाय
संवर्त्तते । कृतज्ञता धर्मालोकमुखं कृतकुशलमूलाविप्रणाशाय
संवर्त्तते । कृतवेदिता धर्मालोकमुखं पराभिमन्यतायै संवर्त्तते ।
आत्मज्ञता धर्मालोकमुखमात्मानुकर्षणतायै संवर्त्तते । सत्त्व-
ज्ञानता धर्मालोकमुखं परापत्न्यमतायै संवर्त्तते । धर्मज्ञता
धर्मालोकमुखं धर्मानुधर्मप्रतिपत्तयै संवर्त्तते । कालज्ञता धर्मा-
लोकमुखममोघदर्शनायै संवर्त्तते । निदृतमानता धर्मालोकमुखं

ज्ञानताप्रतिपूर्त्यै संवर्त्तते । अप्रतिहतचित्तता धर्मालोकमुख-
 मात्मबलानुरक्षणतायै संवर्त्तते । अनुपनाहो धर्मालोकमुखम-
 हत्त्याय संवर्त्तते । अधिमुक्तिर्धर्मालोकमुखमविचिकित्सापरमतायै
 संवर्त्तते । अशुभप्रत्यवेक्षाधर्मालोकमुखं कामवितर्कप्रहाणाय
 संवर्त्तते । अव्यापादो धर्मालोकमुखं व्यापादवितर्कप्रहाणाय
 संवर्त्तते । अमोहो धर्मालोकमुखं सर्वाज्ञानविधमनतायै संव-
 र्त्तते । धर्मार्थिकता धर्मालोकमुखमर्थप्रतिसरणतायै संवर्त्तते ।
 धर्मकामता धर्मालोकमुखं लोकप्रतिलम्भाय संवर्त्तते । श्रुतपर्ये-
 ष्ठिधर्मालोकमुखं योनिशोधनधर्मप्रत्यवेक्षणतायै संवर्त्तते । सम्य-
 कप्रयोगो धर्मालोकमुखं सम्यक्प्रतिपत्त्यै संवर्त्तते । नामरूपपरि-
 ज्ञानं धर्मालोकमुखं सर्वसङ्गसमतिक्रमाय संवर्त्तते । हेतुदृष्टिस-
 मुद्घाटो धर्मालोकमुखं विद्याधिमुक्तिप्रतिलम्भाय संवर्त्तते । अनु-
 नयप्रतिघप्रहाणं धर्मालोकमुखमनुत्पन्नतानामनवतायै संवर्त्तते ।
 स्कन्धकौशल्यं धर्मालोकमुखं दुःखपरिज्ञानतायै संवर्त्तते । धातु-
 समता धर्मालोकमुखसमुदयप्रहाणाय संवर्त्तते । आचयतनापकर्ष-
 णधर्मालोकमुखं मार्गभावनतायै संवर्त्तते । अनुत्पादक्षान्तिध-
 र्मालोकमुखं निरोधसाक्षात्क्रियायै संवर्त्तते । कायगतसृष्टि-
 धर्मालोकमुखं साक्षात्क्रियायै संवर्त्तते । कायगतसृष्टिधर्मा-
 लोकमुखं कायविवेकतायै संवर्त्तते । वेदनागतानुसृष्टिधर्मा-
 लोकमुखं सर्वावदितप्रतिश्रब्धै संवर्त्तते । चित्तगतानुसृष्टिधर्मा-
 लोकमुखं मायोपचितप्रत्यवेक्षणतायै संवर्त्तते । धर्मागतानु-
 सृष्टिधर्मालोकमुखं वितिमिरज्ञानतायै संवर्त्तते । चत्वारि सम्य-

क्प्रहाणानि धर्मालोकमुखं सर्व्वकुशलधर्मप्रहाणाय सर्व्वकुशल-
प्रतिपूत्यै संवर्त्तते । चत्वारो ऋद्धिपादा धर्मालोकमुखं काय-
चित्तलघुताय संवर्त्तते । शुद्धेन्द्रियधर्मलोकमुखमपरप्रणेत्यै
संवर्त्तते । वीर्य्येन्द्रियधर्मालोकमुखं सुविचिन्तितज्ञानतायै
संवर्त्तते । स्मृतीन्द्रियं धर्मालोकमुखं सुहृतकर्मतायै संवर्त्तते ।
समाधीन्द्रियं धर्मालोकमुखं चित्तविमुक्त्यै संवर्त्तते । प्रज्ञेन्द्रियं
धर्मालोकमुखं प्रत्यवेक्षणज्ञानतायै संवर्त्तते । अद्भुतबलं धर्मा-
लोकमुखं मारबलसमतिक्रमाय संवर्त्तते । वीर्य्यबलं धर्मालोक-
मुखमवैवर्त्तिकतायै संवर्त्तते । स्मृतिबलं धर्मालोकमुखं असं-
हार्य्यतायै संवर्त्तते । समाधिबलं धर्मालोकमुखं सर्व्ववितर्क-
प्रहाणाय संवर्त्तते । प्रज्ञाबलं धर्मालोकमुखमनवमृद्यतायै
संवर्त्तते । स्मृतिसंस्मोध्यङ्गं धर्मालोकमुखं यथावद्वर्त्मप्रज्ञानतायै
* संवर्त्तते । धर्मप्रविचयसंस्मोध्यङ्गं धर्मालोकमुखं सर्व्वधर्मप्रति-
पूत्यै संवर्त्तते । वीर्य्यसंस्मोध्यङ्गं धर्मालोकमुखं सुविचित्रबुद्धि-
तायै संवर्त्तते । प्रीतिसंस्मोध्यङ्गं धर्मालोकमुखं समाध्यायिकतायै
संवर्त्तते । प्रश्रुतिसंस्मोध्यङ्गं धर्मालोकमुखं कृतकरणीयतायै
संवर्त्तते । समाधिसंस्मोध्यङ्गं धर्मालोकमुखं समतानुरोधाय
संवर्त्तते । उपेक्षासंस्मोध्यङ्गं धर्मालोकमुखं सर्व्वोपपत्तिजुगुप्स-
नतायै संवर्त्तते । सम्यग्दृष्टिधर्मालोकमुखं न्यायावक्रमणतायै
संवर्त्तते । सम्यक्सङ्कल्पो धर्मालोकमुखं सर्व्वकल्पविकल्पपरि-
कल्पप्रहाणाय + संवर्त्तते । सम्यग्वाग्धर्मालोकमुखं सर्व्वोच्चर-

रतघोषवाक्पथप्रतिश्रुतसमतानुबोधनतायै संवर्त्तते । सम्यक्क-
 र्मान्तो धर्मालोकमुखंस्वकर्मविपाकतायै संवर्त्तते । सम्यगाजीवो
 धर्मालोकमुखं सर्व्वहर्षणप्रतिप्रशब्द्धौ संवर्त्तते । सम्यग्व्यायामो
 धर्मालोकमुखं परतीरगमनाय संवर्त्तते । सम्यक्सृतिधर्मा-
 लोकमुखमवसृत्यमानसिकतायै संवर्त्तते । सम्यक्सुस-
 माधिधर्मालोकमुखमकोप्यचेतःसमाधिप्रतिलम्भाय संवर्त्तते ।
 बोधिचित्तधर्मालोकमुखं त्रिवंशानुपच्छेदाय संवर्त्तते । आशये
 धर्मालोकमुखं हीनयानास्यूहणतायै संवर्त्तते । अध्यासयोग
 धर्मालोकमुखमुदारबुद्धधर्मावलम्बनतायै संवर्त्तते । प्रयोगो
 धर्मालोकमुखं सर्व्वकुशलधर्मपरिपूर्य्यै संवर्त्तते । दानपारमिता-
 धर्मालोकमुखं लक्षणानुव्यञ्जनबुद्धचेत्रपरिशुद्धौ मत्सरिसत्त्व-
 परिपाचनतायै संवर्त्तते । शीलपारमिता धर्मालोकमुखं सर्व्व-
 क्षणापायसमतिक्रमाय दुःशीलसत्त्वपरिपाचनतायै संवर्त्तते ।
 क्षान्तिपारमिताधर्मालोकमुखं सर्व्वव्यापादाखिलदोषमानम-
 ददर्पप्रहाणाय व्यापन्नचित्तसत्त्वपरिपाचनतायै संवर्त्तते । वीर्य्य-
 पारमिता धर्मालोकमुखं सर्व्वकुशलमूलधर्मालोकमुखोत्तार-
 णाय कुशीदसत्त्वपरिपाचनतायै संवर्त्तते । ध्यानपारमिताधर्मा-
 लोकमुखं सर्व्वज्ञानाभिज्ञोत्पादाय विक्षिप्तचित्तसत्त्वपरिपाच-
 नतायै संवर्त्तते । प्रज्ञापारमिता धर्मालोकमुखमविद्यामोह-
 तमोन्धकारोपलम्भदृष्टिप्रहाणाय दुष्प्रज्ञसत्त्वपरिपाचनतायै
 संवर्त्तते । उपायकौशलं धर्मालोकमुखं यथाधिमुक्तसत्त्वोपायपथ-
 सन्दर्शनाय सर्व्वबुद्धधर्माविधमनतायै संवर्त्तते । चत्वारि सङ्गह-

वस्तूनि धर्मालोकमुखं सत्त्वसङ्गहाय सम्बोधिप्राप्तेषु धर्मसम्प्रत्य-
वेक्षणतायै संवर्तते । सत्त्वपरिपाको धर्मालोकमुखमनात्मसुखा-
नध्यवसानाय परिखेदतायै संवर्तते । सङ्कर्मपरिग्रहे धर्मालो-
कमुखं सर्वसत्त्वसङ्क्षेपप्रहाणाय संवर्तते । पुण्यसम्भारेण धर्मा-
लोकमुखं सर्वसत्त्वोपजीव्यतायै संवर्तते । ज्ञानसम्भारो धर्मा-
लोकमुखं दशबलप्रतिपूर्यै संवर्तते । समर्थसम्भारो धर्मालोकमुखं
तथागतसमाधिप्रतिलभाय संवर्तते । विदर्शनासम्भारो धर्मा-
लोकमुखं प्रज्ञाचक्षुःप्रतिलभाय संवर्तते । प्रतिसंविदवतारो
धर्मालोकमुखं धर्मचक्षुःप्रतिलभाय संवर्तते । परिसरणाव-
तारो धर्मालोकमुखं बुद्धचक्षुःपरिशुद्धौ संवर्तते । धारणा-
प्रतिलभो धर्मालोकमुखं सर्वबुद्धभाषिताधारणतायै संवर्तते ।
प्रतिभानप्रतिलभो धर्मालोकमुखं सर्वसत्त्वसुभाषितसन्तोषणायै
संवर्तते । आनुलोमिकधर्माक्षान्तिधर्मालोकमुखं सर्वबुद्ध-
धर्मानुलोमनतायै संवर्तते । अनुत्पत्तिकधर्मक्षान्तिधर्मालोक-
मुखं व्याकरणप्रतिलभाय संवर्तते । अवैवर्त्तिकधर्मालोकमुखं
सर्वबुद्धधर्मप्रतिपूर्यै संवर्तते । भूमेर्भूमिसङ्क्रान्तिज्ञानं धर्मा-
लोकमुखं धर्मज्ञज्ञानाभिषेकतायै संवर्तते । अभिषेकभूमिधर्मा-
लोकमुखमवक्रमणजन्माभिनिष्क्रमणदुष्करचर्याबोधिमण्डलो-
पसङ्क्रमणमारध्वंसनबोधिविवोधनधर्मचक्रप्रवर्त्तनमहापरिनि-
र्व्वणसन्दर्शनतायै संवर्तते । इदं तन्मार्गा अष्टोत्तरं धर्मालोक-
मुखं शतं यदवश्यं बोधिसत्त्वेन च्यवनकालसमये देवपर्षदि
सम्प्रकाशितम् ॥

अस्मिन् खलु पुनर्भिचवो धर्म्मालोकमुखपरिवर्त्ते बोधिस-
त्त्वेन निर्दिश्यमाने तस्यां देवपर्षदि चतुरशीतिदेवपुत्रसहस्रा-
णामनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ चित्तान्युत्पद्यन्ते स्म ॥

द्वात्रिंशतस्य देवपुत्रसहस्राणां पूर्वपरिकर्म्मकृतानामनु-
त्पत्तिकेषु धर्म्मेषु चान्तिप्रतिलम्भोऽभूत् षट्त्रिंशतस्य देव-
पुत्राणां देवनयुतानां विरजो विगतमलं धर्म्मेषु धर्म्मचक्षुर्वि-
शुद्धं सर्वञ्च तुषितवरभवनं जानुमात्रं दिव्यैः पुष्पैः
सञ्ज्ञादितमभूत् ॥

इति हि भिचवो बोधिसत्त्वः तस्या देवपर्षदो भूयस्या
मात्रया संहर्षणं तस्यां वेलायामिमां गाथामभाषत ॥
तुषितवरभवननिलयाद्यदा च्यवति नायकः पुरुषमिन्दः ।
आमन्त्रयते देवान् प्रमादमखिलं विसर्जयत ॥ *
या काचिद्रतिव्युहः * दिव्या मनसा विचिन्तिता श्रीमन् ।
सर्वशुभकर्म्महेतोः फलमिदं शृणुतास्य कर्म्मस्य † ॥
तस्माद् भवत कृतज्ञा अपूर्वशुभसञ्चयं क्षपित्वेह ।
मा गच्छत पुनरपायानसाध्यासुखवेदना यत्र ॥
धर्म्मस्य यःश्रुतोऽयं ममान्तिके गौरवमुपजनिता ।
तत्र प्रतिपद्य प्राप्स्यथ नियतं सुखमनन्तम् ॥
सर्व अनित्या अकामा अभ्रुवा न च शाश्वताऽपि न कल्पाः
मायामरीचिसदृशाः विद्युत्फेनोपमाश्चपलाः ॥
न च कामगुणरतिभिस्तृप्तिर्लवणोदकं यथा प्रीत्वा ॥

ते तप्तयैष (१) प्रज्ञा आर्या लोकोत्तरा विरजा ।

न तरङ्गतुल्यकल्पा मङ्गीतिश्चाप्सरोभिः संवामः ॥

अन्योन्यगमनयुक्तो यथैव सामायिकामञ्च ।

न च स्वकृते सहाया न मित्रज्ञातिजनो नपरिदाराः ॥

अन्यत्र कर्म (२) सुकृतादनुवधाति पृष्ठतो याति ।

तस्मात्सहित (३) समया अन्योन्यं मैत्रचित्तहितचित्ताः ॥

धर्माचरणं चरेथाः (४) सुचरितचरणा (५) न तप्यन्ते हि ।

बुद्धमनुस्मरेथा (६) धर्ममङ्गं तथाऽप्रमादं च ॥

श्रुतशीलदाननिरता चान्द्या सौरभ्यसम्पन्नाः (७) ।

दुःखमनित्यमनात्म निरीक्ष्य (८) येऽनिशो (९) इमं धर्मं ॥

हेतुप्रत्यप्रयुक्तं वर्तन्तेऽस्वाभिका जडबुद्ध्या ।

यां काञ्चिदृद्धिं मह्यं (१०) पश्यत प्रभाञ्च ज्ञानगुणताञ्च ॥

सर्वां शुभकर्महेतोः शीलेन श्रुतेन चाप्रमादेन ।

अनुशिष्यध्वं मह्यं (११) शीले श्रुतेन चाप्रमादेन ॥

दानयममंथनेन सत्त्वार्थं हितार्थं मित्रार्थं (१२) ।

न च वाक्यरुतरवेण शक्त्याः सम्पादितुं कुशलधर्माः ॥

प्रतिपत्तिमारभेथा यथा च वदथा तथाकरोथा (१३) ।

मा खलु परावकांशं स्वयं यतध्वं सदा प्रयत्नेन ॥

न च कश्चिदकृत्वा ददते (१४) न चाप्यकृत्वा भवति सिद्धिः ।

१ तप्तये एषा इत्यर्थः सन्निवार्यः । २ कर्मण इत्यर्थः । ३ सहिता इत्यर्थः । ४ चरतेत्यर्थः ।

५ सुचरिताचरणा इत्यर्थः । ६ अनुस्मरतेत्यर्थः । ७ चान्दिभौरभ्यसम्पन्ना इत्यर्थः ।

८ निरीक्षतेत्यर्थः । ९ यमनिश्चित्यर्थः । १० ऋद्धिं समेत्यर्थः । ११ अनुषेवध्वं स.मित्यर्थः ।

१२ सत्त्वार्थं हितार्थं मित्रार्थमित्यर्थः । १३ अथारभत वदत कुरुतेत्यर्थः । १४ ददातीत्यर्थः ।

समनुस्सरथा (१) पूर्वं यद्दुःखं संसारे चिरमनुभूतम् ॥
 न च निवृत्तिर्विरागो समनुगतो मिथ्या नियतमेव ।
 तस्मात्क्षणं लभित्वा (२) मित्रप्रतिरूपदेशवासञ्च ॥
 श्रेष्ठञ्च धर्मश्रवणं श्रमेथ (३) रागादिकान् क्लेशान् ।
 मानमददर्पविगताः सदार्जवाऽमन्दवाचञ्च ॥
 अशठाञ्च निर्वाणगतिपरायणा युञ्जत मार्गाभिसमयाच ।
 मोहकलुषान्धकारं प्रज्ञाप्रदीपेन विधमथा (४) सर्वम् ॥
 शानुशयदोषजालं विदारयत ज्ञानवज्रेण ।
 किमिति सुबद्ध वदेयं धर्म (५) युष्माकमर्थयुक्तम् ॥
 न च तत्रावतिष्ठेथा यत्र धर्मस्यापराधः ।
 बोधिर्यथा प्राप्यः स्याद्भूर्माञ्च प्रवर्षयतामृतगामि (६) ॥
 पुनरपि विशुद्धचित्ता उपसेवत वरधर्माश्रवणायेति ।
 इति श्री लज्जितविस्तरे धर्मालोकमुखपरिवर्त्ती नाम चतुर्थः ॥

पञ्चमाध्यायप्रारम्भः ॥

. इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वस्तां महतीन्द्रेवपर्षदमनया
 धर्म्यया गायया सन्दर्श्य समादाय समुत्तेज्य सम्प्रहर्ष्य क्षमाप-
 यित्वा मङ्गल्यान्द्रेवपर्षदमामन्त्रयते स्म ॥ गमिष्यामहं मार्षा
 जम्बुदीपं । मया पूर्वं बोधिसत्त्वचर्यां चरता सत्त्वास्तुभिः
 सङ्गृह्यवस्तुभिर्निर्मन्त्रिताः । दानेन प्रियवचनेनार्थक्रियया

१ समनुस्सरतेत्यर्थः । २ लब्ध्वा इत्यर्थः । ३ श्रमयतेत्यर्थः । ४ विधमतेत्यर्थः । ५ धर्ममित्यर्थः ।
 ६ ममृतगामिनमित्यर्थः ।

समानार्थतया च । तदयुक्तमेतन्मार्षा मम भवेदकृतज्ञता च
यदहमनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ नाभिमम्बुद्धेयम् ॥

अथ ते तुषितकायिका देवपुत्रा रुदन्तो बोधिसत्त्वस्य
चरणौ परिगृह्यैवमाहुः । इदं खलु सत्पुरुषतुषितवरभवनं त्वया
विहीनं न भ्राजिष्यते । अथ बोधिसत्त्वस्ताम्रहतीं देवपर्षदमेव-
माह । अयं मैत्रेयो बोधिसत्त्वो युष्माकं धर्म्मं देशयिष्यति । अथ
बोधिसत्त्वो मैत्रेयं बोधिसत्त्वं यौवराज्ये प्रतिष्ठाप्य स्वकाच्छिरसः
पट्टमौलं चावतार्य मैत्रेयस्य बोधिसत्त्वस्य शिरसि प्रतिष्ठापया-
मास ॥ एवं चावोचत् । ममान्तरेण त्वं सत्पुरुषानुत्तरां सम्यक्
सम्बोधिमभिमम्बोक्ष्यसे ।

अथ बोधिसत्त्वो मैत्रेयं बोधिसत्त्वं तुषितभवनेऽभिनिषद्य
पुनरपि तां महतीं देवपर्षदमामन्त्रयति स्म ॥ कीदृशेनाहं
मार्षा रूपेण मातुःकुचाववक्रामेयं । तत्र केचिदाहुर्मार्षा
मानवरूपेण । केचिदाहुः शक्ररूपेण । केचिदाहुर्ब्रह्मरूपेण ।
केचिदाहुर्महाराजिकरूपेण । केचिदाहुर्वैश्रवणरूपेण । केचि-
दाहुर्गन्धर्व्वरूपेण । केचिदाहुः किन्नररूपेण । केचिदाहुर्महो-
रगरूपेण । केचिदाहुर्महेश्वररूपेण । केचिदाहुश्चन्द्ररूपेण ।
केचिदाहुः सूर्य्यरूपेण । केचिदाहुर्गरुडरूपेण ॥ तत्रोद्यतेजा
नाम ब्रह्मकायिको देवपुत्रः पूर्व्वर्षिजन्मच्युतोऽवैवर्त्तिकोऽनुत्त-
रायाः सम्यक् सम्बोधेः स एवमाह । यथा ब्राह्मणानां मन्त्रवेद-
शास्त्रपाठेऽप्यगच्छति तादृशेनैव रूपेण बोधिसत्त्व मातुः कुचा-
ववक्रामितव्यम् । तत्पुनः कीदृशः । गजवरमहाप्रमाणः षड्-

दन्तो हेमजालसङ्काशः सुरचिरः सुरक्तशीर्षः स्फुटितगलित-
रूपवान् श्रीमान् । एतच्छ्रुत्वा रूपं ब्राह्मणवेदशास्त्रतत्त्वज्ञो
व्याकर्षितश्चायं भाविदात्रिंशल्लक्षणेपेतः ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो जन्मकालमवलोक्य तुषित-
वरभवनस्थः एवं राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहवरेऽष्टौ पूर्वनिमि-
त्तानुपदर्शयति स्म । कतमान्यष्टौ । तद्यथा । व्यपगतदण्डरेणु-
कण्टकशर्कराकाठिन्यं निर्मलं सुषिक्तं सुशोभित(१)मनाकुल-
वातं तमोरजोविगतं दंशमशकमक्षिकापतङ्गसरीसृपापगतमव-
कीर्णकुसुमं समं पाणितलजातं तद्गृहं संस्थितमभूदिदं प्रथमं
पूर्वनिमित्तं प्रादुरभूत् ॥

ये च हिमवत्पर्वतराजनिवासिनः पत्रगुप्तशुकशारिका-
कोकिलहंसकौञ्चमथूरचक्रवाककुणालकलविङ्कजीवजीवकादयो
विचित्ररुचिरपक्षा मनोज्ञप्रियभाषिणः शकुनिगणास्ते आगत्य
राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहवरे वितर्दिनिर्व्यूहतोरणगवाक्षहर्म्यकू-
टागारप्रासादतलेषु स्थित्वा प्रमुदिताः प्रीतिसौमनस्यजाताः
खकखकानि हतान्युदाहरन्ति स्म । इति द्वितीयं पूर्वनिमित्तं
प्रादुरभूत् ॥

ये च राज्ञः शुद्धोदनस्यारामरमणीयेषु चोद्यानरमणी-
येषु नानापुष्पफलवृक्षा नानाकालिकास्ते सर्वे पुष्पिताः सङ्कु-
सुमिता अभूवन्निदं तृतीयं पूर्वनिमित्तं प्रादुरभूत् ॥

याथ राज्ञः शुद्धोदनस्य पुष्करिण्यो जलपरिभोग्य-

स्नास्ताः सर्वाः शकटचक्रप्रमाणैरनेककोटीनियुतशतसहस्रपत्रैः
पद्मैः सञ्छादिता अभूवन्निदं चतुर्थं पूर्वनिमित्तं प्रादुरभूत् ॥

ये च राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहवरे भोजनविषयाः सर्पिस्तै-
लमधुफाणितशर्कराद्या नाना ते परिभुज्यमानाः चयं न
गच्छन्ति स्म परिपूर्णा एव सन्दृश्यन्ते स्म । इदं पञ्चमं पूर्वनि-
मित्तं प्रादुरभूत् ॥

ये च राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहवरप्रधाने महत्यन्तःपुरे
भेरीमृदङ्गपणवतुणववीणावेणुवल्लकीसम्पताडप्रभृतयस्त्र्यम्भा-
ण्डास्ते सर्वे स्वयमेवावहृता एव मनोज्ञशब्दं प्रमुञ्चन्ति स्म ।
इदं षष्ठं पूर्वनिमित्तं प्रादुरभूत् ॥

यानि च राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहवरप्रधाने सुवर्णरूप्यमणि-
मुक्तावैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालादीनां रत्नानां भाजनानि तानि
सर्वानि निरवशेषं विवृतविमलविशुद्धप्रतिपूर्णान्येवं विरोचन्ते
स्म । इदं सप्तमं पूर्वनिमित्तं प्रादुरभूत् ॥

विमलविशुद्धया चन्द्रसूर्यजिह्वीकरणया प्रभया काय-
चित्तोद्विग्नसञ्जनन्या तद्गृहं समन्तादवभामितमभूदिदमष्टमं
पूर्वनिमित्तं प्रादुरभूत् ॥

मायादेवी स्नाताऽनुलिप्तगात्रा विविधाभरणविष्कम्भितभुजा
सुसज्जणसुनीलवस्त्रवरधारिणी प्रीतिप्रामोद्यप्रसादप्रतिलब्धा
सार्द्धं दशभिः स्त्रीसहस्रैः परिवृता पुरस्कृता राज्ञः शुद्धोदनस्य
सङ्गीतिप्रसादे सुखोपविष्टस्यान्तिकमुपसङ्गम्य दक्षिणे पार्श्वे
रत्नजालप्रदुप्ते भद्रासने निषद्य स्मितमुखी व्यपगतभृकुटिका

प्रहसितवदना राजानं सुद्धोदनमाभिर्गाथाभिरभाषत ॥

साधो गृणुष्व मम पार्थिव धर्मपाल याचामि (१) ते (२).

नृपतेऽद्य वरं प्रयच्छ ।

अभिप्रायमप्यथ चित्तमनःप्रहर्षं तन्मे गृणुष्व भव प्रीतमना
उदयः ॥

गृह्णामि देवव्रतशीलवरोपवासमष्टाङ्गपोषधमहं जगति मैत्र-
चित्ता ।

प्राणेषु हिंसविरता (३) सदा शुद्धभावा प्रेमं (४) यथात्मनि
परेषु तथा करोमि ॥

स्त्रैण्या विवर्जितमनाः मदलोभहीना कामेषु मिथ्या नृपते न
समाचरिष्ये ।

सत्ये स्थिता अपिशुना परुषप्रहीणा सन्धिप्रस्तापमशुभं न
समाचरिष्ये ॥

व्यापाददोषखिलमोहमदप्रहीणा सर्वा अविद्यविगता (५)
स्वधनेन तुष्टा ।

सम्यक्प्रयुक्ता अगुहानिलया अनीर्या कर्म यथा दश दमे
कुशला (६) चरिष्ये ॥

मा त्वं नरेन्द्र मयि कामदृषां (७) कुरुष्व शीलव्रतेष्वभिरता
यशः संवृता च ।

१ याचे इति शुद्धम् । २ तत्त्वत इत्यर्थः पञ्चम्यर्थे षष्ठी बोध्या । ३ प्राणिषु
हिंसाविरता इति शु० । ४ प्रेम इति शु० । ५ सर्वविद्याविगतेति शु० ।
६ कर्माणि यथा दश दमानि कुशलमेति शु० । ७ कापदृष्यामिति शु० ।

मा ते अपुण्य (१) नृपते भवि(२)दीर्घरात्रमनुमोदय हि मम
शीलव्रतोपवासम् ॥

हृन्दो ममैष नृपते प्रविशाद्य शीघ्रं प्रासादहर्म्यशिखरे स्थित-
धार्तराष्ट्रे ।

सखीभिः सदा परिवृता सुखं मोदयेयं पुष्पाभिकीर्णशयने
मृदुके सुगन्धे ॥

न च काञ्चुकीयपुरुषा न विदारकाश्च न च प्राकृततमाः
पुरतोऽस्ति (३) हेयाः ।

नो वाऽमनाप मम रूप (४) न शब्दगन्धान्नान्यत्र दृष्टमधुरा-
ञ्छ्रूण्यां सुशब्दान् ॥

ये रोधबन्धनगताः परिमुञ्च सर्वान् दिव्याम्बरांश्च पुरुषान्ध-
निनः कुरुष्व ।

वस्त्रान्नपान रथयुग्म (५) तथाश्वयानं दद सप्तरात्रिकमिदं
जगतः सुखार्थम् ॥

नो चेद्विवादकलहा न च रोषवाक्यास्त्रान्योन्यमैत्रमनसो हित-
सौम्यचित्ताः ॥

अस्मिन् पुरे पुरुषेष्टिकदारकाश्च देवाश्च मन्दनगताः सहिता
रमन्ताम् ।

न च राजदण्डभटा न तथा कुदण्डा नोत्पीडना नापि च
तर्जनताडना वा ॥

१ अपुण्यमिति श्रु० । २ भावोति श्रु० । ३ सक्तोति श्रु० । ४ अमनापं ममरूपमिति श्रु० ।

५ वस्त्रान्नपानं रथयुग्ममित्यर्थः ।

सर्वान् प्रसन्नमनसो हितमैत्रचित्तान् वीक्षस्व देव जनतां
यथ एक पुत्रम् (१) ।

श्रुत्वैव राजवचनं परमं उदग्रं प्राहास्तु सर्वमिदमेव (२) यथा
तवेच्छा ॥

अभियाच (३) तुभ्यं (४) स्तुचिन्तितानि यद्याचमे तव वरं
तदहं दूदामि ।

आज्ञाय पार्थिववरः स्वकपारिषद्यान् प्रामादश्रेष्ठशिखरे
प्रकरोथ (५) ऋद्धिम् ॥

पुष्पाभिकीर्णरुचिरां वरधूपगन्धां कृत्वापताक (६) समलङ्कृत
तालपङ्क्तिम् ।

विंशत्सहस्ररणसौण्ड विचित्रवर्मा (७) नाराचगूलशरशक्तिगृ-
हीतखड्गाः ॥

परिवारयाथ (८) धृतराष्ट्रमनोज्ञघोषं देव्या भयार्थ (९) करु-
णास्थित (१०) रक्षमाणाः ।

स्त्रीभिस्तु सा परिवृता यथ (११) देवकन्या स्नातानुलिप्तप्रवरा-
म्बरभूषिताङ्गी ॥

द्वयैः सहस्रमनुगीतमनोज्ञघोषैरारुह्य देव्युपविशेष मरुत्तुषेव ।
दिव्यैर्महार्थसुविचित्रितरत्नपादे स्वास्तीर्ण (१२) पुष्पविविदैः
शयने मनोज्ञे ॥

१ यथा एकपुत्रमिति श्रु० । २ सर्वमिदमेवमिति श्रु० । ३ अभियाचसेति श्रु० । ४ तुभ्यमिति
तवेति षष्ठ्यर्थे व्यवह्रियतेच सम्भव । ५ प्राकरोदयेति श्रु० । ६ कृत्वापताका इति श्रु० ।
७ रणसैण्डा विचित्रवर्माण इति श्रु० । ८ परिवारयतेति श्रु० । ९ देव्याः अभयार्थमिति
श्रु० सन्निवार्षः । १० करुणामास्थिता इत्यर्थः । ११ यथा इति श्रु० । १२ स्वास्तीर्ण इति श्रु० ।

शयने स्थिता विगलिता मणिरत्नचूडा यथ मिश्रकृवण-
गता (१) खलु देवकन्या ।

अथ खलु भिक्षवश्चत्वारो महाराजानः शक्रश्च देवानामिन्द्रः
सुयमश्च देवपुत्रः सन्तुषितश्च सुनिर्मितश्च परनिर्मितवंशवर्त्ती
च सार्यवाहश्च मारपुत्रो ब्रह्मा च सहपतिर्ब्रह्मोत्तरश्च पुरो-
हितः सुब्रह्मा च पुरोहितः प्रभाव्यूहाभास्वरश्च महेश्वरश्च
शुद्धावासकायिका निष्ठागतास्यैकनिष्ठश्च एतानि चान्यानि
चानेकानि देवशतसहस्राणि सन्निपत्याऽन्योन्यमेवमाहुः ।
अयुक्तमेतन्मार्षा अस्माकं स्यादहतज्ञता चादयमेकाकिन-
मद्वितीयं बोधिसत्त्वमुत्सृजेम । कोऽस्माकं मार्षा उत्सहते बोधि-
सत्त्वं सततशमितमनुबद्धमवक्रमणगर्भस्थानजन्मयौवनभूमिदार-
कक्रीडान्तःपुरभाटकसन्दर्शनाभिनिष्क्रमणदुष्करचर्याबोधिम-
ण्डलोपसङ्क्रमणमारधर्षणबोध्यभिसम्बोधनधर्मचक्रप्रवर्त्तनं । या-
वन्महापरिनिर्वाणादितचित्ततया स्निग्धचित्ततया प्रियचि-
त्ततया मैत्रचित्ततया सौम्यचित्ततया तस्यां वेलायामिमां
गाथामभाषन्त ॥

को वोत्सहेत वररूपधरं अनुबन्धयितुं सततं प्रीतिमनाः ।

कः पुण्यतेज (२) यशसा वचसा स्वयमात्मनेच्छति विबद्धयितुं (१) ॥

यस्येष्टितं त्रिदशदेवपुरे दिव्यैः सुखैर्हि रमितुं (३) सततं ।

परमाप्सरोभिरिह कामगुणैरनुबद्धितुं (४) विमलचन्द्रमुखं ॥

१ यथा मिश्रकृवणगता इत्यर्थः । २ पुण्यतेजसमिति बोध्यं । ३ विबद्धुमिति बोध्यं ।

४ रन्तुमिति सर्वत्र बोध्यं । ५ अनुबद्धुमिति बोध्यं ।

तथ (१) मिश्रको वनवरे रुचिरे दिव्याकरे रमितुं (२) देवपुरे ।
 पुष्पोत्करे कनकचूर्णनिभे अनुबन्धत विमलतेजधरं (३) ॥
 यत्स्थेपितं रमितुं चित्ररथे तथ (४) नन्दने सुरवधूसहितः ।
 मान्दार्कैः (५) कुसुमपत्रचिते अनुबन्धतामिमं महापुरुषं ॥
 याम्बाधिपत्यमथ वा तुषितैरथ वाऽपि प्रार्थयत चेश्वरतां ।
 पूजा रहो भवितुं (६) सर्वजगे (७) अनुबन्धत इममनन्तयशं (८) ॥
 यो दृच्छति (९) निर्मितपुरे रुचिरे वशवर्त्तिदेवभवने रमितुं ।
 मनसैव सर्वमनुभूतक्रियमनुबन्धतु इमं गुणायधरं ॥
 महेश्वरो न च प्रदुष्टमनाः सर्वविद्यास्वतिपारगतः ।
 कामेश्वरो वशितपारगतो (१०) गच्छत्यसौ हितकरेण सह ॥
 तथ (११) कामधातु (१२) समतिक्रमितुं मतिर्यस्य ब्रह्मपुरमावसितुं ।
 चतुरप्रमाणतेजधरः (१३) सोऽद्यानुबद्धयितुं (१४) महापुरुषः ॥
 अथवाऽपि यस्य मनुजेषु मतिर्वरचक्रवर्त्तिविषये विपुले ।
 रत्नाकरमभयसौख्यप्रदमनुबन्धत विपुलपुण्यधरं ॥
 पृथिवीश्वरस्तथापि श्रेष्ठसुतो आत्मी महाधनमहानिचयः ।
 परिवारवान्निहतशत्रुगणो गच्छत्यसौ हितकरेण सह ॥
 रूपञ्च भोग अपि (१५) चेश्वरता कीर्त्तिर्यशश्च बलवता गुणवता (१६) ।
 आदेयवाक्यैर्भुवि ग्राह्यरुतं ब्रह्मेश्वरं समुपयात विदुम् (१७) ॥

१ तथा इति श्रु० । २ रत्नमिति श्रु० । ३ विमलतेजोधरमिति श्रु० । ४ तथा
 इति श्रु० । ५ मान्दार्कैरित्यनुमीयते । ६ रहसिपूजाभवनार्थमित्यर्थः । ७ सर्व-
 जगति इत्यर्थः । ८ अनन्तयशसमिति बोध्यं । ९ यो दृच्छति इत्यर्थः । १० वशितापारगत
 इत्यर्थः । ११ तथा इत्यर्थः । १२ कामधातून् इत्यर्थः । १३ चतुःप्रमाणतेजोधर-
 मित्यर्थः । १४ अनुबद्धं योग्य इत्यर्थः । १५ भोगोऽपि । १६ बलवता गुणवत्तेत्यर्थः ।
 १७ ग्राह्यं रुतमित्यर्थः ।

ये दिव्यकाम तथ (१) मानुषकीय इच्छति (२) त्रिभुवि सर्व्वसुखं ।

ध्याने सुखञ्च प्रविवेकसुखं धर्म्मेश्वरं समनुबन्धयतां (३) ॥

रागप्रहाण तथ दोषमपि यो इच्छते तथ किलेशजहं (४) ।

शान्तं प्रशान्तमुपशान्तमनसं दान्तचित्तमनुयातु लघुम् ॥

शिञ्चाञ्च शिञ्च तथ (५) प्रत्येकजिनान् सर्व्वज्ञज्ञानमनुपूरयितुं ।

दशभिर्बलैर्नदितुं सिद्ध इव गुणसागरं समनुयाचत विदुं ॥

प्रयितुं अपायपथं (६) यथामतिर्विदुस्तु च षड्गतिपथं ह्यमृतं ।

अष्टाङ्गमार्गगमनेन गतिं अनुबन्धत गतिपथान्तकरम् ॥

यो (७) इच्छति सुगत (८) पूजयितुं धर्म्मञ्च तेषु श्रुति कारुणिके (९) ।

प्राप्नुङ्गुणानपि च संज्ञतान् गुणसागरं समनुयातु इमं ॥

जातिजरामरणदुःखक्षयं संसारबन्धनं विमोक्षयितुं ।

चरितुं विशुद्धगगनान्तसमं तं शुद्धसत्त्वमनुबन्धयत ॥

इतो मनापप्रिय सर्व्वजगे (१०) वरलक्षणगुणोपचितं ।

आत्मा (११) परञ्च तथ (१२) मोक्षयितुं प्रियदर्शनं समुपयात विदुं ॥

शीलसमाधि तथ प्रज्ञमयं (१३) गम्भीरदुर्दर्शदुरूपगमं ।

१ दिव्यकामं तथा इत्यर्थः । २ मानुषीयमिच्छन्तीत्यर्थः । ३ अनुबन्धयन्तामित्यर्थः ।

४ रागप्रहाणं तथा दोषप्रहाणं च इच्छति तथा क्लेशजहमित्यर्थः । ५ शिञ्चितुं तथा

इत्यर्थः । ६ अपायपथमित्यर्थः । ७ य इत्यर्थः । ८ सुगतमित्यर्थः । ९ तस्य श्रुति

कारुणिकमित्येवमुचितमिति भाति । १० मनापप्रियं सर्व्वजगतीत्यर्थः । ११ आत्मा-

नमित्यर्थः १२ तथा इत्यर्थः । १३ शीलसमाधिमयं तथा प्रज्ञामयमित्यर्थः ।

यो इच्छते (१) विदु विमुक्तिलभे (२) सो (३) वैद्यराजमनुयातु लघुं ॥
एते च अन्य गुण (४) नैकविधा उपपत्तिमौख्य तथ (५) निर्वृतये ।
सर्वैर्गुणेभिः प्रतिपूर्ण (६) सिद्धये शुद्धव्रतं समनुयात विदुमिति ॥

इदं खलु वचनं श्रुत्वा चतुरशीतिसहस्राणि चातुर्महारा-
जिकानां देवानां शतसहस्रत्रयस्त्रिंशानां शतसहस्रं यामानां
शतसहस्रं तुषितानां शतसहस्रं निर्माणरतानां शतसहस्रं
परनिर्मितवशवर्त्तिनां देवानां षष्टिसहस्राणि मारकायि-
कानां पूर्वशुभकर्मनिर्यातानां अष्टषष्टिसहस्राणि ब्रह्मका-
यिकानां बहूनि शतसहस्राणि यावदकनिष्ठानां देवानां
सन्निपतितान्यभूवन् । अन्ये च भूयः पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्त-
राग्धो दिग्धो बहूनि देवशतसहस्राणि सन्निपतितान्यभूवन् ।
तेभ्यो ये उदारतमा देवपुत्रास्तेताम्रहर्ती देवपर्षदङ्गाथा-
भिरभ्यभाषन्त ॥

हन्त शृणोथ (७) वचनं अमरेश्वराहो (८) अस्मिन् द्विधा अपि
च यादृशसत्त्वभूताः ।

त्यक्तार्थकामरति ध्यानसुखं प्रणीतं (९) अनुबन्धयाम इम-
मुत्तम (१०) शुद्धसत्त्वम् ॥

आक्रान्तपाद (११) तथ गर्भस्थितं महात्मां पूजारहं अतियश-
मभिपूजयाम ।

१ य इच्छति । २ विमुक्तिलाभायेत्यर्थः । ३ स इत्यर्थः । ४ अन्ये गुणा इत्यर्थः ।
५ उपपत्तिमौख्याय तथा इत्यर्थः । ६ गुणैः परिपूर्णमित्यर्थः । ७ शृणुतेत्यर्थः ।
८ अमरेश्वराहो इत्यर्थः सन्निवारः । ९ अर्थकामरति ध्यानसुखं प्रणीयेत्युचितम् ।
१० उत्तममित्यर्थः । ११ आक्रान्तपादं तथा महात्मानं पूजार्हं अतियशसमित्यर्थः ।

पुण्यैः सुरचितमृषिं परिरक्षयन्तं यस्यावतारलभेन (१) नृमनः
प्रहर्षं ॥

सङ्गीतिद्वयंरचितैश्च सुवाद्यैश्च वर्षान् गुणान् कथयतो (२)
गुणसागरस्य ।

कुर्वाम देवमनुजान् प्रहर्षणीयान् यच्छ्रुत्वा बोधिवरचिते न
जनेज्जनेर्या ॥

पुष्पाभिकीर्ण (३) नृपतेश्च करोम (४) गेहं कालागुरुत्तमसुधूपि-
तसौम्यगन्धं ।

यं घ्रात्वा देवमनुजाश्च भवन्त्युदया (५) विगतज्वराश्च सुखिनश्च
भवन्त्यरोगाः (६) ॥

मान्दारवै (७)श्च कुसुमैस्तथ पारिजातैश्चन्द्रैः सुचन्द्रतथ (८)
स्फारविरोचमानैः ।

पुष्पाभिकीर्ण (९) कपिलाह्वयं करोम (१०) पूजार्थं पूर्वशुभकर्मा-
समुद्गतस्य ॥

यावच्च गर्भ (११) वसते त्रिमलैरलिप्तो यावज्जरामरण (१२) चान्त-
करः प्रसृतः (१३) ।

तावत्प्रसन्नमनसो अनुबन्धयाम एषा मतिर्मतिधरस्य करोम
(१४) पूजां ।

१ लाभेनेत्यर्थः । २ कथयन्त इत्यर्थः । ३ पुष्पाभिकीर्णमित्यर्थः । ४ करिष्याम
इत्यर्थः । ५ भविष्यन्तीत्यर्थः । ६ भविष्यन्तीत्यर्थः । ७ मान्दारकैरित्यनुमीयते ।
८ सुचन्द्रैस्तथा इत्यर्थः । ९ पुष्पैरभिकीर्णमित्युचितं । १० करिष्याम इत्यर्थः ।
११ गर्भे इत्यर्थः । १२ जरामरणस्येत्यर्थः । १३ प्रसविष्यति इत्यर्थः । १४ करिष्याम
इत्यर्थः ।

लाभाः सुलब्धविपुलाः सुरमानुषाणां द्रक्ष्यन्ति ये इमु (१)
सप्तपदाक्रमन्तम् ।

शक्रैश्च ब्रह्मनिकरैः परिगृह्यमानं गन्धोदकैः स्नपयमान (२)
सुशुद्धवत्त्वं ॥

यावच्च लोक अनुवर्त्तनतां करोति अन्तःपुरे वसति कामकिले-
शघाती (३) ।

यावच्च निष्क्रमति राज्यमपास्य सर्वं तावत्प्रसन्नमनसो अनु-
बन्धयाम ॥

यावदुपैति महिमण्डि(४)दणं गृहीत्वा यावच्च बोधिं स्पृशते
विनिहत्य मारं ।

अध्येष्टु ब्राह्मणयुतेभि (५) प्रवर्त्ति चक्रं तावत्करोम (६) विपुलां
सुगतस्य पूजां ॥

यो बुद्धकार्यकृते जेष्यति त्रिसहस्रसत्त्वान् कोटीनियुतानमृते
विनीतान् ।

निर्वाणमार्गमुपयास्यति शान्तिभावं तावन्महाशयमृषिं न
जहाम सर्वे इति ॥

अथ भिक्षवः कामधात्रीश्वरीणां देवकन्यानां बोधिसत्त्वस्य
रूपकायपरिनिष्पत्तिं दृष्ट्वा एतदभवत् । कीदृशी त्वसौ कन्या
भविष्यति या इमं वरप्रवरशुद्धसत्त्वं धारयिष्यति । ताः कौट्-
हलजाता वरप्रवरपुष्पधूपदीपगन्धमाल्यविलेपनचूर्णचीवरपरि-

१ इममित्यर्थः । २ स्नपयमानमित्यर्थः । ३ कामक्लेशघाती इत्यर्थः । ४ महो-
मण्डले इत्यर्थः । ५ अध्येतुं ब्राह्मणयुतैः प्रवर्तते इत्यर्थः । ६ करिष्याम इत्यर्थः
एवमन्यत्र वर्त्तमानप्रयोगे भविष्यत् प्रयोगः ।

गृहीता दिव्यमनोमयात्मभावप्रतिलब्धाः पुण्यविपाकाधिष्ठाना-
धिष्ठितास्तस्मिन् क्षणेऽमरपुरभवनादन्तर्हिताः कपिलाङ्गये
महापुरवर उद्यानशतसहस्रप्रतिमण्डिते राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहे
धृतराष्ट्रे महाप्रासादे अमलप्रतिभवनप्रकाशे विगलिताम्बर-
धारिण्यः शुभविमलतेजःप्रतिमण्डिता दिव्याभरणस्तम्भितभुजाः
शयनवरगतां मायादेवीमेकाङ्गुलिकयोपदर्शयन्त्यो गगनतल-
गताः परस्परं गाथाभिरभ्यभाषन्त ॥

अमर पुरगतान (१) अप्सराणां (२) रूपमनोरम (३) दृष्ट्वा
बोधिसत्त्वे ।

मतिरियमभवत् तदा हि तासां प्रमद(४)नु कोदृश(५) बोधि-
सत्त्वमाता ॥

ताञ्च सहितपुष्पमाल्यहस्ता (६) उपगमि(७)वेस्म (८) नृपस्य
जातकाङ्क्षाः ।

पुष्पं तथ(९)विलेपनं गृहीत्वा दशनखकाञ्चलिभिर्नमस्यमानाः॥
विगलितवसनाः सलीलरूपाः करतल (१०) दक्षिण अङ्गु-
लिम्प्रणम्य (११) ।

शयनगत विदर्श (१२) मायादेवीं साधु निरीक्ष्य रूपमा-
नुषीणां (१३) ॥

१ अमरपुरगतानामित्यर्थः । २ अप्सरसामित्यर्थः । ३ रूपमनोरम मनो-
रमरूपमिति यावत् आहितादित्यात् पूर्वनिपातः एवं सर्व्वभैतादृशस्थले बोध्यम् ।
४ प्रमदा इत्यर्थः । ५ कोदृशी इत्यर्थः । ६ सपुष्पमाल्यहस्ता इत्यर्थः । ७ उपा-
गमन्नित्यर्थः । ८ वेस्मनि इत्यर्थः । ९ तथा इत्यर्थः । १० करतलेनेत्यर्थः ।
११ असन्विरार्थः । १२ शयनगतां विदृश्येत्यर्थः । १३ निरीक्ष्य रूपमा-
नुषीणां इत्यर्थः ।

वयमिह अभिमन्यया (१) आत्मा परममनोरमस्वरूपमप्स-
राणां (२) ।

इमां नृपतिवधूं निरीक्षमाणा जिह्मि विपश्यत (३) दिव्यआत्म-
भावान् ॥

रतिरिव सदृशी गुणान्विता च जननिरियं प्रवराग्रपुङ्गवस्यं ।
मणिरतन (४) यथा सुभाजनस्यं तथ (५) इव भाजन (६)
देवदेवदेवे (७) ॥

करचरणतलेभि (८) यावदूर्द्ध्वं अङ्गमनोरमदिव्यअतिरेकं ।
प्रेक्षितु (९) नयनान्न चास्ति तन्नि भूयः प्रहर्षति चित्तमानसञ्च ॥
शशिरिव गगने विराजतेऽस्या वदनवरञ्च विराजति गात्र-
भासा (१०) ।

रविरिव विमला शशीव दीप्ता तथ प्रभनिश्चरन्तेस्य (११) आत्म-
भावात् ।

कनकमिव सुधातु जात रूपौ वर्णं विरोचति देविये तथैव (१२) ॥
भ्रमरवरनिकाशकुन्तलानि मृदुकसुगन्धअवास्थमूर्द्ध्वजानि ।
कमलदलनिभे तथास्य नेत्रे दशनविशुद्धनभेव ज्योतिषा (१३) ॥
चाप इव तनूदरी विशाला पार्श्वसमुद्रता नास्ति (१४) सन्धिः ।

१ अभिमन्यामहे इत्यर्थः । २ आत्मनपरममनोरमरूपमप्सरसामित्यर्थः । ३ यथा
विपश्यन्ति तथा पश्यन्ति इत्यर्थः । ४ मणिरतनमित्यर्थः । ५ तथा इत्यर्थः । ६ भाजन-
मित्यर्थः । ७ मृद्वे इति शेषमापूर्य्य देवदेवगेह इत्युचितं तृतीयदेवशब्दस्तु कन्दे।नु-
रोधेन इति बोध्यं । ८ करचरणतलादारभ्येत्यर्थः । ९ दृष्ट्वा नयनानां न चास्ति
तन्निरित्यर्थः । १० विराजते इत्यर्थः । ११ तथा प्रभा निश्चरन्तेऽस्या इत्यर्थः ।
१२ जातरूपवर्णं विरोचति देव्यास्तथैवेत्यर्थः । १३ तथास्या नेत्रे दशनानि विशुद्ध-
नभ इव ज्योतीषि इत्यर्थः । १४ पार्श्वसमुद्रतमस्तीत्यर्थः ।

गजभुजसदृशोरुजङ्घा सुजान्वनुपूर्वसमुद्गतास्याः ॥

करतलचरणं समं सुरक्तं व्यक्तमिदं खलु देवकन्या नान्या ।

एवं बद्धविधं निरीक्ष्य देवीं कुसुमं क्षिप्त (१) प्रदक्षिणञ्च कृत्वा ॥

सुप्रियवसतिं जिनस्य माता पुनरपि देवपुरं गता क्षणेन ।

अथ चतुरि (२) चतुर्दिशासु पालाः शक्र सुयाम (३) तथैव
निर्हतिः ॥

देवगणाः कुम्भाण्डराक्षसाश्चासुरमहोरगकिन्नराश्च अवोचन् ॥

गच्छत पुरतो नरोत्तमस्य पुरुषवरस्य करोथ (४) रथगुप्तिं ।

मा कुरुत जगे (५) मनःप्रदोषं मा च करोथ विचेष्ट (६) मानुषाणां ॥

यत्र गृह्वरेऽस्ति मायादेवी तत्र समग्र सपारिषद्य (७) सर्व्वे ।

असिधनुःशरशक्तिखड्गहस्ता गगनतलस्थिता निरीक्षयत ॥

ज्ञात्व च्यवनकालं देवपुत्रा उपगमि मायसकाश (८) हृष्ट-
चित्ताः ।

पुष्प तथ (९) विलेपनं गृहीत्वा दशनखमञ्जलिभि (१०) र्ज्मस्य-
मानाः ॥

च्यव च्यव हि नरेन्द्र शुद्धसत्त्व अयं समयो भवतोऽद्य वादिमिह ।

कृप करुण जनित (११) सर्व्वलोके अस्मिन्नध्यस धर्मदानहेतो
रिति ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वस्य च्यवनकालसमये पूर्व्वस्यां

१ क्षिप्तेत्यर्थः । २ चतार इत्यर्थः । ३ शक्रः सुयमा इत्यर्थः । ४ सर्व्वत्रात्र करोयेत्यस्य
स्थाने कुरुतेति बोध्यम् । ५ जगतोति मन्त्र्यः । ६ विचेष्टामित्यर्थः । ७ समग्रः सपारि-
षद्या इत्यर्थः । ८ ज्ञात्वा च्यवनकालमुपागमन्मायासकाशमित्यर्थः । ९ पुष्पन्तथा
इत्यर्थः । १० दशनखमञ्जलिभिरित्यर्थः । ११ कृपां करुणां जनित्वा अध्यासेत्यर्थः ।

दिशि बह्विनि बोधिसत्त्वशतसहस्राणि सर्व्व एकजातिप्रतिबद्धाः
 तुषितपुरवरभवनवासिनो येन बोधिसत्त्वस्तेनोपासङ्गामन्तो
 बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्म्मणि चातुर्म्महाराजक्रायिकेभ्यो देवेभ्यश्च-
 तुरशीतिसहस्राप्सरःशतसहस्राण्येवं त्रयस्त्रिंशद्यमेभ्यः तुषितेभ्यो
 निर्माणरतिभ्यः परनिर्मितवशवर्त्तिभ्यो देवेभ्यश्चतुरशीत्यप्सरः-
 शतसहस्राणि नानातुर्थ्यमङ्गीतिवादितेन येन बोधिसत्त्वस्ते-
 नोपासङ्गामन् ॥

अथ खलु बोधिसत्त्वः श्रीगर्भे सिंहासने सर्व्वपुण्यसमुद्गते
 सर्व्वदेवनागसन्दर्शने महाकूटागारे निषद्य सार्द्धं नैर्बोधिसत्त्वै-
 र्देवनागयक्षकोटीनियुतशतसहस्रैः परिवृतः पुरस्कृतस्तुषितवर-
 भवनात् प्रचलति स्म । प्रचलता च भिक्षवो बोधिसत्त्वेन तथारू-
 रूपा कायात् प्रभा प्रमुक्ताऽभूत् । यथा प्रभयाऽयं त्रिसहस्रमहा-
 साहस्रो लोकधातुरेवं विपुलविस्तीर्णेन महोदारेण सुप्रचलित-
 पूर्वेण दिव्यप्रभा समतिक्रान्ता तेनावभासेन परिस्फुटोऽभूत् ॥
 या अपि लोकान्तरिका आद्या स्फुटान्धकारा तमिस्रा
 यत्रेमौ चन्द्रसूर्यावेवं महानुभावावेवं महर्द्धिकावेवं महेशाख्यौ
 आभया आभां वर्णेन वर्णं तेजसा तेजो नातितपतो नाभि
 विलोकतः । तत्र ये सत्त्वा उपपन्नास्ते स्वकानपि बाहुप्रसारितान्न
 पश्यन्ति । तत्रापि तस्मिन् समये महत उदारस्यावभासस्य प्रादु-
 र्भावोऽभूत् । ये च तत्र सत्त्वा उपपन्नास्ते तेनैवावभासेन स्फुटाः
 समाना अन्योन्यं सम्यक् पश्यन्ति स्म अन्योन्यं सञ्ज्ञानन्ते स्म ।
 एवञ्चाहुः । अन्येऽपि किल भोः सत्त्वा इहोपपन्नाः किल भो इति ।

अथ च त्रिसाहस्रमहासाहस्रो लोकधातुस्तत्र षड्विकारम-
 ष्टादशमहानिमित्तमभूत् । अकम्पत प्राकम्पत सम्प्राकम्पत । अवै-
 धत प्रावैधत सम्प्रावैधत । अचलत् प्राचलत् सम्प्राचलत् । अक्षुभ्यत
 प्राक्षुभ्यत सम्प्राक्षुभ्यत । अरणत् प्रारणत् सम्प्रारणत् । अगर्जत्
 प्रागर्जत् सम्प्रागर्जत् । अन्तेऽवनमति स्म । मध्ये उन्नमति स्म ।
 मध्येऽवनमति स्म । अन्ते उन्नमति स्म । पूर्वस्यां दिश्यवनमति स्म ।
 पश्चिमायां दिश्यवनमति स्म । पूर्वस्यां दिश्युन्नमति स्म । पश्चि-
 मायां दिश्युन्नमति स्म । दक्षिणस्यां दिश्यवनमति स्म । उत्तरस्यां
 दिश्युन्नमति स्म । उत्तरस्यां दिश्यवनमति स्म । दक्षिणस्यां
 दिश्युन्नमति स्म । तस्मिन् समये हर्षणीयास्तोषणीयाः प्रेम-
 णीयाः प्रसादनीया अवलोकनीयाः प्राह्लादनीया निर्वर्ण-
 नीया अमेधनीया अप्रतिकूला अनुत्रासकराः शब्दाः
 श्रूयन्ते स्म । न च कस्यचित् सत्त्वस्य तस्मिन् क्षणे विहेठा
 वा त्रासा वा भयं वा स्तम्भितत्वं वाऽभूत् ॥ न च भूयः
 सूर्याचन्द्रमसोर्न ब्रह्माशक्रलोकपालानां तस्मिन् क्षणे प्रभा
 प्रज्ञायते स्म । सर्वे नरकतिर्यग्गोनियमलोकोपपन्नाश्च सत्त्वा-
 स्तस्मिन् क्षणे विगतदुःखा अभूवन् सर्वसुखसमर्पिताः । न
 कस्य चित्सत्त्वस्य रोगो बाधते स्म द्वेषश्च मोह इर्या वा
 मात्सर्यं वा मानो वा स्रलो वा मदो वा क्रोधो वा व्यापादो वा
 परिदाहो वा सर्वसत्त्वास्तस्मिन् क्षणे मैत्रचित्ता हितचित्ताः
 परस्परं मातापितृसंज्ञिनोऽभूवन् । अघट्टितानि च दिव्यामा-
 नुष्यकाणि त्वर्यकोटिनियुतदशसहस्राणि मनोज्ञघोषमुत्सृजन्ति

स्म ॥ देवकोटीनियुतशतसहस्राणि पाणिभिरंशैः शिरोभिस्तं
महाविमानं वहन्ति स्म ॥ तानि चापारःशतसहस्राणि स्वां
स्वां सङ्गीतिं सम्प्रयुज्य पुरतः पृष्ठतो वामदक्षिणे च स्थित्वा
बोधिसत्त्वं सङ्गीतिरुतस्वरेणाभिस्तुवन्ति स्म ॥

पूर्वकर्मशुभसञ्चितस्य ते दीर्घरात्रकुशलोदितस्य ते ।

मत्यधर्मानयशोधितस्य ते पूजा अद्य विपुला प्रवर्त्तते ॥

पूर्वं तुभ्य बज्रकल्पकोटियो दानदत्तप्रियपुत्रस्त्रीधराः ।

तस्य दानचरितस्य तत् फलं येन दिव्यकुसुमाः (१) प्रवर्षिताः ॥

आत्ममांस(२) तुलयित्वा ते विभो क्षुत्पिपासुप्रियपत्निकारणात् ।

तस्य दानचरितस्य तत् फलं प्रेतलोकि लभि (३) पानभोजनं ॥

पूर्वं तुभ्य बज्रकल्पकोटियो शीलरक्षितमखण्डनव्रतं ।

तस्य शीलचरितस्य तत् फलं येन अक्षण अपाय (४) शोधिताः ॥

पूर्वं तुभ्य बज्रकल्पकोटियो क्षान्ति भावित निदानबोधय(५) ।

तस्य क्षान्तिचरितस्य तत् फलं मैत्रचित्तभूतदेवमानुषाः (६) ॥

पूर्वं तुभ्य बज्रकल्पकोटियो वीर्य(७)भावितमलोनमुत्तमं ।

तस्य वीर्यचरितस्य तत्फलं येन काय (८) यथ मेरु शोभते ॥

पूर्वं तुभ्य बज्रकल्पकोटियो ध्यान ध्यापित क्लेशध्यासनात्(९) ।

तस्य ध्यानचरितस्य तत्फलं येन क्लेश (१०) जगतो न बाधते ॥

१ पुंस्त्वसार्पणात् । २ आत्ममांसं तोलयित्वा इत्यर्थः । ३ प्रेतलोके लभियसात्यर्थः ।

४ अक्षणा अपाया इत्यर्थः । ५ क्षान्तिर्भाविता निदानबोधायेत्यर्थः । ६ मैत्रचित्तो-

भूतदेवमानुषा इत्यर्थः । ७ वीर्यमित्यर्थः । ८ कायं यथा मेरुरित्यर्थः । ९ ध्यानध्यापित

क्लेशध्वंसनादित्यर्थः । १० क्लेश इत्यर्थः । ११ पूर्वं त्वया बज्रकल्पकोटिपर्यन्तं ध्यानं

ध्यातं क्लेशाध्यासात् तुभ्यमिति तु कुचचित्तवेत्यस्यार्थेण व्यवहृतमत्र उभयमपि सङ्गतं
भाति अर्थसङ्गतेः ।

पूर्व्वं तुभ्य ब्रह्मकल्पकोटीयो प्रज्ञ भावित (१) किलेशच्छेदनी ।
तस्य प्रज्ञचरितस्य (२) तत्फलं येन आभ (३) परमा वि-
रोचते ॥

मैत्रधर्मिककिलेशसूदना सर्व्वसत्त्वकरुणाय उद्गता (४) ।

मोदप्राप्त परमा उपेक्षका ब्रह्मभूत सुगता नमोऽस्तुते ॥

प्रज्ञउल्काप्रभतेजसोद्गता (५) सर्व्वदोषतममोहमोक्षका (६) ।

चक्षुभूत (७) त्रिसहस्रनायका मार्गदेशिक मुने नमोऽस्तुते ॥

च्छद्भिपादवरभिज्ञ कोविदा सत्यदर्शि परमार्थशिक्षितः (८) ।

तीर्ण (९) तारयसि अन्यप्राणिना दासभूत सुगता नमोऽस्तुते ॥

सर्व्वोपायवरभिज्ञ कोविदा (१०) दर्शयसि च्युतिमच्युतच्युतिं ।

लोकधर्मभवनानुवर्त्तमे नैव लोकि (११) क्वचिदेव लिप्यसे ॥

लोभदोषपरमं विचिन्तिया येषु दर्शनं अवञ्च द्रव्यते (१२) ।

किं पुनः शृणुय याति धर्म्मतां श्रद्ध प्रीति विपुला जनिष्यति (१३) ॥

जिह्वा सर्व्वतुषितालये भूतो जम्बुद्वीपि पुरि यो उदागतः (१४) ।

प्राणिकोटिनियुता विचिन्तिया बोधयिष्यति प्रसुप्त क्लेशता ॥

च्छद् स्फीत पुरमद्य भेष्यते (१५) देवकोटिनियुतैः समाकुलं ।

१ प्रज्ञाभावितेत्यर्थः । २ प्रज्ञाचरितस्येत्यर्थः । ३ आभा इत्यर्थः । ४ सर्व्वसत्त्व-
करुणाय उद्गतेत्यर्थः । अत्र सर्व्वत्र पादायन्ते आकारस्त्वनर्थकः केवलं ब्रह्मेनुरोधा-
देव दत्त एवं कुत्रचिदेकारौकारौ इत्यनुमायते । ५ प्रज्ञाउल्काप्रभतेजसोद्गतेत्यर्थः ।
६ सर्व्वदोषतममोहमोक्षकेत्यर्थः । ७ चक्षुभूतेत्यर्थः । ८ च्छद्भिपादवराभिज्ञ
कोविद सत्यदर्शित्यर्थः । ९ तीर्णं पूर्णं यथास्थानयादासभूतानित्यर्थः । १० सर्व्वो-
पायवरभिज्ञकोविदेत्यर्थः । ११ लोकधर्मभवनानुवर्त्तमे नैव लोके इत्यर्थः ।
१२ लोभं दोषं विचिन्तयित्वा यस्य दर्शनं अवञ्चतेत्यर्थः । १३ अत्रायतिधर्म्माञ्ज्रदा-
प्रीतिर्विपुला इत्यर्थः । १४ यथा भूतो जम्बुद्वीपे पुरि इत्यर्थः । १५ प्राणिकोटी-
नियुतान्विचिन्तयित्वा प्रसुप्तान् क्लेशानित्यर्थः । १५ च्छद् स्फीतं भजिष्यते इत्यर्थः ।

अप्सरोभि तुरियैर्निर्नादितं राजगेहि मधुरं शृण्वति (१) ॥
 पुण्यतेज भरिता शुभकर्मा नारि सा परमरूप उपेता (२) ।
 यस्य पुत्र अयमेव समृद्धस्त्रिसहस्रलोक अभिभाति शिरीये (३) ॥
 नो भूयो पुरवरेऽस्मिन्देहिनां लोभदोषकलहा विवादता ।
 सर्व्व (४) मैत्रमनसः सगौरवा भाविनो नरवरस्य तेजसा ॥
 राजवंश नृपतेः प्रवर्द्धते (५) चक्रवर्त्तिकुलराजसम्भवः ।
 भेष्यते कपिलाङ्गयं पुरं रत्नकोष भरितं (६) सुसमृद्धं ॥
 यक्षराक्षसकुम्भाण्डगुह्यका देवदानवगणाः सद्भ्यः (७) ।
 ये स्थिता नरवरस्य रत्नकास्तेषु मोक्ष न चिरेण भेष्यति (८) ॥
 पुण्युपार्जितु सुवित् नायकं प्रेमगौरवमुपस्थपिस्व नः (९) ।
 सर्व्वबोधि परिणामयामहे क्षिप्रं भो यद्य त्वं नरोत्तम ॥
 इति श्रीललितविस्तरे प्रचलपरिवर्त्तो नाम पञ्चमः ॥

षष्ठसर्गप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षवः शिशिरकाले निर्गते वैशाखमासे विशा-
 खानक्षत्रानुगते चतुप्रवले वसन्तकालसमये तत्त्वरपत्रा-
 कीर्णं वरप्रवरपुष्पसङ्कुसुमिते शीतोष्णतमोरजोविगते मृदु-
 शाद्वलधरणीतले सुसंस्थिते त्रिभुवनज्येष्ठो लोकमहितो

१ अप्सरोभिस्तुर्यै राजगेहे श्रोतव्यमित्यर्थः । २ पुण्यतेजसा (भरिता) परिपूर्णा शुभ-
 कर्माणा नारी परमरूपोपेता इत्यर्थः । ३ यस्याः त्रिये इत्यर्थः । ४ सर्व्वे इत्यर्थः ।
 राजवंशः प्रवर्द्धयते इत्यर्थः । ५ भजिष्यते रत्नकोषपरिपूर्णमित्यर्थः । ६ सद्भ्यः
 इत्यर्थः । ७ तेषां मोक्षो भविष्यतीत्यर्थः । ८ पुण्यमुपार्जितुं सुत्वा उपस्थापयस्व
 सर्व्वबोधिन् परिनिर्वाणः क्षिप्रं यथा इत्यर्थः ।

व्यवलोकाश्चतुर्कालसमये पञ्चदशां पूर्णिमायां पोषधपरि-
गृहीताया मातुः पुष्यनक्षत्रयोगे बोधिसत्त्वस्तुषितवरभवंना-
च्छ्रुत्वा स्मृतः सम्प्रजानन् पाण्डुरगजरूपो भूत्वा षड्दन्तं दन्ध-
गोपकशिराः सुवर्णराजीदन्तः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गहीनेन्द्रियो ज-
नन्या दक्षिणायां कुक्षाववक्रामत ॥ अवक्रान्तस्मन् दक्षिणाव-
चरो ऽभून्न जातु वामावचरः मायादेवी सुखशयने संसृप्ता इमं
स्वप्नमपश्यत् ।

हिमरजतनिभश्च षड्विषाणःसुचरण (१) चारुभुजः सुरक्तशीर्षा ।
उदरमुपगतो गजप्रधानो ललितगतिर्दृढवज्रगात्रसन्धिः ॥
न च मम सुख जातु एव रूपं (२) दृष्टमपि श्रुतं नापि
चानुभूतं ।

कायसुखचित्तसौख्यभावा यथरिव (३) ध्यानसमाहिता अभूवं ॥

अथ खलु मायादेवी आभरणविगलितवसना प्रह्लादित
कायचित्तप्रीतिप्रामोद्यप्रसादप्रतिलब्धा शयनवरतलादुत्थाय
नारीगणपरिवृता पुरस्कृता प्रासादवरशिखरादवतीर्य येना-
शोकवनिका तेनोपजगाम । साऽशोकवनिकायां सुखोपविष्टा
राज्ञः शुद्धोदनस्य दूतं प्रेषयति स्म । आगच्छतु देवो देवी
ते द्रष्टुकामेति ॥ अथ स राजा शुद्धोदनः तद्वचनं श्रुत्वा
प्रहर्षितमनाः कम्पितशरीरो भद्रासनादुत्थायामात्यनैगमपा-
रिषद्यबन्धुजनपरिवृतो येनाशोकवनिका तेनोपसङ्गामदुपस-

ङ्गान्तश्च (३) न शक्नोति स्म । अशोकवनिकायां प्रवेष्टुं गुरुतरमि-
वात्मानं मन्यते स्म । अशोकवनिकाद्वारस्थितो मुहूर्त्तं सञ्चिन्त्य
तस्यां वेल्लायामिमां गायामभाषत ॥

न स्मरि (१) रणशौण्डिमूर्द्धि संख्यस्य मच्चं (२) एवं गुरु शरीरं
मन्यते यादृशोऽद्य (३) ।

खकुलगृहमिदमद्य न प्रभामि (४) प्रवेष्टुं किमिह मम भवेद्भोः
कन्तु पृच्छेय (५) चाहमिति ॥

अथ खलु शुद्धावासकायिका देवा गगनतलगता अर्द्ध-
कायमभिनिर्माय राजानं शुद्धोदनं गाययाध्यभाषत ॥

व्रततपगुणयुक्तस्त्रिसाहस्रलोकेषु पूज्यो मैत्रकरुणालाभी पुण्य-
ज्ञानाभिषिक्तः ।

तुषितपुरि (६) च्यवित्वा बोधिसत्त्वो महात्मां नृपति तव सुतत्वं
मायकुक्षोपपन्नः (७) ॥

दशनखतदृष्टत्वा (८) स्वं शिरः कम्पयन्तो (९) नृपतिरनुप्र-
विष्टश्चित्रकारानुयुक्तः ।

माय तदनिरिच्छ्यमाण (१०) दर्पोपनीतां वदति कुरुमि (११) किं
ते प्रिये शोभनानि ॥

देव्याह । हिमरजतनिकाशश्चन्द्रसूर्यातिरेकः सुचरण सुवि-
भक्तः षड्विषाणो महात्मा ।

१ स्मृतमित्यर्थः । २ मथेत्यर्थः । ३ यादृशमथेत्यर्थः । ४ प्रभवामीत्यर्थः । ५ पृच्छे-
यमित्यर्थः । ६ तुषितपुरादित्यर्थः । ७ नृपते तव सुतत्वं प्राप्य मायकुक्षोपपन्न
इत्यर्थः । ८ दशनखकाञ्जलिमदृष्टेत्यर्थः । ९ कम्पयन्नित्यर्थः । १० मायान्नामनि-
रीक्ष्यमाण इत्यर्थः । ११ करोमि इत्यर्थः ।

गजवरदृढसन्धिवज्रकल्पः सुरूप उदरि (१) मम प्रविष्टस्तस्य
हेतुं शृणुष्व ॥

वितिमिरचिसहस्रं पश्यामि भ्राजमानं देवनयुत देवीयस्तुवन्ती
(२) शयानं ।

न च मम खिलदोषा (३) नैव रोषो न मोहो ध्यानसुखमहं वै
(४) जानामी शान्तचित्ता ॥

साधु नृपति (५) शीघ्रं ब्राह्मणानानयास्मिन् वेदउपनिपाठाये
गृहे सुविधिज्ञान् (६) ।

सुपिन मम हि येमं व्याकरो तत्त्वयुक्तं किमिदं मम भवेया
श्रेय (७) पापं कुलस्य ॥

वचनमिमं शृणुत्वा (८) पार्थिवस्तत्क्षणेन ब्राह्मण कृतवेदाना-
नयच्छास्त्रपाठा (९) ।

माय पुरत स्थित्वा ब्राह्मणानामवोचत् सुपिन मयं य दृष्टस्तस्य
हेतुं शृणोथ (१०) ॥

ब्राह्मणा आज्ञः ॥ ब्रूहि देवि कीदृशस्त्वया स्वप्नो दृष्टः श्रुत्वा
ज्ञास्यामः ॥

देवी प्राह ॥ हिमरजतनिकासश्चन्द्रसूर्यातिरेकः सुचरण (११)
सुविभक्तः षड्विषाणो महात्मा ।

१ उदरे इत्यर्थः । २ पश्यामि देवनयुता देवस्तुवन्तीत्यर्थः । ३ ममाखिलदोषा
इत्यर्थः । ४ जानामीत्यर्थः । ५ स्वपते इत्यर्थः । ६ वेदोपनिषत्पाठाय सुविधिज्ञानि-
त्यर्थः । ७ स्वप्नं मम हि इमं व्याकुरु तत्त्वयुक्तं किमिदं मम भवेत् श्रेय इत्यर्थः ।
८ वचनमिदं श्रुत्येत्यर्थः । ९ ब्राह्मणान् शास्त्रपाठिन इत्यर्थः । १० माया पुरतः
स्थित्वा मया यो दृष्टः शृणुतेत्यर्थः । ११ सुचरणः इत्यर्थः ।

गजवरदृढसन्धिवज्रकल्पः सुरूप उदरि (१) मम प्रविष्टस्य
हेतुं भणध्वं ॥

वचनमिमं शुणित्वा ब्राह्मणा एवमाहुः प्रीति विपुलं विन्दा
(२) नास्ति पापं कुलस्य ।

पुत्रं तव जनेषु लक्षणेभूषिताङ्गं राजकुलकुलीनं चक्रवर्त्तिं
महात्मां (३) ॥

स च पुन विजयित्वा कामराज्यं च गेहं प्रयजित (४) निरपेक्षः
सर्वलोकानुकम्पी ।

बुद्धो भवति एषो दर्शिनीयस्त्रिलोके अमृतरसवरेण तर्पयेत्
(५) सर्वलोकं ॥

व्याकरितं गिरं सौम्यां भुक्त्वा पार्थिवभोजनं ।

आच्छादनानि चोदृक्ष्य प्रकान्ता ब्राह्मणाः पुनः (६) ॥

इति हिं भिक्षुो राजा बुद्धोदनो ब्राह्मणेभ्यो लक्षणं
निमित्तज्ञेभ्यः पञ्चकेभ्यः स्वप्राध्यायीपाठकेभ्यः प्रतिश्रुत्य
दृष्टुष्टोदयात्मा प्रमुदितः प्रीतिसौमनस्यजातः तान् ब्राह्म-
णान् प्रभूतेन प्रणीतेन खादनीयभोजनीयाखादनीयेन सन्तर्प्य
सम्प्रवार्याऽऽच्छादनानि च दत्त्वा विसर्जयति स्म ॥ तस्याश्च
वेलायां कपिलवस्तुनि महानगरे चतुर्थं महानगरद्वारेषु

१ उदरे इत्यर्थः । २ वचनमिदं श्रुत्वा प्रीतिं विपुलां विन्देत्यर्थः । ३ पुत्रं त्वं जनि-
ष्यसि चक्रवर्त्तिनं महात्मानमित्यर्थः । ४ पुनर्विहाय प्रयजिता इत्यर्थः । ५ बुद्धो
भविष्यति इति बोध्यम् वर्त्तमानसमीपे वर्त्तमानवद्वा प्राणिनीये २ । २ । १२१ । इति
वर्त्तमानसमीपे भविष्यति वर्त्तमानवत् प्रयोगत्वात् । तर्पयेत् तर्पयिष्यतीत्यर्थः अत्र
लोड्यलक्षणे च (१ । २ । ८) इत्यनेन ऊर्ध्वमौर्ध्विके भविष्यति लिङ् प्रयोगत्वात् ।
अनन बोधिसत्त्वोऽचरेणैवावतरिष्यतीति ध्वनितम् । ६ व्याकृत्वा प्रयाता इत्यर्थः ।

सर्व्वनगरचत्वरशृङ्गाटकेषु च दानञ्च दापयति स्म । अन्न-
मन्नार्थिभ्यः पानं पानार्थिकेभ्यो वस्त्राणि वस्त्रार्थिकेभ्यो यानानि
यानार्थिकेभ्य एवं गन्धमाल्यविलेपनसूर्षशय्योपाश्रयं प्राजीविकं
प्राजीवकार्थिभ्यो यावदेव बोधिसत्त्वस्य पूजाकरणे ॥

अथ खलु भिक्षुो राज्ञः शुद्धोदनस्यैतदभवत् । कत-
मस्मिन् गृहे मायादेवी सुखमनुपक्षिष्टा विहरेदिति ॥ अथ
तत्क्षणमेव चत्वारो महाराजानो राजानं शुद्धोदनमुपस-
ङ्गम्यैवमाहुः । अल्पो सुखं देव तव सुखं तिष्ठ उपेक्षक वयं
हि बोधिसत्त्वस्य वेश्म वै मापयामहे ॥ अथ खलु शक्रो देवा-
नामिन्द्रो राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैवमाह ।

हीन विमानपालानां त्रयस्त्रिंशानामुत्तमं ।

वैजयन्तसमं वेश्म बोधिसत्त्वस्य दास्यहं (१) ॥

अथ खलु सुयामो देवपुत्रो राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैवमाह ।

मदीयं भवनं दृष्ट्वा विस्मिताः शक्रकोटियः (२) ।

सुयामभवनं श्रीमद्बोधिसत्त्वस्य दास्यहं ॥

अथ खलु तुषितो देवपुत्रो राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैवमाह ॥

यत्रैव उषितः पूर्वं तुषितेषु महायशाः ।

तदेव भवनं रम्यं बोधिसत्त्वस्य दास्यहं ॥

१ अहीन बोधिसत्त्वाय दास्याम्यहमित्यर्थः एवं अत्र सर्व्वत्र बोध्यं । २ अत्र कोय
इत्यस्य स्थाने कोटिय इति प्रयुक्तं तत्तु कन्देनुरोधात् कन्देनुरोधादक्षरमात्रादि
द्विज्ज्ञासे न दोषः कन्देनुरोधस्य प्राधान्यत्वात् ध्वनितत्वेदं पिङ्गलेन यद् दोषो विष-
यस्य इत्यनेन यथा परिगणिताक्षरमात्राधिक्ये द्वित्यादीनामपेक्षता तथाक्षरादीनां
न्यूनपूरणेऽपि न दोष इति फलितं । कन्देभङ्गस्यादोषे जेम ण सङ्गद अवस्तुला इति
पिङ्गलसूत्रस्य कन्देभङ्गदूषणविधायकस्याप्यारम्भो दृष्ट्या स्यात् फलाभावात् अतः
समागतं कन्देभङ्गस्य न कर्त्तव्य एवेति पिङ्गलमतं एवं सर्व्वत्र बोध्यम् ।

अथ खलु सुनिर्मितो देवपुत्रो राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैवमाह ।
मनोमयमहं श्रीमद्वेश्म नानारत्नमयं ।

बोधिसत्त्वस्य पूजार्थमुपनेष्यामि पार्थिव ॥

अथ खलु परनिर्मितवशवर्त्ती देवपुत्रो राजानं शुद्धोदनमुप-
सङ्गम्यैवमाह ॥

थावन्तः कामधातुस्थाः विमानाः शोभनाः क्वचित् ।

तानि ते मद्दिमानस्य (१) भवन्त्यभिद्वतप्रभाः ॥

तत् प्रयच्छाम्यहं श्रीमद् वेश्म रत्नमयं शुभं ।

बोधिसत्त्वस्य पूजार्थमानयिष्यामि पार्थिव ॥

दिव्यैः पुष्पैः समाकीर्णं दिव्यगन्धोपवासितं ।

उपनामयिष्ये (२) विपुलं यत्र देवो वसिष्यति ॥

इति हि भिक्षवः सर्व्वैः कामावचरैर्देवेश्वरैर्बोधिसत्त्वस्य पूजार्थं
कपिलाक्षये पुरवरे स्वकस्वकानि गृहाणि मापितान्यभूवन् ।
राज्ञाऽपि शुद्धोदनेन मनुष्यातिक्रान्तं देव्याः सम्प्राप्तं गृहं संस्का-
रितमभूत् । तत्र बोधिसत्त्वो महाव्यूहस्य समाधेरनुभावेन सर्व्वेषु
तेषु गृहेषु मायादेवीमुपदर्शयति स्म । अभ्यन्तरगतस्य बोधि-
सत्त्वो मायादेव्याः कुक्षौ दक्षिणे पार्श्वे पर्यङ्कमाभुज्य निषण्णो-
ऽभूत् । सर्व्वे ते देवेश्वराः एकैक एवं सञ्जानते स्म । ममैव गृहे
बोधिसत्त्वस्य माता प्रतिवसति नान्यत्रेति ॥ तत्रेदमुच्यते ।

महाव्यूहोपस्थितं समाधि च चिन्तित्वा निर्मितमिणित्वा (३) ।

सर्व्वे च देवा अभिप्रायपूरिता नृपस्य पूर्व्वस्य तदा मनोरथः ॥

१ येन ते मद्दिमानेत्युचितं । २ उपनामयिष्ये इत्यर्थः । ३ समाधि च
चिन्तित्वा निर्मितं मत्वा इत्यर्थः ।

अथ खलु तस्यां देवपर्षदि केषाञ्चिद्देवपुत्राणामेतदभवत् ।
येऽपि तावच्चातुर्महाराजकायिका देवपुत्रास्तेऽपि तावन्मनु-
ष्याश्रये दुर्गन्धे निर्भिद्यापक्रामन्ति । कः पुनर्वादो ये तदन्ये उदा-
रतमा देवास्त्वयत्रिंशा वा यामा वा तुषिता वा तत्कथं हि
नाम सर्वलोकाभ्युद्गतो बोधिसत्त्वः शुचिर्निरामगन्धः सत्त्वरत्नः
सन्तुषिताद्देवनिकायाञ्चुत्वा दुर्गन्धे मनुष्याश्रये दशमासाम्नातुः
कुक्षौ स्थित इति ॥ अथ खल्वायुष्मानानन्दो बुद्धानुभावेन
भगवन्तमेतदवाचत् । आश्चर्य्यं भगवन् यावज्जुगुप्सनीयस्य माह-
यामस्तथागतेनोक्तो यावद्भागचरितस्य । इदं तु भगवन्नाश्चर्य्य-
तरं कथं हि नाम सर्वलोकाभ्युद्गतो भगवान् पूर्वं बोधिसत्त्व-
भूत एवं तुषिताद्देवनिकायाञ्चुत्वा मनुष्याश्रये दुर्गन्धे मातु-
र्दक्षिणे पार्श्वे कुक्षौपपद्य स्थित इति । नाहं भगवन्निदमुत्सहे
एवं वक्तुं यथैव पूर्वं भगवता व्याकृतमिति । १० भगवानाह ।
इच्छसि त्वमानन्द रत्नव्यूहं बोधिसत्त्वपरिभोगं द्रष्टुं यो मातुः
कुक्षिगतस्य बोधिसत्त्वस्य परिभोगोऽभूत् ॥ आह ॥ अयमस्य
भगवन्काल अयं सुगत समयस्तथागतं तं बोधिसत्त्वपरिभोगमु-
पदर्शय यं दृष्ट्वा प्रीतिं वेत्स्यामः ॥

अथ खलु भगवांस्तथारूपनिमित्तमकरोत् । यद्ब्रह्मा सहा-
न्यतिः सार्द्धमष्टषष्ठिब्रह्मशतसहस्रैर्ब्रह्मलोकादन्तर्हिता भगवतः
पुरतः प्रत्यस्यात् । स भगवतः पादौ शिरसाभिवन्द्य भगवन्तं
त्रिःप्रदक्षिणीकृत्यैकान्तेऽस्यात् प्राञ्जलिकृतो भगवन्तं नमस्यन् ।
तत्र खलु भगवाञ्ज्ञानज्ञेव ब्रह्माणं सहान्यतिमामन्त्रयते ॥

गृहीतस्त्वया ब्रह्मन् स बोधिसत्त्वपरिभोगो दशमासिको यो
मम बोधिसत्त्वभूतस्य मातुः कुक्षिगतस्याऽभूत् ॥ आह । एवमेतत्
भगवन्नेवमेतत् सुगत ॥ भगवानाह । क स इदानीं ब्रह्मन्नुप-
दर्शय ० तं ॥ आह । ब्रह्मलोके स भगवन् ॥ भगवानाह ।
तेन हि त्वं ब्रह्मन्नुपदर्शय तं दशमासिकं बोधिसत्त्वपरिभोगं
ज्ञास्यन्ति कियत्संस्कृतमिति ॥

अथ खलु ब्रह्मा सहाम्पतिस्तान् ब्राह्मणानेतदवोचत् । तिष्ठन्तु
भवन्तो तावद्बोधिसत्त्वपरिभोगमानयामि ॥ अथ खलु ब्रह्मा
सहाम्पतिर्भगवतः पादौ शिरसाभिवन्द्य भगवतः पुरतोऽन्तर्हि-
तस्तत्क्षणमेव ब्रह्मलोके प्रत्यष्टात् ॥

अथ खलु ब्रह्मा सहाम्पतिः सुब्रह्माणं देवपुत्रमेतदवोचत् ।
गच्छ त्वं मार्षा इतो ब्रह्मलोकमुपादाय यावत् त्रयस्त्रिंशद्भवनं
शब्दमुदीरय द्वेषमनुश्रावय रत्नव्यूहं बोधिसत्त्वपरिभोगं वयं त-
थागतस्यान्तिकमुपनामयिष्यामः ॥ यो युष्माकं द्रष्टुकामः स शीघ्र-
मागच्छत्विति ॥ अथ खलु ब्रह्मा सहाम्पतिश्चतुरशीत्या देवकोटी-
नियुतशतसहस्रैः सार्द्धन्तं रत्नव्यूहं बोधिसत्त्वपरिभोगं परिगृह्य
महति ब्राह्मे विमाने त्रियोजनशतके प्रतिष्ठाप्यानेकैर्देवकोटी-
नियुतशतसहस्रैः समन्ततोऽनुपरिवार्य जम्बुद्वीपमवतारयति स्म ॥

तेन खलु पुनः समयेन कामावचराणां देवानां महासन्नि-
पातोऽभूत् भगवत्सकाशे गन्तुं ॥ स खलु पुनः रत्नव्यूहो बोधि-
सत्त्वपरिभोगो दिव्यैर्वस्त्रैर् दिव्यैर्माल्यैर्दिव्यैर्गन्धैर्दिव्यैश्च पुष्पैर्दिव्यै-
र्वान्धैर्दिव्यैश्च परिभोगैरभिसंस्कृतोऽभूत् । तावन्महेशास्त्रैश्च देवैः

परिवृतोऽभूत् । यः शक्रो देवानामिन्द्रो महासुमेरौ समुद्रे
स्थित्वा दूरत एव मुखे तालच्छत्रकं दत्त्वा शीर्षव्यवलोकनेनानु-
व्यवलोकयति स्म । उन्मेषाध्यायिकया वा न च शक्नोति स्म द्रष्टुं
तत्कस्मान्महेशाख्या हि देवा (१) ब्राह्मणाः इतरात्रवस्तिंशा
यामास्तुषिता अभिनिर्माणरतयः परनिर्मितवशवर्त्तिनः कः
पुनर्वादः शक्रो देवानामिन्द्रो मोहं ते वै यान्ति स्म ॥ अथ खलु
भगवांस्तं दिव्यं वाद्यनिर्घोषमन्तर्धापयति स्म ॥ तत्कस्मात् शब्द-
श्रवणादेव जाम्बुद्वीपिका मनुष्या उन्मादमापत्यन्त इति ॥

अथ खलु चत्वारो महाराजानः (२) शक्रं देवानामिन्द्रमुप-
सङ्गम्यैवमाहुः ॥ कथं देवानामिन्द्र करिष्यामो न लभामहे रत्न-
व्यूहं बोधिसत्त्वपरिभोगं द्रष्टुं ॥ स तानवोचत् ॥ किमहं मार्षाः
करिष्याम्यहमपि न लभे द्रष्टुं । अपि तु खलु पुनर्मार्षा भगवतः
समीपमुपनीतं द्रक्ष्यामः । त आहुः ॥ तेन हि देवानामिन्द्र
तथा कुरु यथाऽस्य क्षिप्रं दर्शनं भवेत् । शक्र आह ॥ आगच्छत
मार्षा मुहूर्त्तं यावदतिक्रान्तातिक्रान्ततमा देवपुत्रा भगवन्तं
प्रतिसम्बोदयन्ते । तदेकान्ते स्थित्वा शीर्षेण्मिजितकया (३) भगव-
न्तमनुविलोकयन्ति स्म ॥ अथ खलु ब्रह्मा सहाय्यतिः सार्द्धं तैश्चतु-
रशीत्या देवकोटीनियुतशतसहस्रैस्तं रत्नव्यूहं बोधिसत्त्वपरिभोगं
गृहीत्वा येन तथागतस्तेनोपसङ्गमति स्म ॥ स खलु पुनरत्रव्यूहो
बोधिसत्त्वपरिभोगोऽभिरूपः प्रासादिको दर्शनीयश्चतुरस्रश्चतु-

१ गन्धर्वमहोरगा इतरा इति वा पाठः । २ महाराजाः इत्युचितं तज्जनमात् एव-
मन्यत्रापि । ३ शीर्षेण्मिलितकचेत्यर्थः ।

कोणः उपरि च कूटागारसमलङ्कृत एवं प्रमाणस्तद्यथापि नाम
षण्मासजातो दारकः उच्चैस्त्वेन । तस्य खलु पुनः कूटागारस्य मध्ये
पर्यङ्कः प्रज्ञप्रस्तद्यथाऽपि नाम षण्मासजातस्य दारकस्य भित्ति-
फलकः । स खलु पुनः रत्नव्यूहो बोधिसत्त्वपरिभोग एवं वर्षसं-
स्थानो यस्य न कश्चित् सदेवके लोके समारके सत्रह्णके सदृ-
शोऽस्ति । आकृत्या वा वर्णेन वा देवाः खल्वपि तं दृष्ट्वा आश्चर्य्य-
प्राप्ता अभूवन् । चक्षूषि तेषां विभ्रमन्ति स्म । स च तथागतस्या-
न्तिकमुपनीतोऽतीवभासते तपति विरोचते स्म । तद्यथाऽपि नाम
विभान्तं सुवर्षकुशलेन कर्मकारकेन सुपरिनिष्ठितमपगतकाच-
दोषमेवन्तस्मिन् समये कूटागारो* विराजते स्म ॥ तस्मिंश्च
खलु पुनर्भिचवो बोधिसत्त्वपरिभोगे पर्यङ्कः प्रज्ञप्तो यस्य सदेवके
लोके नास्ति कश्चित् सदृशो वर्णेन वा संस्थानेन वाऽन्यत्र कम्बु-
घ्रीवाद्या बोधिभत्त्वस्य । यत् खलु पुनर्महाब्राह्मणचीवरं प्रावृ-
तमभूत् तत्तस्य बोधिसत्त्वपर्यङ्कस्यागतो न भासते स्म । तद्यथा-
ऽपि नाम वातवृष्ट्याभिहतः कृष्णकम्बलः । स खलु पुनः तस्मिन्
प्रथमे कूटागाराभ्यन्तरे तादृशरत्नकूटागार उरगसारच-
न्दनमयो यस्यैकसुवर्षधरणीसाहस्रं लोकधातुमूल्यं क्षमते
तथाविधेनोरगसारचन्दनेन स कूटागारः समन्तादनुलिप्तः
तादृश एव च तद्वाह्ये द्वितीयेऽपि कूटागारः कृतः । कूटा-
गाराभ्यन्तरतः असक्तो बद्धः स्थितः । तद्वाह्ये तादृश एव
तृतीयेऽपि कूटागारः । सपर्यङ्के तस्मिन् गन्धमये तृतीये कूटा-

गारे व्यवस्थापितः सम्प्रतिच्छन्नस्तस्य खलु पुन उरगसार
चन्दनस्यैवंरूपो वर्षस्तद्यथाऽपि नामाभिजातस्य वैदूर्यस्य । तस्य
खलु पुनर्गन्धः कूटागारस्योपरि सामन्ताद्यावन्ति कानिचिद्दि-
व्यातिक्रान्तानि पुष्पाणि सन्ति सर्वाणि तस्मिन् कूटागारे
बोधिसत्त्वस्य पूर्वकुशलमूलविपाकेनानुलिप्तान्येव जायन्ते स्म ॥

स खलु पुना रत्नव्यूहे बोधिसत्त्वपरिभोगो दृढमारोऽभेद्यो
वज्रोपमः स्पर्शने च काचिलिन्दिकसुखसंस्पर्शः (१) । तस्मिन्
खलु पुना रत्नव्यूहे बोधिसत्त्वपरिभोगे ये केचित् कामाव-
चराणां देवानां भवनव्यूहास्ते सर्वे तस्मिन् सन्दृश्यन्ते स्म ।

(यामेव च रात्रिं बोधिसत्त्वो मातुः कुचिमवक्रान्तस्तामेव
रात्रिमध आपःस्कन्धमुपादाय (२) अष्टषष्ठियोजनशतसहस्राणि
महापृथिवीं गित्वा यावद्ब्रह्मलोकं पद्ममभ्युद्गतमभूत् । न च
कश्चित्तं पद्मं पश्यति स्म ॥ अन्यत्र सारथिनरोत्तमाद्दशशत-
साहस्रिकाश्च महाब्रह्मणः । ये चेह त्रिसाहस्रमहासाहस्र-
लोकधातवो ते ओजोमण्डलो वा रसो वा तत् सर्वं तस्मिन्
महापद्मे मधुविन्दुः सम्प्रतिष्ठते स्म) (३) ॥

तमेनं महाब्रह्मा शुभवैदूर्यभाजने प्रक्षिप्य बोधिसत्त्व-
स्योपनामयति (४) स्म । तं बोधिसत्त्वः परिगृह्य परिभुङ्क्ते स्म

१ काचिच्चिक इत्यनुमीयते । २ अपां स्कन्धमुपादायेति बोध्यं । ३ द्वितीयशङ्खके
पुस्तके “बोधिसत्त्वपरिभोगमुपदर्शय यं दृष्ट्वा प्रीतिं वेत्स्याम” एतद्वाक्यानन्तरं
(६८ पत्रे १६ पङ्क्तेः परं) “अथ खलु आनन्द पूर्वमहं बोधिसत्त्वचर्यां वक्ष्यामिति”
वाक्यपूर्वकं () एतादृक्काव्यन्तरः पठितो यः पाठः प्रायेण वर्तते अत्रापि सुसुंक्ष्म
इतरपक्षपुस्तकेष्वप्यत्रैवैषः पाठः । ४ उपामयति स्मेति सन्मथं ।

महाब्रह्मणोऽनुकम्पामुपादाय । नास्ति स कश्चित् सत्त्वः सत्त्वनि-
काये यस्य (१) स ओजोविन्दुः परिभुक्तः सम्यक् सुखेन परिणमेद-
न्यत्र चरमभविकाहोधिसत्त्वात् सर्वबोधिसत्त्वभूमिपरिपूर्णात् ॥

कस्य च कर्मणो विपाकेन स ओजोविन्दुः बोधिसत्त्वस्योपतिष्ठते
स्म । दीर्घरात्रं खल्वपि बोधिसत्त्वेन पूर्वं बोधिसत्त्वचर्यां चरता
ग्लानेभ्यः सत्त्वेभ्यो भैषज्यं दत्तमाशापराणां सत्त्वानामाशा
परिपूरिता शरणागताश्च न परित्यक्ता नित्यञ्चायपुष्पमयफ-
लमयरसं तथागतेभ्यश्चैत्येभ्यस्तथागतश्रावकसङ्घेभ्यो मातापितृ-
भ्यश्च दत्त्वा पश्चादात्मना परिभुक्तं तस्य कर्मणो विपाकेन
महाब्रह्मा बोधिसत्त्वस्य तं मधुविन्दुमुपनामयति (२) स्म ॥

तस्मिन् खलु पुनः कूटागारे यानि कानि चित् सत्त्वातिक्रा-
न्तातिक्रान्तानि मायागुणरतिक्रीडासमवसृतस्थानानि तानि
सर्वाणि तस्मिन् प्रादुर्भूतानि सन्दृश्यन्ते स्म ॥ बोधिसत्त्वस्य
पूर्वकर्मविपाकेन तस्मिन् खलु पुनः रत्नव्यूहे बोधिसत्त्वपरिभोगे
शतसहस्रव्यूहं नाम वासोयुगं प्रादुर्भूतं । न स कश्चित् सत्त्वः सत्त्व-
निकाये संविद्यते यस्य तत्प्रादुर्भवेदन्यत्र चरमभविकाहोधि-
सत्त्वात् । न च ते के च न उदारोदाररूपशब्दगन्धरसस्पर्शा ये
तस्मिन् कूटागारे न सन्दृश्यन्ते स्म ॥ स च कूटागारपरि-
भोग एवं सुपरिभोग एवं सुपरिनिष्पन्नः स्वान्तर्बहिरेवं
सुपरिनिष्ठितः एवं मृदुकश्च तद्यथाऽपि नाम काचिलिन्दिक-
सुखसंस्पर्शं निदर्शनमात्रेण न तु तस्योपमा संविद्यते ॥ धर्मता

खल्वेषा बोधिसत्त्वस्य पूर्वकेण प्रणिधानेन इयं चेतना च्छूडस्य ।
 बोधिसत्त्वेन मनुष्यलोके उपपत्तव्यमिति निष्क्रम्य चानुत्तरां
 सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बुद्ध्य धर्मचक्रं प्रवर्त्तयितव्यं ॥ यस्याश्च
 मातुः कुत्तावुपपत्तिर्भवति तस्या दक्षिणे कुत्तावुदित एव रत्न-
 व्यूहः कूटागारोऽभिनिवर्त्तते ॥ पञ्चाद्बोधिसत्त्वसुषितेभ्यश्च्युत्वा
 तस्मिन् कूटागारे पर्यङ्के निषण्णः सम्भवति न हि चरमभविकस्य
 बोधिसत्त्वस्य कललादुदुदघनपेशीभावः कायः सन्निष्ठते । अथ
 तर्हि सर्वाङ्गप्रत्यङ्गलक्षणसम्पन्नः सन्निषण्ण एवं प्रादुर्भवति । स्वप्ना-
 न्तरगता च बोधिसत्त्वमाता मायादेवो महानागं कुञ्जरमव-
 क्रान्तं सञ्जानीते स्म ॥

तस्य खलु पुनस्तथा निषण्णस्य शक्रो देवानामिन्द्रश्चत्वारश्च
 महाराजानोऽष्टाविंशतिभिश्च यक्षसेनापतयो गुह्यकाधिपतिश्च
 नाम यक्षकुलं यतो वज्रपाणेरुत्पत्तिस्ते बोधिसत्त्वं मातुः
 कुचिगतं विदित्वा सततसमितमनुबद्धा भवन्ति स्म ॥ सन्ति
 खलु पुनश्चतस्रो बोधिसत्त्वपरिचारिका देवता उत्खली च
 नाम उत्खली च नाम ध्वजवती च नाम प्रभावती च नाम ता
 अपि बोधिसत्त्वं मातुः कुचिगतं ज्ञात्वा सततं समितं रक्षन्ति
 स्म । शक्रोऽपि देवानामिन्द्रः सार्द्धं पञ्चमात्रैर्देवपुत्रैस्तैर्बोधि-
 सत्त्वं मातुः कुचिगतं ज्ञात्वा सततं समितमनुबध्नाति स्म ॥

बोधिसत्त्वस्य खलु मातुः कुचिगतस्य कायस्तथाविधोऽ-
 भूत्तद्यथाऽपि नाम पर्वतमूर्द्धि रात्र्यामन्धकारतमिस्रायां
 महानग्निस्कन्धो योजनादपि दृश्यते यावत् पञ्चेभ्योऽपि योज-

नेभ्यो दृश्यते । एवमेव बोधिसत्त्वस्य मातुः कुक्षिगतस्यात्म-
भावोऽभिनिर्वृत्तोऽभूत् । प्रभास्वरोऽभिरूपः प्रासादिको
दर्शनीयः स तस्मिन् कूटागारे पर्यङ्गे निषण्णोऽतीव शोभते
स्म वैदूर्यप्रत्युप्तमिवाभिजातं जातरूपं । बोधिसत्त्वमाता
च निधाय स्थिता पश्यति स्म कुक्षिगतं बोधिसत्त्वं । तद्यथाऽपि
नाम महतोऽभ्रकूटाद्विद्युतो निःसृत्य महान्तमवभासं जन-
यन्त्येवमेव बोधिसत्त्वो मातुः कुक्षिगतः श्रिया तेजसा वर्णेन
च तं प्रथमं सर्व्वरत्नकूटागारमवभासयति स्म । अवभास्य
द्वितीयं गन्धरत्नकूटागारमवभासयति स्म । तमवभास्य तृतीयं
गन्धरत्नकूटागारमवभासयति स्म । तमवभास्य सर्वावन्तं
मातुरात्मभावमवभासयति स्म । तमवभास्य यत्र चासने निषण्णो
भवति स्म तदवभासयति स्म । तदवभास्यं सर्व्वगृहमवभा-
सयति स्म । सर्व्वगृहमवभास्य गृहस्योपरिष्ठान्निःसृत्य पूर्व्वं
दिशमवभासयति स्म ॥ एवं दक्षिणं पश्चिमं उत्तरामध ऊर्द्धं
समन्ताद्दशदिशः क्रोशमात्रमेकैकस्यां दिशि मातुः कुक्षिगता
बोधिसत्त्वः श्रिया तेजसा वर्णेन चावभासयति स्म ॥

आगच्छन्ति स्म खलु भित्तवश्रत्वारो महाराजानोऽष्टा-
विंशतिश्च महायक्षसेनापतयः सार्द्धं पञ्चमात्रैर्यक्षशतैः पूर्व्वारु-
कालसमये बोधिसत्त्वस्य दर्शनाय वन्दनाय पर्युपासनाय च धर्म-
श्रवणाय तदा बोधिसत्त्वस्तानागतान् विदित्वा दक्षिणपाणि-
मत्युत्क्षिप्य एकाङ्गुलिकया आसनमुपदर्शयति स्म । निषीदन्ति
स्म ते लोकपालादयो यथा प्रज्ञप्तेष्व्वासनेषु । पश्यन्ति स्म बोधि-

सत्त्वं मातुः कुक्षिगतं जातरूपमिव विग्रहं हस्तं चालयन्तं विचारयन्तं प्रतिष्ठापयन्तं । तेऽपि प्रीतिप्रामोद्यप्रासादप्रतिलब्धाः । बोधिसत्त्वस्तेषां चेदमेव चित्तं विज्ञाय दक्षिणपाणिमुत्क्षिप्य सञ्चारयति स्म सञ्चार्य विचारयति स्म ॥ मातरञ्च नमस्करोति स्म । निषणांश्च तान् विदित्वा बोधिसत्त्वो धर्म्यया कथया सन्दर्शयति स्म । समुत्तेजयति स्म । समादापयति स्म । सम्प्रहर्षयति स्म । यदा च ते प्रक्रमितुकामा भवन्ति तदा बाधते स्म । तदा तेषां चतुर्णां महाराजानामेवं भवति स्म । विसर्जिताश्च वयं बोधिसत्त्वेनेति बोधिसत्त्वं बोधिसत्त्वमातरञ्च त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य प्रकामन्ति स्म । अयं हेतुरयं प्रत्ययो यद्बोधिसत्त्वो रात्र्यां प्रशान्तायां दक्षिणपाणिं सञ्चार्य विचारयति स्म । विचार्य पुनरपि स्मृतः सम्प्रजानंस्तं पाणिं प्रतिष्ठापयति स्म ॥ पुनरपरे यदा बोधिसत्त्वस्य केचिद्दर्शनायागच्छन्ति स्म स्त्रियो वा पुरुषो वा दारको वा दारिका वा तान् बोधिसत्त्वः पूर्वतरमेव प्रतिसम्बोदयते स्म पश्चाद्बोधिसत्त्वमाता ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो मातुः कुक्षिगतः सन् सत्त्वप्रति सम्बोदनकुशलो भवति स्मेति न कश्चिद्देवो वा नागो वा यक्षो वा मनुष्यो वाऽमनुष्यो वा यः शक्नोति स्म बोधिसत्त्वं पूर्वतरं प्रति सम्बोदयितुं । अथ तर्हि बोधिसत्त्व एव तावत् पूर्वतरं प्रति सम्बोदयते स्म पश्चाद्बोधिसत्त्वमाता ।

निर्गते खलु पुनः पूर्वार्द्धकालसमये मध्याह्नकालसमये प्रत्युत्थिते अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रोऽतिक्रान्ताऽतिक्रान्ताश्च

त्रयस्तिंशद्देवपुत्रा बोधिसत्त्वस्य दर्शनाय वन्दनाय पर्युपासनाय च धर्मश्रवणाय चागच्छन्ति स्म । तांश्च बोधिसत्त्वो दूरत एवागच्छतो दृष्ट्वा दक्षिणं सुवर्णवर्णं बाहुं प्रसार्य शक्रं देवानामिन्द्रं देवांश्च त्रयस्तिंशान् प्रति सम्मोदयते स्म ॥ एकाङ्गुलि-
कया चासनान्युपदर्शयति स्म । न च शक्नोति स्म भिक्षवः शक्रो देवानामिन्द्रो बोधिसत्त्वस्याज्ञां प्रतिरोद्धुं । निषीदति स्म शक्रो देवानामिन्द्रस्तदन्ये च देवपुत्रा यथा प्रज्ञप्तेष्वासनेषु । बोधिसत्त्वो निषण्णान् विदित्वा धम्मम्या कथया सन्दर्शयति स्म । समादापयति स्म समुत्तेजयति स्म सम्प्रहर्षयति स्म । येन च बोधिसत्त्वः पाणिं सञ्चारयति स्म तन्मुखा बोधिसत्त्व-
माता भवति स्म । ततस्तेषामेवं भवति स्म । अस्माभिः सार्द्धं बोधिसत्त्वो सम्मोदयते स्म एकैकस्त्वेवं सञ्जानीते स्म । मयैव सार्द्धं बोधिसत्त्वः संलपति मयैव सम्मोदत इति ॥

तस्मिन् खलु पुनः कूटागारे शक्रस्य देवानामिन्द्रस्य त्रय-
स्तिंशानां देवानाञ्च प्रतिभासः सन्दृश्यन्ते स्म । न खलु पुन-
रन्यत्रैवं परिशुद्धो बोधिसत्त्वपरिभोगो भवति यथा मातुः कुचिगतस्य बोधिसत्त्वस्य । यदा च भिक्षवः शक्रो देवा-
नामिन्द्रस्तदन्ये च देवपुत्राः प्रक्रमितुकामा भवन्ति स्म । तदा बोधिसत्त्वस्तेषां चैतमेव चेतःपरिवितर्कमाज्ञाय दक्षिण-
पाणिमुत्क्षिप्य सञ्चारयति स्म सञ्चार्य विचार्य पुनरपि स्मृतः सम्प्रजानन् प्रतिष्ठापयति स्म । मातरञ्च न बाधते स्म । तदा शक्रस्य देवानामिन्द्रस्यान्येषां च त्रयस्तिंशानां देवानामेवं

भवति स्म । विसर्जिता वयं बोधिसत्त्वेनेति ते बोधिसत्त्वं बोधिसत्त्वमातरं च त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य प्रक्रामन्ति स्म ॥

निर्गते च खलु पुनर्भिचवो मध्याह्नकालसमये प्रत्युपस्थिते सायाह्नकालसमये अथ खलु ब्रह्मा सहाम्पतिरनेकैर्ब्रह्माकायिकैर्देवपुत्रैः शतसहस्रैः परिवृतः पुरस्कृतस्तं दिव्यमोजोविन्दुमादाय येन बोधिसत्त्वस्तेनोपसङ्गामति स्म । बोधिसत्त्वं द्रष्टुं वन्दितुं पर्युपासितुं धर्मञ्च श्रोतुं समन्वाहरति स्म ॥ भिचवो बोधिसत्त्वो ब्रह्माणं सहाम्पतिमागच्छन्तं सपरिवारं विदित्वा पुनरेव च बोधिसत्त्वो दक्षिणं सुवर्णवर्णपाणिमुत्क्षिप्य ब्रह्माणं सहाम्पतिं ब्रह्माकायिकांश्च देवपुत्रान्प्रतिसम्बोधयते स्म ॥ एकाङ्गुलिकया चासनान्युपदर्शयति स्म । न च शक्तिरस्ति भिचवो ब्रह्मणः सहाम्पतेर्बोधिसत्त्वस्याज्ञां प्रतिरोद्धुं । निषीदति स्म भिचवो ब्रह्मा सहाम्पतिस्तदन्ये च ब्रह्माकायिका देवपुत्रा यथाप्रज्ञप्रेष्यासनेषु । बोधिसत्त्वो निषण्णान् विदित्वा धर्म्यया कथया सन्दर्शयति स्म समादापयति स्म समुत्तेजयति स्म सम्प्रहर्षयति स्म । येन बोधिसत्त्वः पाणिं सञ्चारयति स्म तन्मुखा च मायादेवी भवति स्म । तत्तत्तेषामेकैकस्य एवं भवति स्म । मया सार्द्धं बोधिसत्त्वः संलपति मामेव प्रतिसम्बोधयत इति ॥

यदा च ब्रह्मा सहाम्पतिस्तदन्ये च ब्रह्माकायिका देवपुत्रा गन्तुकामा भवन्ति स्म । तदा बोधिसत्त्वस्तेषां चेतसैव चेतःपरिवितर्कमाज्ञाय दक्षिणं सुवर्णवर्णं बाहुं ऊत्क्षिप्य सञ्चारयति स्म । सञ्चार्य विचारयति स्म । सञ्चार्य विचार्यावसादनाकारेण बाणिं

सञ्चारयति स्म । मातरं न बाधते स्म । ततो ब्रह्माणः सहाय्यते-
स्तदन्येषाञ्च ब्रह्मकायिकानां देवपुत्राणामेवं भवति स्म । विस-
र्जिता वयं बोधिसत्त्वेनेति । ते बोधिसत्त्वं बोधिसत्त्वमातरञ्च
त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य प्रक्रामन्ति स्म । बोधिसत्त्वः स्मृतः सम्प्रजानन्
पाणिं प्रतिष्ठापयति स्म ॥

आगच्छन्ति स्म खलु पुनर्भिचवः पुनः पूर्वदक्षिणपश्चि-
मोत्तराभ्यो दिग्भ्योऽधस्तादुपरिष्ठात् समन्ताद्दशभ्यो दिग्भ्यो
बहूनि बोधिसत्त्वशतसहस्राणि बोधिसत्त्वस्य दर्शनाय वन्द-
नाय पद्मपासनाय धर्मश्रवणाय धर्मसङ्गीतिसङ्गायनाय च ।
तेषामागतानां बोधिसत्त्वः कायात् प्रभामुत्सृज्य महाव्यू-
हानि सिंहासनान्यभिनिर्म्मिमीते स्म । अभिनिर्माय तान्
बोधिसत्त्वांस्तेष्वासनेषु निषीदयति स्म । निषण्णंश्चैनान् विदित्वा
परिपृच्छति स्म । परिप्रश्नयति स्म । यदुतास्यैव बोधिस-
त्त्वस्य महायानस्य विस्तरं विभागतामुपादाय । न च तं
कश्चिदन्यः पश्यति स्म । अन्यत्र सभागेभ्यो देवपुत्रेभ्यः । अयं
भिचवो हेतुरयं प्रत्ययो येन बोधिसत्त्वः प्रशान्तायां रात्र्यां
कायात् प्रभामुत्सृजति स्म । न खलु पुनर्भिचवो मायादेवी
बोधिसत्त्वे कुक्षिगते गुरुकायतां सञ्जानीते स्म अन्यत्र लघुता-
मेव मृदुतामेव सौख्यतामेव । नवोदरगतानि दुःखानि प्रत्यनु-
भवति स्म ॥ न च रागपरिदाहेन वा द्वेषपरिदाहेन वा मोह-
परिदाहेन वा परिदह्यते स्म ॥ न च कामवितर्कां वा व्यापा-
दवितर्कां वा विहिंसावितर्कां वा वितर्कयति स्म ॥ न च शीतं

न चोष्णं जिघ्रासां वा पिपासां वा तमो वा रजो वा क्लेशं
 वा सञ्जानीते स्म पश्यति वा । न चास्या अमनापा रूपशब्द-
 गन्धरसस्पर्शा वा आभासमागच्छन्ति स्म । न च पापकान्
 स्वप्नान् पश्यति स्म । न चास्याः स्त्रीमाया न शायं नेर्षा न
 स्त्रीक्लेशा बाधन्ते स्म । पञ्चशिखोदयसमोदात्ता खलु पुनः शील-
 वती दशकुलकर्म्मपथे प्रतिष्ठिता तस्मिन् समये बोधिसत्त्वमाता
 भवति स्म । न च बोधिसत्त्वमातुः क्वचित्पुरुषे रागचित्तमुत्पद्यते
 स्म । नापि कस्य चित्पुरुषस्य बोधिसत्त्वमातुरन्तिके ॥ ये च के
 चित् कपिलाङ्गये पुरवरे अन्येषु वा जनपदेषु देवनागयक्षग-
 न्धर्वासुरगरुडभूताविष्टाः स्त्रीपुरुषदारकदारिका वा ते सर्व्वे
 बोधिसत्त्वमातुः सह दर्शनादेव स्वस्थाः स्मृतिप्रतिलब्धा भवन्ति
 स्म । ते चामनुद्धाः क्षिप्रमेव प्रक्रमन्ति स्म ॥ ये च केचिन्नानारोग-
 स्पृष्टाः सत्त्वा भवन्ति स्म । वातपित्तक्षेत्रसन्निपातकैः रोगैः पीड्यन्ते
 स्म । बद्धरोगेण वा ओतोरोगेण वा घ्राणरोगेण वा जिह्वारो-
 गेण वा ओष्ठरोगेण वा दन्तरोगेण वा कण्ठरोगेण वा
 गलगण्डरोगेण वा उरोगण्डकुष्ठक्लेशशोषोन्मादापस्मारज्वरकु-
 क्षिरोगैः पित्तकविसर्पिर्विचर्चिकाद्यै रोगैः सम्योड्यन्ते स्म तेषां
 बोधिसत्त्वमाता दक्षिणपाणिं मूर्द्ध्नि प्रतिष्ठापयति स्म । ते सह
 प्रतिष्ठापिते पाणौ विगतव्याधयो भूत्वा स्वकस्वकानि गृहाणि
 गच्छन्ति स्म ॥ अन्ततो मायादेवी त्वणगुल्मकमपि धरणित-
 लादभ्युत्क्षिप्य ग्लानेभ्यो सत्त्वेभ्योऽनुप्रयच्छति स्म । ते सह प्रति-
 लम्भादरोगनिर्व्विकारा भवन्ति स्म । यदा च मायादेवी स्व

दक्षिणपार्श्वं प्रत्यवेक्षते स्म तदा पश्यति स्म बोधिसत्त्वं कुक्षिगतं ।
तद्यथाऽपि नाम सुपरिशुद्धे आदर्शमण्डले मुखमण्डलं दृश्यते ।
दृष्ट्वा च पुनस्तुष्टा उदया आत्तमना प्रमुदिता प्रीतिसौमनस्य-
जाता भवति स्म ॥

बोधिसत्त्वस्य खलु पुनर्भिक्षवो मातुः कुक्षिगतस्याधिष्ठितं
सततं समितं रात्रिन्दिवं दिव्यानि त्वर्याणि अभिनिर्माय प्रवा-
द्यन्ति स्म । दिव्यानि च पुष्पाणि अभिप्रवर्षन्ति स्म । कालेन
देवाः प्रवर्षन्ति स्म । काले वायवो वान्ति स्म । कालेन चतवो
नक्षत्राणि परिवर्तन्ते स्म । क्षेमञ्च राज्यं सुभिचञ्च समनाकु-
लमनुभवति स्म । सर्व्वे च कपिलाङ्गये महापुरे शाक्या अन्ये
च सत्त्वाः खादन्ति स्म पिवन्ति स्म रमन्ते स्म क्रीडन्ति स्म प्रवि-
चारयन्ति स्म दानानि च ददति स्म पुण्यानि च कुर्व्वन्ति स्म
कौमदीवियच्चातुर्मास्यामेकान्ते क्रीडासुखविहारैर्विहरन्ति
स्म । राजाऽपि शुद्धोदनः समागतब्रह्मचर्य्योऽपगतकार्य्यो
नार्य्यपि सुपरिशुद्धा तपोवनगत इव धर्मभेवानुवर्तते स्म ॥

एवं रूपेण भिक्षवो ऋद्धिप्रातिहार्य्येण समन्वागतो बोधि-
सत्त्वो मातुः कुक्षिगतोऽस्यात् । तत्र खलु भगवानायुष्मन्तमा-
नन्दमामन्त्रयते स्म । द्रक्षसि त्वमानन्द रत्नव्यूहं बोधिसत्त्वप-
रिभोगं यत्र बोधिसत्त्वो मातुः कुक्षिगतो व्याहार्षीत् । आह ।
पश्येयं भगवन् पश्येयं(१) सुगत ॥ तं दर्शयति स्म तथागतः । आयु-
ष्मत आनन्दस्य(२) शक्रस्य देवानामिन्द्रस्य चतुर्णां लोकपालानां

१ अत्र लङर्थे विधिलङ् । २ आनन्दस्य शक्रस्येत्यादौ कर्मणि षष्ठी बोध्या ।

च तदन्येषां च देवमनुष्याणां । दृष्ट्वा च ते तुष्टा उदया आत्तम-
नसः प्रमुदिताः प्रीतिसौमनस्यजाता अभूवन् । स च ब्रह्मा सहा-
न्यतिः पुनरेव च ब्रह्मलोके समारोप्य प्रतिष्ठापयति स्म चैत्यार्थं ॥

तत्र खलु भगवान् पुनरपि भिक्षूनामन्त्रयते स्म ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वेन दशमासकुक्षिगतेन षट्त्रिंश-
दयुतानि देवमनुष्याणां त्रिषु यानेषु परियाचितान्यभूवन् ॥
तत्रेदमुच्यते ।

बोधिसत्त्व अग्रसत्त्वो मातुः कुक्षिसंस्थितः ।

प्रकम्पिता च षड्विकार (१) मेदिनी सकानना ॥

सुवर्षवर्ष आभ मुक्ता सर्वोपाय (२) शोधिताः ।

प्रहर्षिताश्च देवसङ्घा धर्मारजु भेष्यते (३) ॥

सुसंस्थितो महाविमान नेकरत्नचित्रिते (४) ।

यत्र वीर आरुह्य (५) तिष्ठते विनायकः ॥

गन्धोत्तमचन्दनेन पूरितो विरोचते ।

यस्य भूमिश्च त्रिसहस्रमूल्यरत्नपूरिता ॥

महासाहस्रलोकधातु गृहेष्वभिनयित्व (६) ना ।

उदागतो गुणाकरस्य पद आजविन्दुको (७) ॥

सो सप्तरात्र पुण्यतेजा ब्रह्मलोकश्च उद्गतः ।

यतो गृहीत्वा ब्रह्म ओजो बोधिसत्त्वोपनामयी (८) ॥

नास्ति सर्वसत्त्वकायि भुक्त यो जरेय तं ।

१ षड्विकारा इत्यर्थः । २ सुवर्षवर्षा आभा सर्वोपाया इत्यर्थः । ३ राज्यं भेष्यते इत्यर्थः ।

४ महाविमानेऽनकेत्यादीति शुद्धम् । ५ आरुह्येत्यर्थः । ६ महासाहस्रलोकधातुं भिक्षेत्यर्थः ।

७ ओजोविन्दुक । ८ स सप्तरात्रं यं गृहीत्वा ब्रह्मा बोधिसत्त्वोपनामयन् इति शुद्धम् ।

अन्यत्र सुचरित्व बोधिसत्त्व ब्रह्मकल्पसन्निभे (१) ॥
 अनेककल्प पुण्यतेज ओजविन्दु संस्थितो ।
 यं भुञ्जित सत्त्वकाय चित्तज्ञानशुद्ध गच्छिषु (२) ॥
 शक्रब्रह्मलोकपालाः पूजनाय नायकं ।
 त्रीणि काल आगमित्व बोधिसत्त्वअन्तिकं (३) ॥
 वन्दयित्व पूजयित्व धर्मञ्च शृणुते वरं ।
 प्रदक्षिणं करित्व सर्व्वं गच्छन्ति यथागताः (४) ॥
 बोधिसत्त्व धर्मकाम एन्ति लोकधातुषु ।
 प्रभावियूह आसनेषु निषण्ण स्वर्षदृष्टिषु (५) ॥
 परस्परं च श्रुत्वा धर्मं यानश्रेष्ठमुत्तमं ।
 प्रयान्ति सर्व्वं हृष्टचित्ता वर्षमाल भाषतो (६) ॥
 ये च इस्ति दारिका दुःखिता च तदाऽभवन् ।
 भूतसृष्टा क्षिप्तचित्ताः नग्नाः पांशुर्ध्वचित्ताः (७) ॥
 तेऽपि सर्व्वे दृष्ट्वा माया (८) भान्ति लब्धचेतनाः ।
 स्मृतीमतीगतीउपेत गेह गेह गच्छिषु (९) ॥
 वाततो वा पित्ततो वा स्नेहसान्निपातकैः ।
 ये च चक्षुरोगाः श्रोतरोगाः कायचित्त पीडिताः (१०) ॥

१ सर्व्वसत्त्वनिकाये भुक्त्वा आरयेत् सुचरित्वाद्बोधिसत्त्वाद्ब्रह्मकल्पसन्निभादित्यर्थः ।
 २ अनेककल्पं पुण्यतेजा ओजोविन्दुः संस्थितः भुक्त्वा सत्त्वनिकायचित्तज्ञानशुद्धिं गत
 इत्यर्थः । ३ त्रिकालमागत्य बोधिसत्त्वान्तिकमित्यर्थः । ४ वन्दित्वा पूजयित्वा शृणुते
 वरं इत्यर्थः । ५ बोधिसत्त्वा धर्मकामा आयाजन्ति प्रभावयूहेषु निषण्णा स्वर्षदृष्टिषु
 इत्यर्थः । ६ श्रुत्वा सर्व्वं वर्षमालां भाषन्त इत्यर्थः । ७ या च स्त्री इत्यर्थः । ८ दृष्ट्वा
 मायामित्यर्थः । ९ स्मृतिमतिगत्युपेता गेहे गेहेऽगच्छन्त्यित्यर्थः । १० वातेन पित्तेन
 चक्षुरोगिणः श्रोतरोगिणः कायचित्ते इत्यर्थः ।

नैकरूपनैकजातिव्याधिभिश्च ये हताः ।

स्थापिते स्म माय मूर्ध्नि पाणि भान्ति निर्जराः (१) ॥

अथापि वा दृणस्य त्वलिं भूमितो गृहीत्व ना ।

ददाति माय आतुराण सर्व भान्ति निर्जराः ॥

सौख्यप्राप्ता निर्विकारा गेहि गेहि गच्छिषु (२) ।

भैषज्यभूति वैद्यराजि कुक्षि सम्प्रतिष्ठिते (३) ॥

यस्मि कालि मायदेवी स्वतनुं निरीक्षते ।

अदृशाति बोधिसत्त्व कुक्षिये प्रतिष्ठितं (४) ॥

यथैव चन्द्रमन्तरीक्ष तारकैश्च परिवृतं ।

तथैव नाथ बोधिसत्त्व लक्षणैः समलङ्कृतं (५) ॥

नो च तस्य रागद्वेष नैव मोह बाधते ।

कामच्छनैवन्द तस्य इर्षि नैव हिंसता (६) ॥

तुष्टचित्त हृष्टचित्त प्रीतिसौमनःस्थितः ।

क्षुधा पिपासा शीतोष्ण नैव तस्य बाधते (७) ॥

अघट्टिताश्च नित्यकाल दिव्यतूर्य्य वादिषुः ।

प्रवर्षन्ति दिव्यपुष्पं गन्धायग्रेष्ठ शोभनं (८) ॥

देवपक्षिमानुषाणाश्चामानुषाणां ।

विहठ नो विहिंसिता तत्र ते परस्परं (९) ॥

१ स्थापयति माया पाणि । २ गृहीत्वा माया आतुरेभ्यः सर्वे गेहे गेहेऽमच्छन्नित्यर्थः ।
३ भैषज्यभूते वैद्यराजे कुक्ष्यावित्यर्थः । ४ यस्मिन् काले मायादेवी पश्यति बोधिसत्त्वं
कुक्ष्यावित्यर्थः । ५ नाथं बोधिसत्त्वं अन्तरिक्षे इत्यर्थः । ६ न च तं रागद्वेषो मोहो
कामेच्छा इर्षा तं हिंसात्वमित्यर्थः । ७ तुष्टचित्तो हृष्टचित्तो प्रीति सौमनस्यस्थितः
क्षुत्पिपासा शीतोष्ण तमित्यर्थः । ८ अघट्टितानि नित्यकाल दिव्यतूर्य्याणि अवादिषुः
दिव्यपुष्पाणि अग्रेष्ठानि शोभनानि इत्यर्थः । ९ देवपक्षिमानुषामानुषाणां विहठानां
विहिंसात्वमित्यर्थः ।

रमन्ति सर्व्वं क्रीडयन्ति अन्नपानं दन्ति च ।
 आनन्दशब्दं घोषयन्ति हृष्टतुष्टमानसाः (१) ॥
 क्षमाराज्याकुलं सर्व्वं काले देवो हि वर्षते ।
 दृणोऽप्युष्प्य औषधीयस्तस्मिन् कालि रोहिषुः (२) ॥
 राजगेहि सप्तरात्र रत्नवर्ष वर्षितः ।
 यतो दरिद्रसत्त्व गृह्णाति दन्ति भुञ्जते (३) ॥
 नास्ति सत्त्व यो दरिद्र यो च आसि दुःखितो ।
 मेरुमूर्द्ध्नि नन्दनवन इव सत्त्वनन्दिष्ठः (४) ॥
 सो च राजु शोक्रियान पोषधी उपोषितो ।
 राज्यकार्य्यं नो करोति धर्ममेव गोचरी (५) ॥
 तपोवनञ्च सो प्रविष्ट मायदेवो पृच्छति ।
 कीदृशन्ते कायसौख्यमग्रसत्त्वधारिणीति (६) ॥
 इति श्रीललितविस्तरे गर्भावक्रान्तिपरिवर्त्तो नाम षष्ठः ॥ ६ ॥

सप्तमाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षवो दशमांशेषु निर्गतेषु बोधिसत्त्वस्य जन्म-
 कालसमये प्रत्युपस्थिते राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहोद्याने द्वात्रिं-
 शत्पूर्व्वनिमित्तानि प्रादुरभूवन् ॥ कतमानि द्वात्रिंशत् । सर्व्व-
 पुष्पाणि सुङ्गीभृताति न पुष्पन्ति स्म ॥ पुष्करिणीषु चोत्पल-

१ क्रीडन्ति ददन्तीत्यर्थः । २ वर्षति दृणानि पुष्पोषध्यस्तस्मिन् काले रोहन्ति । ३ राज-
 गेहे सप्तरात्ररत्नवर्षो दृष्टो यं दरिद्रसत्त्वो गृह्णाति आदत्ते भुङ्क्ते इत्यर्थः । ४ सत्त्वो
 दरिद्रो यथास्ति दुःखितः सत्त्व आनन्दस्य इत्यर्थः । ५ स शोचमानः पोषधमुपोषितो
 राज्यकार्य्यं धर्मगोचररवेत्यर्थः । ६ स प्रविष्ट इत्यर्थः ।

पद्मकुमुदपुण्डरीकाण्यभ्युद्गतानि कुङ्मलीभूतानि न पुष्पान्ति
 स्म । तदा च पुष्पफलवृक्षा धरणीतलादभ्युद्गम्य क्षारकजाता
 न फलन्ति स्म । अष्टौ च वृक्षाः प्रादुरभूवन् विंशतिश्च रत्ननि-
 धानशतसहस्राणि चोत्स्रुत्य व्यवस्थितानि दृश्यन्ते स्म । अन्तः-
 पुरे च रत्नाङ्कुराः प्रादुरभूवन् । सुगन्धितैलपूरिताः परिवासि-
 ताश्च गन्धोदकाः शीतोष्णाः (१) प्रभवन्ति स्म । हिमवत्पर्वत-
 पार्श्वाच्च सिंहपोतका आगत्याभिनन्दन्तः कपिलाङ्गयं पुरवरं
 प्रदक्षिणीकृत्य द्वारमूलेष्ववतिष्ठन्ते स्म । नच कञ्चित् सत्त्वं
 विहेठयन्ति स्म । पञ्चशतानि पाण्डुराणां हस्तिशावकानां
 आगत्य राज्ञः शुद्धोदनस्याग्रकैश्चरणानभिलिखन्ति स्म । मेख-
 लावद्धकाश्च देवदारका राज्ञः शुद्धोदनस्यान्तःपुरे उत्सङ्गे-
 नोत्सङ्गं परिवर्त्तमानाः सन्दृश्यन्ते स्म । गगनतलगतार्द्धकायि-
 का नागकन्या नानापूजोपकरणपरिगृहीता अंघ्र्यालम्बमानाः
 सन्दृश्यन्ते स्म । दश च नागकन्या सहस्राणि मयूराङ्गहस्तकपरि-
 गृहीता गगनतलेऽवस्थिताः सन्दृश्यन्ते स्म । दश च पूर्णकुम्भसह-
 स्राणि कपिलवस्तुमहानगरं प्रदक्षिणीकुर्वन्तः सन्दृश्यन्ते स्म ।
 दश च देवकन्यासहस्राणि गन्धोदकमृङ्गारपरिगृहीता मूर्द्ध्नि
 धारयन्त्योऽवस्थिताः सन्दृश्यन्ते स्म । दश च देवकन्यासहस्राणि
 कृचध्वजपताकापरिगृहीता अवस्थिताः सन्दृश्यन्ते स्म । बह्वनि
 चाप्सरःशतसहस्राणि शङ्खभेरीमृदङ्गपणवैः घण्टावशक्तैः प्रती-
 चमाणानि व्यवस्थितानि सन्दृश्यन्ते स्म । सर्वे वायव्यावस्थिता

१ अत्र चतुःस्थानेषु नपुंसकप्रयोग उचितः सुगन्धितैलपूरितानोत्यादिवत् ।

न वान्ति स्म । सर्व्वनद्यश्च प्रश्रवणानि न वहन्ति स्म । चन्द्रसूर्य्यवि-
मानानि न च चज्योतिर्गणाश्च न वहन्ति स्म । पुष्यनक्षत्रयुक्तमभूत् ।
रत्नजातपरिस्फुटं च राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहं संस्थितमभूत् ।
वैश्वानरस्य न ज्वलति स्म । कूटागारप्रासादतोरणजालक
तलेषु च मणिरत्नान्यभिप्रलम्बमानानि च सन्दृश्यन्ते स्म । दूष्य-
गन्धश्च विविधरत्नगन्धश्च प्रावृतः सन्दृश्यते स्म । काकोलूकगृध्र
वृकशृगालशब्दाश्चान्तर्हिता अभूवन् । सुजातजातशब्दाश्च
श्रूयन्ते स्म । सर्वजनपदकर्मान्ताश्च समुच्छिन्ना अभूवन् । उत्-
कूलनिकूलाश्च पृथिवीप्रदेशाः समाः समवस्थिताः सर्व्ववीथी-
चत्वरष्टङ्काटकरथातलापणमुखानि च पाणितलपृष्ठानीव
पुष्पाभिकीर्णानि विरोचन्ते स्म । सर्व्वाश्च गुर्व्विण्यः सम्यक्
सुखेन प्रसूयन्ते स्म । सर्व्व शालवनदेवदेवताश्च पत्रेष्वर्द्धकाया-
नभिनिर्माय नमस्यन्तः स्थिताः सन्दृश्यन्ते स्म । इमानि
द्वात्रिंशत्पूर्व्वनिमित्तानि प्रादुरभूवन् ॥

अथ खलु मायादेवी बोधिसत्त्वस्य जन्मकालसमयं ज्ञात्वा
बोधिसत्त्वस्यैव तेजोनुभावेन राज्यां प्रथमे यामे राजानमुप-
सङ्क्रम्य गाथाभिरध्यभाषत ॥

देव शृणु हि मह्यं (१) भाषतो जन्मतन्मे

अचिरचिरचिरेणा जात उद्यानबुद्धिः ।

यदि च तव न रोषो नैव दोषो न मोहः

१ “मह्यं” मत्तः अचिरचिरचिरेण चिरकालावधि जाता उद्यानगमने बुद्धिः
शकपार्थिवादितादृगमशब्दलोपः क्षिप्रमहं व्रजेयं क्रोडोद्यानभूमिं असन्धिरार्थः ।

क्षिप्रमह व्रजेया क्रीडउद्यानभूमिं ॥
 तमिह तपसि खिन्नो धर्मचित्तप्रयुक्तो
 अहञ्च चिरप्रविष्टा शुद्धसत्त्वं धरेन्ती (१) ।
 द्रुमवर प्रतिबुद्धाः फुलिताः शालवृक्षाः
 युक्त भविय देवा गन्तुमुद्यानभूमिं (२) ॥
 ऋतुप्रवर वसन्तो योषितां मण्डनीयो
 भ्रमरवरविघुष्टाः कोकिलार्वाङ्गीताः ।
 सुचिर चिरविचित्रा भ्राम्यते पुष्परेणुः
 साधु ददहि आज्ञां गच्छामो मा विलम्बं (३) ॥
 वचनमिमु श्रुण्वता देविये पार्थिवेन्द्र-
 स्तुष्टो मुदितचित्तः पारिषद्यानवोचत् ।
 हयगजरथपङ्क्त्या वाहनान् योजयध्वं
 प्रवरगुणसमृद्धां लुम्बिनीं मण्डयध्वं (४) ॥
 नीलगिरिनिकासान् मेघवर्णानुबद्धान्
 विंशतिश्च सहस्रान्योजयध्वं गजानां ।
 मणिकनकविचित्रान्हेमजालोपगूढान्
 घण्टरुचिरपार्श्वान् षड्विषाणान् गजेन्द्रान् (५) ॥
 हिमरजतनिकासान्मुञ्जकेशान्सुकेशान्
 विंशति च सहस्रान्योजयध्वं हयानां ।

१ प्रयुक्तधर्मचित्तो धारयन्तीत्यर्थः । २ द्रुमवरा युक्तं भवेत् इत्यर्थः । ३ ऋतुप्रवरो
 मण्डनः कोकिलार्वाङ्गीताश्चन पुंस्त्वमार्पत्वात् सुचिरं भ्राम्यन्ते पुष्परेणवो देहि
 गच्छाम इति वदवचनन्तु सहचारिकाद्यभिप्रायेणेत्यर्थः । ४ इदं श्रुत्वा देवा इत्यर्थः ।
 ५ विंशतिसहस्रान् षड्विषाणान् पार्श्वान् ।

कदकरचितपाश्यान् किङ्किणीजाललम्बान्
पवनजवितवेगान् वाहनान् पार्थिवस्य (१) ॥

नरगण रणसौण्डान् शूर सङ्ग्रामकामान्
असिधनुशरशक्तिपाशखड्गाग्रहस्तान् ।

विंशति च सहस्रान्योजयध्वं सुशीघ्रं
माय सपरिवारां रक्षया अप्रमत्ताः (२) ॥

मणिकनकनिषिक्तां लुम्बिनीं मण्डयध्वं
विविधवसनरत्नैः सर्व्ववृक्षा प्रवेथा ।

विविधकुसुमचित्रं नन्दनं वा सुराणां
वद तथ मम शीघ्रं सर्व्वमेतद्विधाय (३) ॥

वचनमिमु निशम्य पारिषद्यैः क्षणेन
वाहन कृतसज्जा लुम्बिनी मण्डिता सा ।

पारिषद्य आह ॥

जय जय हि नरेन्द्र आयुःपाले हि दीर्घं
सर्व्वं कृतु यथोक्तान्ते कालु देव प्रतीच (४) ॥

सो च नरवरेन्द्रे हृष्टचित्तो भवित्वा

गृहरतनु प्रविष्टो दृष्टिकानेवमाह ।

यस्य अह मनापो या च मे प्रीतिकामा

१ विंशतिसहस्रानित्यर्थः सर्व्वत्रात्र पुंस्त्वमार्षत्वात् । २ नरगणाञ् शूरान् असिधनुः-
शरैर्यादिहस्तान् विंशतिसहस्रान् मायां रक्षतेति । ३ सर्व्ववृक्षान् प्रवेष्टयत वदत
तथा इत्युचितं ममेति कर्म्मणि षष्ठो मामित्यर्थः । ४ वचनमिदं वाहनानि कृतसज्जानि
कृतानीति शेषः अत्र आयुःपालो हि दीर्घमित्यस्य दीर्घमायुः पालय त्वं दीर्घायुर्भवेति
यावत् अथवा हे आयुःपाल त्वमेहि दीर्घकालं कृतं कालं प्रतीक्षामहे ।

सा मि कुरुत आञ्जां मण्डयित्वात्मभावं (१) ॥
 वरसुरभिमुगन्धां भावरङ्गां विचित्रां
 वसन मृदु मनोज्ञा प्रादृणोथा उदयाः ।
 उरसि विगलितानां मुक्तहारा भवेथाः
 आभरणविभूषां दर्शयेथाऽद्य सर्वाः (२) ॥
 तुणपणवमृदङ्गां वीणवेणुमुकुण्डां
 तुर्यशतसहस्रान्योजयध्वं मनोज्ञं ।
 भूयःकुरुत हर्षं देवकन्यान् यूयं
 अत्र मधुरघोषं देवताऽपि स्पृहेयुः (३) ॥
 एक रथवरेऽस्मिं तिष्ठतां मायदेवी
 मा च पुरुष इस्ती अन्य तत्रारुहेथा ।
 नारि विविधधर्मास्तं रथं वाहयन्तां
 मा च क्वचित् प्रतिकूलं माऽमनापं शृणुथेथा (४) ॥
 हयगजरथपत्नीं सैन्यश्रीमद्विचित्रां
 दारि स्थित नृपस्य श्रूयते उच्चघोषः ।
 क्षुभितजलनिधेर्वा श्रूयते एव शब्दो
 माय यद्गृहातो निर्गता द्वारमूलं (५) ॥

१ स च भूत्वा मृदुरत्नं “इष्टिकान्” यष्टिधारकान् अहं यश्च मे प्रीतिकामः स म करोतु
 अत्र यस्य मनसि अहं मनापः स्वरूपवानिति बुद्धिरिति स्पष्टार्थः । २ वरसुरभिगन्धानि
 भावरङ्गानि विचित्राणि वसनानि मृदूनि मनोज्ञानि प्रादृणुत उरसि विगलित-
 मुक्ताहारा भवत दर्शयेथाद्य सर्वा इति शृङ्खपर्यायाः । ३ तुणपणवमृदङ्गान् वीणावेणुमु-
 कुण्डान् देवकन्यानां अत्रा “देवताऽपि” अत्र सन्निवार्षः । ४ एकस्मिन्नस्मिन् माया-
 देवी पुरुषो मा स्त्री अन्यस्तत्रारुहेत् मायै वाहयत आवयत इति । ५ हयगजरथप-
 त्नीनां श्रीमद्विचित्रसैन्यानां स्थितानां माया यद्गृहत इति ।

घण्ट सतसहस्रा नादिता मङ्गलार्थं
 सो 'च रथविचित्रो मण्डितः पार्थिवेन ।
 अपि चमरसहस्रैः दिव्यसिंहासनेभि- (१)
 चतुरि रतनवृक्षाः पत्रपुष्पोपपेताः ॥
 अभिनदितमनोज्ञा हंसकौञ्चान्मयूरान्
 कृत्रध्वजपताकास्रोत्यिता वैजयन्तः ।
 किङ्किणिवरजालैर्नादिते दिव्यवस्त्रैः
 सुरवधु गगनैऽस्त्रिं तं रथं प्रेक्षयन्ते (२) ॥
 दिव्यमधुरघोषं आवयन्त्यस्तुवन्ति
 उपविशति यदा सा माय सिंहासनाग्रे ।
 प्रचलित त्रिसहस्रा मेदिनी षड्विकारा
 पुष्पवर क्षिपिंसु अम्बरा भ्रामयीषु (३) ॥
 अद्य जगति श्रेष्ठो जायते लुम्बिनीये
 चतुरि जगतिपालास्तं रथं वाहयन्ते ।
 त्रिदशपतिरपीन्द्रो मार्गशुद्धिं करोति
 ब्रह्मा पुरत गच्छी दुर्जनां वारयन्तो (४) ॥
 अमरशतसहस्राः प्राञ्जलीका नमन्ते
 नृपति मुदितचित्तो वीक्षते तां विह्वलां ।

१ घण्टाः शत सहस्राणि स च चामरसहस्रैर्दिव्यसिंहासनेरिति । १ (अत्र ये इत्युक्ता)
 ये चत्वारो रत्नवृक्षा हंसकौञ्चमयूरानां अभिनदितमनोज्ञास्तेर्याश्च कृत्रध्वजपताका
 याश्च वैजयन्तस्तभिश्च दिव्यवस्त्रैश्च मण्डित इति पूर्वशान्वयः किङ्किणिवरजालैः सुर-
 वधोऽस्त्रिन् प्रेक्षन्ते इति । २ उपविष्टा माया प्रचलिताः पुष्पवरान् क्षिपन्तो अम्बरे
 भ्रामयिष्वः । ३ जनिष्यति चत्वारो जगतीपाला दहन्ति ब्रह्मा पुरतो गच्छन्ति दुर्ज-
 नान्मारयन् ।

तस्य भवति एवं व्यक्तोऽयं देवदेवो
यस्य चतुरि पाला ब्रह्म मेन्द्राश्च देवाः (१) ॥
कुरुत विपुलपूजां व्यक्तयं शुद्ध भावी
नास्ति त्रिभुवि सत्त्वो यः सहे पूजमेतां ।
देव अथ च नागाः शक्र ब्रह्मा च पालाः
मूर्द्ध तदफलेर्या जीवितं चास्य नश्येत् (२) ॥
अयु पुनरतिदेवः सर्वपूजां सहाति (३) ।

अथ खलु भिक्षुवो मायादेवी च चतुरशीत्यां हयरथस-
हस्रैः सर्वालङ्कारभूषितैः परिवृता चतुरशीत्या गजरथसहस्रैः
सर्वालङ्कारविभूषितैः चतुरशीत्या चमूपत्तिसहस्रैः शूरैर्वी-
रैर्वराङ्गरूपिभिः सुसन्नद्धदृढवर्माकवचितैरनुपरिवृष्टा पश्चा
च शाक्यकन्यासहस्रैः पुरस्कृता चलारिंशता च सहस्रैः राज्ञः
शुद्धोदनस्य ज्ञातिकुलप्रसूतैः शाक्यैः दृढदहरमध्यमैः संर-
क्षिता पश्चा च सहस्रैः राज्ञः शुद्धोदनस्यान्तःपुरेण गीत-
वाद्यसम्यक्तुर्थताडावचरमङ्गीतिसम्प्रवादितेन परिवृता चतु-
रशीत्या च देवकन्यासहस्रैः परिवृता चतुरशीत्या च
नागकन्यासहस्रैश्चतुरशीत्या च गन्धर्वकन्यासहस्रैश्च चतुर-
शीत्या च किन्नरकन्यासहस्रैश्चतुरशीत्या चासुरकन्यासहस्रै-

१ अमरशतसहस्राणि प्राञ्जलिकानि अथ पुस्तकमार्गत्वात् नृपतिर्मुदितचित्तो वीक्षते
तं व्यूहं चलारः ब्रह्मा । २ कुर्वते व्यक्तोऽयं शुद्धोभावोति सहेत् पूजामेतां देवोऽथ शक्रो
ब्रह्मा “तदफलेर्या” यदि यः कोऽपि एतेषु मध्ये इमां पूजां गृह्णीयात्तस्य मूर्द्धाप्रस्फुटेत्
इत्यर्थावगता व्याख्या । ३ अयं पुनः अतिदेवः सहति ।

नानाव्यूहालङ्कारालङ्कृताभिर्नानागीतवाद्यवर्णभाषिणीभिरनु-
गम्यमाना निर्याति स्म । सर्व्वं च लुम्बिनीवनं गन्धोदक-
सिक्तं दिव्यपुष्पाभिकीर्णश्रुतमभूत् । सर्व्ववृक्षाश्च तस्मिन्वन-
वरे अकाले पत्रपुष्पफलानि ददति स्म । देवैश्च तथा तदनं सम-
लङ्कृतमभूत् । तद्यथाऽपि नाम मिश्रकावनं देवानां समलङ्कृतं ॥

अथ खलु मायादेवी लुम्बिनीवनमनुप्रविश्य तस्माद्रथव-
रादवतीर्य नरमरुत्कन्यापरिवृता वृक्षेण वृक्षं पर्य्यटन्ती
वनादनं चङ्क्रम्यमाणा द्रुमाद्द्रुमं निरीक्षमाणा अनुपूर्व्वेण ये-
नासौ स्रक्षो महाद्रुमरत्नवरप्रवरः सुविभक्तशाखः सुपत्र-
मञ्जरीधरो दिव्यामानुष्यकनानापुष्पसम्पुष्पितो वरप्रवर
सुरभिगन्धो नानारङ्गवस्त्राभिप्रलम्बितो विविधमणिविचित्र-
प्रभोज्ज्वलितः सर्व्वरत्नमूलदण्डशाखापत्रसमलङ्कृतः सुविभक्त-
विस्तीर्णशाखः करतलनिभभूमिभागे सुविभक्तविस्तीर्णनील-
द्वणे मयूरग्रीवासन्निभे काचिलिन्दिकसुखसंस्पर्शे धरणीतले
संस्थितः पूर्व्वजिनजनित्रीप्रतिनिवासितः देवसङ्गीत्यनुगीतः
शुभविमलविशुद्धः शुद्धावासदेवशतसहस्रैः प्रशान्तचित्तैरभि-
नतः जटामुकुटावलम्बिताऽवनतमूर्द्धभिरभिनन्द्यमानस्तं स्रक्ष
वृक्षमुपजगाम ॥

अथ स स्रक्षो वृक्षो बोधिसत्त्वस्य तेजोऽनुभावेनाऽवनम्य
प्रणमति स्म ॥ अथ मायादेवी गगनतलगतैव विद्युद्दृष्टिं दक्षि-
णबाहुं प्रसार्य्य स्रक्षशाखां गृहीत्वा सलीलं गगनतलं प्रेक्ष-
माणा विजृम्भमाणा स्थिताऽभूत् ॥ अथ तस्मिन् समये

षष्ठाक्षरसः शतसहस्राणि कामावचरदेवेभ्य उपसङ्गम्य माया-
देव्या उपस्थाने परिचर्यां कुर्वन्ति स्म ॥

एवं रूपेण खलु पुनर्द्धिप्रातिहार्येण समन्वागतो
बोधिसत्त्वो मातुः कुचिगतोऽस्यात् । स परिपूर्णां दशानां
मासानामत्ययेन मातुर्दक्षिणपार्श्वानिष्क्रमति स्म । स्मृतः सम्य-
जानन्ननुपलिप्तो गर्भमलैर्यथा नान्यः कश्चिदुच्यतेऽन्येषां गर्भ-
मल इति ॥

तस्मिन् खलु पुनर्भिचवः समये शक्रो देवानामिन्द्रो ब्रह्मा
च सहाम्पतिः पुरतः स्थितावभूतां । यौ बोधिसत्त्वं परम-
गौरवजातौ दिव्यकौशिकवस्त्रान्तरितं सर्वाङ्गप्रत्यङ्गैः स्मृतौ
सम्प्रज्ञौ प्रतिगृहीतः स्म ॥

यस्मिंश्च कूटागारे बोधिसत्त्वो मातुः कुचिगतोऽस्यात् तं
ब्रह्मा सहाम्पतिर्ब्रह्मकायिकाश्च देवपुत्रा अभ्यूतक्षिप्य ब्रह्म-
लोकश्चैत्थार्थं पूजार्थं चोपनामयामासुः (१) । अपरिगृ-
हीतः खलु पुनर्बोधिसत्त्वः केनचिन्मनुष्यभूतेन ॥ अथ तर्हि
बोधिसत्त्वं देवताः प्रथमतः प्रतिगृह्णन्ति स्म । अथ बोधि-
सत्त्वो जातमात्रः पृथिव्यामवतरति स्म । समनन्तरावतीर्णस्य
च बोधिसत्त्वस्य च महासत्त्वस्य महापृथिवीं भित्त्वा महापद्मं
प्रादुरभूत् । नन्दोपनन्दौ च नागराजनौ (२) । गगन-
तलेऽर्द्धकायौ स्थित्वा शीतोष्णो दे वारिधारेऽभिनिर्मात्वा
बोधिसत्त्वं स्नापयतः स्म । शक्रब्रह्मलोकपालाः पूर्वङ्गमाद्यान्ये

च बहवो देवपुत्राः शतसहस्रा ये बोधिसत्त्वं जातमात्रं नाना-
गन्धादकमुक्तकुसुमैः स्नापयन्तोऽभ्यवकिरन्ति स्म । अन्त-
रिक्षे च द्वे चामरे रत्नच्छत्रं च प्रादुरभूत् ॥ स तस्मिन् महापद्मे
स्थित्वा चतुर्दिशमवलोकयति स्म ॥ चतुर्दिशमवलोक्य सिंहा-
वलोकितं महापुरुषावलोकितं व्यवलोकयति स्म ॥

तस्मिन् खलु पुनः समये बोधिसत्त्वस्य पूर्वकुशलमूलविपा-
कजन्मप्रतिहतेन दिव्यचक्षुः प्रादुरभूत् । येन दिव्येन चक्षुषा
सर्वावन्तं त्रिसाहस्रं महासाहस्रं लोकधातुं सनगरनिगमग्राम-
जनपदराष्ट्रराजधानिं सदेवमानुषं पश्यति स्म । सर्वसत्त्वानाञ्च
चित्तचरितञ्च प्रजानाति स्म । ज्ञात्वा च व्यवलोकयति स्म ।
अस्ति त्वमौ कश्चित् सत्त्वो यो मया सदृशः शीलेन च समा-
धिना वा प्रज्ञया वा कुशलमूलचर्यया वा । यदा च बोधि-
सत्त्वः त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातौ न कश्चित् सत्त्वमा-
त्मतुल्यं पश्यति स्म ॥

अथ तस्मिन् समये बोधिसत्त्वः सिंह इव विगतभयभैर-
वोऽसम्प्लक्षोऽष्टभिः सुचिन्तितं स्मृत्वा चिन्तयित्वा सर्वसत्त्वानां
चित्तचरितानि ज्ञात्वा सुपरिगृहीतो बोधिसत्त्वः पूर्वां दिश-
मभिमुखः सप्तपदानि प्रक्रान्तः पूर्वङ्गमो भावय्यामि सर्वेषां
कुशलमूलानां धर्माणां । तस्य प्रक्रमत उपर्यन्तरीक्षेऽपरिगृहीतं
दिव्यश्वेतं विपुलं कृत्रं चामरशुभे गच्छन्तमनुगच्छन्ति स्म ॥
यत्र यत्र च बोधिसत्त्वः पदमुत्क्षिपति स्म । तत्र तत्र पद्मानि
पादुर्भवन्ति स्म । एवं दक्षिणां दिशमभिमुखः सप्तपदानि

प्रक्रान्तः । दक्षिणीयो भविष्यामि देवमनुष्याणां ॥ पश्चिमां
दिशमभिमुखः सप्तपदानि प्रक्रान्तः सप्तमे पदे स्थित्वा सिंहवत्
ह्लादनात्मिकां वाचं भाषते स्म । अहं लोके ज्येष्ठोऽहं लोके
श्रेष्ठ इयं मे पश्चिमा जातिः करिष्यामि जातिजरामरण-
दुःखस्यान्तं ॥ उत्तरां दिशमभिमुखः सप्तपदानि प्रक्रान्तः । अनु-
त्तरो भविष्यामि सर्वसत्त्वानां ॥ अधोदिशमभिमुखः सप्तपदानि
प्रक्रान्तः । निहनिष्यामि मारं च मारसेनाञ्च । सर्वनैरयिका-
णाञ्च निरयाग्निप्रतिघाताय महाधर्ममेघवृष्टिं वर्षिष्यामि (१) ।
येन ते सुखसमर्पिता भविष्यन्ति । उल्लोकनीयो भविष्यामि
सर्वसत्त्वानां ॥ समनन्तरभाषिता चेयं वाग् बोधिसत्त्वेन ॥

अथ तस्मिन् समये अयं त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातुः
स्वरेणाऽभिविज्ञप्तोऽभूदियं बोधिसत्त्वकर्मविपाकजा अभिज्ञा-
धर्मता ॥ यदा बोधिसत्त्वश्चरमभविको जायते यदा चानु-
त्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बुध्यते तदाऽऽस्तेमान्येवंरूपाणि
चद्विप्रातिहार्याणि भवन्ति ॥ तस्मिन् खलु पुनर्भित्तवः समये
संहर्षितरोमकूपजाताः सर्वसत्त्वा अभूवन् ॥ महतश्च पृथिवी-
चालस्य लोके प्रादुर्भावोऽभूत् भैरवस्य रोमहर्षणस्य । अघट्टि-
तानि च दिव्यामानुष्यकाणि तूर्याणि सम्प्रवादितानि । सर्व-
र्तुकालिकाश्च वृक्षास्तस्मिन् त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातौ
सङ्कुसुमिताः फलिताश्च ॥ विशुद्धाश्च गगनतलान् मेघशब्दाः
श्रूयन्ते स्म ॥ अपगतमेघाच्च गगनाच्छनैः शूक्ष्माः शूक्ष्मा देवो

वर्षति स्म ॥ नानादिव्यकुसुमवस्त्राभरणगन्धचूर्णव्यामिश्राः
 परमसुखसंस्पर्शाश्च मौम्याश्च सुगन्धवाताः प्रवान्ति स्म ॥
 व्यपगततमोरजोधूमनीहाराश्च सर्व्या दिशः सुप्रसन्ना विरा-
 जन्ते स्म ॥ उपरिष्ठाच्चान्तरिक्षाददृश्या गम्भीरा महाब्रह्मा-
 घोषाः संश्रूयन्ते स्म ॥ सर्वचन्द्रसूर्यशक्रब्रह्मलोकपालप्रभाश्चा-
 भिभूता अभूवन् ॥ परमसुखसंस्पर्शया च सर्व्वसत्त्वकायचित्त-
 सुखमञ्जनन्या लोकोत्तरयाऽनेकशतसहस्रवर्णप्रभया सर्व्व-
 स्त्रिसाहस्रलोकधातुः परिस्फूटोऽभूत् ॥ समनन्तरजातस्य खलु
 पुनर्बोधिसत्त्वस्यैकान्तसुखसमर्पिताः सर्व्वसत्त्वा बभूवुः । सर्व्वे
 रागद्वेषमोहदर्पारतिविषादभयलोभेर्ध्यामात्सर्य्यविगताः । सर्व्वे
 अकुञ्चलक्रियाप्रतिविरताः ॥ व्याधितानां सत्त्वानां व्याधय उप-
 शान्ताः ॥ क्षुत्पिपासितानां सत्त्वानां क्षुत्पिपासा प्रस्रस्ताऽभूत् ।
 मद्यमदमत्तानां च सत्त्वानां मदापगमः संवृत्तः ॥ उन्मत्तैश्च
 स्मृतिः प्रतिलब्धा ॥ चक्षुर्विकलैश्च सत्त्वैश्चक्षुः प्रतिलब्धं । श्रोत्रो विक-
 लैश्च सत्त्वैः श्रोतः ॥ मुखप्रत्यङ्गविकलेन्द्रियाश्चाविकलेन्द्रियाः
 संवृत्ताः ॥ दरिद्रैश्च धनानि प्रतिलब्धानि ॥ बन्धनबद्धाश्च
 बन्धनेभ्यो विमुक्ताः ॥ आवीचिमादिं कृत्वा सर्व्वनैरयिकाणां
 सत्त्वानां सर्व्वकारणादुःखं तस्मिन् समये प्रस्रस्तं ॥ तिर्य्यग्यो-
 निगतानामन्योऽन्यं भक्षणादिदुःखं यमलोकिकानां सत्त्वानां
 क्षुत्पिपासादिदुःखं व्युपशान्तमभूत् । यदा च बोधिसत्त्वो
 जातमात्रः सप्तपदानि प्रकान्तोऽभूत् ॥ असङ्ख्यकल्पकोटिनियु-
 तशतसहस्रैः सुचरितचरणैर्महावीर्य्यमहाभ्यासधर्म्मताप्रतिल-

भेन तस्मिन् समये दशदिग्लोकधातुस्थिता बुद्धा भगवन्तस्ते
 पृथिवीप्रदेशं वज्रमयमधितिष्ठन्ति स्म ॥ येन महापृथिवी तस्मिन्
 प्रदेशेऽवतीर्थ्य तावन् महाबलवेगसमन्वागतो हि भिचवो
 जातमात्रो बोधिसत्त्वः सप्तपदानि प्रक्रान्तोऽभूत् ॥ सर्व्वलोक-
 न्तराणि च तस्मिन् समये महताऽवभासेन स्फूटान्यभूवन् ॥
 महांश्च तस्मिन् समये गीतशब्दोऽभून्नृत्यशब्दः ॥ अप्रमेयाश्च
 तस्मिन् समये पुष्पचूर्णगन्धमाल्यरत्नाभरणवस्तुमेघा अभि-
 प्रवर्षन्ति स्म ॥ परमसुखममर्पिताश्च सर्व्वभक्ता अभूवन् ॥ सङ्के-
 पादचिन्त्या सा क्रियाऽभूत् । यदा बोधिसत्त्वो लोके प्रादुरभूत्
 सर्व्वलोकाभ्युद्गतः ॥

अथ खल्वायुष्मानानन्द उत्थायामनादेकांसमुत्तरामङ्गं
 कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन भगवांस्तेना-
 ज्जलिं प्रणस्य भगवन्तमेतदवोचत् । सर्व्वसत्त्वानां भगवंस्तथागत
 आश्चर्य्यभूतोऽभूत् ॥ बोधिसत्त्व एवाऽभूत् धर्म्मसमन्वागतश्चैकः
 पुनर्वाद एवं ह्यनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बुद्धः ॥ एषोऽहं
 भगवंस्तुष्पञ्चकृत्वोऽपि यावत् पञ्चाशत्कृत्वोऽपि यावदनेक-
 शतसहस्रशोऽप्यहं भगवन् बुद्धं भगवन्तं शरणं गच्छामि ॥ एवमुक्ते
 भगवानायुष्मन्तमानन्दमेतदवोचत् ॥ भविष्यन्ति खलु पुनरा-
 नन्दाऽनागतेऽध्वन्यनेके भिचवः अभावितकाया अभावित-
 चित्ता अभावितशीला अभावितप्रज्ञा बाला अपण्डिता
 अधिमानिका उद्धृता उन्नता असदृक्ता विक्षिप्तचित्ताः काङ्क्षा-
 परीता विचिकित्साबहुला अशुद्धा अवणचलाः अवणप्रति-

रूपकास्ते न अद्वाः स्यन्ति इमामेवं रूपां बोधिसत्त्वस्य गर्भाव-
क्रान्तिपरिशुद्धिं ॥ तेऽन्योन्यमेकान्ते सन्निषद्यैवं वक्ष्यन्ति । पश्यत
यूयमेतदयोग्यतमं बोधिसत्त्वस्य किल मातुः कुक्षिगतस्योच्चार-
प्रश्रावमण्डलपरिमिश्रस्य इदृशी विभूतिरासीत् । स च किला-
भिनिष्क्रामन् मातुर्दक्षिणाया कुक्षेरनुपलिप्ता गर्भमलेनाभू-
दिति । कथमेतद्युज्यते ॥ न पुनस्ते मोहपुरुषा एवं ज्ञास्यन्ति । न
सुकृतकर्मणां सत्त्वानामुच्चारप्रश्रावमण्डले कायः सम्भवतीति ॥
भद्रिका खल्वपि तथारूपाणां गर्भावक्रान्तिर्भवति । गर्भाव-
स्थितस्य सत्त्वानुकम्पया हि बोधिसत्त्वो मनुष्यलोके उप-
पद्यते । न देवभूत एवं धर्मचक्रं प्रवर्त्तयति ॥ तत् कस्मान्ना
खल्वानन्द सत्त्वाः कौषीद्यमापत्यन्ते । भगवान् तथाग-
तोऽईन् सम्यक्सम्बुद्धो वयं तु मनुष्यमात्रां न वयं समर्था-
स्तत्स्थानं परिपूरयितुमिति कौषीद्यमापद्येरन् ॥ न खलु
पुनस्तेषां मोहपुरुषाणां धर्मस्त्वन्यकानामेवं भविष्यति । अचिन्त्यो
हि स सत्त्वानां नासावस्माभिरप्रामाणिकः कर्त्तव्य इति ॥
अपि तु खल्वानन्द बुद्धच्छद्भिप्रातिहार्यमपि ते तस्मिन् काले
नाऽवकल्पयिष्यन्ति । किमङ्ग पुनर्बोधिसत्त्वभूतस्य तथागतस्य
बोधिसत्त्वस्य प्रातिहार्याणि ॥ ये चानन्द (१) कियन्तस्ते मोह-
पुरुषा बह्वपुण्याभिसंस्कारमभिसंस्करिष्यन्ति । ये बुद्धधर्मान्
प्रतिक्षेप्यन्ति लाभसत्कारस्योकाऽभिभूता उच्चारलग्ना लाभस-
त्काराऽभिभूता इतरजातीयाः ॥

आनन्द आह । एवरूपां भगवन् अनागतेऽध्वनि भिच्चवो भविष्यन्ति । य इमामेवं भद्रिकां सूत्रान्तां प्रतिचेस्यन्ति । प्रतिपच्चं वक्ष्यन्ति च ॥

भगवानाह । एवरूपाश्च ते आनन्द सूत्रान्तां प्रपिचेस्यन्ति प्रतिवक्ष्यन्ति चानेकप्रकारान् चान्योन्यप्रकारानभिसंस्कारानभिसंस्करिष्यन्ति । अनर्थिकाश्च ते ग्रामण्यो न भविष्यन्ति ॥

आनन्द आह । का पुनर्भगवन्तयारूपाणामसत्पुरुषाणां गतिर्भविष्यति कोऽभिसम्परायः ॥

भगवानाह । यां गतिं बुद्धबोधिमन्तर्धाप्याऽतीतानागतप्रत्युत्पन्नानां च बुद्धा भगवन्तो व्याख्यायन्ते ते तां गतिं गमिष्यन्ति ॥

अथ खल्वायुआनानन्दः संहर्षितो रोमकूपजातो नमो बुद्धाय इत्युक्त्वा भगवन्तमेतदवोचत् । मूर्च्छा मे भगवन् कायस्याऽभूदिमं तेषामसत्पुरुषाणां समुदाचारं श्रुत्वा ॥

भगवानाह । न तेषामानन्द समाचारा विषमसमुदाचाराः । खलु पुनस्ते सत्त्वा भविष्यन्ति । ते तेन विषमेन समुदाचारेणावीचौ महानरके प्रपतिष्यन्ति ॥

तत् कस्य हेतोः ॥

ये केचिदानन्द भिच्चवो वा भिच्चुक्थो वा उपासको वा उपासिका वा इमामेवं रूपां सूत्रान्तां तावच्छ्रुत्वा नाऽधिभोक्ष्यन्ति न अद्भ्यास्यन्ति न प्रतिवेक्ष्यन्ति ते च्युताः समाना आवीचौ महानरके प्रपतिष्यन्ति ॥ माऽऽनन्द तथागता अप्रामाणिकं अकार्षुः ॥

तत् कस्माद्धेतोः ॥

अप्रमेयो ह्यानन्द तथागतो गम्भीरो विपुलो दुरव-
गाहः । येषां केचिदानन्द इमामेवंरूपां सूत्रान्तान्ताव-
च्छुक्तेपपत्यन्ते प्रीतिप्रामोद्यप्रसादलाभास्तैः सत्त्वैः सुलब्धाः ॥
अमोघं च तेषां मानुष्यजीवितं च सुचरितचरणाश्च ते दत्तञ्च
तैः सारं मुक्ताश्च ते त्रिभ्योऽपायेभ्यो भविष्यन्ति च ते पुत्रा-
स्तथागतस्य परिप्राप्तञ्च तैः सर्वकार्यं अमोघश्च तेषां अद्वा-
प्रतिलम्भः सुविभक्तश्च तै राद्रपिण्डः प्रसन्नाश्च तेऽग्रसत्त्वाः
सञ्जिज्ञास्तैर्मागपापीयसः । निस्तीर्णश्च तैः संसाराटवीकान्तारः ।
समुद्धृतश्च तैः शोकशल्यः । प्राप्तं च तैः प्रामोद्यवस्तु । सुपरि-
गृहीतानि च तैः शरणगमनानि ॥ दक्षिणीयाश्च ते । पूजार्हा
दुर्लभप्रादुर्भावाश्च ते लोके धारयितव्याः ॥

तत्कस्य हेतोः ॥

तथा हि ते सर्व्वलोके इममेवं सर्व्वलोकविप्रतिपत्यनीकं
तथागतधर्मं अद्ध्यन्ति । न ते आनन्द सत्त्वा अवरकेण कुश-
लमूलेन समन्वागता भविष्यन्ति । नचानन्द सत्त्वा ममैक
जातिप्रतिबद्धानि मित्राणि भविष्यन्ति ॥

तत्कस्माद्धेतोः ॥

कश्चिदानन्द अवणादेव प्रियो भवति मनापश्च । कश्चि-
दानन्द दर्शनेनाऽपि प्रियो भवति मनापश्च न तु खलु पुनः अव-
णेन ॥ कश्चिदानन्द दर्शनेन अवणेनाऽपि प्रियो भवति मना-
पश्च । तेषां केषाञ्चिदानन्दोऽहं दर्शनेन वा अवणेन वा प्रियो

मनापो भवेयं निष्ठात्वं तत्र गच्छन् । न तानि ममैकजातिबद्धानि
मित्राणीति दृष्टास्ते तथागतेन मोक्षयितव्यास्ते तथागत-
शरणागताः । ते तथागतगुणप्रत्यंशाः । ते तथागतेन कर्त्तव्या
उपासकाः । ते ममान्तिकात् खल्वप्यानन्द पूर्व्वं बोधिसत्त्वचर्या-
मेव तावच्चरतो ये केचिद्भयार्हिताः सत्त्वा आगत्याऽभयं प्रति-
याचन्ते स्म । तेभ्योऽहं सत्त्वेभ्योऽभयं दत्तवान् ॥ किमङ्ग पुनरे-
तर्ह्यनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बुद्ध्य अद्भ्युत्थाऽऽनन्द योगः
करणीय इदं तथागतो विज्ञापयति । यदानन्द तथाग-
तेन युष्माकं करणीयं कृतं तत्तथागतेन शोधितो यानश्न्यः
अवणेनाप्यानन्द मित्रस्य । ननु योजनशतान्तरमपि गच्छन्ति
गत्वा च संसुखिता भवन्त्यदृष्ट्वा पूर्व्वमित्रं । दृष्ट्वा कः पुनर्वादो
य इमानि निःसृष्टंकुशलमूलान्यवलोकयन्ति । ज्ञास्यन्त्यानन्द
तथागता अर्हन्तः सम्यक्सम्बुद्धाः पूर्व्वमित्राण्येते सत्त्वास्तथा-
गतानामस्माकमप्येते मित्राणि भवन्तीति ॥

तत्कस्मात् ॥

खलु पुनरानन्द मित्रस्य प्रियं मनापञ्च भवति ।
तस्यापि मित्रस्य यत्प्रियं मित्रं तदपि प्रियमेव भवति मनापं
च । तस्मात्तर्ह्यानन्दारोचयामि वः प्रतिवेदयामि वः ।
अद्भ्युत्थमात्रकमुत्पादयत अनुपरिनिन्दित्यामो वयं तान् अना-
गतानां तथागतानामर्हतां सम्यक्सम्बुद्धानामन्तिकेऽस्माकमपि
मित्राणीति विदित्वा यथाऽभिप्रायं परिपूरयिष्यन्ति ॥ तद्यथा-
ऽपि आनन्द कस्य चिदेव पुरुषस्यैकः पुत्रको भवेत् । सुवचाः

प्रदक्षिणग्राही स च पुरुषो बज्रमित्रो भवेत् । स च तस्मिन्
 पितरि कालगते न हि विहन्यते पितृमित्रसुपरिगृहीतः ।
 एवमेवानन्द ये केचिन्मनः अद्भ्यास्यन्ति तानहमुपाददामि
 मित्राणीव मम तानि ते मम शरणङ्गताः ॥ बज्रमित्रश्च
 तथागतस्नानि च तथागतस्य मित्राणि भूतवादीनि न मृषा-
 वादीन्यनुपरिवदाम्यहं ॥ भूतवादीनि यानि तथागतस्य मित्रा-
 ण्यनागताहन्तः सम्यक्सम्बुद्धाः । अद्भुता आनन्द योगः
 करणीयः तत्राऽहं युष्मान् विज्ञापयामीति ॥

इति हि जाते बोधिसत्त्वे गगनतलगतान्यप्सरःकोटीनि-
 युतशतसहस्राणि दिव्यैः पुष्पधूपगन्धमाल्यविलेपनवस्त्राभरणै-
 र्मायादेवीमभ्यवकिरन्ति स्म ॥ तत्रेदमुच्यते ॥

शुभविमलविशुद्धहेमप्रभाश्चन्द्रसूर्यप्रभाः

षष्टिदशसहस्रदेवाप्सरामञ्जुघोषस्वराः ।

तस्मिन् चणे उपेत्य तां लुम्बिनीं मायादेव्यब्रुवन्
 मा खलु जनि विषादं तुष्टास्तव प्रस्थापिता वयं (१) ॥

भण हि किङ्करणीयं किं कुर्वामहे किन्तु कार्य्यञ्च ते
 वयं तव सुसमृद्ध्युपस्थापिकाः प्रेमभावस्थिताः ।

अपि च भव उदग्रहर्षान्विता मा च खेदं जनेहि

जरामरणविधातिं वैद्योत्तमं अद्य देवी जनैषी लघुं (२) ॥

अथ (१) द्रुम परिफुल्लसम्पुष्पिताः शालवृक्षा इमे

१ षष्टिदशसहस्रदेवाऽप्सरसो मायादेवोमब्रुवन् जनयेति । २ उदया जनय जरा-
 मरणविधातकं जनयिष्यति इति । ३ ययेति वा पाठः ।

यथ चमरशतसहस्र पार्श्वे स्थिता भ्रामयन्तो भुजान् ।

यथ च चलि ससागरा मेदिनी षड्विकारा इयं

दिवि भुवि च विघुष्ट लोकोत्तमं त्वं जनैषी सुतं (१) ॥

यथ च प्रभ विशुद्धा विभ्राजते स्वर्णवर्ण शुभा

तूर्यशत मनोज्ञा चाघटिता घुष्टयन्तेऽम्बरे ।

यथ च शतसहस्रशुद्धावासाः शुभा वीतरागाः सुरा

नमिषु मुदितचित्ता अद्य जनेषी सर्वलोकहितं (२) ॥

शक्रमपि ब्रह्म पालाऽपि चान्ये च देवताः

तुष्ट मुदितचित्ताः पार्श्वे स्थिता नामयन्तो भुजां ।

सो च पुरुषमिह शुद्धव्रतो भित्वा कुक्षिं विनिर्गर्भचितः

कनकगिरिनिकासु शुद्धव्रतो निष्क्रमी नायकः (३) ॥

शक्रमपि च ब्रह्म तौ पाणिभिः सम्प्रतीच्छा मुनिं

क्षेत्र शतसहस्र कम्पिता आभ मुक्ता शुभा ।

अपि च त्रिषु अपायि सत्त्वाः सुखी नास्ति दुःखं

पुन अमरशतसहस्रा पुष्पा क्षिपीं भ्रामयन्त्यम्बरात् (४) ॥

वीर्यबलउपेत वज्रात्मिका मेदिनी संस्थिताऽभूत्तदा

पद्म रुचिरचित्र अभ्युद्गतो यत्र चक्राङ्कचित्रेभिः

पद्मां स्थितो विनायकः ।

१ द्रुमाः परिफुल्लिता यथा चामरशतसहस्राणि । अत्र जना भ्रामयन्तीति शेषः ।
यथा चलिता विघुष्टं जनयिष्यति । २ यथा प्रभा स्वर्णवर्णा तूर्यशतानि मनोज्ञानि
अघटितानि घुष्टयन्ते यथा च नमन्ति जनयिष्यति । ३ शक्रोऽपि ब्रह्मा पाला अपि
चान्या तुष्टा भुजान् स च पुरुषमिहः कनकगिरिनिकासो निरक्रमीत् । ४ शक्रो-
ऽपि ब्रह्मा सम्प्रतीच्छादयतां क्षेत्रं शतसहस्रं कम्पितमाभा अपायेषु सुखिनः पुन-
रमरशतसहस्राणि पुष्पाणि क्षिपन्ति ।

सप्तपदा क्रमिता ब्रह्मखरो मुञ्चि घोषोत्तमं
 जरामरणविधाती वैद्योत्तमो भैष्यसर्वोत्तमः (१) ॥
 गगनतले हि स्थित्वा ब्रह्मोत्तमः शक्र देवोत्तमः
 सुचिरुचिरप्रसन्नगन्धोदकैर्विस्त्रपी विनायकं ।
 अपि च उरगराजा शीतोष्णो दे वारिधारे
 शुभेऽप्यमुञ्चतान्तरिक्षे स्थितो
 अमरशतसहस्रं गन्धोदकैर्विस्त्रपी विनायकं (२) ॥
 लोकपालाश्च सम्भ्रान्ताः सन्धारयन्ति करैः शोभनैः ।
 त्रिसहस्रा इयं भूमिः कम्पते सचराचरा (३) ॥
 प्रभा च रुचिरा मुक्ता अपायाश्च विशेषिताः ।
 क्लेशदुःखाश्च ते (४) शान्ता जाते लोके विनायके ॥
 क्षिपन्ति मरुतः पुष्पी जातेऽस्मिन्नरनायके ।
 क्रम सप्तपदां वीरः क्रमते बलवीर्यवान् (५) ॥
 पादौ निक्षिपते यत्र भूमौ पद्मवराः शुभाः ।
 अभ्युद्गच्छन्ततो मद्भ्यां सर्व्वरत्नविभूषितां (६) ॥
 यदा सप्तपदां गत्वा ब्रह्मखरमुदाहरिं (७) ।
 जरामरणविधाती भिषग्वर इवोद्गतः ॥
 व्यवलोकयित्वा च विशारदो दिशस्ततो गिरमुञ्चति(८)अर्थयुक्तां ।

१ वीर्यबलोपेता पद्मानि रुचिरचित्राणि अभ्युद्गतानि चक्राङ्गचित्राभ्यामिति सप्तप-
 दानि असुहृदु भैषज्यसर्व्वोत्तमः । भैषज्यसर्व्वोत्तम इत्यस्य भैषज्यदाने सर्व्वोत्तम इत्य-
 मिप्रायः । २ शक्रो देवोत्तमो व्यस्त्रापयत् उरगराजोऽमुञ्चद्वस्त्रापयत् । ३ अकम्पत
 त्रिसहस्रा इयमत्रासम्भिरार्थः । ४ अत्र पुंस्त्वमार्षत्वात् । ५ पुष्पाणि क्रमात्सप्त-
 पादानि इति । ६ अभ्युद्गच्छन्ति तत्र सर्व्वरत्नविभूषितायामिति । ७ उदाहर-
 दिति । ८ असुहृदिति ।

ज्येष्ठोऽहं सर्वलोकस्य श्रेष्ठो लोके विनायकः ॥

इयं च जातिर्म्मम पश्चिमा इति हास्यं च मुक्तं नरनायकेन ।

स लोकपालैर्मरुभिश्च (१) सेन्द्रैः प्रसन्नचित्तैर्वरगन्धवारिभिः ॥

संस्कारितो लोकहितार्थकारी अपि चोरगेन्द्रैः सहितैः समदैः ।

गन्धोग्रधाराविसरे स्त्रपिंसु अन्येऽपि देवनियुताः स्थित
अन्तरीक्षे (२) ॥

स्त्रपित् सुगन्धोऽयजिनं स्वयम्भुं श्वेतं च विपुलं क्वत्र चामारांश्च
शुभाम्बरां (३) ।

अन्तरीक्षे गता देवाः स्त्रापयन्ति नरर्षभं ॥

वृद्धि विपुल जाता देव सुतो भूषितो लक्ष्णै-

र्महकुलरतनस्य वृद्धिश्च भूता व्यक्तोऽसौ चक्रवर्त्तेश्वरः ।

एष विप्रतिशत्तुर्जम्बुध्वज एकक्त्रोभवेत् कोट्युराजस्तथा

नृप क्रमतः प्रादुर्भूतः साधु किं करवाम देवि (४) ॥

इत्युक्त्वाऽप्सरोगणस्त्रष्णीमभूत् ॥ कपिलवस्तुमहानगरा-
त्युरुषा आगत्य राजानं सुद्धेदनमाश्लिष्य क्रमात् ॥

पुरुष पुरतु गत्वा शुद्धेदनमब्रवीत्तं हर्षितो

वृद्धि विपुल देव जाता नृपेशाकियानां कुले ।

पञ्चविंशतिसहस्र जाताः सुताः शाकियानां गृहे

१ मरुद्विष्येति । २ गन्धोग्रधाराविसरणेन स्त्रापयामासुरन्धान्यपि देवनियुतानि
स्थितानि । ३ स्त्रापयित्वा सुगन्धोदकैः । अथ दत्तवानिति ऊष्टं कृत्वा क्व चाम-
राणि शुभाम्बराणि च दत्तवानित्यर्थः । ४ वृद्धिर्विपुला जाता महाकुलरत्नस्य
इति ।

सर्वे बलउपेत नग्नाः समा दुष्प्रधर्षाः परैः (१) ॥

अपरपुरुषा आहुः ॥

देव शुणानन्दशब्दं समाश्वन्दकप्रमुखानि चेटीसुता अष्टौशता
अपि च दशसहस्रा जाता नराः कण्टकप्रमुखाः ।

तुरगवर प्रधान हेमप्रभा मुञ्चकेशावरा

विंशतिश्च सहस्रपर्यन्तकाः कोट्टराजास्तथा (२) ॥

नृपति क्रमत लेभि विक्रमी साधु देव जय

आज्ञा खलु ददाहि गच्छामो किम्वा करोमो नृप ।

त्वमिह वशितुप्राप्तु भृत्या वयं भट्टदेव जय

विंशतिश्च सहस्र नागोत्तमा हेमजालोज्ज्वलाः (३) ॥

त्वरितमुपगमितु राज्ञो गृहं गर्जमानास्ते

कृष्णसबलवत्सगोपामुखा जात षष्टिशता ।

इयमपि प्रसूति देवदेवोत्तमे वृद्धि राज्ञां गृहे

अपि च नृपति गच्छ प्रेक्ष स्वयं सर्वमेव प्रभो (४) ॥

पुण्यतेजःप्रभे नरमरुतसहस्रये हर्षिता दृष्टिजाते

जुणाम्भोधिवर अशोक सम्प्रस्थिताः क्षिप्र भौमाः जिनाः (५) ।

इति हि भिक्षवो जाते बोधिसत्त्वे तत्क्षणं दाननिसर्गः पुन-

१ पुरुषः पुरतो वृद्धिर्विपुला नृपशक्त्यानां पञ्चविंशतिसहस्रं बलोपेता इति ।

२ शुणु आनन्दशब्दं श्वन्दकप्रमुखा अष्टशतं दशसहस्रं तुरगवराः प्रधाना वरमुञ्च-
केशा विंशतिसहस्रपर्यन्तका कोट्टराजान इति । ३ नृपते क्रमतो लब्धं विक्रमिन्
आज्ञां खलु देहि गच्छाम करवाम वाशताप्राप्नो विंशतिसहस्रमिति । ४ त्वरित-
मुपगमन् कृष्णसुबलवत्सगोपामुखा जाता षष्टिशतं प्रसूतिर्देवदेवोत्तमे अथ वृद्धि-
शब्दस्य वृद्धिदायिकेत्यर्थः । ५ नरमरुतसहस्राणि हर्षितानि अशोके क्षिप्रमिति ।
अस्योत्तरार्द्धं नमिलति पञ्चस्यपि पुलकेषु पूर्वार्द्धपर्यन्तमेव ।

हत्तरं प्रवर्त्तति स्म । पञ्च च कुलिकाशतानि प्रसूयन्ते
स्म । दश च कन्यासहस्राणि यशोवतीप्रमुखानि अष्टौदासीश-
तानिच्छन्दकप्रमुखानि दश बडवासहस्राणि दश किशोर-
सहस्राणि कण्टकप्रमुखानि पञ्च करेणुसहस्राणि पञ्च कमिला-
सहस्राणि तानि सर्वाणि राज्ञः पुस्तकावरोपितानि कुमारस्य
क्रोडाथं दत्तान्यभूवन् ॥ चतुर्णां च दीपकोटीशतसहस्राणां
मध्ये पृथिवीप्रदेशे अश्वत्ययष्टिः प्रादुरभूत् । अन्तर्दीपे च चन्दन-
वनं प्रादुर्बभूव । बोधिसत्त्वस्य परिभोगार्थं बोधिसत्त्वसैवानुभा-
वेन । पञ्चोद्यानशतानि समन्तान्नगरस्य प्रादुर्बभूवुर्बोधिसत्त्वस्य
परिभोगाय ॥ पञ्च च निधानसहस्राणि धरणीतलादुत्प्लुत्य
मुखं दर्शयन्तिस्म ॥ इति हि ये केचिद्राज्ञः शुद्धोदनस्यार्था-
भिप्रेता अभूवन् । ते सर्वे समृद्धाः संसिद्धाभिप्रेता अभूवन् ॥

ततो राज्ञः शुद्धोदनस्यैतदभूत् । किमहं कुमारस्य नाम-
धेयं करिष्यामीति ॥ ततोऽस्यैतदभूत् । अस्य हि जातमात्रेण
मम सर्वार्थसमृद्धाः संसिद्धाः ॥ यत्त्वहमस्य सर्वार्थसिद्ध इति
नाम कुर्यां ॥ ततो राजा बोधिसत्त्वं महता सत्कारेण सत्-
कृत्य सर्वार्थसिद्धोऽयं कुमारो नाम्ना भवतु इति नामास्या-
कार्षीत् ॥

इति हि भिक्षवो जाते बोधिसत्त्वे मातुः कुलिपार्थमक्षत-
मनुपहतमभवद्यथा पूर्व्वन्तथा पश्चात् ॥ त्रिभविष्यदम्बुकूपाः
प्रादुरभूवन् । अपि च सुगन्धतैलपुष्करिण्यः ॥ पञ्चाक्षरःसह-
स्राणि दिव्यगन्धपरिवासिततैलपरिगृहीतानि बोधिसत्त्वमात-

रमुपसङ्गम्य सुजातजाततामक्लान्तकायताञ्च परिपृच्छन्ति स्म ॥
 पञ्च चाप्सरःसहस्राणि दिव्यानुलेपनपरिगृहीतानि बोधि-
 सत्त्वमातरमुपसङ्गम्य सुजातजाततामक्लान्तकायताञ्च परिपृ-
 च्छन्ति स्म ॥ पञ्च चाप्सरःसहस्राणि दिव्यगन्धोदकपरिपूर्ण-
 घटपरिगृहीतानि बोधिसत्त्वमातरमुपसङ्गम्य सुजातजातताम-
 क्लान्तकायतां परिपृच्छन्ति स्म ॥ पञ्च चाप्सरःसहस्राणि दिव्य-
 दारकचीवरपरिगृहीतानि बोधिसत्त्वमातरमुपसङ्गम्य सुजात-
 जाततामक्लान्तकायताञ्च परिपृच्छन्ति स्म ॥ पञ्चाप्सरःसह-
 स्राणि दारकाभरणपरिगृहीतानि बोधिसत्त्वमातरमुपसङ्गम्य
 सुजातजाततामक्लान्तकायतां च परिपृच्छन्ति स्म ॥ पञ्चा-
 प्सरःसहस्राणि दिव्यद्वयसङ्गीतिसम्प्रभाणितेन बोधिसत्त्वमात-
 रमुपसङ्गम्य सुजातजाततामक्लान्तकायताञ्च परिपृच्छन्ति स्म ॥
 यावन्तश्चेह जम्बुद्वीपे बाह्याः पञ्चाभिज्ञा ऋषयस्ते सर्वे
 गगनतलेनागत्य राज्ञः शुद्धोदनस्य पुरतः स्थित्वा जयवृद्धि-
 शब्दमनुश्रावयन्ति स्म ॥

इति हि भिक्षवो जातमात्रो बोधिसत्त्वः सप्तरात्रं लुम्बि-
 नीवने दिव्यमानुष्यकैस्त्वर्थताडावचरैः सत्क्रियते स्म । गुरु-
 क्रियते स्म । मान्यते स्म । पूज्यते स्म । खाद्यभोज्यसादनी-
 यानि यानि विश्राण्यन्ते स्म । सर्व्वशाक्यगणाश्च सन्निपत्या-
 नन्दशब्दमुदीरयन्ति स्म । दानानि च ददति स्म । पुण्यानि
 च कुर्व्वन्ति स्म । द्वात्रिंशच्च ब्राह्मणशतसहस्राणि दिने दिने
 सन्तर्ष्यन्ते स्म । येषाञ्च योऽर्थस्तैस्तद्दीयते स्म । शक्रश्च

देवानामिन्द्रो ब्रह्मा च तस्यां ब्राह्मणपर्षदि माणवकरूपमभि-
निर्मायायांसने निषद्येमां मङ्गल्यां गायामध्यभाषेतां ॥

आपायाश्च यथा शान्ताः सुखि सर्व्वं यथा जगत् ।

ध्रुवं सुखावहो जातः सुखे स्थापयिता जगत् ॥

यथा वितिमिरा चाभा रविचन्द्रसुरप्रभाः ।

अभिभूता न भामन्ते ध्रुवं पुण्यप्रभोद्भवः ॥

पश्यन्त्यनयना यच्च ओत्रहीनाः (१) शृण्वन्ति च ।

उन्मत्तकाः स्मृतिवन्तो भविता (२) लोके चेति ये ॥

न बाधन्ते यथा क्लेशा जातं मैत्रं जनं जगत् ।

निःसंशयं ब्रह्मकोटीनां भविता पूजनार्हं ते (३) ॥

यथा सुपुष्पिताः शाला मेदिनी च समास्थिता ।

ध्रुवं सर्व्वजगत्पूज्यः सर्व्वज्ञोऽयं भविष्यति ॥

यथा निराकुलो लोको महापद्मो यथोद्भवः (४) ।

निःसंशयं महातेजा लोकनाथो भविष्यति ॥

यथा च मृदुका वाता दिव्यगन्धोपवासिताः ।

शाम्यन्ति व्याधिं सत्त्वानां वैद्यराजो भविष्यति (५) ॥

वीतरागा चेमे रूपधातौ मरुच्छताः ।

कृताञ्जलि नमस्वन्ति दक्षिणीयो भविष्यति (६) ॥

यथा च मन्त्रजा देवान्देवाः पश्यन्ति मानसान् ।

१ यद्वक्त्रोत्रहीना इति वा पाठः । २ भविता इत्यस्य जाता इति तात्पर्य्यार्थः ।
३ पूजनार्हस्ते इति । न संशयं ब्रह्मलोके सत्त्वानां भविता शिवमिति वा पाठः ।
४ महापद्मोद्भवो यथा इत्युचितम् । ५ शमयन्तीति । ६ मरुच्छतानि कृताञ्ज-
लीनि इति ।

विहेठन्ति नचान्योन्यं सार्थवाहो भविष्यति ॥

यथा च ज्वलनः शान्तः सर्वा नद्यः स्वस्थिताः ।

स्रक्षश्च कम्पते भूमिः भविता तत्त्वदर्शक इति ॥

इति हि भिन्नवः सप्तरात्रजातस्य बोधिसत्त्वस्य माता
मायादेवी कालमकरोत् ॥ सा कालगता त्रयस्तिंशद्देवेषू-
पपन्ना स्यात् ॥ खलु पुनर्भिन्नवो युष्माकमेवं बोधिसत्त्वापरा-
धेन मायादेवी कालगतेति । न खल्वेवं द्रष्टव्यं ॥

तत्कस्माद्धेतोः ॥

एतत् परमं हि तस्यायुः प्रमाणमभूत् । अतीतानामपि
बोधिसत्त्वानां सप्तरात्रजातानां जनयित्रीः कालमकुर्वन् ॥

तत्कस्माद्धेतोः ॥

विवृद्धस्य हि बोधिसत्त्वस्य परिपूर्णैन्द्रियस्याभिनिष्क्रामतो
मातुर्हृदयमस्फुटत् ॥

इति भिन्नवः सप्तमे दिवसे यादृशेन व्यूहेन मायादेवी
कपिलवस्तुनो महानगरवरादुद्यानभूमिमभिनिष्क्रान्ताऽभूत् ।
ततः कोटीशतसहस्रगुणोत्तरेण महाव्यूहेन बोधिसत्त्वः कपि-
लवस्तुमहानगरं प्राविशत् ॥ तस्य च प्रविशतः पञ्च पूर्णकुम्भस-
हस्राणि गन्धोदकपरिपूर्णानि पुरतो नीयन्ते स्म ॥ एवं पञ्च
कन्यासहस्राणि मयूरहस्तकपरिगृहीतानि पुरतो गच्छन्ति स्म ॥
पञ्च कन्यासहस्राणि तालवृन्तकपरिगृहीतानि पुरतो गच्छन्ति
स्म ॥ पञ्च कन्यासहस्राणि गन्धोदकमृद्भारपरिगृहीतानि पुरतो
गच्छन्ति स्म । मार्गमवसिञ्चन्ति स्म ॥ पञ्च कन्यासहस्राणि

विचित्रपटोलकपरिगृहीतानि पुरतो गच्छन्ति स्म ॥ पञ्च च
 कन्यासहस्राणि नवविचित्रप्रलम्बनमालापरिगृहीतानि पुरतो
 गच्छन्ति स्म ॥ पञ्च कन्यासहस्राणि रत्नभद्रालङ्कारपरि-
 गृहीतानि पुरतो गच्छन्ति स्म मार्गं शोधयन्त्यः ॥ पञ्च कन्या-
 सहस्राणि भद्रासनपरिगृहीतानि पुरतो गच्छन्ति स्म ॥ पञ्च च
 ब्रह्मशतसहस्राणि घण्टापरिगृहीतानि माङ्गल्यशब्दं आवयन्ति
 पुरतो गच्छन्ति स्म ॥ विंशति नागसहस्राणि सर्वालङ्कारभूषि-
 तानि पुरतो गच्छन्ति स्म ॥ विंशति हयसहस्राणि सुवर्णालङ्कार-
 सञ्कनानि सर्वालङ्कारभूषितानि पुरतो गच्छन्ति स्म ॥
 अशीतिरथसहस्राणि श्वेतकृत्रध्वजपताकाकिङ्किणीजालसमल-
 ङ्कृतानि बोधिसत्त्वस्य पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति स्म ॥ चत्वारिंश-
 त्पदातिसहस्राणि शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां सन्नद्ध-
 दृढवर्ष्मकवचानां बोधिसत्त्वं गच्छन्तमनुगच्छन्ति स्म ॥
 गगनतलगतानि चाप्रमेयासङ्ख्येयान्यभिज्ञातानि कामावचर-
 देवपुत्राः कोटीनियुतशतसहस्राणि नानाप्रकारमनेकव्यूहैर्बो-
 धिसत्त्वस्य पूजां कुर्वन्तोऽनुगच्छन्ति स्म ॥ यस्मिंश्च वरप्रवर-
 रथे बोधिसत्त्वः समधिरूढोऽभूत् स ह कामावचरैर्देवैरनेकै-
 र्महाव्यूहैः समलङ्कृतोऽभूत् ॥ विंशति च देवकन्यासहस्राणि
 सर्वालङ्कारविभूषितानि रत्नसूत्रपरिगृहीतानि तं रथं वहन्ति
 स्म ॥ द्वयोश्चाप्सरसोर्मध्ये एका मानुषी कन्या द्वयोर्मानुषीक-
 न्ययोर्मध्ये एकापरा न चाप्सरसो मानुषीणामामगन्धं जिघ्रन्ति

स्म ॥ न च मानुष्योऽप्सरसां रूपं दृष्ट्वा प्रमादमापद्यन्ते स्म
यदिदं बोधिसत्त्वस्य तेजोऽनुभावेन ॥

इति हि भिक्षवः कपिलाक्षये पुरवरे सर्व्वार्थसिद्धैः पञ्चमात्रैः
शाक्यशतैः पञ्च गृहशतानि निर्मापितान्यभूवन् बोधिसत्त्वमु-
द्दिश्य ॥ ते बोधिसत्त्वं नगरं प्रविशन्तं स्वस्वगृहद्वारमूले स्थित्वा
कृताञ्जलिपुटा अभिनतकायाः सगौरवमाहुः । इह भोः सर्व्वार्-
थसिद्ध प्रविशेह । देवादिदेव प्रविशेह । भोः शुद्धसत्त्व प्रविशेह ।
भोः प्रीतिप्रामाद्यकर प्रविशेह । भो अनिन्दितयशः प्रविशेह ।
भोः समन्तचक्षुः प्रविशेह । भो असमसम प्रविशेह । भोः सदृश-
गुणतेजोधर लक्षणानुव्यञ्जन खलङ्कृतकाय प्रविशेति ॥ ततश्चो-
पादाय कुमारस्येह सर्व्वार्थसिद्धः सर्व्वार्थसिद्ध इति सञ्ज्ञा-
मगमत् ॥

तत्र राजा शुद्धोदनस्तेषां सर्व्वेषामनुवर्त्तनार्थं बोधिसत्त्वं
सर्व्वगृहेषु प्रवेश्य चतुर्णां मासानामत्ययाद्बोधिसत्त्वं स्वगृहे
प्रवेशयति स्म ॥ तत्र च नानारत्नव्यूहो नाम प्रासादस्तं
बोधिसत्त्वः समारूढोऽभूत् ॥ तत्र ते वृद्धवृद्धाः शाक्याः सन्नि-
पत्यैवं मतं चारयन्ति स्म । के नु खलु समर्था बोधिसत्त्वं
गोपायितुं केलयितुं संस्थापयितुं हितचित्ततया मैत्रचित्ततया
गुणचित्ततया सौम्यचित्ततया चेति ॥ तत्र पञ्च मात्राणि शाक्य-
बधूशतान्येकैका एवमाहुः । अहं कुमारमुपस्थास्य इति ॥

तत्र महत्सकमहत्सिकाद्याः शाक्या एवमाहुः । सर्व्वा एता
बधून्वा नवा दहरास्तरुण्यो रूपयौवनमदमत्ता नैताः समर्था

बोधिसत्त्वं कालेन कालमुपस्थातुं ॥ अथ च पुनरियं महाप्रजा-
वती गौतमी कुमारस्य मादृष्यसा एषा समर्था कुमारं सम्यक्-
सुखेन संवर्द्धयितुं । राजानं च शुद्धोदनमभिधारयितुं ॥
इति हि ते सर्वे समया भूत्वा महाप्रजावतीं गौतमीमुत्साह-
यन्ति स्म ॥ इति हि महाप्रजावती गौतमी कुमारं संव-
र्द्धयति स्म ॥ तत्र बोधिसत्त्वस्यार्थं द्वात्रिंशद्भाष्यः संस्थापिता
अभूवन् ॥ अष्टावङ्गधात्र्यः । अष्टौ क्षीरधात्र्यः । अष्टौ मल-
धात्र्यः । अष्टौ क्रीडाधात्र्यः ॥

ततो राजा शुद्धोदनः सर्वं शाक्यगणं सन्निपत्यैवं मीमांसते
स्म ॥ किन्तु खल्वयं कुमारो राजा भविष्यति चक्रवर्त्याहोश्विद-
भिनिष्क्रमिष्यति प्रव्रज्यायै ॥ तेन च समयेन हिमवतः पर्वतरा-
जस्य पार्श्वे असितो नाम महर्षिः प्रतिवसति स्म । पञ्चाभिज्ञः
सार्द्धं नरदत्तेन भागिनेयेन ॥ स बोधिसत्त्वस्य जातमात्रस्य बह्व-
न्याश्चर्याद्भुतप्रातिहार्याण्यद्राक्षीत् । गगनतलगतान्स्य देवपुत्रान्
बुद्धशब्दमनुश्रावयतोऽम्बराणि च भ्रामयत इतस्ततः प्रमुदि-
तान् परिभ्रमतोऽद्राक्षीत् ॥ तस्यैतदभूत् । यत्त्वं व्यवलोकयेय-
मिति ॥ स दिव्येन चक्षुषा सर्वं जम्बुद्वीपमनुविलोकयन्नद्राक्षीत् ।
कपिलाक्षये महापुरे राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहे कुमारं जातं
शतपुष्पतेजस्तेजितं सर्वलोकमहितं द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणैः
समलङ्कृतगात्रं । दृष्ट्वा च पुनर्नरदत्तं माणवकमामन्त्रयते
स्म । यत् खलु माणवक जानीहि जम्बुद्वीपे महारत्नमुत्पन्नं ।
कपिलवस्तुनि महानगरे राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहे कुमारो

जातः शतपुण्यतेजस्तेजितः सर्वलोकमहितो द्वात्रिंशन्महा-
 पुरुषलक्षणैः समन्वागतः ॥ स चेदगारमध्यावसिष्यति राजा
 भविष्यति चतुरङ्गबलस्यक्रवर्त्ती विजितवान् धार्मिको धर्म-
 राज्ञे जनपदस्थो महावीर्यप्राप्तः सप्तरत्नसमन्वागतः ॥ तस्मेमानि
 सप्त रत्नानि भवन्ति । तद्यथा । चक्ररत्नं हस्तिरत्नमश्वरत्नं
 मणिरत्नं स्त्रीरत्नं गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेवं सप्तरत्नसम-
 न्वागतस्य ॥ अस्य पुत्रसहस्रं भविष्यति । शूराणां वीराणां
 वराङ्गरूपिणां परमैर्न्यप्रमर्दकानां ॥ स इमं महापृथिवी-
 मण्डलं समुद्रपरिखमदण्डेनाशस्तेण स्वेन धर्मेण बलेनाभि-
 भूयाभिनिर्जित्य राज्यं करिष्यत्यैश्वर्याधिपत्येन ॥ स चेत्युन-
 रगारादनगारिकां प्रव्रजिष्यति तथागतो भविष्यति । अर्हन्
 सम्यक्सम्बुद्धेऽनेता अनन्यनयः शास्ता लोके सम्बुद्धः । तदेतर्ह्युप
 सङ्क्रमिष्यामि च तद्गृहमिति ॥

अथ खल्वसितो महर्षिः सार्द्धं नरदत्तेन भागिनेयेन
 राजहंस इव गगनतलादभ्युद्गम्य समुत्प्लुत्य येन कपिलवस्तु
 महानगरं तेनोपसङ्क्रामदुपसङ्क्रम्य ऋद्धिं प्रतिसंहत्य पद्भ्यामेव
 कपिलवस्तु महानगरं प्रविश्य येन राज्ञः शुद्धोदनस्य निवेशनं
 तेनोपसङ्क्रामदुपसङ्क्रम्य राज्ञः शुद्धोदनस्य गृहद्वारेऽस्थात् ॥

इति हि भिक्षवोऽसितो देवर्षिः पश्यति स्म राज्ञः शुद्धोदनस्य
 गृहद्वारेऽनेकानि प्राणिशतसहस्राणि सन्निपतितानि ॥ अथ
 खल्वसितो महर्षिर्दोवारिकमुपसङ्क्रम्यैवमाह । गच्छ त्वं भोः
 पुरुष राज्ञः शुद्धोदनस्य निवेदय द्वारे ऋषिर्व्यवस्थित इति ॥

परमिति दौवारिकोऽसितस्य महर्षेः प्रतिश्रुत्य येन राजा
शुद्धोदनस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्ग्रम्य कृताञ्जलिपुटो राजानं शुद्धो-
दनमेवमाह । यत् खलु देव जानीहि ऋषिर्जीर्णो वृद्धो मह-
त्सको दारे स्थितः । एवञ्च वदति राजानमहं द्रष्टुकाम इति ॥
अथ राजा शुद्धोदनोऽसितस्य महर्षेरासनं प्रज्ञाय तत्पुरुषमेव-
माह । प्रविशतु ऋषिरिति ॥

अथ स पुरुषो राजकुलान्निष्क्रम्यासितं महर्षिमेवमाह ।
प्रविशेति ॥

अथ खल्वसितो महर्षिर्येन राजा शुद्धोदनस्तेनोपस-
ङ्ग्रामदुपसङ्ग्रम्य पुरतः स्थित्वा राजानं शुद्धोदनमेवमाह ।
जय जय महाराज चिरमायुः पालय धर्मेण राज्यं कार-
येति ॥

अथ स राजा शुद्धोदनोऽसितस्य महर्षेरर्घ्यपाद्याभ्यर्चनं
कृत्वा साधु सुष्ठु च परिगृह्यासनेनोपनिमन्त्रयते स्म ॥ सुखोप-
विष्टञ्चैनं ज्ञात्वा सगौरवः सप्रतीतिरेवमाह । न स्मराम्यह-
मृषे दर्शनं तत्केनार्थेनेहाभ्यागतोऽसि किं प्रयोजनं ॥

एवमुक्तेऽसितो महर्षिः राजानं शुद्धोदनमेतदवोचत् ।
पुत्रस्ते महाराज जातस्तमहं द्रष्टुकाम इहागत इति ॥

राजा आह । स्वपिति कुमारो महर्षे मुहूर्त्तमागमय
यावदुत्थास्यतीति ॥

ऋषिरवोचत् । न महाराज तादृशा महापुरुषाश्चिरं
स्वपन्ति जागरशीलास्तादृशाः सत्पुरुषा भवन्ति ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वोऽसितस्य महर्षेरनुकम्पया
जागरणनिमित्तमकरोत् ॥

अथ खलु राजा शुद्धोदनः सर्वार्थसिद्धं कुमारमुभाभ्यां
पाणिभ्यां साधु च सुष्ठु चानुपरिगृह्यासितस्य महर्षेरन्तिकमुपा-
नयति स्म ॥ इति ह्यसितो महर्षिर्बोधिसत्त्वमवलोक्य द्वात्रिंश-
न्महापुरुषलक्षणैः समन्वागतमशीत्यनुव्यञ्जनसुविचित्रितगात्रं
शक्रब्रह्मलोकपालातिरेकवपुषं शतसहस्रातिरेकतेजसं सर्वाङ्ग-
सुन्दरं दृष्ट्वा चोदानमुदानयति स्म । आश्चर्यपुङ्गलो वतायं
लोके प्रादुर्भूत इत्युत्थायासनात्कृताञ्जलिपुटो बोधिसत्त्वस्य
चरणयोः प्रणिपत्य प्रदक्षिणीकृत्य च बोधिसत्त्वं परिगृह्य
निधायन्नवस्थितोऽभूत् ॥ सोऽद्राचीत् बोधिसत्त्वस्य द्वात्रिंश-
न्महापुरुषलक्षणानि यैः समन्वागतस्य पुरुषपुङ्गलस्य द्वे गतो
भवतो नान्या ॥ स चेदगारमध्यावसति राजा भवति ।
चतुरङ्गशक्रवर्त्ती पूर्ववद्यावदेवैश्वर्याधिपत्येन ॥ स चेत्पुनर-
गारादनगारिकां प्रव्रजति तथागतो भविष्यति विघुष्टशब्दः
सम्यक्समुद्भूतः ॥ स तं दृष्ट्वा प्रारोदीत् । अश्रूणि च प्रवर्त्तयति
गभीरञ्च निश्चसति स्म ॥

अद्राचीद् राजा शुद्धोदनोऽसितं महर्षिं रुदन्तमश्रूणि च
प्रवर्त्तयमानं गभीरञ्च निश्चसन्तं ॥ दृष्ट्वा च स हर्षितरो-
मकूपजातस्त्वरितं दीनमना असितं महर्षिमेतदवोचत् ।
किमिदमृषे रोदिषि अश्रूणि च प्रवर्त्तयसि गभीरञ्च निश्च-
ससि । मा खलु कुमारस्य काचिद्विप्रतिपत्तिः ॥

एवमुक्तेऽसितो महर्षी राजानं शुद्धोदनमेवमाह । नाहं
महाराज कुमारसार्धेन रोदिमि नाप्यस्य काचिद्विप्रतिपत्तिः
किन्वात्मानमहं रोदिमि ॥

तत्कस्माद्धेतोः ॥

अहञ्च महाराज जीर्णो वृद्धो महत्स्रकोऽयञ्च सर्वार्थ-
सिद्धः कुमारोऽवश्यमनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्भोत्स्यति ।
सम्बुध्य चानुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्त्तयिष्यति । अप्रवर्त्तितं श्रमणेन
वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेण वा अन्येन वा पुनः केनचि-
श्लोके सह धर्मेण ॥ सदेवकस्य लोकस्य हिताय सुखाय धर्मं देश-
यिष्यति । आदौ कल्याणं मध्ये कल्याणं पर्यवसाने कल्याणं स्वर्थं
सुव्यञ्जनं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं पर्यव-
साने धर्मं सम्प्रकाशयिष्यति ॥ अस्माकं धर्मं श्रुत्वा जाति-
धर्माणः सत्त्वा जात्या परिमोक्ष्यन्ते । एवं जरायाधिमरण-
शोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्थापायायासेभ्यः परिमोक्ष्यन्ते ॥ राग-
द्वेषमोहाग्निसन्तप्तानां सत्त्वानां सद्धर्मजलवर्षेण प्रह्लादनं
करिष्यति । नानाकुट्टिग्रहणप्रस्कन्नानां सत्त्वानां कुपय-
प्रयातानामृजुमार्गेण निर्व्वानपथमुपनेष्यति । संसारपञ्जर-
चारकावरुद्धानां क्लेशबन्धनबद्धानां सत्त्वानां बन्धननिर्मेक्षं
करिष्यति । अज्ञानतमस्तिमिरपटलपर्यवनद्धनयनानां प्रज्ञा-
चक्षुरुत्पादयिष्यति । क्लेशशल्यविद्धानां शल्योद्धरणं करि-
ष्यति ॥ तद्यथा । महाराज औदुम्बरपुष्पं कदाचित् कर्हिचि-
श्लोके उत्पद्यते ॥ एवमेव महाराज कदाचित्कर्हिचिद्वज्रभिः

कल्पकोटिनियुतैर्बुद्धा भगवन्तो लोक उत्पद्यन्ते ॥ सोऽयं कुमा-
रोऽवश्यमुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्भोत्स्यते । अभिसम्बोध्य
च सत्त्वकोटिनियुतशतसहस्राणि संसारसागरात् पारमुत्तार-
यिष्यति । अमृते च प्रतिष्ठापयिष्यति ॥ वयञ्च तं बुद्धरत्नं
न द्रक्ष्याम इत्येवमहं महाराज रोदिमि परिदीनमना
दीर्घञ्च निश्चसामि । यदहमिमन्नाराधयामि ॥ यथाऽस्माकं
महाराज मन्त्रवेदशास्त्रेष्वागच्छति । नार्हति सर्वार्थसिद्धः
कुमारोऽगारमध्यावसितुं ॥

तत्कस्य हेतोः ॥

तथा हि महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारो द्वात्रिंशन्महा-
पुरुषलक्षणैः समन्वागतः ॥

कतमैर्द्वात्रिंशता ॥

तद्यथा । उष्णीषशीर्षा महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः ।
अनेन महाराज प्रथमेन महापुरुषलक्षणेन समन्वागतः सर्वार्-
थसिद्धः कुमारः । अभिन्नाञ्जनमयूरकलापाभिनीलवेक्षित-
प्रदक्षिणावर्त्तकेशः । समविपुलललाटः । उर्ला महाराज
सर्वार्थसिद्धस्य भ्रुवोर्मध्ये जाता हिमरजतप्रकाशा । गोपक्ष-
नेत्राभिनीलनेत्रः । समचत्वारिंशदन्तः । अविरलदन्तः ।
शुक्लदन्तः । ब्रह्मखरो महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । रस-
रसाग्रवान् । प्रभूततनुजिह्वः । सिंहहनुः । सुसंवृत्तस्कन्धः ।
सप्तच्छदोच्छ्रितांसः । सूक्ष्मसुवर्णवर्णच्छविः । स्थिरः । अव-
नतप्रलम्बबाहुः । सिंहपूर्वाङ्गकायः । न्यग्रोधपरिमण्डलो महा-

राज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । एकैकरोम ऊर्द्धग्राहि प्रदक्षिणं ।
कोशोपगतवस्तिगुह्यः । सुविवर्त्तिनोरुः । ऐण्यमृगराजजङ्घः ।
दीर्घाङ्गुलिः । आयतपाणिपादः । मृदुतरुणहस्तपादः ।
जाङ्गुलिकहस्तपादः । दीर्घाङ्गुलिधरः । पादतलयोर्महाराज
सर्वार्थसिद्धस्य कुमारस्य चक्रे जाते चित्रेऽर्चिष्मती प्रभाखरे
सिते सहस्रारनेमिके सनाभिके । सुप्रतिष्ठितसमपादो महा-
राज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । अनेन महाराज द्वात्रिंश-
न्महापुरुषलक्षणेन समन्वागतः सर्वार्थसिद्धः कुमारः* । न च
महाराज चक्रवर्त्तिनामेवंविधानि लक्षणानि भवन्ति । बोधि-
मत्त्वानाञ्च तादृशानि लक्षणानि भवन्ति ॥ संविद्यन्ते खलु पुन-
र्महाराज सर्वार्थसिद्धस्य कुमारस्य कायेऽशीत्यनुव्यञ्जनानि ।
यैः समन्वागतः सर्वार्थसिद्धः कुमारो नार्हत्यागारमध्यावसि-
तुमवश्यमभिनिष्क्रमिष्यति प्रव्रज्यायै ॥

कतमानि च तानि महाराजाशीत्यनुव्यञ्जनानि ॥

तद्यथा । तुङ्गनखस्य महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः ।
ताम्रनखस्य स्निग्धनखस्य दृत्ताङ्गुलिस्य अनुपूर्वचिचाङ्गुलिस्य
गूढशिरास्य गूढगुल्फस्य घनसन्धिस्य अविषमसमपादस्यायतपा-
दपाष्णिश्य महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । स्निग्धपाणिलेखस्य
तुल्यपाणिलेखस्य गम्भीरपाणिलेखस्याजिह्वापाणिलेखस्यानुपूर्व-
पाणिलेखस्य विम्बोष्ठस्यानुचशब्दवचनस्य मृदुतरुणताम्रजिह्वस्य
गजगर्जिताभिस्तनितमेघस्वरमधुरमञ्जुघोषस्य परिपूर्णव्यञ्जनस्य

* अथ गणनया त्रिंशद्विंशता एव भवन्ति न तु द्वात्रिंशत् पाठोऽप्येवमेव षट्सु पुस्तकेषु ।

महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । प्रलम्बबाहुश्च शुचिगात्रव-
स्तुसम्पन्नश्च मृदुगात्रश्च विशालगात्रश्चादीनगात्रस्यापूर्वगात्रश्च
सुसमाहितगात्रश्च सुविभक्तगात्रश्च पृथुविपुलसुपरिपूर्णजानु-
मण्डलश्च वृत्तगात्रश्च महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः ।
सुपरिमृष्टगात्रश्चाजिह्मगात्रश्चानुपूर्वगात्रश्च गम्भीरनाभिश्चा-
जिह्मनाभिश्चानुपूर्वनाभिश्च शुच्याचारश्च ऋषभवत् सम्यक्तप्रा-
सादिकश्च परमसुविशुद्धवितिमिरालोकसमप्रभश्च नागविल-
म्बितगतिस्य महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । सिंहविक्रान्त-
गतिस्य ऋषभविक्रान्तगतिस्य हंसविक्रान्तगतिस्याभिप्रदक्षि-
णावर्त्तगतिस्य वृत्तकुक्षिश्चाजिह्मकुक्षिश्च चापोदरश्च व्यपग-
तच्छिद्रदोषनीलकाष्ठशरीरश्च वृत्तदंष्ट्रश्च महाराज सर्वार्थ-
सिद्धः कुमारः । तीक्ष्णदन्तश्चानुपूर्वदंष्ट्रश्च तुङ्गनाशश्च शुचिन-
यनश्च विमलनयनश्च प्रहसितनयनश्चायतनयनश्च विशालनय-
नश्च नीलकुवलयदलसदृशनयनश्च सहितभ्रूश्च महाराज सर्वार्थ-
सिद्धः कुमारः । चित्रभ्रूश्च सङ्गतभ्रूश्चानुपूर्वभ्रूश्चासितभ्रूश्च पी-
नगण्डश्चाविषमगण्डश्च व्यपगतगण्डदोषश्चानुपहतकूर्चश्च सुवि-
दितेन्द्रियश्च सुपरिपूर्णैन्द्रियश्च महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः ।
सङ्गतमुखललाटश्च परिपूर्णोत्तमाङ्गश्चासितकेशश्च सहितकेशश्च
सुसङ्गतकेशश्च सुरभिकेशश्चापरुषकेशश्च अनाकुलकेशश्चानु-
पूर्वकेशश्च सङ्कुचितकेशश्च श्रीवत्सखस्तिकनन्दावर्त्तवर्द्धमान-
संस्थानकेशश्च महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । इमानि तानि
महाराज सर्वार्थसिद्धस्य कुमारस्याशीत्यनुव्यञ्जनानि । यैः

समन्वागतः सर्व्वार्थसिद्धः कुमारो नार्हत्यागारमध्यावसितु-
मवश्यमभिनिष्क्रमिष्यति प्रव्रज्याथै ॥

अथ खलु राजा शुद्धोदनोऽसितस्य महर्षेः सकाशात् कुमा-
रस्येदं व्याकरणं श्रुत्वा तुष्ट उदय आत्तमना प्रीतिप्रमुदितः
सौमनस्यजात उत्थायासनाद्बोधिसत्त्वस्य चरणयोः प्रणिपत्येमा-
ङ्गायामभाषत ।

वन्दितस्त्वं सुरैः सेन्द्रैः ऋषिभिश्चापि पूजितः ।

वैद्यो सर्व्वस्य लोकस्य वन्देऽहमपि त्वां विभो ॥

इति हि भिक्षुवो राजा शुद्धोदनोऽसितं महर्षिं सार्द्धं
नरदत्तेन भागिनेयेनानुरूपेण भक्तेन सन्तर्प्ययति स्म । सन्त-
र्प्याभिच्छाद्य प्रदक्षिणमकरोत् ॥ अथ खल्वसितो महर्षिस्तत
एवर्द्धा विहायना प्राक्रमत् । येन स्वाश्रमस्तेनोपासङ्गामत् ॥

अथ तत्र खल्वसितो महर्षिर्नरदत्तं माणवकमेतदवोचत् ।
यदा त्वं नरदत्तं शृणुया बुद्धो लोक उत्पन्न इति तदा त्वं
गत्वा तस्य शासने प्रव्रजेः । तत्ते भविष्यति दीर्घरात्रमर्थाय
हिताय सुखायेति । तत्रेदमुच्यते ।

दृष्ट्वा देवगणान्नभस्तलगतान्बुद्धश्रवोद्गारिणः

असितो देवर्षिर्हिमाचलगतः प्रीतिं परां प्राप्तवान् ।

बुद्धो नाम पदं * किमेतदिह भो हर्षावहं प्राणिनां

प्राह्लादं मम काय एति सुखितां शान्तञ्च चित्तम्वरं ॥

किं देवस्त्वसुरोऽथवाऽपि स भवेद्बुद्धोऽथवा किञ्चरो

बुद्धो नाम (१) किमेतदश्रुतपदं प्रीतिकरं मोदनं ।
 दिव्याचक्षुष प्रेक्षते दश दिशः शैलामहीसागरां
 रूपं पश्यति चाद्भुतं बहुविधं भूमौ गिरौ सागरे (२) ॥
 आभेयं प्रविराजते सुरुचिरा प्रह्लादयन्ती तनुं
 जातास्यैव यथा हि शैलशिखरे स्निग्धाः प्रवालाङ्कुराः ।
 वृक्षास्यैव यथा सुपुष्पभरिता नानाफलैर्मण्डिताः (३)
 सुव्यक्तं त्रिभवे भविष्यति क्षणाद्रक्षोद्भवः शोभनः ॥
 भूमिर्भाति यथा च पाणिमदृशा सर्वा समा निर्मला
 देवास्यैव यथा प्रहृष्टमनसः स्वे भ्रामयन्त्यम्बरान् ।
 यद्वत् सागरनागराजनिलये रत्नाः स्रवन्तेऽद्भुताः
 सुव्यक्तं जिनरत्न जम्बुनिलये धर्माकरस्योद्भवः (४) ॥
 यद्वच्छान्त अपाय दुःखविगताः सत्त्वाश्च मौख्याम्बिता
 यद्वद्देवगणा नभस्तलगता गच्छन्ति हर्षाम्बिताः ।
 यथा च स्निग्धरवं मनेज्ज शृणुयां दिव्यानुसङ्गीतिनां
 रतनस्येह प्रादुर्भावु त्रिभवे यस्य निमित्ता इमे (५) ॥
 अक्षितः प्रेक्षति जम्बुसाङ्गयमिदं दिव्येन वै चक्षुषा
 सोऽद्राक्षीत् कपिलाङ्गये पुरवरे शुद्धोदनस्थालये ।
 जातं लक्षणपुण्यतेजभरितं नारायणस्यामवत्
 दृष्ट्वा चात्तमना उदयमनसः स्थामास्य संवर्द्धितं (६) ॥

१ बुद्धनामेति । २ दिव्यचक्षुषा प्रेक्षते शैलमहीसागरानपश्यदिति । ३ सुपुष्पपूर्णा
 इत्यर्थः । ४ रत्नानि चद्भुतानि जिनरत्नस्येति स्रवन्ते इत्यस्य उद्भिद्योत्पत्त्यन्त इत्यर्थः ।
 ५ यद्वच्छान्तोऽपारो मनेज्ज शृणोमि रत्नस्य प्रादुर्भावो निमित्तानामासीति । ६ प्रेक्षन्
 लक्षणपुण्यतेजोभिर्भरितं परिपूर्णं नारायणवत् "स्थामवन्तं" पराक्रमवन्तमिति ।

उद्युक्तस्वरितोऽतिविस्मितमना चासौ स्वशिव्यान्वित
 आगत्या कपिलाङ्गयं पुरवरं द्वारि स्थितो भूपतेः ।
 अनुबद्धा बज्रप्राणिकोटिनियुता दृष्ट्वा ऋषिर्जीर्णको
 अवचो सारथि राज्ञ वेदय लघु द्वारे ऋषिस्तिष्ठति (१) ॥
 श्रुत्वा चाशु प्रविश्य राजभवनं राज्ञे तथाख्यातवान्
 द्वारे देव तपस्वि तिष्ठति महाजीर्णो ऋषिर्जर्जरः ।
 सो चापि अभिनन्दते ऋषिवरः प्रावेष्टुं राज्ञो गृह-
 माज्ञा दीयतु ताव पार्थिववरा देमि प्रवेशं तया (२) ॥
 स्थाप्या चासनमस्य चाह नृपतिर्गच्छ प्रवेशं दद
 असितः सारथिवाक्य श्रुत्वा मुदितः प्रीत्या सुखेनान्वितः ।
 शीतं वारि यथाभिकाङ्क्षि त्वषितो भुक्कार्दितो चासनं
 तदत् सौख्यभिनन्दते ऋषिवरस्तं द्रष्टुं सत्त्वोत्तमं (३) ॥
 जय भोः पार्थिव इत्युवाच मुदितश्चायुश्चिरं पालय
 दृष्ट्वं ह्यल निषण्ण दान्तमनस शान्तेन्द्रियः सुरतः ।
 राजा वै अभिवाद्य तं मुनिवरं प्रोवाच किं कारणं
 आगामस्तव पार्थिवेन्द्रनिलये यद्ब्रूहि शीघ्रं मुने (४) ॥
 पुत्रस्ते वररूप पारमिगतो जातो महातेजवान् (५)
 द्वात्रिंशद्वरलक्षणैः कवचितो नारायणस्यामवान् ।
 तं द्रष्टुं हि ममेक्षितं नरपते सर्वार्थसिद्धं सुत-

१ आगत्य अनुबद्धानि बज्रप्राणिकोटिनियुतानि अवोचत् सारथी राज्ञ इति ।
 २ तपस्वी स च प्रवेष्टुं दोषतां तावत्पार्थिववरं ददामि प्रवेशं तस्य । ३ स्थाप्य चास-
 नमेनं देहि सारथिवाक्यं श्रुत्वा यथाभिकाङ्क्षभुक्कार्दितो सौख्यं (प्राप्येति शेषः)
 अभिनन्दते द्रष्टुं । ४ ह्यल निषण्णो दान्तमनसः सुरत आगमनमिति । ५ वररूपः
 पारमितागतस्तेजस्वीति ।

मित्यर्थं समुपागतोऽस्मि नृपते नाख्यन्यकार्यं मम ॥
 साधु स्वागतु याचसे किल इतः प्रीतोऽस्मि ते दर्शना-
 देषोऽसौ शचितः कुमार वरदो द्रष्टुं न शक्योऽधुना ।
 साधुस्त्वाव मुहूर्त्तमागम इहा यद्रक्ष्यसे निर्मलं
 चन्द्रं वा यद्य पूर्णमासि विमलं तारागणैर्मण्डितं (१) ॥
 यद्वाऽसौ प्रतिबुद्ध सारथिवरः प्रतिपूर्णचन्द्रप्रभ-
 स्तं राजा प्रतिगृह्य वज्रिवपुषं सूर्यातिरेकप्रभं ।
 हन्ता पश्य ऋषे नृदेवमहितं हेमाग्रविम्बोपम-
 मसितो दृष्ट च तस्य तौ सुचरणौ चक्राङ्गितौ शोभनौ (२) ॥
 प्रत्युत्थाय ततः कृताञ्जलिपुटश्चरणानि सो वन्दते
 अङ्गे गृह्य महात्मशास्त्रकुशलो निधायतः प्रेक्षते ।
 सोऽपश्यदरलक्ष्णैः कवचितं नारायणस्यामवान् -
 शीर्षं कम्प्य स वेदशास्त्रकुशलो द्वे तस्य पश्यं गती (३) ॥
 राजा वा भुवि चक्रवर्त्ति बलवान्बुद्धश्च लोकोत्तमः
 वास्यं त्यक्त्वा सुदीनकायमनसो गम्भीर निश्चस्य च ।
 उद्दिग्मश्च बभूव पार्थिववरः किं ब्राह्मणो रोदिति
 मा विघ्नं खलु पश्यतेऽयमसितः सर्वार्थसिद्धस्य मे (४) ॥
 भूतं व्याहर किन्तु रोदिषि ऋषे श्रेयोऽयं किं पापकं
 पापं नास्ति न चान्तरायमिह भोः सर्वार्थसिद्धस्य ते ।

१ स्वागतं कुमारः साधु तावन्मुहूर्त्तमागमयेह द्रक्ष्यसि यद्य पूर्णमास्यासिति । १ प्रति-
 बुद्धः सारथिवरो हन्ता दृष्ट्वा । २ सोऽवन्दत परिगृह्य निधायन् प्रेक्षत नारायण-
 स्यामवत्सं प्रकम्प्या पश्यदिति । ४ चक्रवर्त्ती त्यक्त्वा सुदीनकायमना गम्भीर
 पश्यत्ययमसित इति ।

आत्मानं बद्ध शोचमी नरपते जीर्णोऽस्मि यज्जर्जरो
यदद्यं भेष्यति बुद्ध लोकमहितो धर्मं यदा वक्ष्यते (१) ॥
न द्रक्ष्ये अद्ध लब्धप्रीतिमनसं इत्यर्थं रोदाम्यहं
यस्या कायि भवन्ति लक्षणवरा द्वात्रिंशतो निर्मलाः ।
दे तस्या गतयो न अन्य त्तियो जानिष्व एवं नृप
राजा वा भवि चक्रवर्त्ति बलवान् बुद्धोऽथ लोकोत्तमः (२) ॥
नायं कामगुणेभिरर्थिक पुनर्बुद्धो अयम्भेष्यति
श्रुत्वा व्याकरणं क्षपेः स नृपतिः प्रीती सुखे लब्धवान् ।
प्रत्युत्थाय ततः कृताञ्जलिपुटश्चरणवसौ वन्दते
देवैस्त्वं स्वभिपूजितः सुबलवानृषिभिश्च संवर्षितः (३) ॥
वन्दे त्वा वरसार्थबाद्ध त्रिभवे सर्वजगत्पूजित-
मसितः प्राह च भागिनेय मुदितः संश्रूयतां भाषितं ।
बुद्धो बोधि यदा शृणोषि जगते वर्त्तेति चक्रे ह्ययं
शीघ्रं प्रव्रज शासनेऽस्य मुनये त्वं प्राप्स्यसे निर्वृतिं (४) ॥
वन्दित्वा चरणौ ह्यसौ मुनिवरः कृत्वा च प्रादक्षिणं
लाभास्ते नृपते सुलब्ध विपुला यस्तादृशस्ते सुतः ।
एषो लोक सदेवकं समनुजं धर्मेण तर्प्येयति
निष्क्रामं कपिलाङ्गयादृषिवरोऽरण्यस्थितः स्वाश्रम इति (५) ॥

इति हि भिक्षुवो जातमात्रस्य महेश्वरो देवपुत्रः शुद्धा-

१ अन्तरायः शोचामि भविष्यति बुद्धे वक्ष्यति इति । २ पश्चात्ति अहं इत्यर्थं रोदि-
म्यहं यस्य काये तस्य गतो अन्यो ततोऽथा जानौहि भविष्यति चक्रवर्त्ती इति ।
३ कामगुणानामर्थिकः पुनर्भविष्यति प्रीतिसुखे अवन्दतेति । ४ वरसार्थबाद्धं सर्वज-
गत्पूजितं भागिनेयं बोधिर्यदा जगति वर्त्तते मुनेः प्राप्स्यसि इति । ५ प्रादक्षिणं
सुक्तं वा लोकं तर्प्येयति निष्क्रामदिति ।

वासकायिकान्देवपुत्रानामन्यैवमाह । योऽसौ मार्घाः असंख्येय-
 कल्पकोटिनियुतशतसहस्रसुकृतकर्मादानशीलचान्तिवीर्यधाम-
 प्रज्ञोपायश्रुतचरणव्रततपःसुचरितचरणो महामैत्रीमहाकर-
 णामहामुदितासमन्वागत उपेक्षासमुद्गतबुद्धिः सर्वसत्त्वहित-
 सुखोद्यतो दृढवीर्यकवचसुसन्नाहसन्नद्धः पूर्वजिनकृतकुशल-
 मूलोदितः शतपुण्यलक्षणसमलङ्कृतः सुकृतनिश्चयपराक्रमः
 परचक्रप्रमथनः सुविमलशुद्धाश्रयसम्पन्नः सुचरितचरणो महा-
 ज्ञानकेतुध्वजो मारबलान्तकरणस्त्रिसाहस्रमहामाहस्रमार्थ-
 वाहो देवमनुष्यपूजितो महायष्टयज्ञः सुसमृद्धपुण्यनिश्चय-
 स्मरणाभिप्रायो जातिजरामरणान्तकरणः सुजातजात इच्छा-
 कुराजकुलसम्भूतो जगद्विबोधयिता बोधिसत्त्वो महासत्त्वो
 मनुष्यलोके उत्पन्नो न चिरादसावनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभि-
 सम्भोत्स्यते । हन्त गच्छामस्तमभिवन्दितुं मानयितुं पूजयितुं-
 मभिष्टोतुमन्येषाञ्च मानामिभूतानां देवपुत्राणां मानमददर्प-
 च्छेदमार्थं तेऽस्मानभिवन्दमानान्दृष्ट्वा तेऽपि बोधिमत्त्वं वन्दि-
 ष्यन्ति मानयिष्यन्ति पूजयिष्यन्ति च तत्तेषां भविष्यति दीर्घ-
 रात्रमर्थाय हिताय सुखाय यावदमृताधिगमाय । राज्ञश्च
 शुद्धोदनस्य जयवृद्धी अनुश्रावितारो भविष्यन्ति तत्त्वव्याकर-
 णेन च बोधिमत्त्वं व्याकृत्य पुनरप्यागमिष्यामः ॥

अथ खलु महेश्वरो देवपुत्रो द्वादशभिर्देवपुत्रसहस्रैः परि-
 वृतः पुरस्कृतः सर्वकपिलवस्तुमहानगरमवभासेन स्फुटयित्वा
 येन राज्ञः शुद्धोदनस्य निवेशनं तेनोपसङ्गामदुपसङ्गस्य दैवा-

रिकेराज्ञातो निवेद्य राज्ञाभ्यनुज्ञातो राजकुलं प्रविश्य बोधि-
सत्त्वस्यपादौ शिरसाभिवन्द्यैकांसमुत्तरासङ्गङ्गत्वानेकशतसहस्रं
कृत्वा प्रदक्षिणां निषद्य बोधिसत्त्वमङ्गे समारोप्य राजानं
शुद्धोदनमाश्रासयति स्म । तुष्टो महाराज भव परमप्रीतश्च ।

तत्कस्माद्धेतोः ।

यथा महाराज बोधिसत्त्वस्य लक्षणैरनुव्यञ्जनैश्च कायः
समलङ्कृतो यथा च कुमारोऽभिभवति सदेवमानुषासुरलोकं
वर्णेन तेजसा लक्ष्म्या च निःसंशयं महाराज बोधिसत्त्वोऽनु-
त्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्भोत्यते ॥

इति हि भिक्षवो महेश्वरो देवपुत्रः सार्द्धं शुद्धावामकायि-
कैर्देवपुत्रैर्बोधिसत्त्वस्य महापूजापस्थानं कृत्वा बोधिसत्त्वं तत्त्व-
व्याकरणेन व्याकृत्य पुनरपि स्वभवनं प्राक्रमत् । तत्रेदमुच्यते ॥

जातस्य तस्य गुणसागरसागरस्य
ज्ञात्वा सुरेश्वरमरुत् भ्रुव ते उदयाः ।
यस्या सुदुर्लभश्रवो बज्रकल्पकोश्यां
हन्तेऽथ तं व्रजम पूजयितुं मुनीन्द्रं (१) ॥
परिपूर्णद्वादशसहस्र मरुद्दिशिष्टा
मणिरत्नचूडसमलङ्कृत ईर्यवन्तः ।
कपिलाकृत्यं पुरवरं समुपेत्य शीघ्रं
दारि स्थिता नरपतेः सुविलम्बचूडाः (२) ॥

१ सुरेश्वरमरुतो भ्रुवं यस्य हन्ताथ व्रजसं जातस्येत्यादि विस्थले कर्मणि षष्ठो
बोधा । २ परिपूर्णद्वादशसहस्रं मरुतो विशिष्टा मणिरत्नचूडासमलङ्कृता ईर्यावन्तः ।

ते द्वारपालभवदन् सुमनोज्ञघोषाः
 प्रतिवेदयस्व नृपतेर्भवन् प्रविश्य ।
 दौवारिको वचन श्रुत्य गृहं प्रविष्टः
 प्रकृताञ्जलिपुटो नृपतिं वभाषे (१) ॥
 जय देव नित्यमनुपालय दीर्घमायुः
 द्वारे स्थिता विपुलपुण्यविशुद्धभासः ।
 मणिरत्नचूडसुविभूषित ईर्ष्यवन्तः
 परिपूर्णचन्द्रवदनाः शशिनिर्मलाभाः (२) ॥
 च्छायां न तेष नृपते कचिदप्यपश्यत्
 शब्दं न चैव चरणोत्क्षिपणे शृणोमि ।
 न च मेदिनीं विचरतो रजमुत्क्षिपन्ति
 दृष्टिं न यान्ति च जनाः समुदीक्षतो वै (३) ॥ •
 कायप्रभा सुविपुला च विभाति तेषां
 वाचा मनोज्ञ यथा नास्तीह मानुषाणां ।
 गम्भीरस्वच्छसुशिलाश्च सुश्राकराश्च
 शङ्का हि मे सुरगणा न हि ते मनुष्याः (४) ॥
 धरपुष्पमाल्यमनुलेपनपट्टदामां
 पाणी गृहीत्य उदीक्षिषु गौरवेण ।
 निःसंशयं नृपति द्रष्टु कुमारमेते

१ प्रतिवेदय वचनं श्रुत्वा । नृपतेरिति द्वितीयार्थे षष्ठी-॥ २ मणिरत्नचूडसुविभूषिता ईर्ष्यावन्तः । ३ तेषां पश्यामि चरणोत्क्षेपणे विचरन्तो रज उत्क्षिपन्ति समुदीक्षन्तः ।
 ४ मनोज्ञा यथा न नास्तीह गम्भीरस्वच्छसुशिलाः स्थाकारा इति ।

देवाधिदेव मरुतागत पूजनार्थं (१) ॥
 राजा निश्चम्य वचनं परमं उदयो
 गच्छा भणा हि प्रविशन्तु गृहं भवन्तः ।
 न हि मानुषाण इयमीदृशं च्छद्भि काचित्
 यथ भाषसे च गुण तेष यथा च इर्या (२) ॥
 दौवारिकः कृताञ्जलिपटो मरुतैवमाह
 प्रविशी भवन्त अनुज्ञातु नराधिपेन ।
 ते हृष्टतुष्टमनसो वरमात्यगन्धं
 गेहं प्रविष्ट नृपतेरमरालयं वा (३) ॥
 दृष्ट्वा च तां सुरवरां प्रविशन्त गेहं
 प्रत्युत्थितो नृपतिरञ्जलि सम्प्रगृह्य ।
 संविद्यन्त इम आसन रत्नपादा
 अत्रानिषीदत भवन्तनुकम्प्य बुद्धा (४) ॥
 ते मानदर्पविगताः स्थित आसनेषु
 यत्प्रार्थि आगत इह नृपते शृणुष्व ।
 पुत्रस्तवातिष्ठयुपुष्यविशुद्धकायो
 जातः सुजातचरणं वय द्रष्टुकामाः (५) ॥
 अस्मो विधिज्ञ वरस्तत्तल्लक्षणज्ञा

१ अनुलेपनपट्टदामानि पाणौ गृहीत्वा उदीक्षन्ते नृपते द्रष्टुं देवाधिदेवं मरुत
 आगता इति । २ गच्छ भण मानुषाणामीदृशी च्छद्भिर्द्वयथा गुणास्तेषां । ३ मरुत एव-
 माह प्रविशन्तु भवन्तोऽनुज्ञातं वरमात्यगन्धं गृहीत्वा प्रविष्टा अमरालयं वा इत्यत्र
 वाञ्छन् इवार्थं तेनामरालयमिवेत्यर्थः । ४ तान् सुरवरान् प्रविशतो गेहमञ्जलिं
 संविद्यन्त इमानि आसनानि रत्नपादानि अत्र निषीदन्तु भवन्तोऽनुकम्प्य बुद्धमिति ।
 ५ स्थिता यत्प्रार्थि आगता इह वयं । अत्र तमित्यूह्य समन्वयः कार्यः ।

येषां यथा भवति या गति यः प्रयोगः ।

तत्साधु पार्थिववर प्रजहस्व खेदं

पश्याम लक्ष्णविचित्रितभूषिताङ्गं (१) ॥

स स्त्रीगणैः परिदृतो नृपतिः प्रहृष्टो

गृह्य कुमारमसमज्ज्वलनार्चिवर्षं ।

उपनामयत् सुरवरानविलम्बचूडां

द्वारान्त निष्क्रमतु कम्पितत्रिसहस्रः (२) ॥

दृष्ट्वैव ते सुरवराः क्रम नायकस्य

ताम्रानखा विमलपत्रविशुद्धतेजाः ।

ते उत्थितास्त्वरितमुपविलम्बचूडा

मूर्द्धाभिवन्दिषु क्रमं विमलप्रभस्य (३) ॥

यथ लक्षणा यथ च दर्शित लक्षिता च

यथ पुण्यतेज शिरमूर्द्धविलोकितञ्च ।

यथ ईर्य नेत्र विमलाप्रभ उर्लकेशा

निःसंशयं स्पृशति बोधि विजित्य मारं (४) ॥

ते तं स्तुवन्ति गुणभूत यथार्थदर्शी

ध्यायी गुणां विगतक्लेशतमोनुदस्य ।

सुचिरेण सत्यरतनस्य हि प्रादुर्भावे

१ वयं स्त्री विधिज्ञाः प्रजहोहि पश्यामो विचित्रलक्ष्णभूषिताङ्गमिति । २ गृह्योत्वा असमज्ज्वलनार्चिवर्षमुपानोयाविलम्बितचूडान् द्वारान्तं निरक्रमतु । अत्र सुरवरानविलम्बितचूडानित्यस्य सुरवराणामविलम्बितचूडानां निकटे इत्यर्थः । ३ क्रमं ताम्रानखा विमलपत्रविशुद्धतेजस उपविलम्बितचूडा मूर्द्धाभिवन्दिषु । ते उत्थिता इत्युसम्भिरार्चः । ४ यथा लक्षणां यथादर्शितां लक्ष्यतां पुण्यतेजः शिरमूर्द्धविलोकितञ्च यथेर्था नेत्रविमलप्रभा उर्लकेशा बोधिर्विजित्येति ।

जातीजरामरणक्लेशरणञ्जहस्य (१) ॥

आदीप्तं सर्व्वं त्रिभवं त्रिभिरग्निं तप्तं
सङ्कल्परागविषयारणिउत्थितेन ।

त्वं धर्ममेघ त्रिसहस्र स्फुटित्व धीर
अमृतोदकेन प्रशमिष्यति क्लेशतापं (२) ॥

त्वं मैत्रवाक्य करुणान्वितं सत्त्वावाक्यो
ब्रह्मस्वरारचितघोषमनोज्ञवाणिं

त्रिसहस्र आज्ञापरिविज्ञापन जगस्य
क्षिप्रं प्रमुञ्च भगवन्महबुद्धघोषं (३) ॥

भग्नाः कुतीर्थिकगणा विपरीतदृष्टी
भवरागबन्धननिमग्न स्थिता भवाग्रे ।

हेतुप्रतीत्य तव शून्य शृणित्य धर्मां
सिंहस्य क्रौष्टुकगणेव पलायितास्ते (४) ॥

भित्त्वा अविद्यपटलं महक्लेशधूमं
पर्य्यस्थिता जनतायै नियतप्रकाशे ।

ज्ञानार्चिं प्रज्ञप्रभविद्यविलोकितेन

सर्व्वं जगे विधमये महदन्धकारं (५) ॥

१ गुणभूतं यथार्थदर्शिनं ध्यात्वा गुणान् सत्यरत्नस्य जातिजरामरणक्लेशरणञ्जह-
स्येति । २ आदीप्तं सर्व्वं त्रिभिरग्निभिस्तप्तं धर्ममेघेन त्रिसहस्रं लोकधातुं स्फुटयित्वा ।
अत्र स्थानद्वयेऽसम्भिरार्चः । ३ मैत्रवाक्यः करुणान्वितस्त्रिसहस्रस्याज्ञापरिविज्ञापनं
जगते महाबुद्धघोषमिति । ४ विपरीतदृष्टयो भवरागबन्धननिमग्ना हेतुप्रतीतान् ।
आयान् श्रुत्वा धर्मान् क्रौष्टुकगणा इवेति । ५ अविद्यापटलं महाक्लेशधूमं पर्य्यव-
स्थिताया जनताया नियतप्रकाशकेन ज्ञानार्चिःप्रज्ञाप्रभाविद्याविलोकितेन अगति
विध्वंसयेति ।

लाभाः सुलब्ध विपुला महमानुषाणां
 यत्रोद्भवोऽद्भुत इहेदृशि शुद्धमत्ते ।
 पिथिता अपायपथ स्कीत मरुत्पथानि
 भेष्यन्ति सत्त्वरतनेन विशोधकेन (१) ॥
 वर्षित्य दिव्यकुसुमां कपिलाङ्गयेऽस्मिन्
 कृत्वा प्रदक्षिण सुवित् च गौरवेण ।
 बुद्धः सुबुद्ध इति वाक्यमुदीरयन्तः
 प्रक्रामन्ते सुरगणा गगने सलीला (२) इति ॥
 इति जन्मपरिवर्त्तो नाम सप्तमः ॥ * ॥

अष्टमाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षवो यामेव रात्रिं बोधिसत्त्वो जातस्तस्यामेव
 रात्र्यां विंशति कन्यासहस्राणि नैगमचक्रियब्राह्मणगृहपति
 महाशाक्यकुलेषु जातानि । तास्य सर्वा मातापितृभिर्बोधि-
 सत्त्वाय दत्ता उपस्थापनपरिचर्यायै ॥ विंशति कन्यासहस्राणि
 राज्ञा शुद्धादनेन दत्तानि बोधिसत्त्वस्योपस्थानपरिचर्यायै ॥
 विंशति कन्यासहस्राणि मित्रामात्यात्मज्ञातिश्यालहितैर्दत्तानि
 बोधिसत्त्वस्योपस्थानपरिचर्यायै ॥ विंशति कन्यासहस्राणि
 अमात्यपार्षदैर्दत्तानि बोधिसत्त्वस्योपस्थानपरिचर्यायै ॥ तदा

१ सुलब्धा मरुन्मानुषाणामिति कर्त्तरिषष्ठो मरुन्मानुषैरित्यर्थः इदृशस्य शुद्धसत्त्वस्य
 पिष्टा अपायपथा स्कीता मरुत्पथा भविष्यन्ति सत्त्वरत्नेन । २ इदृा दिव्यकुसुमानि
 प्रदक्षिणं कृत्वा प्राक्रमन्ति ।

च भिन्नवो महत्कमहस्तिकाद्याः शाक्याः सन्निपत्य राजानं
शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैवमाहुः । तत्त्वत्तु देव जानीयाः देवकुले
कुमार उपनीयतामिति ॥

राजाऽऽह । साधूपनीयतां कुमारस्तेन हि पश्यतां नग-
रमुपशोभ्यन्तां वीथीचत्वरष्टङ्गाटकाऽऽपणरथ्यामुखानि । अप-
नीयन्ताममङ्गल्याः काणकुञ्जवधिरान्धकसंस्थितविरूपरूपाः ।
अपरिपूर्णेन्द्रिया अपनीयन्तां । मङ्गलानि च घुष्यन्तां पुण्यभेर्य-
स्ताद्यन्तां माङ्गल्यघण्टाः । समलङ्घियन्तां पुरवरद्वाराणि ।
वाद्यन्तां सुमनोज्ञतूर्यताडावचराणि । सन्निपात्यन्तां सर्व्वको-
ट्टराजानः । एकीभवन्तु श्रेष्ठिगृहपत्यमात्यदौवारिकपारि-
षद्याः । युज्यन्तां कन्यारथाः । उपानीयन्तां पूर्णकुम्भाः । सन्नि-
पात्यन्तामधीयाना ब्राह्मणाः । अलङ्घियन्तां देवकुलानि ॥
इति हि भिन्नवो यथोक्तं पूर्वं सर्व्वङ्कतमभूत् ॥

ततो राजा शुद्धोदनः स्वगृहं प्रविश्य महाप्रजावतीं गौत-
मीमामस्यैवमाह । अलङ्घियतां कुमारो देवकुलमुपनेष्यते ॥

इति हि साध्वितिप्रतिश्रुत्य महाप्रजावती गौतमी कुमारं
मण्डयति स्म ॥ ततः कुमारो मण्ड्यमानः प्रहसितवदनो व्यप-
गंतभ्रूकुटिकः परमया मधुरया वाचा मातृव्यसारमेवमाह ।
अम्ब कुत्राहमुपनेष्यतेति ॥ आह । देवकुलं पुत्र ॥ ततः
कुमारः स्मितमुपदर्शयन् प्रहसितवदनो मातृव्यसारं गाथा-
भिरध्यभाषत ॥

जातस्य मद्य इय कम्पित त्रिसहस्रः

शक्रश्च ब्रह्मा सुराश्च महोरगाश्च ।
 चन्द्रश्च सूर्य्यं तथ वै अवणः कुमारेो
 मूर्द्धाक्रमेषु निपतित्य नमस्ययन्ते (१) ॥
 कतमोऽन्य देव मम उत्तरियो विशिष्टो
 यस्मिन् मम प्रणयमे त्वमिहाद्य अम्ब ।
 देवातिदेव अज्ज उत्तम सर्वदेवैः
 देवो न मेऽस्ति सदृशः कुत उत्तरी वा (२) ॥
 लोकानुवर्त्तन प्रतीत इति अम्ब यास्ये
 दृष्ट्वा विकुर्वित ममा जनता उदया ।
 अधिमात्र गौरव करिष्यति विचित्रकारो
 ज्ञास्यन्ति देवमनुजाः स्वयमेव देवः (३) ॥

इति हि भिन्नवः सर्वैः स्तुतिभिर्मङ्गलैः प्रत्युपस्थितैरपरि-
 मितालङ्कारालङ्कृतेषु वीथीचत्वरशृङ्गाटकान्तरापणमुखेध्वन्तः-
 पुरेऽस्य कुमारस्य रथमलङ्कृत्य राजा शुद्धोदनो ब्राह्मणनै-
 गमश्रेष्ठिशृङ्गपत्यमात्यकोट्टराजदौवारिकपारिषद्यमित्रज्ञाति-
 परिवृतः पुरस्त्रुतो धूपेन धूपतेन मुक्तपुष्पाभिकीर्त्सेन हयगजर-
 थपङ्क्ति कलिलेनोच्छ्रितच्छत्रध्वजपताकावैजयन्तीनानातुर्यसम्प्र-
 वादितेन मार्गेण कुमारं गृहीत्वा गच्छति स्म ॥ देवती-
 शतसहस्राणि च बोधिसत्त्वस्य रथं वहन्ति स्म ॥ अनेकानि च

१ मम प्रभावादित्यूह्यं इयं भूमिः कम्पिता चिसहस्रो लोकधातुश्च कम्पितः सूर्य्यस्तथा
 मूर्द्धा क्रमेण निपत्य नमस्यन्तः । २ कतमोऽन्यो देवो मम उत्तरो यं मां देवातिदेवो
 ऽहमुत्तमः सर्वदेवेषु उत्तरो भावी कश्चिदित्यर्थः । ३ लोकानुवर्त्तनप्रतीत्यै विकुर्वित-
 मिति विशेषेण छतमनुष्ठितमिति यावत् मम अतिमात्रं गौरवं विचित्राकार इति ।

देवपुत्राप्सरःकोटीनियुतशतसहस्राणि गगनतलगतानि पुष्पव-
र्षाण्यभिप्रवर्षन्ति त्वर्याणि च प्रवादयन्ति स्म ॥ इति हि राजा
शुद्धोदनो महता राजव्यूहेन महत्या राजह्नीं महता राजा-
नुभावेन कुमारं गृहीत्वा देवकुलं प्रवेशयति स्म ॥ समनन्तरं
प्रतिष्ठापितञ्च बोधिसत्त्वेन दक्षिणचरणः क्रमतलस्तस्मिन्
देवकुलेऽथ ता अचैतन्या देवप्रतिमाः (तद्यथा । शिवस्कन्दना-
रायणकुबेरचन्द्रसूर्यवैश्रवणशक्रब्रह्मलोकपालप्रभृतयः प्रतिमाः)
सर्वाः स्नेभ्यः स्नेभ्यः स्थानेभ्यो व्युत्थाय बोधिसत्त्वस्य क्रमतलयो-
र्निपतन्ति (१) स्म ॥ तत्र देवमनुष्याः शतसहस्राणि ह्रीह्रीकार-
किलकिलाप्रमुखप्रखण्डितशतसहस्राणि प्रामुञ्चच्चैलविस्फेपणानि
चाकार्षुः ॥ सर्वञ्च कपिलवस्तुमहानगरं षड्विकारं प्राकम्पितं ।
दिव्यानि च पुष्पाणि च प्रावर्षन् ॥ त्वर्यशतसहस्राणि चाघ-
ट्टितानि प्रणेदुः ॥ यासाञ्च देवतानान्ताः प्रतिमास्ताः सर्वाः
खल्वरूपमुपदर्शयन्मा गाथा अभवन्त ।

नो मेरुर्गिरिराज पर्वतवरो जातू नमेत्सर्षपं
नो वा सागर नागराजनिलयो जातू नमेद्गोष्पदं ।
चन्द्रादित्य प्रभङ्गरा प्रभकरा खद्योतकं नो नमेत्
प्रज्ञापुण्यकुलोदितो गुणधरः कस्मान्नमेद्देवताः (२) ॥
यदत् सर्षप गोष्पदे च सलिलं खद्योतका वा भवे-
देवञ्च त्रिसहस्रदेवमनुजा ये केचि मानाश्रिताः ।

१ घातनलयोर्निपतन्ति । २ गिरिराजः पर्वतवरो जातु सारो जातु चन्द्रादित्यौ
प्रभङ्गरौ प्रभकरमिति ।

मेरुसागरचन्द्रसूर्यसदृशो लोके स्वयम्भूतमो
यं लोको ह्यभिवन्द्य लाभ लभते स्वर्गन्तया निवृत्तिं (१) ॥

अस्मिन् खलु पुनर्भिक्षवो बोधिसत्त्वेन देवकुले प्रविश्य
सन्दर्श्यमाने (२) द्वात्रिंशतां देवपुत्रशतसहस्राणामनुत्तरायां
सम्यक्सम्बोधा चिन्तान्युदपद्यन्त ॥ अयं हि भिक्षवो हेतु-
स्थं प्रत्ययो येनोपेक्षको बोधिसत्त्वो भवति स्म ॥ देवकुलमु-
पनीयमान इति ॥ * ॥

इति देवकुलोपनयनपरिवर्त्तो नामाष्टमः ॥ ८ ॥

नवमाध्यायप्रारम्भः ॥

अथ खलु भिक्षव उदायनो नाम ब्राह्मणे राज्ञः पुरोहित-
उदायिनः पिता स पञ्चमात्रैर्ब्राह्मणशतैश्च परिवृतो हस्तोत्तरे
चिचानक्षत्रे राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैवमाह । यत्खलु देव
जानीया आभरणानि कुमारस्य क्रियतामिति ॥ राजा तमाह ।
वाढं गाढं क्रियतामिति । तत्र राज्ञा शुद्धोदनेन पञ्चमात्रैश्च
शाक्यशतैः पञ्चमात्राण्याभरणशतानि कारितान्यभूवन् ।
तद्यथा । हस्ताभरणानि पादाभरणानि मूर्द्धाभरणानि कण्ठा-
भरणानि मुद्रिकाभरणानि कर्णिकाः केयूराणि मेखलाः सुवर्ण-
सूत्राणि किङ्किणीजालानि रत्नजालानि मणिप्रत्युप्ताः पादुका
गानारत्नसमसङ्कृता हाराः कटका हर्षा मुकुटानि कार-

१ सर्वथा सर्वान् येकेचिन्नानात्रिता मेरुसागरचन्द्रसूर्यसदृशे लाभमिति । विसहस्र-
शब्देन विसहस्रलोकभातुव्यते । २ सन्दृष्टे इत्युचितमिति ।

चित्वा च पुष्यनक्षत्रयोगमनुयुक्तेन ते शाक्यराजानं शुद्धोदनमु-
पसङ्गम्यैवमाहुः । दत्तदेव मण्ड्यतां कुमार इति ॥

राजा आह । अलमलङ्कृतस्य पूजितो भवद्भिः कुमारः ।
मयाऽपि कुमारस्य सर्वाभरणानि कारितानि ॥

तेऽवोचन् । सप्तसप्तरात्रिन्दिवमस्माकमाभरणानि कुमारः
काये आवध्नातु ततोऽस्माकममोघो व्यायामो भविष्यतीति ॥

तत्र रात्रौ विनिर्गतायामादित्य उदिते विमलव्यूहनामो-
द्यानं तत्र बोधिसत्त्वो विनिर्गतोऽभूत् । तत्र महाप्रजावत्या गौ-
तम्य बोधिसत्त्वोऽङ्गे गृहीतोऽभूत् ॥ अशीतिश्च स्त्रीसहस्राणि प्रत्यु-
द्गम्य बोधिसत्त्वस्य वदनं प्रेक्षन्ते स्म ॥ दश च कन्यासहस्राणि
प्रत्युद्गम्य बोधिसत्त्वस्य वदनं प्रेक्षन्ते स्म ॥ पञ्च ब्राह्मणसहस्राणि
प्रत्युद्गम्य बोधिसत्त्वस्य वदनं प्रेक्षन्ते स्म ॥ तत्र यानि भद्रिकेण
शाक्यराजेनाभरणानि कारितान्यभूवन् । तानि बोधिसत्त्वस्य
काये आवध्यन्ते स्म । तानि समनन्तरं बद्धानि बोधिसत्त्व-
कायप्रभया जिह्वीकृतान्यभूवन् । न भासन्ते न तपन्ति स्म
न विरोचन्ते स्म ॥ तद्यथापि नाम जाम्बूनदस्य सुवर्णस्य पुरतो
मसीपिण्ड उपनिक्षिप्तो न भासते न तपति न विरोचते ।
एवमेव तान्याभरणानि बोधिसत्त्वस्य कायप्रभया स्पृष्टानि
न भासन्ते न विरोचन्ते न तपन्ति स्म ॥ एवं यान्याभरणानि
बोधिसत्त्वस्य काये आवध्यन्ते स्म तानि जिह्वीभवन्ति स्म ।
तद्यथापि नाम मसीपिण्डः ॥ तत्र विमला नान्युद्यानदेवता
सा औदारिकमात्मभावमभिसुन्दर्यं पुरतः स्थित्वा राजानं

शुद्धोदनस्तच्च महान्तं शाक्यगणं गाथाभिरध्यभाषते स्म ।

सर्व्वेयं त्रिसाहस्रमेदिनी सनगरनिगमा पूर्णा काञ्चन-
सिञ्चिता यदि भवेत्सुखचिर विमला एकाकिनी ।

जम्बूकाञ्चनेन भवति उपगता न भासी इतरः सकाञ्चनप्रभः
शिरिरहितो जाम्बुकाञ्चनसन्निभा पुनर्भवेत् सकल इयं मही (१) ॥
रोमे आभ प्रमुक्त नायके हिरिशिरिभरिते ना भासी न तपो
न शोभते

न च प्रभवति आभायैः सुगतस्य काचि ना भवति यथा मसिः
स्वतेजेन ।

अयं खलङ्कृतो गुणशतभरितो नो तस्याभरणानि विरोचिषु
सुविमलवपुषश्चन्द्रसूर्य्यप्रभाश्च ज्योतिषा तथ मणिज्वलनाः (२) ॥

शक्रब्रह्मप्रभा न भासते पुरतः शिरिघने यस्या लक्षण काच
चिचितः परमशुभफलैः किं तस्या भरणेभिरितरैः परकृत-
करणैः ।

अपनेथा भरणा मा हेठता अबुध बुधकरो नायङ्कुचिम-
भूषणार्थिकः

परममतिकरखेटस्याभरणानि दर्थि एष सुखचिर विम-
लान् (३) ॥

१ सुखचिरा जाम्बूनदकाञ्चनेन नभासते शिरिरहितो जाम्बूनदकाञ्चनसन्निभा
सकला इति । २ रोमणामाभा प्रमुक्ता नायकेन श्रीश्रीभरिता श्रीश्री-
परिपूर्णा न भासते तपति शोभते आभया सह काये “न भवति” न शोभते इत्यु-
चितम् स्वतेजसा गुणशतपरिपूर्णसमाभरणानि विरोचयन्ति सुविमलवपुषं ज्योति-
षश्च तथा मणिज्वलना इति । ३ ओषणे यस्य लक्षणैः कायसस्याभरणैरपनयता-
भरणानि हेठयत चेदीभ्य आभरणानि ददत एतानि सुखचिरविमलानि ।

सहजातो यत्सुभूषिच्छन्दको नृपतिकुल शुभे

तुष्टाः शक्य विस्मिताश्च अभवन्प्रमुदितमनसो ।

वृद्धिः शाक्य कुलनन्दनस्य चान्तमा भविष्यति विपुला (१) ।

इत्युक्त्वाऽमौ देवता बोधिसत्त्वं दिव्यैः पुष्पैरभ्यवकीर्य तत्रै-
वान्तर्दधे ॥ * ॥

इति आभरणपरिवर्त्तो नाम नवमः ॥ ८ ॥ * ॥

दशमाध्यायप्रारम्भः ।

इति हि भिक्षवः संवृद्धः सन् कुमारः । तदा माङ्गल्यशतस-
हस्रैः लिपिशालामुपनीयते स्म ॥ दशभिर्दारकसहस्रैः परिवृतः
प्ररुद्धतः दशभिश्च रथसहस्रैः स्वादनीयभोजनीयास्वादनीयप-
रिपूर्णेर्हिरण्यसुवर्णपरिपूर्णेश्च ॥ येन कपिलवस्तुनि महानगरे
वीथीचत्वररथ्यान्तरापणमुखेष्वभ्यवकीर्यतेऽस्माभिर्विश्राम्यते अ-
ष्टाभिश्च त्वर्यशतसहस्रैः प्रघोष्यमानैः । महता च पुष्पवर्षणाभि-
प्रवर्षता (२) वितर्दिनिर्युहतोरणगवाक्षहर्म्यकूटागारप्रासादत-
लेषु कन्याशतसहस्राणि स्थितान्यभूवन् । विगलितालङ्काराभर-
णालङ्कृतानि रत्नभद्रं करेण गृहीतानि मार्गशोधयन्त्यो बोधि-
सत्त्वस्य पुरतो गच्छन्ति स्म । अष्टौ च मरुत्कन्यासहस्राणि बोधि-
सत्त्वं प्रेक्ष्यमाणाः कुसुमानि च क्षिपन्ति स्म ॥ देवनागयक्षगन्ध-
र्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगास्त्रार्द्धकायिका गगनतलात्पुष्पपट्ट-

१ यो भूषणैः सच्छन्दको नृपतिकुले शाक्याः शाक्यकुलनन्दनस्येति । २ उपलक्षिता-
नोत्पन्नम् ।

दामान्यभिप्रलम्बयन्ति स्म ॥ सर्व्वे च शाक्यगणाः शुद्धोदनं
 राजानं पुरस्कृत्य बोधिसत्त्वस्य पुरतो गच्छन्ति स्म ॥ अनेनैवं-
 रूपेण व्यूहेन बोधिसत्त्वो लिपिशालामुपनीयते स्म ॥ समनन्तरं
 प्रवेशितश्च बोधिसत्त्वो लिपिशालां ॥ अथ विश्वामित्रो नाम
 दारकाचार्य्यो बोधिसत्त्वस्य श्रियञ्च तेजश्च असहमानो धरणि
 तलेऽधोमुखः प्रपतति स्म ॥ तं तथा पतितं दृष्ट्वा शुभाङ्गो नाम
 तुषितकाधिको देवपुत्रो दक्षिणेन करतलेन परिगृह्योत्था-
 पयामास । उत्थाप्य च गगनतलस्थो राजानं शुद्धोदनं तच्च
 महान्तं जननिकायं गाथाभिरध्वभाषत ।

शास्त्राणि यानि प्रचरन्ति च देवलोक-
 सङ्ख्या लिपिश्च गणनाऽपि च धातुतन्त्रं ।
 ये शिल्पयोग पृथुलौकिक अप्रमेया-
 स्तेष्वेषु शिचितुं पुरा बज्रकल्पकोट्यः (१) ॥
 किन्तु जनस्य अनुवर्त्तनतां करोति
 लिपिशालमागतुं सुशिचितशिचणार्थं ।
 परिपादनार्थमज्जदारक अग्रयाने
 अन्यांश्च सत्त्वनियुतानमृते विनेतुं (२) ॥
 लोकोत्तरेषु चतुःसत्यपठे विधिज्ञो
 हेतुप्रतीत्यकुशलो यथ सम्भवति ।

१ ये शिल्पयोगा पृथगे लौकिका शिचितः पुरा बज्रकल्पकोटिपर्य्यन्तमिति ।
 २ किन्तु “जनस्यानुवर्त्तनतां” लोकानुसारतां लिपिशालायां गच्छतु “परिपाच-
 नार्थं” परिपाककरणार्थं बज्रदारकान् “अग्रयाने” वेद्ययानाणां धर्मैः अन्यानि च
 सत्त्वनियतानि इति ।

यथ चानिरोधक्षयसंस्कृतसूतिभाव-

क्षस्मिन्विधिज्ञः किमथो लिपिशास्त्रमात्रे (१) ॥

नैतस्य आचरितु उत्तरि वा त्रिलोके

सर्वेषु देवमनुजेष्वयमेव ज्येष्ठः ।

नामानि तेष लिपिनां न हि वेत्थ यूयं

यत्रैष शिञ्चितु पुरा बद्धकल्पकोव्यः (२) ॥

यश्चित्रधार जगतो विविधां विचित्रा-

मेकक्षणेन अयु जानति शुद्धसत्त्वः ।

अदृश्यरूपरहितस्य गतिञ्च वेत्ति

किं वा पुनोऽथ लिपिमक्षर दृश्यरूपां (३) ॥

इत्युक्त्वा स देवपुत्रो बोधिसत्त्वं दिव्यैः कुसुमैरभ्यर्च्य तत्रै-
वान्तर्दधे ॥ तत्र धात्र्यश्च चेटीवर्गाश्च स्थापिता अभूवन् ।
परिशेषाः शाक्याः शुद्धोदनप्रमुखाः प्राक्रामन्त ॥

अथ बोधिसत्त्व उरगसारचन्दनमयं लिपिफलकमादाय
दिव्यवर्षकं सुवर्षतिलकं समन्तान्मणिरत्नप्रत्युप्तं विश्वामित्रमा-
चार्यमेवमाह । कतमां भो उपाध्याय लिपिं मे शिञ्चयिष्यसि ।
ब्राह्मीं खरोष्टीं पुष्करसारीं अङ्गलिपिं वङ्गलिपिं मगधलिपिं
माङ्गल्यलिपिं मनुष्यलिपिं अङ्गुलीयलिपिं शकारिलिपिं ब्रह्मव-
ल्लीलिपिं द्राविडलिपिं किनारिलिपिं दक्षिणलिपिं उग्रलिपिं
सङ्खालिपिं अनुलेमलिपिं अर्द्धधनुर्लिपिं दरदलिपिं खास्य-

१ चतुःसत्यपथेषु चेतुःप्रतीतिकुशलो यथा निरोधक्षयसंस्कृतसूतिभाव इति । २ आच-
रणमित्यूह्य आचरणमाचरितुमुत्तीर्णस्वायां लिपीनां वेद शिञ्चितः पुरा बद्धकल्प-
कोटिपथ्येकमिति । ३ विचित्रो जगतोऽयं जानाति पुनरथ लिपिमक्षरस्येति ।

लिपिं चीनलिपिं कृणलिपिं मध्याक्षरविसरलिपिं पुष्पलिपिं
 देवलिपिं नागलिपिं यक्षलिपिं गन्धर्व्वलिपिं किन्नरलिपिं
 महोरगलिपिं असुरलिपिं गरुडलिपिं मृगचक्रलिपिं चक्रलिपिं
 वायुमरुद्गलिपिं भौमदेवलिपिं अन्तरीक्षदेवलिपिं उत्तरकुह-
 दीपलिपिं अपरगौडानिलिपिं पूर्व्वविदेहलिपिं उत्क्षेपलिपिं
 निक्षेपलिपिं त्रिक्षेपलिपिं प्रक्षेपलिपिं सागरलिपिं वज्रलिपिं
 लेखप्रतिलेखलिपिं अनुद्रुतलिपिं शास्त्रावर्त्तलिपिं गणना-
 वर्त्तलिपिं उत्क्षेपावर्त्तलिपिं निक्षेपावर्त्तलिपिं पादलिखितलिपिं
 द्विरुत्तरपदसन्धिलिपिं यावद्दशोत्तरपदसन्धिलिपिं अध्याहा-
 रिणिलिपिं सर्व्वरुतसङ्ग्रहणिलिपिं विद्यानुलोमालिपिं विमिश्रि-
 तलिपिं ऋषितपस्तत्रां रोचमानान्धरणीप्रेक्षणलिपिं सर्व्वौष-
 धिनिबन्धां सर्व्वसारसङ्ग्रहणो सर्व्वभूतरुतयहणीमासान्नो उपा-
 ध्याय चतुःषष्टिलिपीनां कतमां लिपिं मां त्वं शिञ्जयिष्यसि ॥

अथ विश्वामित्रो दारकाचार्य्यो विस्मितः प्रहसितवदनो
 हतमददर्प्यं दूमां गाथामभाषत ।

आश्चर्य्यं शुद्धसत्त्वस्य लोके लोकानुवर्त्तिनः
 शिञ्चितः सर्व्वशास्त्रेषु लिपिशालामुपागतः ॥
 येषामहं नामधेयं लिपीनां न प्रजानामि ।
 तत्रैव शिञ्चितः सन्तो लिपिशालामुपागतः ॥
 वक्त्रं चास्य न पश्यामि मूर्द्धानं तस्य नैव च ।
 शिञ्जयिष्ये कथं ह्येनं लिपिप्रज्ञापारगतं ॥
 देवातिदेवो ह्यतिदेवः सर्व्वदेवोत्तमो विभुः ।

अममस्य विशिष्टस्य लोकेष्वप्रतिपुङ्गलः ॥

अस्यैव त्वनुभावेन प्रज्ञोपायं विशेषतः ।

शिक्षितं शिक्षयिष्यामि सर्व्वलोकपरायणं ॥

इति हि भिक्षुवो दश दारकसहस्राणि बोधिसत्त्वेन साङ्गं
लिपिं शिक्षन्ते स्म ॥ तत्र बोधिसत्त्वाधिष्ठानेन तेषां दारकाणां
मातृका वाचयतां । यदा अ-कारं परिकीर्त्तयन्ति स्म । तदा
अनित्यः सर्व्वसंस्कारशब्दो निश्चरति स्म । आ-कारे परि-
कीर्त्तमाने आत्मपरहितशब्दो निश्चरति स्म । इ-कारे इन्द्रि-
यवैपुल्यशब्दः । ई-कारे ईतिबहुलं जगदिति । उ-कारे उप-
द्रवबहुलं जगदिति । ऊ-कारे ऊनसत्त्वं जगदिति । ए-कारे एष
णसमुत्थानदोषशब्दः । ऐ-कार ऐरपथः श्रेयानिति । आ-कारे
आघोत्तरशब्दः । औ-कारे औपपादुकशब्दः । अं-कारे अमो-
घोत्पत्तिशब्दः । अः-कारे अस्तंगमनशब्दो निश्चरति स्म ॥
क-कारे कर्मविपाकावतारणशब्दः । ख-कारे खसमसर्व्वधर्म-
शब्दः । ग-कारे गम्भीरधर्मप्रतीत्यसमुत्पादावतारणशब्दः ।
घ-कारे घनपटलाविद्यामोहान्धकारविधमनशब्दः । ङ-का-
रेऽङ्गविशुद्धिशब्दः । च-कारे चतुरार्यसत्यपथशब्दः । छ-कारे
छन्दरागप्रहाणशब्दः । ज-कारे जरामरणसमतिक्रमणशब्दः ।
झ-कारे झषध्वजवरनियहणशब्दः । ञ-कारे ज्ञापनशब्दः ।
ट-कारे पटोपच्छेदनशब्दः । ठ-कारे ठपनीयप्रश्नशब्दः ।
ड-कारे डमरमारनिग्रहणशब्दः । ढ-कारे मीढविषया इति ।
ण-कारे रेणुकेशा इति । त-कारे तथातामन्नेदशब्दः । थ-कारे

यामबलवेगवैशारद्यशब्दः । द-कारे दानदमसयमसौरभ-
 शब्दः । ध-कारे धनमार्थाणां सप्तविधमिति । न-कारे नाम-
 रूपपरिज्ञानशब्दः । प-कारे परमार्थशब्दः । फ-कारे फलप्राप्ति-
 साक्षात्क्रियाशब्दः । ब-कारे बन्धनमोक्षशब्दः । भ-कारे
 भवति भवशब्दः । म-कारे मदमानोपशमनशब्दः । य-कारे
 यथावद्भूमिप्रतिषेधशब्दः । र-कारे रत्यरतिपरमार्थरतिशब्दः ।
 व-कारे वरयानशब्दः । श-कारे शमयविपश्यनाशब्दः । ष-कारे
 षडायतननिग्रहषडभिज्ञज्ञानावाप्तिशब्दः । स-कारे सर्वज्ञ-
 ज्ञानाभिसम्बोधनशब्दः । ह-कारे हतक्लेशविरागशब्दः । ल-कारे
 परिकीर्त्यमानक्षणपर्यन्ताभिलाषसर्वधर्मशब्दो निश्चरति स्म ॥

इति हि भिन्नवस्तेषां दारकाणां मातृकां वाचयतां बोधि-
 सत्त्वानुभावेनैव प्रमुखान्यसङ्ग्रेयानि धर्ममुखसहस्राणि निश्च-
 रन्ति स्म ॥ तदाऽनुपूर्व्वेण बोधिसत्त्वेन लिपिशालास्थितेन
 द्वात्रिंशद्द्वारकसहस्राणि परियाचितान्यभूवन् । अनुत्तरांयां
 सम्यक्सम्बोधौ चित्तान्युत्पादितानि द्वात्रिंशद्द्वारकसहस्राणां ।
 अयं हेतुरयं प्रत्ययो यच्छिचितोऽपि बोधिसत्त्वे लिपिशाला-
 मुपागच्छति स्म ॥

इति लिपिशालासन्दर्शनपरिवर्त्तो नाम दशमः ॥

एकादशाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिन्नवो यावद्विष्टब्धः कुमारः । अथापरेण सम-
 येन कुमारस्तदन्यैः कुमारैरमात्यपुत्रैः सार्द्धं कृषियाममवलो-

कथितुं गच्छन्ति स्म । अवलोक्य च कृषिकर्मान्तमन्यतमामुद्यान-
भूमिं प्रविशति स्म ॥ तत्र बोधिसत्त्व एकाकी अद्वितीयो
अनुचक्रुममाणोऽनुविचरञ्जम्बुवृक्षमपश्यत् प्रासादिकं दर्श-
नीयं । तत्र बोधिसत्त्वश्चायायां पर्यन्तेन निषीदति स्म ॥ निषद्य
च स बोधिसत्त्वश्चित्तैकाग्रतामासादयति स्म । आसाद्य च
विविक्तं कामैर्विविक्तं पापकैरकुशलैर्धर्मैः सवितर्केण सुविचार-
णेन विवेकजं प्रीतिसुखं प्रथमं ध्यानमुपसम्यद्य विहरति स्म ॥
सवितर्कविचारणां व्युपसमादध्यात्मसम्प्रसादाच्चेतस एकाभि-
भावादवितर्कमविचारं प्रीतिसुखं द्वितीयं ध्यानमुपसम्यद्य
विहरति स्म ॥ स प्रीतेर्विरागादुपेक्षको विहरति स्म । स्मृति-
मान् सम्प्रजानन्मुखश्च कायेन प्रतिसंवेदयति स्म ॥ यत्तदार्थ्या
आचक्षन्ते उपेक्षकः स्मृतिमान् सुखविहारी निष्प्रीतिकं तृती-
यकं ध्यानमुपसम्यद्य विहरति स्म ॥ स सुखस्य च प्रहाणाद्दुः-
खस्य च प्रहाणात् पूर्वमेव च सौमनस्यदौर्मनस्ययोरस्तङ्गमा-
द्दुःखसुखोपेक्षास्मृतिपरिशुद्धं चतुर्थं ध्यानमुपसम्यद्य विहरति
स्म ॥ तेन च समयेन पञ्च क्षययो बाह्याः पञ्चाभिज्ञाः ऋद्धि-
मन्तो विहायसङ्गमा दक्षिणाया दिश उत्तरां दिशं गच्छन्ति
स्म ॥ ते तस्य वनषण्डस्योपरिगच्छन्तः प्रत्याहता इव न
शक्नुवन्ति स्म गन्तुं । ते संविग्ररोमकूपजाता इमां गायाम-
भाषन्त ।

वयमिह मणिवज्रकूटं गिरिं मेरुमभ्युद्गतं तिर्य्यगत्यर्थवि-
स्तारिकं ।

गज इव सहकारशाखाकुलां वृक्षवृन्दां प्रदारित निर्धाविताऽ-
नेकशः (१) ॥

वयमिह मरुणां पुरे चाऽपि शक्ता गता यच्चगन्धर्ववेश्मानि
चोद्धूँ नभे निश्रिताः ।

इमं पुनर्वनषण्डमासाद्य सीदाम भोः कस्य लक्ष्मीर्निवर्त्तेति
ऋद्धेर्बलं (२) ॥

अथ तत्र या वनषण्डदेवता सा तानृषीन् गाययाऽध्यभाषत ।

नृपतिपतिकुलोदितः शाक्यराजात्मजो बालसूर्य्यप्रकाशप्रभः ।

स्फुटितकमलगर्भवर्णप्रभश्चारुचन्द्राननो लोकज्येष्ठो विदुः ॥

अयमिह वनमाश्रितो ध्यानचिन्तापरो देवगन्धर्व्वनागेन्द्रय-
क्षार्चितः ।

भवशतगुणकोटीसंवर्द्धितस्तस्य लक्ष्मीर्निवर्त्तेति ऋद्धेर्बलं (३) ॥

ततस्तेऽधस्तादवलोकयन्तोऽद्राक्षुः कुमारं श्रिया तेजसा च
जाज्वल्यमानं ॥ तेषामेतदभूत् । कोन्वयं निषण्णः । वैश्रवणो धना-
धिपतिर्भवेत् । आहोस्विन्मारः कामाधिपतिः । अथ महोर-
गेन्द्रः । अथेन्द्रो वज्रधरः । अथ रुद्रः कुम्भाण्डाधिपतिः ।
अथ कृष्णो महोत्साहः । उत चन्द्रो देवपुत्रः । उत सूर्य्यः सहस्र-
रश्मिः । उत राजा चक्रवर्त्ती भविष्यति । तस्याञ्च वेलाया-
मिमां गायामभाषन्त ।

१ तिर्य्यगत्यर्थविस्तारं सहकारशाखाकुलान् वृक्षवृन्दान् प्रदार्य्य “ निर्धाविता ”
निर्धावमाना अभविसेत्यर्थः । २ मरुतां गन्तुं यच्चगन्धर्व्ववेश्मानि नभसि “ निश्रिताः ”
आश्रिताः सीदामो निवर्त्तयति ऋद्धेर्बलमित्यस्माकं ऋद्धेर्बलमित्यर्थः । ३ निष-
ण्णयतीति ।

रूपं वैश्रवणातिरेकसदृशं व्यक्तं कुवेरो ह्ययं
आहो वज्रधरस्य वैष प्रतिमा चन्द्रोऽथ सूर्यो ह्ययं ।
कामोऽङ्गाधिपतिश्च वा प्रतिकृती रुद्रस्य कृष्णस्य वा
श्रीमान् लक्षणचित्रिताङ्ग अनघो बुद्धोऽथ वा स्यादयं (१) ॥

ततः सां वनदेवता तानृषीन् गायया प्रत्यभाषत ।
या श्रीवैश्रवणे च वै निवसते या वा सहस्रेक्षणे
लोकानां परिपालकेषु चतुर्षु या वा सुरेन्द्रश्रियां ।
ब्रह्मे या च सहाम्यतौ निवसते या च ग्रहेषु श्रियः
सा श्रीः प्राप्य इमं हि शाक्यतनयं नोपैति कान्तिं किल (२) ॥

अथ ते क्षयस्तस्या देवताया वचनमुपश्रुत्य धरणितले
प्रतिष्ठन्तः पश्यन्ति स्म बोधिसत्त्वं ध्यायन्तं मण्ड्यमानेन कायेन
तेजोराशिमिव ज्वलन्तं ॥ ते बोधिसत्त्वमुपनिधाय गाथाभिर-
भितुष्टुवः ॥ तत्रैक आह ।

लोके क्लेशाग्निसन्तप्ते प्रादुर्भूतो ह्ययं हृदः ।

अयं तं प्राप्यते धर्म्मं यज्जगन् मोचयिष्यति ॥

अपरोप्याह ।

अज्ञानतिमिरे लोके प्रादुर्भूतः प्रदीपकः ।

अयं तं प्राप्यते धर्म्मं यज्जगद्वासयिष्यति ॥

अपरोऽप्याह ।

शोकसागरकान्तारे यानश्रेष्ठमुपस्थितं ।

अयं तं प्राप्स्यते धर्मं यज्जगत्तारयिष्यति ॥

अपरोप्याह ।

क्लेशबन्धनबद्धानां प्रादुर्भूतः प्रमोचकः ।

अयं तं प्राप्स्यते धर्मं यज्जगन्मोचयिष्यति ।

अपरोप्याह ।

जराव्याधिकिलिष्टानां प्रादुर्भूतो भिषग्वरः ।

अयं तं प्राप्स्यते धर्मं जातिमृत्युप्रमोचकं ॥

अथ खलु ते ऋषयो बोधिसत्त्वमाभिर्गाथाभिस्तुत्वा त्रिःप्रद-
क्षिणीकृत्य विहायसा प्राक्रामन् ॥ राजाऽपि शुद्धोदनो बोधिस-
त्त्वमपश्यन् बोधिसत्त्वेन विना न रमते स्म ॥ सोऽवोचत् । कुमारः
क्व गतो नैनं पश्यामीति ॥ तत्र महान् जननिकायो निर्धावितो-
ऽभूत् कुमारं परिगवेषमाणः ॥ ततोऽन्यतम अमात्यो बोधिसत्त्वं
पश्यति स्म जम्बुच्छायायां पर्यङ्कनिषण्णं ध्यायन्तं ॥ सा च
वृक्षाणां तस्मिन् समये छाया परिवृत्ताऽभूत् । जम्बुच्छाया च
बोधिसत्त्वस्य कायं न विजहाति स्म ॥ स तं दृष्ट्वा आश्चर्यप्राप्तः
तुष्ट उदयमनाः प्रमुदितः प्रीतिसौमनस्यजातः शीघ्रं शीघ्रं
त्वरमाणरूपो राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्य गाथाभिरध्यभाषत ।

पश्य देवकुमारोऽयं जम्बुच्छायां हि ध्यायति ।

यथा शक्रोऽथवा ब्रह्मा श्रिया तेजेन शोभते (१) ॥

यस्य वृक्षस्य छायायां निषण्णोवरलक्षणः ।

सैनं न जहते छाया ध्यायन्तं पुरुषोत्तमं (२) ॥

अथ राजा शुद्धोदनो येन सजम्बुवृक्षेनोपसङ्क्रामन् सो-
ऽद्राचीत् बोधिसत्त्वं श्रिया तेजसा च ज्वलन्तं दृष्ट्वा चेमां
गाथामभाषत ।

ऊताशनो वा गिरिमूर्ध्नि संस्थितः शशीव नक्षत्रगणावकीर्णः ।
वेधन्ति गात्राणि मि पश्यतो दमं ध्यायन्तु तेजेन प्रदीपकल्पं (१) ॥

स बोधिसत्त्वस्य पादावभिवन्द्येमां गाथामभाषत ।

यदा चासि मुने जातो यदा ध्यायसि वार्चिष्मन् ।
एकद्विरपि ते नाथ पादौ वन्दे विनायक (२) ॥

तत्र तिलवाहका दारकाः शब्दं कुर्वन्ति स्म । तानमात्या
एवमाहुः । मा शब्दं कार्यमिति ॥

तेऽवोचन् । किमेतदिति ॥ अमात्या आहुः ।

व्यावृत्ते तिमिरनुदस्य मण्डलेऽपि व्योमाभं शुभवरलक्षणा-
यधारिं (३) ।

ध्यायन्तं गिरिमिव निश्चलं नरेन्द्रपुत्रं सिद्धार्थं न जहाति
सैव वृक्षच्छाया ॥

तत्रेदमुच्यते ।

ग्रीष्मे वसन्त समुदागत ज्येष्ठमासे

सम्पुष्पिते कुसुमपल्लवसम्प्रकीर्णे ।

क्रौञ्चामयूरशुकशारिकसम्प्रघुष्टे

भूयिष्ठ शाकियसुता अभिनिष्क्रमन्ति (४) ॥

१ दहन्ति गात्राणि मे पश्यन्तं दमं ध्यायन्तं तेजसेति । २ एकं प्रथमं द्वितीयमाप ते
पादमित्युचितम् । ३ शुभवरायलक्षणाधरं । ४ वसन्ते समुदागते क्रौञ्चमयूरशुकशा-
रिकसम्प्रघुष्टे भूयिष्ठाः शाक्यसुता अभिनिष्क्रमन्ति चेति ।

च्छन्देत्युवाच परिवारितु दारकेभिः
 हन्ता कुमार विनिगच्छम लोचनार्थं ।
 किं वो गृहे निवसतां हि यथा द्विजस्य
 हन्त ब्रजाम वय चोदननारिसङ्गं (१) ॥
 मध्याह्नकालसमये सुविशुद्धसत्त्वः
 पञ्चाशतैः परिवृतः सह चेटकेभिः ।
 न च मातु नैव च पितुः प्रतिवेदयित्वा
 मो बुद्ध निष्क्रमिति गच्छि कृषाणयामं (२) ॥
 तस्मिंश्च पार्थिववरस्य कृषाणयामे
 जम्बुद्रुमोऽभवदनेकविशालशाखः ।
 दृष्ट्वा कुमार प्रतिबुद्ध दुःखेन चाज्ञो
 धिक् संस्मृतेति बज्रदुःखकृषिं करोति (३) ॥
 सो जम्बुच्छायमुपगम्य विनीतचित्त-
 स्तृणकानि गृह्य स्वय संस्तरु संस्तरित्वा ।
 पर्यङ्कमाभुजिय ऋजु करित्य कायं
 चत्वारि ध्यान शुभ ध्यायि स बोधिसत्त्वः (४) ॥
 पञ्च ऋषि खपथेन हि गच्छमाना
 जम्बूयमूर्ध्नि न प्रभोन्ति पराक्रमेतुं ।

१ छन्दक इत्युवाच परिवारितो दारकेर्हन्त हे कुमारो विनिगच्छाम आलोकनार्थं
 वयमिति चोदनादिसङ्गमित्यनुमोयते । २ पञ्चाशद्विचेटकेर्मातरं पितरं प्रतिवेद्य स
 बुद्धो निष्क्रम्यगच्छत् । ३ कुमारः प्रतिबुद्धः संस्मृतमिति । ४ स जम्बुच्छायामुपगम्य
 तृणानि गृहीत्वा आस्तरणमाकृत्य पर्यङ्कमाभुज्य ऋजुं कृत्वा ध्यानानि शुभानि
 अध्यायत् ।

त विस्मितां निहतमानमदाश्च भूत्वा
 सर्व्वे समग्र सहिताः समुदीचयन्ते (१) ॥
 वय मेरु पर्व्वतवरं तथ चक्रवाल्
 निर्भिद्य गच्छम जवेन असज्जमानाः ।
 ते जम्बुवृत्तं न प्रभाम अतिक्रमेतुं
 को न्वत्र हेतुरयमद्य भविष्यतीह (२) ॥
 अवतीर्य्य मेदिनितले च प्रतिष्ठित्वा
 पश्यन्ति शाक्यतनयं तच्च जम्बुमूले ।
 जाम्बूनदार्षिसदृशप्रभ तेजरश्मिं
 पर्य्यङ्कं बभूवु ध्यायतु बोधिसत्त्वं (३) ॥
 ते विस्मिता दशनखाः करियान मूर्द्ध्ना
 प्रणताः कृताञ्जलिपुटा न्यपतन् क्रमेषु ।
 साधोः सुजातसुसुखे करुणाश्रयस्य
 शीघ्रं विबोध अमृतेन विनष्टसत्त्वान् (४) ॥
 परिवृत्त सूर्य्यं न जही सुगतस्य क्वाया
 ओलम्बते द्रुमवरं यथ पद्मपत्रं ।
 देवाः सहस्र बहवः स्थित अञ्जलीभि-
 र्वन्दन्ति तस्य चरणौ कृतनिश्चयस्य (५) ॥

१ पञ्चर्षयो गच्छन्तो जम्बुमूर्द्धानं प्रभवन्ति स्म पराक्रमितुं समयाः समुदीचयन्ते स्म ।
 २ वयं मेरुं तथा अगमाम जम्बुवृत्तं प्रभवामाऽतिक्रमितुं । ३ मेदिनीतले प्रतिष्ठाय
 पश्यन्ति स्म तज्जम्बुमूले जाम्बूनदार्षिः सदृशप्रभं तेजोरश्मिं पर्य्यङ्कं बद्ध्वा ध्यायन्तमिति ।
 ४ दशनखाम् कृत्वा “क्रमेषु” पादेषु सुजातसुसुखस्य विबोधकस्य । ५ परिवृत्ते सूर्य्यं
 जहाति सुगतं अबलम्बते यथा सहस्रं स्थिता वन्दन्ते स्म इति ।

शुद्धोदनस्य खगृहे परिमार्गमाणः
 समृच्छते क नु गतः स हि मे कुमारः ।
 माहव्यसा अवचि मार्गित नो लभामि
 समृच्छतां नरपते क गतः कुमारः (१) ॥
 शुद्धोदनस्वरितु पृच्छति काञ्चुकीयं
 दौवारिकं तथपि चान्तर्जनं समन्तात् ।
 दृष्टः कुमार मम केन विनिष्क्रमन्तो
 शृणुते च रूपगतु देव कषाण्यमं (२) ॥
 सो शीघ्रमेव त्वरितं सह शाकियेभि-
 निष्क्रान्तु प्रेक्षि कषियामगिरिं प्रविष्टं ।
 यथ सूर्यकोटिनियुतानि समुद्रतानि
 तथ प्रेक्षते हितकरं शिरिया ज्वलन्तं (३) ॥
 मुकुटञ्च खड्गं तथ पादुकं कोरयित्वा
 कृत्वा दशाङ्गुलिं शिरी अभिवन्दिते तं ।
 साधू सुभूतवचना ऋषयो महात्मा
 व्यक्तं कुमार अभिनिष्क्रमि बोधिहेतोः (४) ॥
 परिपूर्णद्वादशशताः सुप्रसन्नदेवाः
 पञ्चशता उपगता तथ शाकियानां ।
 दृष्ट्वा च चङ्छि सुगते गुणसागरस्य

१ समृच्छते स एवोचत् मार्गितो नो लभामि इति । २ त्वरितं पृच्छति स तथापि विनिष्क्रमन् नृपते स उपगता देवेति । ३ स प्राक्षेर्निष्क्रान्तः प्रेक्षितुं यथा तथा प्रेक्षते स त्रिया इति । ४ खड्गं तथा पादुके “कोरयित्वा” त्यक्त्वा “दशाङ्गुलिं कृत्वा” महाङ्गुलिर्भूत्वा शिरसा अभिवन्दते स साधु महात्मानः कुमारोऽभिनिष्क्रान्तो बोधि-
 हेतवे इत्यवोचन् इत्युच्यते ।

सम्बोधि चिन्त जनयं दृढआशयेन (१) ॥

सो कम्पयित्व त्रिसहस्र अशेष भूमिं

स्यतु सम्प्रजानु प्रतिबुद्ध ततः समाधेः ।

ब्रह्मेश्वरः पितरमालपते द्युतीमा-

नुत्सृज्य तातं कृषिया पुरतो गवेषां (२) ॥

यदि स्वर्णकार्यं अहं स्वर्णं प्रवर्षयिष्ये

यदि वस्त्रकार्यं अहमेव प्रदास्य वस्त्रां ।

अथवान्यकार्यं अहमेव प्रवर्षयिष्ये

सम्यक्प्रयुक्तं भव सर्वजगे नरेन्द्र (३) ॥

अनुशासयित्वा पितरञ्जन पारिषद्यां-

स्तस्मिन् क्षणे पुरवरं पुन सो प्रवेक्षी ।

अनुवर्त्तमान जगतोऽस्थिरते पुरेऽस्मिं

नैष्कर्म्ययुक्तमनसः सुविशुद्धसत्त्व (४) इति ॥

इति कृषियामपरिवर्त्तो नाम एकादशः ॥ ११ ॥

द्वादशाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षवः संवृद्धे कुमारे राजा शुद्धोदनोऽपरेण
समयेन शाक्यगणेन सार्द्धं संस्थागारे निषण्णोऽभूत् ॥ तत्र ते

१ परिपूर्णद्वादशभतं पञ्चभतं तथा शाक्यानां ऋद्धिं सुगतस्य सम्बोधौ चिन्ताम-
जनयन् दृढाशयेन इति । २ स कम्पयित्वा त्रिसहस्रमशेषां स्मृतः सम्प्रजानन्
प्रतिबुद्धस्तत आलपति स्म उत्सृज्य कृषिं “गवेषां” चिंसास्वरूपमित्यर्थः । ३ स्वर्ण-
कार्यं अहं स्वर्णं वस्त्रकार्यं प्रदास्ये वस्त्राणि अन्यकार्यं सम्यक्प्रयुक्तो भव सर्व-
जगति इति । ४ अनुशासयित्वा जनान् पुनः स प्रविवेश अनुवर्त्तमानो जगत इवा-
स्मिन् नैष्कर्म्ययुक्तमना इति ।

महल्लक महल्लिकाद्याः शाक्या राजानं शुद्धोदनमेवमाहुः । यत्
 खलु देव जानीया अयं सर्वार्थसिद्धः कुमारो नैमित्तिकैर्ब्राह्मणैः
 कृतनिश्चयैश्च देयैर्द्वय एव निर्दिष्टः । यदि कुमारोऽभिनिष्क्रमिष्यति
 तथागतो भविष्यति । अर्हन् सम्यक्सम्बुद्धः ॥ उत नाभि-
 निष्क्रमिष्यति राजा भविष्यति । चक्रवर्त्ती च विजितवान् धार्मि-
 को धर्मराजः सत्तरत्नसमन्वागतस्तस्येमानि सत्तरत्नानि भवि-
 ष्यन्ति । तद्यथा । चक्ररत्नं हस्तिरत्नं अश्वरत्नं मणिरत्नं स्त्रीरत्नं
 गृहपतिरत्नं परिणायकरत्नमेवं सत्तरत्नं ॥ पूर्णश्चास्य पुत्रसहस्रं
 शूराणां वीराणां वराङ्गरूपिणां परमैर्न्यप्रमर्दकानां ॥ स
 इमं पृथिवीमण्डलमदण्डेनाशस्तेणाभिनिर्जित्याध्यावसिष्यति सह
 धर्मैरेति । तस्मान्निवेशनं कुमारस्य क्रियतामिति ॥ तत्र स्त्रीग-
 णपरिवृतो रतिं वेत्स्यति नाभिनिष्क्रमिष्यति एवमस्माकं
 चक्रवर्त्तिवंशस्य चानुपच्छेदो भविष्यति । मानिताश्च भविष्यामो
 ऽनवद्याश्च सर्व्वकोट्पराजैः ॥

ततो राजा शुद्धोदन एवमाह । यद्येवं तेन हि व्यवलोक-
 यत कतमा कन्या कुमारस्यानुरूपा स्यात् ॥ तत्र पञ्चमात्राणि
 शाक्यशतानि एकैकमेवमाहुः । मम दुहिताऽनुरूपा स्यात्
 कुमारस्य सुरूपा मम दुहितेति ॥

राजा आह । दुरासदः कुमारः तत् प्रतिवेदयिष्यामः ।
 तावत् कुमारस्य कतमा ते कन्या रोचत इति ॥ ततश्च ते सर्व्वे
 सन्निपत्य कुमारस्यैनां प्रकृतिमारोचयन्ति स्म ॥

कुमार उवाच । सप्तमे दिवसे प्रतिवचनं श्रोष्यथेति ॥ ततो

बोधिसत्त्वस्यैतदभवत् । विदितं मयानन्तकामदोषाः शरण-
सर्व्वरासशोकदुःखमूला भयङ्करविषपत्रसन्निकासा ज्वलननिभा
असिधारातुल्यरूपाः कामगुणे न मेऽस्ति च्छन्दं रागो न चाहं
शोभे स्त्यागारमध्ये यो न्वहमुपवने वसेयं तूष्णीं ध्यानसमाधि-
सुखेन शान्तचित्त इति ॥ स पुनरपि मीमांसोपायकौशल्य-
मामुखीकृत्य सत्त्वपरिपाकमेव वक्ष्यमाणो महाकरुणं सञ्ज-
नय्य तस्यां वेलायामिमां गाथामभाषत ।

सङ्कीर्णं पङ्क्तिं पदुमानि विवृद्धिमेन्ति
आकीर्णं राजु जलमध्ये लभाति पूजां ।
यदि बोधिसत्त्व परिवारबलं लभन्ते
तद् सत्त्वकोटिनियुतान्यमृते विनेन्ति (१) ॥
येचापि पूर्व्वकं अभूद्विदुर्बोधिसत्त्वाः
सर्व्वेभिर्भार्य्यसुत दर्शित इस्त्रिगाराः ।
न च रागरक्तं न च ध्यानसुखेभिर्भ्रष्टा
हन्तानुशिक्षयि अहंपि गुणेषु तेषां (२) ॥
न च प्राकृता मम बधूरनुरूप या
स्याद्यस्या न ईर्य्यदिगुणाः सद सत्यवाक्या ।
या मच्च चित्तमभिराधयतेऽप्रमत्ता
रूपेण जन्मकुलगोचतया सुसुद्धा (३) ॥

१ सङ्कीर्णानि पङ्क्तैः पद्मानि विवृद्धिमायानि आकीर्णानि राजन्ति जलमध्ये लभन्ते
बोधिसत्त्वा लप्स्यन्ते तदा विनेष्यति । २ पूर्व्वका अभूवन् सर्व्वैर्भार्य्यासुता दर्शिताः
स्त्यागाराणि रागरक्ता ध्यानसुखैरनुशिक्षयेऽहमपि गुणान् इति । ३ बधूरनुरूपा
ईर्ष्यादिगुणाः सदा मां चित्ते अभिराधयत्यप्रमत्ता जन्मकुलगोचैरिति ।

सा गायलेखलिखिते गुणअर्थयुक्ता
 या कन्य ईदृश भवेन्मम तां वरेथाः ।
 न ममार्थं प्राकृतजनेन असंस्कृतेन
 यस्या गुणा कथयमी मम तां वरेथाः (१) ॥
 या रूप यौवन वरा न च रूपमत्ता
 माता स्वसा वै यथ वर्त्तति मैत्रचित्ता ।
 त्यागे रता श्रमणब्राह्मणदानशीला
 तां तादृशी मम बधूं वरयस्व तात (२) ॥
 यस्यावमानु रखिला न च दोषमस्ति
 न च शाय ईर्ष्य न च माय न च द्रक्ष भ्रष्टा ।
 स्वप्नान्तरेऽपि पुरुषेण परेभि रक्ता
 तुष्टा स्वकेन पतिना सद संयत अप्रमत्ता (३) ॥
 न च गर्विता न अपि उद्धत न प्रगल्भा
 निर्मान मानविगताऽपि च न चेष्टिभृता ।
 न च पान गृह्य न रमेषु न शब्दगन्धे
 निर्लोभ भिन्नविगता स्वधनेन तुष्टा (४) ॥
 सत्ये स्थिता नपि च चञ्चल नैव भ्रान्ता
 न च उद्धता न च स्थिता हिरिवस्तच्छ्रिता ।
 न च दृष्टिमङ्गलरता सद धर्मयुक्ता

१ गायलेखलिखिते गुणार्थयुक्ता कन्या ईदृशी मां तां वरय । ममार्थं गुणान् कथयामि तां मां वरय इति । २ रूपेण यौवनेन यथा वर्त्तते तां वरय इति । ३ यस्या अवमानं रखिला दोषाः सन्नि शायमोर्ष्या माया परेण अभिरक्ता सदा संयता इति । ४ नापि उद्धता निर्माणा चेष्टीभृता पाने गर्धिनी निर्लोभा भिन्नाविगतेति ।

कायेन वाचं मनसा सद शुद्धभावा (१) ॥

न च स्थान मिद्धवज्जला न च मानमूढा

मीमांसयुक्त सुकृता सद धर्माचारी ।

स्वश्रौ च तस्य श्वशुरे यथशास्त्रप्रेमा

दासीकलत्रजनि यादृशमात्मप्रेम (२) ॥

शास्त्रे विधिज्ञ कुशला गणिका यथैव

पश्चात् स्वपेत् प्रथममुत्थितते च शय्यात् ।

मैत्रानुवर्ति अकुहापि च मातृभूता

एतादृशीपि नृपते बधुकां वृणीष्व (३) ॥

अथ खलु भिक्षवो राजा शुद्धोदन इमां गाथां वाचयित्वा पुरोहितमामन्त्रयते स्म ॥ गच्छ त्वं महाब्राह्मण कपिलवस्तुनि महानगरे सर्व्वगृहाण्यनुप्रविश्य कन्या व्यवलोकय । यस्या एते गुणाः संविद्यन्ते चत्रियकन्याया वा ब्राह्मणकन्याया वा वैश्यकन्याया वा शूद्रकन्याया वा । तां कन्यामस्माकं प्रतिवेदय ॥ तत्कस्माद्धेतोः । न हि कुमारः कुलार्थिको न गोत्रार्थिको गुणार्थिक एव कुमारः । तस्यां च वेलायामिमां गाथामभाषत ।

ब्राह्मणीं चत्रियां कन्यां वैश्यां शूद्रीं तथैव च ।

यस्या एते गुणाः सन्ति तां मे कन्यां प्रवेदय ॥

१ नापि चक्षला स्थिरा “हिरिवस्त्रज्ञा” श्लोवस्त्रज्ञा लज्जावत्युपयुक्तवस्त्राच्छादिनेति यावत् । सदा वाचा सदा इति । २ स्थाना न्निद्धवज्जला मानाढा मीमांसायुक्ता सदा धर्माचारिणी स्वश्रवां तस्या यथाशास्त्रप्रेमा दासीकलत्रजनेषु यादृशात्मनि प्रेम तादृशं प्रेम एतेष्वपि यस्या इति भाव इति । ३ विधिज्ञा स्वपिति उत्तिष्ठते शय्यातो मैत्रानुवर्तिनी अकुहाका एतादृशीमपि बधूकामिति ।

न कुलेन न गोत्रेण कुमारो मम विस्मितः (१) ।

गुणे सत्ये च धर्मे च तत्रास्य रमते मनः ॥

अथ खलु भिक्षवः स पुरोहितस्तं गाथालेखं गृहीत्वा कपि-
स्रवस्तुनि महानगरे गृहाद्गृहं व्यवलोकयन् गत्वा हिण्डन् कन्यां
पर्येषते स्म (२) ॥ एवङ्गुणयुक्तामपश्यन् (न चैव गुणयुक्तां कन्यां)
सोऽनुपूर्व्वेण विचरन्नेव दण्डपाणेः शाक्यस्य निवेशनं ते नोपसङ्गा-
मन् स तं निवेशनं प्रविष्टोऽद्राचीत् । कन्यामभिरूपां प्रासादिकां
दर्शनीयां परमया शुभवर्णपुष्कलतया समन्वागतां नातिदीर्घां
नातिह्रस्वां नातिस्यूलां नातिदृशां नातिगौरीं नातिदृष्ट्यां
प्रथमयौवनावस्थितां स्तीरत्नमिवाख्यायमानां नोपमां (३) ॥

अथ सा दारिका पुरोहितस्य चरणौ गृहीत्वा एवमाह ।
कनं ते महाब्राह्मण कार्य्यं ॥

पुरोहित आह ।

शुद्धोदनस्य तनयः परमाभिरूपो

द्वात्रिंशलक्षणधरो गुणतेजयुक्तः ।

तेनेतिगाथ लिखिता गुणये बधूनां

यस्या गुणास्ति हि दमे स हि तस्य पत्नी (४) ॥

स तस्यास्तं गाथालेखमुपनामयति स्म (५) ॥ अथ सा
दारिका तं गाथालेखं वाचयित्वा स्मितमुपदर्श्य तं पुरोहितं
गाथयाऽध्यभाषत ।

१ “विस्मितः” हर्षित इति निष्कृष्टार्थः । २ परोक्ष्याति स्म अन्वेषणं करोति स्म ।

३ अनुपमानिबोधितम् । ४ गुणतेजोयुक्त इतिगाथा “गुणये” गुणाय गुणागुणज्ञाना-
येति यावत् । गुणाः सन्ति सा चेति । ५ उपानयति चेति ।

मह्येति ब्राह्मण गुणा अनुरूपं सर्व्वे

सो मे पतिर्भवतु सौम्य सुरूपरूपः ।

भण हि कुमार यदि कार्य्यं मा विलम्बं

मा हीनप्राकृतजनेन भवेय वासः (१) ॥

अथ खलु स पुरोहितो राजानमुपसङ्क्रम्यैव तमर्थमारो-
चयति स्म । दृष्ट्वा मया देव कन्या कुमारस्यानुरूपा स्यात् ॥

आह । कस्यासौ ॥

आह । दण्डपाणेर्देव शाक्यस्य दुहिता ॥

अथ राज्ञः शुद्धोदनस्यैतदभवत् । दुरासदः कुमारः शुभा-
धिमुक्तश्च प्रायेण च मातृग्रामो संविद्यमानगुणोऽपि गुणाना-
त्मनि प्रतिजानीते । यत्त्वहमशोकभाण्डानि कारयेयं यानि
कुमारः सर्व्वदारिकाभ्योऽनुप्रयच्छेत् । तत्र यस्यां स्धारिकायां
कुमारस्य चक्षुरभिनिवेक्ष्यति तां कुमारस्य वरयिष्यामीति ॥

अथ खलु राजा शुद्धोदनोऽशोकभाण्डानि कारयति स्म
सुवर्णमयानि रूप्यमयानि वैदूर्यमयानि नानारत्नमयानि ॥
कारयित्वा च कपिलवस्तुनि महानगरवरे घण्टाघोषणां कार-
यामास । सप्तमे दिवसे कुमारो दर्शनं दास्यत्यशोकभाण्डकानि
च दारिकाभ्यो विश्रामयिष्यति ॥ तत्र सर्व्वदारिकाभिः संस्था-
गारे सन्निपतितव्यम् ॥

इति हि भिक्षुः सप्तमे दिवसे बोधिसत्त्वः संस्थागारमुप-
सङ्क्रम्य भद्रासने न्यषीदत् ॥ राजाऽपि शुद्धोदनादृश्यान्पुरु-

१ “मह्येति” “ममैत” “अनुरूप” अनुरूपाः “सो” स “सौम्य” सौम्यः “कुमार”
कुमारं “कार्य्य” कार्य्यं विलम्बं मा कुर्व इत्यर्थः । “भवेय” भवतु ।

षान् स्थापयति स्म । यस्यां दारिकायां कुमारस्य चक्षुः सन्नि-
विशेत्तां ममारोचयध्वं ॥

इति हि भिक्षुवो यावन्त्यः कपिलवस्तुनि महानगरे दारि-
कास्ताः सर्वा येन संस्थागारो येन बोधिसत्त्वस्तेनोपासङ्गामन् ।
बोधिसत्त्वस्य दर्शनाय अशोकभाण्डानि च ग्रहीतुं ॥

इति हि भिक्षुवो बोधिसत्त्वो यथागताभ्यस्ताभ्यो दारि-
काभ्योऽशोकभाण्डान्यनुप्रयच्छति स्म ॥ तास्य दारिका न शक्नु-
वन्ति स्म बोधिसत्त्वस्य अयं तेजस्य सोढुं । ता अशोकभाण्डानि
गृहीत्वा शीघ्रमेत प्रक्रामन्ति स्म ॥ अय दण्डपाणेः शाक्यस्य
दुहिता गोपा नाम शाक्यकन्या सा दासीगणपरिवृता पुर-
स्त्रता येन संस्थागारो येन च बोधिसत्त्वस्तेनोपासङ्गामदुपसङ्ग-
म्यैकान्तेऽस्थत् बोधिसत्त्वमनिमेषाभ्यां नयनाभ्यां प्रेक्षमाणा ।
तद्यथा । बोधिसत्त्वेन सर्वाण्यशोकभाण्डानि दत्तानि ॥ तदा
सा बोधिसत्त्वमुपसङ्गम्य प्रहसितवदना बोधिसत्त्वमेवमाह ।
कुमार किन्ते मयापनीतं यस्त्वं मां विमानयसि ॥

आह । नाहं त्वां विमानयाम्यपितु खलु पुनस्त्वमसि पश्चा-
दागता इति ॥ स तस्यै तदनेकशतसहस्रमूल्यमङ्गुलीयकं
निर्मुच्य प्रादात् ॥

सा प्राह । कुमारेदमहन्तवान्तिकादर्हामि ॥

आह । इमानि मदीयाभरणानि गृह्यन्तां ॥

सा आह । न वयङ्कुमारं व्यलङ्करिष्यामोऽलङ्करिष्यामो
वयं मारं ॥ इत्युक्त्वा सा कन्या प्राक्रामत् ॥

ततस्त्रैर्गुह्यपुरुषैः राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैष वृत्तान्तो
निवेदितोऽभूत् । देव दण्डपाणेः शाक्यस्य दुहिता गोपा
नाम शाक्यकन्या तस्यां कुमारस्य चतुर्निविष्टं मुहूर्त्तञ्च तयोः
संलापोऽभूत् ॥ इत्येतत् खलु वचनं श्रुत्वा राजा शुद्धोदनो
दण्डपाणेः शाक्यस्य पुरोहितं दौत्येन प्रेषयति स्म । या ते
दुहिता सा मम कुमाराय प्रदीयतामिति ॥

दण्डपाणिराह । आर्य्य कुमारो गृहे सुखं संवृद्धः । अस्माकं
चायं कुलधर्मः शिल्पज्ञस्य कन्या दातव्या नाशिल्पज्ञस्येति ॥ कुमा-
रश्च न शिल्पज्ञो नासिधनुष्कलापयुद्धसालम्भविधिज्ञः । तत्क-
र्मशिल्पज्ञायाहं दुहितरं दास्यामि ॥ इत्येतच्च राज्ञः प्रतिवेदितं ॥

ततो राज्ञ एतदभवत् । द्विरपितदहं सह धर्मेण चेदितः ।
यदाऽपि मयोक्तं कस्माच्छाक्यकुमाराः कुमारस्योपस्थानाय
नागच्छन्तीति । तदाऽप्यहमभिहितः । किं वयमस्योपस्थान
करिष्याम इति । एतर्ह्युपेतमिति प्रध्यायन्निषण्णोऽभूत् ॥ बोधि-
सत्त्वस्यैवं वृत्तान्तमश्रौषीत् । श्रुत्वा च येन राजा शुद्धोदन-
स्तनोपसङ्गामदुपसङ्गमैवमाह । देव किमिदन्दीनमनास्तिष्ठसि ॥

राजा आह । अलं ते कुमाराऽनेन ॥

कुमार आह । देव सर्व्वथा तावदवश्यमेवमाख्यातव्यं ॥ याव-
त्त्रिरपि बोधिसत्त्वो राजानं शुद्धोदनं परिपृच्छति स्म ॥

ततो राजा शुद्धोदनो बोधिसत्त्वाय तां प्रकृतिमारोचयति
स्म ॥ तां श्रुत्वा बोधिसत्त्व आह । देव अस्ति पुनरिह नगरे
कश्चिद् यो मया सार्द्धं समर्थः शिल्पेन शिल्पमुपदर्शयितुं ॥ ततो

राजा शुद्धोदनः प्रहसितवदनो बोधिसत्त्वमेवमाह । शक्ष्यामि
पुनस्त्वं पुत्रं शिल्पमुपदर्शयितुं ॥

आह । वाढं शक्ष्यामि देव तेन हि सन्निपात्यन्तां सर्व-
शिल्पज्ञाः । येषां पुरतः स्वं शिल्पमुपदर्शयिष्यामि ॥ ततो राजा
शुद्धोदनः कपिलवस्तुनि महानगरवरे घण्टाघोषणां कार-
यति स्म । सप्तमे दिवसे कुमारः स्वं शिल्पमुपदर्शयिष्यति ।
तत्र सर्वशिल्पज्ञैः सन्निपतितव्यं ॥

तत्र सप्तमे दिवसे पञ्चमात्राणि शाक्यकुमारशतानि सन्नि-
पतितान्यभूवन् । दण्डपाणेश्च शाक्यस्य दुहिता गोपा नाम
शाक्यकन्या तथा जयपताका स्थापिताऽभूत् । यो वाऽत्रासिध-
नुष्कलापयुद्धसालम्बेषु जेष्यति तस्यैषा भविष्यतीति ॥ तत्र सर्व-
पुरतो देवदत्तः कुमारो नगरादभिनिष्क्रामति स्म ॥ श्वेतश्च
हस्ती महाप्रमाणो बोधिसत्त्वस्यार्थं नगरं प्रवेश्यते स्म ॥ तत्र देव-
दत्तः कुमार ईर्यया च शाक्यबलमदेन च मत्तः स तं हस्तिनं
वामेन पाणिनां शुण्डायां गृहीत्वा दक्षिणेन पाणिना चपे-
टया एकप्रहारेणैव हतोऽभूत् (१) ॥ तस्यानन्तरं सुन्दरनन्दः
कुमारोऽभिनिष्क्रामति स्म । सोऽद्राक्षीत्तं हस्तिनं नगरद्वारे ।
हतं दृष्ट्वा च पर्यपृच्छत् । केनायं हत इति ॥

तत्र महाजननिकाया आज्ञः । देवदत्तेनेति ॥

स आह । सुशोभनमिदं देवदत्तस्य ॥ स तं हस्तिनं लाङ्गूलेन
गृहीत्वा नगरद्वारादपकर्षयति स्म । तदनन्तरं बोधिसत्त्वो

रथाभिरूढोऽभिनिष्क्रमति स्म । अद्राक्षीद्वेधिसत्त्वसं हस्तिनं ।
हतं दृष्ट्वा च पर्य्यपृच्छत् । केनायं हत इति ॥

आजः । देवदत्तेनेति ॥

आह । अशोभनं देवदत्तस्य । केन पुनरस्मान्नगरद्वारा-
दपकर्षितः ॥

आजः । सुन्दरनन्देनेति ॥

आह । शोभनमिदं सुन्दरनन्दस्य किन्तु महाकायोऽयं
सत्त्वः सोऽयं क्लिन्नः सर्व्वनगरं दौर्गन्धेन स्फुरयिष्यतीति ॥ ततः
कुमारो रथस्य एवैकपादं भूमौ प्रसार्य पादाङ्गुष्ठेन तं हस्तिनं
लाङ्गूलेन गृहीत्वा सप्तप्रकारान्सप्त च परिखा अतिक्रम्य वह्निर्न-
गरस्य क्रोशमात्रे क्षिपति स्म ॥ यत्र च प्रदेशे स हस्ती पतित-
स्तस्मिन् प्रदेशे महद्विलं संवृत्तं । यत्साम्प्रतं हस्तिगर्जेत्यभि-
धीयते ॥ तत्र देवमनुजाः शतसहस्राणि हाहा-कारकिलि-
किलाप्रच्छेडितशतसहस्राणि प्रामुञ्चुश्चैलविचेपांश्चाकार्षुः ॥
गगनतलगताश्च देवपुत्रा दमे गाथेऽभाषन्त ।

यथ मत्तगजेन्द्रगतीनां पादाङ्गुष्ठतलेन गृहीत्य गजेन्द्रं ।
सप्त पुरा परिखा अतिक्रम्य क्षिप्त वहिस्त्वपुरात्तु अयं हि (१) ॥
निःसंशयमेष सुर्मेधा मानबलेन समुच्छ्रितकायां ।
संसारपुरात्तु वहिर्धा एष क्षिपिष्यति प्रज्ञाबलेन (२) ॥

इति हि पञ्चमात्राणि शाक्यकुमारशतानि नगरान्निष्क्रम्य

१ “यथ” यथा “मत्तगजेन्द्रगतीनां” मत्तगजेन्द्रगतिं “गृहीत्य” गृहीत्वा “पुरा”
परस्य “क्षिप्त” क्षिप्तवान् इति । २ “समुच्छ्रितकायां” समुच्छ्रितकायान् “वहिर्धा”
बहिः “क्षिपिष्यति” क्षेपिष्यति इति ।

येनान्यतमः पृथिवीप्रदेशो यत्र शाक्यकुमाराः शिल्पमुपदर्शयन्ति स्म तेनोपासद्भामन् ॥ राजाऽपि शुद्धोदनो महत्सकमहत्सिकाद्याश्च शाक्या महांस्य जननिकायो येनासौ पृथिवीप्रदेशस्तेनोपासद्भामन् ॥ बोधिसत्त्वस्य चान्येषाञ्च शाक्यकुमाराणां शिल्पविशेषं द्रष्टुकामाः ॥ तत्रादित एव ये शाक्यकुमारा लिपिविधिज्ञास्तेन साङ्ख्यं लिपिं विशेषयन्ति स्म ॥ तत्र तैः शाक्यैर्विश्वामित्र आचार्यः साची स्थापितोऽभूत् । स त्वं व्यवलोकय कतमोऽत्र कुमारो लिपिज्ञाने विशिष्यते यदि वा लेख्यतो यदि वा बद्धलिपिनिर्णयतः ॥ अथ विश्वामित्रो दारकाचार्यः प्रत्यक्षो बोधिसत्त्वस्य लिपिज्ञाने स्मितमुपदर्शयन्निमे गायेऽभाषत ।

मनुष्यलोकेऽथ देवलोके गन्धर्वलोकेऽप्यसुरेन्द्रलोके ।
यावन्ति केचिल्लिपि सर्वलोके तत्रैष पारगङ्गतु शुद्धसत्त्वः (१) ॥
नामापि यूयञ्च अहञ्च तासां लिपिं न जानामि न चाक्षराणां ।
यान्येष जानाति मनुष्यचन्द्रो अहमत्र प्रत्यक्षं विजेष्यतेऽयं (२) ॥

शाक्या आहुः । विशिष्यतां तावत् कुमारो लिपिज्ञाने सङ्ख्याज्ञाने कुमारो विशेषयितव्यो जिज्ञास्यश्च ॥ तत्रार्जुनो नाम शाक्यगणको महामात्रः सङ्ख्यागणनासु पारङ्गतः स साची स्थापितोऽभूत् । स त्वं व्यवलोकय कतमोऽत्र कुमारो विशिष्यते सङ्ख्याज्ञानत इति ॥ तत्र बोधिसत्त्वस्योद्दिशति

१ “यावन्ति” यावत्ये: “लिपि” लिपयः “पारङ्गतु” पारङ्गत इति । २ “यान्येष” या एष “प्रत्यक्ष” प्रत्यक्षमिति ।

स्म । एकश्च शाक्यकुमारो निक्षिपति स्म न च परिप्राप-
यति स्म ॥ ततो बोधिसत्त्व आह । उद्दिशत यूयमहं निक्षे-
स्यामीति ॥ तत्रैकः शाक्यकुमारो बोधिसत्त्वस्योद्दिशति स्म ।
न च परिप्रापयति स्म ॥ द्वावपि त्रयोऽपि पञ्चापि दशापि
विंशत्यपि त्रिंशदपि चत्वारिंशदपि पञ्चाशदपि शतमपि चावत्
पञ्चाऽपि शाक्यकुमारशतानि युगपदुद्दिशन्ति स्म । न च परि-
प्रापयन्ति स्म बोधिसत्त्वस्य निक्षिपतः ॥

बोधिसत्त्व आह । अलमलमनेन विवादेन सर्व्व इदानीमे-
कीभूत्वा ममोद्दिशताहं निक्षेस्यामीति ॥

तत्र पञ्चमात्राणि शाक्यकुमारशतान्येकवचनोदाहारेण
पूर्व्वचरितं समुद्दिशन्ति स्म ॥ बोधिसत्त्वश्चासम्भूटो निक्षिपति
स्म ॥ एवमपर्य्यन्ताः सर्व्वशाक्यकुमाराः पर्य्यन्तश्च बोधिसत्त्वः ॥
ततोऽर्ज्जुनो गणको महामात्र आश्चर्य्यप्राप्त इमे गाथेऽभाषत ।
ज्ञानस्य शीघ्रतां साधु बुद्धेः सुपरिगच्छतां ।

पञ्चमात्रशतान्येतेऽधिष्ठितो गणनापथे (१) ॥

ईदृशी च इयं प्रज्ञा बुद्धिर्ज्ञानं स्यतिर्मतिः (२) ।

अद्यापि शिञ्जते चायं गणितं ज्ञानसागरः ॥

ततः सर्व्वशाक्यगण आश्चर्य्यप्राप्तः परमविस्मयमापन्नोऽभूत् ।
एककण्ठश्चेमां वाचमभाषत । जयति जयति भोः सर्व्वार्थ-
सिद्धः कुमारः ॥ सर्व्वे चासनेभ्य उत्थाय कृताञ्जलिपुटा भूत्वा

१ सुपरिगच्छतामित्यनुमीयते “पञ्चमात्रशतान्येते” पञ्चमात्रशत एतास्मित्यर्थः ।

२ बुद्ध्यादि बोधिसत्त्वस्यास्तीति शेषः ।

बोधिसत्त्वं नमस्कृत्य राजानं शुद्धोदनमेतदवोचन् । लाभस्ते
महाराज परमाः सुलब्धाः । यस्य ते पुत्र एवं शीघ्रो लघुजवस्त्र-
पलः परिपृच्छाप्रतिभान इति ॥

अथ स राजा शुद्धोदनो बोधिसत्त्वमेवमाह । शक्ष्यसि
पुत्रार्जुनेन गणकेन महामात्रेण सार्द्धं सङ्घ्याज्ञानकौशल्यगण-
नागतिमनुप्रवेष्टुं ॥

आह । तेन हि गण्यतां ॥

अथार्जुनो गणको महामात्रो बोधिसत्त्वमेवमाह । जानीषे
त्वं कुमार कोटिशतोत्तरां नाम गणनागतिं ॥

आह । जानाम्यहं ॥

आह । कथं पुनः कोटिशतोत्तरा गणनागतिरनुप्रवेष्टव्या ॥

बोधिसत्त्व आह । शतं कोटीनामयुतं नामोच्यते । शतमयु-
तानां नियुतं नामोच्यते । शतं नियुतानां कङ्करं नामो-
च्यते । शतकङ्कराणां विवरं नामोच्यते । शतं विवराणाम-
लोभं नामोच्यते । शतमलोभ्याणां विवाहं नामोच्यते । शतं
विवाहानामुत्सङ्गं नामोच्यते । शतमुत्सङ्गानां बज्जलं नामो-
च्यते । शतं बज्जलानां नागबलं नामोच्यते । शतं नाग-
बलानां तिटिलभं नामोच्यते । शतं तिटिलभानां व्यव-
स्थानप्रज्ञप्तिर्नामोच्यते । शतं व्यवस्थानप्रज्ञप्तीनां हेतुहिलं
नामोच्यते । शतं हेतुहिलानां करज्जर्नामोच्यते । शतं कर-
ज्जर्णां हेत्विन्द्रियं नामोच्यते । शतं हेत्विन्द्रियाणां समाप्तलभं
नामोच्यते । शतं समाप्तलभानां गणनागतिर्नामोच्यते ।

शतं गणनांगतीनां निरवद्यं नामोच्यते । शतं निरवद्यानां मुद्राबलं नामोच्यते । शतं मुद्राबलानां सर्व्वबलं नामोच्यते । शतं सर्व्वबलानां विसञ्ज्ञागतिर्नामोच्यते । शतं विसञ्ज्ञागतीनां सर्व्वसञ्ज्ञा नामोच्यते । शतं सर्व्वसञ्ज्ञानां विभूतङ्गमा नामोच्यते । शतं विभूतङ्गमानां तल्लक्षणं नामोच्यते । इति हि तल्लक्षणगणनया सुमेरुः पर्व्वतराजो लक्षनिक्षेपक्रियया परिक्षयं गच्छेत् ॥ अतोऽप्युत्तरं ध्वजाग्रवती नाम गणना । यस्यां गणनायां गङ्गानदीबालुकाः समा लक्षनिक्षेपक्रियया परिक्षयं गच्छेयुः ॥ अतोऽप्युत्तरं ध्वजाग्रनिशामणिर्नाम गणना । अतोऽप्युत्तरं वाहनप्रज्ञप्तिर्नाम । अतोऽप्युत्तरं कुरुता नाम । अतोऽप्युत्तरं सर्व्वनिक्षेपा नाम गणना । यस्यां गणनायां दश-गङ्गानदीबालुकाः समा लक्षनिक्षेपक्रियया परिक्षयं गच्छेयुः ॥ अतोऽप्युत्तरं अग्रसारा नाम गणना । यत्र कोटीशतं गङ्गानदीबालुकाः समा लक्षनिक्षेपक्रियया परिक्षयं गच्छेयुः ॥ अतोऽप्युत्तरं परमाणुरजःप्रवेशानुगता नाम गणना । यत्र तथागतं स्थापयित्वा बोधिमण्डलवराग्रगतञ्च सर्व्वधर्माभिषेकाभिमुखं बोधिसत्त्वं । नान्यः कश्चित्सत्त्वः सत्त्वनिकाये संविद्यते यत्र एषा गणनाऽनुप्रवेष्टव्या ॥

अर्जुनोऽवोचत् । कथं कुमार परमाणुरजःप्रवेशगणनाऽनुप्रवेष्टव्या ॥

बोधिसत्त्व आह । सप्तपरमाणुरजांसि रेणुः । सप्तरेणवस्तुटिः । सप्त तुटिरेकं वातायनरजः । सप्त वातायनरजांस्तेकं शशरजः ।

सप्त शशरजांस्त्येकमेडकरजः । सप्तैडकरजांस्त्येकं गोरजः । सप्तगो-
रजांस्त्येकं लिङ्गारजः । सप्तलिङ्गाः सर्षपः । सप्त सर्षपा यवः । सप्त
यवा अङ्गुलीपर्व्व । द्वादशाङ्गुलीपर्व्व्याणि वितस्तिः । द्वे वितस्ती
हस्ता । चत्वारो हस्ता धनुः । धनुस्तुहसं मागधकोशः । चत्वारः
कोशा योजनं ॥ तत्र को युष्माकं योजनपिण्डं प्रजानाति ।
कियन्ति तानि परमाणुरजांसि भवन्ति ॥

अर्ज्जुनोऽवोचत् । अहमेव तावत्कुमार सम्मोहमापन्नः ।
किमङ्ग पुनर्ये चान्येऽल्पबुद्धयः ॥ निर्दिशतु कुमारे योजन-
पिण्डं कियन्ति तानि परमाणुरजांसि भवन्तीति ॥

बोधिसत्त्वोऽवोचत् । तत्र योजनपिण्डः परमाणुरजसां परि-
पूर्णमक्षोभ्यं नियुतमेकं त्रिंशच्च कोटिनियुतं शतसहस्राणि षष्टिश्च
कोटिशतानि द्वाविंशतिश्च कोट्यः पञ्च च दशशतसहस्राणि द्वा-
दश च सहस्राणि एतावान्योजनपिण्डः परमाणुरजानिच्छेपस्य ।
अनेन प्रवेशेनायं जम्बुद्वीपः सप्तयोजनसहस्राणि । गोदानीयो
ऽष्टौ योजनसहस्राणि । पूर्व्वविदेहो नव योजनसहस्राणि । उत्तरः
कुरुद्वीपो दशयोजनसहस्राणि । अनेन प्रवेशेनेमञ्चातुर्द्वीपकं
लोकधातुं प्रमुखं कृत्वा परिपूर्णकोटिशतं । चातुर्द्वीपकानां
लोकधातूनां यत्र कोटिशतं महासमुद्राणां । कोटिशतं चक्रवा-
लमहाचक्रवालानां । कोटिशतं चातुर्महाराजिकानां देवानां ।
कोटिशतं त्रयस्त्रिंशानां । कोटिशतं यामानां । कोटिशतं तुषि-
तानां । कोटिशतं निर्म्माणावतीनां । कोटिशतं परनिर्म्मित-
वशवर्त्तिनां । कोटिशतं ब्रह्मकायिकानां । कोटिशतं ब्रह्म-

पुरोहितानां । कोटिशतं ब्रह्मपार्षद्यानां । कोटिशतं महा-
ब्रह्मणां । कोटिशतं परीक्षाभानां (१) । कोटिशतं अप्रमाणा-
भानां । कोटिशतं आभास्वराणां । कोटिशतं परीक्षशुभानां
(२) । कोटिशतं अप्रमाणशुभानां । कोटिशतं शुभकत्त्वानां ।
कोटिशतं अनभ्रकाणां । कोटिशतं पुण्यप्रसवानां । कोटिशतं
वृहत्फलानां । कोटिशतं असङ्गिसत्त्वानां । कोटिशतं अवृ-
हानां । कोटिशतं सुदृशां । कोटिशतं सुदर्शनानां । कोटि-
शतं अकनिष्ठानां देवानां ॥

अथमुच्यते । त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातुर्विपुलश्च वि-
स्तीर्णश्च स । यावन्ति योजनशतानि परमाणुरजांसि त्रिसा-
हस्रमहासाहस्रलोकधातौ यावन्ति योजनसहस्राणि यावन्ति
योजनकोट्यो यावन्ति योजननियुतानि यावद्यावन्त्यो योज-
नायसारा गणनाः कियन्ति तानि परमाणुरजांसि इत्याह ॥
सङ्ख्यागणना । व्यतिवृत्ता ह्येषा गणना तदुच्यते सङ्ख्येयमिति ॥

अतः सङ्ख्येयतमानि परमाणुरजांसि यानि त्रिसाहस्रम-
हासाहस्रलोकधातौ भवन्ति । अस्मिन् खलु पुनर्गणनापरिवर्त्ते
बोधिसत्त्वेन निर्दिश्यमाने अर्जुनो गणको महामात्रः सर्वश्च
शाक्यगणस्तुष्ट उदय आत्तमनाः प्रमुदित आश्चर्याहुतप्राप्तो
ऽभूत् ॥ ते सर्व एकैकैर्वस्त्रैः स्थिता अभूवन् । परिशिष्टैर्वस्त्रा-
भरणैर्बोधिसत्त्वमभिच्छादयन्ति स्म ॥ अथ खल्वर्जुनो गणको
महामात्र इमे गाथे अभाषत ।

कोटीशतञ्च अयुता नियुतास्तथैव नियुतानि कङ्करगती
तथ विम्बरांश्च ।

अक्षोभणी परम ज्ञानु न मेऽस्थितोऽर्थे मत्तोत्तरेगणनाप्रतिम-
मस्य ज्ञानं (१) ॥

अपि च भोः शाक्यास्त्रिमाहस्तरजांसियन्तथा दणवरि ओष-
धियो जलस्य विन्दून् ।

ऊङ्कारेण न्यसेय एकनैषो को पुनि विस्मयः पञ्चभिः
शतेभिः (२) ॥

तत्र देवमनुजाः शतसहस्राणि हाहाकारकिलकिलाप्रखे-
डितशतसहस्राणि प्रामुञ्चन् ॥ गगनतलगताश्च देवपुत्रा इमां
गाथामभाषन्त ।

यावन्ति सत्त्व निखिले त्रिअध्वयुक्ताश्चित्तानि चेतसिकसञ्ज्ञि
वितर्कितानि ।

हीनाः प्रणीत तथ सङ्क्षिपविच्छिपा ये एकस्मिं चित्तं परिवर्त्ति
प्रजानि सर्वान् (३) ॥

१ “अयुताः” अयुतानि “नियुताः” नियुतानि “कंक-रगती तथ” कङ्कर-
गतिस्तथा “अक्षोभणी” अक्षोभणीयं “परम” परमं “ज्ञानु” ज्ञानं “अतोर्थे”
अस्मिन्नर्थे “मत्तोत्तरे गणनाप्रतिमस्य” मत्त उत्तरोत्तरगणनायामप्रतिमस्य ।

२ “त्रिमाहस्तरजांसियं” त्रिमाहस्तरलोकधातुरजांसि इत्यर्थः । “दणवरिओष-
धियो” दणवरौषधयः “न्यसेय” न्यसति “एकनैषो” एकनैषः “को पुनि विस्मयः”
कः पुनर्विस्मयः “शतेभिः” शतैः । पञ्चशतादीनां न्यासे तु को विस्मय इत्याशयः ।

३ “यावन्ति” यावन्तः “सत्त्व” सत्त्वाः “निखिले” सर्वजगतीत्यर्थः “त्रिअध्व-
युक्ताः” त्र्यध्वयुक्ताः “चेतसिकसञ्ज्ञिवितर्कितानि” चेतसिकसञ्ज्ञावितर्कितानि
“प्रणीत तथ” प्रणीतास्तथा “सङ्क्षिपविच्छिपाः” सङ्क्षेपविच्छेपाः “एकस्मिं चित्तं”
एकस्मिन्चित्ते “परिवर्त्ति” परिवर्त्तते “प्रजानि” प्रजानाति ॥

इति हिं भिक्षवोऽभिभूताः सर्व्वे शाक्यकुमारा अभूवन् ।
 बोधिसत्त्व एव विशिष्यते स्म । तदनन्तरं लङ्घिते श्रविते जविते
 सर्व्वत्र बोधिसत्त्व एव विशिष्यते स्म ॥ गगनतलगतस्य देव-
 पुत्रा इमा गाथा अभोषन्त ।

व्रततपसगुणेन संयमेन चमदममैत्रबलेन कल्पकोद्यः ।
 तथ कृतुलघुकायचित्ते नेता तस्य जनस्य विशेष्यतां शृणो-
 थाः (१) ॥

इह गृहगत युष्मे पश्यथा सत्त्वसारं अपि च दशसु दिक्षु
 गच्छतेऽयं क्षणेन ।

अपरिमितजिनानां पूजनामेष कुर्व्वन् मणिकनकविचित्रैर्लोक-
 धातुष्वनन्ता (२) ॥

न च पुन गति आगतिञ्च अस्य यूयं प्रजानथ तावदृद्धि-
 प्राप्तः ।

कोऽत्र जगति विस्मयं जनेया असदृश एष करोथ गौरवोऽ-
 स्मिन् (३) ॥

एवं कृत्वा बोधिसत्त्व एव विशिष्यते स्म ॥ तत्र शाक्या आज्ञः ।
 युद्धेषु तावत्कुमारो विशेषयितव्यो जिज्ञास्यश्च ॥ तत्र बोधिसत्त्व

१ “ व्रततपसगुणेन ” व्रततपस्यागुणेन “ चमदममैत्रबलेन ” चमदममैत्रबलेन
 “ कल्पकोद्यः ” कल्पकोटिपर्य्यन्तमित्यर्थः “ तथ ” तथा “ कृतुलघुकायचित्त ”
 कृतलघुकायचित्तः “ शृणोथाः ” शृणुत ॥ २ “ गृहगत ” गृहगतं “ युष्मे ” यूयं
 “ पश्यथाः ” पश्यत “ गच्छतेऽयं ” गच्छत्ययं “ पूजनामेष ” पूजनमेष “ लोकधातु-
 ष्वनन्ता ” लोकधातुषु अनन्तेषु ॥ ३ “ पुन गति आगतिञ्च ” पुनर्गतिमागतिञ्च “ प्रजा-
 नथ ” प्रजानीथ “ तावदृद्धिप्राप्तः ” तावदयदृद्धिप्राप्तः “ जनेया ” जनयेत्
 “ करोथ गौरवोऽस्मिन् ” करोति गौरवमस्मिन् गौरवजनकं कार्य्यं करोतीत्यर्थः ॥

एकान्ते स्थितोऽभूत् तानि च पञ्चमात्राणि शाक्यकुमारशतानि
 युगपद्युध्यन्ति स्म ॥ इति हि द्वात्रिंशच्छाक्यकुमाराः सालम्भाय
 स्थिताः । तदा नन्दश्चानन्दश्च बोधिसत्त्वमभिगतौ सालम्भाय तौ
 समनन्तरं स्पृष्टावेव बोधिसत्त्वेन पाणिना तौ बोधिसत्त्वस्य बलं
 तेजश्चासहमानौ धरणीतले प्रपतितावभूतां ॥ तदनन्तरं देव-
 दत्तः कुमारो गर्वितश्च मानी च बलवानेव स्तब्धः शाक्यमा-
 नेन च बोधिसत्त्वेन सार्द्धं विस्पर्द्धमानः सर्वावन्तं गगन-
 मण्डलं वा प्रदक्षिणीकृत्य विक्रीडमानो बोधिसत्त्वमभिपतति
 स्म ॥ अथ बोधिसत्त्वोऽसम्भ्रान्त एवावरमाणो दक्षिणेन पाणिना
 सलीलं देवदत्तं कुमारं गृहीत्वा त्रिर्गगनतले परिवर्त्यमानं
 निग्रहार्थमविहिंसाबुद्ध्या मैत्रेण चित्तेन धरणीतले निक्षिपति
 स्म नचास्य कायं व्याबाधते स्म ॥

ततो बोधिसत्त्वोऽप्याह । अलमलमनेन विवादेन सर्व्व
 एकीभूत्वा इदानीं सालम्भायागच्छतेति ॥

अथ ते सर्व्वे एकीभूत्वा बोधिसत्त्वमभिनिपतिताः । ते समन-
 न्तरं स्पृष्टा बोधिसत्त्वेन बोधिसत्त्वस्य अयं तेजश्च कायबलं
 स्थाप्य चासहमानाः स्पृष्टमात्रा एव बोधिसत्त्वेन धरणीतले
 प्रापतन् ॥ तत्र मरुन्मनुजशतसहस्राणि हिहीकार किलकिला-
 प्रक्ष्वेडित शतसहस्राणि अकार्षुः ॥ गगनतलगताश्च देवपुत्रा
 महान्तं पुण्यवर्षमभिप्रवर्त्यैकखरेणेमा गाथा अभोषन्त ।

यावन्त सत्त्वा दशस्र दिशासु ते दुष्टमल्ल महनयसमा
 भवेयुः ।

एकक्षणेन निपतेयु नरर्षभस्य संस्पृष्टमात्र निपतेयु क्षितीतले-
ऽस्मिन् (१) ॥

मेरुः सुमेरु तथ वज्रकचक्रवालौ ये चान्य पर्वत कचिद्दशसु
दिशासु ।

पाणिभ्य गृह्य मसिचूर्णनिभां प्रकुर्यात् को विस्मयो मनुज-
आश्रयके कुमारे (२) ॥

एषो द्रुमेन्द्रप्रवरे महदुष्टमलं मारं ससैन्य सबलं सहयं ध्वजाये ।
मैत्रीबलेन विनिहत्य हि कृष्णबन्धुं यावत् स्पृशियति अनुत्तर-
बोधि सान्तं (३) ॥

एवं कृत्वा बोधिसत्त्व एव विशिष्यते स्म ॥ अथ दण्ड-
पाणिः शाक्यकुमारानेतदवोचत् । जिज्ञासितमिदं दृष्ट्वा
हन्तेदानीमिषुक्षेपमुपदर्शयत ॥ तत्रानन्दस्य द्वयोः क्रोशयो-
रयस्मयी भेरी लक्ष्यं स्थापिताऽभूत् ॥ अस्यानन्तरं देवदत्तस्य
चतुर्षु क्रोशेषु अयस्मयी भेरी स्थापिताऽभूत् ॥ सुन्दरनन्दस्य
षट्सु क्रोशेष्वयस्मयी भेरी स्थापिताऽभूत् ॥ दण्डपाणेर्यौजन-
दयेऽयस्मयी भेरी स्थापिताऽभूत् ॥ बोधिसत्त्वस्य दशसु क्रोशेषु
अयस्मयी भेरी स्थापिताऽभूत् ॥ अस्यानन्तरं सप्त ताला अय-

१ “यावन्त” यावन्तः “दुष्टमलं” दुष्टमलाः “महानपसमाः” महानगरसमाः
“निपतेयु नरर्षभस्य” निपतेयुर्नरर्षभेण “संस्पृष्टमात्रं” संस्पृष्टमात्रं “क्षितीतले
ऽस्मिन्” क्षितीतलेऽस्मिन्श्चन निपतेयुरित्यस्य द्विराहतिर्यर्थः ॥ २ “सुमेरु तथ”
सुमेरुस्तथा “येचान्ये पर्वत कचिद्दशसु” येचान्ये पर्वताः कचिद्दशसु “पाणिभ्य
गृह्य मसिचूर्णनिभां” पाणिभ्यां गृहीत्वा मसिचूर्णनिभान् “मनुज आश्रयके”
मनुजाश्रयके । ३ “एषो द्रुमेन्द्रप्रवरे” एष द्रुमेन्द्रप्रवरतुल्यमित्यर्थः “महदुष्टमलं”
महदुष्टमलस्वरूपमित्यर्थः “ससैन्य” ससैन्यं “स्पृशियति” स्पर्शयति “अनुत्तर-
बोधि” अनुत्तरबोधौ ।

स्मयी वराहप्रतिमा यन्त्रयुक्ता स्थापिताऽभूत् ॥ तत्रानन्देन
 द्वाभ्यां क्रोशाभ्यां भेर्याहताऽभूत् । तत उत्तरं न शक्नोति स्म ॥
 देवदत्तेन चतुःक्रोशस्था भेर्याहताऽभूत् । नोत्तरं शक्नोति
 स्म ॥ सुन्दरनन्देन षट्क्रोशस्था भेर्याहताऽभूत् । नोत्तरं
 शक्नोति स्म ॥ दण्डपाणिना द्वियोजनस्था भेर्याहताऽभूत् ।
 निविद्धा च नोत्तरं शक्नोतिस्म ॥ तत्र बोधिसत्त्वेन यद्यदेव
 धनुरूपनाम्यते स्म । तत्तदेवाच्छिद्यते स्म ॥

ततो बोधिसत्त्व आह । अस्तीह नगरे किञ्चिदन्यद् धनु-
 र्यन्ममारोपणं सहेत कायबलं स्थाम च ॥

राजा आह । अस्ति पुत्र ॥

कुमार आह । क्व तद्देव ॥

राजा आह । तव पुत्र पितामहः मिहहनुर्नामाऽभूत् ।
 तस्य यद्धनुस्तदेतर्हि देवकुले गन्धमालैर्महीयते न पुनःकस्मि-
 ञ्छक्नोति स्म तद्धनुरारोपयितुं प्रागेव पूरयितुं ॥

बोधिसत्त्व आह । आनीयतां देव तद्धनुर्जिज्ञासिष्यामः ॥

तावद्यावद्धनुरूपनामितमभूत् (१) ॥ तत्र सर्व्वे शाक्यकुमाराः
 परमेणापि प्रयत्नेन व्यायच्छमाना न शक्नुवन्ति स्म तद्धनुरा-
 रोपयितुं प्रागेव पूरयितुं ॥ ततस्तद्धनुर्दण्डपाणेः शाक्यस्योप-
 नामितमभूत् ॥ अथ दण्डपाणिः शाक्यः सर्व्वकायबलस्थाम
 सञ्जनय्य तद्धनुरारोपयितुमारब्धोऽभूत् (२) शक्नोति स्म ॥ याव-

१ “ उपनामितमभूत् ” उपानोतमभूत् एवमत्र सर्व्ववाक्यम् । २ “ आरब्धोऽभूत् ”
 आरब्धवानित्युचितम् ।

होधिसत्त्वस्योपनामितमभूत् । तद्दोधिसत्त्वो गृहीत्वा आसनाद-
नुत्तिष्ठन्नेवाङ्गपर्यङ्कं कृत्वा वामेन पाणिना गृहीत्वा दक्षिणेन
पाणिना एकाङ्गुल्यधेणारोपितमभूत् (१) ॥ तस्य धनुष आरो-
पमाणस्य सर्व्वं कपिलवस्तु महानगरं शब्देनाभिविज्ञप्तमभूत् ॥
सर्व्वनगरजनस्य विक्रलीभूतोऽन्योन्यमपृच्छत् । कस्यायमेवंविधः
शब्द इति ॥ एतदवोचत् । सिद्धार्थेन कुमारेण पैतामहधनु-
रारोपितं तस्यायं शब्द इति ॥ तत्र देवमनुजशतसहस्राणि
हाहाकारकिलकिलाप्रच्वेडितशतसहस्राणि प्रामुञ्चन् ॥ गगन-
तलगताश्च देवपुत्रा राजानं शुद्धेदनं तच्च महान्तं जननि-
कायं गाथयाऽध्यभाषन्त ।

यथ पूरित एष धनुर्मनिना
न च उत्थितु आसनिना च भुमी ।
निःसंशयं पूर्णमभिप्राय मुनि-
र्लघु भेष्यति जित्व च मारचमूं (२) ॥

इति हि भिक्षो बोधिसत्त्वस्तद्धनुः पूरयित्वेषुं गृहीत्वा ता-
दृशेन बलस्थान्ना तमिषुं क्षिपति स्म ॥ येन च या चानन्दस्य
भेरी यावद्देवदत्तस्य यावत् सुन्दरनन्दस्य यावद्दण्डपाणेस्ताः
सर्वा अभिनिर्भिद्य ताञ्च दशक्रोशस्यां स्वकामयस्त्रयो भेरीं
सप्ततालान् यन्त्रयुक्तां वराहप्रतिमामभिनिर्भिद्य स द्रुपर्धर-
णीतलं प्रविश्य अदर्शनाभामोऽभूत् ॥ यत्र च प्रदेशे स द्रुपर्ध-

१ “आरोपितमभूत्” आरोपितमकरोदितुचितम् ॥ २ “यथ” यथा “पूरित
एष” पूरितमेतत् “उत्थितु” उत्थितः “आसनिना” आसनात् “भुमी” भूम्याः
“पूर्णमभिप्राय” पूर्णोऽभिप्रायः “भेष्यति” भोक्ष्यति “जित्व” जित्वा ।

भूमितलं सम्भित्वा प्रविष्टस्तस्मिन्प्रदेशे क्रूयः संवृत्तः । यदद्यापि
शरक्रूप इत्यभिधीयते ॥ तत्र देवमनुष्यशतसहस्राणि हाहा-
कारकिलकिलाप्रव्वेडितशतसहस्राणि प्रामुञ्चन् । सर्व्वस्य शाक्य-
मणो विस्मितोऽभूत् आश्चर्य्यप्राप्तः ॥ आश्चर्य्यं भो न च नाम
अनेन योग्यता कृता इदञ्च ईदृशं शिल्पकौशलं ॥ गगनतल-
गताश्च देवपुत्रा राजानं षड्द्वेदनं तच्च महान्तं जननिकाय-
मेवमाजः । कोऽत्र विस्मयः तत्कस्मात् ।

एष धरणिमण्डे पूर्व्वबुद्धासनस्थः
समर्थ धनुर्गृहीत्वा शून्यनैरात्मवाणैः ।
क्लेशरिपुं निहत्वा दृष्टिजालञ्च भित्त्वा
शिव विरज मणोकां प्राप्स्यते बोधिमय्यां (१) ॥

एवमुक्त्वा देवपुत्रा बोधिसत्त्वं दिव्यैः पुष्पैरभ्यवकीर्य्य प्रा-
क्रामन् ॥ एवं लङ्घिते प्राक्चलिते लिपिमुद्रागणनासङ्ख्या-
सालम्भधनुर्व्वेदे जविते स्रविते तरणे द्रव्यस्ते हस्तिग्रीवा-
यामश्चष्टे रथे धनुष्कलापे स्थैर्य्ये स्थान्नि सुशैर्य्ये बाहुव्यायामे-
ऽङ्कुशग्रहपाशग्रहे उद्याननिर्याणे अवयाने मुष्टिवन्धे शिखाबन्धे
हृद्ये भेद्ये तरणे स्फालने अक्षुण्णवेधिते मर्मवेधिते शब्दवेधिते
दृढप्रहारितेऽक्षक्रीडायां काव्यव्याकरणे गन्धरचिते रूपे रूप-
कर्म्मणि अधीतेऽग्निकर्म्मणि वीणायां वाद्यनृत्ये गीतपठिते
आख्याते हास्ये लास्ये नाट्ये विडम्बिते माल्यग्रन्थने संवाहिते

१ “ धरणिमण्डे ” धरणीमण्डले । “ समर्थ ” समर्थः “ निहत्वा ” निहत्य “ शिव
विरजमणोकां ” शिवां विरजस्कामणोकां “ बोधिमय्यां ” बोधिप्राप्यामय्यां गति-
मित्यर्थः ।

मणिरागे वंस्तरागे मायाकृते स्वप्नाध्याये शकुनिरुते स्त्रीलक्षणे
पुरुषलक्षणे अश्वलक्षणे हस्तिलक्षणे गोलक्षणे अजलक्षणे
मिश्रितलक्षणे कैटभेश्वरलक्षणे निर्घण्टौ निगमे पुराणे इतिहासे
वेदे व्याकरणे निरुक्ते शिखायां कन्दसि यज्ञकल्पे ज्योतिषि
साङ्ख्ये योगे क्रियाकल्पे वैशेषिके वैशिके अर्थविद्यायां वार्हस्पत्ये
आश्वर्य्ये आसुरे मृगपर्चिरुते हेतुविद्यायां जतुयन्त्रे मधूच्छिष्ट-
कृते सूचीकर्मणि विदलकर्मणि पत्रच्छेदे गन्धयुक्तौ इत्येवमा-
द्यासु सर्व्वकर्मकलासु लौकिकादिषु दिव्यमानुष्यकातिक्रान्तासु
सर्व्वत्र बोधिसत्त्व एव विशिष्यते स्म ॥

अथ खलु पुनस्तेन समयेन दण्डपाणिः शाक्यः स्वां दुहितरं
गोपां शाक्यकन्यां बोधिसत्त्वाय प्रादात् । सा च राज्ञा शूङ्गेद-
नेनानुपूर्व्वेण बोधिसत्त्वाय वृताऽभूत् ॥ तत्र खल्वपि बोधि-
सत्त्वश्चतुरशीतिस्त्रीसहस्राणां मध्ये प्राप्नो लोकानुभवेन तथा
च समानं क्रोडन्तं परिचारयन्तमात्मानमुपदर्शयति स्म ॥
तेषां चतुरशीतिस्त्रीसहस्राणां गोपा शाक्यकन्या सर्व्वसाम-
ग्रमहिष्यभिषिक्ताऽभूत् ॥ तत्र खल्वपि गोपा शाक्यकन्या न
कञ्चिद्दृष्ट्वा वदनं क्वादयति स्म स्वश्रूं वा स्वसुरं वाऽन्तर्जनं वा ॥
ते तामुपध्यायन्ति स्म विचारयन्ति स्म । नवबधूका हि नामा-
प्रतिलीना तिष्ठते । या पुनर्विवृत्तैव सदा ॥ ततो गोपा शाक्य-
कन्या एतां प्रकृतिं श्रुत्वा सर्व्वस्यान्तर्जनस्य पुरतः स्थित्वा इमा
गाथा अभोषत ।

विवृत्तः शोभते आर्य्य आसनस्थानचङ्क्रमे ।

मणिरत्नं ध्वजाद्ये वा भासमानं प्रभास्वरं ॥
 गच्छंस्तु शोभते आर्य्य आगच्छन्नपि शोभते ।
 स्थितो वाथ निषण्णो वा आर्य्यः सर्वत्र शोभते ॥
 कथयन् शोभते आर्य्यस्त्वृष्णीभूतोऽपि शोभते ।
 कलविक्रो यथा पक्षी दर्शनेन स्वरेण वा ॥
 कुशचीरो निर्वस्त्रो वा मन्दचैलः कृषतनुः ।
 शोभतेऽमौ स्वतेजेन (१) गुणवान् गुणभूषितः ॥
 सर्वेण शोभते आर्य्यो यस्य पापं न विद्यते ।
 कियद्विभूषितो बालः पापकारी न शोभते ॥
 ये किल्बिषांश्च हृदये मधुराः सुवाचः
 कुम्भो विषस्य परिषिक्त यथाऽमृतेन ।
 दुस्पर्शशैलशिलवत् कठिनान्तरात्मा
 सर्वस्य वा चिरमदर्शनं तादृशानां (२) ॥
 सर्वेऽपि ते न शिशू सर्वमुपेक्षन्ति सौम्याः
 सर्वेषु तीर्थं इव सर्वजगोपजीव्याः ।
 दधिचौरपूर्णघटतुल्या सदैव आर्य्याः
 शुद्धं सुदर्शनं सुमङ्गलं तादृशानां (३) ॥

१ “स्वतेजेन” स्वतेजसा । २ “किल्बिषांश्च” किल्बिषाणि च ये किल्बिषादीन्धारयन्तीति शेषः । “परिषिक्तं यथा” परिषिक्तो यथा “दुःस्पर्शशैलशिलवत्” दुःस्पर्शशैलशिलावत् “सर्वस्य” सर्वेषां तादृशानां चिरमदर्शनं योग्यमित्यर्थः । ३ “शिशू सर्वमुपेक्षन्ति” शिशूनां सर्वस्य निकटे उपयन्ति प्राप्नुवन्ति स्वीकुर्वन्तीति यावत् “सर्वजगोपजीव्याः” सर्वजगत उपजीवकाः “दधिचौरपरिपूर्णघटतुल्य” दधिचौरपरिपूर्णघटतुल्याः “सुदर्शनं सुमङ्गलं” सुदर्शनं सुमङ्गलं ।

ये पापमित्रं परिवर्जित दीर्घरात्रं
 कल्याणमित्ररतनैश्च परिगृहीताः ।
 पापं विवर्जयि निवेशयि बुद्धधर्मे
 सफलं सुमङ्गल सुदर्शन तादृशानां (१) ॥
 ये कायसंयत सुसंयतकायदोषा
 ये वाचसंयत सदा अवकीर्णवाचः ।
 गुप्तेन्द्रियाः सुनिवृत्ताश्च मनःप्रसन्नाः
 किन्तादृशान वदनप्रतिष्ठादयित्वा (२) ॥
 वस्त्रासहस्र यदि ष्ठादयि आत्मभावं
 चित्तञ्च येष विवृतं न हिरी न लज्जा ।
 न च येष ईदृश गुणा नपि सत्यवाक्यं
 नग्ना विनम्ररतने विचरन्ति लोके (३) ॥
 याश्चित्तगुप्त सततेन्द्रियसंयताश्च
 न च अन्यसत्त्वमनसा स्वपतीन तुष्टाः ।
 आदित्यचन्द्रसदृशी विवृतप्रकाशा

१ “पापमित्र” पापमित्रैः “परिवर्जित” परिवर्जिता “कल्याणमित्ररतनैश्च”
 कल्याणमित्ररतनैश्च “पापं विवर्जयि” पापविवर्जिताः “निवेशयि” निविष्टाः
 “सुमङ्गलसुदर्शन” सुमङ्गलं सुदर्शनम् । २ “कायसंयत” संयतकायाः “वाच-
 संयत” संयतवाचः “सुनिवृत्ताश्च” सुनिवृत्ताश्च “किन्तादृशान” किन्तादृशानां
 “वदनप्रतिष्ठादयित्वा” वदनप्रतिष्ठादनेन इति । ३ “वस्त्रासहस्र” वस्त्रसहस्रं
 “ष्ठादयि” ष्ठादयति “येष विवृतं” येषां विवृतं “न हिरी” न ह्री “येष
 ईदृश” येषामोदृशः “नपि” नापि “विनम्ररतने” विनम्ररतनाः । वस्त्रसहस्रं
 यदि ष्ठादयति तर्हि येषां चित्तनिग्रहलौकिकलज्जानिष्ठनिसत्यवाक्यादिगुणा न
 सन्ति तानेव ष्ठादयति । ये तु चित्तनिग्रहादिगुणवन्तस्ते तु नग्ना भूत्वा लोके विच-
 रन्तीत्यर्थः ।

किं तादृशीन वदनप्रतिष्ठादयित्वा (१) ॥ अपि च ।

जानन्ति आशय मम चक्षयो महात्मा

परचित्तबुद्धिकुशलास्तथ देवसङ्गाः ।

यथ मम शील गुण सम्बर अप्रमादो

वदनावगुण्ठनमतः प्रकरोमि किं मे (२) ॥

अश्रीषीद्विचित्रो राजा शुद्धोदनो गोपाया शाक्यकन्याया
एवंरूपसर्वगाथाप्रतिभाननिर्देशं । श्रुत्वा च पुनस्तुष्ट उदय
आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीतिमौमनस्यजातोऽनेकरत्नप्रत्युत्प्रेन पुष्प-
युक्तेन कोटीशतसहस्रमूलेन च मुक्ताहारेणाभिजातलोहि-
तमुक्ताप्रत्युत्प्रेया च सुवर्णमालया गोपां शाक्यकन्यामभिच्छा-
द्यैनमुदानमुदानयति स्म ।

यथा च पुत्रो मम भूषितो गुणै-

स्तथा च कन्या स्वगुणैः प्रभासते ।

विशुद्धसत्त्वौ तदुभौ समागतौ

समेति सर्पिर्यथ सर्पिखण्ड (३) इति ॥

अनुपूर्व्वेण यथा पूर्व्ववत् बोधिसत्त्वप्रमुखाः स्वपुरं प्राक्रामन् ॥

इति शिल्पसन्दर्शनपरिवर्त्तो नाम द्वादशः ॥

१ “चित्तगुप्ता” गुप्तचित्ताः “सततेन्द्रियसंयताश्च” सततं संयतेन्द्रियाश्च “अन्य-
सत्त्वमनसा” अन्यसत्त्वमनस्विन्यः “स्वपतीन” स्वपतिना “आदित्यचन्द्रसदृशो”
आदित्यचन्द्रसदृशः “किन्तादृशीन” किन्तादृशीनां “वदनप्रतिष्ठादयित्वा”
वदनप्रतिष्ठादनेन । २ “आशय” आशयं “महात्मा” महात्मानः “पर-
चित्तबुद्धिकुशलास्तथा” परचित्तज्ञानकुशलास्तथा इत्यर्थः “यथ मम शीलगुण-
सम्बर” यथा मम शीलं गुणः सम्बरः । ३ “सर्पिर्यथ” सर्पिर्यथा “सर्पिखण्डः”
सर्पिःखण्डः । यथा सर्पिः सर्पिःखण्डयोगं प्राप्य खादुतरं भवति तथेयं गोपाऽपि
बोधिसत्त्वं प्राप्य अतितरां शुशुभे इति भावः ॥

त्रयोदशाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षव आत्मरुतहर्षमुदीरयन्त आगता आसन् ।
 बोधिसत्त्वस्थान्तःपुरमध्यगतस्थानेकदेवनागयक्षगन्धर्व्वासुरगरुड-
 किन्नरमहोरंगशक्रब्रह्मलोकपालाः ॥ ये बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्मणि
 श्रोतुं क्वमापस्यन्ते स्म ॥ तत्र भिक्षवोऽपरेण समयेन सम्बुद्धलानां
 देवनागयक्षगन्धर्व्वासुरगरुडकिन्नरमहोरंगशक्रब्रह्मलोकपाला-
 नामेतदभवत् । अति चिरं वतायं सत्पुरुषोऽन्तःपुरे विलम्बते ।
 ये चास्येमे दीर्घरात्रं परिपाचिताः सर्व्वाश्चतुर्भिः सङ्गृह्यसु-
 भिर्दानेन प्रियवाक्येन अर्थक्रियया समानार्थतया यस्य बोधि-
 सत्त्वस्य धर्मदेशितमाज्ञास्यन्ति तत्सहैव च तानि धर्मभाज-
 नानि सर्व्वाण्यन्वर्हितानि भविष्यन्ति । बोधिसत्त्वश्च पश्चाद-
 भिनिष्क्रम्यानुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्भोत्स्यते ॥ ततस्ते
 सगौरवा सप्रतीताः (१) प्राञ्जलीभूता बोधिसत्त्वं नमस्यन्ति स्म ॥
 एवमभिप्रायाश्चोदीक्षमाणाः स्थिता अभूवन् । कदा च नाम
 तद्भविष्यति । यद्वयं वरप्रवरं शुद्धसत्त्वमभिनिष्क्रामन्तं पश्चा-
 मोऽभिनिष्क्रम्य च तस्मिं महाद्रुमराजमूलेऽभिनिषद्य सबलं
 मारं धर्षयित्वानुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बुद्धं (२) दशभिस्त-
 थागतबलैः समन्वागतं चतुर्भिश्च तथागतवैशारद्यैः समन्वागत-
 मष्टादशभिश्चावेणिकैर्बुद्धधर्मैः समन्वागतं त्रिपरिवर्त्तं द्वाद-
 शाकारमनुत्तरं धर्मचक्रं प्रवर्त्तयन्तं महता बुद्धविक्रीडितेन

सदेवमानुषासुरलोकं यथाधिमुत्था सुभाषितेन सन्तोषयन्तं ॥

तत्र भिक्षुो बोधिसत्त्वो दीर्घरात्रमसङ्ख्येयां कल्यामुपादाय
सततं समितं परप्रणयेऽभूत् । सार्वलौकिकलोकोत्तरेषु
धर्मेषु स्वयमेवाचार्यः सर्वकुशलमूलधर्मचर्यासु दीर्घकालं च
कालज्ञो वेलाज्ञः समयज्ञोऽभूत् । अच्युतोऽभिज्ञः पञ्चाभिज्ञाभिः
समन्वागतोऽभूत् ॥ अद्विपादविक्रीडितः सर्वेन्द्रियकुशलः
कालाकालज्ञः कालवेषी महासागर इव प्राप्तां वेलां नाति-
क्रामति स्म ॥ सोऽभिज्ञज्ञानबलेन समन्वागतः स्वयमेव सर्वं
जानाति स्म । अस्यायं कालः प्रग्रहस्यायं कालो नियग्रहस्यायं
कालः सङ्ग्रहस्यायं कालोऽनुग्रहस्यायं काल उपेक्षाया अयं
कालो भाषितस्यायं कालः तुष्णीभावस्यार्य कालो निष्क्रम-
स्यायं कालः प्रव्रज्याया अयं कालः स्वाध्यायस्यायं कालः
सौमनस्यस्यायं कालः प्रविवेकस्यायं कालः क्षत्रियपर्षदमुप-
सङ्क्रमितुं यावदयं कालो ब्राह्मणगृहपतिपर्षदमुपसङ्क्रमितु-
मयं कालो देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरूडकिन्नरमहोरगशक्र-
ब्रह्मलोकपालभिक्षुभिक्षुकुपासकोपासिकापर्षदमुपसङ्क्रमितुमयं
कालो धर्मदेशनाया अयं कालः प्रतिसंलीनस्य सर्वत्र बोधि-
सत्त्वो नित्यकालं कालज्ञो भवति स्म कालवेषी ॥

अथ च पुनर्भिक्षुो धर्मताप्रतिलम्भ एष चरमभाविनां
बोधिसत्त्वानां । यदवश्यं दशदिग्लोकधातुस्थितैः बुद्धैर्भगवद्भि-
रन्तःपुरमध्यगताः सङ्गीतितुर्यनिर्नादितैरेभिरेवंरूपैर्धर्ममुखैः
सञ्ज्ञादितया भवन्ति ॥ तत्रेदमुच्यते ।

ये सत्त्वाद्या दशदिग्लोके तेषु विशेषास्तत्र रतितुर्थैः ।
 गाथा गीता इमं रतिमधुराः सञ्ज्ञेदेन्ति नरवरप्रवरं (१) ॥
 पूर्वीं तुभ्यं अयु कृतु प्रणिधौ दृष्ट्वा सत्त्वान्दुःखशतभरितां ।
 तेन चाणं जगति च शरणे भेष्ये नाथो हितकर परम (२) ॥
 साधो वीरा स्मर वरि पुरीमां या ते आसीज्जगद्वित प्रणिधिः ।
 कालो वेला अयु तव समयो निष्क्रम्याहि च्छषिवरप्रवर (३) ॥
 यस्यार्थे ते धनवर विविधास्त्यक्ताः पूर्वे शिरकरचरण ।
 भेष्ये बुद्धो नरमरुदमको लोकस्याग्रो गुणशतनिचितः (४) ॥
 त्वं शीलेन व्रततपचरितस्त्वं चान्तीये जगद्वितकरणः ।
 त्वं वीर्येण शुभगुणनिचितो ध्याने प्रज्ञे न तु समु च्छिभवे (५) ॥
 क्रोधाविष्टाखिलमल बड्जलास्ते मैत्रीये त्वयि स्फुट सुगता ।
 कारुण्यन्ते बड्जविध सुबुधे मिथ्यात्वे आशुभगुणरहिते (६) ॥
 पण्यज्ञाने शुभनिचितात्मा ध्यानाभिज्ञो व्रततपविरजो ।

१ “इमं रतिमधुराः” इमा रतिमधुराः । “सञ्ज्ञेदेन्ति” सञ्ज्ञेदयन्ति । २ “पूर्वीं तुभ्यं”
 पूर्व्वं त्वया “अयु कृतु प्रणिधौ” इदं कृतं प्रणिधानं “सत्त्वान्दुःखशतभरितां”
 सत्त्वान्दुःखशतपरिपूर्सानित्यर्थः “शरणे” शरणागतानामित्यर्थः “भेष्ये” भा-
 ष्यसि “नाथो” नाथेति । ३ “वीरा” वीर “वरि पुरीमां” वरां पुरी-
 मीमां “या ते आसीज्जगद्वित प्रणिधिः” यस्ते आसीज्जगतो हिताय प्रणिधिः
 प्रणिधानमित्यर्थः “अयु” अयं “निष्क्रम्याहि” निष्क्रम्य एहि । ४ “धनवर”
 धनवराः “पूर्वे” पूर्व्वे “शिरकरचरण” शिरःकरचरणानि “भेष्ये” भाष्यसि
 “नरमरुदमकः” नरमरुदमकः । ५ “व्रततपचरितः” आचरितव्रततपाः
 “चान्तीये” चान्त्या “जगद्वितकरणः” जगद्वितकरणः “ध्याने प्रज्ञे न तु समु”
 ध्यानेन प्रज्ञया न तु समः । ६ “क्रोधाविष्टाखिलमल” क्रोधावेशा अखिलमलाः
 “मैत्रीये” मैत्रे “स्फुट” स्फुटं “सुगता” हे सुगत “बड्जविध” बड्जविधं “मिथ्यात्वे
 आशुभगुणरहिते” मिथ्यात्वेन आशुभगुणरहिते इत्यर्थः ।

आभासेसी दश इम दिशतो मेघामुक्तः शशिरिव विमलः (१) ॥

एते चान्ये बहुविध रुचिरास्तुर्याघोषा जिनरुतरचिताः ।

ये चोदेन्ति सुरनरमहितं निष्क्रम्याहो अयु तव समयु (२) इति ॥

बोधिसत्त्वस्य खलु पुनर्भिन्नवस्तस्मिन्गृहवरप्रधाने सर्वोप-
करणसमृद्धिसमुदिते यथाभिप्रायसुखविहारानुकूलेऽमरपुर-
भवनप्रकाशे वितर्दिनिर्यूहतोरणगवाक्षहर्म्यकूटागारप्रासादव-
रप्रवरे सर्व्वरत्नविचित्रालङ्कारविविधभक्तिसुविभक्ते उच्छ्रित-
च्छत्रध्वजपताकानेकरत्नकिङ्किणीजालसमलङ्कितेऽनेकपट्टदाम-
शतसहस्राभिप्रलम्बिते नानारत्नप्रत्युप्ते मुक्ताहाराभिप्रलम्बिते
विचित्रपट्टरत्नसङ्क्रमोपशोभिते अवशक्तपट्टमाल्यदामकलापे
गन्धवटिकानिर्धूपितेऽवश्यायपट्टविततविताने सर्व्वर्तुकपुष्पपरम-
सुगन्धिसुचिराभिप्रकीर्णपुष्करिणीपुण्डरीकनवनलिनीजाल-
संस्थानपरिभोगबहुले पत्रगुप्तशुकशारिकाकोकिलाहंसमयूर-
चक्रवाककुणालकलविद्धजीवजीवकादिनानाविधद्विजगणमधुर-
स्वरनिकूजिते नीलवैदूर्यमये धरणीतले संस्थानपरिभोगे सर्व्व-
रूपप्रतिभाससन्दर्शने अद्वयनयनाभिरम्ये परमप्रीतिप्रामोद्य-
सञ्जनने तस्मिन्गृहवरप्रधानेऽध्यावसतो बोधिसत्त्वस्योदारवरस-
रणभवननिवासिनोऽमलविमलनिर्मलाङ्गस्थाऽमुक्तमालाभरणस्य
प्रवरसुरभिगन्धानुलेपनानुपलिप्तगात्रस्य शुक्लशुभविमलविशु-

१ “पुष्पज्ञाने” पुष्पज्ञानेन “व्रततपविरजः” व्रततपोविरजाः “आभासेसी”
आभाससे “दश इम दिशतः” दशस्वासु दिक्षु “शशिरिव” शशीव । २ “बहुविध”
बहुविधाः “चोदेन्ति” चोदयन्ति “निष्क्रम्याहो” निष्क्रम्येहि “अयु तव समयु”
अयुक्तव समय इति ।

द्वुनिर्मलवस्त्रं प्रावृतशरीरस्थानेकदिव्यपुष्पगुच्छसुविन्यस्तमृदुका-
चिलिन्दिकसुखसंस्पर्शवराङ्गरचितशयनवरतलाभिरूढस्यामर-
बधूभिरिव सर्वतोऽनवद्याप्रतिकूलदर्शनशुभोपचारचरितस्या-
भिरूपान्तःपुरमध्यगतस्य शङ्खभेरीमृदङ्गपणवतुणववीणावल्लकी-
सम्यताडावचरसुघोषकमधुरवेणुनिर्नादितघोषरुतनानातुर्यस-
ङ्गीतिसम्प्रयोगप्रतिबोधितस्य ये च नारीगणाः स्निग्धसुरुचि-
रैर्मधुरमनोज्ञस्वरवेणुनिर्नादितनिर्घोषरुतैर्बोधिसत्त्वं प्रतिस-
म्बोधयन्ति स्म ॥ तेषां दशदिगवस्थितानां बुद्धानां भगवताम-
धिष्ठानेन तेभ्यस्तुर्यनिर्नादनिर्घोषरुतेभ्य इमा बोधिसत्त्वस्य स-
ञ्चोदना गाथा निश्चरन्ति स्म ।

या नार्थः प्रमुदितमनाः प्रसन्नचित्ता
वेणुभ्यो मधुरमनोरमं रणन्ते ।
आवेशाद्दशदिग्गतां जिनोत्तमानां
गाथेमा विविध विचित्ररूपाः (१) ॥
पूर्वन्ते अयु क्तु प्रणिधी अभूषि वीरा
दृष्टेमां जनत सदा अनाथभृतां ।
शोचिष्ये जरमरणन्तथाऽन्यदुःखान्
बुद्धित्वा पदमजरं परमशोकं (२) ॥

१ “प्रमुदितमनाः” प्रमुदितमनस्काः “वेणुभ्यः” वेणुभिः “रणन्ते” रणन्ति
“दशदिग्गतां” दशदिग्गतानां “गाथेमाः” गाथा इमाः “विविध” विविधाः ।
२ “अयु क्तु प्रणिधी” इदं कृतं प्रणिधानं “अभूषि वीरा” अभूद्वीर “जनत”
जनतां “अनाथभृतां” अनाथीभृतां “शोचिष्ये” शोचित्वा “जरमरणं” जरास-
रणं “अन्यदुःखान्” अन्यदुःखानि “बुद्धित्वा” बद्धा ।

तत्साधो पुरवरत इतः शीघ्रं निष्क्रम्या परमच्छविभिश्च चीर्णं ।
 आक्रम्य धरणितलप्रदेशं सम्बुद्ध्या असदृशजिनज्ञानं (१) ॥
 पूर्वे ते धनरतन विचित्रा त्यक्ताभूत् करचरणप्रियात्मा ।
 एषोऽयं तव समयो महर्षे धर्माद्यं जगि विभज अनन्तं (२) ॥
 शीलन्ते शुभ विमलमखण्डं पूर्वन्ते वरशततमभाषी ।
 शीलेनानतिसदृशु महर्षे मोचेही जगु विविधकिलेशैः (३) ॥
 चान्तीये भव शतचरितस्त्वं चान्त्यास्ते जगि विविध दुरुक्ताः ।
 चान्तीये चमदम निरतात्मा नैष्क्रम्ये मति कुरु द्विपदेन्द्र (४) ॥
 वीर्यन्तेदृढमचलमकम्पं पूर्वन्ते पृथु सुगत अभूवन् ।
 धर्षित्वा नमुचिशतं समैन्यं शोषिष्ये त्रय सकलअपायां (५) ॥
 यस्यार्थे व्रततप चरितस्त्वं ध्यायित्वा कलिकलुषकिलेशां ।
 त्वं वर्षा अमृतजलममोघं तर्पेही चिरद्वषिताननाथां (६) ॥
 तां पूर्वां गिर वरमनुचिन्त्या निष्क्रम्या पुरवरत इतः शीघ्रं ।

१ “निष्क्रम्या” निष्क्रम्य “परमच्छविभिश्च” परमर्षिभिश्च “सम्बुद्ध्या” सम्बुद्ध्या
 किन्त्वत्र सम्बोधय इत्युचितं । २ “पूर्वे ते धनरतनं विचित्रा त्यक्ताभूत्” पूर्व्यं ते धन-
 रत्नानि विचित्राणि त्यक्तान्यभूवन् “करचरणप्रियात्मा” करचरणयुक्तप्रियशरीरमि-
 त्यर्थः “जगि” जगति । ३ “शुभ” शुभं “वरशततमभाषी” वरशतं भाषितं “शीले-
 नानतिसदृशु” शीलेनासदृशेत्यर्थः “मोचेही” मोचय “जगु” जगत् “विविध-
 किलेशैः” विविधक्लेशैः । ४ “चान्तीये” चान्त्या “शतचरितः” शताचरितः
 चान्त्याचरणशतयुक्तस्त्वमसीत्यर्थः “जगि विविध” जगति विविधाः “दुरुक्ताः”
 उपायाः कथिता इत्यर्थः “चान्तीये चमदमनिरतात्मा” चान्त्या चमदमाभ्यां-
 निरतात्मन्नित्यर्थः “नैष्क्रम्ये” निष्क्रमणे “मति” मतिं । ५ “अभूवन्”
 अभूत् “धर्षित्वा” धर्षयित्वा “शोषिष्ये” शोषयिष्यसि “त्रय” त्रीन् “सकल अपायां”
 सकलापायान् अत्र वीर्यन्ते पूर्वन्ते इत्यत्र ते शब्दस्य पुनरुक्तिर्यथैव । ६ “व्रततप-
 चरितस्त्वं” व्रततपसी आचरितवांस्त्वं “ध्यायित्वा” ध्यात्वा “कलिकलुषकिलेशां”
 कलिकलुषक्लेशान् “त्वं वर्षा” त्वं वर्षय “तर्पेही” तर्पय “चिरद्वषिताननाथां”
 चिरद्वषिताननाथान् ।

बुद्धित्वा पदममृतमशोकं तर्पिष्ये अमृतरसेन तृषार्त्तान् (१) ॥
 प्रज्ञा या परिचरि कुशलत्वं ज्ञानं ते पृथु विपुलमनन्तं ।
 मूढानां विमतिपथस्थितानां प्रज्ञाभां शुभरुचिरां कुरु त्वं (२) ॥
 मैत्रायां भव शतचरितस्त्वं कारुण्यवरमुदित उपेक्षये ।
 यामेवाचरितस्त्वं तामेवा वरचरि विभज जगस्य (३) ॥
 एतानी दशदिशि जिनतेजैर्गाथा निगुणकुसुमविचित्राः ।
 त्वय्येभ्यो विविधमनोरमं रणन्ते चोदेन्ती शयनगतं कुमारं (४) ॥
 यदि पुन प्रमुदित रतिकर प्रमदाः
 सुरुचिर सुमधुर प्रभण्डेषु तुरियैः ।
 अथ जिन दशदिशि सुरनरदमका
 गिरिवरमनु रचिततु रवि तुरियैः (५) ॥
 कृत त्वयि हितकर बह्वगुण जनता
 निजिनितु जिनगुण विचरसि गतिषु ।
 स्मर स्मर पुरिमक व्रततपचरणा

१ “गिर वरमनुचिन्त्या” गिरं वरामनुचिन्त्य “निष्क्रम्या” निष्क्रम्य “बुद्धित्वा” बुद्ध्या “तर्पिष्ये” तर्पयिष्यसि इति । २ “परिचरि” परिचारिणी “कुशलत्वं” कुशलता कौशल्यमिति यावत् “विमतिपथस्थितानां” कुमतिपथस्थितानामित्यर्थः । ३ “मैत्रायां” मैत्री “शतचरितस्त्वं” शताचरितोसि त्वं “उपेक्षये” मा उपेक्षय “यामेवाचरितस्त्वं” यदेवाचरितवांस्त्वं “तामेवा वरचरि” तदेव वराचरणं “जगस्य” जगतोऽर्थे । ४ “एतानी” एताः “जिनतेजैः” जिनतेजोभिः “त्वय्येभ्यो” निःसृत्येति शेषः “रणन्ते” रणन्ति “चोदेन्ती” चोदयन्ति । ५ “यदि पुन” यदि पुनः “प्रमुदित रतिकर” प्रमुदिता रतिकराः “सुरुचिर सुमधुर” सुरुचिरं सुमधुरं “प्रभण्डेषु तुरियैः” प्रभाण्डेषुस्तुतैः “जिन” जिनाः “गिरिवरमनुरचिततु” गिरिवरमनुरचितवक्तुः “रवि तुरियैः” रवं तुतयैः ।

लघु व्रज द्रुमवर सृष्टय पदममृतं (१) ॥
 सुदृषित नरमरु जिनगुणरहिता
 त्वयि मतिप्रतिबलममृतरसददा ।
 दशबलगुणधर बुधजनमहिते
 लघु त्वयि नरपति विभजति अमृतं (२) ॥
 त्यजि त्वयि पुरि भवे धनमणिकनकाः
 सखिप्रियसुत महि सनगरनिगमा ।
 शिरमपि त्यजि स्वकुल करचरणनयना
 जगतिय हितकरु जिनगुणनिरता (३) ॥
 पुरि तुम नरवर सुत नृषु यदभू-
 नरु तव अभिमुख इम गिरमवची ।
 दद मम इम महि सनगरनिगमां
 त्यजि तद प्रमुदितु न च मन् लुभितो (४) ॥

१ “लघु त्वयि” लघुता त्वया “वज्रगुण” वज्रगुणा “निजिनितु” निजित्य
 “जिनगुण” जिनगुणान् “पुरिमरु” पुरोमिसां “व्रततपचरणा” व्रततप चाचा-
 रणानि च “द्रुमवर” द्रुमवरं “सृष्टय” सृष्टयम् । २ “सुदृषित नरमरु” सुदृषितान्
 नरमरुतः “जिनगुणरहिता” जिनगुणरहितान् “मतिप्रतिबलममृतरसददा”
 मतिप्रतिबलममृतरसदे “दशबलगुणधर” दशबलगुणधरे “नरपति विभजति
 अमृतं” नरपतिर्विभजत्यमृतम् । ३ “त्यजित्वयि” त्यक्त्वा त्वया “पुरि” पुरा
 “धनमणिकनकाः” धनमणिकनकानि “सखिप्रियसुत” सखिप्रियसुताः “महि”
 मही “शिरमपि त्यजि” शिरोऽपि त्यक्तं “स्वकुल” स्वकुलं “करचरणनयना”
 करचरणनयनानि “जगतिय हितकरु” जगतो हितकर “जिनगुणनिरता”
 जिनगुणनिरता । ४ “पुरि तुम” पुरा त्वं “सुत नृषु यदभूः” सुतो नृलोके
 यदा अभूः “नरु तव” नरस्तव “इम गिरमवची” इमां गिरमवोचत् “दद”
 देहि “इम महि” इमां महीं “त्यजि तद प्रमुदितु” त्यक्त्वा तदा त्वं प्रमुदितुः
 अभूरिति शेषः “मन् लुभितो” मनः लुब्धम् ।

पुरि तुम नरपति खकुल द्विज यदभू-
 गुरुजन परिचरि न च द्रुहि परतो ।
 स्थपयसि द्विजवर बज्जजन कुशले
 च्युत ततु भवगतु गतु पुन निलयं (१) ॥
 पुरि तुम नृपसुत ऋषिवरु यदभू-
 ष्किनि तव तनुरुह कलि नृप रुषितो ।
 हत त्वयि कुलक्रिये न च मनु क्षुभितो
 अयु तव ग्रह अवि तद करणचरणैः (२) ॥
 स्मर पुन ऋषिसुत त्वयि पुर यदभू-
 व्रतरतु गुरुभरु गिरिवरनिलये ।
 हत भव नृपति न विषकृत दृषुणा
 हप तव तहि नृप न च मनु क्षुभितो (३) ॥
 पुरि तुम गुणधर मृगपति यदभू-
 गिरि नदि बज्जलि हृदय मनु पुरुषो ।

१ “पुरि तुम” पुरा त्वं “नरपति खकुल” नरपते खकुले “द्विज यदभूः” द्विजो यदा अभूः “गुरुजन परिचरि” गुरुजनान् पर्यचरः “द्रुहि परतो” अद्रुहः परान् “स्थपयसि द्विजवर बज्जजन कुशले” अस्थापयः हे द्विजवर बज्जजनान् कुशले “च्युत ततु भव गतु” च्युत्वा ततो भवगतः “गतु पुन निलयं” गतः पुनर्निलयं । २ “पुरि तुम” पुरा त्वं “ऋषिवरु यदभूः” ऋषिनि तव “ऋषिवरो यदा अभूः” विष्णुस्त्वया “तनुरुह कलि” तनुरुहः कलिः “रुप रुषितो” रुष्ट ऋषाश्च क्रिन्ना इत्यर्थः “हत त्वयि कुलक्रिये न च मनु क्षुभितो” हतास्त्वया कुलक्रिया न च मनः क्षुब्धं “अयु तव ग्रह अवि तद” अयन्तवाग्रहः अतः खादा । ३ “पुन ऋषिसुत” पुनर्ऋषिसुतः “त्वयि पुरि यदभूः” त्वं पुरा यदा अभूः “व्रतरतु गुरुभरु” व्रतरतः गुरुभरः “हत भव” हतो भवः “रुपति” “हे रुपते” “विषकृत दृषुणा” विषाक्तोऽपुणा “हप तव तहि” हपा तव तन “मनु क्षुभितो” मनः क्षुब्धं ।

हित तव त्वयि मरुस्थलपति स्थपिते
 उपनयि तव पुरि न च मनु क्षुभितो (१) ॥
 पुरि तुम नरवर त्यजिषु तु यदभू-
 र्मणि तव प्रपतितु जलधरि विपुले ।
 व्यविश्रिय क्षपयतु स्वय महउदधिं
 लभि तद मणि पुन दृढबल दृषभी (२) ॥
 पुरि तुम सुपुरुष ऋषिवर यदभू-
 र्दिज तव उपगतु भव मम शरणं ।
 भणि ऋषि द्विजवर नररिपुउपने
 त्यजि स्वय स्वकि तनु न च द्विज त्यजसे (३) ॥
 स्मर ऋषि उपगतु पुरि द्रुमनिलये
 रुचि भणि तरुह कति इम गणये ।
 सुविदित सुगणित यथ तद्दि किशला

१ “पुरि तुम” पुरा त्वं “मरुपति यदभूः” मरुपतिर्यदा अभूः “गिरि नदिबहुजलि” गिरेः नद्या बहुजलायाः “हृदयमनु” हृदयमनुप्रवेशः “हित तव” हिताय तवाभूत् । “मरुस्थलपतिः” मरुस्थलपतौ त्वयिच स्थलचारिणि कस्मिंश्चिज्जने “स्थपिते” उपस्थापिते “उपनयि” समीपे इत्यर्थः “पुरि” पुरा “मनु क्षुभितो” मनः क्षुब्धं । २ “पुरि तुम” पुरा त्वं “नरवर त्यजिषु तु यदभूः” हे नरवर त्यागेषुसु यदा अभूः “मणि तव प्रपतितु जलधरि विपुले” मणिस्तव प्रपतितो जलधरे विपुले “व्यविश्रिय क्षपयतु” निविश्य उत्क्षिप्य “स्वय महउदधिं” स्वय महोदधिं “लभि तद मणि पुन” लब्धस्तदा मणिः पुनः “दृढबल दृषभी” हे दृषभसमदृढबलेत्यर्थः । ३ “पुरि तुम” पुरा त्वं “ऋषिवर यदभूः” ऋषिवरो यदा अभूः “द्विज तव उपगतु” द्विजस्तवसमीपे उपगतः “भणि ऋषि” उक्त्वा ऋषे “द्विजवर नररिपुउपने” द्विजवरो नररिपूषवने “त्यजि स्वय स्वकितनु” त्यक्तवान् स्वयं स्वकां तनुं “न च द्विज त्यजसे” न च द्विजमत्यजः ।

तथ तव अवितथ समगिर रचिता (१) ॥

हे शुक्लगुणधर पुरि द्रुम वसता

क्षयगतु न च त्यजि क्तु स्मरि पुरिमां ।

मरुपति प्रमुदितु तव गुण स्मरते

श्रियकरि द्रुमवरि यथ शिव पुरिमां (२) ॥

इति तव असदृश व्रततपचरणा

वज्रगुण गुणधर गुणपथि चरतः ।

त्यजि महि सनगरि अयु तव समयो

लघु जगु स्थापय हि जिनगुणचरणे (३) ॥

यद् प्रमदरतन शुभवस्तभूषितगात्रा

वरप्रवरुतुरियमनोज्ञाः सम्प्रभण्डेषु ।

अथ दशदिशतो जिनतेजैर्गाथ विचित्रा

१ “अपि उपगतु” अपि उपगतः “पुरि” पुरा “रचि भणि” रचिना भणितं उक्तमिति यावत् “तद्वद्व कति इम गणये” तद्वद्वहणि कति इमानि गणये “सुविदित सुगणित” सुविदितानि सुगणितानि “यथ तद्धि किशला” यथा तच्च किशलयानि “तथ तव अवितथ” तथा तव अवितथाः “समगिर रचिता” समगिरो रचितानि कार्याणीति शेषः ।

२ “शुक्लगुणधर” शुक्लगुणधर “पुरि द्रुम वसता” पुरा द्रुमे वसता “क्षय-गतु” क्षयकृतोऽपि स द्रुम इति संशेषार्थः “न च त्यजि” न च त्यक्तः “क्तु स्मरि” तस्य स्मरणं कृतं “पुरिमां” पुरीमिमामपि स्मरेत्यर्थः “मरुपति प्रमुदितु तव गुण स्मरते” मरुपतिः प्रमुदितस्तव गुणान् स्मरति “श्रिय करि द्रुमवरि” श्रीकरं द्रुमवरं “यथ शिव पुरिमां” यथा शिवां पुरीमिमां ।

३ “असदृश” असदृशानि “व्रततपचरणा” व्रततपचरणानि “गुणपथि” गुणपथे “त्यजिमहि सनगरि” त्यक्ता महीं सनगरीं “अयुतव” अयुन्तव “जगु स्थापय हि जिनगुणचरणे” जगत् स्थापय हि जिनगुणचरणे ।

इति रवि सुमधुरारुतघोषास्वर्यस्वरेभ्यः (१) ॥

तव प्रणिधी पुरीमे बज्रकल्पां लोकप्रदीपा

जरमरणयसिते अज्र लोकेऽत्रानुभविये ।

स्मर पुरिम प्रणिधी नरसिंहपते अभू-

दयु समयो त्वमिहा द्विपदेन्द्रा निष्क्रमणाय (२) ॥

भवनसुत त्वमिहा बज्रदानं दत्तमनेकं

धनकनकरतनशुभवस्ता रत्न विचित्रा ।

करचरणनयन प्रियपुत्रा राज्य समृद्धं

त्वयि त्यजितं न च तेऽखिलदोषा या च नरकेषु (३) ॥

शिवनृपति त्वमिह शशकेतो आसि सुदंष्ट्र

कृपकरुणामनसो मणिचूडो चन्द्रप्रदीपः ।

इतिप्रमुखा करिया दृढ शूरो राजसुनेत्रो

१ “यद्द प्रमदरतन” यदा प्रमदारत्नानि “शुभवस्तभूषितगात्रा” शुभवस्तभूषित-
गात्राणि एतैः “वरप्रवरतुरियमनोज्ञाः” वरप्रवरतुर्यमनोज्ञाः “सम्प्रभाषिषु”
सम्प्रभाषिषुः “दशदिशतो” दशदिक्षु “जिनतेजैः” जिनतेजोभिरुपलक्षिता
इत्यर्थः “गाथ” गाथाः “रवि” रवेषु तूर्यस्वरेभ्य उच्यन्ता इति शेषः ।

२ “प्रणिधी पुरीमे बज्रकल्पां” प्रणिधिः पुराऽयं बज्रकल्पकोटिपर्यन्तं “लोक-
प्रदीपा” हे लोकप्रदीप “जरमरणयसिते” जराभरणयसो “अज्र लोकेऽत्रानुभविये”
अजं लोके अत्र अनुभवियामि “पुरिम प्रणिधी” पूर्वमिमं प्रणिधिं “अभूदयु”
अभूदयं भूतोऽयमित्यर्थः “समयो त्वमिहा द्विपदेन्द्रा निष्क्रमणाय” समयस्तवेह
द्विपदेन्द्र निष्क्रमणाय ।

३ “त्वमिह” त्वयेह “धनकनकरतनशुभवस्ता” धनकनकरतनशुभवस्ताणि
“रत्न विचित्रा” रत्नानि विचित्राणि “करचरणनयन” करचरणनयनानि
“राज्य” राज्यं “त्वयि त्यजितं” त्वया त्यक्तं “या च नरकेषु” ये च नार-
किषु ।

बङ्गनृपतिनयता रतिदाने त्वं सर्व्वं कुर्व्वन् (१) ॥
 तव सुगत चरिता बङ्गकल्यां शीलचरोये
 मणिरत्नविमलसदृशा शीलविशुद्धिः ।
 त्वयि चरिता चमरी यथ बालं रक्षितु
 शीलं कृतु त्वमिह जगति विपुलार्थः (२) ॥
 शीलरतेन गजवरु त्वमिहा रिपु लुब्धो विद्ध द्रुषुणा
 छपकरुणा जनिया अतिरौद्रे क्वादितु शोभे ।
 परित्यजित रुचिराः शुभदन्ता न च
 त्यजि शीलमितिप्रमुखा करिया बङ्ग तुभ्यं (३) ॥
 शीलविकुर्व्वि त्वयि सहितजगतोऽहितनेका
 दुःखसहस्रा बङ्गकटुका वचनबधबन्धाः चान्तिरतेन ।
 परिवारित परिम नरपते सर्व्वसुखेन

१ “ शिवदृपति ” हे शिवदृपते “ आसिमुदङ्ग ” आस्ये सुदङ्गवन् “ छपकरुणास-
 नभो ” छपाकरुणायुक्तमनः “ मणिचूडे चन्द्रप्रदोपः ” मणिचूड चन्द्रप्रदोप “ इति
 प्रमुखा करिया ” इति प्रमुखं कृत्वा “ शूरो राजसुनेवो ” शूर राजसुनेव “ बङ्ग-
 दृपतिनयता ” बङ्गदृपतिनयतः “ सर्व्वं कुर्व्वन् ” सर्व्वमकरोः । रतिदानादिकं सर्व्व-
 मकरोरित्यर्थः ।

२ “ तव सुगत चरिता ” त्वया सुगत आचरिता “ बङ्गकल्यां शीलचरोये ”
 बङ्गकल्पपर्यन्तं शीलचर्या “ मणिरत्नविमलसदृशा ” विमलमणिरत्नसदृशो “ त्वयि
 चरिता चमरी यथ बालं ” तव चरित्राणि चमर्या यथा बालानि “ रक्षितु
 शीलं ” रक्षितं शीलं “ कृतु त्वमिह ” कृतस्तत्वेह ।

३ “ गजवरु ” हे गजवरु “ त्वमिहा ” त्वयेह “ रिपु लुब्धो ” लोभाख्यो रिपु-
 रित्यर्थः “ छप करुणा जनिया ” छपां करुणां जनित्वा “ क्वादितु शोभे ” आक्कादिता
 शोभा “ परित्यजित ” परित्यक्ता “ त्यजि ” त्यक्तं “ इति प्रमुखा करिया बङ्ग
 तुभ्यं ” इति प्रमुखं कृतं बङ्ग त्वया ।

पुनर्बधकास्तव तेऽवभूवन्तश्च विक्रान्तं (१) ॥

गिरिप्रवरनिलये तुम नाथा

ऋत यदासीद्धिमकिरणैर्मलिनं भयभीतं ।

त्वन्नर गृह्य परिचरसि विविध फलमूलैः

सर्वसुखेना लघु बधकांश्च तवापनेती तच्च तिष्ठान्तं (२) ॥

दृढसंस्थितमचलमकम्पं वीर्यं तवाभीत्

व्रततपसविविधगुणज्ञानमेषत बोधिं ।

कृतश्रवलोकन शुची वशवर्त्ती वीर्यबलेन

अयु समयो त्वमिहा नरसिंहा निष्क्रमणाय (३) ॥

हयप्रवर त्वमिहा पुरि आसीद्धिमसुवर्णैः

लघु गगने व्रजसे कृपजातो राक्षसदीपं ।

व्यसनशत मनुजान्तद गृह्य क्षमे स्थपेभी

१ “ शीलं विकुम्भिं त्वयि ” शीलं विकुम्भाणेन त्वया “ अहितनेका ” अहितान्यनेकानि “ दुःखसहसा ” दुःखसहसाणि “ परिवारित पुरिम ” परिवारितानि पुरा इमानि “ बधकास्तव तेऽवभूवन्तश्च विक्रान्तं ” ये बधका अभूवन्ते तव निवार्यास्तश्च विक्रान्त इत्यर्थः ।

२ “ तुम नाथा ” त्वं नाथ “ ऋत यदा ” ऋतो यदा “ त्वं नर गृह्य ” त्वं नरं गृह्यता “ परिचरसि विविध ” पर्यचरः विविधैः “ सर्वसुखेना ” सर्वसुखपूर्वकम् “ बधकांश्च ” बधांश्च “ तवापनेती ” त्वयापनोतः “ तच्च तिष्ठान्तं ” स च तितिष्ठान्तं ।

३ “ वीर्यं ” वीर्यं “ व्रततपसविविधगुणज्ञानं ” व्रततपस्याविविधगुणज्ञानं “ एषत बोधिं ” बोधं एषत प्राप्तेत्यनुमीयते “ कृतश्रवलोकन ” कृतावलोकन “ शुची वशवर्त्ती ” शुचे वशवर्त्तिन् “ अयु समयो त्वमिहा ” अयं समयस्तवेह “ नरसिंहा निष्क्रमणाय ” नरसिंह निष्क्रमणाय ।

इति प्रमुखां करिया बद्ध तुभ्यं वीर्यं विकुर्वा (१) ॥

दमममथेनियमहतक्लेशा ध्यायिनश्चर्या

लघु चपलं विषयैरतिलोखं चित्तं दमिता ।

कृतु खगुणा त्वमिहा जगतोऽर्थे ध्यानरतेना-

मु त्वमिहाचर सत्त्वा ध्यानविकुर्वा (२) ॥

त्वं पुरिमे ऋषि सुस्थितु आसीद्धानरतीये

नृपरहित मनुजा त्वयु गृह्य राज्याभिषिञ्ची ।

दशकुशली जनिताः स्थपिता ते ब्रह्मपठेषु

च्युत मनुजा ब्रजिष्ट दश सर्व्वे ब्रह्मनिकेतं (३) ॥

दिशिविदिशेविविधगतिज्ञाने त्वं सुविधिज्ञो

परचरितजगतिरुतज्ञाने इन्द्रियज्ञाने ।

नयविनयविविधमतिधारे पारगतस्त्वं

१ “इयप्रवर त्वमिहा पुरि” इयप्रवरस्त्वमिहा पुरा “ब्रजसे कृपजातो” अत्रजीर्जानकृपः “व्यसनशतमनुजान्दग्ध” व्यसनशतक्लिबान्मनुजान्ददा अनुगृह्य “क्षमे स्थपेसो” क्षमे मोक्षमार्गे अस्थापयः “इति प्रमुखा करिया” इति प्रमुखं कृत्वा “बद्ध तुभ्यं वीर्यं विकुर्वा” बद्ध त्वया कार्यं कृतं वीर्यं विकुर्वाणेनेत्यर्थः ।

२ “दमममथेनियमाहतक्लेशा” समदमनियमाहतक्लेश “ध्यायिनश्चर्या” ध्यायिनां ध्यानकारिणां मध्ये अय्यः श्रेष्ठः तत्त्वबुद्धौ हे ध्यायिनामय्य “विषयैरतिलोखं चित्तं” विषयेषु अतिलोखं चित्तं “कृतु खगुणा त्वमिहा” कृताः खगुणास्त्वयेह “ध्यानरतेनामु” ध्यानरतेन इमान् गुणानित्यर्थः “सत्त्वा” हे सत्त्व “ध्यानविकुर्वा” ध्यानं विकुर्वाण ।

३ “पुरिमे” पुरा “सुस्थितु आसीद्धानरतीये” सुस्थित आसीद्धानरत्या ध्याननिरतो भूतेति स्पष्टार्थः “नृपरहितमनुजा त्वयु गृह्या” नृपत्वरहिता अप्राप्तनृपपदवीका इति यावत् मनुजास्त्वया गृहीत्वा “राज्याभिषिञ्ची” राज्येऽभिषिक्ताः “दशकुशली” दशकुशलधर्माः “स्थपिता ते ब्रह्मपठेषु” स्थापितास्ते ब्रह्मपठेषु “च्युतमनुजा” च्युता मनुजाः “ब्रजिष्ट” अत्रजिषुः “दश सर्व्वे” दशैवाः सर्व्वे तुषितवरभवनाच्च्युता मनुजा ये भूतास्ते दशकुशलधर्माचरणेन ब्रह्मनिकेतनं गता इति भावः ।

अयु समयो नृपसूत्रो निष्क्रमणाय (१) ॥

त्वयि पुरिम जनता इम दृष्टा दृष्टिविपन्नां

जरमरणविविधबद्धदुःखैः कृद्गतां हि ।

भवति तव करुणा अजुमार्गे स्वामनुबन्धा

हततमस त्वमिह हतु लोकेऽर्थे महन्तो (२) ॥

इति विविधरुचिरगुणयुक्ता गाथ विचित्रा-

स्तु रविषु तुरियेभी जिनतेजा चोदयि वीरं ।

दुःखभरित जनत इह दृष्ट्वा मा त्वमुपेक्षा

अयु समयो त्वमिहा वरबुद्ध निष्क्रमणाय (३) ॥

विचित्रवस्त्ररत्नहारगन्धमान्यभूषिताः

प्रसन्नचित्त प्रेमजात नारिया प्रहर्षिताः ।

प्रबोधयन्ति येऽयमत्तं त्वय्यसम्प्रवादितै-

र्जिनानुभावि एवरूप गाथ तुर्य निश्चरी (४) ॥

१ “ दिग्निविदिग्नेविविधगतिज्ञाने ” दिग्निविदिग्निविविधगतिज्ञाने “ पराचरितजग-
तिस्तज्ञाने ” पराचरितजगद्रुतज्ञाने “ नयविनयविविधमतिधारे ” नयविनय-
विविधमतिधारणे “ अयुसमयो ” अयं समयः ।

२ “ त्वयि पुरिम जनता इम ” त्वं पुरा जनतामिमां “ दृष्टिविपन्नां ” दृष्टिरहि-
मित्यर्थः “ जरमरणविविधबद्धदुःखैः ” जरामरणविविधबद्धदुःखैः “ भवति ”
भवति स्म “ स्वामनुबन्धा ” स्वामनुबन्धां “ हततमस ” हे हततमस “ हतु लोकेऽर्थे
महन्तो ” हतवान् लोकार्थे महन्ती ।

३ “ गाथ ” गाथाः “ रविषु ” रवेषु “ तुरियेभी ” तुर्यैः तुर्याणां रवेषु उत्पन्ना
इत्यर्थः “ जिनतेजा ” जिनतेजसं “ चोदयि ” चोदयन्ति “ दुःखभरित जनत ” दुःख-
परिपूर्णां जनतां “ मा त्वमुपेक्षा ” मा त्वमुपेक्षस्व “ अयु समयो त्वमिहा ” अयं समय-
स्तवेह ।

४ “ प्रसन्नचित्त ” प्रसन्नचित्ताः “ प्रेमजात ” जातप्रेमाणाः “ नारिया ” नार्यः
“ येऽयमत्तं ” याभिरयमत्तं “ जिनानुभावि ” जिनानुभावविशिष्टाः “ एवरूप ”
एवरूपाः “ गाथ तुर्य निश्चरी ” गाथास्तुर्यभ्यो निश्चराः ।

यस्यार्थि तुभ्य कल्पनेक त्यक्तु त्यागदुस्यजा
 सुचीर्ष शीलचान्तिवीर्यं ध्यानं प्रज्ञशत भाविता ।
 जगद्धितार्थं सोऽतिकालं साम्प्रतमुपस्थितो
 नैष्कर्म्य बुद्धिं चिन्तयाशु मा विलम्ब नायक (१) ॥
 त्यक्तु पूर्वं रत्नकोषस्वर्षरूपभूषणा
 यद्वातियज्ञं नैकरूपं तासु तासु जातिषु ।
 त्यक्तातिभार्यापुत्राधीतकायुराज्यजीवितं
 बोधिहेतुरप्रमेयं त्यक्तु दुस्यजा त्वया (२) ॥
 अभूषोस्त्वमदीनपुण्यं राजविश्रुतश्रिया
 निमिन्धरो निमिश्च कृष्णबन्धु ब्रह्मदत्त केशरी ।
 सहस्रयज्ञं धर्मं चिन्ति अर्चिमान्दृढधनो
 सुचिन्तितार्थं दीनसत्त्वाय त्यक्तु दुस्यजाः सुताः (३) ॥
 सोमदीप्तं वीर्यपुण्यरश्मिं यो सो भूम्यह-
 त्यागवन्तु स्थामवन्तु यः कृतज्ञत्वमभूत् ।

१ “यस्यार्थि तुभ्य” यस्यार्थं त्वया “कल्पनेक” अनेककल्पपर्यन्तं “त्यक्तु त्यागदुस्यजा” त्यक्तानि त्यागे दुस्यजानि वस्तूनि इत्यर्थः “सुचीर्षं” सुचीर्षानि “शीलचान्तिवीर्यं” शीलचान्तिवीर्याणि “ध्यानं” ध्यानं सुचीर्षमित्यर्थः “प्रज्ञ-
 शत भाविता” प्रज्ञाशतं भावितं प्राप्तमित्यर्थः “जगद्धितार्थं” जगद्धितार्थं “सोऽति-
 कालं” सोऽयं कालः “नैष्कर्म्यबुद्धिं” निष्कर्मण्यबुद्धिं ।

२ “त्यक्तु पूर्वं” त्यक्तानि पूर्वं “रत्नकोषस्वर्षरूपभूषणा” रत्नकोषस्वर्षरूप-
 भूषणानि “यद्वातियज्ञं” यद्वातियज्ञं “नैकरूपं” अनेकरूपमित्यर्थः त्यक्तातिभा-
 र्यापुत्राधीतकायुराज्यजीवितं” त्यक्तानि भार्यापुत्राधीतकायुराज्यजीवितानि “बोधि
 हेतुरप्रमेयं” बोधि हेतवेऽप्रमेयानि “त्यक्तु दुस्यजा” त्यक्तानि दुस्यजानि ।

३ “कृष्णबन्धु ब्रह्मदत्त” कृष्णबन्धुब्रह्मदत्तः “सहस्रयज्ञं” सहस्रयज्ञं कृत्वेति शेषः
 “धर्मं चिन्ति” धर्मं चिन्तयित्वा “अर्चिमान् दृढधनो” अर्चितवान् दृढधनः
 “सुचिन्तितार्थं” सुचिन्तिता अर्थाः “त्यक्तु दुस्यजाः” त्यक्ता दुस्यजाः ।

राजर्षिं च चन्द्ररूपवन्तु शूर सत्यवर्द्धनो
 सुभाषितं गवेषितं राजि आसि सुमतिञ्च स्मरतो (१) ॥
 चन्द्रप्रभाविशेषगामि रेणु भृद्दिशाम्प्रति
 प्रदानशूर काशिराज रत्नचूडसन्ततः ।
 एभि चान्य पार्थिवेन्द्रेभिस्त्यक्त दुस्त्यजा
 यथातिवृष्ट त्यागवृष्टि एष धर्मं वर्षं हि (२) ॥
 दृष्टानि पूर्व्वं सत्त्वसार गङ्गावालुकोपमाः
 कृतानि तेषु बुद्ध पूज अप्रमेय चिन्तिया ।
 वराय बोधि एष मानसत्त्वमोक्षकारणा-
 दयं स कालु प्राप्तु सुनिष्क्रमो पुरोत्तमान् (३) ॥
 प्रथमेन ऽमोघदर्शि शालपुष्प पूजितो
 वैरोचनः प्रसन्नचित्त प्रेक्षि तत्क्षणान्तरं ।

१ “सोमदोषो वीर्य्यं पुण्यरश्मिर्गो” सोमदोषो वीर्य्यपुण्यरश्मिर्गो: “ सो भूम्यहत्याग-
 वन्तु” सो भूम्याह त्यागवान् “ स्यामवन्तु” स्यामवान् “ कृतज्ञत्वमभूत् ” कृतज्ञोऽभूत्
 “ राजर्षिं च ” राजर्षिञ्च “ चन्द्ररूपवन्तु शूर सत्यवर्द्धनो ” चन्द्ररूपवान् शूरः
 सत्यवर्द्धनः “ सुभाषितं गवेषितं ” सुभाषितवान् गवेषितवान् “ राजि आसि ”
 राजा आसीत् “ स्मरतो ” स्मरतः ।

२ “चन्द्रप्रभाविशेषगामि” चन्द्रप्रभाविशेषं गताचन्द्रप्रभासदृशाः “ रेणु भृद्दिशा-
 म्प्रति ” रेणव अभूवन्दिशं प्रति प्रतिदिशमित्यर्थः “ प्रदानशूर काशिराज रत्नचूड-
 सन्ततः ” प्रदानशूरः काशिराजो रत्नचूडासन्ततः “ एभि चान्यपार्थिवेन्द्रेभि त्यक्त ”
 एभिश्चान्यैः पार्थिवेन्द्रेस्त्यक्ताः “ यथातिवृष्ट त्यागवृष्टि ” यथातिवृष्टा त्यागवृष्टिः “ एष
 धर्मं वर्षं ” एतद्धर्मं वर्षय ।

३ दृष्टानि पूर्व्वं सत्त्वसारः “ गङ्गावालुकोपमाः ” गङ्गा-
 वालुकोपमाः “ कृतानि तेषु बुद्धपूज अप्रमेयचिन्तिया ” कृता हि तेषु बुद्धपूजा
 अप्रमेयं चिन्तियित्वा “ वराय बोधि ” वराय्यं बोधि “ एषमानसत्त्वमोक्षकारणादयं ”
 एषमानसत्त्वमोक्षकारणादयं “ स कालु प्राप्तु सुनिष्क्रमो पुरोत्तमान् ” स कालः प्राप्तु
 सुनिष्क्रम पुरोत्तमान् ।

हरीतकी च एक दत्त दुन्दुभिः खरायते
 तणोल्क गृह्य धारिता दृष्ट चन्दनगृहं (१) ॥
 पुरप्रवेशि रेणु दृष्ट चित्र सुवर्षचूर्णमुष्टिका
 धर्मेश्वराय साधका रुदन्तु धर्म भाषते ।
 नमो नमः समन्तदर्शि दृष्ट वाच भाषिता
 महार्चि स्कन्धि खर्षमाल चित्र हर्षितेन ते (२) ॥
 धर्मध्वजो दशप्रदा निरोधु मुङ्ग मुष्टिना
 अशोकपुष्पि ज्ञानकेतु योगयानसारथिः ।
 रत्नशिखी च दीपदानि पद्मयोनि ओषधी
 सर्वाभिभूश्च मुक्ताहारि पद्मदानि सागरो (३) ॥
 वितानदानि पद्मगर्भ सींजवर्ष संस्तरे
 सारेन्द्रराज सर्वदानि क्षीरत्यागि पुष्पितो ।
 यशोदत्त कुरुण्ठपुष्प सत्यदर्शी भाजने

१ प्रथमेन मोघदर्शि " प्रथमममोघदर्शिना " शालपुष्पपूजितो " शालपुष्पैः पूजितः " प्रसन्नचित्त प्रेक्षि तत्क्षणान्तरं " प्रसन्नचित्तः प्रेक्षितवान् तत्क्षणान्तरे " एक दत्त " एका दत्ता " दुन्दुभिः खरायते " दुन्दुभिः खरितो ध्वनित इति यावत् " तणोल्क गृह्य धारिता दृष्ट " तणोल्कां गृह्यत्वा धारितवान् योजितवान् दृष्ट्वा ।

२ " पुरप्रवेशि रेणु दृष्ट " पुरप्रवेशसमये रेणुं दृष्ट्वा " चित्र सुवर्षचूर्णमुष्टिका " चित्रा सुवर्षचूर्णमुष्टिका " साधका " साधकाय " रुदन्तु धर्मभाषते " रुदन्ते कान्तरायति भावः " धर्म " धर्मा " समन्तदर्शि " समन्तदर्शिने " दृष्ट वाच भाषिता " दृष्ट्वा वाचो भाषिताः " महार्चि स्कन्धि " महार्चिषि स्कन्धे " खर्षमाल चित्र " खर्षमाला चित्रा ।

३ " दशप्रदा निरोधुमुङ्ग " दशप्रदो निरोधुमुङ्ग " अशोकपुष्पि " अशोकपुष्प-दाने ज्ञानकेतुर्निरोधुमुङ्ग इत्यर्थः " ज्ञानकेतुयोगयानसारथिः " ज्ञानकेतुयोगयान-सारथिः " रत्नशिखी च दीपदानि " रत्नशिखी च दीपदाने " पद्मयोनि ओषधी " पद्मयोनिरौषधीदाने " मुक्ताहारि " मुक्ताहारदाने " पद्मदानि " पद्मदाने " सागरो " सागरः ।

कायु प्रणामि ज्ञानमेव नागदत्तु चीवरे (१) ॥
 अत्युच्चगामी चन्द्रनाथिविचुभान मुष्टिना
 महाविद्यूह पद्मदानि रश्मिराज रत्नभिः ।
 शाक्यमुनिश्च सुवर्षमुष्टि इन्द्रकेतु संस्तुतो
 सूर्याननोऽवतंसके हि स्वर्षमुष्टि पट्टि सुमती (२) ॥
 नागाभिभूर्मणिप्रदानि पुष्पद्वयसंस्तरे
 भैषज्यराज रत्नच्छत्रि सिंहकेतु आसने ।
 गुणायधारि रत्नजलि सर्व्ववादि काश्यपो
 गन्धायचूर्णं मुक्ता अर्चि केतुपुष्प चैत्यके (३) ॥
 अक्षोभ्यराज कूटागारि माल्य लोक पूजितो
 तगरशिखिश्च राजत्यागि सर्व्वगन्धि दुर्जये ।
 महाप्रदीप आत्मत्यागी भूषणे पद्मोत्तरे

१ “वितानदानि” वितानदाने “पद्मगर्भं सीञ्जवर्षसंस्तरे” पद्मगर्भः सिंह-
 वर्षः संस्तरेणदाने “सारेन्द्रराज सर्व्वदानि” सारेन्द्रराजः सर्व्वदाने “चीरन्यामि
 पुष्पितो” चीरन्यामे पुष्पितः “यशोदत्त कुरण्डपुष्प” यशोदत्तः कुरण्डपुष्पदाने
 “भाजने” भाजनदाने “कायु प्रणामि ज्ञानमेव नागदत्तु चीवरे” कायेन प्रणामे
 ज्ञानमेवनागदत्तुचीवरदाने ।

२ “चन्द्रनाथिविचुभान” चन्द्रनाथस्य विचोभणे “महाब्यूह पद्मदानि” महा-
 ब्यूहः पद्मदाने “रश्मिराज रत्नभिः” रश्मिराजो रत्नदाने इत्युचितं “सुवर्षमुष्टि
 इन्द्रकेतु संस्तुतो” सुवर्षं मुष्टौ कृत्वा इन्द्रकेतुः संस्तुतो “सूर्याननोऽवतंसके”
 सूर्याननोऽवतंसदाने “स्वर्षमुष्टि पट्टि सुमती” स्वर्षं मुष्टौ कृत्वा पठने सुमतिः ।

३ “मणिप्रदानि” मणिप्रदाने “पुष्पद्वयसंस्तरे” द्वयपुष्पसंस्तरे “भैषज्यराज
 रत्नजलि” भैषज्यराजो रत्नजलदाने “सिंहकेतु आसने” सिंहकेतुरासनदाने
 “गुणायधारि” गुणायधारो “रत्नजलि” रत्नजलादिदाने “गन्धायचूर्णं मुक्ता अर्चि”
 गन्धायचूर्णं मुक्ता अर्चितः “केतुपुष्प” केतुपुष्पैः ।

विचित्रपुष्पि धर्मकेतु दीप कारि उत्पलैः (१) ॥

एति चान्य सत्त्वसार येभि पूर्व पूजितो

नानारूपविचित्र अन्य कुर्वता ।

स्मराहि ते अतीतबुद्ध ताञ्च पूजशास्तुना

अनाथसत्त्व शोकपूर्णे मा उपेक्षि निष्क्रम पुरोत्तमात् (२) ॥

दीपङ्करेति दृष्टमात्रि लब्ध क्षान्ति उत्तमा

अभिज्ञा पञ्च अच्युताति लब्ध आनुलोमिका ।

ततोत्तरेणैकमेक बुद्ध पूज चिन्तिया

प्रवर्त्तिता असङ्ख्यकल्पमर्व्वलोकधातुषु (३) ॥

क्षीणातिकल्प अप्रमेय ते च बुद्ध निर्दृता-

स्तवापि सर्व्वआत्मभाव ते च नाम क्व गताः ।

क्षयान्तधर्म्मि सर्व्वि भाव नास्ति नित्य संस्कृते

१ “ अलोभ्यराज कूटागारि ” अलोभ्यराजेन कूटागारे “ मास्य लोकपूजितो ”
मास्यैर्लोकै पूजितः “ तगराशिखिश्च राजत्यागि ” तगराशिख्या च राज्यात्यागिना
“ सर्व्वगम्भि दुर्जये ” सर्व्वगम्भैर्दुर्जयेन “ महाप्रदीप आत्मत्यागी ” महाप्रदीपेन
आत्मत्यागिना “ भूषणे पद्माक्षरे ” भूषणैः पद्माक्षरेण “ विचित्रपुष्पि धर्मकेतु दीप-
कारि उत्पलैः ” विचित्रपुष्पैर्धर्मकेतुना दीपाः कृता उत्पलैः ।

२ “ एति चान्य ” एते चान्ये “ सत्त्वसार ” सत्त्वसाराः “ येभि पूर्व पूजितो ”
यैः पूर्व पूजितः “ नानारूपविचित्र अन्यकुर्वता ” नानारूपविचित्राणि अन्यानि
कार्याणि कुर्वद्भिः “ स्मराहि ते अतीतबुद्ध ताञ्च पूजशास्तुना ” स्मर तानतीतान्
बुद्धान् ताञ्च पूजाशासनां “ अनाथसत्त्व शोकपूर्णं ” अनाथसत्त्वान् शोकपूर्णान्
“ मा उपेक्षि ” मा उपेक्षस्व ।

३ दीपङ्करेति दृष्टमात्रि “ दीपङ्करेणैत दृष्टमात्रं “ लब्ध क्षान्ति उत्तमा ” लब्धा
क्षान्तिरुत्तमा “ अभिज्ञा पञ्च ” अभिज्ञाः पञ्च “ अच्युतातिलब्ध आनुलोमिका ”
अच्युता लब्धा आनुलोमिकाः “ ततोत्तरेणैकमेक बुद्धपूज चिन्तिया प्रवर्त्तिता ” तत
उत्तरमेकमेकं बुद्धं चिन्तयित्वा पूजा प्रवर्त्तिता इत्यन्वयः ।

अनित्य कामराज्यभोग निष्क्रमा पुरोत्तमात् (१) ॥

जराहजाव्याधिमृत्यु एन्ति दारुणा महाभया

ऊताशनो च उद्यतेज भीम कल्पसङ्क्षये ।

क्षयान्तधर्म्मि सर्वि भावु नास्ति नित्यसंस्कृते

सुष्ठुच्छप्राप्तसत्त्व निष्क्रमा गुणधर (२) ॥

यद् नारिगणस्तुण्वेणुरवैर्विविधैस्तुरियैः प्रतिबोधयिषुः ।

सुखशयनगतं मनुजाधिपतिं तद् तूर्यरवो अयु निश्चरतो (३) ॥

ज्वलितं त्रिभवं जरव्याधिदुःखैर्मरणाग्निप्रदीप्तमनाथमिदं ।

न च निःसरणे सद मूढ जगद्भ्रमति भ्रमरो यथ कुम्भगतो (४) ॥

अध्रुवं त्रिभवं शरदध्रनिभं नटरङ्गसमा जगि जन्मि च्युति ।

गिरिनद्यसमं लघुशीघ्रजवं व्रजतायु जगे यथ विद्यु नभे (५) ॥

भूवि देवपूरे त्रिअपाय पथे भवदृष्णअविद्यवशा जनता ।

१ “ क्षीणातिकल्प अप्रमेय ते ” क्षीणातिकल्पा अप्रमेयास्ते “ बुद्धनिर्दृता ” बुद्धा निर्दृताः “ सर्व्वस्यात्माभाव ते ” सर्व्वस्यात्माभावास्ते “ क्षयान्तधर्म्मि सर्व्वि भावु ” क्षयान्तधर्म्मिणः सर्व्वे भावाः “ नित्यसंस्कृते ” नित्यसंस्काराः “ अनित्यकामराज्यभोग ” अनित्याः कामराज्यभोगाः “ निष्क्रमा ” सिष्क्रमा ।

२ “ जराहजाव्याधिमृत्यु ” जराहजाव्याधिमृत्यवः “ एन्ति ” आयान्ति “ ऊताशनो च उद्यतेज ” ऊताशनस्योद्यतेजाः “ भीम कल्पसङ्क्षये ” भीमः कल्पसङ्क्षये “ क्षयान्तधर्म्मि सर्व्वि भावु ” क्षयान्तधर्म्मिणः सर्व्वे भावाः “ नास्ति नित्यसंस्कृते ” न सन्ति नित्यसंस्काराः न सन्ति नित्या इत्यर्थः “ निष्क्रमा गुणधर ” निष्क्रम गुणधर ।

३ “ यद् नारिगणस्तुण्वेणुरवैर्विविधैस्तुरियैः ” यदा नारोगणस्तुण्वेणुरवैर्विविधैस्तुरियैः “ तद् तूर्यरवो अयुनिश्चरतो ” तदा तूर्यरवोऽयुनिश्चरतः ।

४ “ जरव्याधिदुःखैः ” जराव्याधिदुःखैः “ न च निःसरणे ” न च निःसरति “ सद मूढ जगत् ” सदा मूढं जगत् “ यथ कुम्भगतो ” यथा कुम्भगतः ।

५ “ अध्रुवं त्रिभवं शरदध्रनिभं ” अध्रुवस्त्रिभवः शरदध्रनिभः “ नटरङ्गसमा जगि जन्मिच्युति ” नटरङ्गसमं जगति जन्म च्युतिश्च “ गिरिनद्यसमं ” गिरिनदीसमं “ व्रजतायु जगे यथ विद्यु नभे ” व्रजति आयुर्जगति यथा विद्युन्नभसि ।

परिवर्त्तिषु पञ्चगतिस्त्र्यवधाः यथ कुम्भकरस्य हि चक्र भ्रमो (१) ॥

प्रियरूपवरैः सद स्निग्धरतैः शुभगन्धरसैर्वरस्यर्शसुखः ।

परिषिक्तमिदं कलिपाश जगत् मृग लुब्धकपाणि

यथैव हि बद्धकमपि (२) ॥

सभया मरणाः सद वैरकरा बद्धशोकउपद्रवकामगुणाः ।

असिधारसमा विषयन्तनिभा त्यज हितार्थजनैर्यथ मीढघटः (३) ॥

स्रुतिशोककरास्तमसीकरणा भयहेतुकरा दुःखमूल मदा ।

भवदृष्णलताय विवृद्धिकराः सभयाः शरणाः सदकामगुणाः (४) ॥

यथ अग्निखदा ज्वलिताः सभयाः तथ काम इमे विदितार्थजनैः ।

महपङ्कसमा असिसिन्धुसमा मधुदिग्ध इव क्षुरधार यथा (५) ॥

यथ सर्पिसरो यथ मीढघटास्तथ काम इमे विदिता विदुषां ।

१ “त्रिष्वपायपथे” त्रिष्वपायपथेषु “भवदृष्णाऽविद्यावशा” भवदृष्णाऽविद्यावशा “परिवर्त्तिषु” परिवर्त्तने “यथ कुम्भकरस्य हि चक्रभ्रमो” यथा कुम्भकारस्य हि चक्रं भ्रमति ।

२ “सद-” सदा “कलिपाश जगत्” कलिपाशभूतं जगत् “मृग लुब्धकपाणि यथैव हि बद्धकमपि” मृगलुब्धकपाणौ यथैव हि बद्धकं बन्धनरज्जुसदृदित्यर्थः ।

३ “सभया मरणाः” सभयानि मरणानि “सद वैरकरा” सदा वैरकरा- “बद्धशोकउपद्रव कामगुणाः” बद्धशोकोपद्रवदायका कामगुणा इत्यर्थः “त्यज हितार्थजनैर्यथ” त्यज्यते हितैरार्थजनैर्यथा ।

४ “तमसीकरणाः” तमः करणा अज्ञानकरा इत्यर्थः “दुःखमूल” दुःखमूलाः “भवदृष्णलताय” भवदृष्णलताया “सभयाः शरणाः” सभयानि शरणानि मृदा- णीत्यर्थः “सद” सदा ।

५ “यथ अग्निखदा” यथा अग्निकणा इत्यनुमीयते “तथ काम इमे विदितार्थ- जनैः” तथा कामा इमे विदिता आर्यजनैः “महपङ्कसमाः” महापङ्कसमाः “क्षुरधार यथा” क्षुरधारो यथा ।

तथ शूलसमा द्विजपेशिसमा यथ स्नानकरं किशवैर तथा (१) ॥
 उदकचन्द्रसमा इमि कामगुणाः प्रतिविम्ब इवा गिरिघोष यथा ।
 प्रतिभाससमा नटरङ्गसमास्तथ स्वप्नसमा विदितार्थजनैः (२) ॥
 क्षणिकावसिका इमि कामगुणास्त इमे तथ मायमरीचिसमा ।
 अलिकोदकबुद्बुदफेनसमा वितथापरिकल्पसमुत्थित बुद्ध बुधैः (३) ॥
 प्रथमे वयमे वररूपधरः प्रिय इष्ट मतो इय बालचरो ।
 जरव्याधिदुःखैर्हत वपुं विजहन्ति मृगा इव शुष्कनदी (४) ॥
 धनधान्यवरो बज्रद्रव्यचरो प्रिय इष्ट मतो इय बालचरो ।
 परिहीनधनं पुन लच्छ्रगतं विजहन्ति नरा इव शून्याऽटवी (५) ॥
 यथ पुष्पद्रुमो सफलेव द्रुमो नरु दानरतस्तथ प्रीतिकरो ।
 धनहीन जरार्त्तितु याचनको भवते तद् अप्रियु मृगसमः (६) ॥

१ “यथ सर्पिसरः” यथा सर्पिःसरांसि “तथ काम इमे विदिता विदुषां” तथा कामा इमे विदिता विद्वद्भिः “तथ” तथा “द्विजपेशिसमाः” द्विजपेशीसमाः “यथ स्नानकरं किशवैर तथा” यथा स्नानकरं कीशवैरं तथा ।

२ “इमि कामगुणाः” इमे कामगुणाः “प्रतिविम्ब इवा” प्रतिविम्बा इव “गिरिघोष यथा” गिरिघोषा यथा “तथ” तथा “विदितार्थजनैः” विदिता आर्थजनैः ।

३ “क्षणिकावसिका इमि” क्षणिकावासा इमे “तथ मायमरीचिसमा” तथा मायामरीचिसमाः “वितथापरिकल्पसमुत्थित” वितथापरिकल्पनसमुत्थिताः “बुद्ध” बुद्धाः ।

४ “प्रिय इष्ट मतो इय बालचरी” प्रिय इष्टश्च भवति अतःपरमियं बालचर्य्या मतः “जरव्याधिदुःखैर्हत वपुं” जरव्याधिदुःखैर्हतं वपुः “विजहन्ति” विजहन्ति “शुष्कनदी” शुष्कनदी ।

५ “इष्टमतो इय बालचरी” इष्टमत इयं बालचर्य्या “विजहन्ति” विजहन्ति “शून्याऽटवी” शून्याटवी ।

६ “यथ पुष्पद्रुमो सफलेव द्रुमो” यथा पुष्पद्रुमः सफल इव द्रुमः “नरु दानरतस्तथ प्रीतिकरो” नरो दानरतस्तथा प्रीतिकरः “धनहीनजरार्त्तितु” धनहीनो जरार्त्तितु “याचनको भवते” याचनको भवति “तद् अप्रियु मृगसमः” तदा अप्रियो मृगसमः ।

प्रभु द्रव्यबली वररूपधरः प्रियसङ्ग मनेन्द्रियप्रीतिकरो ।
 जरव्याधिदुःखार्त्तिं तु क्षीणधनो भवते तद् अप्रियमृत्युसमः(१)॥
 जरया जरितः समतीतवयो द्रुम विद्युतहस्र यथा भवति ।
 जरजीर्ण अगार यथा समयो जरनिःसरणं लघु ब्रूहि मुने (२)॥
 जर शोषयते नरनारिगणं यथा मालुलता घनशालवनं ।
 जर वीर्यपराक्रमवेगहरी जरपङ्कनिमग्न यथा पुरुषो (३) ।
 जर रूपसुरूपविरूपकरी जर तेजहरी सद मौल्यहरी ।
 परिभावकरी जर मृत्युकरी जर ओजहरी बलस्थामहरी (४) ॥
 बहुरोगशतैर्धनव्याधिदुःखैरुपसृष्ट जगत् ज्वलतेव मृगाः ।
 जरव्याधिगतं प्रसमीक्ष्य जगद्दुःखनिःसरणं लघु देशय हि (५) ॥
 शिशिरे हि यथा हिमधातु महांस्तृणगुल्मवनौषधि ओजहरो ।
 तथ ओजहरी बह्व्याधि जरा परिहीयति इन्द्रियरूपबलं(६)॥

१ “प्रभु द्रव्यबली वररूपधरः” प्रभुर्द्रव्यबलवान् वररूपधरः “प्रियसङ्गमनेन्द्रिय-
 प्रीतिकरो” प्रियसङ्गो मनोन्द्रियप्रीतिकरः “जरव्याधिदुःखार्त्तिं” जराव्याधिदुःखा-
 र्त्तिलु “ भवते तद् अप्रियमृत्युसमः ” भवति तदा अप्रियो मृत्युसमः ।

२ “ जरितः ” जीर्णः “ द्रुम विद्युतहस्रः ” द्रुमो विद्युत्कृतः “ जरजीर्ण अगारयथा-
 समयः ” जराजीर्णस्य अगारमावसितुं यथा समयः “ जरनिःसरणं ” जरानिःसरणं ।

३ “ जरशोषयते नरनारिगणं ” जरा शोषयति नरनारीगणं “ जरवीर्य-
 पराक्रमवेगहरी ” जरा वीर्यपराक्रमवेगहारिणी “ जरपङ्कनिमग्न यथा पुरुषो ”
 जरापङ्कनिमग्नो यथा पुरुषः ।

४ “ जर ” जरा “ जर तेजहरी ” जरा तेजोहारिणी “ सद ” सदा “ जर ”
 जरा “ जरओजहरी ” जरा ओजोहारिणी “ बलस्थामहरी ” बलस्थामहारिणी ।

५ “ उपसृष्ट ” उपसृष्टं “ ज्वलतेव मृगाः ” ज्वलति मृग इवेत्यर्थः “ जरव्या-
 धिगतं ” जराव्याधिगतं ।

६ “ हिमधातु महांस्तृणगुल्मवनौषधिओजहरो ” हिमधातुर्नहंस्तृणगुल्मवनौष-
 धोओजरः “ तथ ” तथा “ बह्व्याधिजरा ” बह्व्याधिजरा “ परिहीयति ”
 परिहीयते ।

धनधान्यमहार्थक्षयान्नकरः परितापकरः सद व्याधि जरा ।
 प्रतिघातकरः प्रियदुःखकरः परिदाहकरो यथ सूर्य्य नभे (१) ॥
 मरणं च्यवनं च्युतिकालक्रियाः प्रियद्रव्यजनेन वियोगु सदा ।
 अपुनागमनञ्च असङ्गमनं द्रुमपत्रफला नदिश्रोत यथा (२) ॥
 मरणं वशिता न वशीकुरुते मरणं हरते नदि दारु यथा ।
 असहायु नरो व्रजते द्वितीयं स्वककर्मफलानुगतो विवशः (३) ॥
 मरणं असते बद्धप्राणिशतं मकरेव जलाहरि भूतगणं ।
 गरुडो उरगं मृगराज गजं ज्वलनेव दण्डौषधिभूतगणं (४) ॥
 इम ईदृशकैर्बद्धदोषशतैर्जगु मोचयितुं कृत या प्रणिधिः ।
 स्मर तां पुरिमां प्रणिधानचरीमयु काल तव अभिनिष्क्रमितुं (५) ॥
 यद् नारिगणः प्रहर्षितो बोधयति तुरियैर्महामुनिं ।
 तद् गाथ विचित्र निश्चरी त्वर्य्यशब्दात् सुगतानुभावतः (६) ॥
 लघु तद्गजति सर्व्वसंस्कृतमचिरस्थायि नभेव विद्युतः ।

१ “सद् व्याधिजरा” सदा व्याधिर्जरा “यथ सूर्य्य नभे” यथा सूर्यो नभसि ।

२ “वियोगु सदा” वियोगः सदा “अपुनागमनञ्च” अपुनरागमनञ्च “द्रुमपत्र-
फला नदिश्रोत यथा” द्रुमपत्रफलानि नदीश्रोतसि यथा ।

३ “हरते नदि दारुयथा” हरति नदी दारु यथा “असहायु नरो” अस-
हायो नरः “व्रजते” व्रजति ।

४ “मकरेव जलाहरि” मकर इव जलाहारो “गरुडो उरगं” गरुड उरगं
“मृगराज गजं” मृगराजो गजं “ज्वलनेव” ज्वलन इव ।

५ “इम” एभिः “जगु” जगत् “कृत या प्रणिधिः” कृतो यः प्रणिधिः “स्मर
तां” स्मरतं “पुरिमां” पुरीमिमां “प्रणिधानचरीमयु” प्रणिधानचरीमयं
“कालतव अभिनिष्क्रमितुं” कालस्तवाभिनिष्क्रमाय ।

६ “यद् नारिगणः” यदा नारीगणः “तुरियैर्महामुनिं” तुर्यैर्महामुनिं “तद्
गाथ विचित्र निश्चरी” तदा गाथा विचित्रा निश्चरी ।

अयु काल तवा उपस्थितः समयो निष्क्रमाय सुव्रत (१) ॥
 संस्कार अनित्य अभ्रुवा आमकुम्भोपम भेदनात्मकाः ।
 परकेलिकयाचितोपमाः पांशुनगरोपमास्ताचकालिकाः (२) ॥
 संस्कार प्रलोपधर्मि मेघ वर्षकालि चलितञ्च लेपनं ।
 नदिकूल इवा सवालुकं प्रत्ययाधीनस्वभावदुर्बलाः (३) ॥
 संस्कार प्रदीपअर्चिवत्क्षिप्रउत्पत्तिनिरोधधर्मकाः ।
 अनवस्थितमारुतोपमाः फेनपिण्डेव असार दुर्बलाः (४) ॥
 संस्कार निरीह शून्यकाः कदलीस्कन्धसमा निरीचत ।
 माथोपम चित्तमोहना बालउल्लापनउल्कमुष्टिवत् (५) ॥
 हेतुभि च प्रत्ययेभि वा सर्वसंस्कारगतं प्रवर्तते ।
 अन्योन्यप्रतीत्यहेतुतस्तदिदं बालजनो न बुध्यते (६) ॥
 यथ मञ्जप्रतीत्यवल्कजो रज्ज्वर्यायामबलेन वर्तिता ।

१ “ अचिरस्थाधि नभेव ” अचिरस्थायिन्यो नभसीव “ अयु काल तवा उप-
 स्थितः ” अयं कालस्तवोपस्थितः ।

२ “ संस्कार अनित्य अभ्रुवाः ” संस्कारा अनित्या अभ्रुवाः “ आमकुम्भोपम ”
 आमकुम्भोपमाः “ ताचकालिकाः ” ते च कालिकाः ।

३ “ संस्कार प्रलोपधर्मि मेघ ” संस्काराः प्रलोपधर्मिणो मेघाः “ वर्षकालि ”
 वर्षकाले “ नदिकूल इवा ” नदीकूलानिव “ सवालुकं ” सवालुकानि ।

४ “ संस्कार प्रदीपअर्चिवत्क्षिप्रउत्पत्तिनिरोधधर्मकाः ” संस्काराः प्रदीपाचिवत्
 क्षिप्रोत्पत्तिनिरोधधर्मकाः “ फेनपिण्डेव असार ” फेनपिण्डा इव असाराः ।

५ “ संस्कार निरीह शून्यकाः ” संस्कारा निरीहाः शून्यकाः कदलीस्कन्धसमा-
 स्तान्निरीक्षतेत्यर्थः “ माथोपम ” माथोपमाः “ बालउल्लापनउल्कमुष्टिवत् ” बालो-
 ल्लापनोल्कामुष्टिवत् बालानामुल्लापनं काकुवाक्यमुल्कामुष्टिश्च व्याख्यतश्चैषः तद्व-
 दित्यर्थः ।

६ “ हेतुभि च ” हेतुभिश्च “ प्रत्ययेभि वा ” प्रत्ययैर्वा “ सर्वसंस्कारगतं ” सर्व-
 संस्कारजातमित्यर्थः “ अन्योन्यप्रतीत्यहेतुतः ” अन्योन्यप्रतीतिहेतुतः ।

घटियन्त सचक्र वर्त्तते एष एकैक स नास्ति वर्त्तना (१) ॥
 तथ सर्वभवाग वर्त्तिनी अन्यमन्योपचयेन निःसृता ।
 एकैक स तेषु वर्त्तिनी पूर्वापरान्तं नोपलभ्यते (२) ॥
 बीजस्य सतो यथाङ्कुरो न च यो बीज स चैवाङ्कुरो ।
 न च ततो न चैव एवमनुच्छेदश्चाश्वतधर्मता (३) ॥
 संस्कारअविद्यप्रत्ययास्ते संस्कारे न सन्ति तत्त्वतः ।
 संस्कार अविद्य चैव हि शून्य एते प्रकृति निरीहका (४) ॥
 मुद्रात्प्रतिमुद्र दृश्यते मुद्रसङ्क्रान्ति न चोपलभ्यते ।
 न च तत्र न चैव शाश्वता एवं संस्कारानुच्छेद शाश्वताः (५) ॥
 चक्षुष्य प्रतीत्यरूपतश्चक्षुर्विज्ञानमिहोपजायते ।
 न चक्षुषि रूप निःसृतं रूपसङ्क्रान्ति न चैव चक्षुषि (६) ॥
 नैरात्यशुभाश्च धर्मि ये न पुनरात्मेति शुभाश्च कल्पिताः ।
 विपरीतमसद्विकल्पितं चक्षुर्विज्ञान ततोपजायते (७) ॥

१ “ यथ ” यथा “ वर्त्तिता ” वर्त्तितः “ घटियन्त ” घटीयन्तं “ सचक्र वर्त्तते ” सचक्रं वर्त्तते “ एष एकैक स नास्ति वर्त्तना ” एष एकैका सा नास्ति वर्त्तना ।

२ “ तथ सर्वभवाग वर्त्तिनी ” तथा सर्वभवाग वर्त्तिनी मार्ग इत्यर्थः “ अन्यमन्योपचयेन ” अन्योन्योपचयेन “ एकैक स तेषु वर्त्तिनी ” एकैका सा तेषु वर्त्तिनी ।

३ “ बीज स चैवाङ्कुरो ” बीजः स-चैवाङ्कुरः “ एवमनुच्छेदश्चाश्वतधर्मता ” एवमनुच्छेदाशाश्वतधर्मता अनुच्छिन्नधर्मता अशाश्वतधर्मतेत्यर्थः ।

४ “ संस्कारअविद्यप्रत्ययास्ते ” संस्काराविद्याप्रत्ययास्ते “ संस्कारअविद्य चैव ” संस्कारोऽविद्या चैव “ शून्य एते प्रकृतिनिरीहका ” शून्या एते प्रकृतिर्निरीहका ।

५ “ मुद्रात्प्रतिमुद्र ” मुद्रायाः प्रतिमुद्रा “ मुद्रसङ्क्रान्तिन ” मुद्रासङ्क्रान्तिर्न “ संस्कारानुच्छेद ” संस्कारानुच्छेदादयः ।

६ “ चक्षुष्य प्रतीत्यरूपतः ” चक्षुःप्रतीत्यरूपतः “ न चक्षुषि रूप ” न चक्षुषो रूपं “ रूपसङ्क्रान्तिन ” रूपसङ्क्रान्तिर्न ।

७ “ धर्मि ये ” धर्मा ये “ चक्षुर्विज्ञान ” चक्षुर्विज्ञानं “ ततोपजायते ” तत-उपजायते ।

विज्ञान निरोधसम्भवं विज्ञानोत्पादव्ययं विपश्यति ।
 अकहिञ्च गतं अनागतं शून्य मायोपम यो विपश्यति (१) ॥
 अरणिं यथ चोत्तरारणिं हस्तव्यायामत्रयेभि सङ्गति ।
 इति प्रत्ययतोऽग्नि जायते जातु कृतु कार्यं लघु निरुध्यते (२) ॥
 अथ पण्डितं कश्चि मार्गते कुतयं आगतु कुत्र याति वा ।
 विदिशो दिशि सर्व्वे मार्गतो नागतिरस्य गतिश्च लभ्यते (३) ॥
 स्कन्धधालायतनानि धातवस्तृष्ण अविद्या इति कर्मप्रत्ययाः ।
 सामयि तु सत्त्वसूचना सा च परमार्था तु नोपलभ्यते (४) ॥
 कण्डोष्ठप्रतीत्यतालुकं जिह्वा परिवर्त्ति अचरा ।
 न कण्ठकगता न तालुके अचरैकैकसु नोपलभ्यते (५) ॥
 सामग्रीप्रतीतश्च सा वाच मनबुद्धिवशेन निश्चरी ।
 मनु वाच अदृश्यरूपिणी बाह्यतोऽभ्यन्तर नोपलभ्यते (६) ॥
 उत्पादव्ययं विपश्यतो वाच रुतघोषस्वरस्य पण्डितः ।

१ “ विज्ञान ” विज्ञानं “ अकहिञ्च ” अकथितश्च “ शून्यमायोपम ” शून्यं मायोपमं ।

२ “ यथ चोत्तरारणिं हस्तव्यायामत्रयेभि ” यथा चोत्तरारणिर्हस्तव्यायामत्रयेः “ सङ्गति ” सङ्गच्छति “ अग्नि जायते ” अग्निर्जायते “ कृतु कार्यं ” कृतं कार्यं ।

३ “ पण्डित कश्चि मार्गते ” पण्डितः कश्चिन्मार्गति “ कुतयं आगतु ” कुतोऽयमागतः “ विदिशो ” विदिशि “ मार्गतो ” मार्गन्ति ।

४ “ लब्ध अविद्या ” लब्धा अविद्या “ सामयितु ” सामयितुः ।

५ “ कण्डोष्ठप्रतीत्यतालुकं ” कण्डोष्ठप्रतीततालुकं “ परिवर्त्ति अचरा ” परिवर्त्तयति अचरान् “ अचरैकैकसु ” एकैकाचरोपीत्यर्थः ।

६ “ सामग्रीप्रतीतश्च ” सामग्रीप्रतीताश्च “ सा वाच ” सा वाक् “ मनबुद्धिवशेन निश्चरी ” मनोबुद्धिवशेन निःसृता “ मनु वाच ” मनोवाक् “ बाह्यतोऽभ्यन्तर ” बाह्याभ्यन्तरयोः ।

क्षणिकां वसिकां तदीदृशीं सर्व्ववाचः प्रतिश्रुतकोपमां (१) ॥
 यथ तन्त्रप्रतीत्य दारु च हस्तव्यायामत्रयेभि सङ्गति ।
 तुण्वीणसुघोषकादिभिः शब्दो निश्चरते तदुद्भवः (२) ॥
 अथ पण्डितु कश्चि मार्गते कुतोऽयमागतु कुत्र याति वा ।
 विदिशो दिशि सर्व्वि मार्गतः शब्दगमनागमनं न लभ्यते (३) ॥
 तथ हेतुभिः प्रत्ययेभिश्च सर्व्वसंस्कारगतं प्रवर्त्तते ।
 योगी पुनर्भूतदर्शनाच्छून्य संस्कार निरीह पश्यति (४) ॥
 स्कन्धायतनानि धातवः शून्यअध्यात्मिक शून्यबाह्यकाः ।
 सत्त्वा विविक्तमनालया धर्म्माकाशस्वभावलक्षणा (५) ॥
 इय ईदृश धर्म्मलक्षणा बुद्ध दीपङ्करदर्शने त्वया ।
 अनुबुद्ध स्वयं यथाऽऽत्मना तथ बोधेहि सदेवमानुषां (६) ॥
 विपरीतअभूतकल्पितै रागद्वेषैः परिदह्यते जगत् ।

१ “ उत्पादक्यं विपश्यतो ” उत्पत्तिकथं विपश्यति “ वाचरुतघोषस्वरस्य ” वाचो रुतघोषस्वरस्य “ वसिकां ” अवस्थितिमित्यर्थः “ प्रतिश्रुतकोपमां ” प्रतिश्रुतिकोपमां प्रतिध्वनिरूपामित्यर्थः ।

२ “ यथ तन्त्रप्रतीत्यदारु ” यथा तन्त्रप्रतीतं दारु “ हस्तव्यायामत्रयेभि सङ्गति ” हस्तव्यायामत्रयेः सङ्गच्छति “ तुण्वीणसुघोषकादिभिः ” तुण्ववीणसुघोषकादिभिः “ निश्चरते ” निश्चरति ।

३ “ पण्डितु कश्चिमार्गते ” पण्डितः कश्चिमार्गते “ कुतोऽयमागतु कुत्र याति वा ” कुतोऽयमागतः कुत्र यास्यति वा “ विदिशोदिशि सर्व्वि मार्गतः ” विदिग्दिक्षु सर्व्व मार्गानि ।

४ “ तथ ” तथा “ प्रत्ययेभिश्च ” प्रत्ययेः “ शून्य संस्कार निरीह पश्यति ” शून्यं संस्कारं निरीहः पश्यति ।

५ “ शून्य अध्यात्मिक ” शून्याध्यात्मिकाः “ विविक्तमनालया ” विविक्तमनसो विविक्तालया इत्यर्थः ।

६ “ इय ईदृश धर्म्मलक्षणा ” इयमीदृशौ धर्म्मलक्षणा “ बुद्ध ” बोधिता “ अनुबुद्ध ” अनुबुद्धा “ तथ ” तथा “ बोधेहि ” बोधय “ सदेवमानुषां ” सदेवमानुषान् ।

हपमेघसमाम्बुशीतलां मुञ्च धाराममृतस्य नायका (१) ॥
 त्वयि यस्य कृतेन पण्डिता दत्तु दानं बद्धकल्पकोटिषु ।
 सम्प्राप्य हि बोधिमुत्तमामार्यं धनसङ्ग्रहं करिष्ये प्राणिनां (२) ॥
 तां पूर्वचरीमनुस्मरां नार्यं धनहीनं दरिद्रं दुःखितां ।
 मा उपेक्षहि सत्त्वसारथे आर्यं धनसङ्ग्रहि तेषु कुर्वहि (३) ॥
 त्वयि शीलं सदा सुरक्षितं पिठनार्थाय अपायभूमिनां ।
 स्वर्गामृतद्वारमुत्तमं दर्शयिष्ये बद्धसत्त्वकोटिनां (४) ॥
 तां पूर्वचरीमनुस्मरां बध्वा द्वारं निरयावभूमिनां ।
 स्वर्गामृतद्वारं मुञ्च हि ऋद्धिं हि शीलवतो चिन्तितं (५) ॥
 त्वयि ज्ञानं सदा सुरक्षितं प्रतिघक्रोधशमार्थं देहिनां ।
 भवार्क्षव सत्त्व तारिया स्थापयिष्य शिवि क्षेममज्ज्वले (६) ॥
 तां पूर्वचरीमनुस्मरां वैरव्यापादविहिंसाकुलां ।

१ “विपरीतअभूतकल्पितै” विपरीताभूतकल्पितैः “हपमेघसमाम्बुशीतलां” हपामेघसमाम्बुशीतलां “नायका” हे नायक ।

२ “त्वयियस्य कृतेन” तव यस्य कृते “पण्डिता दत्तु दानं बद्धकल्प कोटिषु” पण्डितैः दत्तं दानं बद्धकल्पकोटिपर्यन्तमित्यर्थः “करिष्ये” करिष्यसि “प्राणिनां” प्राणिनामुपकारायेत्यर्थः ।

३ “तां पूर्वचरीमनुस्मरां” तां पूर्वचरीमनुस्मर “नार्यं धनहीनं दरिद्रं दुःखितां” नारीर्धनहीनां दरिद्रा दुःखिताः “उपेक्षहि” उपेक्षस्व “धनसङ्ग्रहि तेषु” धनसङ्ग्रहं तासु “कुर्वहि” कुरु ।

४ “शीलं” शीलं “पिठनार्थाय” अनुशासनायेति निष्कृष्टार्थः “अपायभूमिनां” अपायभूमीनां “दर्शयिष्ये बद्धसत्त्वकोटिनां” दर्शयिष्यसि बद्धसत्त्वकोटीनां ।

५ “तां पूर्वचरीमनुस्मरां” तां पूर्वचरीमनुस्मर पूर्ववृत्तान्तमनुस्मरेत्यर्थः “द्वारं निरयावभूमिनां” द्वारं निरयावभूमिनां “स्वर्गामृतद्वारमुञ्चहि” स्वर्गामृतद्वारं मुञ्च “ऋद्धिं हि शीलवतो चिन्तितं” ऋद्धिं हि शीलवतश्चिन्तयेत्यर्थः ।

६ “ज्ञानं सदा” ज्ञानं सदा “प्रतिघक्रोधशमार्थं” प्रतिघाक्रोधशमार्थं “भवार्क्षव सत्त्व तारिया” भवार्क्षवात् सत्त्वांस्तारयित्वा “स्थापयिष्य शिवि क्षेममज्ज्वले” स्थापयिष्यसि शिवे क्षेमे अज्ज्वले ।

मा उपेक्ष विहिंसचारिणः क्षान्तिभूमिये स्थपे इयं जगत्(१) ॥
 त्वयु वीर्यं यदर्थं सेवितं धर्म्मानां समुदानयित्वा ।
 उत्तार्य जगत् सर्वार्थवां स्थापयिष्यसि विपक्षनिर्व्वले (२) ॥
 तां पूर्वचरीमनुस्मरा चतुरोच्चैरिव मुह्यते जगत् ।
 लघुवीर्यबलं पराक्रमाः सत्त्व सन्तारय हे नायका (३) ॥
 त्वयु ध्यानकिलेशध्वेषणा भविता यस्य कृते न स्मरता ।
 भ्रान्तेन्द्रिय प्राकृतेन्द्रिया कापि चिन्तार्थपथे स्थपेय्यहं (४) ॥
 तां पूर्वचरीमनुस्मर क्लेशजालैरिदमाकुलं जगत् ।
 मा उपेक्षहि क्लेशपद्भुतां ध्यानैकाग्रि स्थपेहीमां प्रजां (५) ॥
 त्वयि प्रज्ञा पुरा सुभाविता मोहविद्यान्वतमावृते जगे ।
 बह्वधर्मशताभिलोकने दास्ये चक्षुषि तनुदर्शनं (६) ॥
 तां पूर्वचरीमनुस्मरा मोहविद्यान्वतमावृते जगे ।

१ “ तां पूर्वचरीमनुस्मरां ” तां पूर्वचरीमनुस्मर “ उपेक्ष ” उपेक्षस्व “ विहिंस-
 चारिणः ” विहिंसचारिणः “ क्षान्तिभूमिये स्थपे इयं ” क्षान्तिभूमौ स्थापय इदं ।

२ “ त्वयु वीर्यं यदर्थं ” त्वया वीर्यं यदर्थं “ समुदानयित्वा ” समुदानोय
 “ सर्वार्थवां ” सर्वार्थवेभ्यः “ विपक्षनिर्व्वले ” विपक्षनिर्व्वरे विपक्षरहिते सन्नाप-
 रहित इत्यर्थः ।

३ “ पूर्वचरीमनुस्मरा ” पूर्वचरीमनुस्मर “ लघुवीर्यबलं पराक्रमाः सत्त्व ” लघु-
 वीर्यबलपराक्रमान् सत्त्वान् “ नायका ” नायक ।

४ “ त्वयु ध्यानकिलेशध्वेषणा ” तव ध्यानक्लेशध्वेषणाः “ भविता यस्य कृते न
 स्मरत ” भवितारः येषां कृते न स्मरत “ भ्रान्तेन्द्रिय प्राकृतेन्द्रिया कापि चिन्तार्थपथे
 स्थपेय्यहं ” भ्रान्तेन्द्रियान् प्राकृतेन्द्रियान् कापि विचिन्तार्थपथे स्थापयिष्येहं ।

५ “ मा उपेक्षहि ” मा उपेक्ष “ क्लेशपद्भुतां ” क्लेशपद्भुतां “ ध्यानैकाग्रि स्थपे-
 हीमां प्रजां ” एकाग्रध्याने स्थापय इमां प्रजां ।

६ “ त्वयि ” त्वया “ मोहविद्यान्वतमावृते जगे ” मोहविद्यान्वतमव्यावृते जगति
 “ दास्ये चक्षुषि तनुदर्शनं ” दास्यसि चक्षुषी तनुदर्शनं ।

ददही वरप्रज्ञा सुप्रभा धर्मचक्षु विमलं निरङ्गण (१) ॥

इयमीदृश गाय निश्चरी त्वर्थसङ्गीतिरवात्तु नारीणां ।

यं श्रुत्व मिदं विवर्जिता चित्त प्रेमेति वराग्र्यबोधयेति (२) ॥

इति हि भिक्षवोऽन्तःपुरमध्यगतो बोधिसत्त्वो विरहितोऽभूत् ।
धर्मश्रवणाविरहितोऽभूत् । धर्ममनसिकारेण । तत्कस्माद्धेतोः ॥

तथा हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो दीर्घरात्रं सगौरवोऽभूत् ।
धर्मेषु धर्मभानकेषु चाध्याशयेन धर्मार्थिको धर्मकामो धर्म-
रतिरतोऽभूत् । धर्मपर्येष्टदत्तो (३) यथाश्रुतधर्मसम्प्रकाशको-
ऽनुत्तरो महाधर्मदानपतिर्निरामिषधर्मदेशको धर्मदानेना-
मत्सर आचार्यमुष्टिविगतो धर्मानुधर्मप्रतिपन्नो धर्मप्रतिपत्ति-
शूरोऽधर्मलयनो धर्मत्राणो धर्मशरणो धर्मप्रतिशरणो धर्म-
परायणो धर्मनिध्याप्तिः चान्तिनिर्यातः प्रज्ञापारमिताचरित
उपायकौशल्यगतिङ्गतः ॥

तत्र भिक्षवो बोधिसत्त्वो महापायकौशल्येन विक्रीडितेन
सर्वान्तःपुरस्य यथा विमुक्त्या ईर्ष्यापयमुपदर्श्य पौर्विकाणाञ्च
बोधिसत्त्वानां लोकविषयसमतिक्रान्तानां लोकानवर्त्तनक्रिया-

१ “ पूर्वचरीमनुस्मरा ” पूर्वचरीमनुस्मर “ मोहविद्यान्तमाहते जगे ” मोहा-
विद्यान्तमसाहते जगति “ ददहि वरप्रज्ञा सुप्रभा धर्मचक्षु विमलं निरङ्गण ”
देहि वरप्रज्ञां सुप्रभां धर्मचक्षुर्विमलं निरङ्गण ।

२ “ इयमीदृश गाय निश्चरी ” इयमीदृशो गाय निश्चरः “ यं श्रुत्वमिदं विव-
र्जिता ” याः श्रुत्वा इदं जगत् विवर्ज्य “ चित्त प्रेमेति ” चित्तं प्रेमानति प्रेमयुक्तं
भवति इति भावः ।

३ “ धर्मपर्येष्टदत्तः ” धर्मपर्येष्टणादत्त इत्यर्थः ।

धर्मातामनुवर्त्य दीर्घरात्रं सुविदितकामदोषः सत्त्वपरिपाक-
वशादकामोपभोगं सन्दर्श्यापरिमितकुशलमूलोपचयपुण्यसम्भा-
रबलविशेषणासदृशीं लोकाधिपत्यतां सन्दर्श्य देवमनुष्याति-
क्रान्तं सारोदारविविधविचित्ररूपशब्दगन्धस्पर्शपरमरतिरम-
णीयं कामरतिमौख्यमुपदर्श्य सर्व्वकामरतिस्त्रिविषयेष्वपर्थ्यन्तत्वात्
स्वचित्तवशवर्त्तितां सन्दर्श्य पूर्व्वप्रणिधानबलसहायकुशलमू-
लोपचितान्सत्त्वान्समानसंवासतया परिवाच्य सर्व्वलोकसङ्क्षेप-
सत्त्वसङ्क्षिष्टचित्ततयान्तःपुरमध्यगतो यथाभिमतस्य सत्त्वधातोः
परिपाककालमवेक्षमाणो भूयस्या मात्रया बोधिसत्त्वस्तस्मिन्
समये पूर्व्वप्रतिज्ञामनुस्मरति स्म । बुद्धधर्माश्चामुखीकरोति
स्म । प्रणिधानबलञ्चाभिनिर्द्हरति स्म । सत्त्वेषु च महाकरुणा-
मवक्रामति स्म । सत्त्वप्रमोक्षञ्च चिन्तयति स्म । सर्व्वसम्पदो
विपत्तिपर्य्यवसाना इति प्रत्यवेक्षते स्म । अनेकोपद्रवभयबज्र-
खञ्जं संसारमुपपरीक्षते स्म । मारकलिपाशांश्च सञ्चिन्नन्ति
स्म । संसारप्रबन्धाच्चात्मानमुच्चालयति स्म । निर्वाणे च चित्तं
सम्प्रेषयति स्म ॥

तत्र भिक्षवो बोधिसत्त्वः पूर्व्वान्तत एव सुविदितसंसार-
दोषः संसृतेनाध्यक्ष्येनानर्थिकः सर्व्वोपादानं परिग्रहैरनर्थिको
बुद्धधर्मानिर्वाणाभिमुखः संसारपराङ्मुखस्तथागतगोचराभि-
रतो मारविषये गोचरासंसृष्ट आदीप्तभवदोषदर्शी त्रैधातुका-
न्निःसरणाभिप्रायः संसारदोषादेरवनिःसरणकुशलः प्रव्रज्या-
भिलाषी निष्क्रमणाभिप्रायो विवेकनिम्नो विवेकप्रचरणो विवे-

कप्राग्भार आरण्यप्रारण्याभिमुखः प्रविवेकप्रसमाभिकाङ्क्षी
 आत्मपरहितप्रतिपन्नोऽनुत्तरप्रतिपत्तिशूरो लोकस्थार्थकामो
 हितकामः सुखकामो योगक्षेमकामो लोकानुकम्पको हितैषी
 मैत्रीविहारी महाकारुणिकः सङ्ग्रहवस्तुकुशलः सततशमितो-
 ऽपरिच्छिन्नमानसः सत्त्वपरिपाकविनयकुशलः सर्व्वसत्त्वेष्वेकपुत्र-
 कप्रेमानुगतमनसिकारः सर्व्ववस्तुनिरपेक्षपरित्यागी दाने संवि-
 भागरतः प्रततपाणिस्व्यागशूरो यष्टयज्ञः सुसमृद्धपुण्यः सुस-
 ङ्गृहीतपुण्यः परिष्कारविगतमदमात्सर्य्यसुनिगृहीतचित्तोऽनु-
 त्तरो महादानपतिर्दत्त्वा च विपाकाप्रतिकाङ्क्षी प्रदानशूर
 दृच्छामहेच्छालोभदोषमदमानमोहमात्सर्य्यप्रमुखसर्व्वारिक्लेश-
 गणप्रत्यर्थिकनिग्रहायात्युत्थितः सर्व्वज्ञताचित्तोत्पादप्रबन्धाच-
 रितो महात्यागचित्तः सन्नाहसुसन्नद्धो लोकानुकम्पको हितैषी
 वर्मितकवचितः सत्त्वप्रमोक्षालम्बनमहाकारुणाबलविक्रमोऽवैव-
 र्तिकसर्व्वसत्त्वसमचित्तत्यागप्रहरणो यथाभिप्रायसत्त्वाशयस-
 न्तोषणो बोधिभाजनीभूतः कालाक्षुण्णधर्म्वेधी बोधिपरिणाम-
 प्रणिधिरवनामितध्वजस्त्रिमण्डलपरिशोधनदानपरित्यागी ज्ञा-
 नवरवज्रदृढप्रहरणः सुनिगृहीतक्लेशप्रत्यर्थिकः शीलगुणचरि-
 तप्रतिपन्नः सुललितकायवाङ्मनस्कर्मन्तोऽणुमात्रावद्यभयदर्शी
 शुद्धसुपरिशोलोऽमलविमलनिर्मलचित्तः सर्व्वदुरुक्तदुरागत-
 वचनयथाक्रोशपरिभाषणकुत्सनताडनतर्जनबधबन्धनावरोधन-
 परिक्लेशालुलितचित्तोऽक्षुभितचित्तः क्षान्तिभौरभ्यसम्पन्नोऽक्ष-
 तोऽनुपहतोऽव्यापन्नचित्तः सर्व्वसत्त्वहितार्थाद्योत्तमवीर्यालम्बी

दृढसमादानसर्वकुशलमूलो धर्मसमुदानयताप्रत्युदावर्त्यस्मृति-
मान् सुसम्पन्नः सुसमाहितोऽविचित्रचित्तो ध्यानैकाग्रमनसि-
कारो धर्मप्रविचयकुशलो लब्धालोको विगततमोऽन्धकारो
ऽनित्यदुःखात्मा शुभाकारपरिभावितचेताः स्मृत्युपस्थानसम्यक्-
प्रहाणद्विपादेन्द्रियबलबोध्यङ्गमार्गार्थसत्यसर्वबोधिपक्षधर्मसुप-
रिकर्माकृतमनसिकारः समथविपश्यनासुपर्यवदातबुद्धिः प्रती-
त्यसमुत्पादसत्यदर्शी सत्यानुबोधादपरः प्रत्ययस्तिविमोक्षमुख-
विक्रीडितो मायामरोचिस्त्रयोदकचन्द्रप्रतिशुल्कप्रतिभासोपम-
सर्वधर्मनयावतीर्णः ॥

इति हि भिक्षुवो बोधिसत्त्वस्यैवं भवति प्रतिपत्तिरेवं धर्म-
विहार्येवं गुणमाहात्म्यविहार्येवं सत्त्वार्थाभियुक्तविहार्यभूत् ॥
भूयस्या मात्रया आभिर्दशदिग्बुद्धाधिष्ठानतृत्थसङ्गीतिविनिः-
सृताभिः सञ्ज्ञादितः स तस्यां वेलायां पूर्वेषाञ्च बोधिसत्त्वानां
चरमभवोपगतानामन्तःपुरपरिपाचितानि चत्वारि धर्ममुखा-
न्यामुखीकरोति स्म । कतमानि चत्वारि । यदिदं दानं प्रिय-
वचनमर्थक्रिया समानार्थता च ॥ चतुःसङ्ग्रहवस्तुप्रयोगनिर्हा-
रविशुद्धिञ्च नाम धर्ममुखमामुखीकरोति स्म ॥ चिरत्नवंशस्य
धारणाभिप्रायो विप्रणाशसर्वज्ञताचित्तप्रणिधानबलाधानावै-
वर्त्ताविषयञ्च नाम धर्ममुखमामुखीकरोति स्म ॥ सर्वसत्त्वाप-
रित्यागाध्यासमहाकरुणावतारणाञ्च नाम धर्ममुखमामुखी-
करोति स्म ॥ सर्वबोधिपक्षधर्मपदे प्रभेदार्थातिनिश्चयज्ञानसं-
सारबलविशेषसमुदानयमहाव्यूहञ्च नाम धर्ममुखमामुखीक-

रोति स्म ॥ इमानि चत्वारि धर्ममुखान्यामुखीकृत्य बोधिसत्त्वः
सर्वस्यान्तःपुरस्य परिपाचनार्थं तस्यां वेत्तायां तथारूपमृद्ध-
भिसंस्कारमभिसंस्करोति स्म ॥ यथारूपेण च्छद्ध्यभिसंस्कारेणा-
भिसंस्कृतेन तेभ्यः सङ्गीतिरुतेभ्यो बोधिसत्त्वानुभावेनेमान्वेवरू-
पाणि धर्ममुखशतसहस्राणि निश्चरन्ति स्म ।

तद्यथा ।

उदारच्छन्देन चाश्रयेनाध्यासयेन करुणा य प्राणिषूत्पाद्यते ।
चित्तवरागबोधाय शब्दे च रूपसुरियेभि निश्चरी (१) ॥
अद्धा प्रसादोऽधिमुक्ति गौरवं निर्मानता आनमना गुरुणा ।
परिपृच्छता किं कुशलं गवेषणा अनुसूती भावतु शब्द निश्चरी (२) ॥
दानेदमेसंयमशीलशब्दः क्षान्त्याश्च शब्दस्तथ वीर्यशब्दो ।
ध्यानाभिनिर्हीरसमाधिशब्दः प्रज्ञाउपायस्य च शब्द निश्चरी (३) ॥
मैत्राय शब्दः करुणाय शब्दो मुदिताउपेक्षाय अभिज्ञशब्दः ।
चतुःसङ्गहवस्तुविनिश्चयेन सत्त्वानुपरिपाचनशब्द निश्चरी (४) ॥

१ “ उदारच्छन्देन चाश्रयेनाध्यासयेन ” उदारच्छन्देन उदाराशये उदाराध्या-
सनेत्यर्थः “ करुणा य ” करुणा या “ शब्दे च ” शब्दश्च “ रूपसुरियेभि निश्चरी ”
रूपसुयैर्निश्चरार ।

२ “ प्रसादोऽधिमुक्तिगौरवं ” प्रसादोऽधिमुक्तिगौरवं “ निर्मानता आनमना ”
निर्मानता आनमनं “ परिपृच्छता किं ” परिपृच्छतां किं वा “ अनुसूती भावतु शब्द
निश्चरी ” अनुसूतिभावना शब्दा निश्चरे एते शब्दा निश्चेरित्यर्थः ।

३ “ दानेदमेसंयमशीलशब्दः ” दानदमेसंयमशीलशब्दः “ शब्दस्तथ वीर्य-
शब्दो ” शब्दस्तथा वीर्यशब्दः एते शब्दा निश्चेरित्यर्थः “ प्रज्ञाउपायस्य ” प्रज्ञोपा-
यस्य “ शब्द निश्चरी ” शब्दो निश्चरार ।

४ : “ मैत्राय शब्दः ” मैत्र्याः शब्दः “ करुणाय शब्दः ” करुणायाः शब्दः
“ मुदिताउपेक्षाय अभिज्ञशब्दः ” मुदिताउपेक्षयोरभिज्ञाशब्दः “ सत्त्वानुपरिपा-
चनशब्द निश्चरी ” सत्त्वानुपरिपाचनशब्दो निश्चरार ।

सूतेरुपस्थानप्रभेदशब्दः सम्यक्प्रहाणास्तय च्छद्धिपादाः ।

पञ्चेन्द्रिया पञ्च बलप्रभेदा बोध्यङ्गशब्दसुरियेभि निश्चरी (१) ॥

अष्टाङ्गिकमार्गबलप्रभेद च समयस्य शब्दोऽथ विपश्यनायाः ।

अनित्यदुःखार्त्तिअनात्मशब्दो अशुभार्त्तिशब्दो तुरियेभि नि-
श्चरी (२) ॥

विरागशब्दश्च विवेकशब्दः त्वयज्ञानशब्दोऽनुत्पादशब्दः ।

अनिरोधशब्दश्च अनालयश्च निर्व्वानशब्दसुरियेभि निश्चरी (३) ॥

इम एवरूपास्तुरियेभि शब्दाः सम्बोधिशब्दरनुभाव निश्चरी ।

यां श्रुत्व सर्वाः प्रमदानुशिचिता वरायसत्त्वं प्रणिधेन्ति बोधये (४) ॥

इति हि भिक्षवोऽन्तःपुरमध्यगतेन बोधिसत्त्वेन तानि
चतुरशीतिस्त्रीसहस्राणि परिपाचितान्यभूवन् । अनुत्तरायां
सम्यक्सम्बोधौ बहूनि च देवशतसहस्राणि चं ये च तत्र
सम्प्राप्ता अभूवन् ॥ तथाभिनिष्क्रमणकालसमये बोधिसत्त्वस्य
ह्रीदेवो नाम तुषितकायिको देवपुत्रोऽनुत्तरायाः सम्यक्स-
म्बोधेः । स रात्रौ प्रशान्तायां द्वात्रिंशता देवपुत्रसहस्रैः परि-
वृतः पुरस्कृतो येन बोधिसत्त्वस्योपस्थानप्रासादस्तेनोपसङ्गा-

१ “ तथ च्छद्धिपादाः ” तथर्द्धिपादाः “ पञ्चेन्द्रिया पञ्चबलप्रभेदाः ” पञ्चेन्द्रि-
याणि पञ्च बलप्रभेदाः “ तुरियेभि निश्चरी ” तुर्येभ्यो निश्चेरः ।

२ “ अष्टाङ्गिकमार्गबलप्रभेद च ” अष्टाङ्गमार्गबलप्रभेदश्च “ अनित्यदुःखार्त्ति अ-
नात्मशब्दो ” अनित्यदुःखार्त्तनात्मशब्दो “ तुरियेभि निश्चरी ” तुर्येभ्यो निश्चरार ।

३ “ अनालयश्च ” अनालयस्य च शब्द इत्यर्थः “ तुरियेभिनिश्चरी ” तुर्येभ्यो
निश्चरार ।

४ “ इम एवरूपास्तुरियेभि ” इमे एवरूपान्तर्येभ्यो “ सम्बोधिशब्दरनुभाव निश्चरी ”
सम्बोधिश्चानुभावेन निश्चेरः “ यां श्रुत्व ” याञ्छ्रुत्वा “ प्रमदानुशिचिताः ”
प्रमदा अनुशिचिताः “ प्रणिधेन्ति बोधये ” प्रणिध्यायन्ति स्म बोधाय ।

मदुपसङ्गम्य गगनतलगत एव बोधिसत्त्वं गाथाभिरध्यभाषत ।

च्युति दर्शिता अतियशा जन्म च मन्दर्शितं पुरुषसिंह ।

अन्तःपुरं विदर्शयितुं कृतानुवृत्तिस्त्वया लोके (१) ॥

परिपाचितातिबहवो मनुजलोके धर्ममनुप्राप्य ।

अयमद्य काल समयो निष्क्रम्येति मतिं विचिन्तेहि (२) ॥

न हि बद्ध मोचयाती न चान्धपुरुषो दर्शयति मार्गं ।

मुक्तस्तु मोचयाती सचक्षुरन्धान् दर्शयति मार्गं (३) ॥

ये सत्त्व कामदासा गृहधनपुत्रभार्यपरिशुद्धाः ।

ते तुभ्य शिञ्जमाणा नैष्क्रम्यमतौ स्पृहाङ्कुर्युः (४) ॥

ऐश्वर्यं कामक्रोडा चतुर्दीपा सप्तरत्नं विजहत्वा ।

निष्क्रान्तं त्वां विदित्वा स्पृहयेत् स नरामरो लोकः (५) ॥

किञ्चापि ध्यानसौख्यैर्विहरसि धर्मेन चासि कामरतः ।

अथ पुनश्चिरप्रसुप्तां बोधय मरुमानुषशतानि (६) ॥

अतिपतितं यौवनमिदं गिरिनदी यथ चञ्चलप्रबलवेगा ।

गतयौवनस्य भवतो नैष्क्रम्यमतिर्न शोभते (७) ॥

१ “च्युति दर्शिता अतियशा” च्युतिर्दर्शिता अतियशस्विनी ।

२ “परिपाचितातिबहवः” परिपाचितानि अतिबहूनि: “काल समयः” कालः समयः “निष्क्रम्येतिमतिं विचिन्तेहि” निष्क्रमणे इति मतिं विचिन्तय ।

३ “न हि बद्ध मोचयाती” बद्धो मोचयति “मोचयाती” मोचयति ।

४ “सत्त्व” सत्त्वाः “गृहधनपुत्रभार्यपरिशुद्धाः” गृहधनपुत्रभार्यापरिशुद्धा इत्यनुमीयते “तुभ्य” त्वया “नैष्क्रम्यमतौ” निष्क्रमणमतौ ।

५ “ऐश्वर्यं कामक्रोडा” ऐश्वर्यं कामक्रोडां “चतुर्दीपा” चतुर्दीपान् “सप्तरत्नं विजहत्वा” सप्तरत्नानि विजह्य ।

६ “चिरप्रसुप्तां” चिरप्रसुप्तानि “मरुमानुषशतानि” मरुन्मानुषशतानि ।

७ “अतिपतितं” अतिपतितं “यथ” यथा “नैष्क्रम्यमतिर्न” निष्क्रमणमतिर्न “शोभते” शोभिष्यते इत्यर्थः ।

तत्साधुरूप प्रथमेव वरयौवनेऽभिनिष्क्रम्य ।

उत्तारय प्रतिज्ञां कुरुष्व चार्थं सुरगणानां (१) ॥

न च कामगुणरतीभिस्तृप्तिर्लवणोदधेर्यथाभोभिः ।

ते तप्त एष प्रज्ञा आर्या लोकोत्तरा विरजा (२) ॥

त्वमिह प्रिय मनापो राज्ञः शुद्धोदनस्य राद्रस्य ।

शतपत्रसदृशवदना नैष्क्रम्यमतिं विचिन्तेहि (३) ॥

आदीप्तां क्लेशतापैरनिःसरणैर्गाढबन्धनैः ।

बद्धानां शीघ्रं मोक्षमार्गं स्थापय शान्तेऽसङ्गि वीरा (४) ॥

त्वं वैद्यधातुकुशलश्चिरातुरां सत्त्व रोगसंस्पृष्टां ।

भैषज्यधर्मयोगैर्निर्व्वाणमुखे स्थापय शीघ्रं (५) ॥

अन्धतमा अनयना मोहाकुलदृष्टिजालबद्धाः ।

प्रज्ञाप्रदोपचक्षुः शोधय शीघ्रं नरमरूपां (६) ॥

समुदीचन्ते बहवो देवासुरनागयक्षगन्धर्वाः ।

द्रक्ष्याम बोधिं प्राप्तं निरुत्तरं धर्मं श्रोत्र्यामः (७) ॥

द्रक्ष्यति वै भुजगराजो भवनमवभासितं तव शिरीये ।

१ “ प्रथमेव ” प्रथममेव ।

२ “ कामगुणरतीभिः ” कामगुणरतिभिः “ तप्त एष ” तप्ता एषा “ आर्या लोकोत्तरा विरजा ” चे आर्यं लोकोत्तरं विरजः ।

३ “ प्रिय मनापो ” प्रियो मनापः “ शतपत्रसदृशवदना ” चे शतपत्रसदृशवदनं “ नैष्क्रम्यमतिं ” निष्क्रमणमतिं “ विचिन्तेहि ” विचिन्तय ।

४ “ आदीप्तां ” आदीप्तान् “ बद्धानां ” बद्धान् “ असङ्गि वीरा ” असङ्गे चे वीर ।

५ “ चिरातुरां सत्त्व रोगसंस्पृष्टां ” चिरातुरान् सत्त्वान् रोगसंस्पृष्टान् ।

६ “ ये अन्धतमा अनयना मोहाकुलदृष्टिजालबद्धास्तेषामित्यर्थः “ नरमरूपां ” नरमरूपां ।

७ “ द्रक्ष्याम बोधिं प्राप्तं ” द्रक्ष्यामो बोधिं प्राप्तं “ धर्मं ” धर्मं ।

करिष्यति अनन्त पूजां पूरेहिं व्रताशयस्तस्य (१) ॥
 चत्वारि लोकपालाः ससैन्यकास्ते तव प्रदीक्षन्ते ।
 दास्याम चतुरि पात्रां बोधिध्वजि पूर्णमनसस्य (२) ॥
 ब्रह्मा प्रश्नान्तचारी उदीक्षते मैत्रवाक्करुणालाभी ।
 अध्येषिष्ये नरेन्द्रं वर्त्तेन्ति निरुत्तरं चक्रं (३) ॥
 बोधि परिपाचिकापि च देवता अभिस्तुव बोधिमण्डेऽस्मिन् ।
 उत्पत्त्ययं परिद्रक्ष्याम्यभिबुध्यते बोधिं (४) ॥
 सत्त्वाऽपि बोधिसत्त्वानन्तःपुरि ये क्रिया विदर्शेन्ति ।
 पूर्वङ्गभो भव त्वं मा भविष्यति पश्चिमस्तेषां (५) ॥
 मञ्जुव्रत मञ्जुघोषा स्मराहि दीपङ्ककरस्य ।
 व्याकरणभूतं तथा अवितथाजिनघोषव्रतं उदीरेहि (६) ॥
 इति सञ्ज्ञोदनापरिवर्त्तो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

१ “तव शिरीषे” तव त्रिया “अनन्त पूजां” अनन्तः पूजां “पूरेहि” पूरय
 “व्रताशयस्तस्य” व्रतमाशयस्तस्य स्थित इत्यर्थः ।

२ “चत्वारि लोकपालाः” चत्वारो लोकपालाः “तव प्रतीक्षन्ते” त्वां प्रती-
 क्षन्ते “दास्याम चतुरिपात्रां” दास्यामश्चत्वारि पात्राणि इत्येतदर्थं प्रतीक्षन्ते इत्यर्थः
 “बोधिध्वजि” बोधिध्वजे बोधिवर्षे इति यावत् “पूर्णमनसस्य” पूर्णमनसे पूर्णमा-
 नसायतुभ्यमित्यर्थः ।

३ बोधिः प्रश्नान्तचारीति वा पाठः “अध्येषिष्ये” अध्यापयिष्ये “वर्त्तेन्ति” वर्त्त-
 विष्यति ।

४ “बोधिपरिपाचिकापि” बोधिपरिपाचिका अपि “बोधिमण्डेऽस्मिन्” बोधिम-
 ण्डलेऽस्मिन् “उत्पत्त्ययं” उत्पत्त्यत्ययं “अभिबुध्यते” अभिबोधयन् ।

५ “सत्त्वाऽपि” सत्त्वा अपि “बोधिसत्त्वान्” बोधिसत्त्वेभ्य इत्यर्थः । “अन्तःपु-
 रिये क्रिया विदर्शेन्ति” अन्तःपुरे याः क्रिया विदर्शयन्ति “मा भविष्यसि” मा
 भव ।

६ “मञ्जुव्रत मञ्जुघोषा” मञ्जुव्रतानि हे मञ्जुघोष “स्मराहि” स्मर “उदी-
 रेहि” उदीरय ।

चतुर्दशाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षुवो बोधिसत्त्वः सञ्चोदितः सन् तेन देव-
पुत्रेण राज्ञः शुद्धोदनस्येमं स्वप्नमुपदर्शयति स्म । यद्राजा
शुद्धोदनः सुप्तः स्वप्नान्तरगतोऽद्राक्षीत् बोधिसत्त्वं रात्रौ
प्रशान्तायामभिनिष्क्रमन्तं देवगणपरिवृतमभिनिष्क्रम्य प्रव्रजितं
चाद्राक्षीत् काषायवस्त्रप्रावृतं ॥ स प्रतिविबुद्धस्त्वरितं काञ्चुकीयं
परिपृच्छति स्म । अस्ति मे कुमारोऽन्तःपुरे इति ॥

सोऽवोचदस्ति देवेति ॥

ततो राज्ञः शुद्धोदनस्यान्तःपुरे शोकशल्यो हृदयेऽनुप्रवि-
ष्टोऽभूत् । अभिनिष्क्रमिष्यति अवश्यं कुमारोऽयञ्चेमानि पूर्व-
निमित्तानि सन्दृश्यन्ते स्म ॥

तस्यैतदभवत् । न खल्वप्यनेन कुमारेण कदाचिदुद्यानभूमि-
रभिनिर्गन्तव्या । स्त्रीगणमध्येऽभिरत इहैव रमन् न अभिनिष्क्रमि-
त्विति ॥

ततो राज्ञा शुद्धोदनेन कुमारस्य परिभोगार्थं त्रयो यथ-
र्तुकाः प्रासादाः कारिता अभूवन् । ग्रैष्मिको वार्षिको हैम-
न्तिकश्च ॥ तत्र यो ग्रैष्मिकः सं एकान्तशीतलः । यो वार्षिकः
स साधारणः । यो हैमन्तिकः स स्वभावोष्णः । एकैकस्य च प्रासा-
दस्य सोपानानि पञ्चपञ्चपुरुषशतान्युत्थिपन्ति स्म निक्षिपन्ति
स्म । तेषां तथोत्थिष्यमाणानां निक्षिप्यमाणानाञ्च शब्दोऽर्द्धयो-
जने श्रूयते स्म ॥ मा खलु कुमारोऽभिज्ञात एवाभिनिष्क्रमत्व-
ति । नैमित्तिकैर्वैपञ्चमिकैश्च व्याकृतमभूत् । मङ्गलद्वारेण कुमा

रोऽभिनिष्क्रमिष्यतीति ॥ ततो राजा मङ्गलद्वारस्य महान्ति
कपाटानि कारयति स्म ॥ एकैकञ्च कपाटं पञ्चपञ्चपुरुषशता-
न्युद्घाटयन्ति अपघाटयन्ति च । तेषाञ्चार्द्धयोजनं शब्दो गच्छति
स्म ॥ पञ्च चास्य कामगुणानसदृशानुपसंहरति स्म ॥ गीतवा-
दिचनृत्यैश्चैनं सदैव युवतय उपतस्युः ॥

अथ भिक्षवो बोधिसत्त्वः सारथिं प्राह । शीघ्रं सारथे रथं
योजयोद्यानभूमिं गमिष्यामीति ॥

ततः सारथी राजानं शुद्धोदनमुपसङ्गम्यैवमाह । देव कुमार
उद्यानभूमिमभिनिर्द्यास्यतीति ॥

अथ राज्ञः शुद्धोदनस्यैतदभवत् । न कदाचिन्मया कुमार
उद्यानभूमिमभिनिष्क्रामितः सुभूमिदर्शनाय । योन्वहं कुमार-
मुद्यानभूमिमभिनिष्क्रामयेयं ततः कुमारो स्त्रीगणपरिवृतो
रतिं वेत्स्यते नाभिनिष्क्रमिष्यतीति ॥

ततो राजा शुद्धोदनः स्नेहवज्रमानाभ्यां बोधिसत्त्वस्य नगरे
घण्टावघोषणं कारयति स्म । सप्तमे दिवसे कुमार उद्यानभूमिं
निष्क्रमिष्यतीति सुभूमिदर्शनाय ॥ तत्र भवद्भिः सर्व्वामनापानि
चापनयितव्यानि । मा कुमारः प्रतिकूलं पश्येत् । सर्व्वमनापानि
चोपसंहर्त्तव्यानि विषयाभिरम्याणि ॥

ततः सप्तमे दिवसे सर्व्वं नगरमलङ्कृतमभूत् । उद्यानभूमि-
रूपशोभिता नानारङ्गपुष्पवितानीकृता कृत्रध्वजपताकासमल-
ङ्कृता ॥ ये न च मार्गेण बोधिसत्त्वोऽभिनिर्गच्छति स्म स
मार्गः सिक्तः संस्पृष्टो गन्धोदकपरिषिक्तो मुक्तकुसुमावकीर्णो

नानागन्धवटिकानिर्धूपितः पूर्यकुम्भोपशोभितः कदलीवृक्षो-
 द्रितो नानाविचित्रपटवितानविततो रत्नकिङ्किणीजालहारा-
 र्द्धहाराभिप्रलम्बितोऽभूत् ॥ चतुरङ्गसैन्यव्यूहितः परिवारस्यो-
 द्युक्तोऽभूत् कुमारस्यान्तःपुरम्प्रतिमण्डयितुं । तत्र बोधिसत्त्वस्य
 पूर्व्वेण नगरदारेणोद्यानभूमिमभिनिष्क्रमतो महता व्यूहेन ।
 अथ बोधिसत्त्वस्यैवानुभावेन शुद्धावासकायिकैर्देवपुत्रैस्तस्मिन्
 मार्गे पुरुषो जीर्णो वृद्धो महत्स्रको धमनीसन्ततयात्रः खण्डदन्तो
 बलीनिचितकायः पलितकेशः कुब्जो गोपानसीवक्रो विभगो
 दण्डपरायण आतुरो गतयौवनः खुरखुरावशक्तकण्ठः पुरतः
 प्राग्भारेण कायेन दण्डमवष्टभ्य प्रवेधयमानः सर्व्वाङ्गप्रत्यङ्गैः
 पुरतो मार्गस्योपदर्शितोऽभूत् ॥

अथ बोधिसत्त्वो जानन्नेव सारथिमेतदवोचत् ।

किं सारथे पुरुष दुर्बल अल्पस्थाम

उच्छुष्कमांसरुधिरत्वचस्त्रायुनद्धः ।

श्वेतशिरो विरलदन्त कृशाङ्गरूप

आलम्ब्य दण्डं व्रजतेऽसुखं खलन्त (१) ॥

सारथिराह ।

एषो हि देवपुरुषो जरयाऽभिभूतः

क्षीणेन्द्रियः सुदुःखितो बलवीर्यहीनो ।

१ “ पुरुषदुर्बल अल्पस्थाम ” पुरुषो दुर्बलोऽल्पस्थामा “ उच्छुष्कमांसरुधिर-
 त्वचस्त्रायुनद्धः ” उच्छुष्कमांसरुधिरत्वचस्त्रायुनद्धः “ श्वेतशिरो विरलदन्त ” श्वेत-
 शिरो विरलदन्तः “ दण्डं व्रजते ” दण्डं व्रजति “ खलन्त ” खलन्त ।

बन्धुजनेन परिभूत अनाथभूतः

कार्यासमर्थ अपविद्ध वनेव दारु (१) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

कुलधर्मा एष अयमस्य हितं भणाहि

अथवाऽपि सर्वजगतोऽस्य दयं ह्यवस्था ।

श्रीघ्नं भणाहि वचनं यद्यभूतमेत-

च्छ्रुत्वा तथार्थमिह योनि सञ्चिन्तयिष्ये (२) ॥

सारथिराह ।

नेतस्य देव कुलधर्मा न राद्रधर्माः

सर्वे जगस्य जर यौवन धर्षयाति ।

तुभ्यंपि मातृपितृबान्धवज्ञातिसङ्घो

जरया अमुक्तं न हि अन्य गतिर्जनस्य (३) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

धिक् सारथे अबुधबालजनस्य बुद्धि-

र्ययौवनेन मदत्त जरां न पश्यी ।

आवर्त्तयाश्चिह्नं रथं पुनरहं प्रवेक्ष्ये

१ “बलवीर्यहीनो” बलवीर्यहीनः “परिभूत अनाथभूतः” परिभूतोऽनाथ-
भूतः “कार्यासमर्थ अपविद्ध वनेव” कार्यासमर्थोऽपविद्धो वने इव ।

२ “अयमस्य” इदमस्य “भणाहि” भण “भणाहि” भण “यद्यभूतमेतत्”
यथा भूतमेतत् “योनि” योनिं ।

३ “कुलधर्मा न” कुलधर्मा न “सर्वे जगस्य जरयौवन धर्षयाति” सर्वस्य
जगतो जरा यौवनं धर्षयति “तुभ्यंपि” त्वमपि “अमुक्तं न” अमुक्तो न “अन्य
गतिः” अन्य गतिः ।

किं मह्य क्रीडरतिभिर्जरयाश्रितस्य (१) ॥

अथ बोधिसत्त्वः प्रतिनिवर्त्य रथवरं पुनरपि प्रविवेश ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वोऽपरेण कालसमयेन दक्षिणेन
नगरद्वारेणोद्यानभूमिमभिनिष्क्रमन् महता व्यूहेन सोऽद्रा-
चीन् मार्गे पुरुषं व्याधिस्यूष्टं दग्धं ज्वराभिभूतं दुर्बलकायं
स्वके मूत्रपूरीषे निमग्नमत्राणमप्रतिशरणं कृच्छ्रेणोच्छ्वसन्तं
दृष्ट्वा च पुनर्बोधिसत्त्वो जानन्नेव सारथिमिदमवोचत् ।

किं सारथे पुरुष रूपविवर्णगात्रः

सर्वेन्द्रियेभि विक्लो गुरु प्रश्वसन्तः ।

सर्वाङ्गशुष्क उदराकुल प्राप्तकृच्छ्रा

मूत्रे पूरीष स्वकि तिष्ठति कुत्सनीये (२) ॥

सारथिराह ।

एषो हि देवपुरुषः परमं गिलानो

व्याधीभयं उपगतो मरणान्तप्राप्तः ।

आरोग्यतेजरहितो बलविप्रहीनो

अत्राणवीप्रशरणो ह्यपरायणस्य (३) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

१ “अबुधबालजनस्य बुद्धिः” अबुधबालजनबुद्धे “मदमत्त जरां” मदमत्ता
जरां “न पश्यो” न पश्यसि “मह्य” सम “क्रीडरतिभिः” क्रीडारतिभिः ।

२ “पुरुषरूपविवर्णगात्र” पुरुषो रूपविवर्णगात्रः “सर्वेन्द्रियेभि विक्लः” सर्वेन्द्रि-
येर्विकलः “गुरु प्रश्वसन्तः” गुरु यथा तथा प्रश्वसन् “उदराकुल प्राप्तकृच्छ्रा” उद-
राकुलः प्राप्तकृच्छ्रः “पूरीष” पूरीषे “स्वकि” स्वके ।

३ “गिलानः” ग्लानः “व्याधीभयं उपगतः” व्याधीभयमुपगतः “आरोग्यतेजर-
हितः” आरोग्यतेजा रहितः “अत्राणवीप्रशरणो” अत्राणादिप्रशरणो ।

आरोग्यता च भवते यथ स्वप्नक्रीडा
 व्याधिर्भयञ्च इम ईदृश घोररूपं ।
 को नाम विज्ञपुरुषो इम दृष्ट वस्थां
 क्रीडारतिञ्च जनयेच्छुभसञ्ज्ञतां वा (१) ॥

अथ खलु भिक्षुवो बोधिसत्त्वः प्रतिनिवर्त्य रथवरं पुनरपि
 पुरवरे प्राविशत् ।

इति हि भिक्षुवो बोधिसत्त्वोऽपरेण कालसमयेन पश्चिमेन
 नगरद्वारेणोद्यानभूमिमभिनिष्क्रमन्महता व्यूहेन सोऽद्राक्षीत्
 पुरुषं मृतं कालगतं मार्गे समारोपितं चेलवितानीकृतं ज्ञाति-
 सङ्घपरिवृतं सर्वै रूदङ्गिः क्रन्दङ्गिः परिदेवमानैः प्रकीर्णकेशैः
 पार्श्ववकीर्णशिरोभिरुरांसि ताडयद्भिस्तृकोशङ्गिः पृष्ठतोऽनुग-
 च्छङ्गिः । दृष्ट्वा च पुनर्बोधिसत्त्वो जानन्नेव सारथिमिदमवाचत् ।

किं सारथे पुरुष मञ्जोपरि गृहीतो
 उद्धूत केशनख पांशु शिरे क्षिपन्ति ।
 परिचारयित्व विहरन् रस्ताडयन्तो
 नानाविलापवचनानि उदीरयन्तः (२) ॥

सारथिराह ।

एषो हि देवपुरुषो मृतो जम्बुद्वीपे
 न हि भूय मातृपितृ द्रक्ष्यति पुत्रदारां ।

१ “भवते यथ” भवति यथा “ईदृश घोररूपं” ईदृशा घोररूपाः “विज्ञपुरुषो
 इम दृष्टवस्थां” विज्ञपुरुषं इमां दृष्ट्वा अवस्थां ।

२ “पुरुष मञ्जोपरि गृहीतः” पुरुषो मञ्जोपरि गृहीतः “उद्धूतकेशनख
 उद्धूतकेशनखाः “पांशुशिरे” पांशून् शिरसि “परिचारयित्व” परिचारयित्वा ।

अपहाय भोगगृहमाहपितमित्रज्ञातिसङ्घं
परलोक प्राप्तुं न हि द्रक्ष्यति भूय ज्ञातिं (१) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

धिग्यौवनेन जरया समभिद्रुतेन
आरोग्य धिग्विविधव्याधिपराहतेन ।

धिगजीवितेन पुरुषो नचिरस्थितेन
धिक्पण्डितस्य पुरुषस्य रतिप्रसङ्गेः (२) ॥

यदि जर न भवेया नैव व्याधिर्न मृत्यु-
स्तथपि च महदुःखं पञ्चस्कन्धं धरन्तो ।

किं पुन जरव्याधिमृत्यु नित्यानुबद्धाः
साधु प्रतिनिवर्त्य चिन्तयिष्ये प्रमोचं (३) ॥

अथ खलु भिक्षुो बोधिसत्त्वः प्रतिनिवर्त्य तं रथवरं पुन-
रपि पुरं प्राविशत् ॥ इति हि भिक्षुो बोधिसत्त्वस्यापरेण
कालसमयेनोत्तरेण नगरद्वारेणोद्यानभूमिमभिनिष्क्रामतंस्तै-
रेव देवपुत्रैर्बोधिसत्त्वस्थानुभावेनैव तस्मिन् मार्गे भिक्षुरभिनि-
र्म्मितोऽभूत् ॥ अद्राक्षीदोधिषत्त्वस्त्वं भिक्षुं ज्ञान्तं दान्तं संयतं
ब्रह्मचारिणमनतिक्षिप्तचक्षुर्गुमात्रप्रेक्षिणं प्रासादिकेनेर्थापथेन

१ “मृतु जम्बुद्वीपे” मृतो जम्बुद्वीपे “भूय माहपितृ” भूयो मातापितरौ
“पुत्रदारां” पुत्रदारां “परलोकप्राप्तुं” परलोकं प्राप्तुः “भूय ज्ञातिं” भूयो ज्ञातिं ।

२ “आरोग्य” आरोग्येण “पुरुषो” पुरुषस्य “नचिरस्थितेन” अचिर-
स्थायिनेत्यर्थः ।

३ “जर न भवेया” जरा न भवेत् “तथपि च” तथापि च “महदुःखं”
महादुःखं “पञ्च स्कन्धं धरन्तो” पञ्च स्कन्धान्धारयतः पञ्चेन्द्रियाणि धारयतः “पुन
जरव्याधिमृत्यु” पुनर्जराव्याधिमृत्यवः “प्रतिनिवर्त्य” प्रतिनिवर्तय ।

सम्यक् प्रासादिकेनाभिक्रमप्रतिक्रमेण सम्यक् प्रासादिकेना-
लोकितव्यवलोकितेन प्रासादिकेन सङ्घाटीपिण्डपात्रचीवरधा-
रणेन मार्गे स्थितं । दृष्ट्वा च पुनर्बोधिसत्त्वो जानन्नेव सारथि-
मिदमवोचत् ।

किं सारथे पुरुष शान्त प्रशान्तचित्तो
नोत्तिष्ठन्नचक्षु व्रजते युगमात्रदर्शी ।
काषायवस्त्रवसनो सुप्रशान्तचारो
पात्रं गृहीत्वा न च उद्धृत उन्नतो वा (१) ॥

सारथिराह ।

एषो हि देवपुरुष इति भिक्षुनामा
अपहाय कामरतयः सुविनीतचारो ।
प्रव्रज्यप्राप्तः सममात्मन एषमाणो
संरागद्वेषविगतो तिष्ठति पिण्डचर्या (२) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

साधु सुभाषितमिदं मम रोचते च
प्रव्रज्य नाम विदुभिः सततं प्रशस्ता ।
हितमात्मनश्च परसत्त्वहितञ्च यत्र
सुखजीवितं सुमधुरममृतं फलञ्च (३) ॥

१ “पुरुष” पुरुषः “नोत्तिष्ठन्नचक्षु व्रजते” अनुत्तिष्ठन्नचक्षुव्रजते “वसनो
सुप्रशान्त” वसनः सुप्रशान्त “गृहीत्वा” गृहीत्वा ।

२ “कामरतयः” कामरतोः “प्रव्रज्यप्राप्तः” प्रव्रज्यां प्राप्तः “एषमाणो” एष-
माणः “संरागद्वेषविगतो तिष्ठति” संरागद्वेषविगत आतिष्ठति “पिण्डचर्या”
पिण्डचर्या ।

३ “प्रव्रज्य नाम विदुभिः” प्रव्रज्या नाम विदुभिः ।

अथ खलु भिक्षुवो बोधिसत्त्वः प्रतिनिवर्त्य तं रथवरं पुनरपि पुरवरं प्राविशत् ॥ इति हि भिक्षुवो राजा शुद्धोदनो बोधिसत्त्वस्येवामेवंरूपां सञ्चोदनां दृष्ट्वा च भूयस्या मात्रया बोधिसत्त्वस्य परिरक्षणार्थं प्राकारान् मापयते स्म । परिखाः खानयति स्म । द्वाराणि च गाढानि कारयति स्म । आरक्षान् स्थापयति स्म । शूरांश्चोदयति स्म । वाहनानि योजयति स्म । वर्माणि ग्राहयति स्म । चतुर्षु नगरदारेषु गृह्णाटकेषु चतुरो महासेनाव्यूहान् स्थापयति स्म बोधिसत्त्वस्य परिरक्षणार्थं । य एनं रात्रिदिवं रक्षन्ति स्म मा बोधिसत्त्वोऽभिनिष्क्रमिष्यतीति (१) ॥ अन्तःपुरे आज्ञान्ददाति स्म । मा स्म कदाचित्सङ्गीतिं विच्छेत्स्यथ । सर्व्वरतिक्रीडाश्चोपसंहर्त्तव्याः स्त्रीमायाश्चोपदर्शयत निर्व्वभ्रीत कुमारं यथानुरक्तचित्तो न निर्गच्छेत् प्रव्रज्यायै ॥

तत्रेदमुच्यते ।

दारे स्थापित युद्धशैण्ड पुरुषाः खड्गायुधापाणयो हस्तीअश्वरथाश्च वर्म्मित वरा आरूढ नागावली ।
परिखा खाटक तोरणाश्च महता प्राकार उत्थापिता
दारा बद्ध सुगाढबन्धनकृता क्रोशस्वरामुच्चनाः (१) ॥

१ अभिनिष्क्रमत्विति ।

२ “ स्थापित युद्धशैण्ड ” स्थापिता युद्धशैण्डाः “ खड्गायुधापाणयोः ” खड्गायुधपाणयः “ हस्तीअश्वरथाश्च वर्म्मित ” हस्तीअश्वरथाश्च वर्म्मिताः “ आरूढ नागावली ” आरूढा नागावलिं “ परिखाः खाटक ” परिखा खातकाः “ महता ” महति “ दाराबद्ध ” दाराणावद्धानि “ सुगाढबन्धनकृता ” सुगाढबन्धनैः “ क्रोशस्वरामुच्चनाः ” क्रोशस्वरमोचनानि ।

सर्वे शाक्यगणा विषलमनसो रचन्ति रात्रिदिवं
निर्घोषश्च बलस्य तस्य महतः शब्दो महाञ्छ्रूयते ।
नगरं व्याकुल भीतचस्तमनसो मास्माद् व्रजेत् स्मरतो
माभूच्छाक्यकुलोदितस्य गमनं ह्रियेत वंशो अयं (१) ॥
आज्ञप्ता युवतीजनश्च सततं सङ्गीति मा ह्येतस्यथाऽ-
वस्थानं प्रकरोथ क्रीडरतिभिर्निर्वन्धया मानसं ।
ये वा इत्थियमाय नेक विविधा दर्शेय चेष्टां वज्र
आरचां प्रकरोथ विघ्न कुरुथा मा सुव्रजेत् स्मरतः (२) ॥
तस्या निष्क्रमिकालि सारथिवरे पूर्वे निमित्ता इमे
हंसकौञ्चमयूरशारिकशुका नो ते रवं मुञ्चिषुः ।
प्रासादेषु गवाक्षतारणवरध्वातालमञ्चेषु च
जिह्वाजिह्वासुदुर्मनाः सुदुःखिता ध्यायन्धोमूर्द्धकाः (३) ॥
पुडिनीपुष्करिणीषु पद्म रुचिराऽस्नानानि स्नायन्ति च
वृक्षाः शुष्कपलाशपुष्परहिताः पुष्पन्ति भूयो न च ।
वीणावसकिवंशतन्त्रिरचिताम्बुधन्ति कस्मात्तदा

१ “नगरं” अत्र नगर शब्देन नगरवासिजना लक्ष्यन्ते “व्याकुल भीतचस्तमनसो” व्याकुलं भीतचस्तमनः “स्मरतो” स्मरतो ।

२ “सङ्गीति मा ह्येतस्यथा” सङ्गीतिं मा किन्ति “प्रकरोथ” प्रकुरुत “क्रीडरतिभिर्निर्वन्धया” क्रीडारतिभिर्निर्वन्धयत “ये वा इत्थियमाय नेक” या वा स्त्रीमाया अनेकाः “दर्शेय चेष्टां वज्र” दर्शयत चेष्टा वज्रः “प्रकरोथ” प्रकुरुत “विघ्न कुरुथा” विघ्नं कुरुत “स्मरतः” स्मरतः ।

३ “तस्या निष्क्रमिकालि” तस्य निष्क्रमिकाले “सारथिवरे” सारथिवर “पूर्वे निमित्ता इमे” पूर्वस्थानि निमित्तानि इमानि “शारिकशुकाः” शारिकाशुकाः “मुञ्चिषु” मुञ्चन्ति “जिह्वाजिह्वासुदुर्मना” जिह्वाजिह्वासुदुर्मनसः ।

भेरीसैव मृदङ्ग पाण्यभिहतो भिद्यन्ति नो वाद्येषु (१) ॥
 सर्वं व्याकुलमासीत्तच्च नगरं निद्राभिभूतं भृशं
 नो नृत्ये न च गायने न रमिते भूयो मनः कस्यचित् ।
 राजाऽपि परमं सुदीनमनसश्चिन्तापरो ध्यायते
 हा धिक् शाक्यकुलस्य ऋद्धि विपुलामाहैव सम्बध्यते (२) ॥
 एकस्मिञ्कथने स्थितमभूद्रोषा तथा पार्थिवो
 गोपा रात्रिय अर्द्धकालसमये स्वप्नाभिमां पश्यति ।
 सर्व्वेयं पृथिवी प्रकम्पितमभूच्छैलासकूटावती
 वृक्षा मारुतईरिताः क्षितिपति उत्पाय्य मूलोद्धृताः (३) ।
 चन्द्रासूर्य्यं न भातु भूमिपतितौ सज्ज्योतिषां लक्षितौ
 केशानदृशि लून दक्षिणभुजे मुकुटश्च विध्वंसितं ।
 हस्तौ च्छिन्न तथैव च्छिन्न चरणौ नग्नादृशी आत्मनं
 मुक्ताहार तथैव मेघरमणीश्चक्रा दृशी आत्मनः (४) ॥

१ “ पद्म वचिराऽस्त्रानानि ” पद्मानि वचिराणि अस्त्रानानि “ वीणावक्त्रकिवंश-
 तन्त्रिरचिताः ” वीणावक्त्रकीवंशतन्त्रोरचिताः “ भेरीसैव ” भेर्यसैव “ मृदङ्ग ”
 मृदङ्गः “ भिद्यन्ति ” वादने न भिन्ना भवन्ति इत्यर्थः “ वाद्येषु ” वाद्येषु ।

२ “ सुदीनमनसः ” सुदीनमनाः “ ऋद्धिविपुलामाहैव सम्बध्यते ” ऋद्धिर्विपुला
 आहैवं सम्बध्यति ।

३ “ स्थितमभूद्रोषा ” स्थिताभूद्रोषा “ रात्रिय ” रात्र्याः “ स्वप्नाभिमां पश्यति ”
 स्वप्नभिमां पश्यति “ प्रकम्पितमभूत् ” प्रकम्पिताभूत् “ शैलासकूटावती ” सकूट-
 शैलावती “ मारुत ईरिता ” मारुतेरिताः “ क्षितिपति ” क्षितिं प्रति पतिता
 इत्यर्थः ।

४ “ चन्द्रासूर्य्यं न भातु ” चन्द्रसूर्य्या न भातः “ केशानदृशि लून ” केशानद्राक्षी-
 कूलान् “ दक्षिणभुजे ” दक्षिणभुजेन “ क्षिन्न तथैव क्षिन्न ” क्षिन्नो तथैव क्षिन्नो “ नग्ना
 दृशी आत्मनं ” नग्नामद्राक्षीदात्मनं “ मुक्ताहारतथैव ” मुक्ताहारैस्तथैव “ दृशी-
 आत्मनः ” दृष्टाक्षीत् आत्मनः सहैरित्यर्थः ।

शयनस्यादृशि च्छिन्न पाद चतुरो धरणीतलस्मिं स्थपो.
 कत्रे दण्ड सुचित्र श्रीमरुचिरं किन्ना दृशी पार्थिवे ।
 सर्वे आभरणा विकीर्णि पतिता मुह्यन्ति ते वारिणा
 भर्तुश्चाभरणा सवस्त्रमुकुटां शय्याङ्गता व्याकुला (१) ॥
 उल्कां पश्यति निष्क्रमन्ति नगरात्तमसाभिभूतं पुरं
 च्छिन्नाञ्जालिकमदृशाति सुपिने रतनामिकां शोभनां ।
 मुक्ताहार प्रलम्बमान पतिताः क्षुभितो महासागरो
 मेरुं पर्वतराजमदृशि तदा स्थानात्तु सङ्क्रमितं (२) ॥
 एतानीदृश शाक्यकन्य सुपिनां सुपिनान्तरे अदृशी
 दृष्ट्वा सा प्रतिबुद्ध चूर्णनयना खं स्वामिनमब्रवीत् ।
 देवा किं म भविष्यते खलु भणा सुपिनान्तराणीदृशां
 भ्रान्ता मे स्यति नो च पश्यामि पुनः शोकार्दितं मे मनः (३) ॥
 श्रुत्वाऽसौ कलविद्धदुन्दुभिरुतो ब्रह्मस्वरः सुखरो

१ “शयनस्यादृशि च्छिन्न पाद” शयनस्याद्राक्षोच्छिन्नान् पादान् “धरणीतलस्मिं-
 स्थपो” धरणीतले स्थापितान् “कत्रे दण्ड सुचित्र” कत्रं दण्डं सुचित्र “श्रीमरु-
 चिरं” श्रीमद्रुचिरं “किन्ना दृशी पार्थिवे” च्छिन्नमद्राक्षोत्पार्थिवस्य “सर्वे आभ-
 रणा विकीर्णि पतिता” सर्वाणि आभरणानि विकीर्णानि पतितानि “भर्तुश्चा-
 भरणा सवस्त्रमुकुटां” भर्तुश्चाभरणानि सवस्त्रमुकुटानि ।

२ “पश्यति निष्क्रमन्ति” अद्राक्षोन्निष्क्रमन्तो “छिन्नाञ्जालिकमदृशाति सुपिने”
 छिन्नाञ्जालिकानद्राक्षोत् स्वप्ने “रतनामिकां शोभनां” रत्नात्मकाञ् शोभनान्
 “मुक्ताहार प्रलम्बमान पतिताः क्षुभितो महासागरः” मुक्ताहारान् प्रलम्बमानान्
 पतितान् क्षुभितं महासागरं “पर्वतराजमदृशि” पर्वतराजमद्राक्षोत् ।

३ “एतानीदृश शाक्यकन्य” एतानीदृशान् शाक्यकन्या “सुपिनां सुपिनान्तरे
 अदृशी” स्वप्नान् स्वप्नान्तरे स्वप्नदृशायां अद्राक्षोत् “प्रतिबुद्ध” प्रतिबुद्धा “देवा
 किं म भविष्यते” देव किं मे भविष्यति “भणा सुपिनान्तराणीदृशां” भण स्वप्ना-
 न्तराणि इदृशानि मया दृष्टानीति शेषः “स्यतिनो” स्यतिना “पश्यामि” पश्यामि ।

गोपामालपते भव प्रमुदिता पापं न ते विद्यते ।

ये सत्त्वाः हतपुण्यपूर्वचरिता द्रक्ष्यन्ति स्वप्ना इमे
कोऽन्यः पश्यत्यनेकदुःखविहितः स्वप्नान्तराणीदृशां (१) ।

यत्ते दृष्टा मेदिनी कम्पमाना
कूटाशैला मेदिनीये पतन्ता ।
देवा नागा राक्षसा भूतसङ्घाः
सर्वे तुभ्यं पूज्यश्रेष्ठां करोन्ति (२) ॥
यत्ते दृष्टा दृक्षमूलोद्भूतानि
केशा लूनां दक्षिणेना दृशसि ।
क्षिप्रं गोपे क्लेशजालं क्षिन्त्वा
दृष्टीजालं उद्धरी संस्कृततः (३) ॥
यत्ते दृष्टौ चन्द्रसूर्यौ पतन्तौ
दृष्टा नक्षत्रा ज्योतिषाणी पतन्तः ।
क्षिप्रं गोपे क्लेशशत्रूणि हत्वा
पूज्या लोके भाविनी त्वं प्रशंस्या (४) ॥

१ “द्रक्ष्यन्ति स्वप्ना इमे” पश्यन्ति स्वप्नानिमान् “स्वप्नान्तराणीदृशां” स्वप्नान्तरा-
णीदृशानि ।

२ “कूटाशैला मेदिनीये पतन्ता” कूटाशैला मेदिन्यां पतन्तः “तुभ्यं” त्वां “क-
रोन्ति” करिष्यन्ति ।

३ “दृष्टा दृक्षमूलोद्भूतानि” दृष्टानि दृक्षमूलानि उद्भूतानि “केशा लूनां दक्षिणे-
नादृशसि” केशान् लूनान् दक्षिणेनाद्राक्षः “क्षिन्त्वा” क्षित्वा “दृष्टीजालं”
दृष्टिजालं “उद्धरी संस्कृततः” उद्धरिष्यसि संस्कृततः संस्कारत इत्यर्थः ।

४ “दृष्टा नक्षत्रा ज्योतिषाणी पतन्तः” दृष्टानि नक्षत्राणि ज्योतीषि पतन्ति “क्लेश-
शत्रूणि” क्लेशशत्रून् ।

यत्ते दृष्टो मुक्तहारं विशीर्णं
 नग्नं सर्व्वं कायमीदृग्दृशामि ।
 क्षिप्रं गोपे इत्स्निकायं जहत्वा
 पुरुषस्त्वं वै भेष्यसे नाचिरेण (१) ॥
 यत्ते दृष्टं मञ्चकं क्षिन्नपादं
 कृत्रे दण्डे रत्नचित्रं प्रभग्नं ।
 क्षिप्रं गोपे ओघ चत्वारि तीर्त्वा
 मां द्रष्टामि एकच्छत्रं त्रिलोके (२) ॥
 यत्ते दृष्टा भूषणा उद्धमाना
 चूडा वस्त्रा मद्यमञ्चे दृशामि ।
 क्षिप्रं गोपे लक्ष्णैर्भूषिताङ्गं
 मां सम्पश्यी सर्व्वलोकैः सुवन्तं (३) ॥
 यत्ते दृष्टा दीपकोटीशतानि
 नगरान्निष्क्रान्तं तत्पुरञ्चान्धकारं ।
 क्षिप्रं गोपे मोहविद्यान्धकारे
 प्रज्ञालोकं कुर्व्वमी सर्व्वलोके (४) ॥

१ “यत्ते” यत्त्वयेति सर्व्वत्रात्रवोधं “मुक्तहारं विशीर्णं” मुक्ताहारो विशीर्णः
 “कायमीदृग्दृशामि” कायमीदृग्मद्राक्षीः “इत्स्निकायं जहत्वा” स्नोकायं जहत्वा
 “भेष्यसे नाचिरेण” भविष्यसि अचिरेण ।

२ “दृष्टं मञ्चकं क्षिन्नपादं” दृष्टो मञ्चकश्चिन्नपादः “कृत्रे दण्डे रत्नचित्रं प्रभग्नं”
 कृत्रे दण्डो रत्नचित्रः प्रभग्नः “ओघ चत्वारि तीर्त्वा” ओघांश्चतुरतीर्त्वा ।

३ “दृष्टा भूषणा उद्धमाना” दृष्टानि भूषणानि उद्धमानानि “चूडा वस्त्रा मद्य-
 मञ्चे दृशामि” चूडां वस्त्राणि मद्यमञ्चे दृशामि “सम्पश्यी” सम्पश्यसि ।

४ “दृष्टा दीपकोटीशतानि” दृष्टानि दीपकोटिशतानि “नगरान्निष्क्रान्तं” नगरा-
 निष्क्रान्तानि “तत्पुरञ्चान्धकारं” तत्पुरी चान्धकारा “मोहविद्यान्धकारे” मोहा-
 विद्यान्धकारे “कुर्व्वमी” करिष्यामि ।

यत्ते दृष्टं मुक्तहारं प्रभग्नं
 किञ्चैव स्वर्णसूत्रं विचित्रं ।
 चित्रं गोपे क्लेशजालं क्षिनित्वा
 सञ्ज्ञासूत्रमुद्धरी संस्कृतात्तः (१) ॥
 यत्ते गोपे चित्रकारं करोषि
 नित्यं पूजां गौरवेणोत्तमेन ।
 नास्ती तुभ्यं दुर्गतिर्नैव शोकः
 क्षिप्रभाहौ प्रीतिप्रामोद्यलाभाः (२) ॥
 पूर्व्वं मद्यं दानं दत्तं प्रणीतं
 शीलं चोर्षं भाविता नित्यं क्षान्तिः ।
 तस्मान्मद्यं ये प्रसादं लभन्ते
 सर्व्वे भान्ति प्रीतिप्रामोद्यलाभाः (३) ॥
 कल्याकोटी संस्कृता मे अनन्ता
 बोधेर्मार्गो शोधितो मे प्रणीतः ।
 तस्मान्मद्यं ये प्रसादं करोन्ति
 सर्व्वे क्षिन्नास्तेषु त्रीण्यपायाः (४) ॥

१ “ दृष्टं मुक्तहारं प्रभग्नं ” दृष्टो मुक्ताहारः प्रभग्नः “ क्षिनित्वा ” क्षित्वा “ सञ्ज्ञा-
 सूत्रमुद्धरी संस्कृतात्तः ” सञ्ज्ञासूत्रमुद्धरिष्यामि संस्कृततः ।

२ “ यत्ते ” यत्वं “ चित्रकारं ” चित्रं कर्त्तव्यं शेषः “ करोषि ” च करोः “ नास्ती
 तुभ्यं ” नास्ति तव “ क्षिप्रं भाहौ ” क्षिप्रं भविष्यन्ति ।

३ “ पूर्व्वं मद्यं दानं ” पूर्व्वं मया दानं “ नित्यं ” नित्यं “ तस्मान्मद्यं ” तस्मान्मतः
 “ लभन्ते ” लप्स्यन्ते “ सर्व्वे भान्ति ” सर्व्वेषां तेषां भास्यन्ति इत्यर्थः ।

४ “ कल्याकोटीसंस्कृताः ” कल्पकोटिसंस्काराः “ बोधेर्मार्गो शोधितो ” बोधिमार्गः
 शोधितः “ तस्मान्मद्यं ” तस्मान्मतः “ करोन्ति ” करिष्यन्ति “ क्षिन्नास्तेषु ” क्षिन्नास्तेषां
 “ त्रीण्यपायाः ” त्रयाऽप्यापायाः ।

हर्षं विन्दा मा च खेदं जनेहि
तुष्टिं विन्दा सञ्जनेही च प्रीतिं ।
चिप्रभेद्ये प्रीतिप्रामोद्यलाभी
मेहि गोपे भद्रकास्ते निमित्ताः (१) ॥

सो पुण्यतेजभरितो शिरितेजगर्भो
पूर्वं निमित्त सुपिने इमि अदृशाति ।
ये भान्ति पूर्वशुभकर्मसमुच्चयानां
निष्क्रम्यकालसमये नरपुङ्गवानां (२) ॥
सो अदृशाति च करां चरणा विशालं
महसागरेभि चतुभिर्जल लोलयन्ता ।
सर्वामिमां वसुमतीं शयनं विचित्रं
मेरुञ्च पर्वतवरं शिरसोपधानं (३) ॥
आभा प्रमुक्त सुपिने तद अदृशाति
लोके विलोकितु महान्तमसान्धकारं ।
कचोद्गतं धरणिये स्फुरते त्रिलोकु

१ “ विन्दा ” विन्द “ जनेहि ” जनय “ विन्दा ” विन्द “ सञ्जनेही ” सञ्जनय
“ चिप्रं भेद्ये प्रीतिप्रामोद्यलाभी मेहि ” चिप्रं भविष्यसि प्रीतिप्रामोद्यलाभा एहि
“ भद्रकास्ते ” भद्रकाणि तानि “ निमित्ताः ” निमित्तानि ।

२ “ सो पुण्यतेजभरितो शिरितेजगर्भो ” स पुण्यतेजोभरितः श्रुतेजोगर्भः “ पूर्वं
निमित्त सुपिने इमि अदृशाति ” पूर्वनिमित्तानि स्वप्ने इमानि अद्राक्षोत् “ निष्क्र-
म्यकालसमये ” निष्क्रमणकालसमये ।

३ “ सो अदृशाति च ” सोऽद्राक्षोत् “ करां चरणा विशालं ” करान् चरणानि
विशालानि “ महसागरेभि चतुभिर्जल ” महासागरेषु चतुर्भिर्जले “ लोलयन्ता ”
लोलयमानान् “ शिरसोपधानं ” शिरस्युपधानं ।

आभा यस्य स्पृष्ट विनिपातदुःखा प्रशान्ताः (१) ॥

कृष्णाः शुभाश्चतुरि पाणिकपादलेखा

चतुर्वर्ष एकशकुनाद्भुत एकवर्षः ।

मीढगिरी परमहीन जुगुप्सनीयो

अभिभूय चङ्क्रमति तत्र च नोपलिप्ते (२) ॥

भूयोऽदृशी सुपिनि नद्य जलप्रपूर्णाः

बहुसत्त्वकोटिनियुतानि च युज्यमानाः ।

सो नाव कृत्व प्रतरित्व पारं प्रतार्य

स्थापेति सो स्थलवरे अभये अशोके (३) ॥

भूयोऽदृशाति बहुआतुर रोगस्पृष्टा

नारोग्यतेजरहिता बलविप्रहीना ।

सो वैद्यभूत बहु औषध सम्प्रयच्छा

मोचेहि सत्त्वनियुतां बहुरोगस्पृष्टां (४) ॥

१ “आभाप्रमुक्त सुपिने तददृशति” आभां प्रमुक्तां स्वप्ने तदा अद्राक्षीत् “विलोकितु मद्भान्तमसान्धकारं” विलोक्यं मद्भान्तमसान्धकारं “इन्द्रोद्भूतं धरणिषु स्फुरते त्रिलोकु” इन्द्रोद्भूतं धरणां स्फुरति त्रिलोक्यां “यस्य स्पृष्ट” येन स्पृष्टा तस्य “विनिपातदुःखाः” विनिपातदुःखानि “प्रशान्ताः” प्रशान्तानि ।

२ “चतुरिपाणिकपादलेखाः” चतस्रः पाणिकपादलेखाः “एकशकुनाद्भुत” एकशकुनाद्भुतः “मीढगिरी परमहीनजुगुप्सनीयो” मीढगिरिः परमहीना जुगुप्सनीयः “नोपलिप्ते” अनुपलिप्तः ।

३ “भूयो दृशी सुपिनि नद्य जलप्रपूर्णा” भूयोऽद्राक्षीत्स्वप्नेनदीर्घजलप्रपूर्णाः “युज्यमानाः” युज्यमानानि “सो नावकृत्व प्रतरित्व” स नावं कृत्वा प्रतीर्य “स्थापेति सो स्थलवरे” अस्थापयत् स स्थलवरे ।

४ “भूयोऽदृशाति” भूयोऽद्राक्षीत् “बहुआतुर” बहुआतुरान् “नारोग्यतेजरहिता बलविप्रहीना” नारोग्यतेजोरहितान् बलविप्रहीनान् “सो वैद्यभूत बहु औषध” स वैद्यभूतो बहूनि औषधानि “सम्प्रयच्छा” सम्प्रदाय “मोचेहि सत्त्वनियुतां बहुरोगस्पृष्टां” मोचय सत्त्वनियुतानि बहुरोगस्पृष्टानि ।

सिंहासने च हि निषण्ण सुमेरुपृष्ठे
 शिष्यां कृताञ्जलिपुटा नमरोन्ममनां ।
 सङ्ग्राममध्य जयु अदृष्टि चात्मनश्च
 आनन्दब्रन्दममरां गगने ब्रुवन्तः (१) ॥
 एवंविधा सुपिनि अदृष्टि बोधिसत्त्वो
 मङ्गल्यगोभनव्रतस्य च यानि पूरि ।
 यां अतुल देवमनुजा अभवन् प्रहृष्टा
 न चिराद्भविष्यति अयं नरदेवदेव (२) इति ॥

इति खप्रपरिवर्त्तो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशाध्यायः ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वस्यैतदभूत् । अयुक्तमेतन्मम स्वाद-
 कृतज्ञता च यदहमप्रतिवेश्य महाराज्ञः शुद्धोदनस्थानमुच्चा-
 तस्य पित्रा निष्क्रमेयं ॥ स राज्ञौ प्रशान्तायां स्वकादुपस्थान-
 प्रासादादवतीर्य राज्ञः शुद्धोदनस्य प्रासादतले प्रतिष्ठितोऽभूत् ॥

प्रतिष्ठितमात्रस्य च पुनर्बोधिसत्त्वस्य सर्वोऽसौ प्रासाद आ-
 भया स्फुटोऽभूत् ॥ तत्र राजा प्रतिविबुद्धस्तां प्रभामद्राचीत् ।
 दृष्ट्वा च पुनस्त्वरितं त्वरितं काञ्चुकीयमामन्त्रयति स्म । किञ्चोः
 काञ्चुकीय सूर्योऽभ्युद्गतो येनेयं भा प्रविराजते ॥

१ “ निषण्ण ” निषणः “ शिष्यां कृताञ्जलिपुटानमरोन्ममनां ” शिष्यान् कृता-
 ञ्जलिपुटाञ्जलानुन्नमतः “ सङ्ग्राममध्य ” सङ्ग्राममध्ये “ जयु अदृष्टि ” जयमद्राचीत
 “ आनन्दब्रन्दममरां गगने ब्रुवन्तः ” आनन्दब्रन्दममरान् गगने ब्रुवन्तः ।

२ “ एवंविधा सुपिनि अदृष्टि ” एवं विधान् स्वप्नान् अद्राचीत् “ यानि पूरि ”
 ये पूर्णा “ यां अतुल ” बाष्पकुला ।

काञ्चुकीय आह । अद्यापि तावदेव रजन्या उपाह्वं गति-
क्रान्तमपि वा देव ।

सूर्यप्रभाय भवते द्रुमकुण्डलाया
सन्नापयति च तनुम्पकरोति घर्मं ।
हंसामयूरशुककोकिलचक्रवाकाः
प्रत्यूषकालसमये स्वरतां रवन्ति (१) ॥
आभा दयन्तु नरदेव सुखा मनोशा
प्राक्षादनी शुभकरी न करोति दाहं ।
कुङ्दांश्च वृक्षा अभि भूय न चास्ति काया
निःसंशयं गुणधरो इह अद्य प्राप्तः (२) ॥
सो प्रेक्षते दशदिशो नृपतिर्निषण्णो
दृष्ट्वा सोऽन्तिकेऽमललोचन शुद्धसत्त्वः ।
सोऽभ्युत्थितुं शयनमिच्छति न प्रभोति
पितु गौरवं जनयते बलशुद्धंबुद्धिः (३) ॥

सो चास्थितो हि पुरतो नृपतिमवोचत्
मा भूय विघ्न प्रकरोहि मा चैव खेदं ।
नैष्क्रम्यकालसमयो यद्य देव युक्तो

१ “ सूर्यप्रभाय भवते ” सूर्यप्रभाय भवति “ हंसामयूर ” हंसमयूर “ स्वरतां
रवन्ति ” स्वरतै रवन्ति ।

२ “ वृक्षा अभि भूय न ” वृक्षानभिभूयो न “ गुणधरो इह ” गुणधर इह ।

३ “ सो प्रेक्षते दशदिशो ” स प्रेक्षते दशदिशु “ अमललोचन ” अमललोचनः
“ सोऽभ्युत्थितुं ” सोऽभ्युत्थातुं “ शयनमिच्छति ” शयनादिच्छति “ न प्रभोति ” न
प्रभवति “ पितु गौरवं जनयते ” पितुर्गौरवं जनयति ।

इहन्त क्षमस्व नृपते सज्जनः सराद्रः (१) ॥

तमश्रुपूर्णनयनो नृपतिर्वभाषे

किञ्चित्प्रयोजन भवेद्विनिवर्त्तने ते ।

किं याचसे मम वरं वद सर्व्व दास्ये

अनुगृह्ण राजकुल माञ्च इदञ्च राद्रं (२) ॥

तद बोधिसत्त्व अवची मधुरप्रलापी

इच्छामि देव चतुरो वर तान्नि देहि ।

यदि शक्यते ददितु मञ्च वसोति तत्र

तद्द्रक्ष्यमे सद गृहे न च निष्क्रमिष्ये (३) ॥

इच्छामि देव जर मञ्च न आक्रमेया

शुभवर्ष्यैव न स्थितो भवि नित्यकालं ।

आरोग्यप्राप्तु भवि नो च भवेत व्याधि-

रमितायुषश्च भवि नो च भवेत मृत्युः (४) ॥

सम्पत्तितश्च विपुला न भवेद्विपत्ती

राजा श्रुत्वा वचनं परमं दुःखार्त्तो ।

१ “सो च” स च “मा भूय विघ्न” मा भूयो विघ्नं “प्रकरो हि” प्रकुरु “नैष्काम्यकालसमयः” निष्क्रमणकालसमयः “यथ” यथा ।

२ “प्रयोजन” प्रयोजनं “मम” मम इत्यर्थः “सर्व्वदास्ये” सर्व्वं दास्ये “अनुगृह्ण” अनुगृह्णाण “राजकुल” राजकुलं ।

३ “तद बोधिसत्त्व अवची” तदा बोधिसत्त्वोऽवोचत् “वर तान्नि” वरांस्तान्माञ्चं “ददितुं” दातुं “मञ्च वसोति” मम वसति “सद” सदा ।

४ “जर मञ्च न आक्रमेया” जरा मां न आक्रमेत् “भवि” भवानि “आरोग्यप्राप्तु भवि” आरोग्यप्राप्तो भवानि “भवेत” भवेत् “रमितायुषश्च भवि” रमितायुषश्च भवि “सम्पत्तितश्च भवि” सम्पत्तितश्च भवि ।

अस्यान याचसि कुमार न मेऽत्र प्रक्तिः
 जरयाधिमृत्युभयतश्च विपत्तितश्च (१) ॥
 कल्पस्थितीय षष्ठयो हि न जातु मुक्ताः
 अत्रा वचनमत्र पितुः कुमारोऽवोचो ।
 यदिहानि देव चतुरो वर मो ददासि
 जरयाधिमृत्युभयतश्च विपत्तितश्च (२) ॥
 हनं शृणुष्व नृपते अयरं वरैकं
 अस्याश्च्युतस्य प्रतिसन्धि न मे भवेथा ।
 अत्रैवमेव वचनं नरपुङ्गवस्य
 हृणा तनुश्च करि हिन्दति पुत्रस्त्रेहं (३) ॥
 अनुमोदनी हितकरा जगति प्रमोक्षं
 अभिप्राय तुभ्य परिपूर्यतु यत्कतन्ते (४) ।

अथ खलु भिक्षुो बोधिसत्त्वः प्रतिक्रम्य स्वके प्रासादेऽभि-
 रक्ष्य ग्रथने निषसाद ॥ मी चास्य कश्चिद्भ्रमनं वा आगमनं
 यज्ज्ञानीते स्म ॥ इति हि भिक्षुो राजा शृङ्खोदनस्तस्या
 राज्ञा अत्ययेन सर्व्वः शाक्यगणः सन्निपत्यैनां प्रकृतिमारोच-

१ “नुहिल” अत्रा “अस्यान याचसि” अस्यानमसाहसं याचसे इत्यर्थः
 “जरयाधिमृत्युभयतश्च” जरयाधिमृत्युभयतश्च ।

२ “कल्पस्थितीय” कल्पपर्यायं तपस्यां स्थिता अपि इत्यर्थः “कुमारोऽवोचो”
 कुमारोऽवोचत् “यदि हानि” यदिहानीं “वर मो” वरान्नो “जरयाधिमृ-
 त्युभयतश्च” जरयाधिमृत्युभयतश्च ।

३ “हनं” हन “अस्याश्च्युतस्य प्रतिसन्धि न मे भवेथा” अस्याश्च्युतस्य प्रतिसन्धि-
 र्न मे भवेत् “हृणा तनुश्च करि” हृणां तनौ कला यः पुत्रस्त्रेहो जायते तं हिन्दति
 इत्यर्थः ।

४ “अनुमोदनी” अनुमोदनीयः “हितकरा” हे हितकर “प्रमोक्षं” प्रमोक्षः
 “अभिप्राय तुभ्य” अभिप्रायस्तव ।

यति स्म । अभिनिष्क्रमिष्यति कुमारस्तत् किं करिष्यामः ॥

शाक्या आहुः । रचां देव करिष्यामः । तत् कस्मात् ॥

अथञ्च महाञ्ज्वाक्यगणः । स चैकाकी । तत् का तस्य शक्ति-
रस्तिबलादभिनिष्क्रमितुं ॥

तत्र तै राज्ञा शुद्धोदनेन च पञ्च शाक्यकुमारशतानि कृता-
स्ताणि कृतयोग्यानीध्वस्तशिक्षितानि महानग्नबलोपेतानि पूर्व्वे
नगरद्वारे स्थापितान्यभूवन् बोधिसत्त्वस्यऽऽरक्षणार्थं । एकैकश्च
शाक्यकुमारः पञ्चरथशतपरिवारः एकैकश्च रथः पञ्चपत्ति-
शतपरिवारः स्थापितोऽभूद्बोधिसत्त्वस्या रक्षणार्थं । एवं दक्षिणे
पश्चिमे उत्तरे नगरद्वारे पञ्च पञ्च शाक्यकुमारशतानि कृता-
स्ताणि कृतयोग्यानि दध्वस्तशिक्षितानि महानग्नबलोपेतानि ।
एकैकश्च शाक्यकुमारः पञ्चरथशतपरिवारः एकैकश्च रथः
पञ्चशतपत्तिपरिवारः स्थापितोऽभूद् बोधिसत्त्वस्य रक्षणार्थं ।
महल्लकमहल्लिकाश्च शाक्याः सर्व्वचत्वरशृङ्गाटकयुगरथास्वार
क्षार्थं स्थिता अभूवन् । राजा शुद्धोदनः पञ्चभिः कुमारशतैः
साङ्गं परिवृतः पुरस्कृतः स्वके गृहद्वारे हयेषु च गजेषु च
समभिरुह्य जागर्त्ति स्म ॥

महाप्रजावती च गौतमी चेटीवर्गमामन्त्रयते स्म ।

द्वारे प्रदीप विमलां ध्वजायि मणिरत्न विमल सर्व्वि स्थापेया
चोलम्बयाथ हारां प्रभां कुरुत सर्व्व गेहेऽस्मिन् (१) ॥

१ “प्रदीपविमलां” प्रदीपान् विमलान् “ध्वजायि मणिरत्न विमल सर्व्वि स्थापेया”
ध्वजायि मणिरत्नानि विमलानि सर्व्वं स्थापयत “चोलम्बयाथ हारां” चोलम्बयत
हारान् “प्रभा” प्रभां “सर्व्व” सर्व्वस्मिन् ।

सङ्गीति योजयथा जागरथ अतन्द्रिता इमां रजनीं ।
 प्रतिरक्षथा कुमारं यथाऽविदितो न गच्छेया (१) ॥
 वर्धित कलापहस्ता असिधनुशरशक्तिमरगृहीताः ।
 प्रियतनयरक्षणार्थं करोथ सर्व्वं महायत्नं (२) ॥
 द्वारां पिधेथ सर्व्वा सयन्तितर्गडां दृढकपाटां ।
 मुञ्चथ मा च अकाले मा अत्र सत्त्व इति न ब्रजेया (३) ॥
 मणिहारमुक्ताहारान्मुखपुष्पके अर्द्धचन्द्रान् ।
 शृङ्खलमेखलकर्षिकमुद्रिक सुनिबद्धां नूपुरां कुरुत (४) ॥
 यदि सहसा निष्क्रमेया नरमरुहित मत्तवारणविचारी ।
 तथ तथ पराक्रमेया यथा विघातं न विन्देया (५) ॥
 या नारी शक्तिधारी शयनं परिवारयन्तु विमलस्य ।
 मा च भवथ सिद्धिविहताः पतङ्ग इव रक्षथा नेत्रैः (६) ॥
 कादेथ रतनजालैरिदं गृहं पार्थिवस्य रक्षार्थं ।

१ “सङ्गीति योजयथा” सङ्गीतिं योजयत “जागरथ” जाग्रत “इमां रजनीं”
 अस्यां रजन्यां “प्रतिरक्षथा” प्रतिरक्षत “गच्छेया” गच्छेत् ।

२ “वर्धित” वर्धिताः “असिधनुशरशक्ति” असिधनुः शरशक्ति “करोथ”
 कुरुत “सर्व्वं” सर्व्वाः ।

३ “द्वारां पिधेथ सर्व्वा” द्वाराणि पिधत सर्व्वाणि “सयन्तितर्गडां दृढकपाटां”
 सयन्तितर्गलानि दृढकपाटानि “मुञ्चथ” मुञ्चत “ब्रजेया” ब्रजेत् ।

४ “मुखपुष्पके” मुखपुष्पकान् “शृङ्खलमेखलकर्षिकमुद्रिक” शृङ्खलामेखलाक-
 र्षिकामुद्रिकान् “सुनिबद्ध” सुनिबद्धान् “नूपुरां” नूपुरान् ।

५ “निष्क्रमेया” निष्क्रमेत् “नरमरुहित” नरमरुहितो “तथ तथ परा-
 क्रमेया” तथा तथा पराक्रमत “विन्देया” विन्देत् ।

६ “नारी शक्तिधारिणी” नार्यः शक्तिधारिण्यः “भवथ” भवत “रक्षथा”
 रक्षत ।

वर्षरवांश्च रवेथा इमां रजनीं रक्षथा विरजां (१) ॥

अन्योन्य बोधयथा मा वसेयथा रक्षथा इमां रजनीं ।

मा च अभिनिष्क्रमेथा विजह्य राष्ट्रञ्च राज्यञ्च (२) ॥

एतस्य निर्गतस्य राजकुलं सर्व्विमं निरभिरस्यं ।

उच्छिन्नञ्च भवेया पार्थिववंशश्चिरानुबद्ध इति (३) ॥

अथ खलु भिक्षवोऽष्टाविंशतिमहायक्षसेनापतयः पाञ्चिकय-
क्षसेनापतिपूर्व्वङ्गमानि च पञ्चहारितीपुत्रशतान्येकस्मिन् सन्नि-
पात्यैवं मतं विचारयन्ति स्म । अद्य मार्षा बोधिसत्त्वोऽभिनि-
ष्क्रमिष्यति युष्माभिः पूजाकर्मणे औत्सुक्यमापन्नव्यं ॥

चत्वारश्च महाराजानो अडकवतीं राजधानीं प्रविश्य तां
महतीं यक्षपर्षदमामन्त्रयते स्म । अद्य मार्षा बोधिसत्त्वोऽभिनि-
ष्क्रमिष्यति । स युष्माभिर्हयचरणपरिगृहीतो निष्क्रामयितव्यः ॥
सा च यक्षपर्षदाह ।

वज्रदृढ अभेद्य नारायणो आत्मभावो
गुरुवीर्य्यबलउपेतु सोऽकम्पियो सर्व्वसत्त्वोत्तमः ।
गिरिरिव महामेरुस्त्याद्य शक्यो नभ धारितुं केनचित्
न तु जिनगुणमेरुशैलैर्गुरुः पुण्यज्ञानाश्रितः शक्यते नेतुं क्वचित् (४) ॥

१ “ ऋदथ ” ऋदयंत “ रतनजालैः ” रत्नजालैः “ रवेथा ” रवीत “ इमां
रजनीं रक्षथ ” अस्यां रजन्यां रक्षत “ विरजां ” विरजसं बोधिसत्त्वमित्यर्थः ।

२ “ अन्योन्य बोधयथा ” अन्योन्यं बोधयत “ मा वसेयथा ” मा वसत “ रक्षथा
इमां रजनीं ” रक्षत अस्यां रजन्यां “ अभिनिष्क्रमेथा ” अभिनिष्क्रमेत् ।

३ “ सर्व्विमं ” सर्व्वमिदं “ भवेया ” भवेत् ।

४ “ अभेद्य नारायणो आत्मभावो ” अभेद्यो नारायणतुल्यात्मभावो “ गुरुवीर्य्य-
बलउपेतु ” गुरुवीर्य्यबलोपेतः “ सोऽकम्पियो ” स अकम्प्यः “ नभे धारितुं ” नभसि
धारयितुं ।

वैश्रवण आह ।

ये मानगर्वितनरा गुरुस्त्रेषु शास्ता

ये प्रेमगौरवस्थिता लघु ते विजानि ।

अध्याशयेन अभियुज्यथ गौरवेण

लघु तं हि वेत्स्यथ खगा इव तूलपेशीं (१) ॥

अहञ्च पुरतो यास्ये यूयञ्च वहथा हयं ।

नैष्क्रम्ये बोधिसत्त्वस्य पुण्यमार्जमो वज्र (२) ॥

अथ खलु भिक्षवः शक्रो देवानामिन्द्रो देवांस्तयस्तिंशानामन्त्रयते स्म । अद्य मार्षा बोधिसत्त्वोऽभिनिष्क्रमिष्यति । तत्र युष्माभिः पूजाकर्मणे औत्सुक्येन भवितव्यं ॥

अहं तावत्कपिलवस्तुनि महानगरे सर्व्वस्त्रीपुरुषदारकदारिकाणामस्वापनं करिष्यामि । ललितव्यूहो नाम देवपुत्रः स एवमाह ॥

तत्र शान्तसुमतिर्नाम देवपुत्रः स एवमाह । अहमपि सर्व्वहयगजखरोद्भगोमहिषस्त्रीपुरुषदारकदारिकाणां शब्दमन्त्रार्हापयिष्यामि ॥

व्यूहमतिर्नाम देवपुत्रः स एवमाह । अहं गगनतले सप्तरथविस्तरप्रमाणरत्नवेदिकापरिवृतं सूर्य्यकान्तमणिरत्नप्रभोज्ज्वलितमुच्छ्रितच्छत्रध्वजपताकं नानापुष्पाभिकीर्णं नानागन्धधूप-

१ “मानगर्वित” मानगर्विताः “गुरुस्त्रेषु” गुरुस्त्रेषां “अभियुज्यथ” अभियुज्यत ।

२ “वहथा” वाहयत “नैष्क्रम्ये” निष्क्रमणे “पुण्यमार्जमो” पुण्यमार्जयिष्यामः ।

वटिकानिर्धूपितं मार्गव्यूहं करिष्यामि । येन मार्गेण बोधि-
सत्त्वोऽभिनिष्क्रमिष्यति ॥

ऐरावणे नाम नागराजः स एवमाह । अहमपि च स्वस्य
शृण्डायां द्वात्रिंशद्योजनप्रमाणं कूटागारं मार्जयिष्यामि । यत्रा-
परसोऽभिरुह्य तूर्यसङ्गीतिसम्प्रभणितेन महता गीतवादितेन
बोधिसत्त्वस्योपस्थानपरिचर्यां कुर्वन्त्यो गमिष्यन्ति ॥

स्वयञ्च शक्रो देवानामिन्द्र एवमाह । अहं द्वाराणि विव-
रिष्यामि मार्गञ्च मन्दर्शयिष्यामि ॥

धर्माचारी देवपुत्र आह । अहं विहृतमन्तःपुरमुपदर्शयि-
ष्यामि ॥

सञ्ज्ञेदको देवपुत्र आह । अहं बोधिसत्त्वं शयनादुत्थाप-
यिष्यामि ॥

तत्र वरुणस्य नाम नागराजो मनस्वी च नागराजः सागरस्य
नागराजोऽनवतप्तस्य नागराजो नन्दोपनन्दौ नागराजावेव-
माहुः । वयमपि बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्म्मणे काष्ठानुसारिमेघ-
मभिनिर्मायोरगसारचन्दनचूर्णवर्षमभिवर्षयिष्यामः ॥

इति हि भिक्षो देवनागयक्षगन्धर्वैश्चायमेवंरूपाभिप्रा-
यश्चिन्तितोऽभूत् व्यवसितश्च । बोधिसत्त्वस्यैवं धर्माचिन्तामुप-
विष्टस्य सङ्गीतिप्रासादेषु सुखशयनगतस्थान्तःपुरमध्यगतस्य
पूर्वबुद्धचरितं विचिन्तयतः सर्वसत्त्वहितमनुचिन्तयतश्चत्वारि
पूर्वप्रणिधानपदान्यामुखीभवन्ति स्म ॥

कतमानि चत्वारि । पूर्वं मया स्वयम्भुवामाधिपत्यमभि-

लघता सर्वज्ञतां प्रार्थयमानेनैवं सन्नाहः सन्नद्धोऽभूत् । सत्त्वान्
दःखितान् दृष्ट्वा अहो वताहं संसारमहाचारकबन्धनप्रक्षिप्तस्य
लोकसन्निवेशस्य संसारचारकं भित्त्वा बन्धनप्रमोक्षशब्दश्चोदीर-
येयं तद्व्यायाः सन्निगडगाढबन्धनबद्धांस्य सत्त्वान् प्रमोक्षयेयं
इदं प्रथमपूर्वप्रणिधानपदमामुखीभवति स्म ॥

अहो वताहं संसारमहाविद्यान्धकारगहनप्रक्षिप्तस्य लोक-
स्याज्ञानपटलतिमिरावृतनयनस्य प्रज्ञाचक्षुर्विरहितस्याविद्या-
माहान्धस्य महान्तं धर्मालोकं कुर्यां । ज्ञानप्रदीपश्चोपसन्द-
देय त्रिविमोक्षसुखज्ञानवता औषधिसम्प्रयोगेण चोपायप्रज्ञा-
ज्ञानसमयुक्तेन सर्वाविद्यान्धकारतमोमहत्तिमिरपटलकालु-
ष्यमपनीय प्रज्ञाचक्षुर्विशोधयेयं ॥ इदं द्वितीयं पूर्वप्रणिधानप-
दमामुखीभवति स्म ॥

अहो वताहं मानध्वजोच्छ्रितस्य लोकस्याहङ्कारममकारा-
भिनिविष्टस्यात्मीयघाहानुगमानसस्य सञ्ज्ञाचित्तदृष्टिविपर्या-
सविपर्ययस्य सङ्गदृष्टीतस्यार्यमार्गोपदेशेनास्मिन्मानध्वजप्रपा-
तनं कुर्यां ॥ इतीदं तृतीयं पूर्वप्रणिधानपदमामुखीभवति स्म ॥

अहो वताहं व्युपशान्तस्य लोकस्य तन्द्राकुलजातस्य गुणाव-
गुणितभूतस्याजवजवसमापन्नस्याऽस्मात्लोकात् परं परलोका-
दिमं लोकं सन्धावतः संसरतः संसारादनिवृत्तस्याऽलातचक्रस-
मारूढलोपशामकं प्रज्ञादृष्टिकरं धर्मं प्रकाशयेयं ॥ इतीदं
चतुर्थं पूर्वप्रणिधानपदमामुखीभवति स्म ॥ इमानि चत्वारि
पूर्वप्रणिधानपदानामुखीभवन्ति स्म ॥

तस्मिंश्चक्षणे धर्मचारिणा देवपुत्रेण शुद्धावासकायिकै-
र्देवपुत्रैर्विकृतविगलितमन्तःपुरमुपदर्शितमभूत् ॥ विमंस्थितं वी-
भत्सरूपमुपदर्शं च गगनतलस्थास्ते बोधिसत्त्वं गाथाभिरध्व-
भाषन्त ।

अथाब्रुवन् देवसुता महर्षयो विबुद्धपद्मायतलोत्तमं तं ।
कथं तवास्मिन्नपजायते रतिः श्मशानमध्ये समवस्थितस्य ॥
सञ्चोदितः सोऽथ सुरेश्वरेभिर्निरीक्ष्यतेऽन्तःपुरं मुहूर्त्तं ।
सङ्क्षेपतः पश्यति तां विलग्नां श्मशानमध्ये हि स्थितां स्म भूतां(१)॥

अद्राक्षीत् खल्वपि बोधिसत्त्वः सर्व्वावन्तं भारीगणं । व्यव-
लोकन् पश्यति । तत्र काश्चिद्व्यपकृष्टवक्त्राः काश्चिदिधुतकेश्यः
काश्चिदिकीर्णाभरणाः काश्चिदिभ्रष्टमुकुटाः काश्चिदिदन्तैरङ्गै-
र्विगोपितगात्र्यः काश्चिदिसंस्थितमुखाः काश्चिदिपरिवर्त्तितन-
यनाः काश्चित्प्रसन्नवन्ध्याः साक्षाभिः काश्चिद्वसन्ध्याः काश्चित् प्रह-
सन्ध्याः काश्चित् प्रसन्नपन्ध्याः काश्चिदन्तान् कटकटायन्ध्याः काश्चिद्वि-
वर्षवदनाः काश्चिदिसंस्थितरूपाः काश्चित् प्रसन्नमितबाहवः
काश्चिदिचिन्नवदनाः काश्चिदुद्घाटितशीर्षाः काश्चिदवगुण्डि-
तशीर्षाः काश्चिदिपरीतवर्त्तितमुखमण्डलाः काश्चित् प्रध्वस्तश-
रीराः काश्चिदिभग्नगात्राः काश्चिन्निकुजाः खुरखुरायमानाः
काश्चिन्मृदङ्गमुपगृह्य परिवर्त्तितशीर्षशरीराः काश्चिदीणावस-
क्याद्यपरिवुद्धपाणयः काश्चिदेणुं दन्तैः कटकटायन्ध्याः काश्चित्

१ "सुरेश्वरेभिः" सुरेश्वरैः । "निरीक्ष्यते" निरीक्षिष्य । "स्थितां स्म भूतां" स्थितान्
भूतान् पश्यति चेति साम्प्रदायिकः ।

किमलनकुलसम्पताडावकर्षितवाद्यभायडाः काश्चिन्निमेषोन्मेष-
परिवर्त्तनयमाः काश्चिद्विद्वत्तास्या एवं तद्विद्वतं धरणीतल-
गतमन्तःपुरं निरीक्षमाणो बोधिसत्त्वः अशानसञ्ज्ञामुत्पाद-
यति स्म ॥

तत्रेदमुच्यते ।

तां दृष्ट्वा उद्दिग्ध स लोकमायः करुणं विनिश्चस्य इदं जगाद ।
अहो वता हृच्छ्रगता व्रजेयं कथं रतिं विन्दति राजसीगणैः (१) ॥
अतिमोहतमावृते दुर्मतिकामगुणैर्निर्गुणसञ्ज्ञिनः ।
विहग पञ्चरमध्यगता यथा न हि लभन्ति कदाचिद्विनिः-
सृतिं (२) ॥

अथ बोधिसत्त्वोऽनेन पुनरपि धर्मीलोकमुखेनान्तःपुरं
प्रत्यवेक्षमाणो महाकरुणापरिदेवितेन सत्त्वान् परिदेवते स्म ॥

इह ते बाला हन्यन्ते आघातिन इव बध्नाः । इह ते बाला
रज्यन्ते चित्रघटेष्विवामेध्यपरिपूर्खेष्वविदांसः । इह ते बाला
मज्जन्ति गजा इव वारिमध्ये । इह ते बाला रुध्यन्ते चौरा
इव चारकमध्ये । इह ते बाला अभिरता वराहा इवा-
शुचिमध्ये । इह ते बाला अध्वरिषिताः कुकुरा इवास्थिकर-
क्ष्ममध्ये । इह ते बालाः प्रपतिता दीपशिखास्त्रिव पतङ्गाः ।
इह ते बाला बध्यन्ते कपय इव वलयेन । इह ते बालाः परि-

१ "इह उद्दिग्ध" इह उद्दिग्धः । "अहो वता हृच्छ्रगता" अहो वत हृच्छ्रगतः ।
"विन्दति" विन्दामि ।

२ "विहग पञ्चरमध्यगताः" विहगाः पञ्चरमध्यगताः । "लभन्ति" लभन्ते ।

दहन्ते जालोत्थिता इव जलंजाः । इह ते बालाः परिकु-
 धन्ते सुकाष्ठेष्विवोरगाः । इह ते बाला अवसज्जन्ते किंस्वित्त-
 कारिण इव शूलाग्रैः । इह ते बालाः संसीदन्ति जीर्णगजा इव
 पङ्के । इह ते बाला विपद्यन्ते भिन्नयानपात्रा इव महासमुद्रे ।
 इह ते बालाः प्रपतन्ते महाप्रपात इव जात्यन्धाः । इह ते
 बालाः पर्यवदानं गच्छन्ति पातालसन्धिगतमिव वारि । इह
 ते बाला धूमायन्ते कल्पसङ्क्षय इव महापृथिवी । आभिर्बाला
 भ्राम्यन्ते कुम्भकारकचक्रमिवाविद्धं । इह ते बालाः परिभ्रा-
 म्यन्ते शैलान्तर्गता इव जात्यन्धाः । इह ते बाला विपरिवर्तन्ते
 कुकुरा इव सखण्डबलबद्धाः । इह ते बाला स्नायन्ते ग्रीष्मकाल
 इव तण्वनस्पतयः । इह ते बालाः परिहीयन्ते शशीव क्षणपक्षे ।
 आभिर्बाला भक्ष्यन्ते गरुडेनेव पन्नगाः । आभिर्बाला गच्छन्ते म-
 हामकरेणैव पोतकाः । आभिर्बाला लुप्यन्ते चारुसङ्केनेव सार्थाः ।
 आभिर्बाला भिद्यन्ते मारुतेनेव शालाः । आभिर्बाला हन्यन्ते
 दुष्टविषैरिव जन्तवः । आस्वादसञ्ज्ञिना बालाः क्षण्यन्ते मधुदि-
 ग्धाभिरिव क्षुरधाराभिर्बालजातीयाः । आभिर्बाला उह्यन्ते
 दारुस्कन्धा इव जलोघैः । आभिर्बालाः क्रीडन्ति दारुका इव
 खमूत्रपुरीषैः । आभिर्बाला बध्यन्ते अङ्गुशेनेव गजाः । आभि-
 र्बाला बध्यन्ते धूर्त्तकैरिव बालजातीयाः । इह ते बाला कुशल-
 मूलानि क्षपयन्ति द्यूताभिरता इव धनं । आभिर्बाला भक्ष्यन्ते
 राक्षसीभिरिव वणिजः ॥

इत्येभिर्द्वाविंशताकारैर्बोधिसत्त्वोऽन्तःपुरं परिपूरयित्वा का-

येऽशुभसञ्ज्ञां विचारयन्नप्रतिकूलसञ्ज्ञामुपसंहरन् जुगुप्सस-
 ञ्ज्ञामुत्पादयन् स्वकमायुः प्रतिविभावयन् कायस्यादीनवं
 सम्पश्यन् कायात् कायाभिनिवेशमुच्चारयञ्कुभसञ्ज्ञां विभाव-
 यन्नशुभसञ्ज्ञामवक्रामयन् अधः पादतलाभ्यां यावदूर्ध्वं मस्त-
 कपर्यन्तं पश्यति स्म । अशुचिसमुत्थितमशुचिसम्भवमशुचिस-
 वन्नित्यं ॥ तस्याञ्च वेलायामिमां गाथामभाषत ।

कर्माचेत्ररुहं तृष्णासलिलजं सत्कायसञ्जीकृतं
 अश्रुस्वेदकदाहमूत्रविकृतं शोणीतविन्दाकुलं ।
 वस्तिपूयवसाहमस्तकरसैः पूर्यं तथा किस्विषै-
 र्निर्त्यं प्रस्रवितं ह्यमेध्यसङ्कुलं दुर्गन्धि नानाविधं (१) ॥

अस्थीदन्तसकेशरोमविकृतञ्चर्मामृतं लोमसं
 अन्तःस्त्रीहजकृदसोष्ठरसनैरेभिश्चितं दुर्बलं ।
 मज्जास्नायुनिबद्धयन्त्रसदृशं मांसं शोभीकृतं
 नानाव्याधिप्रकीर्णशोककलिलं क्षुत्तर्पसम्पीडितं (२) ॥

जन्तूनां निरयं अनेकसुषिरं मृत्युं जराञ्चाश्रितं
 दृष्ट्वा को हि विचक्षणो रिपुनिभं मन्ये शरीरं स्वकं (३) ॥

एवञ्च बोधिसत्त्वः काये कायानुगतया स्मृत्या विहरति स्म ॥

गगनतलगताश्च देवपुत्रा धर्मचारिणं देवपुत्रमेवमाहुः ।

१ “शोणीतविन्दाकुलं” शोणितविन्दाकुलं । “वस्तिपूयवसाहमस्तकरसैः” वस्ति-
 पूयवसा हस्तकरसैः ।

२ “अस्थीदन्तः” अस्थिदन्तः ।

३ “मन्ये” मन्येत् ।

किमिदं मार्घं सिद्धार्थो विसृज्यते । अन्तःपुरं व्यवलोकयति स्म ।
तच्चोपदर्शयति चित्तञ्चोदेजयति । भूयश्चक्षुर्निवेशयति । अथवा
जवे जलनिधिगम्भीरोऽयं न शक्यमस्य प्रमाणं यदीतुं अथवाऽस-
ङ्गस्य मा खलु विषये सज्जते मनः । मा खल्वमलैः सञ्चोदितो
विस्मरति पूर्वप्रतिज्ञामिति ॥

धर्मचार्याह । किमेवं कथयते(१) ॥ मूनमस्य प्रत्यक्षात् पूर्वमेव
बोधाय चरतस्तथाविधा निःसङ्गताऽभूत् । नैकम्यत्यागे च
किमङ्ग पुनरेव तर्हि चरमभवावस्थितस्यासङ्गो भविष्यति ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वः कृतनिश्चयः संवर्षितमानसो
व्यवसितबुद्धिः सलीलमवलम्बितपर्यङ्कादवतीर्थं सङ्गीतिप्रासादे
पूर्वाभिमुखः स्थित्वा दक्षिणेन पाणिना रत्नजालिकामवनाम्य(२)
प्रासादकोटीगतो दशनखकृतकरपुटो भूत्वा सर्वबुद्धान् सम-
न्वाह्य सर्वबुद्धेभ्यश्च नमस्कारं कृत्वा गगनतलमवलोकयति स्म ॥

सोऽद्राक्षोद् गगनतलगतममराधिपतिं दशशतनयनं देव-
शतसहस्रपरिवृतं पुष्पधूपगन्धमाख्यविलेपनचूर्णचीवरक्त्रध्वज-
पताकावतंसकरत्नहारदामपरियुहीतमवनतकायं बोधिसत्त्वं
नमस्यमानं स्थितं ॥ चतुरश्रलोकपालान् यक्षराक्षसगन्धर्व-
भुजगगणसपरिवृतान् सन्नद्धदृढवर्मितकवचितान् असिधनुःश-
रशक्तितोमरत्रिशूलहस्तान् सलीलमणिमुकुटावलम्बितचूडान्
बोधिसत्त्वं नमस्यमानान् स्थितान् पश्यति स्म ॥ चन्द्रसूर्यावपि

१ "कथयते" कथ्यते ।

२ "अवनाम्य" अवनमय्य ।

देवपुत्रौ वामदक्षिणयोः पार्श्वयोः स्थितावपश्यत् ॥ पुण्यस्य
मन्त्राधिपतिरुत्थितोऽभूत् ॥ अर्द्धरात्रेऽस्य समयं सम्प्राप्तं दृष्ट्वा
च बोधिसत्त्वश्चन्द्रकमामन्त्रयते स्म ॥

चन्द्रका च खलु माविलम्ब्य हे अश्वराज इदं मे अलङ्कृतं ।
सर्वसिद्धिं मम एति मङ्गला अर्थसिद्धिं भुवमद्य भेष्यते (१) ॥

अथ चन्द्रक इदं वचनं श्रुत्वादिग्रमना एवमाह । क
गमिष्यसे विकसितभु कमलदलशुभलोचन नृपसिंह सरदिन्दु-
पूर्णं कुमुदशशाङ्कपरिमुदित नवनलिनकोमलविवुद्धपद्मवदन
हाटकसौधान्तरितारुणविमलशशितेजो घृतज्जतार्चिरग्निमणि-
विद्युत्प्रभोज्ज्वलिततेजो वारणमन्तलीलगजगामिन् गोतृषमृगे-
न्द्रहंसक्रमसुकमसुचरण ॥

बोधिसत्त्व आह ।

चन्द्रक यस्मार्थं मयि पूर्वत्यक्तं करचरणमयना ।

तथ उत्तमाङ्गन भार्य्यं प्रियास्य राज्यधनकनकवसनं (२) ॥

रत्नपूर्णगजतुरग अनिलजववेगविक्रमबलाः ।

शीलुमिरक्षिन्नान्तिपरिभावि वीर्यबलध्यानप्रज्ञानिरतश्चासि (३) ॥

वज्रकल्पकोटि नियुता किन्तु स्युश्चित्तं बोधिशिवशान्तिं ।

१ “चन्द्रका च खलु माविलम्ब्य हे” हे चन्द्रक त्वं खलु माविलम्ब्यसेत्यन्वयः । “अश्व-
राज इदं मे” अश्वराजं देहि मे । “सर्वसिद्धिं मम एति” सर्वसिद्धिर्मेभ्यः आयाति ।
“अर्थसिद्धिं भुवमद्य भेष्यते” अर्थसिद्धिं भुवमद्य भविष्यति ।

२ “यस्मार्थं मयि पूर्वत्यक्तं” यस्मार्थं मया पूर्वं एते त्यक्ताः । “करचरणमयना”
करचरणमयनानि । “तथ उत्तमाङ्गन भार्य्यं” तथा उत्तमाङ्गना भार्या । “राज्यधन-
कनकवसनं” राज्यधनकनकवसनानि ।

३ “शीलुमिरक्षि” शीलं मया रक्षितं ।

जरामरणपञ्जरनिरतसत्त्वपरिमोचनस्य समयोऽद्युपस्थितु मम(१॥

चन्द्रक आह । श्रुतं मया आर्य्यपुत्र यथा त्वं जातमात्र
एव नैमित्तिकानां ब्राह्मणानामुपनामितो दर्शनाय ॥ तैश्चासि
राज्ञः शुद्धोदनस्याग्रतो व्याकृतः ॥ देव वृद्धिस्ते राजकुलस्य ॥
आह । किमिति ॥ ते आहुः । अयं कुमारः शतपुण्यलक्षणे जात-
स्त्वात्मजः पुण्यतेजितः । स चक्रवर्त्ती चतुर्दीपेश्वरो भविष्यति
सप्तधनैरुपेतः ॥ स चेत्युनर्लोकमवेक्ष्य दुःखितं विजज्ञान्तःपुरं(२)
निष्क्रमिष्यति । अवाप्य बोधिमजरामरणं पदं तर्पयिष्यते धर्मजलै-
रिमां प्रजां ॥ [इत्तार्य्यपुत्रास्ति तावदेतद्वाकरणं नेदं नास्ति](३) ॥
किन्तु शृणु तावन् ममार्थकामस्य वचनं ॥ आह । किमिति ॥
आह । देव यस्यार्थे इह केचिदनेकविधानि व्रततपांस्तारभन्ते-
ऽजिनजटामुकुटचीवरवस्त्रलधरा दीर्घनखकेशशश्रुचानेकवि-
धानि कायस्यातापनपरितापनानि समुत्सहन्ते । तीव्रञ्च व्रततपः
समारभन्ते । किमिति । वयं देवमनुष्यसम्पत्तिं प्रतिलभेमहीति ।
सा च सम्यक्तयार्य्यपुत्र प्रतिलब्धा इदञ्च राज्यं समृद्धञ्च स्फुटञ्च
क्षेमं सुभिक्षं रमणीयमाकीर्णबहुजनमनुष्यमिमानि चोद्यानानि
वरप्रवराणि नानाविधपुष्पफलप्रतिमण्डितानि नानाशकुनि-
गणनिकूजितानि पुष्करिण्यश्वात्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकोपशोभि-
ता हंसमयूरकोकिलकौश्वसारसनिकूजिताः पुष्पितसहकाराऽ-

१ “ बडकल्पकोटिनियुता ” बडकल्पकोटिनियुतपर्य्यन्तं । “ स्पृशित्व ” स्पृष्टुं ॥
“ समयोऽद्युपस्थितु ” समयोऽद्य उपस्थितः ॥

२ “ विजज्ञान्तःपुरं ” विद्यायान्तःपुरं ॥

३ [एतच्चक्रकोटोक्तपाठः द्वितीयसङ्ख्येके पुस्तके नापलभ्यते ॥

शोकचम्यककुबलकतिलककेशरादिनानाद्रुमतीरोपरिबद्धा ना-
मारत्नवृत्तवाटिकासमलङ्कृता अष्टापदानिवद्धा रत्नवेदिका-
परिवृता रत्नजालसञ्ज्वा यथर्तुकालपरिभोगा योश्वर्षा-
शरद्धेमन्तसुखसंवासा इमे च सरदभ्रनिभाः कैलाशपर्वतस-
दृशा महाप्रासादा वैजयन्तसमा धर्मसुधर्मचेत्रसमा शोकविग-
तप्रभृतयो वितर्दिनिर्यूहतोरणगवाचहर्म्यकूटागारप्रासादसम-
लङ्कृता रत्नकिङ्किणीजालसमीरिता इदञ्चाख्यपुत्रान्तःपुरं
तुणवपणववीणावेणुसम्यताडावचराकिम्पलनकुलसुघोषकमृदङ्ग-
पटहनृत्यगीतवादित्रसङ्गीतिसंयोगसुशिक्षितं हास्यलास्यक्रीडि-
तरमितसुखितमधुरोपचारं । तच्च देवपुत्रो युवा नातिक्रान्त-
यौवनो नवोदकलक्षणः कोमलशरीरः शिशुः कृष्णकेशः अवि-
क्रीडितः कामैः । रमस्व तावदमराधिपतिरिव दशशतनयन-
स्त्रिदशाधिपतिः । ततः पश्चाद्दृष्टीभूता अभिनिष्क्रमिष्यामः ॥

तस्याञ्च वेलायामिमां गायामभाषत ।

रमता च रतिविधिञ्चा अमराधिपतिर्यथा त्रिदशलोके ।

ततः पश्चाद्दृष्टीभूता व्रततपसमारभिष्यामः (१) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

अलं च्छन्दक अनित्याः खल्वेते कामा अभ्रुवा अशाश्वता
विपरिणामधर्माणः प्रद्रुताश्चपला गिरिनदीवेगतुल्या अवस्था-
यविन्दुवदचिरस्थायिन उल्लापनाः रिक्तमुष्टिवदमाराः कदली-
स्कन्धवहुर्बलाः आमभोजनवद्देदनात्मकाः शरदभ्रनिभाः क्षणा-

१ “रमता” रसत । “व्रततपसं” व्रततपः व्रततपांसीति वा । “आरभिष्यामः”
आरभ्यामहे “आरभिष्यामः” “आभरिष्यामः” इति च कचिद्भ्रान्ते दृश्यते ॥

झूत्वा न भवन्ति अचिरस्थायिना विद्युत इव नभसि विषभोज-
नमिव विपरिणामदुःखा मारुतस्ततेवासुखदाः (१) अभिलि-
खिताबालबुद्धिभिरुदकबुद्बुदोपमाः क्षिप्रं विपरिणामधर्माणः
मायामरीचिसदृशाः संज्ञाविपर्ययासमुत्थिताः मायामदृशास्त्रि-
त्तविपर्ययासतिथयिताः स्वप्नसदृशाः दृष्टिविपर्ययासपरिग्रहयोगे-
नाप्तिकराः सागर इव दुःखपूराः लवणोदक इव तृषाकुलाः
सर्पशिरोवद्दुस्पर्शनोयाः महाप्रपातवत्परिवर्जिताः पण्डितैः स-
भयाः सरणाः सादीनवाः सदोषा इति ज्ञात्वा विवर्जिताः प्राज्ञैः
विगर्हिता विद्वद्भिः जुगुप्सिता आर्यैः विवर्जिता बुधैः परिगृहीता
अबुधैः निषेविता बालैः ॥ तस्याञ्च वेलायामिमां गाथामभाषत।

विवर्जिताः सर्पशिरा यथा बुधै-

र्विगर्हिता मीढघटा यथाऽशुचिः ।

विनाशकाः सर्वसुखस्य कन्दक

ज्ञात्वा हि कामान्न विजायते रतिः ॥

तदा कन्दकः शल्यविद्धो यथा क्रन्दमानस्ततोऽश्रुनेत्रे दुःखी
एवं वाक्यमब्रवीत् ।

देव यस्यार्थं केचिदिहाऽऽतीव्रानेकविधान् आरभन्ते
व्रतान् अजिनजटाधरसुदीर्घकेशनखश्रुचीवरास्तथा ।

वल्कलधरा शुष्काङ्गानेके व्रतानाश्रिताः शाकश्यामाक-
गर्दूलभक्षाश्च ऊर्ध्वमुर्ध्वकाश्चापरे गोव्रतां संश्रिताः (२) ॥

१ “मारुतस्ततेव” मारुतस्ततेवेत्यनुमीयते ॥

२ “यस्यार्थं” यस्यार्थं । “वल्कलधरा” वल्कलधराः । “गर्दूल” गर्दभशर्करा ।
“गोव्रतां” गोव्रतान् ॥

किं तु वयश्चवेम श्रेष्ठा विशिष्टा

जगे चक्रवर्त्तीवरालोकपालास्तथा ।

शक्रवज्रधरायामदेवाधिपानिर्मिता

ब्रह्मलोके च ध्यानसुखाकाङ्क्षिणः (१) ॥

तदिदं नरवरिष्ठराज्यं तवस्वीतमृद्धं सुभिचञ्च

तथाऽऽरामोद्यानप्रासाद उच्छ्रियितं वैजयन्तसमं ।

इस्त्रिगारस्त्रवेणुवीणारवैर्गीतवाद्यैरतिनृत्यसङ्गीति-

संयोगसंश्लिष्टं भुञ्ज कामानिमान् मा ब्रज स्मरत (२) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

च्छन्दकशृणुयानि दुःखशतामर्षिता पूर्वजन्मान्तरे ।

बन्धनारब्धनास्ताडनास्तर्जनाः कामहेतोर्मया नो च निर्व्वि-
दभूत् (३) ॥

संस्कृतमागसं प्रमदवसगतञ्च मोहाकुलं दृष्टिजालावृतं ।

अन्धभूतं पुरा आत्मसञ्ज्ञाग्रहाकारका वेदनावीतिवृत्ता
इमे (४) ॥

धर्माज्ञानतः सम्भूता चपलचला-

१ “जगे”जगति “चक्रवर्त्तीवरालोकपालास्तथा” चक्रवर्त्तिवरालोकपालाः । “शक्र” शक्राः ॥

२ “आरामोद्यानप्रासाद” आरामोद्यानप्रासादैः । “उच्छ्रियितं” उच्छ्रितं उच्चै-
रुत्तमित्यर्थः । “इस्त्रिगार” स्त्रियागारं । “भुञ्ज” भुञ्जस् ॥

३ “दुःखशतामर्षिता” दुःखशतानि बन्धनादीनि मर्षितानि मया । “नो च”
न च ॥

४ “आत्मसञ्ज्ञाग्रहाकारका” आत्मसञ्ज्ञाग्रहाकार इव आकारो येषां । “वेदनावी-
तिवृत्ता” वेदनावीतिवृत्तानि । “इमे” इमानि बन्धनादीनि । एवं परत्वापि
क्लिवत्वेन विपरिमेयानि ॥

ऽनित्यमेवैः समा विद्युद्भिः सदृशाः ।

ओसविन्दूपमा चक्रतुच्छा असाराः

अनात्मा च शून्यस्वभावा इमे सर्वशः (१) ॥

न च मम विषयेषु संरज्यते मानसं

देहि मे च्छन्दक कण्टकालङ्कृतमश्वराजोत्तमं ।

पूर्णमेवं मङ्गलायै पुरा चिन्तिता भेष्यि

सर्वाभिभूः सर्वधर्मेश्वरो धर्मराजो मुनिः (२) ॥

च्छन्दक आह ।

इमां विबुद्धाम्बुजपत्रलोचनां

विचित्रहारां मणिरत्नभूषितां ।

घनप्रमुक्तमिव विद्युतां नभे

नापेक्षसे शयनगतां विरोचनां (३) ॥

इमांश्च वेणुपण्वां सुघोषकां

मृदङ्गवंशांश्च सङ्गीति वादितां ।

चकोरस्वरां कलविङ्कनादितां

यथाऽऽलयं किन्नरीणां कथं विहास्यसे (४) ॥

सुमनोत्पलां वार्षिकसम्पकांस्तथा

सुगन्धमालां गुणपुष्पसञ्चयां ।

१ “ओस शब्देन” तुषार उच्यते । “अनात्मा” अनात्मानः ॥

२ “चिन्तिता” चिन्तितः । “भेष्यि” भविष्यामि ॥

३ “नभे” नभसि । “विरोचनां” प्रथमे संख्यके द्वितीये च पुरुषके “विराचतां” इति पाठो दृश्यते ॥

४ “वेणुपण्वां” वेणुपण्वान् इत्येवं अनुस्वारस्य स्थाने “न्” कारो बोध्यः ॥

कालागुरूत्तमगन्धधूपनां

नोऽपेक्ष्यसे ताननुलेपनाम्बरान् (१) ॥

सुगन्धगन्धांश्च रसान् प्रणीतान्

सुसाधितान् व्यञ्जनभोजनांस्तथा ।

ससर्करान् पानरसान् सुसंस्कृतान्

नोपेक्ष्यसे देव कहिङ्गमिथ्यसि (२) ॥

श्रीते च उष्णाननुलेपनान् वरान्

उष्णे च तानुरगसारचन्दनान् ।

तान् काशिकवस्त्रवराम्बरान् शुभान्

नोपेक्ष्यसे देव कहिङ्गमिथ्यसि (३) ॥

इमे च ते देव कामगुणा हि पञ्च

समृद्धदेवेष्विव देवतानां ।

रमस्व तावद्रतिमौख्यमन्वितः

ततो वनं यास्यति शाक्यपुङ्गवः (४) ॥

बोधिसत्त्व आह ॥

अपरिमितानन्तकल्पा मया च्छन्दक

भुक्ता कामानिमां रूपाश्च शब्दाश्च ।

गन्धा रसास्पर्शता नानाविधा

१ “सुमनोत्पलां” सुमनोत्पलानि । “अनुलेपनाम्बरान्” अनुलेपनान् अम्बरान् अनुलेपनान् वरान् वा ॥

२ “कहिं” कुत्र ॥

३ “कहिं” कुत्र ॥

४ “रतिमौख्यमन्वितः” रतिमौख्यमन्वित इत्यर्थः ॥

दिव्य ये मानुषा नो च तप्तिरभूत् (१) ॥
 नृपतिवरसुतेनैश्वर्यकारार्पितं चातु-
 र्दीपे महाराज्येऽभूच्चक्रवर्त्ती समन्वागतः ।
 सप्तभिरद्वभिः इस्त्रिगारस्य मध्ये गतः
 त्रिदशपत्तिषु यामाधिपत्यञ्च कारार्पितं (२) ॥
 येभ्यश्चाहञ्च्यवित्वा इह गतो निर्मिता निर्मितेषु
 मानात्मिका च श्रिया उत्तमा भुक्तपूर्वं मया ।
 सुरपतिवसवर्त्तिमानेश्वरत्वं च कारार्पितं
 भुक्तं कामाः समृद्धा बलान्नो च तप्तीरभूत् (३) ॥
 किं पुनरद्य मां हीनसंसेवितस्तृप्तिं
 गच्छेदहं स्थानमेतन्न संविद्यत् ।
 अपि च इत्तं जगं उपेक्षामाहं
 च्छन्दक दुःखितं शोककान्तारमध्ये स्थितं (४) ॥
 क्लेशव्याडाकुले दह्यमानं सदा
 अशरणमपरायणं मोहविद्यान्धकारे ।
 जरव्याधिमृत्युभयैः पीडितं

१ “भुक्ता” भुक्ताः । “कामानिमां” इमे कामाः । “स्यर्शता” स्यर्शाः । “दिव्य” दिव्याः ॥

२ “ऐश्वर्य्य” ऐश्वर्य्यं । “कारार्पितं” अकार्षं कृतं वा । “अभूत्” अभूवं । “इस्त्रिगारस्य” त्रिगारस्य । “कारार्पितं” अकार्षं ॥

३ “अवित्वा” च्युतो भूत्वा । “भुक्त” भुक्ताः । “कारार्पितं” अकार्षं कृतं वा । “भुक्तं” भुक्ताः ॥

४ “हीनसंसेवितः” हीनसंसारः इति वा पाठः । “गच्छेत्” गमयेत् । “स्थानमेतत्” स्थाने एतस्मिन् । “संविद्यत्” संविद्येयं । “जगं” जगत ॥

जन्मदुःखैः समत्याहतं व्याहतं शत्रुभिः (१) ॥

अहमिमं समुदानीया धर्मानां

महाशीलव्रतचान्तिवीर्यबलां ।

दानसम्भारसङ्घातां सारमध्या-

शयैर्वज्रकैः संगृहीतां दृढां (२) ॥

स्वयमहमभिरुह्य नावामिमात्मानाऽवतीर्य

संसार ओघैरहं तारयिष्येऽनन्तं जगत् ।

शोकसंसारकान्ताररोषोर्मिरागग्रहा-

व्याकुले वैराकुले दुस्तरे एव चित्तं मम (३) ॥

तदात्मनोत्तीर्य इदं भवार्णवं

सवैरदृष्टिग्रहक्लेशराक्षसं ।

स्वयं तरित्वा च अनन्तकं जगत्

स्थलेऽन्तरोत्ते अजरामरे शिवे (४) ॥

तदा च्छन्दकोभूयस्या मात्रया प्ररुदन्नेवमाह ॥ देव एष
व्यवसायस्य निश्चयः ॥

बोधिसत्व आह । शृणु च्छन्दक मह्य निश्चयं मोक्ष-
सत्तार्थं हितार्थमुद्यतं अचलाचलमथयं दृढं मेरुराजेव (५)
यथा सुदुश्चलं ॥

१ “मोक्षविद्यान्मकारे” मोक्षविद्यान्मकारे । “अरयाधि” जरायाधिं ॥

२ “समुदानीया” समुदानीय ॥

३ “नावी” नाव । “इमा” इमां । “चित्तं मम” उद्धर्तुं इति भावः ॥

४ निवेशयामि इत्यध्याहार्यं ॥

५ “मद्य” मम । “मोक्षसत्तार्थं” सत्त्वमोक्षार्थं । “मेरुराजेव” मेरुराजमिव ॥

चून्दक आह । कीदृश आर्यपुत्रस्य निश्चयः ॥

बोधिसत्त्व आह ।

वज्राशनिपरशुशक्तिशराश्लवर्षे

विद्युत्प्रभानज्वलितं कथितञ्च लोहं ।

आदोत्तमैलशिखराः प्रपतेयु मूर्ध्नि

नो वा अहं पुनर्जनेय गृहाभिलाषं (१) ॥

तदा अमरनभगताः किलिकिला मुञ्चिषु कुसुमट्टिं ।

जय हे परममतिधरा जगति अभयदायका नाथ (२) ॥

न रज्यते पुरुषवरस्य मानसं

नभो यथा तमरजधूमकेतुभिः ।

न लिप्यते विषयसुखेषु निर्मल

जले यथा नवनलिनं समुद्भवं (३) ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वस्य निश्चयं विदित्वा शान्त-
मतिश्च देवपुत्रो ललितव्यूहस्य देवपुत्रः कपिलवस्तुनि महा-
नगरवरे (४) सर्वस्त्रीपुरुषदारकदारिकानां अपस्त्रापनं अकुरुतां
सर्वशब्दांश्चान्तर्द्धापयामासतुः ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वः सर्वं नगरजनं प्रसुप्तं
विदित्वाऽर्द्धरात्रिसमयं चोपस्थितं ज्ञात्वा पुनश्च नचत्राधिपतिं

१ “प्रपतेयु” प्रपतेयुः । “जनेय” जायेय । “गृहाभिलाषं” गृहाभिलाषी ॥

२ “किलिकिला” किलिकिलध्वनिभिः । “मुञ्चिषु” मुञ्चन आहः “जय हे”
इत्यादि । “परममतिधरा” परममतिधर । “अभयदायका” अभयदायक ॥

३ “तमरजधूमकेतुभिः” तमोरजोधूमकेतुभिः । “निर्मल” निर्मलं ॥

४ “नगरेऽपि” इति कश्चित् पाठः ॥

युक्तं ज्ञात्वा साम्प्रतं निष्क्रमणकालमिति ज्ञात्वा च्छन्दकमा-
मन्त्रयते स्म ॥

च्छन्दक मा मेदानीं खेदय । प्रयच्छ मे कण्ठकं समलङ्कृत्य
मा च विलम्बिष्ठाः ॥ समनन्तरोदाहृताऽस्य बोधिसत्त्वेनेयं वाक् ॥

अथ तत्क्षणमेव चत्वारो लोकपालाः बोधिसत्त्वस्य वचन-
मुपश्रुत्य स्वकस्वकानि च भवनानि गत्वा बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्म्मणे
स्त्रैः स्त्रैर्युद्धैस्तुरितं पुनरपि कपिलवस्तुमहानगरमागच्छन्ति स्म ॥

तत्र धृतराष्ट्रो महाराजो गन्धर्व्वाधिपतिः पूर्वस्यान्दिशि
आगतोऽभूत् । सार्द्धमनेकैर्गन्धर्व्वकोटीनियुतशतसहस्रैर्नानातृ-
र्यसङ्गीतिसम्प्रवादितेन ॥ आगत्य कपिलवस्तुमहानगरं प्रद-
क्षिणीकृत्य यथागतः पूर्वां दिशमुपनिश्रित्यास्थात् । बोधिसत्त्वं
नमस्यमानः ॥

दक्षिणस्यान्दिशि विरूढको महाराजोऽभ्यागतोऽभूत् ।
सार्द्धमनेकैः कुम्भाण्डकोटिनियुतशतसहस्रैर्नानामुक्ताहारपा-
णिप्रलम्बितैर्नानामणिरत्नपरिगृहीतैर्विविधगन्धोदकपूर्णघटप-
रिगृहीतैः ॥ आगत्य च कपिलवस्तुनि महानगरं प्रदक्षिणीकृत्य
यथागत एव दक्षिणां दिशमुपनिश्रित्यास्थात् । बोधिसत्त्वं नम-
स्यमानः ॥

एवं पश्चिमाया दिशो विरूपाक्षो महाराजोऽऽ(१)गतो-
ऽभूत् । सार्द्धमनेकैर्नागकोटीनियुतशतसहस्रैर्नानामुक्ताहार-
प्रलम्बितैर्नानामणिरत्नपरिगृहीतैर्गन्धचूर्णपुष्पवर्षमेघसमुत्थितै-

स्य मृदाभिः सुगन्धिभिर्नानावातैः प्रवायद्भिः ॥ आगत्य च कपिलवस्तुमहानगरं प्रदक्षिणीकृत्य यथागत एव पश्चिमां दिशमुपनिश्रित्यास्यात् । बोधिसत्त्वं नमस्यमानः ॥

उत्तरस्या दिशः कुवेरो महाराजाऽऽ (१) गतोऽभूत् । सार्द्ध-
मनेकैः यत्तकोटिनियुतशतमहस्रैर्ज्योतीरसमणिरत्नपरिगृहीतै-
र्दीपिकापाणिपरिगृहीतै ज्वलितोल्कापाणिपरिगृहीतैः (२)
धनुरमिशरशक्तितोमरत्रिभूलचक्रकनयभिन्दिपाल(३) नानाप्र-
हरणपरिगृहीतैर्दृढसन्नद्धवर्धितकवचितैः ॥ आगत्य कपिल-
वस्तुमहानगरवरं प्रदक्षिणीकृत्य यथागत एवोत्तरां दिशमुप-
निश्रित्यास्यात् । बोधिसत्त्वं नमस्यमानः ॥

शक्रश्च देवानामिन्द्रः सार्द्धं न्वायस्तिंशद्देवैरागतोऽभूत् । दि-
व्यपुष्पधूपगन्धमान्यविलेपनचूर्णचीवरच्छत्रध्वजपताकाभरणप-
रिगृहीतैः ॥ आगत्य कपिलवस्तुमहानगरं प्रदक्षिणीकृत्य यथा-
गत एव सपरिवारः पर्यन्तरीक्षेऽस्यात् । बोधिसत्त्वं नमस्तुर्व्वन् ॥

इति हि भिक्षवः च्छन्दको बोधिसत्त्वस्य वचनमुपश्रुत्याश्रु-
पूर्णनयनो बोधिसत्त्वमेवमाह । आर्य्यपुत्र त्वञ्च कालज्ञो वेल-
ज्ञश्च समयज्ञः अयं कालोऽसमयो गन्तुं । तत्किमाज्ञापयसीति ॥

बोधिसत्त्व आह । च्छन्दकायं स कालः ॥

च्छन्दक आह । कस्यार्य्यपुत्र कालः ॥

बोधिसत्त्व आह ।

१ अत्र सन्धिः पूर्व्ववत् ॥

२ अत्र समासे प्रागभ्युदयेपरीत्यं

३ "भिन्दिपाल" भिन्दपालः ॥

यत्तन्मया प्रार्थितुं दीर्घरात्रं सत्त्वत्रानार्थं परिमार्गतां हि ।
अवाप्य बोधिमजरामरं पदं मोचेज्जगत्तस्य क्षणा उपस्थितः (१) ॥

इयमत्र धर्माता ॥

तत्रेदमुच्यते ।

भौमाऽऽन्तरीक्षाश्च तथैव पाला शक्रश्च देवाधिपतिः मयज्ञः ।
यामाश्च देवा तुषिताश्च निर्मिताः परनिर्मिताद्युक्त तथैव देवाः (२) ॥
वरुणो मनस्वी अपि नागराजा अनवोत्तमश्च तथैव सागरः ।
अभियुक्त ते चाप्यभिपूजनार्थं नैष्काम्यकाले नरपुङ्गवस्य (३) ॥
ये चापि रूपावचरेषु देवाः प्रशान्तचारी सद ध्यानगोचराः ।
अभियुक्त ते चाप्यभिपूजनार्थं त्रैलोक्यपूज्यस्य नरोत्तमस्य (४) ॥
दशदिशोऽभ्यागतबोधिसत्त्वाः सहायकाः पूर्वचरिञ्च रत्नाः ।
द्रव्यामहे निष्क्रमणं जिनस्य पूजां करिष्यामि तथानुरूपां (५) ॥
स चापि गुह्याधिपतिर्महात्मा आदीप्तवज्रो नभसि प्रतिष्ठितः ।
सन्नद्धगात्रो बलवीर्यविक्रमः करेण गृह्य ज्वलमानवज्रं (६) ॥
चन्द्रश्च सूर्या उभि देवपुत्रौ प्रदक्षिणवामकेषु प्रतिष्ठितौ ।

१ “प्रार्थितुं” प्रार्थितं । “सत्त्वानार्थं” इत्यपि क्वचित् पाठः । “परिमार्गतां” परिमृगयता । “मोचेत्” मुच्येत् । “क्षणा” क्षणः ॥

२ “भौमाऽऽन्तरीक्षाश्च” भौमाः आन्तरीक्षाश्च । “पाला” पालाः । “निर्मिता-
दयः” गणभेदाः । “परनिर्मिताद्युक्त” परनिर्मिताद्युक्ताः । तत्त्वद्भाषानुवादितल्लि-
तविस्तरे बह्वचनप्रयोगात् ॥

३ ग्रन्थभेदे “अनवतप्तः” “अनवतप्तयेति” पाठः । “अभियुक्त” अभियुक्ताः
मिलिता इत्यर्थः । “नागराजा” नागराजः ॥

४ “रूपावचरेषु” वा पाठः । “प्रशान्तचारी” प्रशान्तचारिणः । “सद” सदा ।
“अभियुक्त” अभियुक्ताः ॥

५ “अभ्यागत” अभ्यागताः । “पूर्वचरिञ्च” पूर्वचारिणः । “करिष्यामि” करिष्यामः ॥

६ “आदीप्तवज्रः” “प्रदीप्तवज्रः” वा पाठः । “गृह्य” गृह्णन् ॥

दशाङ्गुलीअञ्जलिं प्रगृहीत्वा नैष्क्रम्यशब्दाऽनुविचारयन्ति (१) ॥
 पुण्यञ्च नक्षत्रे सपारिषद् यो औदारिकनिर्मितआत्मभावं ।
 स्थित्वाग्रतस्तस्य नरोत्तमस्य मनोज्ञघोषाभिरुतं प्रमुञ्चत् (२) ॥
 सर्वेऽद्य सिद्धाः शुभं तुभ्य मङ्गलाः पुण्यञ्च युक्तः समयश्च गन्तुं ।
 अहं प्रयास्यामि त्वयैव सार्द्धमनुत्तरायो भव रागसूदनः (३) ॥
 सञ्ज्ञोदकञ्चोदयि देवपुत्र उत्तिष्ठ शीघ्रं बलवीर्य्य उद्गतः ।
 दुःखैर्हतांस्तारय सर्वमत्त्वान्नैष्क्रम्यकालः समुपस्थितस्ते (४) ॥
 समागता देवमहस्रकोय्यः प्रवर्षमाणाः कुसुमान्मनोज्ञान् ।
 स चापि पर्यङ्कवरे निषण्णो देवैर्वृतो भ्राजति दीप्ततेजाः ॥
 नगरे इत्थिका दारकाश्च पुरुषा यास्याभवन दारिकाः
 सर्वे ते शयिताः किलान्तमनसो दर्पापथेभ्यश्चुताः ।
 हस्त्यश्च गवश्च सारिकशृकाः क्रौञ्चा मयूरास्तथा
 सर्वे ते शयिता किलान्तमनसः पश्यन्ति रूपं न ते (५) ॥
 ये वा ते दृढवज्रतोमरधराः शाक्यैः सुताः स्थापिताः
 हस्त्यश्वरथेषु तोमरवरे ते चाप्यवस्थापिताः ।

१ “सूर्यो” “सूर्यः” । “उभि” उभौ । “प्रदक्षिणवामकेषु” दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः ॥
 “दशाङ्गुलीअञ्जलिं” दशाङ्गुलिभिः रचिताञ्जलिं । “प्रगृहीत्वा” प्रगृह्य । “नैष्क्रम्य-
 शब्दानुविचारयन्ति” नैष्क्रम्यशब्दान् उ विचारयतः ॥

२ “औदारिकनिर्मितआत्मभावं” औदारिकनिर्मितात्मभावं । “प्रमुञ्चत्”
 प्रामुञ्चत् ॥

३ “सर्वे” सर्वाणि “शुभं” शुभवतः । “तुभ्य” तव । “मङ्गलाः” मङ्गलानि ।
 “युक्तं” उदित इति भावः ॥

४ “चोदयि” चोदयति । “शीघ्रं” शीघ्रं ॥

५ “इत्थिका” त्रियः । “किलान्तमनसो दर्पापथेभ्यः” इत्यत्र तेषां रीत्या विसर्ग-
 स्थाने उद्भावः अस्माकन्तु मते लप्स्यात् ॥

राजा राजकुमारपार्थिवजनः सर्व्वे प्रसुप्ताभवन्
 अपि च नारीगणा विलग्नवसना सुप्ता न ते बुद्धिषु (१) ॥
 सो च ब्रह्मरुतो मनोज्ञवचनः कलविङ्कघोषस्वरो
 रात्रौ निर्गतु अर्द्धरात्रसमये तं कन्दकमब्रवीत् ।
 माधु च्छन्दक देहि कण्ठक मम खालङ्कृतं शोभनं
 मा विघ्नं कुरु मे ददाहि चपलं यदि मे प्रियं मन्यसे (२) ॥
 श्रुत्वा च्छन्दक अश्रुपूर्णनयनस्तं स्वामिनमब्रवीत्
 क्व त्वं यास्यसि सत्त्वसारथिवर किमश्वकार्य्यञ्च ते ।
 कालज्ञ समयज्ञ धर्मचरणे कालो न गन्तुं क्वचित्
 द्दारास्ते पिहिता दृढार्गलकृताः को दास्यते तान् तव ॥
 शक्रेण मनसाऽथ चेतनवशात् ते द्वार मुक्ताः कृताः
 दृष्ट्वा च्छन्दको हर्षितः पुन दुःखी अश्रूणि सोऽवर्त्तयौ ।
 हा धिक् कोऽसि सहाय किञ्च कुरुमि धावामिकां वा दिशं
 उयं तेजवरेण वाक्य भणितं शक्यं न सन्धारितुं (३) ॥
 सा सेना चतुरङ्गिनी बलवती किन्नु (४) करोतीह हा
 राजा राजकुमारपार्थिवजना नेमं हि बुध्यन्ति ते ।
 स्त्रीमङ्गः शयितस्तथा यशवती आस्वापिता देवतैः

१ “प्रसुप्ताभवन्” इत्यत्र सम्भिरार्थः । “विलग्नवसना” विलग्नवसनाः । “न ते बुद्धिषु” ते बुद्धिषु न । न जागरिताः इत्यर्थः ॥

२ “सो च” स च । “निर्गतु” निर्गन्तुं । “कण्ठक” कण्ठकं । “ददाहि” देहि ॥

३ “द्वार” द्वाराः । “पुन” पुनः । “वर्त्तयौ” अवर्त्तयत् । “कोऽसि सहाय” किं सहायः । “कुरुमि” करोमि । “तेजवरेण” वरतेजसा इत्यर्थः कुत्रचित् अन्ये “तेजोधरेण” इति पाठः । “वाक्य” वाक्यं । “सन्धारितुं” सन्धारयितुं ॥

४ “किन्नु” किं न वा पाठः ॥

हा धिग्गच्छतु सिध्यतेऽस्य प्रणिधिर्यश्चिन्तितः पूर्वशः (१) ॥

देवाः कोटिमहसहस्रमनसस्तं च्छन्दकमब्रुवन्
साधु च्छन्दक देहि कण्ठकवरं मा खेदयी नायकं ।

भेरीशङ्खमृदङ्गतर्यं नयुता देवासुरैस्त्रेदिताः

नैवेदं प्रतिबुध्यते पुरवर आस्थापितं देवतैः (२) ॥

पश्य च्छन्दक अन्तरीक्षे विमलं दिव्या प्रभा शोभते

पश्य त्वं वज्रबोधिसत्त्वनयुतां ये पूजनायागताः ।

शक्रं पश्य शचीपतिं बलवृत्तं द्वारस्थितं भाजते

देवाश्चाप्यसुराश्च किन्नरगणा ये पूजनार्थागताः (३) ॥

श्रुत्वा च्छन्दको देवतान वचनं त कण्ठकं आलपीं

एषागच्छति सत्त्वसारयिवरः त्वं तावहेषियसे ।

मो तं वर्षिसुवर्षं काञ्चनखुरं खालङ्कृतं कृत्तना

उपनेति गुणसागरस्य वहनं रोदन्तको दुर्मना (४) ॥

एषो ते वरलक्षणे हितकरो अश्वः सुजातः शुभो

गच्छ सिध्यतु तुभ्य एष प्रणिधिर्यश्चिन्तितः पूर्वशः ।

ये ते विघ्नकरा व्रजन् प्रशमं सा सा व्रतं सिध्यतां

१ “यशवती” यशोवती । “आस्थापिताः” प्रस्थापिताः इत्यनुमीयते ॥

२ “खेदयी” खेदय । “नयुता” नियुताः । “आस्थापितं” प्रस्थापितं इत्यर्थः ॥

३ “नयुतां” नियुतां । “शक्रं” प्रचलितव्याकरणानुसारे “शक्रं भाजते पश्य” इत्यत्र प्रथमा विभक्तिरेव प्रशस्ता ॥

४ “देवतान” देवतान् । “आलपी” आलपरं कथयामास । “एषागच्छति” इत्यत्र सन्निर्धारः । “ताव” तावत् । “मो तं” स तं । “वर्षिसुवर्षं” मेघवर्षं । “कृत्तना” कृत्वा । “उपनेति” उपनयति । “वहनं” वहनं बोद्धुं वा । “रोदन्तकः” शदनं ॥

देवो भव हि सर्वजगस्य मौख्यददनः स्वर्गस्य शान्त्यास्तथा (१) ॥

सर्वा कम्पिता षड्विकारा धरणी शयनाद्यदा सोत्थितः

आरूढः शशिपूर्वमण्डलनिभं तमश्चराजोत्तमं ।

माला पाणिविशुद्धपद्म विमला न्यस्यञ्च अश्वोत्तमे (?)

शक्रो ब्रह्मा उभौ च तस्य पुरतो दृश्यन्ति मार्गोत्तमं (२) ॥

आभा तेन प्रमुक्त अच्चविमला आभासिता मेदिनी

सर्वे शान्तमपायसत्त्व सुखिता क्लेशैर्न बाध्या तदा ।

पुष्पा वर्षिषु तूर्य्यकोटि रणिषु देवासुरास्तुष्टुवः

सर्वे कृत्य प्रदक्षिणं पुरवरं गच्छन्ति हर्षान्विताः (३) ॥

पुरवरोत्तमी दैवतलक्ष्मी दीनमना

उपगम्य गच्छति महापुरुषे ।

पुरतः स्थिता करुणदीनमना

गिरया समालपति पद्ममुखं (४) ॥

तमसाकुलं भूमिषु सर्व्वपुरं

नगरं न सोभति त्वया रहितं ।

१ “एषो ते” एष ते । “हितकरो अश्वः” हितकरोऽश्वः । “तुभ्यं” तव । “सा सा व्रतं” तत्तद् व्रतं । “सर्व्वजगस्य” सर्व्वजगतः । समस्तस्यापि “ददन” शब्दस्य विकृष्यान्नयः कार्य्यः ॥

२ “सोत्थितः” स उत्थितः । “पाणिविशुद्धपद्म” पाणिरेव विशुद्धपद्मं तेन विमलं माला । “दृश्यन्ति” दर्शयतः ॥

३ “प्रमुक्त” प्रमुक्ता । “आभासिता” आभासिता अवभासिता वा । “शान्तं” शान्ताः । “अपायसत्त्व” अपायसत्त्वः । “सुखिता” सुखिताः । “बाध्या” बाध्याः । “पुष्पा” पुष्पाणि । “वर्षिषु” वट्टेषु । “तूर्य्यकोटि” तूर्य्यकोटयः । “रणिषु” रेणुः । “देवासुरा” देवासुराः । “कृत्य” कृत्वा ॥

४ “गिरया” गिरा ॥

न ममाऽत्र काविरति प्रीतिकरी
 त्यक्तं त्वया यदिदं भवनं । न पुनः (१) ॥
 श्रुणिष्यि रतु पक्षिगणेऽन्तःपुरे मधुरवेणुरवं
 मङ्गलशब्दं तथ गीतरवं प्रतिबोधनन्तवानन्तयज्ञैः (२) ॥
 द्रक्षेण भूय सुरसिद्धगणाः
 कुर्वन्तु पूजा तव रात्रिदिवं ।
 घ्रायिष्यि गन्धं न च दिव्य पुनः
 त्वयि निर्गते निहतक्लेशगणे (३) ॥
 निर्भुक्तमाल्यमिव पर्युषिस्थितं
 त्यक्तं त्वयाद्यभवनं हि तया ।
 जटारङ्गकल्प प्रतिभायति मे
 त्वयि निर्गते न भूय तेजशिरी (४) ॥
 आजो बलं हरसि सर्वपुरे
 न च शोभतेऽटवितुल्यमिदं ।
 वितथं क्षणीण वचनाद्य भूतं
 ये हि व्याक्रतु भुवि चक्रबला (५) ॥

१ “शोभति” शोभते । “काविरति” काचिरति इति वा पाठः । काविरति इति पाठे कापि रतिः इत्यर्थः काचिरति इति पाठे काचिद्रतिः इत्यर्थो ज्ञेयः ॥

२ “श्रुणिष्यि” श्रुण्वामि । “रतु” रतं । “मङ्गलशब्दं” मङ्गलशब्दं । “तथ” तथा । “अनन्तयज्ञैः” अनन्तयज्ञैः ॥

३ “द्रक्षेण भूय” भूयो न द्रक्ष्यामि । “पूजा” पूजा । “घ्रायिष्यि” घ्राण्वामि । “दिव्यं” दिव्यं ।

४ “पर्युषिस्थितं” पर्युषितं । “जटारङ्गकल्प” जटारङ्गकल्पं । “प्रतिभायति” प्रतिभाति । “भूय” भूयः । “तेजशिरी” तेजःशरीरी ॥

५ “क्षणीण” क्षणीणः । “वचनाद्य” वचनं च । “व्याक्रतुः” व्याचक्रुः । “चक्रबला” चक्रबलं ॥

अचलं बलन्तु विषु शाक्यबलं
 उच्छिन्नवंश इह राजकुले ।
 आशा प्रनष्टा इह शाक्यगणे
 त्वयि निर्गते महति पुण्यद्रुमे ॥
 अहमेव तुभ्य गतिं गच्छयमी
 अथ त्वं प्रयासि अमला विमला ।
 अपि च कृपाङ्कुराणां सञ्जनिष्य
 व्यवलोकयस्व भवनं स्वमिदं (१) ॥
 व्यवलोक्य चैव भवनं मतिमान्
 मधुरस्वरो गिरमुदीरितवान् ।
 नाहं प्रवेक्षि कपिलस्य पुरं
 अप्राप्य जातिमरणान्तकरं (२) ॥
 स्थानासनं शयनचङ्क्रमणं
 न करिष्येऽहं कपिलवस्तुमुखं ।
 यावन्नलम्बं वरबोधि मया
 अजरामरं पदवरं ह्यमृतं ॥

यदसौ जगत्प्रधानो निष्क्रान्तु बोधिसत्त्वो
 तस्या नभे प्रजन्ता स्तवयिषु अप्सराणि ।
 एष मह दक्षिणीयो एष महत् पुण्यक्षेत्र

१ “तुभ्य” तव । “गतिं” गति । “गच्छयमी” गच्छामि । “अमला विमला”
 हे अमल हे विमल । “कदरा” हे कदर । “सञ्जनिष्य” सञ्जनयिष्यन् ॥
 २ “प्रवेक्षि” प्रवेक्ष्यामि ॥

पुण्यार्थिकान् चेत्तं अमृतफलस्य दाता (१) ॥

एष बद्धकल्पकोटीदानदमसंयम-

ममुदानीतस्य बोधिः सत्त्वकरुणायमानो हि ।

एष परिशुद्धशीलो सुव्रतोऽखण्डचारो

न च काम नैव भोगं प्रार्थेन्तु शीलरक्षो (२) ॥

एष सद चान्ति वादी च्छिन्दन्तां अङ्गमङ्गेन

न च क्रोधो न चैव रोषः सत्त्वपरित्रायणार्थः ।

एष सद वीर्यवान्तोऽविच्छिन्नः कल्पकोट्याः

ममुदानीतस्य बोधिर्यथा च यज्ञकोटोः (३) ॥

एष सद ध्यानध्यायी शान्तप्रशान्त-

चित्तो ध्यायित्व सर्व्वकेशान् मोचयिष्यति सत्त्वकोटीः ।

एषोऽमङ्गप्राज्ञः कल्पैर्विकल्पमुक्तो

विमुक्तचित्तो जिन भेष्यते स्वयम्भूः (४) ॥

एष सद मैत्रचित्तो करुणाय पारप्राप्ते

मुदितो प्रेक्षध्यायी ब्राह्मणपथे विधिज्ञः ।

एषोऽति देवदेवो देवेभिः पूजनोद्यो

१ “तस्या नभे” तस्य नभसि । “व्रजन्ता” व्रजन्त्यः । “सवयिसु” तुष्टुः ।
“अप्सरणि” अप्सरसः । “सद दक्षिणोयः” सदा दर्शनोयः भद्रानुकूल इति वा ।
“पुण्यचेत्तं” पुण्यचेत्तं । “पुण्यार्थिकान्” पुण्यार्थिकानां ॥

२ “काम” कामं । “प्रार्थेन्तु” प्रार्थयते ॥

३ “सद” सदा । “क्रोधो” क्रोधः । “सद” सदा वीर्यवान् । “समुदानीतस्य”
स उद् अनीतस्य दानादिभिः । “निष्क्रान्तु” निष्क्रान्तः ॥

४ “सद” सदा । “ध्यायित्व” ध्यात्वा । “जिन” जिनः । “भेष्यते” भविष्यति ॥

शुभविमलविशुद्धचित्तो गुणनियुतपारमिप्राप्तः (१) ॥

*शरणं भयार्दितानां दीपोऽचक्षुषाणां नयनो उपद्रुतानां
वैद्यश्चिरातुराणां राजा वरधर्म्मराज इन्द्रः सहस्रनेत्रो ब्रह्मस्व-
यम्भूतः (२) ॥

*कायप्रशस्तचित्तो धीरः प्रभूतप्रज्ञो वीरो विनिर्मुक्तचित्तः
शूरः किलेशघातो अजितं जयो जितारिः (३) ॥

सिंहो भयप्रहीनो नागः सुदान्तचित्तो

ऋषभो गणप्रधानः प्रहीनकोपः ।

चन्द्रः प्रभासयन्तः सूर्यावभाषकरी

उल्काप्रद्योतकरी सर्व्वतभोविमुक्तः (४) ॥

*पद्मं अनोपलिप्तं पुष्पं सुशीलगन्धं मेहरकम्पि शास्त्रा
पृथिवी यथोपजीव्यो रतनाकरोऽक्षोभ्यः (५) ॥

एनञ्जितु क्लेशमारो एनञ्जितु स्कन्धमारो

एनञ्जितु मृत्युमारो निहतोऽस्य देवपुत्रमारो ।

एष महासार्थवाहः कुपथप्रस्थितानां

१ “सद” सदा । “कवणाय” कवणायाः । “मुदितो” मुदितः । “देवभि” देवैः ।
“पूजनोयो” पूजनीयः । “पारमि” पारमिता ॥

*एतेषां श्लोकानां इन्द्रः नास्माभिर्गन्धं ॥

२ “अचक्षुषाणां” दृषदादृतचक्षुष्काणां । “नयनो” नयनः । खरेष्वरे उद्भावस्तु
ग्रन्थकाराणां मते ॥

३ “किलेशघातो” क्लेशघातो ॥

४ “सुदान्तचित्तो” अत्रापि सन्धिः पूर्व्ववत् । “प्रभासयन्तः” प्रभासयन् । “सूर्या-
वभाषकरो” सूर्यावभाषकरः । “उल्का प्रद्योतकरी” उल्काप्रद्योतकरः ॥

५ “मेहरकम्पि” मेहरकम्पः । “रतनाकरः” रत्नाकरः ॥

अष्टाङ्गमार्गश्रेष्ठं देशयिष्यते नचिरेण (१) ॥

जरामरणक्लेशघाती तमतिमिरप्रमुक्तो

भुवि दिवि च सङ्गुष्टो जिना भेष्यति स्वयम्भूः ।

स्तुतस्तवितु अप्रमेयो वरपुरुषरूपधारी

यत्पुण्यं त्वांस्तवित्वा भवामो यथा वादिमिंहः (२) ॥

इति हि भिक्षुवो निष्क्रान्तो बोधिसत्त्वोऽतिक्रम्य शाक्यान्
अतिक्रम्य कोट्यान् अतिक्रम्य मल्लान् मैनेयानामनुवैनेयेनिर्गमे
षट्सु योजनेषु तत्र बोधिसत्त्वस्य रात्रिः प्रभाताभूत् ॥ ततो
बोधिसत्त्वो कण्ठकादवतीर्य धरणीतले स्थित्वा तं महान्तं देव-
नागयक्षगन्धर्व्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगसङ्घं विसर्जयति स्म ॥ वि-
सृज्य च अस्तैतदभूत् । इमान्याभरणानि कण्ठकञ्च च्छन्दकस्य
हस्ते विसर्जयामीति ॥

अथ बोधिसत्त्वश्छन्दकमामञ्चैतदवोचत् ॥ गच्छ त्वं च्छन्दक
इमान्याभरणानि कण्ठकञ्च गृहीत्वा निवर्त्तयस्व ॥

यत्र च प्रदेशे च्छन्दको निवृत्तस्तत्र चैत्यं स्थापितमभूत् ॥
अद्यापि तच्चैत्यं च्छन्दकनिवर्त्तनमिति ज्ञायते ॥

पुनश्च बोधिसत्त्वस्तैतदभवत् ॥ कथं हि नामचूडा च प्रव्रज्या
चेति ॥ स खड्गेन चूडां च्छित्वा अन्तरीक्षे क्षिपति स्म ॥ सा च
त्रायस्तिंशता देवैः परिगृहीताऽभूत् पूजार्थं । अद्यापि च

१ अस्मिन् श्लोके “एनङ्गितु” स्थाने एतेन जित इत्यर्थः ज्ञेयः । “नचिरेण”
अचिरेण ॥

२ “तमतिमिर-” तमस्तिमिर- । “भेष्यति” भविष्यति । “स्तुतस्तवितु” स्तुतिं
कुर्वन्तः । “स्तवित्वा” स्तुत्वा ॥

त्रायस्त्रिंशत्सु देवेषु चूडा महे वत्तते ॥ तत्रापि चैत्यं स्थापितमभूत् ॥ अद्यापि च तच्चूडाप्रतिग्रहणमिति ज्ञायते ॥

पुनरपि बोधिसत्त्वस्यैतदभूत् ॥ कथं हि नाम प्रव्रज्या च काशिकानि (१) वस्त्राणि । स चेद्वनवासानुरूपाणि काषायाणि वस्त्राणि लभेयं शोभनं स्यात् ॥

अथ शुद्धावामकायिकानां देवानामेतदभूत् । काषायेर्बोधिसत्त्वस्य कार्यमिति ॥ तत्रैको देवपुत्रो दिव्यं रूपमन्तर्द्धाय लुब्धकरूपेण काषायवस्त्रप्राप्तो बोधिसत्त्वस्य पुरतोऽस्यात् ॥

अथ बोधिसत्त्वस्त्वमेतदवोचत् ॥ (२) मे त्वम्भार्थं काषायाणि वस्त्राणि दद्यात् (३) । इमानि तेहं काशिकानि वस्त्राणि दद्यां ॥

सावोचत् (४) ॥ एतानि वस्त्राणि तव शोभन्ते । इमानि मम ॥

बोधिसत्त्व आह ॥ अहन्त्वां याचामि ॥

ततस्तेन लुब्धकरूपेण देवपुत्रेण बोधिसत्त्वाय काषायाणि वस्त्राणि दत्तान्यभूवन् । काशिकानि गृह्णते स्म ॥

अथ स देवपुत्रो गौरवजातस्तानि वस्त्राणि उभाभ्यां शिरसि कृत्वा तत एव देवलोकमगमत् तेषां पूजार्थं ॥ तच्छब्दकेन दृष्टमभूत् ॥ तत्रापि चैत्यं स्थापितं अद्यापि चैत्यं काषायग्रहणमित्येवं ज्ञायते ॥

१ कश्चित् ग्रन्थे “कौषिकानि” इति पाठः वर्धते ॥

२ प्रथमसंख्यके पुस्तके द्वितीये च “स चेत्” इति शब्दो अत्र वर्धते ॥

३ “दद्यात्” दद्याः ॥

४ “सावोचत्” स अवोचत् ॥

५ “गौरवजात” जातगौरवः ॥

यदा बोधिसत्त्वेन चूडां च्छित्वा कम्पायानि ब्रह्माणि प्रावृ-
त्तानि तस्मिन् समये देवपुत्रशतसहस्रा दृष्टाः तुष्टा उदया
आत्तमनसः परममुदिताः प्रीतिसौमनस्यजाता हीहीकारकि-
लिकिला प्रचेडितनिनादितनिर्घोषशब्दान् अकार्षुः ॥ मिद्धार्थः
भो मार्षां कुमारः प्रव्रजितः । सोऽयमनुत्तरां सम्यक्मस्वोधि-
मभिसम्बुध्य धर्मचक्रं प्रवर्त्तयिष्यति ॥ अमञ्जयेयान् जातिधर्मान्
सत्वाञ्जात्याः परिमोचयिष्यति । यावज्जराव्याधिमरणशोक-
परिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यः परिमोच्य संसारसागरात्
पारमुत्तार्थानुत्तरे क्षेमेऽभयेऽशोके निरूपद्रवे शिवे विरजस्के-
ऽमृते धर्मधातौ प्रतिष्ठापयिष्यतीति ॥ स च शब्दः शब्दपर-
म्परया यावदकनिष्ठभवनमभ्युद्गतोऽभूत् ॥

ततोऽन्तःपुरिकाभिः कुमारमपश्यन्तीभिः (१) ग्रीष्मिकवार्षि-
कहैमन्तिकेषु ग्रासादेष्वासनेषु च गृहेषु परिमार्गमाणा यदा न
पश्यन्ति स्म तदैकीभूताभिः कुररीभिरिवोक्नुष्टमभूत् ॥ तत्र का-
श्चित्ताः स्त्रियः परमशोकांर्त्ता हा तातेति क्रन्दन्ति स्म ॥ का-
श्चिद्भ्रातः काश्चिद्भ्रातरिति क्रन्दन्ति स्म ॥ काश्चिन्नायेति क्रन्दन्ति
स्म । काश्चिदा स्वामिन्निति ॥ काश्चिन्नानाप्रियवचनप्रलापैः
काश्चिन्नाना काथपरिसर्पिकया रुदन्ति स्म ॥ काश्चिच्छिरोप-
कर्षया काश्चिदन्योन्यमुखावलोकितया रुदन्ति स्म ॥ काश्चिच्चक्षु-
परिवर्त्तिकया काश्चित्त्वदनानि वस्त्रैराच्छाद्य रुदन्ति स्म ॥
काश्चिदुरु पाणिभिः प्रस्फोटयन्त्यः काश्चिद्गृदयं पाणिभिस्ताड-

यन्त्यः । काश्चिदाङ्गं पाणिभिः प्रस्फोटयन्त्यः काश्चिच्छिर्वांसि का-
 श्चिच्छिरः पांशुभिरवकिरन्त्यो रुदन्ति स्म ॥ काश्चिद्विचित्रकेश्यः
 काश्चित् केशं विलुञ्चन्त्यः काश्चिदूर्ध्वाहवः उच्चैरुत्क्रोशन्ति स्म ॥
 काश्चिन्मृग्य इव दिग्धविद्धाः सहसा प्रधावन्त्यो रुदन्ति स्म ॥
 काश्चित् मारुतकम्पिता इव कदल्यः प्रविकम्पमाना रुदन्ति स्म ॥
 काश्चिद्धुरणीतले निपतिताः किञ्चित्प्राणाः काश्चित् जालोत्सि-
 त्तमत्स्या इव पृथिव्यां परिवर्त्यमाना रुदन्ति स्म ॥ काश्चिन्मूल-
 च्छिन्ना इव वृक्षाः सहसाधुरणीतले निपत्य रुदन्ति स्म ॥

तच्च शब्दं राजा श्रुत्वा शाक्यानामन्वयते स्म ॥ किमेतदुच्चै-
 रन्तःपुरे शब्दः श्रूयते ॥

ते शाक्या विज्ञाय कथयन्ति स्म ॥ कुमारः किल महा-
 राजाऽन्तःपुरे न दृश्यते ॥

राजाऽऽह ॥ क्षिप्रं नगरद्वाराणि पिथयत । कुमारमभ्य-
 न्तरे मृगयामः ॥

ते सान्तर्वहिर्मुग्यन्ते । सान्तर्वहिर्मुग्यमाणा न पश्यन्ति स्म ॥

महाप्रजावत्यपि गौतमी परिदेवमाना महीतले परिवर्तते
 स्म राजानं शुद्धोदनमेवमाह ॥ क्षिप्रं मां महाराज पुत्रेण
 सङ्गिनीं कुरुष्वेति ॥

ततो राजा चतुर्दिग्मश्वारोहदूतान् प्रेषयति स्म ॥ गच्छत
 यावत्कुमारं न पश्यत तावन्मा निवर्त्तयथ ॥

यत् नैमित्तिकैर्वैपश्चिकैश्च (१) व्याकृतमभूत् । मङ्गलद्वारेण

बोधिसत्त्वोऽभिनिष्क्रमिष्यतीति ॥ ते मङ्गलद्वारेण गच्छन्तः
पश्यन्ति स्म । अन्तरापथे पुष्पवर्षे प्रपतितम् ॥ तेषामेतदभूत् ॥
अनेन पथा कुमारोऽभिनिर्गत इति ॥

ते खल्वप्यमन्तरं गत्वा तं देवपुत्रं पश्यन्ति स्म (१) । बोधिसत्त्वस्य
काशिकवस्त्राणि शिरसि कृत्वा आगच्छन्तं ॥ तेषामेतदभूत् ।
इमानि खलु कुमारस्य काशिकवस्त्राणि । मार्षं तु अनेनैषां
वस्त्राणामर्थं कुमारो जीविताद्भवरोपितः स्यात् । गृहीतैनमिति ॥
भूयः पश्यन्ति स्म तस्य पृष्ठतः च्छन्दकं कण्टकमाभरणानि
चादायागच्छन्तं ॥ ततस्ते परस्परमूचुः । मा तावद्भोः साहसं
कार्षीः एष च्छन्दकोऽभ्यागच्छति कण्टकमादाय यावदेनं
प्रक्ष्यामः ॥

ते च्छन्दकं परिपृच्छन्ति स्म । हे च्छन्दक मा खल्वनेनैव
पुरुषेण काशिकाणां वस्त्राणामर्थं कुमारो जीविताद्भवरोपितः
स्यात् ॥

च्छन्दक आह । न ह्येतत् । अपि त्वनेन कुमाराय काषा-

१ अत्र प्रकरणे प्रथमसङ्ख्यके पुस्तके देवपुत्रस्यागमनं न दृश्यते । च्छन्दकेनैव तत्कृत-
वस्त्रविनिमयादिदत्तान्तं उक्तं । तत्र पाठो यथा । “ते खल्वप्यमन्तरं गत्वा (एष) च्छन्दको
ऽभ्यागतं पश्यन्ति स्म ॥ च्छन्दकं कुत्र गच्छति कुमारः । शृणुत कुमारेण कण्टकं आभरणं
त्यक्त्वा मच्च हस्ते दत्त्वा मातरोपितरयोः सम जीविताद्भवरोपितः स्यात् इत्युक्त्वा त्वं स्वपुरं
गच्छेत् । तस्य पृष्ठतः दृष्ट्वा कण्टकमाभरणानि चादायागच्छामि । ” परस्परमूचुः । तं
पुनः च्छन्दकं दत्तान्तं परिपृच्छन्ति स्म । कुमारेण खलुडाः कृत्वा गगने क्षिपन्ति । एतत्
मया पश्यति स्म । ततः बोधिसत्त्वाय काषायाणि वस्त्राणि देवपुत्रेण शिरसि कृत्वा
आगच्छन्तं । तेषामेतदभूत् । इमानि काषायाणि देवपुत्रेण कुमाराय दत्तानि । कुमा-
रेण चास्मै काशिकवस्त्राणि दत्तानि । अथ स देवपुत्रस्तानि वस्त्राण्युभाभ्यां पाणिभ्यां
शिरसि कृत्वा तत एव देवलोकमगमत् तेषां पूजार्थं ॥ ते पुनश्छन्दकं परिपृच्छन्तः ।
तत्किं मन्यसे च्छन्दकं इत्येवं । अत्रतु अविकलः पाठ एव दृष्टः नास्माभिः परिशेषितः ।

यवस्त्राणि दत्तानि । कुमारेण चास्मै काशिकवस्त्राणि दत्तानि ॥ अथ स देवपुत्रस्तानि वस्त्राण्युभाभ्यां पाणिभ्यां शिरसि कृत्वा तत एव देवलोकमगमत् तेषां पूजार्थं ॥

ते भूयश्छन्दकं परिपृच्छन्ति । तत्किं मन्यसे छन्दक गच्छामो वयं । शक्यः कुमारः प्रतिनिवर्त्तयितुं ॥

स आह । मा खलु । अनिवर्त्यः कुमारो दृढवीर्यपराक्रमः ॥ एवञ्च तेनोक्तं । न तावदहं पुनरपि कपिलवस्तुमहानगरं प्रवेद्यामि । यावन्मे (१) नानुत्तरा सम्यक्सम्बोधिरभिसम्बोध्येति ॥ यथा कुमारेणोक्तं तथैव तद्भविष्यति ॥

तत्कस्मात् अनिवर्त्यः कुमारः ॥

दृढवीर्यपराक्रमतः (२) ॥

ततश्छन्दकः कण्ठकमाभरणानि चादायान्तःपुरं प्राविचत् ॥ ततस्तान्याभरणानि चिरेण कालेन भद्रिकस्य शाक्यकुमारस्य महानाम्नेऽनिरुद्धस्य चावाधन्ते स्म (३) ॥ तानि महानारायण सङ्गतनकायस्यार्थं । नारायणसङ्गतन (४) न शक्नुवन्ति स्म धारयितुं । यदा न कश्चित्तानि धारयितुं शक्नोति स्म तदा प्रजापत्या (५) गौतम्या चिन्तितमभूत् । यावदहमिमान्याभरणानि पश्यामि तावन्मम हृदये शोको भविष्यति । नन्वहमि-

१ “मे” मया । चतुर्थसंख्यकपुस्तके यावन्नानुत्तरा सम्यक्सम्बोधिसमिसम्बुध्यते इति पाठः वर्त्तते ॥

२ “दृढवीर्यपराक्रमः” इति वा पाठः ॥

३ “चावाधन्ते स्म” च आवाधन्ते स्म । भद्रिकस्येत्यादौ तृतीयार्थे षष्ठी ॥

४ “सङ्गतन” सङ्गताता ॥

५ “प्रजापत्या” प्रजावत्येति वा पाठः ॥

मान्याभरणानि पुष्करिण्यां प्रक्षिपेयमिति ॥ ततो महाप्रजापती
गौतमी तान्याभरणानि पुष्करिण्यां प्रक्षिपति स्म ॥ अद्यापि सा
आभरणपुष्करिणीत्येवं सञ्ज्ञायते (१) ॥ तत्रेदमुच्यते ।

निष्क्रान्तु प्रूरो यद विदु बोधिसत्त्वो
नगरं विबुद्धं कपिलपुरं समग्रं ।
मन्यन्ति सर्वे शयनगतः कुमारो-
ऽन्योन्य दृष्टाः प्रमुदिता आलपन्ते (१) ॥
गोपा विबुद्धा तथापि इस्तिगारे
शयनं निरिच्छी न दर्शि बोधिसत्त्वं ।
उत्क्रोशमुक्त्वा नरपतिनोऽगारे
हा वञ्चिता स्मः कद्दिङ्गतु बोधिसत्त्वः (२) ॥
राजा श्रूणित्वा धरणितले निरस्तो
उत्क्रोसु कृत्व अहो मम एकपुत्रो ।
मे स्तोमितो ही जलघटसंप्रसिक्तो
आश्वासयितो बद्धशतशक्तियानां (३) ॥
गोपा संयातो धरणितले निपत्य

१ आभरणप्रक्षेपणप्रकरणं प्रथमसंख्यके पुस्तके नास्ति । तत्स्थाने एतद्वाक्यं वर्त्तते ।
तद्यथा “इति श्रुत्वा ते सर्वेऽभात्याः कपिलवस्तुनि महानगरे प्रत्यागत्य राज्ञः
शङ्कोदनस्याग्रे एतदृत्तान्तं नेवेदयेत् (न्यवेदिषुः) । राजा श्रुत्वा (श्रुत्वा) तदा
दुःखार्तोऽभूत् ॥

२ “निष्क्रान्तु” निष्क्रान्तः । “यद” यदा । “विदु” विद्वान् । “अन्योन्य” अन्योन्यं ॥

३ “इस्तिगारे” स्त्यागारे । “निरिच्छी” निरिच्छ्य । “दर्शि” दृष्टवती । “नर-
पतिनः” नरपतेः । “कद्दिङ्गतु” कुच गतः ॥

४ “श्रूणित्वा” श्रुत्वा । “उत्क्रोसु” उत्क्रोशं । “एक पुत्रो मे” अत्र गाथारोत्या विस-
मेस्थाने उद्गावः । “आश्वासयितो बद्ध शतशक्तियानां” बद्ध शतशक्तैः आश्वासितः ॥

केशां लुनाति अवशिरि भूषणानि ।
 अहो सुभ्रष्टं मम पुरि नायकेन
 सर्व्वप्रियेभि नचिरे तु विप्रयोगः (१) ॥
 रूपा सुरूपा सुविमलविचित्रिताङ्गा
 अच्छा विशुद्धा जगति प्रिय मनापा ।
 धन्या प्रशस्ता दिवि भुवि पूजनीया
 क्व त्वं गतोऽसि मम शयि च्छोरयित्वा (२) ॥
 न पास्ये पानं नचात्स्ये सुप्रसादं
 भूमौ शयिष्ये जटामुकुटं धरिष्ये ।
 ज्ञानं जहत्वा व्रततपा आचरिष्ये
 यावन्न द्रक्ष्ये गुणधरबोधिसत्त्वं (३) ॥
 उद्यान सर्व्वे अफलपत्रपुष्पा
 हारा विशुद्धा तमरजपांशुतुल्याः ।
 वेश्मं न शोभि अटविपुरप्रकाशं
 यत्नेन त्यक्तं नरवरपुङ्गवेन (४) ॥
 हा गीतवाद्याः सुमधुरमञ्जुघोषाः
 हा इस्त्रिगारा विगडित भूषणाभिः ।

१ “सयातो” शय्यातः । “अवशिरि” अवशृणोति । “पुरि नायकेन” परिणा-
 यकेन वा पाठः । “सर्व्वप्रियेभि” सर्व्वप्रियैः ॥

२ “रूपा” इत्यादिसम्बोधनान्तं पदं । “शयि” शय्यां । “छोरयित्वा” त्यक्त्वा
 इत्यर्थः ॥

३ “जहत्वा” हित्वा । “व्रततपा” व्रततपः ॥

४ “उद्यान सर्व्वे” सर्व्वेणि उद्यानानि । “अफलपत्रपुष्पा” अफलपत्रपुष्पाणि ।
 “विशुद्धा” विशुद्धाः । “तमरज-” तमोरजः । “वेश्मं” वेश्म । “शोभि” शोभते ॥

हा हेमजालैः परिष्कृतमन्तरीचं
 न भूय द्रक्ष्ये गुणधरविप्रहीणा (१) ॥
 मातृस्वसा च परमसुकृच्छ्राप्राप्ता
 आश्वासयाती मा रुद शाक्यकन्ये ।
 पूर्वे च उक्तं नरपुङ्गवेन
 कर्त्तास्मि लोके जरमरणात् प्रमोचं (२) ॥
 सो च महर्षी कुशलसहस्रचीर्णः
 षट्योजनानि प्रतिगन्तु राचिशेषे ।
 च्छन्दस्य देतो हयवर भूषणानि
 च्छन्दो गृहीत्वा कपिलपुरं प्रयाहि (३) ॥
 मातापितृणां मम वचनेन पृच्छेः
 गतः कुमारो न च पुनः शोचयेथा ।
 बुद्धित्व बोधि पुनरहमागमिष्ये
 धर्मं श्रुत्वा भविष्यथ शान्तचित्ताः (४) ॥
 च्छन्दो रुदित्वा प्रतिभणिं नायकस्य
 न मेऽस्ति शक्ति बलपराक्रमो वा ।
 हनेयु मच्च नरवरज्ञातिसङ्गाः
 च्छन्दा क नीतो गुणधरबोधिसत्त्वः (५) ॥

- १ “इल्लिगारा” ख्यागाराः । “विगडित” विगलित । “भूषणाभिः” भूषणैः ॥
 २ “आश्वासयाती” आश्वासयति । “रुद” रुदिति । “जरमरणात्” जरामरणात्
 ३ “सो” सः । “प्रतिगन्तु” प्रतिगतः । “देतो” दत्त्वा । “हयवर” हयवरं ॥
 ४ “पृच्छेः” ब्रूयाः । “शोचयेथा” शोचय । “बुद्धित्व” बुद्ध्वा । “श्रुत्वा” श्रुत्वा
 ५ “प्रतिभणि” प्रतिभणति । “शक्ति” शक्तिः । “हनेयु” हन्युः । “मच्च” मम ॥

मा चाहिच्छन्दो प्रतिभणि बोधिसत्त्वः
 दृष्टा भवित्वा अपि मम ज्ञातिसङ्गाः ।
 शास्ता रसज्ञा त्वयि सद भविव्यन्ति
 प्रमेण मच्चं त्वयि नो विवर्त्तिष्यन्ते (१) ॥
 च्छन्दो गृहीत्वा हयवरू भूषणानि
 उद्यानप्राप्तो नरवरू पुङ्गवस्य ।
 उद्यानपालः प्रमुदितु वेगजातः
 आनन्दशब्द प्रतिभणि शाकियानां (२) ॥
 अयं कुमारो हयवरू च्छन्दकश्च
 उद्यानप्राप्तो नच पुनः शोचितव्यो ।
 राजा श्रुण्वित्वा परिहृतु शाकियेभिः
 उद्यानप्राप्तो प्रमुदितु वेगजातः (३) ॥
 गोपा विदित्वा दृढमतिबोधिसत्त्वं
 नो वापि हर्षी न च गिरं अदधाति ।
 अस्थानमेतद्विनिर्गतु यत् कुमारः
 अप्राप्य बोधि पुनरिहागमेया (४) ॥
 दृष्टा तु राजा हयवरू च्छन्दकश्च

१ “मा चाहि” चासं मा कुरु । “प्रतिभणि” प्रतिभणति । “भवित्वा” भूत्वा । “शास्ता” शास्त्रारः । “सद” सदा । “प्रमेण” प्रेम्णा ॥

२ “हयवरू” हयवरः । “नरवरू” नरवरस्य । “आनन्दशब्द” आनन्दशब्दः । “प्रमुदितु” प्रमुदितः । “वेगजातः” जातवेगः । “प्रतिभणि” प्रतिभणति स्म । “शाकियानां” शाकियानां ॥

३ “हयवरू” हयवरः । “श्रुण्वित्वा” श्रुत्वा । “परिहृतु” परिहृतः । “शाकियेभिः” शाक्यैः । “प्रमुदितु” प्रमुदितः । “वेगजातः” जातवेगः ॥

४ “विनिर्गतु” विनिर्गतः । “आगमेया” आगच्छेत् ॥

उत्क्रोसु कृत्वा धरणितले निरस्तः ।

हा मंदा पुत्रा सुकुशलगीतवाद्या

क त्वं गतोऽसि विजहोय सर्व्वराज्यं (१) ॥

साधु भणाहि वचनं ममेह च्छन्द

को वा प्रयोगः क्व च गन्तु बोधिसत्त्वः ।

केनाथ नीतो विवरित केन द्वाराः .

पूजा च तस्या कथं कृत देवसङ्घैः (२) ॥

च्छन्दो भणाति शृणु मम पार्थिवेन्द्र

रात्रौ प्रसुप्ते नगरिषु बालवृद्धे ।

सो मञ्जुघोषो मम भणि बोधिसत्त्वः

च्छन्दो ददाहि मम लघु अश्वराजं (३) ॥

सो बोधयामि नरगणनारीसङ्घं

सुप्ता प्रसुप्ताः न च गिरं ते श्रुणन्ति ।

सो रोदमानो ददिश्र ऊ अश्वराजं

हन्त व्रजाही हितकर येन कामं (४) ॥

शक्रेण द्वारा विवरित यन्त्रयुक्ताः

पालास्यतस्रो हयचरणे विस्लिष्टाः ।

१ “हयवर-” हयवरं । “उत्क्रोसु” उत्क्रोशं । “मंदा” मम । “पुत्रा” हे पुत्र । “-वाद्या” -वाद्य । “विजहोय” विहाय ॥

२ “भणाहि” भण । “गन्तु” गतः । “विवरित” विवरिताः । “तस्या” तस्य । “कृत” कृता ॥

३ “भणाति” भणति । “नगरिषु” नगरेषु । “सो” सः । “भणि” अभणन् । “ददाहि” देहि ॥

४ “सो” सोऽहं । “श्रुणन्ति” शृणन्ति । “सो” सः । “रोदमानो” रदन् । “ददिश्र” दत्त्वा । “व्रजाही” व्रज ॥

आरूढ शूरः प्रचलितस्त्रिसहस्रः

मार्गो नभस्मिन् सुविपुल येन क्रान्तः (१) ॥

आभा प्रमुक्ता विहततमोऽन्धकारा

पुष्पा पतितः सुतुरियशता रणिषु ।

देवास्तुविंसु तथपि हि चाक्षराणि

नभसा प्रयातो परिष्टु देवसङ्घैः (२) ॥

च्छन्दो गृहीत्वा हयवरं भूषणानि

अन्तःपुरे सो उपगतु रोदमानः ।

दृष्ट्वा तु गोपा हयवरं च्छन्दकञ्च

संमूर्च्छयित्वा धरणितले निरस्ता (३) ॥

उद्युक्त सर्व्वे सुविपुलनारिसङ्घः

वारि गृहीत्वा स्तपयिषु शाक्यकन्यां ।

आहैव कालं करिष्यमि शोकप्राप्ता

द्वाभ्यां प्रियाभ्यां बद्ध भवि विप्रयोगः (४) ॥

स्थामं जनित्वा सुदुःखितु शाक्यकन्या

कण्ठे बलं व्याहय वराश्वराजं ।

अन्स्मरित्वा परिमूक कामक्रीडां

१ “विवरित” विवरिताः । “चतस्रः” चत्वारः । “आरूढ” आरूढः । “सुविपुल” सुविपुलः ॥

२ “पुष्पा पतितः” पुष्पाणि पतितानि । “सुतुरियशता” सुतूर्यशतानि । “रणिषु” रेणुः । “स्तुविंसु” स्तुष्टुवुः । “तथपि” तथापि । “चाक्षराणि” अक्षरसः । “प्रयातो” प्रयातः । “परिष्टु” परिष्टतः ॥

३ “हयवरं” हयवरं । “सो” सः । “उपगतु” उपगतः । “रोदमानः” रुदन् । “हयवरं” हयवरं ॥

४ “उद्युक्त” उद्युक्तः । “सर्व्वे” सर्व्वः । “स्तपयिषु” स्तपयामासुः । “भवि” भवति ॥

नानाप्रकारां प्रलपति शोकप्राप्ता (१) ॥

हा मच्च प्रीतिजनना हा मम नरपुङ्गवा विमलचन्द्रमुखा ।

हा मम सुरूपरूपा हा मम वरलक्षणा विमलतेजधरा (२) ॥

हा मम अनिन्दिताङ्ग सुजात अनुपूर्वउद्गता असमा ।

हा मम गुणायधारि नरमरुभिः पूजिता परमकारुणिका (३) ॥

हा मम बलोपपेता नारायणस्यामवान् निहतशत्रुगणा ।

हा मम सुमञ्जुघोषा कलविङ्करुतस्वरा मधुरब्रह्मरता (४) ॥

हा मम अनन्तकीर्त्ति शतपुण्यसमुद्गता विमलपुण्यधरा ।

हा मम अनन्तवर्षा गुणगणप्रतिमण्डिता ऋषिगणप्रीतिकरा (५) ॥

हा मम सुजातजाता लुम्बिनीवनोत्तमे भ्रमरगीतरते ।

हा मम विधुष्टशब्दा दिवि भुवि अभिपूजिता विमलपुण्यज्ञान-
द्रुमा (६) ॥

१ “स्यामंजनिता” बलं कृत्वा इत्यर्थः । “सुदुःखितु” सुदुःखिता । “कण्ठे बलं व्याहृत्य” बलं यथास्यात् तथा कण्ठे जग्राह । “अनुस्मरित्वा” अनुस्मृत्य । “पुरिमक” पूर्वतर्फी ॥

२ “मच्च” मम । “प्रीतिजनना” हे प्रीतिजनन । “नरपुङ्गवा” हे नरपुङ्गव । “सुरूपरूपा” हे सुरूपरूप । “वरलक्षणा” हे वरलक्षणा । “विमलतेजधरा” हे विमलतेजोधर ।

३ “अनुपूर्वउद्गता” हे अनुपूर्वउद्गत । “असमा” हे असम । “गुणायधारि” हे गुणायधारिन् । “नरमरुभिः” नरामरैः । “पूजिता” हे पूजित । “परमकारुणिका” हे परमकारुणिक ॥

४ “बलोपपेता” हे बलोपेत । “नारायणस्यामवान्” हे नारायणस्यामवन् । “निहतशत्रुगणा” हे निहतशत्रुगण । “सुमञ्जुघोषा” हे सुमञ्जुघोष । “कलविङ्करुतस्वरा” हे कलविङ्करुतस्वर । “मधुरब्रह्मरता” हे मधुरब्रह्मरत ॥

५ “शतपुण्यसमुद्गता” हे शतपुण्यसमुद्गत । “विमलपुण्यधरा” हे विमलपुण्यधर । “अनन्तवर्षा” हे अनन्तवर्ष । “गुणगणप्रतिमण्डिता” हे गुणगणप्रतिमण्डित । “ऋषिगणप्रीतिकरा” हे ऋषिगणप्रीतिकर ॥

६ “सुजातजाता” हे सुजातजात । “विधुष्टशब्दा” हे विधुष्टशब्द । “अभिपूजिता” हे अभिपूजित । “विमलपुण्यज्ञानद्रुमा” हे विमलपुण्यज्ञानद्रुम ॥

हा मम रसरसाया विम्बोष्ठा कमललोचना कनकवर्णनिभा ।
 हा मम शुद्धदन्ता गोक्षीरतुषारसन्निभासहितदन्ता (१) ॥
 हा मम सुनास उर्षाभुमुखान्तरेस्थिता तेजविमला ।
 हा मम सुवृत्तस्कन्धा चापोदर एनेयजङ्घवृत्तकटी (२) ॥
 हा मम गजदन्तोरुकरचरणविशुद्धशोभना ताम्रनखा ।
 इति तस्य भूषणानि पुण्याहकृतानि पार्थिवे प्रीतिकरा (३) ॥
 हा मद्य गीतवाद्या वरपुष्पविलेपना शुभच्छतुप्रवरा ।
 हा मद्य पुष्पगन्धा अन्तःपुरि गीतवादिर्हर्षकरा (४) ॥
 हा कण्ठका सुजाता मम भर्तुः सहायक त्वया क नीतो ।
 हा च्छन्दका निकरुणा न बोधयसि गच्छमानके नरवरिष्ठे (५) ॥
 गच्छत्ययं हितकरो एका गिरं तस्मिन्नन्तरे न भणसि कस्मात् ।
 इतु अद्य पुरवरतो गच्छति नरदम्यसारथिः कारुणिकः (६) ॥
 कथं वा गतो हितकरो केन वा निष्क्रामितो इतु स राजकुलात् ।
 कतमां दिशमनुगतो धन्या वनगुल्फदेवता याऽस्य समुखी (७) ॥

१ “रसरसाया” हे रसरसाय । “विम्बोष्ठा” हे विम्बोष्ठ । “कमललोचना” हे कमललोचन । “कनकवर्णनिभा” हे कनकवर्णनिभ । “शुद्धदन्ता” हे शुद्धदन्त । “गोक्षीरतुषारसन्निभासहितदन्ता” हे गोक्षीरतुषारसन्निभासहितदन्त ॥

२ “उर्षाभुमुखान्तरेस्थिता” उर्षाभुमुखान्तरेस्थित । “तेजविमला” हे विमलतेजः । “सुवृत्तस्कन्धा” हे सुवृत्तस्कन्ध । “एनेयजङ्घवृत्तकटी” हे ऐनेयजङ्घवृत्तकटे ॥

३ “शोभना” हे शोभन । “ताम्रनखा” हे ताम्रनख । “प्रीतिकरा” प्रीतिकराणि ॥

४ “मद्य” मम । “मद्य” मम । “हर्षकरा” हे हर्षकर ।

५ “कण्ठका” कण्ठक । “सुजाता” हे सुजात । “च्छन्दका” हे च्छन्दक । “निकरुणा” हे निकरुण । “गच्छमानके इत्यादि” गच्छन्तं नरवरिष्ठं इत्यर्थः ॥

६ “हितकरो” हितकरः । “एका” इत्येका । “इतु” इतः ।

७ “हितकरो” हितकरः । “निष्क्रामितो” निष्क्रामितः । “इतु” इतः । “समुखी” समुखस्थिता । “सखी” इत्येवमपि कुत्रचित् पाठः ॥

अतिदुःखं मेहं च्छन्दा निधिं दर्शय नेत्र उद्धृतं चक्षुर्दद ।
 सर्वैर्जनैश्च च्छन्दा मातापितृनित्यवर्त्तिता पूजनीया (१) ॥
 तानपि जह्वित्व निर्गतु किं पुनरिमं इत्थिकामरतिं ।
 हा धिक् प्रियैर्वियोगो नटरङ्गस्वभावसन्निभो अनित्यः (२) ॥
 संज्ञाग्रहेण बाला दृष्टिविपर्ययास निश्चिता जन्मच्युति ।
 प्रागेव तेन भणितं नास्ति जरामरणं संसृते काश्चित् (३) ॥
 सखा परिपूर्यतांऽस्य आसा स्पृशतु वरबोधिमुत्तमां ।
 द्रुमवरिष्ठे बुद्धित्व बोधिविरजां पुनरपि एति (४) ॥
 पुरवरेऽस्मिन् च्छन्दकः परमदीनमानसो गोपिकाय ।
 वचनं श्रुण्वैनां साश्रुकण्ठकगिरं सम्प्रभाषते (५) ॥
 साधु गोपिनि शृणोहि मे वचः रात्रिये रहसि यामि मध्यमे ।
 सर्व्वनारीगणसंप्रसुप्तके सो तदा च शतपुण्यउद्गतः (६) ॥
 आलपति मम देहि कण्ठकं तन्निशम्य वचनं तदन्तरं ।
 तुभ्यप्रेक्षेमि शयानसुप्तिकमुच्चैर्घोषं अज्ज तत्र मुञ्चयी (७) ॥
 उत्थि गोपि अयु याति ते प्रियो देवता वचनं तं निरोधयी ।

१ “मह्यं” मम । “छन्दा” हे च्छन्दक । “निधिं” निधिं । “नेत्र उद्धृतं” नेत्रं उद्धृतं । “दद” ददस्व । “छन्दा” हे च्छन्दक । “नित्यवर्त्तिता” नित्यानुवर्त्तिता ॥

२ “तानपि” तावपि । “जह्वित्व” जह्वित्वा । “निर्गतु” निर्गतः । “इमं” इमां । “इत्थिकामरतिं” स्त्रीकामरतिं । “सन्निभो अनित्यः” सन्निभोऽनित्यः ॥

३ “दृष्टिविपर्ययास” दृष्टिविपर्ययासात् । “काश्चित्” किञ्चित् ॥

४ “सखा” हे सखे । “परिपूर्यतां” परिपूर्यतां । “बुद्धित्व” बुद्ध्वा ॥

५ “गोपिकाय” गोपायाः । “श्रुण्वैनां” श्रुण्वत्वा ॥

६ “शृणोहि” शृणु । “रात्रिये” रात्र्याः । “यामि” यामे । “सो” सः ॥

७ “मम” मह्यं । “तुभ्य प्रेक्षेमि” तां पश्यामि । “शयानसुप्तिकं” शयने सुप्तां । “अज्ज” अहं । “मुञ्चयी” अमुञ्चं ॥

एका इस्ति न कापि विबुध्यते चोद्यमानः समलङ्कारिखना (१) ॥
 अश्वराजं ददमी नरोत्तमे कण्ठको हि पति उग्रतेजसां ।
 क्रोशमात्रं स्वरं तस्य गच्छति नो कश्चिच्छृणुते पुरोत्तमे (२) ॥
 देवताभिः ओस्त्रापनं कृतं स्वर्णरूपमणिकोटिता मही ।
 कण्ठकस्य चरणैः पराहता सो रणी मधुरभीमशोभनो (३) ॥
 नो च केचिच्छृणुवन्ति मानुषाः पुष्य युक्तं अभूत्तस्मिन् अन्तरे ।
 चन्द्रज्योतिषं नभे प्रतिस्थिताः देवकोटि गगणे कृताञ्जली (४) ॥
 आनमन्त शिरसाऽभिवदिषु यत्तराक्षसगणैरुपस्थिताः ।
 लोकपालाः चतुरो महर्द्धिकाः कण्ठकस्य चरणं करे न्यसी
 पद्मकेशर (५) ॥

विशुद्धनिर्मलं सो च पुण्यतेज उद्गतो आरुह्य कुमुदवर्षिकोपमं ।
 षड्विकारधरणी प्रकम्पिता बुद्धक्षेत्रं स्फुटाभनिर्मलाः (६) ॥
 शक्रो देवगुरुः शचीपतिः स्वाम द्दारांश्च विवरी तदन्तरे ।

१ “उत्ति” उत्तिष्ठ । “अयु” एष । “याति” गच्छति । “प्रियो” प्रियः । “निरो-
 धयो” न्यस्तम् । “इस्ति” स्त्री । “समलङ्कारिखना” समलङ्कृत्य ॥

२ “ददमि” ददामि । “नरोत्तमै” नरोत्तमाय । “पति” पतिः । क्रोशमात्रं
 क्रोशमात्रं । “स्वरं” स्वरः ॥

३ “ओस्त्रापनं” प्रस्त्रापनं । “सो रणी” सोऽरण्यम् ॥

४ “शृणुवन्ति” शृण्वन्ति । “पुष्य युक्तं” पुष्यः युक्तं उदितः इत्यर्थः । “चन्द्रज्यो-
 तिषं” चन्द्रज्योतीषि । “नभे” नभसि । “प्रतिस्थिता” प्रतिष्ठितानि । “देवकोटी”
 देवकोटयः । “कृताञ्जली” कृताञ्जलयः ॥

५ “आनमन्त” प्रणमन्तः । “अभिवदिषु” अभ्यवादिषुः अपूजयन् इत्यर्थः । “चरणं”
 चरणान् । “न्यसी” निदधुः । “पद्मकेशर” पद्मकेशरान् ॥

६ “विशुद्धनिर्मलं” विशुद्धनिर्मलान् । “सो च” स च । “पुण्यतेज” पुण्यशत-
 तेजो वा पाठः । “आरुहि” आरोहत् । “बुद्धक्षेत्रं” बुद्धक्षेत्राणि । “स्फुटाभनिर्मलाः”
 स्फुटाभनिर्मलानि ।

देवकोटिनिधुतैः पुरस्कृतः सोऽव्रजो अमरनागपूजितः (१) ॥
 संज्ञामात्र इह जाति कण्ठको लोकनाथं वहति नभोऽन्तरे ।
 देवदानवगणाः सद्न्द्रिका ये वहन्ति सुगतस्य गच्छतः (२) ॥
 अप्सराः कुशलगीतवादिते बोधिसत्त्वगुणभाषमानिकाः ।
 कण्ठकस्य बल ते ददन्तिकाः मुञ्चि घोष मधुरं मनोरमं (३) ॥
 कण्ठको वहति लोकनाथकं शीघ्रशीघ्रमजनेहि खेदतां ।
 नास्ति ते भयमपायदुर्गतिं लोकनाथमभिधारयित्वना (४) ॥
 एकमेकमभिनन्दते शूरो वाहनस्मि अह लोकनाथकै ।
 नो च किञ्चिदिह देवेषु विद्यते देवकोटिचरणैर्न मर्द्दितं (५) ॥
 पश्य कण्ठक नभोऽन्तरे द्रुमं मार्गं संस्थितु विचित्रशोभनं ।
 रत्नवेदिकविचित्रमण्डितं दिव्यसारवरगन्धधूपितं (६) ॥
 एन कण्ठक शुभेन कर्मणा स्त्रायस्तिंशद्भवे सुनिर्मिते ।
 अप्सरैः परिवृतः पुरस्कृतो दिव्यकामरतिभी रमिष्यसि (७) ॥
 साधु गोपि मा खलु भूय रोदिहि तुष्टु भोहि परमप्रहर्षिता ।
 द्रक्ष्यसे नचिरतो नरोत्तमं बोधिप्राप्तं अप्सरैः पुरस्कृतं (८) ॥

१ “स्वाम” स्वयं । “विवरौ” व्यष्टौ । “सोऽव्रजो” सोऽव्रजत् ॥

२ “संज्ञामात्रं” संज्ञामात्रं । “जाति” याति गच्छति । “स इन्द्रिकाः” सेन्द्रकाः ।
 “सुगतस्य गच्छतः” गच्छन्तं सुगत ॥

३ “अप्सराः” अप्सरसः । “बल” बलं । “ते” ताः । “मुञ्चि” अमुञ्चन् । “घोष”
 घोषः । “ददन्तिकाः” ददत्यः ॥

४ “वहति” वह । “अजनेहि” मा जनय । “अपायदुर्गतिं” अपायदुर्गतिः ।
 लोकनाथं अभिष्टुत्य स्थितस्य ते भयं अपायेन सह दुर्गतिश्च नास्तीत्यर्थः ॥

५ “एकमेकं” प्रत्येकं । “शूरो” शूरः । “वाहनस्मि” वाहनोऽस्मि । “अह” अहं ॥

६ “मार्गं संस्थितु” मार्गं संस्थितं ॥

७ “एन” एतेन । “अप्सरैः” अप्सरोभिः । “रमिष्यसि” रंक्ष्यसे ॥

८ “साधु” हे साध्वि । “भूय” भूयः । “रोदिहि” रुदिहि । “तुष्टु” तुष्टा । “भोहि” भव ॥

ये नराः सुकृतकर्मकारकास्ते न गोपि सद रोदितव्यकाः ।
 मो च पुण्यशततेजउद्गतो हर्षितव्य न सं रोदितव्यकः (१) ॥
 सप्तरात्रिभणमानु गोपिके मो वियूह नपि शक्य ज्ञेपितुं ।
 यो वियूह अभूत्तत्र पार्थिवे निष्क्रमन्ति नरदेवपूजिते (२) ॥
 लोभ तुभ्य परमा अचिन्तिया यत्पुपस्थितु जगे हितङ्करो ।
 मच्च मञ्जि स्वकमेव वर्त्तते त्वं हि भेष्यसि यथानरोत्तम (३) इति ॥
 इति अभिनिष्क्रमणपरिवर्त्तो नाम पञ्चदशः ॥ १५ ॥

षडशाध्यायप्रारम्भः ॥

एवं खलु भिक्षवः च्छन्दको बोधिसत्त्वाधिष्ठानेन राज्ञः
 शुद्धोदनस्य गोपायाः शाक्यकन्यायाश्च सर्वस्य चान्तःपुरस्य
 सर्वस्य च शाक्यगणस्य शोकविनोदनकथामकार्षीत् ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वा लुब्धकरूपाय देवपुत्राय का-
 शिकानि वस्त्राणि दत्त्वा तस्य सकाशात् काषायाणि वस्त्राणि
 गृहीत्वा स्वयमेवं प्रव्रज्यां लोकानुवर्त्तनामुपादाय सत्त्वानुक-
 म्पायै सत्त्वपरिपाचनार्थं ॥

अथ बोधिसत्त्वा येनैव शाक्या ब्राह्मण्या आश्रमस्तेनोपसङ्गा-

१ “सद” सदा । “मो च” स च । “हर्षितव्य” हर्षितव्यः । “न सं रोदितव्यकः”
 न शोचितव्यः ।

२ “सप्तरात्रिभणमानु” सप्तरात्रिं भणमानेन । “मो वियूह” स व्यूहः । “नपि”
 नापि । “शक्य” शक्यः । “ज्ञेपितुं” ज्ञापयितुं । “वियूह” व्यूहः । “निष्क्रामन्ति”
 निष्क्रामन्ति ॥

३ “लोभ तुभ्य” लुब्धक्य त्वया । “अचिन्तिया” अचिन्तनीया शान्तिरिति शेषः ।
 “यत्पुपस्थितु” यत्पुपस्थितः । “जगे” जगति । “हितङ्करो” हितकरः । “मच्च” मम ।
 “मञ्जि” ज्ञानं । “भेष्यसि” भविष्यसि ।

मत्(१) ॥ सौ बोधिसत्त्वं वासेनं भक्तेन चोपनिमन्त्रयते स्म ॥ ततो बोधिसत्त्वः पद्मायाः ब्राह्मण्या आश्रमं गच्छति स्म ॥ तथाऽपि बोधिसत्त्वो वासेन भक्तेन चोपनिमन्त्रितोऽभूत् ॥ ततो रैवतस्य ब्रह्मर्षेराश्रममगमत् ॥ असावपि बोधिसत्त्वं तथैवोपनिमन्त्रयते स्म ॥ तथैव राजकोऽपि त्रिमदण्डिकपुत्रो(२) बोधिसत्त्वम्पनिमन्त्रयते स्म ॥ इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वोऽनुपूर्व्वेण वैशालीं महानगरीमनुप्राप्तोऽभूत् ॥

तेन खलु पुनः समयेनाऽऽराडः कालामो (३) वैशालीमुपनिवृत्त्य प्रतिवसति स्म । मद्दता आवकसङ्गेन सार्द्धं त्रिभिः शिष्यशतैः ॥ स शिष्येभ्यः आकिञ्चन्यायतनसद्व्रतायै (४) धर्म्मं देशयति स्म ॥ स बोधिसत्त्वं दूरत एवागच्छन्तं दृष्ट्वाऽऽश्चर्य्यप्राप्तः शिष्यानामन्त्रयते स्म ॥ पश्यत पश्यत भो रूपमस्मेति ॥

तेऽब्रुवन् । एवं ह्येतं पश्यामः । एनमतिविस्मयनीयं ॥

ततोऽहं भिक्षवो येनाराडः कालामस्तेनोपसङ्गमाराधं कालाममेतदवोचत् (५) ॥ चरेयमहं भो आराडे कालामे ब्रह्मचर्य्यं ॥ सोऽवोचत् । चर भो गौतम तथा रूपे धर्म्माख्याने यस्मिन् सार्द्धं कुलपुत्रोऽल्पकच्छ्रेणाज्ञामाराधयति ॥

तस्य मे भिक्षवः एतदभूत् । अस्ति मे च्छन्दः । अस्ति

१ “उपसङ्क्रामत्” उपसमक्रामत् ॥

२ त्रिमदण्डिक वा पाठः ॥

३ आराडः कारामो वा पाठः ॥

४ आकिञ्चन्याऽऽयतनसद्व्रतार्थं ॥

५ “अवोचत्” अवोचं ॥

वीर्यं । अस्ति, स्रतिः । अस्ति समाधिः । अस्ति प्रज्ञा यन्त्वह-
मेकोऽप्रमत्तः आतापी व्यपकृष्टो विहरेयं । तस्यैव धर्मस्य प्राप्तये
साक्षात्क्रियायै ॥ अथ खल्वहं भिक्षुवो एकोऽप्रमत्तः आतापी
व्यपकृष्टो विहरन्त्वल्पकृच्छ्रेणैवं तं धर्मं अध्यगच्छं साक्षादकार्षं ॥

अथ खल्वहं भिक्षुवो येनाराडः कालामस्तेनोपमङ्गम्यैतद-
वोचत् (१) । एतावद्भोः (२) त्वयाऽऽराड धर्मीऽधिगतः साक्षात्कृतः ॥

सोऽवोचत् । एवमेतद्भो गौतम ॥

तमहमवोचत् (३) । मयापि भो एष धर्मः साक्षात्कृतो-
ऽधिगतः ॥

सोऽवोचत् । तेन हि भो गौतम यदहं धर्मं जानामि भ-
वानपि तं जानाति यं भवान् जानाति अहमपि तं जानामि ॥
तेन ह्यावामुभावपोमं शिष्यगणं परिहारावः (४) ॥

इति हि भिक्षुवोऽऽराडः कालामः परमया पूजया मां पूज-
यति स्म ॥ अन्तेवासिषु च मां समानार्थतया स्थापयति स्म ॥

तस्य मे भिक्षुव एतदभूत् । अयं खल्वाराडस्य धर्मी न निर्या-
णिको न निर्याति ॥ तत् कतरस्य सम्यक् दुःखक्षयाय यन्त्वह-
मुत्तरे पर्येषमाणश्चरेयं ॥ अथ खल्वहं भिक्षुवो यथाभिरामं
वैशाल्यां विहृत्य मगधेषु च प्रक्रान्तोऽभूत् (५) ॥ सोऽहं मगधेषु

१ “अवोचत्” अवोचम् ॥

२ “एतावत्” एतावन् ॥

३ “अवोचत्” अवोचम् ॥

४ “परिहारावः” शिष्याव इत्यर्थः

५ “अभूत्” अभवं ॥

चर्यां चरन् ॥ येन मागधकानां राजगृहं नगरं तदनुसृतो येन
च पाण्डवः पर्वतराजस्तेनोपसङ्क्रान्तोऽभूव ॥ तत्राहं पाण्डव-
पर्वतराजपार्थं व्याहार्षं ॥ एकाक्यद्वितीयोऽनेकैर्देवकोटिनियुत-
शतसहस्रैः संरक्षितः ॥

ततोऽहं काल्यमेव सन्निवास्य पाञ्चचीवरमादाय तप्तोदे-
द्वारेण (१) राजगृहं महानगरं पिण्डाय प्राविचत् (२) ।
प्रासादिकेनाभिक्रान्तेन प्रतिक्रान्तव्यवलोकितेन सम्मिञ्जितेन
प्रसारितेन प्रासादिकेन सङ्घाटोपटपाञ्चचीवरधारणेनाविचित्रै-
रिन्द्रियैर्वह्निर्गतेन मानसेन निर्मितवत्तैलपाञ्चधरवद्युगमात्रं
पश्यन् ॥ तत्र मां राजगृहका मनुष्याः दृष्ट्वा विस्मिता अभूवन्
किंस्विदयं ब्रह्मा भविष्यति शक्रो देवानामिन्द्र आहोस्विदैश्रवण
आहोस्वित् किञ्चित् गिरिदैवतं ॥

तद्देदमुच्यते ।

अथ विमलधरो ह्यनन्ततेजाः
स्वयमिह प्रव्रजियान् बोधिसत्त्वः ।
शान्तमनु दान्त ईर्यवन्तो
विहरति पाण्डवशैलराजपार्थे (३) ॥
रजनि विनिर्गतुं ज्ञात्वा बोधिसत्त्वः
परमसुदर्शनीयं निवासयित्वा ।

१ “ततपोत” “तपोत” द्वारेणेति कुत्रचिदग्रन्थे दृश्यते । चतुर्थसङ्ख्यके पुस्तके
द्वारस्य नाम न दृश्यते ॥

२ “प्राविचत्” प्राविचं ॥

३ “प्रव्रजियान्” प्रव्रजन् । “शान्तमनु” शान्तमनाः । “ईर्यवन्तो” ईर्यावान् ॥

पात्रं प्रतिग्रहीय स्थिरमानमेन
 प्रविशति राजगृहं सपिण्डपात्रं (१) ॥
 कनकमिव सुधातुजातरूपं
 कवचितु लक्षणत्रिंशताद्वितिश्च ।
 नरगणं तथ नारिं प्रेक्षमाणौ
 न च भवत क्वचित्तृप्तिर्दर्शनेन (२) ॥
 वीथिं रचितं रत्नवस्त्रधार्यैः
 अवशिरियां जनुं याति पृष्ठतोऽस्य ।
 को नु अयुः अदृष्टपूर्वसत्त्वो
 यस्य प्रभां पुरं विभाति सर्व्वं (३) ॥
 उपरिस्थिद्वयं नारीणां सहस्राः
 तथ सिंहरि तथैव वातयाने ।
 रथ्यं भरितं गेहं शून्यं कृत्वा
 नरवरं प्रेक्षिषु ते अनन्यकामा (४) ॥
 न च भूय क्रयविक्रयं करोति
 न च पुनः सौण्डं पिवन्ति पानं ।

१ “रजनि” रजनी । “विनिर्गतु” विनिर्गता । “ज्ञात्वा” ज्ञात्वा । “निवास-
 यित्वा” निवास्य परिधाय इत्यर्थः । “पात्रं” पात्रं । “प्रतिग्रहीय” प्रतिगृह्य ॥

२ “कवचितु” कवचितं । “लक्षणत्रिंशताद्वितिश्च” द्वाविंशत्यक्षरैः । “नरगणं”
 नरगणः । “तथ” तथा । “नारि” नारी । “भवत” भवतः । “तृप्ति” तृप्तिः ॥

३ “वीथि” वीथी । “रचितं” रचिता । “रत्नवस्त्रधार्यैः” रत्नवस्त्रधारणैः ॥
 “अवशिरिया” अवनतशीर्षा । “जनु” जनः । “अयु” अयं । “विभाति” विभा-
 पयति ॥

४ “उपरिस्थिद्वयं” उपरि स्थित्वा । “तथ” तथा । “रथ्यं” रथ्यं । “भरितं”
 भरितं । “शून्यं” शून्यं । “नरवरं” नरवरं । “प्रेक्षिषु” दृश्यः ॥

न च गृही^१ न च विथीये रंमन्ते
 पुरुषवरस्य निरीक्षमाण^२ रूपं (१) ॥
 पुरुष त्वरित्व गच्छित्व राजगेहं
 अवचिषु राज स विम्बिसार तुष्टः ।
 देव परम तुभ्य लब्ध लाभा
 स्वयमिह ब्रह्म पुरे चरोति पिण्डं (२) ॥
 केचित् अवचि शक्र देवराजो
 अपरि भणन्ति सुयाम देवपुत्रः ।
 तथाऽपि सन्तुषितनिर्मितश्चाप्य-
 परि भणन्ति सुनिर्मितिषु देवः (३) ॥
 केचित् पुनर्भणन्ति चन्द्रसूर्यौ
 तथापि च राजर्बलिश्च वेमचित्री ।
 केचित् पुनर्भणन्ति वाचमेवं
 अयु मो पाण्डवशैलराजवामो (४) ॥
 वचनमिमु अणित्वा पार्थिवोऽसौ
 परम उदयमनाः स्थितो गवाक्षे ।

१ “भूय” भूयः । “क्रयविक्रय” क्रयविक्रयं । “शैण्ड” शैण्डः मद्यपाः । “विथीये”
 विथिकाः पथिकाः । “निरीक्षमाण” निरीक्षमाणः ॥

२ “पुरुष” कश्चित् पुरुषः । “त्वरित्व” त्वरां कृत्वा । “गच्छित्व” गत्वा । “अव-
 चिषु” अवोचत् । “राज” राजानं । “विम्बिसार” विम्बिसारं । “विम्बिसार” वा
 पाठः । “परम” परमाः । “तुभ्य” त्वया । “लब्ध” लब्धाः । “लाभा” लाभाः ।
 “चरोति” चरति ॥

३ “अवचि” अवोचन् । “शक्र” शक्रः । “सुयाम” सुयामः । “अपरि” अपरे ॥

४ “अयु” अयं ॥

प्रेक्षति वरमत्वबोधिसत्त्वं
 ज्वलतु शिरीय सुधातुकाञ्चनं वा (१) ॥
 पिण्डं ददिय राजविम्बसारः
 पुरुषमवोचन्निरीच क प्रयाति ।
 दृष्ट्वा गिरिवरं स गच्छमानः
 अवचिषु देव गतः स शैलपार्श्वे (२) ॥
 रजनि विनिर्गतु ज्ञात्व विम्बसारो
 महतिजनैः परिवारितो नरेन्द्रः ।
 उपगमि पाण्डवशैलराजमूले
 शिरीय ज्वलन्तु तमदृशति शैलं (३) ॥
 धरणि व्रजित यानि ओरुहित्वा
 परमसुगौरव प्रेक्षि बोधिसत्त्वं ।
 मेरुरिव यथा ह्यकम्पमानो
 न्यसिय दृणानि निषण्ण स्वस्तिके नरेन्द्रः (४) ॥
 शिरसि चरण वन्दयित्वा राजा
 विविधकथा समुदाहरित्वाऽवोचत् ।

१ “इमु” इदं । “शुणित्वा” श्रुत्वा । “ज्वलतु” ज्वलत् । “शिरीय” श्रेष्ठं ॥

२ “दादिय” दत्त्वा । “राज” राजा । “निरीच” निरीक्षत् । “गच्छमानः” गच्छन् । “अवचिषु” अवोचत् ॥

३ “रजनि” रजनीं । “विनिर्गतु” विनिर्गतां । “ज्ञात्व” ज्ञात्वा । “उपगमि” उपगमत् । “शिरीय” श्रेष्ठं । “ज्वलन्तु” ज्वलन्तं । “अदृशति” अदृशत् ॥

४ “धरणि” धरणां । “व्रजित” गतः । “यानि” यानात् । “ओरुहित्वा” अवरोह्य । “परमसुगौरव” परमसुगौरवं । “प्रेक्षि” प्रेक्षित्वा । “न्यसिय” न्यस्य । “निषण्ण” निषण्णः ॥

ददमि तव उपार्द्धं सर्व्वराज्या-
 द्रम इह कामगुणैरहं च पिण्डं (१) ॥
 प्रभणति गिरि बोधिमत्त्वः स्रक्ष्णं
 धरणिपते चिरमायु पालयस्व ।
 अहमपि प्रविजह्य राज्यमिष्टं
 प्रव्रजितो निरपेक्षि शान्तिहेतोः (२) ॥
 दहरतरुणयौवनैरुपेतः
 शुभतनुवर्णनिभोऽसि वेगप्राप्तः ।
 विपुलधन प्रतीच्छ नारिसङ्घं
 तु इह मम राज्य वसाहि भुङ्क्ष्व कामान् (३) ॥
 परमप्रमुदितोऽस्मि दर्शनात्ते
 अवचिषु स मागधराज बोधिमत्त्वं ।
 भव हि मम सहायु सर्व्वराज्यं
 अज्ज तव दास्ये प्रभूतं भुङ्क्ष्व कामान् (४) ॥
 मा च पुनर्वने वसाहि ब्रूत्ये
 मा भूय तणेषु वसाहि भूमिवासं ।
 परमसुकुमार तुभ्य कायः

१ “शिरसि” शिरसा । “विविधकथा” विविधकथां । “समुदाहरित्वा” समु-
 दाहृत्य । “ददमि” ददामि । “उपार्द्धं” उपार्द्धं ॥

२ “गिरि” गिरं । “चिरमायु” चिरमायुः सर्व्वकालमित्यर्थः । “प्रविजह्य”
 प्रविहाय । “निरपेक्षि” निरपेक्षः ॥

३ “विपुलधन” विपुलधनं । “राज्य” राज्ये । “वसाहि” वस ॥

४ “मागधराज” मागधराजः । “सहायु” सहायः । “अज्ज” अहं ॥

इह मम राज्ञ्य वसाहि भुङ्क्ष्व कामान् (१) ॥

प्रभणति गिरि बोधिसत्त्वः सत्त्वं ।

अकुटिलप्रेमणीयां हितानुकम्पो ।

स्वस्ति धरणीपाल तेस्तु नित्यं

न च अहं कामगुणेभिरर्थिकोस्मि (२) ॥

कामं विषयमा अनन्तदोषा

नरके प्रपातन प्रेततिर्यग्गोनौ ।

विदुभिर्विगर्हिता चाप्यनार्यकामाः

जडित मया यथ पक्वखेटपिण्डं (३) ॥

काम द्रुमफला यथा पतन्ति

यथा इव अभ्र बलाहका व्रजन्ति ।

अध्रुव चपलगामिमारुतं वा

विकिरण सर्वशुभस्य वञ्चनीयाः (४) ॥

काममलभमाना दहन्ते तथाऽपि

लब्धा न तप्ति विन्दयन्ति ।

यदा पुरे अवशस्य तज्जयन्ते

१ “वसाहि” वस । “भूयु” भूयः । “वसाहि” वस । “परमसुकुमार” परमसुकुमारः । “तुभ्य” तव । “राज्ञ्य” राज्ये । “वसाहि” वस ॥

२ “गिरि” गिरं । “गुणेश्वरः” गुणैः ॥

३ “कामं” कामाः । “प्रपातन” प्रपातनाः । “विदुभिः” विद्वद्भिः । “विगर्हिता” विगर्हिताः । “जडित” त्यक्ताः । “यथ” यथा ॥

४ “काम” कामा । “द्रुमफला” द्रुमफलानि । “अभ्र” अभ्रे । “अध्रुव” अध्रुवं । “विकिरण” विच्छेपकाः । “वञ्चनीयाः” वञ्चका ॥

तद् दुःखं जनेन्ति घोरकामाः (१) ॥

काम धरणीपाल ये च दिव्याः

तथ अपि मानुष काम ये प्रणीताः ।

एकं नरं लभेति सर्व्वकामां

न च सो ढप्तिं लभेत भूय एषः (२) ॥

ये तु धरणीपाल शान्तदान्ताः

आर्यानाश्रवधर्मपूर्णसञ्ज्ञाः (?) ।

प्रज्ञविदुष तप्त ते सुतप्ताः

न च पुन कामगुणेषु काचित्तृप्तिः (३) ॥

काम धरणीपाल सेवमाना

पुरिमनु न विद्यातिकोटिसंस्कृतस्य ।

लवणजलं यथा हि नरं पित्वा

भूय तेषु वर्द्धति कामसेवमाने (४) ॥

अपि च धरणीपाल पश्य कायं

अध्रुवमसारकु दुःखयन्त्रमेतत् ।

नवभिर्त्रणमुखैः सदा श्रवन्तं

१ “ढप्ति” ढप्तिं । “विन्दयन्ति” प्राप्नुवन्ति । “तत्” ते । “तद्” तदा । “दुःखं” दुःखं । “जनेन्ति” जनयन्ति ॥

२ “काम” कामाः । “तथ” तथा । “मानुष” मानुषाः । “काम” कामाः । “एक” एकः । “नर” नरः । “लभेति” लभते । “सो ढप्ति” स ढप्तिं ॥

३ “प्रज्ञविदुष” प्रज्ञाविद्वांसः । “तप्त” तप्ताः । “पुन” पुनः ॥

४ “काम” कामा । “सेवमाना” सेवमानाः । “पुरिमनु” मनःपूरकाः । “लवण-जलं” लवलजलं । “नरो” नरः । “भूय” भूयः । “तेषु” तेषु । “वर्द्धति” वर्द्धयति ॥

न मम नररधिप कामच्छन्दरागः (१) ॥

अहमपि विपुलान् विजह्य कामान्
तथाऽपि च इत्स्मिहसहस्रान् दर्शनीयान् ।

अनभिरनुभवेषु निर्गतोऽहं

परमशिवां वर बोधि प्राप्तुकामः (२) ॥

राजा प्राह ॥

कतमदिशं कुतो गतोऽसि भिक्षो

क्व च तव जन्म क्व ते पिता क्व माता ।

क्षत्रिय अथ ब्राह्मणोऽथ वा राजा

परिकथ्य भिक्षुय दीनभारसञ्ज्ञा (३) ॥

बोधिसत्त्व आह ॥

अनेति धरणीपाल शाकियानां

कपिलपुरं परमं सुच्छद्धिस्फीतं ।

पितु मम शुद्धोदनेति नाम्ना

सुतु अज्ज प्रव्रजितो गुणाभिलाषी (४) ॥

राजा आह ॥

साधु तव सुदृष्टदर्शनं ते यत्तु

तव जन्म वयं पितस्य शिष्याः ।

१ “असारकु” असारकं ॥

२ “विजह्य” विहाय । “इत्स्मि” स्त्री । “अनभिरनुभवेषु” अभिरनुभवैः । “वर-
बोधि” वरबोधिं ॥

३ “कतमदिशं” कतमां दिशं । “क्षत्रिय” क्षत्रियः । “परिकथ्य” परिकथय ।
“भिक्षुय” भिक्षुकः ॥

४ “अनेति” शृणु इति । “पितु” पिता । “सुतु” सुतः । “अज्ज” अहं ॥

अपि च मम क्षमस्व आश्रयेन
अयमपि निमन्त्रितुकाम वीतरागः (१) ॥

यदि त्वय अनुप्राप्तु भोति बोधिः
तद मम सेति भोति धर्मं स्वामिन् ।

अपि च मम पुरा सुलब्ध लाभा
मम विजिते वससीह यत् स्वयम्भो (२) ॥

पुनरपि चरणानि वन्दयित्वा
कृत्वा प्रदक्षिणु गौरवेण राजा ।

स्वकजनपरिवारितो नरेन्द्रः

पुनरपि राजगृहमनुप्रविष्टः (३) ॥

मगधपुरी प्रवेशि लोकनाथो
विहरिय शान्तमना यथाभिप्रायम् ।

अर्थं करिये देवमानुषाणा-

मुपगतु तीर निरञ्जना नरेन्द्रः (४) ॥

इति ललितविस्तारे धिम्बसारोपसङ्क्रमपरिवर्त्तो नाम
षोडशः ॥ १६ ॥

१ “वयं पितस्य” वयं पितुः वयमपि तस्य इति वा । “निमन्त्रितुकाम” निमन्त्रितुकामो ॥

२ “त्वय” त्वया “अनुप्राप्तु” अनुप्राप्तो “भोति” भवति “तद” तदा “सेति” स इति स एवेत्यर्थः । “भोति” भवति “धर्मं धर्मः” “मम” मया “सुलब्ध” सुलब्धाः ॥

३ “चरणानि” चरणान् “वन्दयित्वा” वन्दित्वा “प्रदक्षिणु” प्रदक्षिणं ॥

४ “प्रवेशि” प्रविश्य । “विहरिय” विहृत्य “अर्थं करिये” अर्थं कृत्वा “उपगतु” उपगतः । “तीर निरञ्जना” तीरे निरञ्जनाया इत्यर्थः ॥

सप्तदशाध्यायप्रारम्भः

तेन खलु पुनर्भिक्षवः समयेन रुद्रको नाम रामपुत्रो
 राजगृहं नाम महानगरमुपनिःसृत्य विहरति स्म । महता
 शिष्यगणेन सार्द्धं सप्तभिः शिष्यशतैः ॥ स तेभ्यो नैवसञ्ज्ञाना-
 सञ्ज्ञायतनसहव्रतायै धर्म्मं देशयति स्म ॥ अद्राक्षीत् खल्वपि
 भिक्षवो बोधिसत्त्वो रुद्रकं रामपुत्रं सङ्गेगणिनङ्गणाचार्यं ज्ञात-
 मभीक्षितं बहुपूजितं पण्डितजनसम्मतम् ॥ दृष्ट्वा चास्यैतदभूत् ।
 अयं खल्वपि रुद्रको रामपुत्रः सङ्गेगणिनङ्गणाचार्यो ज्ञातो-
 ऽभीक्षितो बहुजनपूजितः पण्डितसम्मतः स चेदहमस्यान्तिक-
 मुपसङ्क्रम्य व्रततपमारभेयं (१) ॥ नैष ममान्तिके विशिष्टसञ्ज्ञो
 भवेत् । नापि प्रत्यक्षज्ञानेन (२) ज्ञातो भवेत् । यानातिसंस्कृतानां
 साश्रवानां सोपादानानां ध्यानसमाधिसमापत्तीनां दोषो
 दत्तो भवेत् ॥ यन्त्वहं तथारूपमुपादाय उपसन्दर्शयेयम् । येनैते
 च प्रत्यक्षा भवेयुः ॥ ध्यानगोचराणां च समापत्त्यालम्बनानां
 लौकिकसमाधीनामनिःशरणदर्शिता (३) भवेत् ॥ यन्त्वहं रुद्र-
 कस्य रामपुत्रस्य सकाशमुपसङ्क्रम्य स्वसमाधिगुणविशेषोद्भावनार्थं
 शिष्यत्वमभुङ्गम्य संस्कृतसमाधीनामसारतामुपदर्शयेयम् ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्व इदमर्थवशमधिकृत्य येन
 रुद्रको रामपुत्रस्तेनोपसङ्क्रामत् (४) ॥ उपसङ्क्रम्य रुद्रकरामपुत्र-

१ "व्रततपमारभेयं" व्रततपमारभेयम् ॥

२ "प्रत्यक्षज्ञानेन" । "इ सङ्ख्यके पुलके बोधिप्रत्यक्षज्ञानेन" इति पाठो वर्तते ॥

३ "मानःशरण दर्शिता" मनिःशरण दर्शितम् ॥

४ "उपसङ्क्रामत्" उपसमक्रामत् ।

मेतद्वोचत् । कस्ते मार्षं शास्तां कस्य वा धर्मं देशितमाजानामि ॥
इत्येवमुक्ते रुद्रको रामपुत्रो बोधिसत्त्वमेवमाह । न मे
मार्षं कश्चिच्छास्ता । अपि तु खलु पुनः स्वयमेव मयेदं सम्य-
गधिगतम् ॥

बोधिसत्त्व आह । किं भवताऽधिगतम् ॥

आह । नैवसञ्ज्ञानासञ्ज्ञायतनसमापत्तेर्मार्गः ॥

बोधिसत्त्व आह । वयं लभेमहि भवतः सकाशादववादा-
नुशासनीयस्य समाधेर्मार्गम् ॥

महावाढमस्त्विति यावद्वृत्तोववादोऽभूत् ।

ततो बोधिसत्त्व एकान्तं गत्वा पर्यङ्कमारुह्योपविशति स्म ॥
समनन्तरोपविष्टस्य च बोधिसत्त्वस्य पुण्यविशेषेण ज्ञानविशेषेण
पूर्वसुचरितचर्याफलविशेषेण सर्वसमाधिपरिचयविशेषेण च
ध्यानप्रमुखानि सर्वाणि लौकिकानि लोकोत्तराणि समाप-
त्तिशतान्यामुखीभवन्ति स्म साकाराणि सादेशानि यथापि त-
च्चित्तवशवर्त्तित्वात् ॥ अथ च बोधिसत्त्वः स्मृतः सम्प्रजानन्
उत्थायासनाद्येन रुद्रको रामपुत्रस्तेनोपसङ्क्रामत्(१) । उपसङ्क्रम्य
रुद्रकं रामपुत्रमेवमाह । अस्यन्योऽपि मार्षं कश्चिदुत्तरे नैव-
सञ्ज्ञानासञ्ज्ञायतनसमापत्तेर्मार्गः ॥

सोऽब्रवीत् । नास्तीति ॥

ततो बोधिसत्त्वस्यैतदभवत् । न खलु रुद्रकस्यैवास्ति अद्भु-
तवीर्यं स्मृतिः समाधिः प्रज्ञा । ममाप्यस्ति अद्भुतवीर्यं स्मृतिः

समाधिः प्रज्ञा ॥ अथ बोधिसत्त्वो रुद्रकं रामपुत्रमेवमाह ।
मयाप्येष मार्ष धर्मोऽधिगतो यत्र त्वत्स्त्रियातः ॥

सोऽवोचत् । तेन ह्यागच्छ त्वं चाहृष्ट्येवं गणं परिहरावः (१) ॥

समानार्थं च बोधिसत्त्वं स्थापयति स्म आचार्यस्थाने च ॥

बोधिसत्त्वं आह ॥ नैष मार्ष मार्गो निर्विदे न विरागाय
न विरोधाय नोपशमनाय नाभिज्ञायै न सम्बोधाय न अमणाय
न ब्राह्मणाय न निर्वाणाय संवर्त्तते ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो रुद्रकस्य रामपुत्रस्य सशिष्य-
स्यावर्जनीकृत्य यावदलमिति कृत्वा प्रक्रामत् (२) । अलं ममा-
नेनेति ॥

तेन खलु पुनः समयेन पञ्चका भद्रवर्गीया रुद्रके राम-
पुत्रे ब्रह्मचर्यं चरन्ति स्म ॥ तेषामेतदभूत् । यस्य खलु
वयमर्थाय दीर्घरात्रं घटामहे उद्युक्तामहे (३) न च शकुमोऽन्तं
वा पर्यन्तं साधिगन्तुं तच्छ्रमणेन गौतमेनाल्पकृच्छ्रेणाधिगतं
साक्षात्कृतं तच्चास्य न रोचते ॥ अथ चोत्तरि (४) पर्येषते
निःसंशयमेष शास्ता लोके भविष्यति । यच्चैष साक्षात्करिष्यति ।
तदस्मभ्यं संविभक्ष्यतीति ॥ एवं विमृश्य पञ्चका भद्रवर्गीया
रुद्रकरामपुत्रसकाशादपक्रम्य बोधिसत्त्वसंबन्ध (५) ॥

१ “परिहरावः” शिष्यावः ॥

२ “प्रक्रामत्” प्राक्रामत् ॥

३ “उद्युक्तामहे” उद्यतामहे ॥

४ “उत्तरि” उत्तरे ॥

५ “संबन्ध” संबन्धः अवागमन् इत्यर्थः ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो यथाभिप्रेतं राजगृहं (१)
विहृत्य मगधेषु चारिकां प्राक्रामत् । सार्द्धं पञ्चकैर्भद्रवर्गीयैः ॥

तेन खलु पुनः समयेनान्तराच्च राजगृहस्थान्तराच्च गयायां
अन्यतमो गण उत्सवं करोति स्म ॥ तेन च गणेन बोधिसत्त्वो-
ऽभिनिमन्दितोऽभूत् । वासेन भक्तेन च सार्द्धं पञ्चकैर्भद्रवर्गीयैः ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वो मगधेषु चर्याञ्चरन् येन
मागधकानां गया तामनुसृत्य तामनुप्राप्तोऽभूत् ॥ तत्र खल्वपि
भिक्षवो बोधिसत्त्वः प्रहाणार्थं विहरति स्म गयाशीर्षपर्वते ॥
तत्रास्य विहरतस्त्रिंश उपमाः प्रतिभान्ति स्म अश्रुतपूर्वा अवि-
ज्ञातपूर्वाः ॥ कतमास्त्रिंशः । ये केचित्ते खल्वपि अमणब्रा-
ह्मणाः कामेभ्योऽनवकृष्टकाया विहरन्ति स्म । कामेभ्योऽनव-
कृष्टचित्ताश्च विहरन्ति स्म । याऽपि चैषां कामेषु नन्दी कामेषु
रागः कामेषु ऋन्दः कामेषु द्वेषा कामेषु पिपासा कामेषु परि-
दाहाः कामेषु अध्वसानता सा व्यवशान्ता ॥ किं चापि ते
आत्मोपक्रमिकां शरीरोपक्रमिकां दुःखां तोत्रां खरां कटु-
काममनापां वेदनां वेदयन्ते ॥ अथ तर्ह्यभव्या एव ते उत्तरि (२)
मनुष्यधर्मादलमार्थज्ञानविशेषं साक्षात्कर्तुम् ॥ तद्यथाऽपि
नाम पुरुषोऽग्न्यर्थं ज्योतिः पर्येषमाणः स आर्द्रकाष्ठमादाय
आर्द्रां चोत्तरारणीमुदके प्रक्षिप्य मग्नीयात् । अभव्योऽसावग्नि-
मुत्पादयितुं तेजः प्रादुष्कर्तुम् ॥ एवमेव इमे अमणब्राह्मणाः

१ “राजगृहं” राजगृहे ॥

२ “उत्तरि” उत्तरे ॥

कामेभ्योऽनवकृष्टकायचित्ताश्च विहरन्ति स्म । याप्येषां कामेषु नन्दी कामेषु रागः कामेषु च्छन्दः कामेषु तृष्णा कामेषु पिपासा कामेषु परिदाहः कामेषु अध्वसानता तदप्युपशान्तम् ॥ किञ्चापि ते आत्मोपक्रमिकां दुःखां तीव्रां खरां कटुकां शरीरोपतापिकां वेदनां वेदयन्ते । अथ तर्ह्यभव्या एषोत्तरि (१) मनुष्यधर्मादलमार्यज्ञानदर्शनविशेषं साक्षात्कर्तुम् । इयं बोधिसत्त्वस्य प्रथमा उपमा प्रतिभाति स्म ॥

भूयश्चास्मैतदभूत् । य इमे अमणब्राह्मणाः कामेभ्यो व्यपकृष्टकायचित्ता विहरन्ति स्म ॥ याऽपि तेषां कामेषु नन्दीति पूर्ववत् सर्व्वं कर्त्तव्यं यावत् ज्योतिःपर्य्येषत इति । स आर्द्रकाष्ठमादाय स्थले स्थापयित्वा आर्द्रां चोत्तरारणीं मथीयात् । अभव्योऽसावग्निमुत्पादयितुम् ॥ एवमेव य इमे अमणब्राह्मणा इति सर्व्वं पूर्व्ववत्कार्य्यं यावदभव्या उत्तरि (२) मनुष्यधर्मादलमार्यज्ञानदर्शनविशेषं साक्षात्कर्त्तुम् । इयं द्वितीया उपमा प्रतिभाति स्म ॥

पूर्व्वमश्रुता चाविज्ञाता च पुनरपरे य इमे अमणब्राह्मणा भवन्तः कामेभ्यो व्यपकृष्टकायचित्ता विहरन्ति । याऽपि तेषां कामेषु नन्दीति सर्व्वं पूर्व्ववत् । तदप्येषामुपशान्तम् । किञ्चापि ते आत्मोपक्रमिकां शरीरोपतापिकां दुःखां तीव्रां खरां कटुकां वेदनां वेदयन्ते । अथ खलु अभव्या एव ते उत्तरिमनुष्यधर्मादलमार्यज्ञानदर्शनविशेषं साक्षात्कर्त्तुम् ॥ तद्यथापि नामेह

१ “उत्तरि” उत्तरे ॥

२ “उत्तरि” उत्तरे एवं सर्व्वत्र ॥

स्वात्पुरुषोऽन्वर्थी ज्योतिर्गवेषी ज्योतिःपर्येषमाणः स शुष्कं का-
ष्ठमादाय शुष्कं चोत्तरारणिं स्थले प्रतिष्ठाप्य मग्नीयात् । स
भव्योऽग्निमभिनिर्वर्त्तयितुं तेजः प्राविष्कर्त्तुम् ॥ एवं य इमे
भवन्तः अमणब्राह्मणा इति सर्व्वं यावद्देदनां वेदयन्त इति ।
अथ च पुनर्भव्या एव ते उत्तरि (१) मनुष्यधर्मादलमार्यज्ञा-
नदर्शनविशेषं साक्षात्कर्त्तुम् । इयं तृतीया उपमा प्रतिभा-
तिस्म । अश्रुतपूर्वा चाविज्ञातपूर्वा च ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वस्यैतदभूत् । अहं खल्वेतर्हि
कामेभ्यो व्यपकृष्टकायो विहरामि व्यपकृष्टचित्तस्य । यापि मे
कामेषु नन्दीति सर्व्वं यावत्तदपि मे उपशान्तम् । किञ्चाप्य-
हमात्मोपक्रमिकां शरीरोपतापिकां दुःखामिति पेयालं याव-
द्देदनां वेत्ति ॥ अथ खल्वहं भव्य एवोत्तरि (२) मनुष्यधर्माद-
लमार्यज्ञानदर्शनविशेषं साक्षात्कर्त्तुम् ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो यथाभिप्रेतं गयायां विहृत्य
गयाशीर्षपर्व्वते जङ्घाविहारमनुचङ्क्रम्यमाणो येनोरुविल्वामेना-
पतियामकस्तदनुसृतस्तदनुप्राप्तोऽभूत् ॥ तत्राद्राक्षीन्नदीं नैरञ्ज-
नामच्छेदकां स्रपतीर्थ्यां प्रासादिकैश्चद्रुमगुल्मैरलङ्कृतां सम-
न्ततश्च गोचरयामाम् ॥ तत्र खल्वपि बोधिसत्त्वस्य मनोऽतीव
प्रसन्नमभूत् । समो वतायं भूमिप्रदेशो रमणीयः प्रति संलय-
नानुरूपः पर्याप्तमिदं प्रहाणार्थिककुलपुत्रस्याहञ्च प्रहाणार्थी
यन्वहमिहैव तिष्ठेयम् ॥

इति हि भिन्नवो बोधिसत्त्वस्यैतदभूत् । पञ्चकपायकालेऽह-
मिह जम्बुद्वीपेऽवतीर्णा हीनाधिमुक्तिर्वेषु सत्त्वेष्वकीर्णतीर्थवर्गेषु
नानादृष्टिप्रस्कन्धेषु कायपिण्डयाहाभिनिविष्टेषु नानाविधैश्चा-
तापनपरितापनैः कायशुद्धिं पर्येषन्ते प्रज्ञापयन्ति च मूढाः ॥
तद्यथा मन्त्रनिर्विचारकैर्हस्तप्रलेहकैर्नापावनकैरनामग्नकैर-
नेकमूलिकैरमत्यमांसकैरवार्षिकैः सुरातुषोदकविसर्जनैरेक-
त्रिपञ्चसप्तकुलभिचायहणैर्मूलफलशैवालककुशपत्रगोमयगोमू-
त्रपायसदधिसर्पिःफाणितामपिष्टकभक्षणपानैः सारथिकापो-
तकसन्देशिकोत्पृष्टसम्प्रस्थालकैः ग्राम्यारण्याभिश्च वृत्तिभिः
गोव्रतमृगाश्ववराहवानरहस्तिव्रतैश्च स्थानमौनवीरासनैश्चैका-
लापकैर्यावत्सप्तालापकैरेकभक्ता एकाहोरात्रचातुर्थ्यपञ्चषट्क-
कालान्तराश्च पञ्चपणचान्द्रायणैश्च गृद्धालूपक्षधारणैश्च
फलमुञ्जासनवल्कलदर्भवल्बजोद्वकम्बलाजकम्बलकेशकम्बलचर्म-
निवेशनैश्च आर्द्रपटस्रोतकजालशयनैश्च भस्मशर्करापाषाणफल-
कण्टकटण्मुसलशयनावाक्च्छिरःकुट्टकस्थण्डिलशयनैश्च एक-
वासद्वित्रिचतुष्पञ्चषट्सप्तबहुवासेभिर्नग्नभावैश्च स्थानास्थानवि-
धिभिश्च दीर्घकेशनखश्रुजटामुकुटवल्कलधारणैश्च एककाले
तिलतण्डुलाहारैश्च भस्ममपि * निर्माल्योद्धृततमोरजःपांशु-
पङ्कपरिमलैश्च रोममञ्जुकेशनखचीवरपङ्ककरङ्गधारणैश्च
उष्णोदकतण्डुलोदकपरिश्रावितकम्बलिकस्थालीपानीयपानैश्च

* पुस्तकपत्रकानां प्रमाणात् । किन्तु भस्मनिर्माल्येत्याद्युचितं ।

अङ्गारधातुकंषायत्रिदण्डमुण्डिककुण्डिककपालखट्वाङ्गधारणै-
श्च शुद्धिं प्रत्यवगच्छन्ति सम्भूढाः । धूमपानाग्निपानाऽऽदित्य-
निरीक्षणपञ्चतपैकपादो(१)र्द्धबाहुस्थानैकचरणैश्च तपः सञ्चि-
व्यन्ति । तुषाद्यङ्गारदाहनिकुम्भसाधनपक्षशिलापचनाग्निजल-
प्रवेशनमरुत्तीर्थगमनमरणैश्चेष्टां गतिं मृगयन्ते । ओङ्कार-इ-
ङ्कार-स्वधाकार-स्वाहाकाराऽऽशीःस्तुतिचयनावाहनजप्यमन्त्रा-
ध्ययनधारणकरणैश्च शुद्धिं प्रत्यवगच्छन्ति ॥

शुद्धश्चात्मानं मन्यमाना इमान्नाश्रयन्ते । तद्यथा ब्रह्मेन्द्ररु-
द्र-विष्णु-देवी-कुमार-मातृ-कात्यायनी-चन्द्राऽऽदित्य-वैश्रवण-
वरुण-वासवाऽश्विन-नाग-यक्ष-गन्धर्वाऽसुर-गरुड-किन्नर-महो-
रग-राक्षस-प्रेत-भूत-कुम्भाण्ड-पार्षद-गणपति-पिशाचांश्च देव-
र्षि-राजर्षि ब्रह्मर्षींश्च नमस्यन्ति । तेषु च सारसज्जिनो भवन्ति ।
पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशांश्चाश्रयन्ते । गिरि-नदी-नद्युत्स-सरो-ह-
द-तडाग-सागर-सरःपल्लव-पुष्करिणी-कूप-वृक्ष-गुल्म-लता-
वृण-स्थान-गोष्ठ-शमशान-चत्वर-शृङ्गाटकाऽन्तरापणमुखानि
चाश्रयन्ते । गृहस्तम्भोपल-मुषलाऽमि-धनुः-परशु-शर-शक्ति-
त्रिशूलान्श्च नमस्यन्ते । दधि-घृत-सर्षप-यव-प्रतिसरा-दुर्वा-
मणि-कनक-रजतादिभिश्च मङ्गलं प्रत्यवगच्छन्ति । एवं विधानि
इमे तीर्थानि कुर्वन्ति आश्रयन्ते च संसारभयभीताः ॥

इह केचित्पुत्रैर्मन्यन्ते स्वर्गापवर्गावस्माकमतेभ्यो निर्व्वर्त्यते
इति मिथ्यामार्गप्रयाता अशरणे शरणसज्जिनोऽमङ्गल्ये मङ्ग-

लमञ्जिनोऽमुद्धे शुद्धिं मन्यन्ते ॥ यन्म्वहं तादृशं व्रततपोविशेष-
मारभेयं यथासर्वपरप्रवादिना निरुद्धीताः स्मः । कर्मक्रि-
याप्रनष्टानाञ्च सत्त्वानां कर्मक्रियाविप्रणशमधिदर्शयेयम् ।
ध्यानगोचराणां च रूपावचराणां च देवानां ध्यानविशेषोप-
दर्शनादावर्जनं कुर्यामिति ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्व एवं चिन्तयित्वा षड्वार्षिकं *
महाघोरं व्रततपःसुदुष्करात्सुदुष्करचर्यामारभते स्म ॥ केन
कारणेन । उच्यते । दुष्करकारिका एषा तेन उच्यते दुष्कर-
चर्येति ॥ न स कश्चित् सत्त्वः सत्त्वनिकाये संविद्यते । मनुष्यो
वा अमनुष्यो वा यः समर्थस्तथारूपं दुष्करं चरितुम् । अन्यत्र
चरमभविकात् बोधिसत्त्वात् । य आस्फानकं ध्यानं समापद्यते
स्म ॥ केन कारणेन उच्यते आस्फानकमिति । तर्हि चतुर्थध्यान-
स्यादित एव समापद्यमान आश्वासप्रश्वासानुपरोधयति सन्नि-
रोधयति । अकल्पं तद्व्यानमविकल्पमनिङ्गनमपनीतमस्पन्दनं
सर्वचानुगतं च सर्वत्र चानिःसृतम् । न च तद्व्यानं जातु केन-
चित्समापन्नं पूर्वं वा शौख्येन वा अशौख्येन वा प्रत्येकबुद्धेन वा
चर्याऽप्रतिपन्नेन वा बोधिसत्त्वेन अतश्च आस्फानकं नामोच्यते ॥
आकाशमस्फुरणमविकरणं तच्च सर्वं स्फुरतीति ह्याकाशसमं
तद्व्यानं तेनोच्यते आस्फानकमिति ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वः लोकस्याश्चर्यमन्दर्शनार्थन्ती-
र्थिकानाञ्च दर्पनिर्घातनार्थं परप्रवादिनाञ्च निग्रहार्थं देवाना-

श्चावर्जनार्थमुच्छेदशाश्वतवादिनाञ्च सत्त्वानां कर्मक्रियाप्रणष्टानां
कर्मक्रियावतारणार्थं पुण्यफलोद्भावनार्थं ज्ञानबलसन्दर्शनार्थं
ध्यानाङ्गविभजनार्थं कायबलस्थामसन्दर्शनार्थं चित्तशौर्यसञ्ज-
ननार्थञ्चासंस्कृतायां पृथिव्यां पर्यङ्कमारुह्य निषीदति स्म ।
निषद्य च स्वकायं चेतसा निगृह्णीते स्म निष्पीडयति स्म ॥

ततो मे भिक्षवो हैमन्तिकाखट्टकरात्रिषु तथा कायं निगृ-
ह्णतो निष्पीडयतः कक्षाभ्यामपि खेदाः प्रश्रवन्ति स्म । लला-
टादपि खेदाः प्रश्रवन्ति स्म । भूमौ निपतन्ति स्म । अवश्या-
यन्तो उष्णायन्तो वाष्पायन्तः (१) । तद्यथाऽपि नाम बलवान्
पुरुषः दुर्बलतरं पुरुषं ग्रीवायां गृहीत्वा निष्पीडयेत् । एव-
मेव भिक्षव इमं कायं चेतसा निगृह्णतो निष्पीडयतः कक्षा-
भ्यामपि खेदाः प्रश्रवन्ति स्म । ललाटादपि खेदाः प्रश्रवन्ति
स्म भूमौ निपतन्ति स्म । अवश्यायन्त उष्णायन्तो वाष्पा-
यन्तः ॥

तस्य मे भिक्षव एतदभूत् । यन्वहमास्फानकं ध्यानं ध्याये-
यम् । ततो मे भिक्षव आस्फानकं ध्यायतो मुखतो नासिकात-
श्चाश्वासप्रश्वासावुपरिरुद्धावभूताम् । कर्षच्छिद्राभ्यामुच्चैःशब्द-
महाशब्दा निश्चरन्ति स्म । तद्यथाऽपि नाम कर्मारगर्गरायां
मथ्यमानायामुच्चशब्दो महाशब्दो निश्चरति । एवमेव मे भिक्षवो
मुखनासिकाभ्यामाश्वासप्रश्वासावुपरिरुद्धावभूताम् । ओत्रच्छि-

१ “अवश्यायन्त उष्णायन्तो वाष्पायन्तः” अवश्याययन्त उष्णायन्तो वाष्पायन्तः
एवमन्यत्रापि बोध्यम् ।

द्राभ्यामुच्चैःशब्दो महाशब्दो निश्चरति स्म । तस्य मे भिन्नव
एतदभूत् । यन्वहम्भूय आस्फानकं ध्यानं ध्यायेयमिति ॥ ततो
मे भिन्नवो मुखनामिकाओत्राण्युपरुद्धानि अभूवन् ॥ तेषूपरुद्धेषु
वायुरुद्धं शिरःकपालमुपनिहन्ति स्म । तद्यथाऽपि नाम भिन्नवः
पुरुषः कुण्डया शक्त्या शिरःकपालमुपहन्त्यात् ॥ एवमेव भिन्नवः
मुखनामिकाओत्रेषूपरुद्धेषु आश्वासप्रश्वासा ऊर्द्धं शिरःकपाल-
मुपनिघ्नन्ति स्म ॥

तां चावस्थां दृष्ट्वा बोधिसत्त्वस्य तत्र केचिद्देवा एवमाहुः ।
कष्टं भोः कालगतो वताऽयं सिद्धार्थः कुमारः ॥

अपरे एवमाहुः । नाऽयं कालगतोऽपितु ध्यानविहार-
एषोऽर्हतामेवंविध इति ॥

* [तस्याञ्च वेलायामिमे गाथे अभामत ।

मा खल्वयं शाक्यनरेन्द्रगर्भा

ह्यपूर्णसङ्कल्प इहैवारणे ।

हत्वा त्रिलोकं दुःखितं ह्यनाथं

कालं करिष्यत्यहृतार्थ एव (१) ॥

हा सत्त्वसार दृढप्रतिज्ञा

सद्धर्मयज्ञेन निमन्त्रिताऽभूत् ।

वयं पुरा ते तुषिते नाथ क्व सा

* एतच्चिह्नदानप्रयोजनं ३१८ पन्ने व्यक्तीभविष्यति ।

१ “इहैवारणे” इहैवारणे । “त्रिलोकं दुःखितं ह्यनाथं” त्रिलोकीं दुःखितां
ह्यनाथामित्यर्थः ।

दृढप्रतिज्ञा तव शुद्धसत्त्वं (१) ॥

अथ ते देवपुत्रास्त्यंस्तिग्देवेषु गत्वा मायादेव्या एवमर्थं
आवयन्ति स्म कालगतः कुमारः ॥

अथ मायादेवी अपरोगणपरिवृता अर्द्धरात्रसमये नैर-
ञ्जनायास्तीरे येन बोधिसत्त्वः तेन उपसङ्गम्य सा पश्यति स्म
बोधिसत्त्वं शुद्धगात्रम् । कालगतमिव दृष्ट्वा वास्यगद्गदक-
ण्ठया* रोदितुमारब्धा ॥

तस्याञ्च वेलायामिमा गाथा अभामत ।

यदा जातोसि मे पुत्र वने लुम्बिनिसाङ्गये ।

सिंहवच्चागृहीतस्त्वं प्रक्रान्तः सप्तपदान् स्वयम् ॥

दिशाञ्चालोक्य चतुरो वाचा ते प्रव्याहता शुभा ।

इयं मे पश्चिमा जातिः सा ते न परिपूरिता (२) ॥

असितेनाभिनिर्दिष्टो बुद्धो लोके भविष्यसि ।

क्षुषं व्याकरणं तस्य न दृष्ट्वा तेन नित्यता ॥

चक्रवर्त्तिश्रियं पुत्र नापि भुक्ता मनोरमा ।

न च बोधिमनुप्राप्तो जातोऽसि निधनं वने ॥

पुत्रार्थं कं प्रपद्यामि कस्य कन्दामि दुःखिता ।

कामञ्चैवैकपुत्रस्य किञ्चित् प्राणास्य जीवितम् ॥

बोधिसत्त्व आह ।

१ वयं पुरा न तृषिते तृषितलोके यां दृढप्रतिज्ञामपश्याम इति स शेषमापूर्यं
समन्वयः कार्यः ।

* वास्यगद्गदकण्ठा ।

२ “दिशाञ्चालोक्य” दिशश्चालोक्य । “चतुरो” चतस्रः । “वाचा” वाक् ।

कैषातीद करुणं हृदते
 प्रकीर्णकेशी च विवृत्तशोभा ।
 पुत्रं ह्यतीव परिदेवयन्ती
 विचेष्टमाना धरणीतलस्था (१) ॥

मायादेवी आह ।

मया तु दशमासान् वै कुक्षौ वज्र इव धृतः ।
 सा तेऽहं पुत्रका माता विलपामि सुदुःखिता (२) ॥

अथ बोधिसत्त्व आश्रासयन्नुवाच । नभेतथम् । पुत्रं लाभसे (३) ।
 अमन्ते सफलं करिष्यामि । अमोघं बुद्धपरित्यागं असितनि-
 र्देशञ्च व्यक्तं करिष्यामि । दीपङ्करस्य व्याकरणं व्यक्तीकरिष्यामि ॥

अपि शतधा वसुधा विकीर्यतः मेरुः स्रवे चाभ्यसि रत्नशृङ्गः ।
 चन्द्रार्कतारागण भू पतेत पृथग् जनो नैव अहं ध्रियेयम् (४) ॥
 यस्मान्न शोको त्वयि * अत्र कार्यो न वै चिराद्द्रव्यसि बुद्ध-
 बोधिम् ।

सहश्रवणादेव देवी माया सम्प्रहर्षितरोमकूप-जाता बो-
 धिसत्त्वं मान्दारपुष्पैरभ्यवकीर्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य दिव्यद्वयैः-
 सम्प्रवाद्यमानैर्येन स्वभवनं तेन उपजगाम] † ॥

तस्य मे भिच्चव एतदभूत् । सन्त्ये के अमणब्राह्मणा येऽ-

१ “हृदते” रोदिति ।

२ “पुत्रका” पुत्रक ।

३ “लाभसे” लाभाय इत्यर्थः ।

४ “विकीर्यतः” विदीर्णा भवेदित्यर्थः । “स्रवे” स्रवेत् काष्ठवत्तरेदित्यर्थः ।
 “चन्द्रार्कतारागण” चन्द्रार्कतारागणो । “भू” भूवि । “पतेत” पतेत् ।

* त्वयि त्वया ।

† एतच्चिह्न [] श्लोकोक्तपाठसु अस्माद्दृष्टपुस्तकानां यथा मध्ये पुस्तकमध्ये नास्ति ॥

ल्पाहारतया^१ शुद्धिं मन्यन्ते । यन्वहमल्पाहारतया प्रतिपद्येय-
मिति ॥ अभिजानाम्यहं भिच्चव एकमेवाद्वितीयं कोलमाहार-
माहर्त्तुं स्यात्

खलु पुनर्भिच्चवो युष्माकं एषा बुद्धिः । महत्तरं तत्र काले
कोलमासीदिति । न खल्वेवं द्रष्टव्यम् । अथ खल्विदमेव तत्राकाले
कोलमभूत् । तस्य मे भिच्चव एकमेव कोलमाहारमाहरतोऽद्वि-
तीयं कायोऽत्यर्थं कृशितोऽभूद्-दुर्बलः । तद्यथापि नाम भिच्चव
आसीतकीपर्वाणि (१) वा । एवमेव अङ्गप्रत्यङ्गान्यभूवन् । तद्यथा
ऽपि नाम कर्कटकपर्शुका एवमेव पर्शुका अभूवन् ॥ तद्यथापि
नाम वाहनकारशालायां वा हस्तिशालायां वा जीर्णायामुभयतो
विवृत्तायां गोपानस्थान्तरिकाश्च विराजन्ते व्यवभासन्ते । एवमेव
मे पर्शुका अन्तःकाय (२) उभयतो विराजन्ते स्म । व्यवभासन्ते
स्म ॥ तद्यथापि नाम वर्त्तनी वा वेणुन्नताऽवनता भवति समवि-
षमा एवं मे पृष्ठकाण्डकोऽभूदुन्नतावनतः समविषमः । तद्यथा
तिक्तकालावुत्तरुणे लून अञ्जानो भवति ससञ्ज्ञानः सम्पुटक-
जातः । एवमेव शिरोऽञ्ज्ञानमभूत्सञ्ज्ञानं समुत्पुटकजातं । तद्यथापि
नाम ग्रीष्माणं पश्चिमे मासे कूपतारका दूरगता भवन्ति ।
कृच्छ्रेण सम्प्रकाशन्ते । एवमेव मेऽक्षितारकौ दूरगतावभूतां कृ-
च्छ्रेण सम्प्रकाशेते स्म ॥ तद्यथापि नामाजपदं वोद्वपदं वा । एवमेव
मे कक्षाकुक्षिवक्षःआदीन्यभूवन् । ततो यदाऽहं भिच्चवः पाणिना

१ आसीतकी वा ।

२ “अन्तःकायः” कायस्थान्तरित्यर्थः ।

कुचिं स्पृशामीति । पृष्ठकण्टकमेवाम्प्राचमुत्तिष्ठामीति (१) चाभिसंस्कृष्वंस्तथैव कुजाः प्रापतन्तः कृच्छ्रेणेत्येतोऽपि पांशुकृतानि गात्राणि पाणिना प्रमृजतो मे पूतिरोमाणि कायाच्छीर्यन्ते स्म ॥ यापि मेऽभूत् पौराणी शुभवर्णा तनुः सायन्तर्धात् तथा-पीदं रक्षःप्रधानप्रहितात्मकत्वात् (२) । सामन्ताश्च मे गोचरग्रामवासिन एवं सञ्जानन्ते स्म ॥ कालको वत भोः अमणो गौतमः श्यामको वत भोः अमणो गौतमः । मद्गुरच्छर्विवत भोः अमणो गौतमः । याप्यस्याभूत् पौराणी शुभवर्णा तनुः सायन्तर्हिता ॥

तस्य मे भिचव एतदभूत् । यन्वहं भूयस्या मात्रयाऽल्पाहारतायै प्रतिपद्येमिति ॥ अभिजानाम्यहं भिचव एकमेव तण्डुलमद्वितीयमाहारमाहारयितुं स्यात् । भिचवो युष्माकमेवं महत्तरस्तण्डुलस्तस्मिन्कालेऽभूदिति । न खल्वेवं द्रष्टव्यम् । अथैतावानेव तस्मिन् काले तण्डुलोऽभूत् । तस्य मे भिचवः एकं तण्डुलमाहर्तुः क्षिप्रं कामोऽभूदिति । पूर्ववद्यावत्तद्गुरच्छर्विवत भोः अमणो गौतम इति ॥ याप्यस्याऽभूत्पौराणी शुभवर्णा तनुः सायन्तर्हितेति ॥ तस्य मे भिचव एतदभूत् । यन्वहं भूयस्या मात्रयाऽल्पाहारतायै प्रतिपद्येमिति ॥ अभिजानाम्यहं भिचव एकमेव तिलमद्वितीयमाहारमाहारयितुं पेयालं यावत्साऽप्यस्य शुभवर्णा तनुरन्तर्हितेति ॥ तस्य मे भिचव एतदभूत् । सन्त्येके अमणब्राह्मणा ये अनाहारतया शुद्धिं मन्यन्ते । यन्वहं सर्व्वेण

१ “पृष्ठकण्टकमेवाम्प्राचमुत्तिष्ठामि” पृष्ठकण्टकमवाप्तेत्यातुमुत्तिष्ठामि इत्यर्थः ।

२ अस्मार्थो न ज्ञायते ।

सर्वं अनाहारीतायै प्रतिपद्येमिति ॥ ततोऽहं भिच्चवोऽनाहार-
रस्थितोऽभूवम् । तस्य मे भिच्चवोऽनाहारस्य कायोऽतीवशुष्को-
ऽभूत् कृशो दुर्बलः । तद्यथापि नामासितकीपर्व्याणि वाऽकाशे
पर्व्याणि वा । ततो द्विगुणत्रिगुणचतुर्गुणपञ्चगुणदशगुणानि मे
कृशाङ्गप्रत्यङ्गानि अभूवन् तद्यथा कर्कटकपर्शुका वाहनशा-
लाया इव गोपानसीपार्श्वे द्विपरिवर्त्तना वेणीवत् । प्रथितकण्टक-
तिक्तालाववच्छिरःकपालम् । कूपतारका इवाऽक्षि तारके सोऽहं
भिच्चवः साधुकमुत्तिष्ठामीति । गात्राण्यभिसङ्कुर्वन् च कुञ्जः
प्रपतन् कृच्छ्रेणापि चोत्थितः । पांशुकृतानि मे गात्राणि प्रमृ-
जतः पूतिमूलानि रोमाण्यशीर्यन्त ॥ याऽपि मे साऽभूत् शुभवर्णा
तनुनिभा सायन्तरधात् । तथापि तद्रक्षःप्रधानप्रहितात्मक-
त्वात् । सामन्ताश्च मे गोचरग्रामवासिनो जना एवं सञ्जानन्ते
स्म । कालको वत भोः अमणो गौतमः श्यामको वत भोः
अमणो गौतमो मङ्गुरच्छर्विवत भोः अमणो गौतमः । याप्यस्या-
ऽभूत् पौराणी शुभवर्णनिभा सायन्तर्हितेति ॥

राजापि तदा शुद्धोदनः प्रतिदिवसं बोधिसत्त्वस्थान्तिके दूतं
प्रेषयति स्म ॥

इति हि भिच्चवो बोधिसत्त्वो लोकस्याद्भुतक्रियासन्दर्शनार्थं
पूर्ववद्यावत् कर्मक्रियाप्रणष्टानां सत्त्वानां कर्मक्रियाऽवतारणार्थं
पुण्यसञ्चयानां चोद्भावनार्थं महाज्ञानस्य च गुणसन्दर्शनार्थं
ध्यानाङ्गानाञ्च विभजनार्थमेकतिलकोलतण्डुलेन षड्वर्षाणि दु-
ष्करचर्यामुपदर्शयति स्म ॥ अदीनमानसः षड्वर्षाणि बोधि-

सत्त्वो यथाऽनिषण्ण एवास्यात् पर्यङ्के । न च इर्यापथाच् च्यवते
 स्म । नातपाच्छायायामगमन्नच्छायायां आतपन्न च वातातप-
 ट्टिपरित्राणमकरोन्न च दंशमशकसरीसृपानपनयति स्म । न
 चोच्चारप्रश्नावस्त्रेभ्यश्चिह्नाणकानुत्सृजति स्म । न च सम्यग् जानु-
 प्रसारणमकरोत् । न च पार्श्वोदरपृष्ठस्थानेऽनाच्छाद्येऽपि (१) च
 ते महामेघा दुर्दिनवर्षाशरद्ग्रीष्महैमन्तिका बोधिसत्त्वस्य काये
 निपतन्ति स्म ॥ न चान्ततो बोधिसत्त्वः पाणिनाऽपि प्रच्छा-
 दनमकरोत् । न चेन्द्रियाणि विपद्यति स्म । न चेन्द्रियार्थान्
 गृहीते स्म । ये च तत्रागमन् ग्रामकुमारका वा ग्रामकुमारिका
 वा गोपालका वा पशुपालका वा दण्डहारिका वा काष्ठहा-
 रिका वा गोमयहारिका वा ते बोधिसत्त्वं पांशुपिशाचमिति
 मन्यन्ते स्म । तेन च क्रीडन्ति स्म । पांशुभिश्चैनं मलयन्ति स्म ॥

तत्र बोधिसत्त्वस्तैः षड्विधैर्वैस्तावनूनं दुर्बलकायः संवृत्तो-
 ऽभूत् ॥ यदस्य कर्णश्रोतोभ्यां दण्डतूलकं प्रक्षिप्य नाशाश्रोतोभ्यां
 निष्कास्यते स्म । नासाश्रोतोभ्यां प्रक्षिप्य कर्णश्रोतोभ्यां निष्का-
 स्यते स्म । कर्णश्रोतोभ्यां प्रक्षिप्य मुखद्वारेण निष्कास्यते स्म । मुख-
 द्वारेण प्रक्षिप्य कर्णनासिकाश्रोतोभ्यां निष्कास्यते स्म ॥ नासायां
 प्रक्षिप्य कर्णनासिकामुखद्वारेण निष्कास्यते स्म ॥ ये च ते देव-
 नागयक्षगन्धर्वसुरगरुडकिन्नरमहोरगमनुय्यामनुय्या बोधि-
 सत्त्वस्य गुणेषु प्रत्यक्षास्ते रात्रिन्दिवमधिष्ठाय बोधिसत्त्वस्य पूजां
 कुर्वन्ति स्म प्रणिधानानि च कुर्वन्ति स्म ॥ तत्र बोधिसत्त्वेन

तैः षड्विधैर्दुष्कारचर्यां सन्दर्शयता परिपूर्णानि द्वादशनियु-
तानि देवमनुष्याणां त्रिभिर्यानैः परिपाचितान्यभूवन् ॥

तत्रेदमुच्यते ।

तस्य च गुणान्वितस्य पुरो विनिष्क्रम्य बोधिसत्त्वस्य ।

चिन्ताउपाययुक्ताः सत्त्वार्थहिताय उत्पन्नाः (१) ॥

पञ्चसकषायकाले हीने धर्माधिमुक्तिके ।

जातोऽस्मिं जम्बदीपे धर्माक्रिय उद्धरे लोके (२) ॥

आकीर्णं तीर्थिकगणैः कौतूहलमङ्गलैरिमे युक्ताः ।

कायोपक्रमकरणैर्मन्यन्ते बालिशाः शुद्धिम् (३) ॥

अग्निप्रवेशनमेरुप्रपातपांशुभस्मादिमृचिता नग्नाः ।

कायपरितापनार्थं पञ्चातपयोगमनुयुक्ताः ॥

मन्त्राविचारकरणाः (४) केचिद्धस्तावलेहका अबुधाः ।

न च कुम्भमुखकरोटानुद्धारकुशलान्तराच्च गृह्णन्ति ॥

न च यत्र चानुभवती न च हितं तेन तिष्ठवाक्यस्य ।

कुलभिन्नु एकगृह्याः शुद्धिं मन्यन्तिहात्मानम् (५) ॥

वर्जन्ति सर्पितैलं मधुफाणितदधिदुग्धमत्स्यमांसानि ।

श्यामाकशाकभक्षा मृणालगर्दूलकणाभक्षाः (६) ॥

मूलपत्रफलभक्षाः कुशचीवरचर्माकम्बलधराश्च ।

१ “चिन्ता उपाय” चिन्तोपाय ।

२ “जातोऽस्मिं” जातोऽस्मिन् । “धर्माक्रिय” धर्माक्रियया । “उद्धरे” उद्धाराद्येत्यर्थः ।

३ “आकीर्णं” आकीर्णाः ।

४ “मन्त्राविचारकरणाः” मन्त्रविचारकरणाः ।

५ “कुलभिन्नु” कुलभिन्नेभ्यः । “मन्यन्तिहात्मानम्” मन्यन्तीहात्मानं इत्यर्थः ।

६ “वर्जन्ति” वर्जयन्ति । “सर्पितैलं” सर्पितैलम् ।

अपरे भ्रमन्ति नग्नाः सत्यमिदं मोघमन्यदिति मूढाः ॥
 धारेन्ति ऊर्द्धं हस्ता ऊर्द्धं केशा जटाश्च धारेन्ति ।
 मार्गाननुप्रविष्टाः सुमार्गसंस्थाः सुगतिगमनकामाः (१) ॥
 तण्मुश्लभस्रगयनाः कण्टकशयनाश्च उत्कटध्यायि ।
 स्थित केचिदेकपादे ऊर्द्धमुखाश्चन्द्रसूर्यमपश्यन्तः (२) ॥
 उत्सां सरस्तडागां सागरसरितश्चन्द्रसूर्यौ च ।
 वृक्षगिरिशैलशिखरां कुम्भं धरणीं नमस्यन्ते (३) ॥
 विविधैश्च कारणैस्ते कायं परिशोधयन्ति समूढाः ।
 मिथ्यादृष्टिपरीताः क्षिप्रं प्रपतन्त्यपायेषु ॥
 यन्नूनमहं व्रततपोदुष्करचर्यां समारभे घोराम् ।
 यदुष्करं न शक्यञ्चरितुं देवैर्मनुष्यैर्वा (४) ॥
 आस्फानकञ्च ध्यानं ध्यायेयं वज्रकल्पदृढस्थानम् ।
 यद्भ्यानं न समर्थाः प्रत्येकजिनापि दर्शयितुम् (५) ॥
 सन्तोह देवमनुजास्तीर्थिक लोभव्रतेन ह्वयन्ते ।
 तेषां परिपाचनहेतो दुष्करव्रततप आरभेयं तीव्रम् (६) ॥

१ “धारेन्ति” धारयन्ति । “ऊर्द्धं” ऊर्द्धं । “हस्ता” हस्तौ । “ऊर्द्धं केशा” ऊर्द्धकेशान् । “धारेन्ति” धारयन्ति ।

२ “उत्कटध्यायि” उत्कटध्यायिन इत्यर्थः । “स्थितकेचिदेकपादे” स्थिताः केचिदेकपादेनेत्यर्थः । “चन्द्रसूर्यमपश्यन्तः” चन्द्रसूर्यावपश्यन्त इत्यर्थः ।

३ “उत्सां” उत्सान् स्रगयनाः स्रगयनाः शयनाः । “तडागां” तडागान् । “वृक्षगिरिशैलशिखरां” वृक्षगिरिशैलशिखराणि ।

४ “समारभे” समारभेयम् ।

५ “प्रत्येकजिनापि” प्रत्येकजिना अपि ।

६ “तीर्थिक” तीर्थिकाः । “परिपाचनहेतो” परिपाचनहेतवे ।

पर्यङ्कमाभुजित्वा उपविष्टोऽभूत् स्थले अमंस्तीर्णे ।
 कोलतिलतण्डुलेनाहारविधिं निदर्शयति (१) ॥
 आश्वसविप्रहीनः प्रश्वसविवर्जितो न चेज्जते बलवान् ।
 षड्वर्धाणि प्रवर ध्यायत्यास्फानकं ध्यानम् (२) ॥
 अल्पन्नो नधिकल्पन न चेज्जना नाऽपि मन्ये प्रचारम् ।
 आकाशधातुस्फुरणं ध्यायत्यास्फानकं ध्यानम् (३) ॥
 न च आतपाच्छायां छायाया नातपङ्गतस्यासौ ।
 मेरुरिव निष्प्रकम्पो ध्यायत्यास्फानकं ध्यानम् ॥
 न च वातदृष्टिच्छदन न दंशमशकासरीसृपात्राणम् ।
 अविकोपतया चर्यां ध्यायत्यास्फानकं ध्यानम् (४) ॥
 न च केवलमात्मार्थं ध्यायत्यास्फानकं ध्यानम् ।
 अन्यत्र करुणचित्तो भाविलोकस्य विपुलार्थम् ॥
 ये ग्रामदारकाश्च गोपालाः काष्ठाहारदणहाराः ।
 पांशुपिशाचकमिति मन्यन्ते पांशुना च स्रजन्ति (५) ॥
 अशुचिञ्च विकिरन्ते विविधांश्च ते कारणां करोन्ति ।
 न चेज्जते भ्रमति च ध्यायत्यास्फानकं ध्यानम् (६) ॥

१ “पर्यङ्कमाभुजित्वा” पर्यङ्कमाभुज्य पर्यङ्कमास्तीर्थेतिभावः ।

२ “प्रवर ध्यायति” प्रवरे ध्यायति ।

३ “नधिकल्पन” नाधिककल्पनं । “न चेज्जना” न चेज्जना । अत्र कल्पं नो च विकल्पमित्यपि पाठः ।

४ “वातदृष्टिच्छदन” वातदृष्ट्याच्छादनम् अत्र सर्वत्र अकरोदिति शेषः ।
 “दंशमशकासरीसृपात्राणम्” दंशमसकसरीसृपात्राणम् ।

५ “पांशुपिशाचकमिति मन्यन्ते” पांशुपिशाचकमिति मत्वा पांशुना स्रजन्तीत्यर्थः ।

६ “विकिरन्ते” विकिरन्ति । “विविधांश्च” विविधानि च । “कारणां” कार-
 णानि । “करोन्ति” कुर्वन्ति ।

न च नमति नो विनमते न कायपरिरक्षणं स्पृशति ।
 किञ्चिन्नोच्चारप्रस्तावं शब्देषु न सन्तसीन परप्रेक्षी (१) ॥
 संशुष्कमांसरुधिरचर्मस्नाय्वस्थिकाश्च अवशिष्टाः ।
 उदरश्च पृष्ठिवंशो विनिदृश्यते वर्त्तिता यथा वेणी (२) ॥
 ये ते कृताधिकारा देवाः सुरनागयक्षगन्धर्वाः ।
 प्रत्यक्षा गुणधरस्य करेभन्ति ते वा दिवा रात्रौ (३) ॥
 प्रणिधिञ्च कुर्वन्ते ते वयमपि एतादृशा भवेमहि क्षिप्रम् ।
 यथैव गगणचित्तो ध्यायत्यास्कानकं ध्यानम् (४) ॥
 न च केवलमात्मार्थो न ध्यानास्वादनाम्न सुखबुद्ध्या ।
 अन्यत्र करुणबुद्ध्या करिष्यत्यर्थं विपुल लोके (५) ॥
 निहताः परप्रवादा ध्यानीकृत तीर्थिका मतिविहीनाः ।
 कर्मक्रिया च दर्शिता या प्रोक्ता काश्यपे वाचा (६) ॥
 ककुच्छन्दकस्य बोधिसत्त्वस्य सुदुर्लभं बज्रभिः कल्पैः ।
 जनतातुष्यर्थं ध्यायत्यास्कानकं ध्यानम् ॥
 द्वादशनियुताः पूर्णा विनीत मानुषास्त्रिभिर्यानैः ।
 एतदधिकृत्य सुमतिर्ध्यायत्यास्कानकं ध्यानम् (७) ॥
 इति दुष्करचर्यापरिवर्त्ता नाम सप्तदशः ॥ १७ ॥

१ “न सन्तसीन” न सन्तुष्टः ।

२ “पृष्ठिवंशो” पृष्ठवंशो ।

३ “प्रत्यक्षा” प्रत्यक्षं साक्षात्कारं दर्शनमिति यावत् “करेभन्ति” कुर्वन्ति ।

४ “गगणचित्तो” गगनचित्तो ।

५ “केवलमात्मार्थो” केवलमात्मार्थं । “विपुल” विपुलं ।

६ “ध्यानीकृत” ध्यानीकृताः । “काश्यपे वाचा” काश्यपेन वाचा ।

७ “द्वादशनियुताः पूर्णा” द्वादशनियुतेषु पूर्णेषु सत्सु । “विनीत” विनीता
 च न पूर्वार्द्धे भविष्यन्तीत्युक्तम् ।

अष्टादशाध्यायप्रारम्भः ॥

मारुतश्च भिक्षवः पापीयान् बोधिसत्त्वस्य षड्वर्षाणि दुष्क-
रचर्यां चरतः पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धोऽभूत् । अवतारप्रेची
अवतारगवेषी न च कदाचित् किञ्चिदवतारमध्यगच्छत् । सो-
ऽवतारमधिगच्छन्निर्विवर्णे विप्रतिसारी प्रकामत् (१) ॥

तत्रेदमुच्यते ॥

रमणीयान्यरण्यानि वनगुल्माश्च वीरुधः ।
प्राचीनउरुविल्वायां यत्र नैरञ्जना नदी (२) ॥
प्रहाणायोद्यतं तत्र सततं दृढविक्रमम् ।
पराक्रमन्तं वीर्येण योगक्षेमस्य प्राप्तये ॥
नमुचिर्मधुरां वाचं भाषमाण उपागमत् ।
शाक्यपुत्र समुत्तिष्ठ कायखेदेन किं तव ॥
जीवतो जीवितं श्रेयो जीवन् धर्म्मं करिष्यसि ।
जीवं हि तानि कुरुते यानि कृत्वा न शोचति (३) ॥
कृशो विवर्णे दीनस्त्वमन्तिके मरणं तव ।
सहस्रभागे मरणमेकभागे च जीवितम् (४) ॥
दद तं सततं दानमहोराचञ्च जुहुते ।
भविष्यति महत्पुण्यं किं प्रहाणे करिष्यसि (५) ॥

१ प्राकामत ।

२ प्राचीन उरुविल्वायां प्राचीनोरुविल्वायाम् ।

३ “जीवितो जीवितं श्रेयो” जीवितोऽजीविताच्छ्रेयान् इत्युचितम् । “धर्म्मं”
धर्म्मं । “जीवं हि” जीवन् हि ।

४ “सहस्रभागे मरणमेकभागे च” सहस्रभागे मरणमेकभागश्च ।

५ “दद” देहि । “महत्पुण्यं” महापुण्यं । “प्रहाणे” प्रहासेन ।

दुःखो मार्गः प्रहाणस्य दुष्करश्चित्तनिग्रहः ।
 इमां वाचं तदा मारो बोधिसत्त्वमथाब्रवीत् ॥
 तं तथावादिनं मारं बोधिसत्त्वस्ततोऽब्रवीत् ।
 प्रमत्तबन्धो पापीयां स्नेनार्थेन त्वमागतः (१) ॥
 अणुमात्रं हि मे पुण्यैरर्थो मार न विद्यते ।
 अर्थो येषान्तु पुण्येन तानेवं वक्तुमर्हसि ॥
 नैवाहं मरणं मन्ये मरणान्तं हि जीवितम् ।
 अनिवर्त्ती भविष्यामि ब्रह्मचर्यापरायणः ॥
 आतांस्यपि नदीनां हि वायुरेव विशेषयेत् ।
 किं पुनः शोषयेत् कायं शोणितप्रहितात्मनाम् ॥
 शोणिते तु विशुष्के वै ततो मांसं विशुष्यति ।
 मांसेषु क्षीयमाणेषु भूयश्चित्तं प्रसीदति ॥
 भूयश्छन्दस्य वीर्यं च समाधिस्थावतिष्ठते ।
 * * * * *
 तस्यैवं मे विहरतः प्राप्तस्तोत्तमवेदनाम् ।
 चित्तं नावेक्षते कायं यस्य सत्त्वस्य शुद्धताम् ॥
 अस्ति छन्दस्तथा वीर्यं प्रज्ञापि मम विद्यते ।
 तं न पश्याम्यहं लोके वीर्याद्यो मां विचालयेत् ॥
 वरं मृत्युः प्राणहरो धिग्राम्य नो च जीवितम् ।
 सङ्ग्रामे मरणं श्रेयो न च जीवेत्पराजितः ॥

न शूरो जायते सेनां जित्वा चैनां न मन्यसे ।
 शूरस्तु जायते सेनां लघुमारं जयामि ते (१) ॥
 कामास्ते प्रथमा सेना द्वितीया ते रतिस्तथा ।
 तृतीया क्षुत्पिपासा ते दृष्ट्वा सेना चतुर्थिका ॥
 पञ्चमी स्थानमिच्छन्ते भयं षष्ठी निरुध्यते ।
 सप्तमी विचिकित्सा ते क्रोधमजौ तथाष्टमी ॥
 लोभश्लोकौ च संस्कारो मिथ्यालब्धश्च यद्यशः ।
 आत्मानं यस्य उत्कर्षेद्यस्य वै ध्वंसयेत्परान् ॥
 एषा हि नमुचेः सेना कृष्णवन्धोः प्रतापिनः ।
 अत्रावगाढा दृश्यन्त एते श्रमणब्राह्मणाः ॥
 या ते सेना प्रधर्षयति लोकमेनं सदेवकम् ।
 भेत्यामि प्रज्ञया तां त आमपात्रमिवाम्बुना ॥
 स्मृतिं सूपस्थितां कृत्वा प्रज्ञां चैव सुभाविताम् ।
 सम्प्रजानं चरिष्यामि किं करिष्यसि दुर्मते ॥
 एवमुक्ते मारः पापीयान् दुःखितो दुर्मना अनान्तमना
 विप्रतिशारी तत्रैवान्तरधात् ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वस्यैतदभूत् । ये केचिच्छ्रमणा
 ब्राह्मणा वा अतीतानागतप्रत्युत्पन्नेष्वधः स्वात्मोपक्रमिकां शरी-
 रोपतापिकां दुःखां तीव्रां कटुकाममनापां वेदनां वेदयन्त्ये-
 तावत्परमन्ते दुःखमनुभवन्ति ॥

तस्य मे भिक्षव एतदभूत् । अनयाऽपि खलु मया चर्ययाऽ-

नयाऽपि प्रतिपादकः कश्चिदुत्तरिमनुष्यधर्मा(१)दलमार्थज्ञान-
दर्शनविशेषः साक्षात्कृतः । नायं मार्गो बोधेर्नायं मार्ग आचर्या
जातिजरामरणसम्भवानामस्तङ्गमाय न स्यात्तदन्यो मार्गो
बोधेराचर्या जातिजरामरणदुःखसमुदायानामस्तङ्गमाय ॥

तस्य मे भिन्नव एतदभवत् । यन्न्वहं पितुरुद्याने जम्बु-
च्छायायां निषण्णो विविक्तं कामैर्विविक्तं पापकैरकुशलैर्धर्मैः
सवितर्कं सविचारं विवेकजं प्रीतिसुखं प्रथमं ध्यानमुपसम्यद्य
व्याहार्षं यावच्चतुर्थध्यानमुपसम्यद्य व्याहार्षम् । स्यात् स मार्गो
बोधेर्जातिजरामरणदुःखसमुदायानामसम्भवायास्तङ्गमायेति ॥
तदनुसारि च मे विज्ञानमभूत् । स मार्गो बोधेरिति ॥ तस्य म-
एतदभूत् । नासौ मार्गः शक्य एवं दौर्बल्यप्राप्तेनाभिसम्बोद्धुम् ।
स चेत्युनरहमभिज्ञाज्ञानबलेनैवाहं दुर्बलकाय एव बोधिम-
ण्डमुपसङ्गमेयम् ॥ न मे पश्चिमा जनतानुकम्पिता स्यान्न चैव
मार्गो बोधेः ॥

यन्न्वहमौदरिकमाहारमाहृत्य कायबलस्थामं सञ्जनय्य
पश्चाद्बोधिमण्डमुपसङ्गमेयम् । तत्र भिन्नवो ये ते लुब्धाधिमुक्ता
देवपुत्रास्ते मम चेतश्चेतमैव परिवितर्कमाज्ञाय येनाहं तेनोप-
सङ्गम्य मामेवमाहुः । यस्य त्वं सत्पुरुषौदरिकमाहारमाहरेर्वयं
ते रोमकूपे श्रोजः प्रक्षेप्यामः ॥

तस्य मे भिन्नव एतदभूत् । अहं खल्वनशन इत्यात्मानं प्रति-
जाने सामन्ता मे गोचरयामवासिनो जना एवं सञ्जानन्ते स्म ।

यथानशनः श्रमणो गौतम इतीव मे लुब्धाधिमुक्ता देवपुत्रा
रोमकूप आजः प्रक्षिपन्ति स मम परमो मृषावादः स्यात् ।
ततो बोधिसत्त्वो मृषावादपरिहारार्थं तान्देवपुत्रान् प्रतिक्षि-
प्यौदारिकाहारे चित्तं नामयति स्म । इति हि भिक्षवः षड्वर्ष-
व्रततपःसमुत्तोर्लो बोधिसत्त्वस्तस्मादासनादुत्थायौदारिकाहा-
रमाहरिष्यामीति वाचं निश्चारयति स्म । तद्यथा हानीकृतं
मुद्गं पूषं यथौदनकुल्माषमिति (१) ॥

अथ खलु भिक्षवः पञ्चकानां भद्रवर्गीयाणामेतदभूत् । त-
यापि तावच्चर्यया तथापि प्रतिपदा श्रमणेन गौतमेन न शक्तितं
(२) किञ्चिदुत्तरिमनुष्यधर्मादलमार्थज्ञानदर्शनविशेषं साक्षात्
कर्तुम् । किं पुनरेतद्व्यौदारिकमाहारमुत्खनिकायोगमनुयुक्तो
विहरन्नव्यक्तो बालोऽयमिति च मन्यमाना बोधिसत्त्वस्यान्ति-
कात्प्रक्रामन्तस्ते वाराणसीं गत्वा ऋषिपतने मृगदावे व्याहारुः ॥

तत्र बोधिसत्त्वमादित एव दुष्करचर्यां चरन्तं दशयामि-
कदुहितरः कुमार्य उपतस्थुर्दर्शनाय वन्दनाय पर्युपासनाय
च ॥ एककोलतिलतण्डुलप्रदानेन च प्रतिपादितोऽभूत् ॥ बला
च नाम दारिका बलगुप्ता च प्रिया च सुप्रिया च विजयसेना
च अतिमुक्तकमला च सुन्दरी च कुम्भकारी च उलुविहिका
च जटिलिका च सुजाता च नाम यामिकदुहिता आभिः
कुमारिकाभिर्बोधिसत्त्वाय सर्व्वे ते यूषविधयः कृत्वापनामिता

१ “फाणोक्तं पूगयूषं हरेणुकयूषमथौदनकुल्माषमिति वा पाठः ।

२ “न शक्तितं” न शक्तमित्यर्थः ।

अभूवन् । तौ सा भवद्वत्य बोधिसत्त्वः क्रमेण गोचरंग्रामे पिण्डा-
नभ्याचरन् वर्णरूपबलवानभूत् । तदग्रेण बोधिसत्त्वः सुन्दरः
अमणो महाअमण इत्याचक्षते ॥ तत्र भिक्षवः सुजाता ग्रामि-
कदुहिता बोधिसत्त्वस्य दुष्करचर्यां चरत आदित एव बोधि-
सत्त्वस्य व्रततपःसमुत्तरणार्थं शरीराप्यायतनहेताञ्च प्रतिदिव-
समष्टशतं ब्राह्मणानां भोजयति स्म । एवञ्च प्रणिदधाति स्म ।
मम भोजनं भुक्त्वा बोधिसत्त्वेऽनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्-
ध्यतामिति ॥ तस्य मे भिक्षवः षड्वर्षव्यतिवृत्तस्य काषायाणि
वस्त्राणि परिजीर्णान्यभूवन् ॥ तस्य मे भिक्षव एतदभूत् । स
चेदहं कौपीनं प्रच्छादनं लभेयं शोभनं स्यात् ॥

तेन खलु पुनर्भिक्षवः समयेन सुजाताया ग्रामिकदुहितुर्दासी
राधा नाम्नी कालगताऽभूत् । सा शाणकैः परिवेष्ट्य श्लशानम-
पकथ्य त्यक्ताऽभूत् । तदहमेवाद्राक्षं पाण्डुदकूलम् । ततोऽहं तत्
पाण्डुदकूलं वाग्मेन पादेनाक्रम्य दक्षिणहस्तं प्रमार्श्यावनतोऽभू-
वन्तद्गृहीतुम् ॥ अथ भौमा देवा अन्तरिक्षाणां देवानां घोषमनु-
श्रावयन्ति स्म । आश्चर्यं मार्षा अद्भुतमिदं मार्षाः । यत्र हि नामैवं
महाराजकुलप्रसूतस्य चक्रवर्त्तिराज्यपरित्यागिनः पाण्डुदकूले
चित्तन्नतमिति अन्तरिक्षा देवा भौमानां देवानां शब्दं श्रुत्वा
चातुर्महाराजिकानां देवानां घोषमुदीरयन्ति स्म । चातु-
र्महाराजिकास्रयस्तिंशतः, त्रयस्तिंशा यामानां, यामास्तुषि-
तानां, तुषिता निर्माणरतीनां, निर्माणरतयः परनिर्मितवश-
वर्त्तिनां, परनिर्मितवशवर्त्तिनो यावद्ब्रह्मकायिकानाम् ॥

इति हि भिक्षवस्तत्क्षणं तत्त्वं तन्मुहूर्तं यावदकनिष्ठभुव-
नादेकघोष एकः सनिर्नादोऽभ्युद्गतोऽभूत् । आश्चर्यमिदं मार्घा
अद्भुतमिदम् । यत्र हि नामैवं महाराजकुलप्रसूतस्य चक्रव-
र्त्तिराज्यपरित्यागिनः पाण्डुदुकूलं चित्तं नतमिति ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरप्येतदभवत् । लब्धं मया पाण्डुदुकूलं
स चेदुदकं लभेयं शोभनं स्यात् । ततस्तत्रैव देवताः पाणिना
महीं पराहन्ति स्म । तत्र पुष्करिणी प्रादुरभूत् । अद्यापि सा
पाणिहतेति पुष्करिणी मञ्जायते ॥ पुनरपि बोधिसत्त्वस्येतद-
भूत् । लब्धं मया पानीयं स चेच्छिलां लभेयम् । यत्रेदं पाण्डु-
दुकूलं प्रचालयेयं शोभनं स्यात् ॥ तत्रैव शक्रेण शिला तत्क्षण-
मेवापनिक्षिप्ताऽभूत् ॥ ततो बोधिसत्त्वस्तत्पाण्डुदुकूलं प्रचाल-
यति स्म ॥ अथ शक्रो देवराजो बोधिसत्त्वमेवमाह । ददेदं (१)
सत्पुरुष मह्यमहं प्रचालयामीति ॥

ततो बोधिसत्त्वः स्वयङ्कारितां प्रव्रज्यायाः सन्दर्शयितुं
तत्पाण्डुदुकूलं शक्रस्यादत्त्वां स्वयमेव प्रचालयति स्म । स आन्तः
क्लान्तकायोऽवतीर्य पुष्करिणीमुत्तरिष्यामीति ॥ मारेण च पा-
पीयसा ईर्ष्याधर्मपरीतेन पुष्करिण्या अत्युच्छ्रितानि तटानि नि-
र्मितान्यभूवन् । तस्याश्च पुष्करिण्यास्तीरे महाच्छकुभपादपस्तत्र
देवतां बोधिसत्त्वो लोकानुवृत्त्या देवतानुग्रहार्थं चाब्रवीत् ।
आह । हे देवते वृक्षशाखाम् । तथा वृक्षशाखावनामिताऽभूतां
बोधिसत्त्वोऽवलम्ब्योत्तरति स्म । अवतीर्य च तत्क्षकुभपादप-

स्थाधस्तात् तत्पाण्डुकूलं सङ्गृहीकृत्य जीवयति स्म ॥ अद्यापि
 तत्पाण्डुकूलजीवनमित्येवं सञ्ज्ञायते स्म ॥ अविमलप्रभो नाम
 शुद्धावासकायिको देवपुत्रः स दिव्याणि जीवराणि काषाय-
 रङ्गरक्तानि अमणसारूपाणि बोधिसत्त्वायोपनामयति स्म ।
 बोधिसत्त्वश्च तानि गृहीत्वा पूर्वार्हे निवास्य सङ्गृहीप्रावृत्य
 गोचराभिमुखोऽभूत् । तत्र देवताभिरुत्प्लवामेनापतियामके
 नन्दिकयामिकदुहितुः सुजाताया आरोचितमभूत् । अर्द्धरा-
 त्रसमये यदर्थं त्वं महायज्ञं यजसे स तस्माद् व्रतादुत्तीर्षः स
 शुभमौदरिकमाहारमाहरिष्यति । त्वया च पूर्वं प्रणिधानं
 कृतं मम भोजनं भुक्त्वा बोधिसत्त्वोऽनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिं
 सम्भोक्ष्यत इति । यत्ते करणीयं तत् कुरुष्वेति ॥

अथ खलु भिक्षवः सुजाता नन्दिकयामिकदुहिता तासां
 देवतानां तद्वचनं श्रुत्वा शीघ्रं गोमहस्यस्य चीरं सप्तकृतमारोहू-
 तादय्यमोजोमण्डं गृहीते स्म । गृहीत्वा च सा तत्क्षीरमभिन-
 वमभिनवैस्तण्डुलैरभिनवायां स्थात्यामभिनवां चुक्षीमुपलिप्य
 तद्भोजनं साधयति स्म । तस्मिंश्च साध्यमान इमानि पूर्वनिमि-
 त्तानि सन्दृश्यन्ते स्म ॥ तस्मिन् खल्वपि चीरे श्रीवत्सस्त्वस्तिकन-
 न्द्यावर्त्तपद्मवर्द्धमानादीनि मङ्गल्यानि सन्दृश्यन्ते स्म ॥ ततस्तस्या
 एतदभूत् । यादृशानीमानि पूर्वनिमित्तानि सन्दृश्यन्ते निः-
 संशयमिदं भोजनं भुक्त्वा बोधिसत्त्वोऽनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिं
 प्राप्स्यति । सामुद्रिकज्ञानविधिज्ञश्च नैमित्तिकस्तं प्रदेशं प्राप्ते-
 ऽभूत् । सोऽपि तथैवामृताधिगमनमेव व्याकृतवान् । ततः

सुजाता तं पायसं पक्वं स्थण्डिलमुपलिप्य पुष्पैरवकीर्य गन्धो-
दकेनाभ्युक्ष्यासनं प्रक्षप्य सत्कृत्योत्तरां नाम चेटीमामन्त्रयते
स्म। गच्छोत्तरे ब्राह्मणमानयाहमिदं मधुपायसमवलोकयामि ॥
साध्वार्येति प्रतिश्रुत्य पूर्वां दिशमगमत् ॥ सा तत्र बोधिसत्त्वं
पश्यति स्म। एवं पश्चिमामुत्तरामेव दिशं गच्छति स्म। तत्र
तत्र बोधिसत्त्वमेवाद्राक्षीत्। न कश्चित् सन्दृश्यते स्म ॥ ततः
सा गत्वा स्वामिनीमेवमाह। न खल्वार्येऽन्यः कश्चिद्दृश्यते अमणो
ब्राह्मणो वाऽन्यत्र यदा यत एव गच्छामि तत्र तत्र अमणमेव
सुन्दरं पश्यामि ॥ सुजाता आह।

गच्छोत्तरे स एव ब्राह्मणः स एव अमणस्तस्यैवार्थेऽयमा-
रम्भस्तमेवानय ॥ साध्वार्ये इत्युत्तरा गत्वा बोधिसत्त्वस्य चर-
णयोर्निपत्य सुजाताया नाम्नापनिमन्त्रयते स्म ॥ ततो भिक्षवो
बोधिसत्त्वः सुजाताया ग्रामिकदुहितुर्निवेशनं गत्वा प्रक्षप्य
एवासने न्यसीदत् ॥

अथ खलु भिक्षवः सुजाता ग्रामिकदुहिता सुवर्षमयीं
पात्रीं मधुपायससम्पूर्णां बोधिसत्त्वस्योपनामयति स्म ॥ अथ
बोधिसत्त्वस्यैतदभवत्। यादृशमिदं सुजातया भोजनमुप-
नामितं निःसंशयमहमद्यैनं भुक्तानुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभि-
सम्भोत्स्ये ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तद्भोजनं प्रतिगृह्णन् सुजातां ग्रामिकदुहि-
तरमेतद्वोचत्। इयं भगिनि सुवर्षपात्री किं क्रियताम् ॥
साऽऽह। तवैव भवत्विति ॥

बोधिसत्त्व आह । न ममेदृशेन भाजनेन प्रयोजनम् ।

सुजाता आह । यथेष्टं क्रियताम् । नाहं विना भाजनेन
कस्यचिद्भोजनं प्रयच्छामि ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तं पिण्डपात्रमादायोरुविल्वाया निष्क्रम्य
नागनदीं पूर्वाह्नकालसमये नदीं नैरञ्जनामुपसङ्गम्य तं पिण्ड-
पात्रं चीवराणि चैकान्ते निक्षिप्य नदीं नैरञ्जनामवतरति स्म
गात्राणि शीतलीकर्तुम् । बोधिसत्त्वस्य खलु पुनर्भिक्षवः स्नाय-
तोऽनेकानि देवपुत्रशतसहस्राणि दिव्यागुरुचन्दनचूर्णविलेपनै-
र्नदीमालोकयन्ति स्म । दिव्यानि च नानावर्णानि कुसुमानि
जले क्षिपन्ति स्म । यदुत बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्म्मणे ॥

तेन खलु पुनः समयेन नदी नैरञ्जना दिव्यैर्गन्धैः पुष्पैश्च
समाकुला भवति स्म । येन च गन्धोदकेन बोधिसत्त्वः स्नातो-
ऽभूत् । तेन खलु पुनः समयेन शुद्धावासकायिकैर्देवपुत्रैः सर्व्व
अन्यतीर्थिका निगृहीता अभूवन् । तं देवपुत्रकोटोनियुतश-
तसहस्राणि अभ्युत्थिष्य स्वकस्वकानि भवनानि नयन्ति स्म
चैत्यार्थं पूजार्थञ्च ॥ यानि च बोधिसत्त्वस्य केशगणश्रूणभवन्-
तानि सर्व्वानि सुजाता ग्रामिकदुहिता मङ्गल्यानीति चैत्यार्थं
च परिगृह्णीते स्म । नद्युत्तीर्णञ्च बोधिसत्त्वः पुलिनं निरीक्षते
स्म उपवेशकामः । अथ या नैरञ्जनायां नद्यां नागकन्या सा
धरणीतलादभ्युद्गत्य मणिमयं मनोरमं भद्रासनं बोधिसत्त्वा-
योपनामयति स्म ॥ तत्र बोधिसत्त्वो निषद्य यावदर्थं तं मधुपा-
यसं परिभुङ्क्ते स्म ॥ सुजाताया ग्रामिकदुहितुरनुकम्पामुपादाय

परिभुज्य तां सुवर्णपात्रीमनपेक्षो वारिणि प्रक्षिपति स्म । चित्र-
मात्राञ्च तां सागरो नागराजो चित्रकारबहुमानजातो गृहीत्वा
स्वभवनाभिमुखः प्रस्थितोऽभूत् पूजार्हेति कृत्वा ॥ अथ दशशत-
नयनः पुरन्दरो गरुडरूपमभिनिर्माय वज्रतुण्डो भूत्वा साग-
रस्य नागराजस्थान्तिकात्तां सुवर्णपात्रीं हर्तुमारब्धो यदा न
शक्नोति स्म तदा स्वरूपेणादरेण याचित्वा त्रयस्त्रिंशद्भवनं
नीतवान् चैत्यार्थं पूजार्थञ्च । नीत्वा पात्रीयात्रां नाम पर्वणि
प्रवर्तितवान् । अद्यापि च त्रयस्त्रिंशेषु देवेषु प्रतिसंवत्सरं
पात्रीमहो वर्तते । तच्च भद्रासनं तथैव नागकन्यया परि-
गृहीतं चैत्यार्थं पूजार्थञ्च ॥ समनन्तरपरिभुक्तश्च भिक्षुवो बोधि-
सत्त्वेनौदारिक आहारोऽथ तत्क्षणमेव बोधिसत्त्वस्य पुण्यबलेन
प्रज्ञाबलेन पूर्विककायशुभवर्षपुष्करतया प्रादुरभूत् । द्वात्रिं-
शच्च महापुरुषत्वचणानि अशीतिश्चानुव्यञ्जनानि व्योमप्रभाश्च ॥
तच्चेदमुच्यते ।

षड्वर्षं व्रततप उत्तरित्व भगवान् एवं मतिं चिन्तयेत्
स चेदहं ध्यानअभिज्ञज्ञानबलवानेवं कृशाङ्गोऽपि सन् ।
गच्छेयं द्रुमराज मूलं विटपी सर्वज्ञतां बुद्ध्यतुं
नो मे स्यादनुकम्पिता च जनता एवं भवेत् पश्चिमा (१) ॥
यत्तौदारिक भुक्त भोजनवरं काये बलं कृत्वा ना

१ “षड्वर्षं” षड्वर्षैः । “व्रततप उत्तरित्व” व्रततपोभिरुत्तीर्य । “चिन्तयेत्” अचिन्तयत् । “ध्यानअभिज्ञज्ञानबलवान्” ध्यानाभिज्ञाज्ञानबलवान् । “द्रुमराज मूलं” द्रुमराजस्य मूले । “विटपी” विटपिनः । “बुद्ध्यतुं” बोद्धुं ।

गच्छेयं द्रुमराज मूलं विटपी सर्वज्ञतां बुद्धयुतम् ।
 आह्वैवं ते च पुण्यं देवमनुजा लूहेन ज्ञानेक्षिणा
 नो शक्तासि य बुद्धिना य अमृतं कायेन ते दुर्बलाः (१) ॥
 सा च ग्रामिक धीतपूर्वचरिता नाम्ना सुजाता इति
 यज्ञं नित्यं यजति एवमनसा सिद्धे व्रतं नायके ।
 सा देवान् निशम्य चोदनं तदा गृह्या मधुपायसं
 उपगम्या नदितीरं हृष्टमनसा नैरञ्जनानास्थिता (२) ॥
 सो चाकल्पसहस्रचोर्षचरितः शान्तप्रशान्तेन्द्रियो
 देवैर्नागगणैर्ऋषीपरिवृतो आगत्य नैरञ्जनाम् ।
 तीर्णस्था च कुमार ससत्त्व मतिमां स्नाने मतिं चिन्तयन्
 आरुह्या नदि स्नापि शुद्ध विमलो लोकानुकम्पी मुनिः (३) ॥
 देवाः कोटिसहस्रं हृष्टमनसा गत्वानि चूर्णानि च
 आरुह्या नदि लोदयन्ति शलिलं स्नानार्थं सत्त्वोत्तमे ।
 स्नाना स्नात्वा च बोधिमत्त्व विमलस्तीरे स्थितः स्मरतो

१ “यत्नौदरिक भुक्त्वा” यत्नौदरिकं भुक्त्वा । “छलना” छला नेति पादपूरणार्थ-
 मेव । “द्रुमराज मूलं विटपी” द्रुमराजस्य मूले विटपिनः । “बुद्धयुतं” बोद्धुं ।
 “आह्वैवं” आह्वरेवं । “पुण्यं” पुण्याः । “ज्ञानेक्षिणा” ज्ञानेक्षणा । “नो शक्तासि
 य” नोशक्ता आसन् ये । “बुद्धिना य” बुद्ध्या ये । “अमृतं” अमृतं प्राप्तमित्यर्थः ।

२ “ग्रामिक” ग्रामिका । “धीतपूर्वचरिता” अधीतपूर्वचरिता । “एवमनसा”
 एवमनसा इतिबुद्ध्या इत्यर्थः । “सिद्धे व्रतं नायके” सिद्धेव्रतं नायके नायकस्ये-
 त्यर्थः । “चोदनं” चोदनं । “गृह्या” गृह्येत्वा । “मधुपायसं” मधुपायसम् ।
 “उपगम्या” उपगम्य । “नदितीरं” नदीतीरं । “नैरञ्जनानास्थिता” नैरञ्ज-
 नानास्थिता ।

३ “सो चाकल्प” स चाकल्प । “ऋषीपरिवृतो” ऋषिपरिवृतो । “तीर्णस्था
 च कुमार ससत्त्व मतिमां” “तीरस्थश्च कुमारः ससत्त्वो मतिमान् । “आरुह्या
 नदि स्नापि” आरुह्य नद्यां स्नातः । “शुद्ध” शुद्धो ।

हर्षुर्देवसहस्रं स्नानं सलिलं पूजार्थं सत्त्वोत्तमे^(१) ॥

काषायाणि च वस्त्राणि निर्मलं शुभां तां देवपुत्रोऽददत्
कल्पीयानि च सन्निवास्य भगवांस्तोरे हि नद्यां स्थितः ।

नागाकन्योदग्रहृष्टमनसा भद्रासनं साऽन्यसीत्

यन्नासौ निषसाद् शान्तमनसो लोकस्य चक्षुष्करः^(२) ॥

दत्त्वा भोजनं सुजातं मतिमां स्वर्क्षामये भाजनं

वन्दित्वा चरणानि सा प्रमुदिता परिभुङ्क्ष मे सारथे ।

भुक्त्वा भोजनं यावदर्थं मतिमां पात्रीं जले प्राक्षिपेत्

तां जग्राह पुरन्दरः सुरगुरुः पूजां करिष्याम्वहम्^(३) ॥

यद्भुक्तञ्च जिनेन भोजनवरमौदारिकं तत्क्षणे

तस्य कायबलञ्च तेजश्रिरिया पूर्वं यथा संस्थितम् ।

धर्मां कृत्य कथां सुजातं मरुणां कृत्वा च अर्थं बद्धं

सिंहाहंसगतिर्गजेन्द्रगमनो बोधिद्रुमं सम्प्रस्थितः^(४) ॥

इति नैरञ्जनापरिवर्त्तो नामाष्टादशः ॥ १८ ॥

१ “कोटिसहस्रं” कोटिसहस्राणि । गत्वानि इति सर्वत्र एवं पाठः । अत्र गन्धानि इति पाठे अर्घ्यः सङ्गच्छति । “ओदद्या” अवदद्या । “नदि लोदयन्ति” नदीमालो-
डयन्ति स्म । “स्नानार्थं सत्त्वोत्तमे” स्नानार्थं सत्त्वोत्तमस्य । “स्नानां स्नात्वा” स्नानं
स्नात्वा । “बोधिसत्त्व विमलः” बोधिसत्त्वो विमलः । “सूरतो” सुरतो । “हर्षुर्दे-
वसहस्रं” जहर्षुर्देवसहस्राणि । “स्नानं सलिलं पूजार्थं सत्त्वोत्तमे” स्नानात् सलिलं
पूजार्थं सत्त्वोत्तमस्य ।

२ “निर्मलं शुभां तां” निर्मलानि शुभानि तानि । “कल्पीयानि” आकल्पनी-
यानि परिधानयोग्यानीति भावः । “नद्यां” नद्याः । “नागाकन्यो-” नागाकन्यो-
“शान्तमनसो” शान्तमनसाः ।

३ “सुजातं मतिमां” सुजाता मतिमती । “स्वर्क्षामये” स्वर्क्षमये । “भोजनं या-
वदर्थं मतिमां” भोजनं यावदर्थं मतिमान् । “प्राक्षिपेत्” प्राक्षिपत् ।

४ “औदारिकं” औदारिकं । “तेजश्रिरिया” तेजःश्रिया । “धर्मां कृत्य” धर्मान्
कृत्वा । “कथां” कथां । “सुजातं” सुजातायाः । “मरुणां” मरुणां । “बद्धं” बद्धं ।
“सिंहाहंसगतिः” सिंहहंसगतिः “सम्प्रस्थितः” अत्र प्रस्थित इति पाठे न हन्द्वाभङ्गः ।

जनविंशाध्यायप्रारम्भः ।

इति हि भिक्षवो बोधिभक्तो नद्यां नैरञ्जनायां स्नात्वा च
 भुक्त्वा कायबलस्थामं सञ्जनय्य येन षोडशाकारसम्पन्नपृथिवी-
 प्रदेशे महाबोधिद्रुमराजमूलं तेन प्रतस्थे विजयाय तथा च
 गत्वा । याऽसौ महापुरुषाणां गतिरनुचरितगतिः । इन्द्रयष्टि-
 गतिः सुसंस्थितगतिः । मेरुराजगतिरजिह्मगतिरकुटिलगतिर-
 नुपद्रुतगतिरविलम्बितगतिरलुलितगतिरखलितगतिरसङ्घट्टि-
 तगतिरलीनगतिरविलम्बित(१)गतिरचपलगतिः सलीढगति-
 विमलगतिः शुभगतिरदोषगतिरमोहगतिररक्तगतिः सिंहगति-
 हंसराजगतिर्नागगतिर्नारायणगतिर्धरणीतलासंसृष्टगतिः सह-
 स्रारचक्रधरणीतलचित्रगतिः । जालाङ्गुलिताम्रनखगतिः । ध-
 रणीतलनिर्नादगतिः । शैलराजसङ्घटनगतिः । उत्कूलनिकूलस-
 मकरचरणगतिः । जालाकराभारप्रमुत्सर्जनसत्त्वसंस्पृशनसुगति-
 गमनगतिः । विमलपद्मक्रमनिक्षपणगतिः । पूर्वशुभसुचरित-
 गमनगतिः । पूर्वबुद्धसिंहाभिगमनगतिः । वज्रदृढाभेद्याशय-
 गतिः । सर्वोपायगतिः । सर्वोपायदुर्गतिपिथनगतिः । सर्व-
 सुखसञ्जननगतिः । मोक्षपथसन्दर्शनगतिः । मारबलापकरण-
 गतिः । कुगतिगणपरप्रवादिसहधर्मनिग्रहणगतिः । कर्मपट-
 लक्लेशविधमनगतिः । संसारपक्षापक्षकरणगतिः । शक्रब्रह्मम-
 हेश्वरलोकपालाभिभवगतिः । त्रिसाहस्रमहासाहस्रैकशूर-

गतिः । स्वयम्भूरभिभूगतिः (१) । सर्वज्ञज्ञानाभिगमनगतिः ।
स्मृतिमतिगतिः । समभिगमनगतिर्जैरामरणप्रशमगतिः । शिव-
बीजामराभयनिर्वाणपुरगमनगतिः । ईदृश्या गत्या बोधिमण्डो
बोधिमण्डं सम्प्रस्थितोऽभूत् ॥

इति हि भिक्षुवो यावच्च नद्या नैरञ्जनाया यावच्च बोधिम-
ण्डादेतस्मिन्नन्तरे वातबलाहकैर्देवपुत्रैः संसृष्टमभूत् । वर्षबलाह-
कैर्देवपुत्रैर्गन्धोदकेन सिक्तमभूत् पुष्पैश्चावकीर्णमभूत् । यावदेव
त्रिसाहस्रलोकधातौ वृक्षास्ते सर्वे येन बोधिमण्डस्तेनाभिन-
ताया अभूवन् । येऽपि च तदहोजातबालदारकास्तेऽपि बोधि-
मण्डशीर्षकाः स्वपन्ति स्म ॥ येऽपि चेह त्रिसाहस्रमहासाह-
स्रलोकधातौ सुमेरुप्रमुखाः पर्वतास्तेऽपि सर्वे येन बोधिमण्ड-
प्रणता (२) अभूवन् । नदीं नैरञ्जनामुपादाय यावद्बोधिमण्डो-
ऽस्मिन्नन्तरे कामावचरैर्देवपुत्रैः क्रोशविस्तारैकप्रमाणो मार्गो-
ऽभिव्यूहितोऽभूत् । तस्य च मार्गस्य वामदक्षिणपार्श्वयोः सप्तरत्न-
मयी वेदिका (३)ऽभिनिर्मिताऽभूत् । सप्तताला उच्चैस्त्वेन उपरि-
ष्टाद्रत्नजालसञ्चन्ना दिव्यच्छत्रध्वजपताकासमलङ्कृता । द्रुक्षुर्नृपे
सप्तरत्नमयास्ताला अभिनिर्मिता अभूवन् ॥ तस्या वेदिकाया
अभ्युद्गतात् सर्वस्माच्च तालाद्रत्नसूत्राद् द्वितीयतालमवसक्त-
मभूत् । दयोः स तालयोर्मध्ये पुष्करिणी मापिताऽभूत्ता गन्धो-

१ स्वयम्भूवोऽभिभूगतिरिति शब्दः पाठः ।

२ “येन बोधिमण्डप्रणता” येन बोधिमण्डस्तेन प्रणता अभूवन् इत्यर्थः ।

३ वेदिका-पुष्करिणी- विशेषणं सर्वत्र बहुलमपेक्षितम् ।

इकपरिपूर्णा सुवर्णबालुकासंस्तृता उत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकस-
 च्छन्ना रत्नवेदिकापरिवृता वैदूर्यमणिरत्नसोपानप्रत्युप्ता आ-
 तिवलाहका(१)हंसचक्रवाकमयूरोपकूजिता । तं च मार्गमशी-
 त्यप्सरःसहस्राणि गन्धोदकेन सिञ्चन्ति स्म ॥ अशीत्यप्सरःसह-
 स्राणि मुक्तकुसुमैरभ्यवकिरन्ति स्म दिव्यैर्गन्धवद्भिः । सर्वस्य च
 तालवृक्षस्य पुरतो रत्नव्योमकः संस्थितोऽभूत् । सर्वस्मिञ्च
 रत्नव्योमके अशीत्यप्सरःसहस्राणि चन्दनागरुचूर्णकपुटापरि-
 गृहीतानि कारानुसारिधूपघटिकापरिगृहीतानि स्थितान्यभू-
 वन् । सर्वस्मिञ्च रत्नव्योमके पञ्चपञ्चाप्सरःसहस्राणि दिव्य-
 सङ्गीतिसम्प्रवादितस्थितान्यभूवन् ॥

इति हि भिक्षुो बोधिसत्त्वः प्रकल्पमानैः क्षेत्रै रश्मिकोटी-
 नियुतशतसहस्राणि निस्सारयंस्त्वर्यशतसहस्रैः प्रवाद्यमानैर्महता
 पुष्पाढ्येन प्रवर्षता अप्सरस्सहस्रैर्भाम्यमाणैर्दुन्दुभिःशतसहस्रैः
 पराहन्यमानैर्गर्ज्जद्भिः प्रगर्ज्जद्भिर्हयगजवृषभैः प्रदक्षिणीकु-
 र्वद्भिः शुकशारिकाकोकिलकलत्रिङ्गजीवञ्जीवकहंसकौञ्चमयू-
 रचक्रवाकशतसहस्रैरुपनाम्यमानैर्मङ्गल्यशतसहस्रैरनेनैव रूपेण
 मार्गव्यूहेन बोधिसत्त्वो बोधिमण्डं गच्छति स्म ॥ यां च रात्रिं
 बोधिसत्त्वो बोधिमभिसम्बोद्धुकामोऽभूत् । तामेव रात्रिं वश-
 वर्त्ती नाम त्रिसाहस्रमहासाहस्राधिपतिर्ब्रह्मा सहान्यतिं पार्ष-
 दमामय्यैवमाह । यत् खलु मार्ष जानीयाः । एष स बोधि-
 सत्त्वो महासत्त्वो महासन्नाहसन्नद्धो महाप्रतिज्ञानुसृतो दृढ-

सन्नाहसन्नद्धोऽपरिखिन्नमानसः सर्व्वबोधिसत्त्वचर्यासुनिर्यातः
 सर्व्वपारमितासु पारङ्गतः सर्व्वबोधिसत्त्वभूमिषु वशिताप्राप्तः
 सर्व्वबोधिसत्त्वाशयसुविशुद्धः सर्व्वसत्त्वेन्द्रियेष्वनुगतः सर्व्वतथाग-
 तगुह्यस्थानेषु सुप्रविष्टः सर्व्वमारकर्म्मपयसमतिक्रान्तः सर्व्वकुश-
 लमूलेष्वपरप्रत्ययः सर्व्वतथागतैरधिष्ठितः सर्व्वसत्त्वेषु प्रमोक्षमा-
 र्गदेशयिता महासार्थबाहः सर्व्वमारमण्डलविध्वंसनकरः त्रि-
 साहस्रमहासाहस्रैकग्रूरः सर्व्वधर्मभैषज्यसमुदाजीतो महावैद्य-
 राजो विमुक्तिपट्टाबद्धो महाधर्मराजो महाप्रज्ञाप्रभोत्सर्जन-
 करो महाकेतुराजोऽष्टलोकमर्मानुपलिप्तो महापद्मभूतः सर्व्व-
 धर्मधारणा सम्प्रमुखितो महासागरभूतोऽनुनयप्रतिघापगतो-
 ऽचलोप्रकम्पी महासुमेरुभूतः सुनिर्मलः सुपरिशुद्धः सर्व्ववल-
 यितबुद्धिर्महामणिरत्नभूतः सर्व्वधर्मवशवर्त्ती सर्व्वकम्पन्यचित्तो
 महाब्रह्मभूतो बोधिसत्त्वो बोधिमण्डमुपसङ्ग्रामति मारसैन्य-
 प्रधर्षणार्थमनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बोद्धुकामो दशबल-
 वैशारद्याष्टादशवैणिकबुद्धधर्मपरिपूरणार्थं महाधर्मचक्रप्रवर्त्त-
 नार्थं महासिंहनादनादनार्थं सर्व्वसत्त्वान् धर्मदानेन सन्तर्प-
 णार्थं सर्व्वसत्त्वानां धर्मचक्षुर्विशोधनार्थं सर्व्वपरप्रवादीनां सह-
 धर्मेण निग्रहार्थं पूर्व्वप्रतिज्ञापरिपूरि (१) सन्दर्शनार्थं सर्व्वधर्मे-
 श्वर्य्यवशिताप्राप्त्यर्थम् । तत्र युष्माभिर्मार्षाः सर्व्वैरेव बोधिसत्त्वस्य
 पूजोपस्थानकर्म्मण्युत्सुकैर्भवितव्यम् ॥ अथ खलु वशवर्त्ती महा-
 ब्रह्मा तस्यां वेलायामिमा गाथा अभाषत ॥

यस्या तेजेन पुण्यतस्य शिरिये ब्राह्मः पयो ज्ञायते
 मैत्री वा कर्षणा उपेक्षमुदिताध्यानान्यभिज्ञा तथा ।
 सोऽयं कल्पसहस्रचोर्णचरितो बोधिद्रुमं प्रस्थितः
 पूजां साधु करोथ तस्य मुनिना आशाव्रते साधनाम् (१) ॥
 यं गत्वा शरणं न दुर्गतिभयं प्राप्नोति नैवाक्षयं
 देवेष्विष्टसुखञ्च प्राप्य विपुलां ब्रह्मालयं गच्छति ।
 षड्वर्षाणि चरित्व दुष्करचरिं यात्येष बोधिद्रुमं
 साधू सर्व्वि उदयहृष्टमनसः पूजास्य कुर्व्वामहे (२) ॥
 राजाऽसौ त्रिसहस्र ईश्वरवरो धर्मेश्वरः प्रार्थिवः
 शक्रो ब्रह्मपुरे च चन्द्रसूर्यौ नास्त्यस्य कश्चित्समः ।
 यस्या जाते क्षेत्रकोटिनियुताः सङ्क्रम्यता षड्विधा
 सैषोऽद्य व्रजते महाद्रुमवरं मारस्य जेतुं चमून् (३) ॥
 मूर्ध्नि यस्य न शक्यमोक्षितुमिह ब्रह्मालयेऽपि स्थितैः
 कायो यस्य वराग्रलक्षणधरो द्वात्रिंशताऽलङ्कृतः ।
 वाग्यस्येह मनोज्ञवल्गुमधुरा ब्रह्मस्वरा सुस्वरा
 चित्तं यस्य प्रशान्तं (४) दोषरहितं गच्छाम तत्पूजने ॥

१ “यस्या तेजेन पुण्यतस्य शिरिये” यस्य तेजसा पुण्येन प्रिया । “पयो” पन्थाः ।
 “उपेक्षमुदिताध्यानान्यभिज्ञा” उपेक्षामुदिताध्यानान्यभिज्ञाः । “करोथ” कुरुत ।
 “मुनिना आशाव्रते साधनाम्” मुनीनां आशाव्रतस्य साधिकाम् इत्यर्थः ।

२ “विपुलां” विपुलं । “चरित्व दुष्करचरिं” चरित्वा दुष्करचर्यां । “साधू
 सर्व्वि” साधू सर्व्वे ।

३ “त्रिसहस्र ईश्वरवरो” त्रिसहस्रेश्वरवरो “यस्या जाते क्षेत्रकोटिनियुताः
 सङ्क्रम्यता षड्विधा” यस्मिन्जाते क्षेत्रकोटिनियुतानि सङ्क्रम्यनानि षड्विधानि “चमून्”
 चमूः ।

४ “प्रशान्तं” प्रशान्तं ।

येषां वा मति ब्रह्मशक्रभवने नित्यं सुखं चेयितुं .

अथदा सर्व्वक्लेशबन्धनलतां च्छेत्तुं हि तां जालिनीम् ।

अश्रुत्वा परतः स्पृशेयममृतं प्रत्येकबोधि शिवां

बुद्धत्वं यदि वेत्सितं त्रिभुवने पूजेत्तसौ नायकम् (१) ॥

त्यक्ता येन ससागरा वसुमती रत्नान्यनन्तान्यथो

प्राप्तादाश्च गवाक्षद्वर्त्यकलिका युग्यानि यानानि च ।

भूम्यालङ्कृत पुष्पदाम रुचिरा उद्यानकूपामला

हस्ता पादशिरोत्तमाङ्गनयनाः सो बोधिमण्डोन्मुखः (२) ॥

इति हि भिक्षवस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रिको महाब्रह्मा इमं
त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुं तत्क्षणं समध्यतिष्ठत । पा-
णितलजातमपगतसकठिस्समुत्सदमणिमुक्तावज्रवैदूर्यशङ्खशिला-
प्रवालरजतजातरूप्यनीलमृदुककुण्डकजातप्रदक्षिणनद्यावर्त्तका-
चिलिन्दिकसुखसंस्पर्शैश्च तणैरिमं त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लो-
कधातुं सञ्जादितमध्यतिष्ठत । सर्व्वे च तदा महासमुद्रा धर-
णीतलसंस्थिता अभूवन् ॥ न च जलचराणां सत्त्वानां कश्चि-
दिहेतोऽभूत् । इमं चैव लोकधातुमलङ्कृतं दृष्ट्वा च दशसु दिक्षु
शक्रब्रह्मलोकपालैर्बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्म्मणे बुद्धचेत्रशतसहस्राणि

१ “मति ब्रह्मशक्रभवने” मतिर्ब्रह्मशक्रभवने । “सुखं चेयितुं” सुखं चयितुं ।
“सर्व्वक्लेशबन्धनलतां” सर्व्वक्लेशबन्धनलतां । “प्रत्येकबोधि शिवां” प्रत्येकबोधे-
शिवं । “वेत्सितं” विविदिष्टं । “पूजेत्तसौ” पूजयतु इमं ।

२ “भूम्यालङ्कृत पुष्पदामरुचिरा” भूम्यालङ्कृता पुष्पदामानि रुचिराणि । “उद्या-
नकूपामला” उद्यानकूपा अमला । “पादशिरोत्तमाङ्गनयनाः” पादशिरःउत्तमा-
ङ्गनयनानि । “सो बोधिमण्डोन्मुखः” स बोधिमण्डोन्मुखः ।

समलङ्कृतान्यभूवन्॥ बोधिसत्त्वैश्च दिव्यमानुष्यकार्तिकान्तैः पूजा-
यूद्दैर्दशसु दिक्ष्वप्रमेयाणि बुद्धचेत्राणि प्रतिमण्डितान्यभूवन्
बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्मणे । सर्वाणि च तानि बुद्धचेत्राण्येकस्मि-
न्नेव सन्दृश्यन्ते नानाव्यूहालङ्कारालङ्कृतानि च । न च भूयो
लोकान्तरिका न च कालपर्वता न चक्रवाडमहाचक्रवाडाः
प्रज्ञायन्ते स्म । सर्वाणि च तानि बुद्धचेत्राणि बोधिसत्त्वस्या-
भया स्फुटानि सन्दृश्यन्ते स्म ॥

षोडश च बोधिमण्डपरिपालका देवपुत्राः । तद्यथा उत्ख-
ली च नाम देवपुत्रमुत्खली च नाम प्रजापतिश्च शूरबलश्च
केयूरबलश्च सुप्रतिष्ठितश्च महीधरश्च अवभासकरश्च विमलश्च
धर्मचरश्च धर्मकेतुश्च सिद्धपात्रश्चाप्रतिहतनेत्रश्च महाव्यूहश्च
शीलविशुद्धनेत्रश्च पद्मप्रभश्च । इतीमे षोडश बोधिमण्डप्र-
तिपालदेवपुत्राः सर्वेऽवैवर्त्यचान्तिप्रतिलब्धास्ते बोधिसत्त्वस्य
पूजार्थं बोधिमण्डं मण्डयन्ति स्म समन्तादशीतियोजनानि
सप्तरत्नवेदिकाभिः परिवृतं सप्तभिस्तालपङ्क्तिभिः सप्तभी रत्न-
किङ्किणीजालैः सप्तरत्नसूत्रैः परिवृतं सप्तरत्नप्रत्युप्तैश्च जाम्बू-
नदसुवर्णपटैः सुवर्णसूत्रैर्जाम्बूनदसुवर्णपद्मैश्चावकीर्णं सारवर-
गन्धनिर्घूपितं रत्नजालसञ्चलनम् । ये च दशसु दिक्षु नाना-
लोकधातुषु विविधा वृक्षाः सन्ध्यभिजाता दिव्यमानुष्यका-
स्तेऽपि सर्वे तत्र बोधिमण्डे सन्दृश्यन्ते स्म । याश्च दशसु दिक्षु
नानाप्रकारा जलजस्थलजपुष्पजातयस्ता अपि सर्वास्तत्र बोधि-
मण्डे सन्दृश्यन्ते स्म । येऽपि च दशसु दिक्षु नानालोकधातुषु

बोधिसत्त्वा बोधिमण्डालकुर्वन्त्य(१) प्रमाणपुण्यज्ञानसम्भारव्यू-
हैस्तेऽपि तत्र बोधिमण्डे सन्दृश्यन्ते स्म ॥

इति हि भिक्षवो बोधिमण्डपरिपालकैर्देवपुत्रैस्तादृशा व्यूहा
बोधिमण्डाभिनिर्मिता (२) अभूवन् । यान् दृष्ट्वा देवनागयक्षग-
न्धर्व्वासुराः स्वभवनानि ज्ञानसञ्ज्ञामुत्पादयामासुः । तांश्च
व्यूहान् दृष्ट्वाऽत्यर्थं चित्रोकारमुत्पादयामासुः । उदानञ्चोदा-
नयामासुः साध्वहोऽचिन्त्यः पुण्यविपाकनिख्यन्द इति ॥ चत्वारश्च
बोधिवृक्षदेवताः । तद्यथा वेणुश्च वल्गुश्च सुमनश्च ओजोपतिश्च
एते चत्वारो बोधिवृक्षदेवता बोधिसत्त्वस्य पूजार्थं बोधिवृक्षमा-
ययन्ति (३) स्म मूलसम्पन्नं स्कन्धसम्पन्नं शाखापत्रपुष्पफलसम्पन्न-
मारोहपरिणाहसम्पन्नं प्रासादिकं दर्शनीयमशीतिस्तालमुच्चैस्तेन
तदनुरूपेण परिणाहेन चित्रं दर्शनीयं मनोरमं सप्तभी रत्न-
वेदिकाभिः परिवृतं सप्तभी रत्नतालपङ्क्तिभिः सप्तभी रत्न-
किङ्किणीजालैः सप्तभी रत्नसूत्रैः समनुपरिवृतं पारिजातकको-
विदारप्रकाशमद्वयचक्षुर्दर्शनम् ॥ स च पृथिवीप्रदेशस्त्रिमाह-
स्त्रमहासाहस्रलोकधातुर्वज्रेणाभिदृढः सारो(४)ऽभेद्यवज्रमयः
संस्थितोऽभूत् । यत्र बोधिसत्त्वा निषण्णोऽभूद् बोधिमभिसम्बो-
द्धुकामः ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वेन बोधिमण्डमुपसङ्क्रमता तथा-

१ “बोधिमण्डालकुर्वन्त्य-” बोधिमण्डमलकुर्वन्त्य- ।

२ “बोधिमण्डाभिनिर्मिता” बोधिमण्डमभिनिर्मिता इत्युचितम् ।

३ “माययन्ति” मायान्ति ।

४ “वज्रेणाभिदृढः सारो” वज्रादपि दृढसारो ।

रूपा कायात्प्रभा मुक्ताऽभूद् यथा प्रभया सर्वेऽधायाः शान्ता
 अभूवन् । सर्वाण्यक्षराणि पिथिनितान्यभूवन् (१) । सर्वदुर्गति-
 वेदनाश्चापशोषिता अभूवन् । ये च सत्त्वा विकलेन्द्रिया अभूवन्
 ते सर्वे परिपूर्णैन्द्रियाण्यनुप्राप्नुवन् । व्याधिताश्च व्याधिभ्यो व्यामु-
 च्यन्त । भयार्दिताश्चाश्वासप्राप्ता अभूवन् । बन्धनबद्धाश्च बन्ध-
 नेभ्यो व्यामुच्यन्त । दरिद्रसत्त्वाश्च भोगवन्तोऽभूवन् । क्लेशसन्त-
 ताश्च सत्त्वा निष्परिदाहका अभूवन् । बुभुक्षिताश्च सत्त्वाः पूर्णा-
 दरा अभूवन् । पिपासिताश्च तृषापगता अभूवन् । गुर्विण्यश्च
 सुखेन प्रमथयन्ते स्म । जीर्णदुर्बलाश्च बलसम्पन्ना अभूवन् । न च
 कस्य चित् सत्त्वस्य तस्मिन् समये रोगो बाधते द्वेषो वा मोहो वा
 क्रोधो वा लोभो वा खिलं वा व्यापादो वा ईर्ष्या वा मात्सर्यो
 वा । न कश्चित्सत्त्वस्तस्मिन् समये म्रियते स्म न च्यवते स्म नोप-
 पद्यते स्म । सर्वसत्त्वाश्च तस्मिन् समये मैत्रचित्ता हितचित्ताः
 परस्परं मातापितृसञ्जिज्ञानोऽभूवन् ॥ तत्रेदमुच्यते ।

यावच्चावीचिपर्यन्तं नरका घोरदर्शनाः ।

दुःखं प्रशान्तं सत्त्वानां क्षिप्रं विहन्ति वेदनाम् (२) ॥

तिर्य्यग्योनिषु यावन्तः सत्त्वा अन्योन्यघातकाः ।

मैत्रचित्ता हितचित्ता जाताः स्पृष्टाभाभिर्महामुनेः ॥

प्रेतलोकेषु यावन्तः प्रेताः क्षुत्तर्षपीडिताः ।

प्राप्नुवन्त्यन्नपानानि बोधिसत्त्वस्य तेजसा ॥

१ "पिथिनितान्यभूवन्" प्रथितान्यभूवन् ।

२ क्षिप्रं विहन्ति वेदनामित्यस्य क्षिप्रं विहता वेदना अभवदित्यर्थः ।

अक्षरा पिथिताः सर्वे (१) दुर्गतिश्चोपशोषिता ।
 सुखिताः सर्वसत्त्वाश्च दिव्यमैश्वर्यसमर्पिताः ॥
 क्लृप्ताः श्रोत्रविहीनाश्च ये वान्ये विकलेन्द्रियाः ।
 सर्वेन्द्रियैः सुसम्पूर्णा जाताः सर्वाङ्गशोभनाः ॥
 रागद्वेषादिभिः क्लेशैः सत्त्वा बाधन्त ये सदा (२) ।
 शान्तक्लेशास्तदा सर्वे जाताः सुखसमर्पिताः ॥
 उन्मत्ताः स्मृतिमन्तश्च दरिद्रा धनिनस्तथा ।
 व्याधिता रोगनिर्मुक्ता मुक्ता बन्धनबद्धकाः ॥
 न खिलं न च मात्सर्यं व्यापादो न च विग्रहः (३) ।
 अन्योन्यं सम्प्रकुर्वन्ति मैत्रचित्ताः स्थितास्तदा ॥
 मातुः पितुश्चैकपुत्रे हि यथा प्रेम प्रवर्तते ।
 तथान्योन्येन (४) सत्त्वानां पुत्रप्रेम तदाऽभवत् ॥
 बोधिसत्त्वप्रभाजालैः स्फुटाः क्षेत्रा ह्यचिन्तितयाः ।
 गङ्गाबालुकसङ्ख्याताः समन्ताद्दिशि दश (५) ॥
 न भूयश्चक्रवालाश्च दृश्यन्ते कालपर्वताः ।
 सर्वे ते विपुला क्षेत्रा दृश्यन्त्येकं यथा तथा (६) ॥
 पाणितलप्रकाशाश्च दृश्यन्ते सर्वरत्निकाः ।

- १ “अक्षरा पिथिताः सर्वे” अक्षराणि प्रथितानि सर्वाणि ।
- २ “बाधन्त ये सदा” बाध्यन्ते ये सदा इत्यर्थः ।
- ३ “व्यापादो न च विग्रहः” व्यापादं न च विग्रहमित्यर्थः ।
- ४ “तथान्योन्येन” तथान्योन्यं ।
- ५ “स्फुटाः क्षेत्रा ह्यचिन्तितयाः गङ्गाबालुकसङ्ख्याताः” स्फुटानि क्षेत्राणि ह्यचिन्तितानि गङ्गाबालुकसङ्ख्यातानि इत्यर्थः ।
- ६ “सर्वे ते विपुला क्षेत्राः” सर्वाणि तानि विपुलानि क्षेत्राणि । उन्नरत्नापि विशेषेण नपुंसकत्वं योग्यम् यथा “सर्वरत्निकाः” सर्वरत्नकानि ।

बोधिसत्त्वस्य पूजार्थं सर्वक्षेत्रां अलङ्कृताः (१) ॥

देवाश्च षोडश तथा बोधिमण्डोपचारकाः ।

अलञ्चक्रुर्बोधिमण्डमशीतियोजनायतम् ॥

ये च केचिन्महाव्यूहाः क्षेत्रकोटीव्यनन्तकाः ।

ते च सर्वत्र दृश्यन्ते बोधिसत्त्वस्य तेजसा ॥

देवा नागास्तथा यक्षाः किन्नराश्च महोरगाः ।

स्वानि स्वानि विमानानि शशानानीव मेनिरे ॥

तान्व्यूहान् सन्निरीक्ष्येह विस्मिताः सुरमानुषाः ।

साधुः पुण्यस्य निख्यन्दः सम्यक्षेयमीदृशी ॥

करोति वै ततो योगं कायवाङ्मनसा तथा ।

सर्वार्थाश्चास्य सिद्ध्यन्ति येऽभिप्रेता मनोरमाः ॥

अभिप्राया यथान्येषां पूरिताश्चरता पुरा ।

विपाकः कर्मणस्तस्य सम्यज्जातेयमीदृशी ॥

अलङ्कृतो बोधिमण्डश्चतुर्भिर्बोधिदेवतैः (२) ।

पारिजातो दिवि यथा तस्मादपि विशिष्यते ॥

गुणाः शक्या न ते वाचा सर्वे सम्यरिकीर्तितुम् ।

ये व्यूहा बोधिमण्डस्य देवतैरभिसंस्तृताः (३) ॥

इति हि भिन्नवस्तुया बोधिसत्त्वस्य 'कायप्रमुक्तया प्रभया
कालिकस्य नागराजस्य भवनमवभासितमभूद् विशुद्धया विम-

१ "सर्वक्षेत्रां अलङ्कृताः" सर्वक्षेत्राणि अलङ्कृतानि ।

२ "बोधिदेवतैः" बोधिदेवताभिरिति साधुः ।

३ "देवतैरभि" देवताभिरभि ।

लया कायचित्तप्रल्हादोद्विज्यजनन्या(१)सर्वक्लेशार्पकर्षिण्या स-
र्वसत्त्वसुखप्रोतिप्रसादप्रामोद्यजनन्या । दृष्ट्वा च पुनः कालिको
नागराजस्तस्यां वेल्यायां स्वपरिवारस्य पुरतः स्थित्वेमा गाथा
अभाषत ।

क्रकुच्छन्दे यथा आभ दृष्ट रूचिरा दृष्टा च कनकाकथं
यद्वत् काश्यपधर्मराजमुनि दृष्टाः प्रभा निर्मलाः ।
निःसंशयं वरलक्षणे हितकरो उत्पन्नज्ञानप्रभो
येनेदं भवनं विरोचति हि मे स्वर्णप्रभालङ्कृतम्(२) ॥
नास्मिंश्चन्द्ररविप्रभा सुविपुला सन्दृश्यते वेश्मनि
नो चाग्नेर्न मणेर्न विद्युदमला नो च प्रभा ज्योतिषाम् ।
नो वा शक्रप्रभा न ब्रह्मण प्रभा (३) नो च प्रभा आसुरी
एकान्तं तमसाकुलं मम गृहं प्रादुष्कृतैः कर्मभिः ॥
अद्येदं भवनं विराजति शुभं मध्येरविं दीप्तिमत्
चित्ते प्रोति जनेति कायु सुखितो गात्रोऽद्भुता शीतलाः ।
तप्ताबालुकया शरीर निपती जातो स मे शीतलं
सुव्यक्तं बज्रकल्पकोटिचरितो बोधिद्रुमं गच्छति (४) ॥

१ “प्रल्हादोद्विज्यजनन्या” प्रल्हादोक्तुकजनन्या इत्थं सम्भाव्यते ।

२ “आभ दृष्ट” आभा दृष्टा । “कनकाकथं” कनकाकथे इत्युचितम् । “काश्यप
धर्मराजमुनि” काश्यपधर्मराजमुनौ “विरोचति” विरोचितं ।

३ “ब्रह्मण प्रभा” ब्रह्मणः प्रभा ।

४ “मध्येरविं” मध्येरवि । “प्रोति जनेति” प्रीतिं जनयति । “कायु सुखितो गा-
त्रोऽद्भुता शीतलाः” कायः सुखितः गात्रमद्भुतं शीतलं । “तप्ताबालुकया शरीर-
निपती जातो स मे” तप्ताबालुकायां शरीरं निपतितं यद्वत् शीतोपायेन शीतलं
भवति तद्वत् जातकाले शरीरमित्यर्थः ।

शीघ्रं गृह्यत नागपुष्प रुचिरां वस्त्रां सुगन्धा शुभां
 मुक्ताहारपिनद्धतांश्च वलयान्शूर्णानि धूपोत्तमान् ।
 सङ्गीतिं प्रकुरुष्व वाद्य विविधां भेरोमृदङ्गैः शुभै-
 र्हन्तं गच्छथ पूजना हितकरं पूजार्हं सर्व्वे जगे (१) ॥
 सोऽभ्युत्थाय च नागकन्यसहितश्चतुरो दिशः प्रेक्षते
 अद्राक्षीदथ मेरुपर्व्वतनिभं खालङ्कृतं तेजसा ।
 देवैर्दानवकोटिभिः परिवृतं ब्रह्मेन्द्रयक्षैस्तथा
 पूजां तस्य करोति हृष्टमनसः दर्शेन्ति मार्गो ह्ययम् (२) ॥
 संहृष्टः स हि नागराज सुमुदितश्चाभ्यर्च्य लोकोत्तमं
 वन्दित्वा चरणौ च गौरवकृतस्तस्थौ मुनेरग्रतः ।
 नागाकन्य उदय हृष्टमनसः कुर्वन्ति पूजां मुनेः
 पुष्पं गन्धविलेपनांश्च क्षिपिषुसूर्याणि निर्नादयन् (३) ॥
 कृत्वा चाञ्जलि नागराट् सुमुदितः तुष्टाद तथैर्गुणैः
 साधु दर्शतु पूर्णचन्द्रवदने लोकतमे नायके ।
 यथा मे दृष्टं निमित्तं पूर्व्वच्छीणां पश्याम तानैव मे

१ “नागपुष्प रुचिरां” नागपुष्पाणि रुचिराणि । “वस्त्रां सुगन्धां शुभां” वस्त्राणि सुगन्धान् शुभान् । “मुक्ताहारपिनद्धतांश्च” मुक्ताहारपिनद्धांश्च । “प्रकुरुष्व वाद्य विविधां” प्रकुरुष्व वाद्यानि विविधानि । “हन्तं गच्छथ पूजना” हन्तं गच्छत पूज-
 नार्थं । “पूजार्हं सर्व्वे जगे” पूजार्हं सर्व्वस्मिन् जगति ।

२ “नागकन्यसहितः” नागकन्यासहितः । “प्रेक्षते” प्रेक्षते स्म । “खालङ्कृतं” खल-
 ङ्कृतं । “करोति” कुर्वन्ति । “दर्शेन्ति” दर्शयन्ति ।

३ “नागराज सुमुदित” नागराजः सुमुदितः । नागराजो मुदित इति पाठे न
 हन्ते भङ्गः । “नागाकन्य उदयहृष्टमनसः” नागकन्या उदयहृष्टमनस्ताः । “गन्ध-
 विलेपनांश्च क्षिपिषु” गन्धं विलेपनानि च क्षिपन्त्य- “निर्नादयन्” निर्नादयन्त्यः ।

अद्य त्वं विनिहत्य मारं बलवानिष्टं पदं लप्स्यसे (१) ॥
यस्यार्थे दमदानसंयमपुरे सर्वास्थित्यागी अभूद्
यस्यार्थे दमशीलमैत्रकरुणाचान्तिबलं भावितम् ।
यस्यार्थे दृढवीर्यं ध्याननिरतः प्रज्ञाप्रदीपः कृतः
सैषा ते परिपूर्णं सर्वं प्रणिधि अद्यो जिनो भेष्यसे (२) ॥
यद्वृक्ष सपत्रपुष्प सफला बोधिद्रुमं सन्नता
यद्वत् कुम्भसहस्र पूर्णसलिला कुर्वन्ति प्रादक्षिणम् ।
यद्वच्चाप्सरगणाश्च सम्प्रमुदिताः स्निग्धरुतं कुर्वते
हंसाः क्रौञ्चगणा यथा च गगणे गच्छन्ति लीलान्विताः ॥
कुर्वन्ते सुखिना प्रदक्षिण ऋषिं भावि त्वमद्यार्हवान् (३) ॥
यथा वा काञ्चनवर्णं आभ रश्मिरा क्षेत्राशतां गच्छते
शान्ताश्चापि यथा अपाय निखिला दुःखैर्विमुक्ताः प्रजाः ।
यद्वद्वृष्टि चन्द्रसूर्यभवन वायु मृदुर्वायते
अद्या भेष्यसि सार्थवाह त्रिभवे जातीजरामोचको (४) ॥

१ “चाञ्चलि” चाञ्चलिं । “दर्शतु” दृश्यते । “पूर्ववृक्षीणां” पूर्ववृक्षीणां । “पश्याम” पश्यामि । मे इत्यत्र मतिरिति अध्याहार्यं तेन इष्टे पदं लप्स्यसे इति मे मतिरित्यर्थः ।

२ “परिपूर्णं सर्वं प्रणिधि अद्यो जिनो भेष्यसे” परिपूर्णा सर्वा प्रणिधिरयं जिनो भविष्यसि ।

३ “यद्वृक्ष सपत्रपुष्प” यद्वृक्षाः सपत्रपुष्पाः । “कुम्भसहस्र पूर्णसलिला” कुम्भसहस्राणि पूर्णसलिलानि । “प्रादक्षिणम्” प्रदक्षिणम् । “यद्वच्चाप्सरगणाश्च” यद्वच्चाप्सरगणाश्च । “कुर्वन्ते” कुर्वन्ति । “सुखिना” सुखेन । “प्रदक्षिण ऋषिं” प्रदक्षिणं ऋषिं । “भावि त्वमद्यार्हवान्” भावी त्वमद्यार्हवान् ।

४ “काञ्चनवर्णं आभ रश्मिरा क्षेत्राशतां गच्छते” काञ्चनवर्णं आभा रश्मिरा क्षेत्राशतं गच्छति । “अपाय निखिला” अपाया निखिला । “यद्वद्वृष्टि चन्द्रसूर्यभवन वायु मृदुर्वायते” यद्वद्वृष्टितानि चन्द्रसूर्यभवनानि वायुमृदुर्वायति । “अद्या भेष्यसि सार्थवाह त्रिभवे” अद्य भविष्यसि सार्थवाह त्रिभवे । “जातीजरामोचको” जातिजरामोचकः ।

यदत्कामरती विहाय च सुरास्वत्पूजनेऽभ्यागता
 ब्रह्मा ब्रह्मपुरोहिताश्च 'अमरा उत्सृज्य ध्यानं सुखम् ।
 ये केचित्त्रिभवे तथैव च पुरे सर्वे इहाभ्यागता
 अद्यो भेष्यसि वैद्यराज त्रिभवे जातो जरामोचको (१) ॥
 मार्गश्चापि यथा विशेषितु सुरैर्येनाद्य त्वं गच्छसे
 एतेनागतु क्रकुच्छन्द भगवान् कनकाक्षयः काश्यपः ।
 यथ वा पद्म विशुद्ध निर्मल शुभां भित्वा महीमुद्रता
 यस्मिन् विक्षिपसे क्रमानतिबलाद् भावि त्वमद्यार्हवान् (२) ॥
 माराः कोटिसहस्रनेकनियुतं गङ्गा यथा बालिका-
 स्ते तुभ्यं न समर्थ बोधिविटपाञ्चालेतु कम्पेतु वा ।
 यज्ञा नैकविधाः सहस्रनियुताः गङ्गा यथा बालिका
 यष्टास्ते चरता हिताय जगतस्तेनेक विभाजसे (३) ॥
 नक्षत्राः सशशी सतारकरवी भूमौ पते अचराट्
 स्वस्थानाच्च चलेन्महागिरिवरः शृण्वेदथो सागरः ।

१ “ध्यानं सुखं” ध्यानसुखमित्यर्थः । “अद्यो भेष्यसि वैद्यराज त्रिभवे” अद्य भविष्यसि वैद्यराजस्त्रिभवे । “जातो जरामोचको” जातिजरामोचकः ।

२ “विशेषितु सुरैः” विशेषितः सुरैः । “गच्छसे” गच्छसि । “एतेनागतु” एतेनागतः । “क्रकुच्छन्द भगवान्” क्रकुच्छन्दो भगवान् । “यथ वा पद्म विशुद्ध निर्मल” यथा वा पद्मा विशुद्धा निर्मलाः । “विक्षिपसे” विक्षिपसि । “भावि त्वमद्यार्हवान्” भावो त्वमद्यार्हवान् ।

३ “कोटिसहस्रनेकनियुतं” कोटिसहस्रनेकनियुतं । “गङ्गा यथा बालिका” गङ्गा यथा बालिका । “तुभ्यं न समर्थ बोधिविटपाञ्चालेतु कम्पेतु” त्वं न समर्थो बोधिविटपाञ्चालेति कम्पयितुं । “गङ्गा यथा बालिका” गङ्गा यथा बालिका । “जगतस्तेनेक विभाजसे” जगतस्तेनेको विभाजसे । अथ तेनेह विभाजसे इत्यपि पाठः ।

चतुरो धातवः कश्चिदिज्ञपुरुषो दर्शय-एकैकशो .

नैव त्वं द्रुमराजमूलपगतो अप्राप्य बोध्युत्थिहेत् (१) ॥

लाभा मल्ल सुलब्ध वृद्धि विपुला दृष्टोऽसि यत् सारथे

पूजा चैव कृता गुणाश्च कथिता बोधाय चोत्साहिताः ।

सर्वा नागबधूरहं च ससुतो मुच्येमितो योनित-

स्त्वं यासी यथ मत्तवारणगते गच्छाम एवं वयम् (२) ॥

इति हि भिचवः कालिकस्य नागराजस्यायमहिषी सुव-
र्णप्रभासा नाम सम्बद्धलाभिर्नागकन्याभिःपरिवृता पुरस्कृ-
ता नानारत्नच्छत्रपरिवृतीताभिर्नानाद्रव्यपरिवृतीताभिर्नाना-
मुक्ताहारपरिवृतीताभिर्नानारत्नपरिवृतीताभिर्दिव्यमानुष्यक-
माल्यविलेपनगुणपरिवृतीताभिर्नानाद्वयसङ्गोतिसम्प्रवादितैर्ना-
नारत्नपुष्पवर्षैर्बाधिसत्त्वं गच्छन्तमभ्यवकिरन्तिस्त्राभिश्च गाथा-
भिस्तुष्टुवः (३) ।

अभ्रान्ता अचस्ता अभीररच्छमी

अलीना अदीना प्रहृष्टा दुधर्षा ।

अरक्ता अदुष्टा अमूढा अलुब्धा

विरक्ता विमुक्ता नमस्ते महर्षे (४) ॥

१ “नचत्राः सशशी सतारकरवी” नचत्राणि सशशीनि सतारकरवीणि । “पते
अचरात्” पतेदम्बरात् । “धातवः” धातून् । “दर्शय एकैकशो” दर्शयेदेकैकशे ।

“द्रुमराजमूलपगतो-” द्रुमराजमूलमुपगत- । “बोध्युत्थिहेत्” बोधिमुत्तिष्ठेत् ।

२ “मल्ल सुलब्ध वृद्धि विपुला” मया सुलब्धा वृद्धिर्विपुला । “नागबधूरहं” नाग-
बध्वाऽहं । “मुच्येमितो” मुच्ये इतो । “यासी यथ” यासि यथा ।

३ अभ्यवकिरन्ति तुष्टुवः इत्यत्र बद्धलमनुचितम् ।

४ “अभीररच्छमी” अभीरो अदभिन् अध्रान्ता इत्यादौ सर्वत्र अध्रान्त इतिषत्
सम्बोधनैकवचनान्तं बोध्यम् ।

भिषक्ता विशल्या विनेयाद्विनेषो
 सुवेद्या जगस्या दुःखेभ्यः प्रमोचो ।
 अलेना अत्राणा अदीना विदित्वा
 भवाले नुत्राणा त्रिलोकेऽस्मि जातः (१) ॥
 प्रसन्ना प्रहृष्टा ययुर्देवसङ्गाः
 प्रवर्षी नभस्यां महत्पुष्पवर्षम् ।
 महाचैलक्षेपं करोन्ति यथेमे
 जिनो भेष्यसे व्याकुरुष्व प्रहर्षम् (२) ॥
 उपेहि द्रुमेन्द्रं निषीद अच्छम्भो
 जिता मारसेना पुनः क्लेशजालम् ।
 विबुध्य प्रशान्तां वरामयबोधिं
 यथा पौर्विकैस्तद्विबुद्धा जिनेन्द्रेः (३) ॥
 त्वया यस्य अर्थे बज्रकल्पकोट्यः
 कृता दुष्कराणि जगन्मोचनार्थम् ।
 प्रपूर्णा ति आशा अयं प्राप्त कालो

१ “भिषक्ता” भिषक् “विशल्या विनेयाद्विनेषो” विशल्य विनीताद्विनीत । “जगस्या”
 जगतः । “प्रमोचो” प्रमोचिन् । “अलेना अत्राणा अदीना” अलीनमत्रातमादीनं ।
 “भवाले नुत्राणा त्रिलोकेऽस्मि” भवालयमनुत्रातुं त्रिलोकेऽस्मिन् ।

२ प्रवर्षी नभस्यां प्रवर्ष्य नभस्तलात् । “महत्पुष्पवर्षम्” महापुष्पवर्ष । “करोन्ति”
 कुर्वन्ति । “भेष्यसे व्याकुरुष्व” भविष्यसि व्याकुरु ।

३ “अच्छम्भो” अदम्भो अनाश्चर्यवान् वा । “पौर्विकैस्तद्विबुद्धा” पौर्विकैः सा वि-
 बुद्धा । अस्मिन् ग्रन्थे सर्वत्र बोधिशब्दस्य लीलिङ्गत्वं समर्थितम् ।

उपेहि दुमेन्द्रं स्पृशस्वायबोधिम् (१) ॥

अथ खलु भिक्षुो बोधिसत्त्वस्यैतदभवत् कुत्र निषल्लैस्तेः
पौर्विकैस्त्थागतैरनुत्तरा सम्यक्सम्बोधिरभिसम्बुद्धा इति ॥
ततोऽस्यैतदभूत् । तणमंस्तरनिषल्लैरिति ॥

अथ खलु अन्तरीचगतानि शुद्धावासकायिकदेवपुत्रशत-
सहस्राणि बोधिसत्त्वस्य चेतोभिरेव चेतःपरिवितर्कमाज्ञायैवं
चाभाषन्त । एवमेतत् सत्पुरुषैवमेतत् । तणमंस्तरे सत्पुरुष निषद्य
तेः पौर्विकैस्त्थागतैरनुत्तरा सम्यक्सम्बोधिरभिसम्बुद्धा ॥

अद्राक्षीत् खल्वपि भिक्षुो बोधिसत्त्वो मार्गस्य दक्षिणे पार्श्वे
स्वस्तिकं यावसिकम् । तणानि लुनाति स्म नीलानि मृदुकानि
सुकुमाराणि रमणीयानि कुण्डलकजातानि प्रदक्षिणावर्त्तानि
मयूरग्रीवसन्निभानि काचिलिन्दिकसुखसंस्पर्शानि सुगन्धानि
वर्णवन्ति मनेऽरमाणि ॥ दृष्ट्वा च पुनर्बोधिसत्त्वो मार्गादपक्रम्य
येन स्वस्तिको यावसिकस्तेनोपसङ्क्रामदुपसङ्क्रम्य स्वस्तिकं मधु-
रया वाचा समालपति स्म । याऽसौ वागाज्ञापनी विज्ञापनी
विस्पष्टा अनेकलोकैकवर्णसुखा वल्गुश्रवणीया स्निग्धा स्मार-
णीया चोदनी तोषप्रेमणी अकर्कशा अगद्गदा अपरुषा अचपला
सह्युता मधुरा कर्णसुखा कायचित्तोद्विष्यकरणी (२) रागद्वेष-
मोहकलिकलुषविनोदनी कलविङ्करुतस्वरा कुणालजीवञ्जीव-

१ “बहुकल्पकोद्यः” बहुकल्पकोटिपर्यन्तमित्यर्थः । “कृता” कृतानि । “प्रपूर्णा
ति” प्रपूर्णा ते । “प्राप्तु कालो उपेहि” प्राप्तुः काल उपेहि ।

२ “कायचित्तोद्विष्यकरणी” काय-चित्तोद्विष्यकरणी इत्यन्मीयते ।

काभिनदितधोषा दुन्दुभिसङ्गीतिरुतरवितनिर्घोषवती अनुप-
 हता सत्त्वअच्छाभूता (१) ब्रह्माखररुतरवितनिर्घोषा समुद्रखरवे-
 गनिभा शैलसङ्घट्टनवती देवेन्द्रासुरेन्द्राभिष्टुता गम्भीरा दुर-
 वगाहा नमुचिबलाबलकरणी परप्रवादमथनी सिंहखरवेगा
 हयगजगर्जितधोषा नादनिर्नादनी मेघस्तनिताभिगर्जितखरा
 दशदिक्स्वर्बुद्धचेत्रस्फुरणी विनेयसत्त्वसञ्ज्ञादनी अनुपद्रुता
 अनुपहता अविलम्बितासहिता (२) युक्ता कालवादिनी समया-
 नतिक्रमणी धर्मशतसहस्रसुग्रथिता सौम्या अशक्ता अधिष्ठित-
 प्रतिभाना (३) एकरुता सर्वरुतरमणी सर्वाभिप्रायज्ञापनी
 सर्वसुखसञ्जननी मोक्षपथसन्दर्शिता (४) मार्गसम्भारचेदनी
 पर्षदनतिक्रमणी सर्वबुद्धभाषिता अनुकूला ॥ ईदृश्या वाचा
 बोधिसत्त्वः स्वस्तिकं गाथाभिरध्यभाषत ।

शृणु देहि मि स्वस्तिक शीघ्रं अद्य ममार्थं त्वणैः ।

सुमहान्तसबलं नमुचिं निहन्ति वा बोधिमनूत्तरशान्तिं स्पृशिये (५) ।

यस्य कृते मयि कल्पसहस्रा दानु दमोपि च संयमत्यागा ।

शीलव्रतञ्च तपश्च सुचीर्णा तस्य निष्पदि भेष्यति अद्य (६) ॥

१ “सत्त्व अच्छाभूता” सत्त्वास्थाभूता ।

२ अविलम्बिता अनुपहता सहिता इति वा पाठः ।

३ अधिष्ठितप्रणिधाना इति वा पाठः ।

४ “मोक्षपथसन्दर्शिता” मोक्षपथसन्दर्शयित्री इति साधुः पाठः ।

५ “देहि मि” देहि मद्यं । “शीघ्रं अद्य” शीघ्रमद्य । “ममार्थं त्वणैः” ममार्थस्तृणैः ।
 “निहन्ति” निहत्य । “बोधिमनूत्तरशान्तिं” बोधिमनूत्तरां शान्तिं । “स्पृशिये”
 स्पृश्यामि ।

६ “मयि” मया । “कल्पसहस्रा” कल्पसहस्रपर्यन्तमित्यर्थः । “दानु” दानं । “सं-
 यमत्यागा” संयमत्यागौ । “सुचीर्णा” सुचीर्ण । “निष्पदि भेष्यति” निष्पत्तिर्भविष्यति ।

ज्ञान्तिबलन्तथ वीर्यबलञ्च ध्यानबलं तथ प्रज्ञबलञ्च ।
 पुण्यअभिज्ञविमोक्षबलञ्च तस्य मि.निष्पदि भेष्यति अद्य (१) ॥
 प्रज्ञाबलञ्च उपायबलञ्च च्छद्भिः समङ्गतमैत्रबलञ्च ।
 प्रतिसंविदसत्त्वबलं च तस्य निष्पदि भेष्यति अद्य (२) ॥
 पुण्यबलञ्च तवापि अनन्तं यन्मम दास्यसि अद्य तणानि ।
 नह्यवरं तव एतु निमित्तं त्वमपि अनन्तरं भेष्यसि शास्ता (३) ॥

श्रुत्वा स्वस्तिकु वाच नायके सुरचिर मधुरां
 तुष्टो आत्तमनाश्च हर्षितः प्रमुदितमनसः ।
 गृहीत्वा तणमुष्टिं स्पर्शनवतीं मृदुतरुणसुभां
 पुरतः स्थित्वा वाच भाषते प्रमुदितहृदयः (४) ॥
 यदि तावत् तण केचि लभ्यते पदवरममृतं
 बोधिमुत्तमं शान्तं दुर्दृशा पुरिमजिनपथस्तिष्ठता ।
 तावन्महागुणोदधे अपरिमितयशा
 अहमेव प्रथमे बुध्यमि पदवरममृतम् (५) ॥

१ “ज्ञान्तिबलन्तथ” ज्ञान्तिबलन्तथा । “तथ प्रज्ञबलञ्च” तथा प्रज्ञाबलञ्च । “पुण्य-
 अभिज्ञविमोक्षबलञ्च तस्य मि निष्पदि भेष्यति” पुण्याभिज्ञाविमोक्षबलञ्च तस्य मे नि-
 ष्पत्तिर्भविष्यति ।

२ “तस्य निष्पदि भेष्यति” तस्य निष्पत्तिर्भविष्यति ।

३ “एतु निमित्तं” एतन्निमित्तं । “अनन्तरं भेष्यसि” अनन्तररूपा भविष्यसि ।

४ “स्वस्तिकु वाच नायके सुरचिर” स्वस्तिको वाचं नायकस्य सुरचिरां । “तुष्टो
 आत्तमना-” तुष्ट आत्तमना- । “प्रमुदितमनसः” प्रमुदितमानसः । “गृहीत्वा तणमुष्टिं
 स्पर्शनवतीं” गृहीत्वा तणमुष्टिं स्पर्शवतीं । “स्थित्वा वाच भाषते” स्थित्वा वाचं
 भाषते ।

५ “तण केचि लभ्यते” तणेन कश्चिन्नभ्यते । “बोधिमुत्तमं शान्तं” बोधिमुत्तमा शान्ता ।
 “दुर्दृशा पुरिमजिनपथस्तिष्ठता” दुर्दृशा पुरातनजिनपथि तिष्ठता । “अपरिमि-
 तयशा” अपारिमितयशः । “प्रथमे बुध्यमि” प्रथमं बुध्यमि भोक्तव्यामि इत्यर्थः ।

बोधिसत्त्व आह ।

एषा स्वस्तिक बोधि लभ्यते तणवरशयनै-
 स्सरित्वा बज्जकल्पदुष्करी व्रततप विविधां ।
 प्रज्ञापुण्यउपायउद्गतो यद् भवि मतिमां-
 स्तत्पञ्चाज्जिन व्याकरोति मुनयो भविष्यसि विरजः (१) ॥
 यदि बोधि इयं शक्य स्वस्तिका परजनि ददितु
 पिण्डीकृत्य च देय पाणिना म भवतु विमतिः ।
 यद् बोधि मय प्राप्त जानसे विभजामि अमृतं
 आगत्या गृणु धर्म्मयुक्तं सम्भविष्यसि विरजः (२) ॥

गृहीत्वा तणमुष्टि नायकः परमसुमृदुकां
 सिंहाहंसगतिश्च प्रस्थितः प्रचलित धरणी ।
 देवनागगणे कृताञ्जली प्रमुदितमनस
 अद्यो मारबलं निहत्य यं स्पृशिष्यति अमृतम् (३) ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वस्य बोधिवृक्षमूलमुपसङ्गामतो-
 ऽशीतिबोधिवृक्षसहस्राणि देवपुत्रैश्च बोधिसत्त्वैश्च मण्डितान्य-

१ “बोधि लभ्यते” बोधिर्लभ्यते । “बज्जकल्पदुष्करी व्रततप विविधां” बज्जकल्प-
 दुष्कराणि व्रततपांसि विविधानि । “प्रज्ञापुण्यउपायउद्गतो यद् भवि” प्रज्ञापुण्यापा-
 योद्गतो यद् भवति । “तत्पञ्चाज्जिन व्याकरोति मुनयो भविष्यसि विरजः” तत्पञ्चा-
 ज्जिनं व्याकरोति मुनिर्भविष्यति विरजाः ।

२ “बोधि इयं शक्य स्वस्तिका परजनि ददितु” बोधिरियं शक्यते स्वस्तिक परज-
 नाय दातुं । “देय पाणिना म भवतु” देहि पाणिना मा भवतु । “यद् बोधि मय प्राप्त
 जानसे” यदि बोधिर्मया प्राप्ता जानासि । “आगत्या” आगत्य । “विरजः” विरजस्का ।

३ “गृहीत्वा तणमुष्टि” गृहीत्वा तणमुष्टिं । “सिंहाहंसगतिश्च” सिंहहंसगतिश्च ।
 “प्रचलित” प्रचलिता । “देवनागगणे कृताञ्जली” देवनागगणाः कृताञ्जलयः ।
 “अद्यो” अद्य । “यं स्पृशिष्यति” अयं स्पृश्यति ।

भूवन् । इह निषद्य बोधिसत्त्वो बोधिं प्राप्स्यत्यभिसम्भोक्त्यन इति ॥
 सन्ति तत्र केचिद्बोधिचक्षुः पुष्पमयाः पञ्चयोजनशतसह-
 स्राण्युच्चैस्त्वेन । केचिद्बोधिचक्षुः गन्धमया योजनशतसहस्रा-
 ण्युच्चैस्त्वेन । केचिद्बोधिचक्षुः स्रन्दनमया योजनशतसहस्रोद्भि-
 द्धाः । केचिद्बोधिचक्षुः वस्त्रमयाः पञ्चयोजनशतसहस्राण्युच्चै-
 स्त्वेन । केचिद्बोधिचक्षुः रत्नमया दशयोजनशतसहस्राण्युच्चै-
 स्त्वेन । केचिद्बोधिचक्षुः रत्नमया दशयोजनकोटिनियुतशतम-
 हस्राण्युच्चैस्त्वेन । केचिद्बोधिचक्षुः रत्नमया कोटिनियुतशतसह-
 स्रमुद्भिद्धाः । सर्वेषु तेषु बोधिचक्षुमूलेषु यथानुरूपाणि सिंहा-
 सनानि प्रज्ञप्तान्यभूवन् नानादिव्यपुष्पमंस्तृतानि । क्वचिद्बो-
 धिचक्षुः पद्मासनं प्रज्ञप्तमभूत् । क्वचिद्गन्धासनं क्वचिन्नानाविध-
 रत्नासनम् ॥ बोधिसत्त्वश्च ललितव्यूहं नाम समाधिं समाप-
 द्यतेस्म ॥ समनन्तरसमापन्नस्य च बोधिसत्त्वस्येदं ललितव्यूहं
 नाम बोधिसमाधिम् (१) । अथ तत्क्षणमेव बोधिसत्त्वाः सर्वेषु तेषु
 बोधिचक्षुमूलेषु सिंहासनेषु संनिषणाः सन्दृश्यन्ते स्म लक्षणानुव्य-
 ञ्जनसमलङ्कृतेन कायेन । एकैकश्च बोधिसत्त्वो देवपुत्रैश्चैवं सञ्जा-
 नीते स्म । ममैव सिंहासने बोधिसत्त्वो निषण्णो नान्येषामिति ॥
 यथा च ते सञ्जानन्ते स्म तथास्यैव ललितव्यूहस्य बोधिसत्त्व-
 समाधेरनुभावेन सर्वनिरयतिर्यग्गोणियमलौकिकाः सर्वे देवा
 मनुष्याश्च सर्वगत्युपपन्नाः सर्वसत्त्वा बोधिसत्त्वं पश्यन्ति स्म
 बोधिचक्षुमूले सिंहासने निषण्णम् । अथ च पुनर्हीनाधिभुक्ति-

कानां सत्त्वानां मतिपरितोषणार्थं बोधिसत्त्वस्तृणमुष्टिमादाय
 येन बोधिवृक्षस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्गम्य बोधिवृक्षं सप्तकलः प्रद-
 क्षिणीकृत्य स्वयमेवाभ्यन्तरायं वह्निर्मूलं समन्तभद्रदणसंस्तरणं
 संस्तोय्य सिंहवच्छूरवद्वलवद्वटवद्वीर्यवत्स्थामवस्त्रागवदैश्वर्यवत्स्व-
 यम्भूवज्ज्ञानिवदनुत्तरवद्विशेषवदभ्युद्गतवद्यशोवत्कीर्त्तिवद्दानव-
 च्छीलवत्क्षान्तिवद्वीर्यवद्व्यानवत्प्रज्ञावज्ज्ञानवत्पुण्यवन्निहतमारप्र-
 त्यर्थिकवत्सम्भारवत्पर्यङ्कमाभुज्य यस्मिंस्तृणसंस्तरे न्यषीदत् प्रा-
 ङ्मुख ऋजुकायं प्रणिधाय । अभिमुखां सतिमुपस्थाप्य ईदृशञ्च
 दृढसमादानमकरोत् ।

इहासने शुष्यतु मे शरीरं

त्वगस्थिमांसं प्रलयञ्च यातु ।

अप्राप्य बोधिं बल्लकल्पदुर्लभां

नैवासनात् कायमतश्चलिय्यते इति ॥

इति श्रीललितविस्तरे बोधिमण्डगमनपरिवर्त्तो नाम
 एकोनविंशतमः ॥ १६ ॥

विंशाध्यायप्रारम्भः ।

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वस्य बोधिमण्डनिषण्य पूर्वेस्यां
 दिशि षड्गामावचरा देवाः स्थिता अभूवन् । मा बोधिसत्त्वस्य क-
 सिदन्तरायं कार्षीदित्येवं दक्षिणपश्चिमोत्तरा दिशो देवैः परि-
 गृहीता अभूवन् ॥ इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वो बोधिमण्डनिषण्य-
 तस्यां वेलायां बोधिसत्त्वसञ्ज्ञोदनीं नाम रश्मिं प्राप्तुञ्चत् ॥ यथा

रश्म्या (१) समन्ताद्दशसु दिक्ष्वंप्रमेयासङ्ख्येयानि धर्मधातुपरमान्याकाशधातुपर्यवसानानि सर्व्वबुद्धचेत्राण्यवभासितान्यभूवन् ॥

अथ खलु पूर्व्वस्थां दिशि विमलायां लोकधातौ विमलप्रभासस्य तथागतस्य बुद्धचेत्राक्षलितव्यूहो नाम बोधिसत्त्वस्तथा प्रभया सञ्चोदितः सन् गणनासमतिक्रान्तैश्च बोधिसत्त्वैः परिवृतः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्क्रम्य च तस्यां वेलायां बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्म्मणे तथारूपमृड्यभिसंस्कारमभिसंस्करोद् येनार्द्धभिसंस्कारेणाभिसंस्कृतेन दशसु दिक्षाकाशधातुपर्यवसानानि सर्व्वबुद्धचेत्राणि एकं मण्डलमात्रमादर्शयति । शुद्धस्य नीलवैदूर्य्यस्य पञ्चगत्युपपन्नानां सर्व्वसत्त्वानां पुरतो बोधिमण्डनिषण्णं बोधिसत्त्वमुपदर्शयति स्म ॥ ते च सत्त्वाः परस्परमेकाङ्गुलिभिर्बोधिसत्त्वमुपदर्शयन्ति स्म । कोऽयमेवंरूपः सत्त्वललितः कोऽयमेवंरूपसत्त्वो विराजत इति ॥ तेषाञ्च सत्त्वानां पुरतो बोधिसत्त्वानां बोधिसत्त्वं निर्मिमीते स्म ॥ तत्र ते बोधिसत्त्वविग्रहा दूमां गायामभाषन्त ॥

यस्य किञ्च न रागदोषकलुषा वासना उद्भूता

यस्या कायप्रभा कृता दशदिशे सर्व्वे प्रभा निःप्रभाः ।

यस्या पुण्यसमाधिज्ञाननिचयः कल्पौघसंवर्द्धितः

सोयं शाक्यमुनिर्महामुनिवरः सर्वा दिशो भ्राजते (२) ॥

अथ खलु भिचवो दक्षिणस्या दिशो रत्नव्यूहाया लोकधातौ

१ अत्र लोलमनुचितम् ।

२ “उद्भूता” उद्भूता । “यस्या कायप्रभा” यस्य कायप्रभया । “दशदिशे सर्व्वे” दशदिशि सर्वाः “यस्या” यस्य । “सर्वा दिशो” सर्वासु दिक्षु ।

रत्नार्चिषस्तथागतस्य बुद्धचेत्राद् रत्नचेत्रकूटसन्दर्शनो नाम
 बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तया प्रभया सञ्ज्ञेदितः सन् गणनासम-
 तिक्रान्तैर्बोधिसत्त्वैः परिवृतः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन च
 बोधिसत्त्वस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्ग्रम्य बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्मणे एक-
 रत्नच्छ्रेण तं सर्वावन्तं मण्डलमात्रं सञ्ज्ञादयति स्म ॥ तत्र
 शक्रब्रह्मलोकपालाः परस्परमेतदवोचन् । कस्येदं फलं केना-
 यमेवंरूपो रत्नकचव्यूहः सन्दृश्यते ॥ अथ तस्माद्रत्नकचादियं
 गाथा निश्चरति स्म ।

येन च्चत्रसहस्रकोटिनयुता गन्धान रत्नान च
 दत्ता अग्रतिमेषु मैत्रमनसा तिष्ठन्ति के निर्दृते ।
 सो एषो वरलक्षणे हितकरो नारायणस्थामवान्
 बोधेमूलमुपागतो गुणधरस्तस्यैष पूजा कृता (१) ॥

अथ खलु पश्चिमाया दिशश्चम्यकवर्णाया लोकधातोः पुष्पा-
 वलिवनराजिकुसुमिताभिज्ञस्य तथागतस्य बुद्धचेत्रादिन्द्रजाली
 नाम बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तया प्रभया सञ्ज्ञेदितः सन् गणना-
 समतिक्रान्तैर्बोधिसत्त्वैः परिवृतः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन
 च बोधिसत्त्वस्तेनोपजगाम । उपेत्य च बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्मणे
 सर्वावन्तं मण्डलमात्रमेकरत्नजालेन सञ्ज्ञादयति स्म ॥ तत्र दशसु
 दिक्षु देवनागयक्षगन्धर्वाः परस्परमेवमाहुः । कस्यायमेवंरूपो
 प्रभाव्यूहः ॥ अथ तस्माद्रत्नजालादियं गाथा निश्चरति स्म ।

१ “कचकोटिनयुता” च्चत्रकोटिनियुतानि । “गन्धान रत्नान” गन्धा रत्नानि ।
 “निर्दृते” निर्दृतौ । “सो एषो” स एष । “गुणधरस्तस्यैष” गुणधरस्तस्यैषा ।

रत्नकरो रत्नकेतुरन्तिस्त्रिलोके

रत्नोत्तमो रत्नकीर्त्ति रतः सुधर्म ।

रत्नानि त्रीणि न च केत्यति वीर्यप्राप्तः

सो बोधि प्राप्स्यति करोमि तस्य पूजा (१) ॥

अथ खलु उत्तरस्या दिशः सूर्यावर्त्ताया लोकधातोश्चन्द्र-
सूर्यजिह्वाकरणप्रभस्य तथागतस्य बुद्धचेत्राद्बुद्धराजो नाम
बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तया प्रभया सञ्ज्ञोदितः सन् गणनासम-
तिक्रान्तेर्बोधिसत्त्वैः परिवृतः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन
च बोधिसत्त्वस्तेनोपसङ्क्रामदुपसङ्क्रम्य बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्मणे
यावन्तो दशसु दिक्षु सर्वलोकधातुषु बुद्धचेत्रगुणव्यूहास्तान्
सर्वांस्तस्मिन्मण्डलमात्रे सन्दर्शयति स्म ॥ तत्र केचिद्बोधिसत्त्वा
एवमाहुः । कस्य एवरूपा व्यूहाः ॥ अथ तेभ्यः सर्वव्यूहेभ्य इयं
गाथा निश्चरति स्म ॥

काये येन विशोधितः सुबुद्धशः पुण्येन ज्ञानेन च

येन वाच विशोधिता व्रततपैः सत्येन धर्मेण च ।

चित्तं येन विशोधितं हिरिधृतीकरुणायमैत्र्या तथा

सो एष द्रुमराजमूलोपगतः शाक्यप्रभुः पूज्यते (२) ॥

अथ खलु पूर्वदक्षिणस्या दिशो गुणाकराया लोकधातो-
र्गुणराजप्रभासस्य तथागतस्य बुद्धचेत्राद्गुणमतिर्नाम बोधिसत्त्वो
महासत्त्वस्तया प्रभया सञ्ज्ञोदितः सन् गणनासमतिक्रान्तेर्बोधि-

१ “रत्नकीर्त्ति रतः” रत्नकीर्त्ति रतः । “सो बोधि” स बोधि । “पूजा” पूजाम् ।

२ “वाच” वाक् । “व्रततपैः” व्रततपोभिः । “हिरिधृतीकरुणायमैत्र्या” ह्रीधृ-
तीकरुणमैत्र्या । “सो एष द्रुमराजमूलोपगतः” स एष द्रुमराजमूलमुपगतः ।

मत्तैः परिवृतैः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन च बोधिसत्त्व-
स्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्क्रम्य बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्माणे सर्वगुणव्यूहं
कूटागारं तस्मिन् मण्डलमात्रेऽभिनिर्मिमीते स्म । ततश्च कूटा-
गारादियं गाथा निश्चरति स्म ।

यस्य गुणैः सततं गुणगन्धिका

भान्ति सुरासुरयक्षमहोरगाः ।

सो गुणवान् गुणराजकुलोदितो

बोधिविष्टप उपविष्टु गुणोदधिः (१) ॥

अथ खलु दक्षिणपश्चिमाया दिशो रत्नसम्भवाया लोकधातो
रत्नयष्टेस्तथागतस्य बुद्धचेत्राद्रत्नसम्भवो नाम बोधिसत्त्वो महा-
सत्त्वस्तया प्रभया सञ्चोदितः सन् गणनासमतिक्रान्तैर्बोधिसत्तैः
परिवृतः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन च बोधिसत्त्वस्तेनोप-
सङ्ग्रामदुपसङ्क्रम्य बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्माणे अप्रमेयासङ्ख्येयान्
रत्नव्योमकांस्तस्मिन्मण्डलमात्रेऽभिनिर्मिमीते स्म ॥ तेभ्यश्च रत्न-
व्योमकेभ्य इयं गाथा निश्चरति ॥

त्यक्ता येन समागरा वसुमती रत्नान्यथानेकशः

प्राप्तादाश्च गवाक्षद्वर्भिकवरा युग्माश्चयानानि च ।

व्योमालङ्कृत पुष्पदाम रुचिरा उद्यानकूपाः सभा

हस्तापादशिरोत्तमाङ्गनयनाः सो बोधिमण्डे स्थितः (२) ॥

१ “गुणगन्धिका इत्यत्र गुणगर्विका इति वा पाठः । “सो गुणवान्” स गुणवान् ।
“उपविष्टु गुणोदधिः” उपविष्टो गुणोदधिः ।

२ “गवाक्षद्वर्भिकवरा” गवाक्षद्वर्भिकवरा । “व्योमालङ्कृत पुष्पदाम रुचिरा”
व्योमालङ्कृतानि पुष्पदामानि रुचिराणि । “हस्तापादशिरोत्तमाङ्गनयनाः सो”
हस्तापादशिरोत्तमाङ्गनयनानि स ।

अथ खलु पश्चिमोत्तरस्यां दिशो मेघवत्या लोकधातोर्मेघ-
राजस्य तथागतस्य बुद्धचेत्रान् मेघकूटाभिगर्जितेश्वरो नाम
बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तया प्रभया सञ्ज्ञोदितः सन् गणनासम-
तिक्रान्तैर्बोधिसत्त्वैः परिवृतः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन च
बोधिसत्त्वस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्क्रम्य बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्माणे का-
लानुसार्यगुरुमेघमभिनिर्मायोरगसारचन्दनचूर्णं वर्षन्ति स्म ॥
तस्माच्च कालानुसारिमेघमण्डलमात्रादियं गाथा निश्चरति स्म ।

धर्मामेघ स्फुरित्व सर्वत्रिभवे विद्याधिमुक्तिप्रभः

सङ्गर्माञ्च विराग वर्षि अमृतं निर्वाणसम्प्रापकम् ।

सर्वा रागक्लेशबन्धनलतां सो वासना च्छेत्यति

ध्यानर्द्धिबलइन्द्रियैः कुसुमितः अद्वाकरं दास्यते (१) ॥

अथ खलूत्तरपूर्वस्या दिशो हेमजालप्रतिच्छन्नाया लोक-
धातो रत्नच्छत्राभ्युद्गतावभासस्य तथागतस्य बुद्धचेत्राद्धेम-
जालालङ्कृतो नाम बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तया प्रभया सञ्ज्ञो-
दितः सन् गणनासमतिक्रान्तैर्बोधिसत्त्वैः परिवृतः पुरस्कृतो
येन बोधिमण्डो येन च बोधिसत्त्वस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्क्रम्य
बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्माणे सर्वेषु तेषु कूटागारेषु रत्नव्योमकेषु
द्वात्रिंशलक्षणसमलङ्कृतान् बोधिसत्त्वविग्रहानभिनिर्मिमीते स्म ॥
सर्वे च ते बोधिसत्त्वविग्रहा दिव्यमानुष्यकपुष्पदामपरिवृहीता

१ “धर्मामेघ स्फुरित्व” धर्ममेघं स्फुरयित्वा । “विराग वर्षि” विरागं वर्षित्वा । “सर्वा
रागक्लेशबन्धनलतां” सर्वां रागक्लेशबन्धनलतां । “सो वासना” स वासना ।
“ध्यानर्द्धिबलइन्द्रियैः कुसुमितः” ध्यानर्द्धिबलेन्द्रियैः कुसुमितं अद्वाकरमिति सर्वत्र
पाठः परन्त्वच अद्वाफलमिति पाठे रूपकसङ्गतिः ।

येन बोधिसत्त्वस्तेनाभिनतकायास्तानि पुष्पदामाभ्यभिप्रालम्ब-
यन्ति स्म ॥ इमां गायामभ्यषन्त ।

येन बुद्धनयुता स्तुवित गौरवेण महता जनिय अद्धान् ।

ब्रह्मघोषवचनं मधुरवाणिं बोधिमण्डोपगतं शिरसि वन्दे (१) ॥

अथ खल्वधस्ताद्विशः समन्तविलोकिताया लोकधातोः
समन्तदर्शिनस्तथागतस्य बुद्धचेत्राद्रत्नगर्भो नाम बोधिसत्त्वो
महासत्त्वस्तथा प्रभया सञ्चोदितः सन् गणनासमतिक्रान्तेर्बो-
धिसत्त्वैः परिवृतः पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन च बोधि-
सत्त्वस्तेनोपमङ्गामदुपमङ्गस्य बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्माणे तस्मिन्
वैदूर्यमयमण्डलमात्रे जाम्बूनदसुवर्णपद्मान्यभ्युद्गतान्युपदर्शयति
स्म ॥ तेषाञ्च पद्मानां कर्णिकीखर्दकायिका नार्थो वर्णरूपसम्पन्ना
सर्व्वालङ्कारप्रतिमण्डिता उपदर्शयति स्म ॥ वामदक्षिणपाणि-
भिर्हर्षकटककेयूरसुवर्णसूत्रमुक्ताहारादिविविधाभरणानि प-
रिगृहीताः पुष्पपट्टदामानि चाभिप्रालम्बयन्त्यो येन बोधिमण्डो
येन बोधिसत्त्वस्तेनोपर्यभिनतकायास्ताञ्चेमां गायाम् भाषन्त ।

यो आनमिष्ट सदा गुरुणां बुद्धश्रावकप्रत्येकजिनानाम् ।

निर्माणसुशीलः सदोज्ज्वलप्रष्टो तस्य आनमथा गुणधरस्य (२) ॥

अथ खलूपरिष्टाद्विशो वरगणाया लोकधातोर्गणेत्रस्त-
तथागतस्य बुद्धचेत्राद्रत्नगगञ्जो नाम बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तथा

१. "बुद्धनियुतास्तुवित" बुद्धनियुतानि स्तुतानि । "जनिय अद्धान्" जनयित्वा अद्धान् ।
"शिरसि" शिरसा ।

२. "यो आनमिष्ट" य आनमत् । "सदोज्ज्वल प्रष्टो" सदोज्ज्वलः पुष्टो प्रष्टो वा ।
"आनमथा" आनमत् । अथ या षष्ठी सा कर्माणि षष्ठी बोध्या ।

प्रभया सञ्ज्ञादितः सन् गणनासमतिक्रान्तेर्बोधिसत्त्वैः परिवृतः
पुरस्कृतो येन बोधिमण्डो येन च बोधिसत्त्वस्तेनोपसङ्ग्रामदुप-
सङ्गम्य बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्म्मणे गगणतलस्य एव यावन्तो
दशसु दिक्षु सर्व्वबुद्धचेत्रेष्वदृष्टाश्रुतपूर्व्वाः सन्ति पुष्पधूपगन्ध-
माल्यविलेपनचूर्णचीवरवस्त्रालङ्कारश्च त्रध्वजपताकावैजयन्तीर-
त्नमणिकनकरजतमुक्ताहारहयगजरथपत्तिवाहनपुष्पवृक्षफल-
(१)दारकदारिकादेवनागयक्षगन्धर्व्वासुरगरुडकिन्नरमहारग-
शक्रब्रह्मलोकपालमानुषाः सर्व्वे गगणतलान्महान्तं पुष्पवर्ष-
मभिप्रवर्षयन्ति स्म । सर्व्वसत्त्वप्रीतिसञ्जनमश्नन् कस्यचित्सत्त्वस्य
भयञ्ज्ञोत्पीडां वा करोति (२) स्म ॥ तत्रेदमुच्यते ।

प्रेयालमेष दिशताशु जिनैरसा ये

सम्पूजितं हितकरं अनुप्राप्तबोधिम् ।

तेषां वियूहक्रमविक्रमसुक्रमाणा-

मौपम्यमात्र निशृणोथ जिनैरसानाम् (३) ॥

के चागता नभसि मेघ इव स्तनन्तो

हाराः सहनियुतानि प्रलम्बयन्तः ।

के चागता मुकुटरत्नविलम्बचूडाः

पौष्पं विमानं गगण उपदर्शयन्तः (४) ॥

१ “पुष्पवृक्षफल” सर्व्वत्र एतादृशः पाठः । किन्तु पुष्पवृक्षफलानि एतादृशपाठे
समन्वयो भवति ।

२ “करोति” कुर्वन्ति इति उचितम् ।

३ “प्रेयालमेष” प्रियमलमते प्रेयांसमते वा । “हितकरं अनुप्राप्त” हितकरमनु-
प्राप्त । “वियूहक्रम” व्यूहक्रम । “मौपम्यमात्र निशृणोथ” मौपम्यमात्रं निशृणुत ।

४ “हाराः” हारान् । “मुकुटरत्नविलम्बचूडाः” मुकुटरत्नविलम्बिचूडाः । “पौष्पं
विमानं” पौष्पं विमानं ।

के चागता धरणिमिह इवानदन्त.

शून्या निमित्तप्रणिधीरवमुच्चमानाः ।

केचागता यथ वृषा अभिनर्दमाना

न च दृष्टपूर्वं रुचिराणि क्षिपन्ति पुष्पां (१) ॥

के चागता नभसि सार इवा रवन्ते

वर्षसहस्रि स्वकि मात्मनि दर्शयन्तः ।

के चागता शशिरिवा गगणे सुपूर्णाः

सुगतात्मजस्य गुणमालमुदीरयन्तः (२) ॥

के चागता रविरिव प्रभ मुच्चमानाः

सर्वाणि मारभवनानि करोन्ति जिह्वां ।

के चागता विमलकेतु यथेन्द्रयष्टः

सम्भारपुण्यनिचितास्तहि बोधिमण्डे (३) ॥

केचित्क्षिपन्ति गगणान्मणिरत्नजालां

चन्द्राः सुचन्द्रस्तथ बाल विरोचमानाम् ।

मान्दारवां सुमन वार्षिकचम्पकमाल्यदामां

सम्बोधिसत्त्व द्रुमराज स्थिते क्षिपन्ति (४) ॥

१ “प्रणिधीवर” प्रणिधीनव । “यथ” यथा । “दृष्टपूर्वं” दृष्टपूर्वाणि । “पुष्पां” पुष्पाणि ।

२ “सार इवा” सारस इव । “वर्षसहस्रि स्वकि मात्मनि-” वर्षसहस्रकं स्वके
आत्मनि “शशिरिवा” शशीव । “गुणमालमुदीरयन्तः” गुणमालामुदीरयन्तः ।

३ “प्रभ” प्रभा । “करोन्ति जिह्वां” कुर्वन्ति जिह्वानि । “विमलकेतु यथेन्द्रयष्टः”
विमलकेतुयथेन्द्रयष्टिः । “स्तहि बोधिमण्डे” स्तत्र बोधिमण्डे ।

४ “मणिरत्नजाला” मणिरत्नजालानि । “चन्द्राः सुचन्द्रस्तथ बाल” यथा चन्द्रो
विरोचते सुचन्द्रे बालचन्द्रस्य तथा विरोचमानानि मणिरत्नजालानीत्यर्थः ।
“मान्दारवां सुमन वार्षिकचम्पकमाल्यदामां” मान्दाराणि सुमनांसि वार्षिकच-
म्पकमाल्यदामानि । “सम्बोधिसत्त्व द्रुमराज” सम्बोधिसत्त्वे द्रुमराजे ।

के चागता धरणि कम्पयमान पद्मां
 सङ्कम्पिता च वसुधा प्रीतिकरी जनस्या ।
 के चागता ग्रहिय मेरु करेतलेभिः
 उत्सृष्टपुष्पपुट संस्थित अन्तरिक्षे (१) ॥
 के चागताश्चतुर सागर गृह्य मूर्द्धा
 उत्सृष्ट सिद्धि वसुधा वरगन्धतोयैः ।
 के चागता रतनयष्टि गृहीत्व चिचां
 सम्बोधिसत्त्वमुपदर्शय स्थित दूरे (२) ॥
 के चागता भविय ब्रह्म प्रशान्तरूपाः
 शान्ताः प्रशान्तमनसः स्थित ध्यानध्यायी ।
 रोमेभ्यस्तेषु खर निश्चरते मनोज्ञा
 मैत्रीउपेक्षकरुणामुदिताप्रमाणाः (३) ॥
 के चागता मरुतशक्र इवा तथैव
 देवैः सहस्रनयुतैश्च पुराकृतास्ते ।
 उपगम्य बोधिविष्टप प्रगृह्य कृताञ्जलीभिः

१. “धरणि कम्पयमान” धरणिं कम्पयमानाः । “जनस्या” जनस्य । “ग्रहिय मेरु करेतलेभिः” गृहीत्वा मेरुं करतलैः । “उत्सृष्टपुष्पपुट संस्थित” उत्सृष्टपुष्पपुटः संस्थिताः ।

२ “चतुर सागर गृह्य” चतुरः सागरान् गृहीत्वा । “उत्सृष्ट सिद्धि” उत्सृष्ट्य सिद्धिता । “रतनयष्टि गृहीत्व” रत्नयष्टिं गृहीत्वा । “मुपदर्शय स्थित” मुपदर्शयन्ति स्थिता ।

३ “भविय” भूला । “स्थित ध्यानध्यायी” स्थिता ध्यानध्यायिनः । “रोमेभ्यस्तेषु खर निश्चरते मनोज्ञा” रोमेभ्यस्तेषां खरा निश्चरन्ति मनोज्ञा । “मैत्रीउपेक्षकरुणामुदिताप्रमाणाः” मैत्र्युपेक्षाकरुणामुदिताप्रमाणाः ।

शक्रोऽभिलग्नमणिरत्न क्षिपन्ति चित्राम् (१)

के चागताश्चतुर्दिशा च यथैव पाला

गन्धर्व्वराक्षस परिहृतः किन्नरेभिः ।

विद्युत्स्फुटान्त कुसुमानि प्रवर्षमाणा

गन्धर्व्वकिन्नररुतेन स्तुवन्ति वीरम् (२) ॥

के चागताः कुसुमितां प्रमृहीत्व वृक्षान्

सफलां सुपुष्पवरगन्धप्रमुञ्चमानाम् ।

जातेषु तेषु स्थित बुद्ध शुद्धकाया

अवलम्बमान प्रतिमण्डित क्षिपन्ति पुष्पाम् (३) ॥

के चागताः कुसुमिताः पङ्क्तिनीर्गहीत्वा

पद्मोत्पलैः कुसुमितैस्तथ पुण्डरीकैः ।

द्वात्रिंशलक्षणधराः स्थितु पद्मगर्भे

स्तविष्ट अलिप्तमनसं विदु बोधिसत्त्वम् (४) ॥

१ “मरुतशक्र इवा” मरुच्छक्राविव । “सहस्रनयुतैश्च पुराकृतास्ते” सहस्रनियुतैश्च पुरस्कृतास्ते । “बोधिविटप” बोधिविटर्प । “कृताञ्जलिभिः” कृताञ्जलिभिः ।

“शक्रोऽभिलग्नमणिरत्न क्षिपन्ति चित्रां” शक्रोऽभिलग्नमणिरत्नानि क्षिपन्ति चित्राणि ।

२ “चतुर्दिशा च” चतुर्दिशाश्च । “गन्धर्व्वराक्षस परिहृतः किन्नरेभिः” गन्धर्व्वराक्षसैः परिहृताः किन्नरैः । “विद्युत्स्फुटान्त” विद्युत्स्फुटान्तानि ।

३ “कुसुमितां प्रमृहीत्व” कुसुमितान्प्रमृष्ट्वा । “सफलां सुपुष्पवरगन्धप्रमुञ्चमानां” सफलान् सुपुष्पवरगन्धप्रमुञ्चमानान् । “जातेषु” ये एतेषु । “स्थित बुद्ध” स्थिता बुद्धाः । “अवलम्बमान प्रतिमण्डित” अवलम्बमानाः प्रतिमण्डिताः । “पुष्पाम्” पुष्पाणि ।

४ “पङ्क्तिनीर्गहीत्वा” पुष्करिणीर्गहीत्वा । “अथ पुष्करिणीर्गहीत्वेति वा पाठः । “स्तव” स्तथा । “द्वात्रिंशलक्षणधराः स्थितु” द्वात्रिंशलक्षणधरं स्थितं । “स्तविष्ट अलिप्त” अस्तविष्टुरलिप्तः । “विदु बोधिसत्त्वम्” विदुर्बोधिसत्त्वम् । विदिन्ना बोधिसत्त्वमित्यर्थो वा ।

के चागता विपुलकाय तथैव मेरु-
 स्थितान्तरीच स्वकमात्मनमुत्सृजन्ति ।
 उत्सृज्यमात्र भविष्या नवपुष्पदामाः
 सञ्ज्ञादयन्ति त्रिसहस्रि जिनस्य चैवम् (१) ॥
 के चागता उभय चक्षुषि कल्प दाहं
 सन्दर्शयन्ति विभवं तथ सम्भवञ्च ।
 तेषां शरीरि बद्धधर्ममुखा रणन्ति
 तां श्रुत्वा सत्त्वनियुताः प्रजहन्ति दृष्ट्याम् (२) ॥
 के चागता रचितकिन्नरतुल्यघोषा
 विम्बोष्ठ चारुवदना परिपूर्णवक्त्रा ।
 कन्या यथैक अलङ्कृत चित्रहारा
 प्रेक्षन्त यां सुरगणा न लभन्ति दृष्टिम् (३) ॥
 के चागता वजिरिकाय इवा अभेद्या
 हेष्टा प्रस्कन्धचरणैः प्रतिग्राह्यमाणाः ।
 के चागता रविरिवा शशिपूर्णवक्त्रा
 ज्योत्स्नाकराः प्रभकरा हतक्लेशदोषाः (४) ॥

१ “विपुलकाय” विपुलकायाः । “स्थितान्तरीच स्वकमात्मनमुत्सृजन्ति” स्थितान्तरीचे स्वकमात्मनमुत्सृजन्ति । “उत्सृज्यमात्र भविष्या नवपुष्पदामाः” उत्सृज्यमाना-
 चेण भूत्वा नवपुष्पदामानि । “त्रिसहस्रि” त्रिसहस्रं ।

२ “कल्प” परिकल्प्य । “दाहं” गुप्तापदार्थदर्शकमञ्जनविशेषमिति सम्भाव्यते ।
 “तथ” तथा । “शरीरि” शरीरे । “तां श्रुत्वा” ताञ्छ्रुत्वा । “सत्त्वनियुताः” सत्त्व-
 नियुतानि । “प्रजहन्ति” प्रजहति ।

३ “विम्बोष्ठ” विम्बोष्ठा । “यथैक अलङ्कृत” यथैका अलङ्कृता । “प्रेक्षन्त यां”
 प्रेक्षन्तो यां ।

४ “वजिरिकाय इवा” वज्रिकाय इव । “हेष्टा” हेष्टाः । “रविरिवा” रविरिव ।
 “प्रभकरा” प्रभाकरा ।

के चागता रतनमण्डित रत्नपाणी
 सञ्ज्ञादयित्व बज्रचेत्रसहस्रकोट्यः ।
 वर्षन्ति रत्नवर पुष्प सुगन्ध गन्धां
 सन्तोषणार्थं बज्रसत्त्वहितं सुखार्थम् (१) ॥

के चागता महति धारणि रत्नकोशा
 रेमेति सूत्रनियुतानि प्रभाषमाणाः ।

प्रतिभानवन्त मतिवन्त सुबुद्धिवन्तो
 मत्तप्रमत्तजनतां प्रतिबोधयन्तः (२) ॥

के चागता ग्रहिय भेरि यथैव मेरु
 राकोट्यमानु गगणे चरणी सुमनोजघाषाम् ।

यस्य चैवं दशदिशो व्रजि चेत्रकोट्या
 अद्यावबोद्धुममृतं अनुबुद्धिं शास्तेरिति (३) ॥

दशदिग्देवाः सर्वे यथागतास्तथा च खालये ययुः । (४)

इति ललितविस्तारे बोधिमण्ड्यूहपरिवर्त्ता नाम विंश-
 तितमः ॥ २० ॥

१ “रतनमण्डित रत्नपाणी” रत्नमण्डिता रत्नपाणयः । “सञ्ज्ञादयित्व बज्र-
 चेत्रसहस्रकोट्यः” सञ्ज्ञाद्य बज्रचेत्रसहस्रकोटीन् । “रत्नवर पुष्प सुगन्ध गन्धां”
 रत्नवराणि पुष्पाणि सुगन्धानि गन्धान् । “सन्तोषणार्थं” सन्तोषणार्थं । “बज्रसत्त्वहितं”
 बज्रसत्त्वहिताय ।

२ “महति धारणि रत्नकोशाः” महतीं धारणीं रत्नकोशान् । “प्रतिभानवन्त
 मतिवन्त सुबुद्धिवन्तो” प्रतिभानवन्तो मतिमन्तः सुबुद्धिमन्तो ।

३ “ग्रहिय भेरि” गृहीत्वा भेरीं । “राकोट्यमानु” पताकोट्यमानां । “चरणी”
 चारिणीं । “यस्यचैवं” यस्याश्चैवं । अत्र शब्द इत्यध्याहार्यम् । “दशदिशो व्रजि
 चेत्रकोट्या” दशदिशि अव्रजत् चेत्रकोटिपर्यन्तम् । “ममृतं अनुबुद्धिं शास्तेरिति”
 ममृतमनुबुध्यते शास्तेरिति ।

४ अस्मद्वृत्तपादानां षष्ठां मध्ये एकस्मिन्नेवैतादृशः पाठः ।

एकविंशाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वैश्चैवंरूपा व्यूहा बोधिसत्त्वस्य पूजाकर्मणे बोधिमण्डेऽभिसंस्कृता अभूवन् ॥ स्वयञ्च बोधिसत्त्वो यावन्तो दशसु दिव्यतीतानागतप्रत्युत्पन्नानां भगवतां सर्व्व-
बुद्धक्षेत्रेषु बोधिमण्डालङ्कारव्यूहास्तान् सर्वांस्तस्मिन् बोधि-
मण्डे सन्दर्शयति स्म ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिमण्डनिषण्णस्य बोधिसत्त्वस्यैतदभ-
वत् । इह खलु कामधातौ मारः पापीयान्नधिपतिरीश्वरो
वशवर्त्ती नैतन्मम प्रतिरूपं भवेत् । यदहं तेनाविदितोऽनुत्तरां
सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बुध्येयम् । यन्वहं मारस्य पापीयसः स-
ञ्चोदनां कुर्याम् । तस्मिन् विजिते सर्व्वे कामावचरा देवादयो
निगृहीता भविष्यन्ति । ततश्च मारपर्षदः पूर्वावलोकितकुशल-
मूला मारकायिका देवपुत्रा मम सिंहविक्रीडितं दृष्ट्वाऽनुत्त-
रायां सम्यक्सम्बोधौ चित्तमुत्पादयिष्यन्ति ॥

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्व एवमनुविचिन्त्य तस्यां वेलायां
भूविषयान्तरादूर्णाकोशात् सर्व्वमारमण्डलविध्वंसनकरीं नामै-
कां रश्मिमुत्सृजत् (१) । यया रश्म्या सर्व्वस्मिंस्त्रिसाहस्रमहासा-
हस्रे लोकधातौ सर्व्वमारभवनान्यवभास्य जिह्वीकृतानि सम्प्र-
कम्पितानि चाभूवन् । सर्व्वस्यायं त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधा-
तुर्महतावभासेन स्फुटोऽभूत् ॥ तस्याः प्रभाया मारः पापीया-
निदमेवरूपं शब्दमश्रीषीत् ।

कल्पौघचीर्णचरितो ह्यतिशुद्धसत्त्वः
 शुद्धोदनस्य तनयः प्रविजह्य राज्यम् ।
 सो निर्गतो हितकरो ह्यमृताभिलाषी
 बोधिद्रुमं ह्युपगतोऽद्य कुरु प्रयत्नम् (१) ॥
 मोक्षीर्ण आत्मन परानपि तारयिष्ये
 मोक्षेयते स च परां स्वयमेव मुक्तः ।
 आश्वासप्राप्त स परानपि चाश्वसेया
 निर्व्वापयिष्यति परां परिनिर्वृतस्य (२) ॥
 शून्यां करिष्यति अपायत्रयोप्यशेषां
 पूर्णां करिष्यति पुरीं सुरमानुषाणाम् ।
 ध्यानानभिज्ञ परमं अमृतं सुखञ्च
 दास्यत्यसौ हितकरो अमृतं स्पृशित्वा (३) ॥
 शून्यं करिष्यति पुरं तव कृष्णबन्धो
 अबलाबलो बलविहीन अपक्षपक्षो ।
 न ज्ञास्यसे क्वनु व्रजासि करोषि किंवा
 यदधर्मवर्षमभिवर्षि स्वयं स्वयम्भूः (४) ॥

१ “प्रविजह्य” प्रविहाय । “सो निर्गतो” स निर्गतेऽ ।

२ “मोक्षीर्ण” स उन्नीर्ण । “आत्मन” आत्मना । “मोक्षेयते स च परां” मोक्षयिष्यति स च परान् । “आश्वासप्राप्त” आश्वासप्राप्तः । “चाश्वसेया” चाश्वासयिष्यति । “परां” परान् ।

३ “शून्यां करिष्यति अपायत्रयोप्यशेषां” शून्यान् करिष्यत्यपायत्रयानशेषान् । “ध्यानानभिज्ञा” ध्यानमभिज्ञा । “परमं अमृतं” परमममृतं । “स्पृशित्वा” स्पृष्ट्वा ।

४ “अबलाबलो” अबलाबल । “अपक्षपक्षो” अपक्षपक्ष । “न ज्ञास्यसे क्वनु व्रजासि” न जानासि क्वनु व्रजसि । “मभिवर्षि” मभिवर्षसि । यः स्वयं स्वयम्भूः नदुपरि इत्यर्थः ।

इति हि॑भिचवो मारः पापीयानाभिः॑ सञ्ज्ञोदनाभिर्गा-
थाभिः सञ्ज्ञोदितः सन् द्वात्रिंशदाकारं स्वप्नमपश्यत् ॥ कत-
मद्द्वात्रिंशदाकारम् । तद्यथा ।

तमसाकुलञ्च स्वभवनमपश्यत् । रजसाकुलञ्चाकीर्णशर्करा-
कठिलञ्च स्वभवनमपश्यत् । भीतस्तप्तोद्विग्नं(१)दिशो दशः प्रप-
लायमानञ्चात्मानमपश्यत् । विभ्रष्टमुकुटमंपविद्धकुण्डलञ्चात्मा-
नमपश्यत् । शुष्कोष्ठगलतालुकञ्चात्मानमपश्यत् । सन्तप्तहृद-
यञ्चात्मानमपश्यत् । शीर्णपत्रपुष्पफलानि चोद्यानान्यपश्यत् ।
अपगतजलाः परिशुष्काश्च पुष्करिणीरपश्यत् । हंसकौञ्चम-
यूरकलविद्धकुणालजीवञ्जीवकादींश्च पक्षिगणांश्चिन्नपक्षानप-
श्यत् (२) । भेरीशङ्खमृदङ्गपटहतुणववीणावस्रकीताडसम्पादींश्च
वाद्यभाण्डाञ्चिन्नविच्छिन्नान् भूमौ निपतितानपश्यत् । प्रिय-
जनपरिवाराश्च मारमुत्सृज्य दीनमुखा एकान्ते गत्वा प्रध्याय-
न्तमपश्यत् (३) । अगमहिषीञ्च मालिनीं शयनभ्रष्टां धरण्यामु-
भाभ्यां पाणिभ्यां शीर्षमभिपीडयन्तीमपश्यत् । ये च ते मारपुत्रा
वीर्यवृत्तमाश्च बलवृत्तमाश्च तेजोवृत्तमाश्च तं बोधिसत्त्वं बोधि-
मण्डवराग्रगतं नमस्यन्ते एवमपश्यत् । आत्मानोया च दुहित्री(४)
हा तांत हा तातेति क्रन्दन्तीमपश्यत् । मलिनचेलगात्रं चात्मा-
नमपश्यत् । अवकीर्णपांशुशिरस्कञ्च पाण्डुदुर्बलमोजोऽपहतञ्चा-

१ “भीतस्तप्तोद्विग्नं” भीतं तप्तमुद्विग्नमित्युचितम् ।

२ पक्षिगणाननृशार्णपक्षानपक्षानपश्यदिति वा पाठः ।

३ “प्रध्यायन्तमपश्यत्” प्रध्यायन्ति इत्यपश्यत् ।

४ “आत्मानोया च दुहित्री” आत्मायां च दुहितरं ।

त्मानमपश्यत् । हर्म्यकूटागारगवाक्षतोरणांश्च रजसावकीर्णा-
 न्पततोऽपश्यत् । ये चास्य ते मेनापतयो यत्तराक्षसकुम्भाण्डग-
 न्धर्वाधिपतयस्तान् सर्वान् हस्ताञ्जिरसि कृत्वा रुदतः क्रन्दतः
 पलायमानांश्चापश्यत् । ये च ते कामावचरेषु देवाधिपतयः ।
 तद्यथा । धृतराष्ट्रविरूढकविरूपाक्षवैश्रमण्यकसुयामसन्तुषित-
 सुनिर्मितवसवर्त्तिप्रभृतयः । तान् सर्वाञ्कुश्रूषमाणान् मारः
 पापीयान् बोधिसत्त्वाभिमुखानपश्यत् । रणमध्ये चास्यासिर्वि-
 कोषो न भवति स्म । विक्रोशन्तमशिवञ्चात्मानमपश्यत् । स्वेन च
 परिवारेणात्मानं परित्यक्तमपश्यत् । मङ्गलपूर्णकुम्भांश्च द्वारप-
 तितानपश्यत् । नारदं च ब्राह्मणं माङ्गल्यशब्दं आवयन्तमपश्यत् ।
 आनन्दितं च दौवारिकमनानन्दं आवयन्तमपश्यत् । तमसाकुलञ्च
 गगणतलमपश्यत् । कामभवननिवासिनीञ्च श्रियं रुदन्तीमपश्यत् ।
 खानैश्वर्यनष्टानपश्यत् । स्वपक्षञ्चापक्षमपश्यत् । मणिमुक्ताजालानि
 कृष्णीभृतानि च्छिन्नविच्छिन्नानि भूमौ पतितान्यपश्यत् । सर्वं
 च मारभवनं प्रचलितमपश्यत् । वृक्षाञ्छिद्यमाननिर्यूहांश्च
 पततोऽद्राक्षोत् । सर्वं च मारसेनाव्यूहमभिमुखम्यात्यमानमप-
 श्यत् ॥ इति हि भिक्षवे एवं द्वात्रिंशदाकारं मारः पापीयान्
 स्वप्नमपश्यत् ।

स प्रतिबुद्धः सन् भीतस्त्रस्तः संविग्नः सर्वमन्तर्जनं सन्नि-
 पात्य सबलपार्षद्यमेनापतिदौवारिकान् सन्निपतितांश्च तान्
 विदित्वाऽऽभिर्गाथाभिरध्यभाषत ।

दृष्ट्वा नु तां स सुपिनां नमुची दुःखार्त्ता

आमुन्त्याभिसुत येऽपि च पारिषदा ।
 सेनापतिं नमुचि सिंहहनुश्च नाम्ना
 सर्वेषु तेषु परिपृच्छति कृष्णबन्धुः (१) ॥
 गाथाभि गीत रचितोऽद्य श्रुतोऽन्तरीचा-
 च्छाक्षेषु जातु वरलक्षणविचित्रिताङ्गः ।
 षड्वर्षं दुष्करव्रतानि चरित्व घोरान्
 बोधिद्रुमं ह्युपगतः प्रकुरुष्व यत्नम् (२) ॥
 सोऽभूद्विबुद्ध स्वयमेव हि बोधिसत्त्वो
 बज्रसत्त्वकोटिनियुतानि विबोधयेत ।
 शून्यं करिष्यति स मे भवनं ह्यशेषं
 यद लभ्यते ह्यमृतं स्पर्शिं नशोति भावम् (३) ॥
 हन्तं व्रजाम सहिता महता बलेन
 घातेम तं श्रमणु एक द्रुमेन्द्रमूले ।
 उद्योजयध्वं चतुरङ्गिणि शीघ्र सेनां
 यदिच्छया मम प्रियमचिरं करोथ (४) ॥

१ “न तां स सुपिनां नमुची दुःखार्त्ता” नू तान् स स्वप्नाव्रमुचिर्दुःखार्त्ताः । “आमुन्त्याभिसुत” आमुन्त्याभिसुतं । “पारिषदा” पारिषदाद्याः । “नमुचि सिंहहनुश्च” नमुचिं सिंहहनुश्च । अथवा नमुचिसिंहहनुमिति एकं नाम ।

२ “गाथाभि गीत रचितोऽद्य” गाथाभिर्गीतं रचितमद्य । “श्रुतोऽन्तरीचा” श्रुतमन्तरीचा । “जातु” जातो । “षड्वर्षं” षड्वर्षं । “चरित्व घोरान्” चरित्वा घोरानि । “प्रकुरुष्व” प्रकुरुष्व ।

३ “द्विवुद्ध स्वय-” द्विवुद्धः स्वय । “यद लभ्यते” यदा लभ्यते । “ह्यमृतं स्पर्शिं” ह्यमृतं स्पर्शं । “नशोति भावम्” भङ्ग्यति भावम् ।

४ “घातेम तं” घातयिष्यामस्मि । “श्रमणु एक” श्रमणमेकं । “उद्योजयध्वं चतुरङ्गिणि शीघ्र” उद्योजयध्वं चतुरङ्गिणीं शीघ्रं । “यदिच्छया” यदीच्छत । “करोथ” कुरुत ।

प्रत्येकबुद्ध अर्हति च पूर्णं लोके
 निर्वायमाण न बलं मम दुर्बलं स्यात् ।
 सो भूयु एकु जिन भेष्यति धर्म्मराजो
 गणनाव्यतिष्ठत्तु जिनवंश न जातु च्छिद्येत् (१) ॥

अथ खलु भिच्चवः सार्थवाहो नाम मारपुत्रः स मारं
 पापीयसं गाययाध्यभाषत ।

किं तात भिन्नवदनोऽसि विवर्णवक्त्रो
 हृदयं समुन्नावति वेधति अङ्गमङ्गम् ।
 किं ते श्रुतं अथ च दृष्टुं भणाहि शीघ्रं
 ज्ञास्याम तत्त्व तु विचिन्त्य तथा प्रयोगम् (२) ।

निर्माण मारु अवची शृणु मद्वा वत्स
 पापं मि दृष्ट सुपिनं परमं सुघोरम् ।
 भाषेय सर्वमिह पर्षदि अद्यशेषं
 सम्मूर्द्धिताः क्षितितले प्रपतेय यूयम् (३) ॥

सार्थवाह आह ।

रणकालि प्राप्ति यदि नाम जयो न दोष-

१ “प्रत्येकबुद्ध अर्हति च पूर्णं” प्रत्येकबुद्धोऽर्हति, च पूर्णो । “निर्वायमाण” निर्वायमाणं । “सो भूयु एकु जिन भेष्यति” स भूय एको जिनो भविष्यति । “गणनाव्यतिष्ठत्तु जिनवंश न” गणनाव्यतिष्ठत्तो जिनवंशो न ।

२ “भिन्नवदनोऽसि” अत्र खिन्नवदनोऽसि इति पाठ उचितः । “समुन्नावति” समुन्नावति । “दृष्टुं भणाहि” दृष्टुं भण । “ज्ञास्याम तत्त्व” ज्ञास्यामस्तत्त्वं ।

३ “निर्माण मारु अवची शृणु मद्वा” निर्माणो मारोऽवाचत् शृणु मत्तः । “मि दृष्ट सुपिनं” मया दृष्टं स्वप्नं । “भाषेय” भाषेयं । “अद्यशेषं” अद्यशेषं । “प्रपतेय” प्रपतेत ।

स्तत्रैव यस्तु निहतो भवते स दोषः ।
स्वप्नान्तरे तु यदि ईदृश, ते निमित्ता
अथो उपेक्षण रणे परिभाव गच्छेत् (१) ॥

मारोऽब्रवीत् ।

व्यवसायबुद्धिः पुरुषस्य रणे प्रसिद्धि-
रवलम्ब्य धैर्यसुकृतं यदि नो जयं स्यात् ।
का तस्य शक्ति मम दृष्ट सपारिषद्यं
नोत्थातु मच्च चरणे शिरसा प्रवर्त्त (२) ॥

सार्थवाह आह ।

विस्तीर्णमस्ति हि बलं च सुदुर्बलं च
अस्त्येक शूर बलवांश्च रणञ्जहश्च ।
खद्योतकैर्यदि भवेत्तिसहस्र पूर्णां
एको रविर्यसति निष्प्रभतां करोति (३) ॥

अपिच ।

यस्य मानश्च मोहश्च मीमांसा च न विद्यते ।

विलोमयति विद्वांसो (४) नासौ शक्यश्चिकित्सितुम् ॥

इति हि भिक्षवो मारः पापीयान् सार्थवाहस्य वचनम-

१ “रणकालि प्राप्ति” रणकाले प्राप्ति । “भवते” भवति । “ईदृश ते निमित्ता”
ईदृशानि ते निमित्तानि । “उपेक्षण” उपेक्षणं । “परिभाव” परिभावं ।

२ “व्यवसायबुद्धिः पुरुषस्य” व्यवसायबुद्धेः पुरुषस्य । “जयं” जयः । “शक्ति मम
दृष्ट सपारिषद्यं” शक्तिर्मां दृष्ट्वा सपारिषदं । “नोत्थातु” नोत्थाय । “मच्च” मम ।
“प्रवर्त्त” प्रवर्त्तते ।

३ “अस्त्येक शूर” अस्त्येकः शूरो । “निसहस्र पूर्णां” निसहस्रं पूर्णं ।

४ “विद्वांसो” विदुषो ।

कृत्वा महतीञ्चतुरङ्गिणीं सेनामुद्योजयति स्म महाबलरणशौण्डां
 भीषणिकां रोमहर्षणीं दृष्ट्वाश्रुतपूर्वां देवमनुष्यैर्बहुविधमुखवि-
 कारकोटिनियुतशतसहस्रविकारप्रकारां भुजगशतसहस्रकरच-
 रणकुटिलपरिवेष्टितशरीरामभिधनुःशरशक्तिमरकुठारपट्टि-
 श्चभुशुण्डीमुषलदण्डपाशगदाचक्रवज्रवाणधराम्बरचर्मकवर्मितश-
 रीरां विपरोतशिरःकरचरणनयनां ज्वलितशिरोनयनवदनां
 दुःसंस्थितोदरपाणिपादामुग्रतेजोवदनां परमविकृतवदनदर्शनां
 विकरालविकृतद्रंष्ट्रां घनविपुलप्रलम्बजिह्वां शुण्डिककिञ्चल्कस-
 दृशजिह्वां ज्वलनसदृशकृष्णमर्षषिषपूर्णरक्तनेत्राम् । केचिद्धि ते
 आशीविषान् वमन्ति स्म । केचित् करतलैराशीविषान् परि-
 गृह्य भक्षयन्ति स्म । गरुड इव सागरादत्युत्क्षिप्य केचिन्नर-
 मांसरुधिरकरचरणशिरो(१)पकृत्तपुरीषादींश्च भक्षयन्ति स्म ।
 केचिज्ज्वलितपिङ्गलकृष्णनीलरक्तकद्रुकरालविचित्ररूपाः । के-
 चिद्विकृतकूपप्रज्वलितोत्पाटितविकृतकटाक्षाः । केचित् परि-
 वृत्तज्वलितविकृतनयनाः । केचिज्ज्वलितान् पर्वतान् परि-
 गृह्य सलीलमपरेषु पर्वतेषु अभिरूढा आगच्छन्ति स्म ।
 केचित् समूलं वृत्तमुत्पाद्य बोधिसत्त्वाभिमुखा अभिधावन्ति
 स्म । केचिदजकर्णसर्पकर्णहस्तिकर्णलम्बकर्णवराहकर्णाः । केचि-
 दकर्णाः । केचिदेकोदरिणो दुर्बलकाया अस्थिशकलमङ्गात-
 मभिनिर्माय भग्ननासाः कुम्भोदराः करोटपादा उच्छुष्कल-

ङ्मांसरुधिरक्लिन्नकर्षणासाकरचरणनयनोत्तमाङ्गाः । केचि-
द्रुधिरपिपासया शिरांसि परस्परं निवृणन्ति स्म । केचिद्वि-
न्नविकृतभैरवरुचस्वरा ऊङ्गुङ्कारपिचुत्कारज्जुज्जुप्रचेडिता-
नि कुर्वन्ति स्म । केचिदाङ्गः । आहरत हरत हनत हनत
बन्धत गृह्णत किन्दत भिन्दत मथयतोत्क्षिपत नाशयतेमं
श्रमणं गौतमं सार्द्धं द्रुमेणेति ब्रुवन्ति स्म । केचिद्भेरुण्डकशृ-
गालशूकरगर्दभगोहस्त्यश्वोद्भ्रमहिषखरशशचमरखड्गशरभनाना-
प्रतिभयरौद्रविकृतवक्त्राः । केचित्सिंहव्याघ्रचर्वराहवानरद्वी-
पिविडालच्छागलोरभ्रमर्पनकुलमत्स्यमकरशिशुमारकूर्मकाकगृ-
ह्वालूकगरुडादिसदृशात्मभावाः । केचिद्विरूपरूपाः । केचि-
देकशीर्षा द्विशीर्षा यावच्छतसहस्रशीर्षाः । केचिदशीर्षाः ।
केचिदेकभुजा यावच्छतशतसहस्रभुजाः । केचिदभुजाः ।
केचिदेकपादकाः । केचिद्वज्रपादा अपादकाः । केचित्
कर्णमुखनामिकाक्षिनाभिश्रोतोभिराशीविषान्निश्चारयन्ति स्म ।
केचिदसिधनुःशरशक्तिपट्टिशपरशुचक्रतोमरकुणपवज्रभुशुण्डी-
भिन्दिपालादीनि नानाप्रहरणानि भ्रामयन्तो नृत्यन्तो बो-
धिसत्त्वं सन्तर्जयन्ति स्म । केचिन्नराङ्गुलिं कृत्वा मालागुणं
कृत्वा धारयन्ति स्म । केचिच्छिरोभिरस्थिकरकान् शीर्ष-
कटाहकांश्च मालागुणमिव कृत्वा धारयन्ति स्म । केचि-
दाशीविषपरिवेष्टितशरीराः । केचिच्छीर्षकटाहकान् परि-
गृह्य हस्त्यश्वोद्भ्रमगर्दभमहिषारूढाः । केचिदधःशिरस उर्ध्व-
पादाः । केचित्स्थूलरोमाणः । केचिद्भोगर्दभवराहनकुलच्छा-

गलोरभ्रशरंभविडालकपिटृकष्टगालरोमाण आशीविषान् व-
मन्तोऽयोगुडानि निर्गिलन्तो धूमकेतुनुत्सृजन्तो ज्वलितता-
म्रलौहवर्षं प्रवर्षन्तो विद्युद्वर्षां क्षिपन्तो वज्राशनिं प्रमुञ्चन्त
स्वप्तामयोबालुकां प्रवर्षन्तः कालमेघान् सञ्जनयन्तो वातवृष्टि-
मुत्पादयन्तः शरमेघवर्षानुत्सृजन्तः कालरात्रीं दर्शयन्तो रावं
सञ्जनयन्तो बोधिसत्त्वमभिधावन्ति स्म । केचित् पाशान् भ्रा-
मयन्तो महापर्वतान् प्रपातयन्तो महासागरान् क्षोभयन्तो
लङ्घयन्तो महापर्वतांश्चालयन्तो मेरुपर्वतराजमभिधावन्तः
पलायमाना विचिपन्तोऽङ्गप्रत्यङ्गानि भ्रामयन्तः शरीराणि
हसन्तो महाहास्यमुरांसि प्रस्फोटयन्त उरांसि ताडयन्तः
केशान् धुन्वन्तः पीतमुखानि च (१) नीलशरीरा ज्वलितशिरस
उर्द्धकेशा इतस्ततो वेगेन परिधावन्तो गरुडाक्षाश्च बोधिसत्त्वं
भीषयन्ति स्म । जीर्णाः स्त्रियश्च रुदन्यो बोधिसत्त्वमुपसङ्क्रम्यैवं
वदन्ति स्म । हा पुत्र हा मम पुत्रोत्तिष्ठोत्तिष्ठ शीघ्रं प्रपला-
यस्व । राक्षसरूपाः पिशाचरूपाः काणखञ्जदुर्बलाश्च प्रेताः
क्षुत्समाश्च ऊर्ध्ववाहवो विकृतास्याः क्रन्दन्तो भयमुपदर्शयन्त-
स्त्रासञ्जनयन्तो बोधिसत्त्वस्य पुरतोऽभिधावन्ति स्म (२) ॥ तथा
चैवंरूपया मारसेनया समुदितया समन्तादशीतियोजनान्या-

१ केशान् इत्यादौ केषाश्चिद्गुदपीतमुखानि इति पाठः । परन्तु अत्र पूर्वक्रमानु-
सारेण केचिद्गुदपीतमुखा इति उचितम् । अत्रापि पीतमुखानि इत्यत्र पीतमुख
इत्युचितम् ।

२ “बोधिसत्त्वस्य पुरतोभिधावन्ति स्म” इत्यत्र बोधिसत्त्व पुरतोभिधावन्ति इत्यु-
चितम् ।

वामेन विस्तरेण स्फुटमभूत् । यथा चैकस्य मारस्यैवं कोटी-
शतानां त्रिसाद्वस्त्रपर्यापन्नानां माराणां पापीयसां सेनाभि-
स्तिर्यगूर्द्धञ्च परिस्फुटमभूत् ॥

तत्रेदमुच्यते ।

यच्चकुम्भाण्डमहोरगरूपा

राक्षसप्रेतपिशाचकरूपाः ।

यत्तु विलोकि विरूप सुरौद्राः

सर्वि त निर्मित तत्र शठेभिः (१) ॥

एकशिरा द्विशिरा त्रिशिराश्च

यावत् सहस्रशिरा बह्व अन्ये ।

एकभुजा द्विभुजा त्रिभुजाश्च

यावत् सहस्रभुजा बह्वभुजाः (२) ॥

एकपदा द्विपदा त्रिपदाश्च

यावत् सहस्रपदा बह्व अन्ये ।

नीलमुखश्च पीतशरीराः

पीतमुखानि च नीलशरीराः (३) ॥

अन्यमुखानि च अन्यशरीराः

सर्व एवमुपागतु किङ्करसैन्यम् ।

१ “यत्तु विलोकि विरूप” ये तु विलोकिता विरूपाः । “सर्वि त निर्मित तत्र शठेभिः” सर्वे ते निर्मितास्तत्र शठैः ।

२ “एकशिरा द्विशिरा त्रिशिराश्च” एकशिरसो द्विशिरसस्त्रिशिरसश्च । “सहस्रशिरा बह्व अन्ये” सहस्रशिरसो बहवोऽन्ये ।

३ “बह्व अन्ये” बहवोऽन्ये । “पीतमुखानि च” पीतमुखाश्च ।

वातं प्रवायति वर्षति वर्षं
 विद्युत्सहस्रशतानि पतन्ति (१) ॥
 देव गुडायति वृक्ष लुडन्ति
 बोधिवटस्य नर्दयति पत्रम् ।
 वर्षदेव प्रवर्षति वर्षं
 आघवहन्ति जलाकुल भूमिम् (२) ॥
 ईदृश भीषणिका वज्रराशौ
 यत्र अचेतन वृक्ष पतन्ति ।
 दृष्ट्वा च तानतिभीषणरूपान्
 सर्वि विसंस्थित रूपविरूपान् (३) ॥
 श्रीगुणलक्षणेतेजधरस्य
 चित्तं न कम्पित मेरु यथैव ।
 मायसमास्तथ स्वप्नसमाश्च
 अभ्रनिभा समुदीर्क्षति धर्मात् (४) ॥

१ “अन्यमुखानि च” अन्यमुखाश्च । “सर्व एवमुपागतु” सर्वमेवमुपागतं । सर्व-
 मुखागतु इति वा पाठः । “वातं प्रवायति” वातं प्रवायन्ति । “वर्षात वर्षं” वर्ष-
 यन्ति वर्षां । “पतन्ति” पातयन्ति ।

२ “देव गुडायति वृक्ष लुडन्ति” देवान् लुडयन्ति वृक्षं लुडन्ति । “नर्दयति
 पत्रम्” नयन्ति पत्राणि । “वर्षदेवः प्रवर्षति वर्षं” वर्षदेवः प्रवर्षयति वर्षां । “आ-
 घवहन्ति जलाकुल” आघ्रावयन्ति जलाकुलां ।

३ “ईदृश भीषणिका वज्रराशौ” ईदृशा भीषणिका वज्रराशयः । “अचेतन वृक्ष”
 अचेतने वृक्षे । “सर्वि विसंस्थित” सर्वान् विसंस्थितान् ।

४ “तेजधरस्य” तेजोधरस्य । “चित्तं न कम्पित मेरु यथैव” चित्तं न कम्पितं
 मेरुयथैव । “मायसमास्तथ स्वप्नसमाश्च अभ्रनिभा” मायासमास्तथा स्वप्नसमाश्च
 अभ्रनिभान् ।

ईदृश धर्मानयं विमृषन्तो
 सुस्थितु ध्यायति संस्थितु धर्मे ।
 यस्य भवन्ति अहन्ति ममेति
 भाव समुच्छ्रयि सत्त्वनिविष्टाः (१) ॥
 सो विभियादबुधः स्थितु ग्राहे
 आत्मनि समुत्तम गच्छ निरीक्ष्य ।
 शाक्यसुतस्तु स्वभावमभावं
 धर्मं प्रतीत्य समुत्थित बुद्धाः (२) ॥
 गगणोपमचित्तं सुयुक्तो
 न भ्रमते सबलं साधु दृष्ट्वा (३) ॥

इति हि भिक्षवे मारस्य पापीयसः पुत्रसहस्रं तत्र ये
 मारपुत्रा बोधिसत्त्वेऽभिप्रसन्नाः सार्थवाहपूर्वङ्गमास्तेमारस्य द-
 क्षिणे पार्श्वे स्थिता अभूवन् । ये मारपाक्षिकास्ते वामपार्श्वे स्थिता
 अभूवन् मारस्य पापीयससः । तत्र मारः पापीयांस्तान् स्वान्पु-
 त्रानामन्त्रयते स्म । कीदृशेन बलेन वयं बोधिसत्त्वं धर्षयि-
 श्यामः । तत्र दक्षिणे पार्श्वे सार्थवाहो नाम मारपुत्रः स पितरं
 गायथा प्रत्यभाषत ।

सुप्तं प्रबोधयितुमिच्छति पन्नगेन्द्रं

१ “ईदृश” ईदृशं । “विमृषन्तो” विमृषन् । “सुस्थितु” सुस्थितः । “संस्थितु”
 संस्थितः । “अहन्ति” अहमिति । “भाव समुच्छ्रयि” भावाः समुच्छ्रयिनः ।

२ “सो विभियादबुधः” स विभियादबुधः । “स्थितु ग्राहे” स्थितो ग्राहे । “ग्राहे
 आग्रहे इत्यर्थः । “समुत्तम गच्छ” समुत्तमं गच्छति । “धर्मं प्रतीत्य समुत्थित बुद्धाः”
 धर्मं प्रत्येत्य समुत्थितं बुद्धा । “गगणोपमचित्तं” गगणोपमचित्तः । एतच्छ्लोकस्य
 उत्तरार्द्धमचत्यपुस्तकेषु नास्ति ।

सुप्तं प्रबोधयितुमिच्छति यो गजेन्द्रम् ।
 सुप्तं प्रबोधयितुमिच्छति यो मृगेन्द्रं
 सुप्तं प्रबोधयितुमिच्छति सो नरेन्द्रम् (१) ॥

वामपार्श्वे दुर्मतिर्नाम मारपुत्रः स एवमाह ।

सम्प्रेक्षणेन हृदयान्यभिमंस्फुटन्ति
 लोकेषु मारमेहतामपि पादपानाम् ।
 का शक्तिरस्ति मम दृष्टिहतस्य तस्य
 सञ्जीवितुं जगति मृत्युहतस्य वाक् ॥

दक्षिणे मधुरनिर्घोषो नामाह ।

वृक्षेषु सारं क इहास्ति ततो ब्रवीषि
 दृष्ट्वा भिनन्मि मनुजेष्वथ का अवस्था ।
 मेहं गिरिं यदि भिनत्सि निरीक्षणेन
 नैवास्य तुभ्यनयनेभिहतोन्मिषेरन् (२) ॥

अपि च ।

यः सागरं तरितुमिच्छति वै भुजाभ्यां
 तोयञ्च तस्य पिवितुं मनुजेष्वसन्तु ।
 शक्यं भवेदिहमतस्तु वदामि दुःखं
 यस्तस्य वक्त्रमभितोष्यमलं निरीक्षित् (३) ॥

१ “सो नरेन्द्रम्” स नरेन्द्रम् ।

२ “भिनन्मि” भिनन्मि । “भिनत्सि” भेत्स्यसि । “नैवास्य तुभ्यनयनेभिहतोन्मिषेरन्” नैवाद्यं तव नयनाभिहतो क्षियेत इत्यर्थः ।

३ “तरितुं” तर्तुं । “पिवितुं” पातुं । “मनुजेष्वसन्तु” एतादृशो जनो मनुजेषु नास्ति इत्यर्थः ।

वामे शतभाज्जनामाह ।

ममेह देहेस्मि शतं भुजानां

क्षिपामि चैकेन शतं शराणाम् ।

भिनन्मि कायं श्रमणस्य तात

सुखी भव त्वं ब्रज मा विलम्बम् (१) ॥

दक्षिणे सुबुद्धिराह ।

शतं भुजानां यदि को विशेषो

भुजा किमर्थं न भवन्ति रोमाः ।

भुजैकमेकेन च तथैव शूरा-

स्तैश्चापि कुर्यान्न हि तस्य किञ्चित् (२) ॥

किं कारणं मैत्रीव्रतस्य मुनेः शरीरे

विषं न शस्त्रं क्रमते न चाग्निः ।

क्षिप्तानि शस्त्राणि ब्रजन्ति पुष्पतां

मैत्रीविहलोकोत्तरभावितस्य (३) ॥

अपिच ।

दिवि भुवि च जले च ये बलाढ्या

असिपरशुधराश्च गुह्यका नरा वा ।

क्षमबलमिमु प्राप्य ते नरेन्द्रं

१ “देहेस्मि” देहेस्मिन् । “भिनन्मि” भेत्स्यामि । मा विलम्बम्, अत्र कुरु इत्य-
धाहार्यं मा विलम्बं कुरु इत्यर्थः ।

२ “रोमाः” रोमाणां रोमस्तुल्या रोमसङ्ख्याका वा । “भुजैकमेकेन” भुजैकमेकेन
एकैकेन भुजेनेत्यर्थः । “तैश्चापि कुर्यान्न” ते चापि कुर्यान् ।

३ “किं कारणम्” यस्मात्कारणादित्यर्थः । “मैत्रीविहलोकोत्तरभावितस्य” मैत्री-
बलस्य लोकोत्तरभावितस्य इत्यर्थः सम्भाव्यते पाठस्तु असद्वतः ।

प्रबलबलान्यबला भवन्ति सर्वे (१) ॥

वामे उग्रतेजा आह ।

अन्तर्गताऽहं धक्ष्यामि प्रविशाम्य तनुं शुभाम् ।

वृत्तं सकोटारं शुष्कं दावाग्निरिव सूक्ष्मतः (२) ॥

दक्षिणे सुनेत्र आह ।

मेरुं दहेस्व यदि वापि कृत्स्नं प्रविश्य चान्तर्गतु मेदिनीं वा ।

दग्धं न शक्यः स हि वज्रबुद्धिस्त्वत्सन्निभैर्बालिकगङ्गतुल्यैः (३) ॥

अपि च ॥

चलेयुर्गिरयः सर्वे त्रयं गच्छेन्महोदधिः ।

चन्द्रसूर्या पतेद्भूमौ मही च विलयं व्रजेत् (४) ॥

लोकस्यार्थे कृतारम्भः प्रतिज्ञाकृतनिश्चयः ।

अप्राप्यैष वरां बोधिं नोत्थास्यति महाद्रुमात् (५) ॥

वामे दीर्घबाहुर्गर्वित आह ।

आलयं चन्द्रसूर्याणां नक्षत्राणां च सर्वशः ।

पाणिनाहं प्रमर्दामि तवेहं भवने स्थितः (६) ॥

चतुर्भ्यः सागरेभ्यश्च जलं गृह्णामि लीलया ।

तं गृह्ण्य अमणं तात सागरस्य परं क्षिपेत् (७) ॥

१ “प्रबलबलान्यमु” प्रबलबलमिति । “प्रबलबलान्यबला” प्रबलबला ह्यबला इत्यर्थः ।

२ “प्रविशाम्य” प्रविशाम्य ।

३ “चान्तर्गतु” चान्तर्गता । “बालिकगङ्गतुल्यैः” गङ्गाबालुकातुल्यैरित्यर्थः ।

४ “पतेद्भूमौ” पतेतां भूमौ ।

५ “बोधिं” बोधिं ।

६ “चन्द्रसूर्याणां” चन्द्रसूर्ययोः । “प्रमर्दामि” प्रमर्दितुं समर्थोऽस्मि इत्यर्थः ।

७ “गृह्णामि” गृहीतुं समर्थोऽस्मि इत्यर्थः । “गृह्ण्य” गृहीत्वा । “परं क्षिपेत्” पारे दृष्ट्यामि ।

तिष्ठतां तात सैन्येयं मा त्वं शोकार्दितो भव ।

सबोधिदृक्षमुत्पाय्य जेष्ये पाण्या दिशो दशः (१) ॥

दक्षिणे प्रसादप्रतिलब्ध आह ।

सदेवासुरगन्धर्वां समागरनगां महीम् ।

त्वं मर्षिता प्रकुर्याश्च पाणिभ्यां मदगर्वितः (२) ॥

त्वद्विधानां सहस्राणि गङ्गाबालिकया समाः ।

रोम तस्य न चालेतुं बोधिसत्त्वस्य धीमतः (३) ॥

वामे भयङ्कर आह ।

भयं हि ते तात भृशं किमर्थं सेनाय मध्ये समवस्थितस्य ।

सेना न तस्यास्ति कुतः सहायाः कस्माद्भयं ते भवतीह तस्मात् (४) ॥

दक्षिण एकाग्रमतिराह ।

यूथं न लोकेस्ति शशीरवीनां न चक्रवर्ती न च केशरीणाम् ।

न बोधिसत्त्वानिह तात यूथमेकः समर्थो नमुचिन्निहन्तुम् (५) ॥

वामेऽवतारप्रेक्ष्याह ।

न शक्तिशूला न गदा न खड्गाः न हस्तिनोऽश्वा न रथा न पत्तिः ।

तं शौण्डमेकं श्रमणं निषस्यं हन्येत मा सम्भ्रम तात किञ्चित् (६) ॥

१. “सैन्येयं” सैन्यमिदं । “सबोधिदृक्षमुत्पाय्य” सबोधिं दृक्षमुत्पाय्य सम्बोधिदृक्षमुत्पाय्य इति वा । “जेष्ये पाण्या” जेष्यामि पाणिना ।

२. “त्वं मर्षिता” त्वममर्षितः ।

३. “त्वद्विधानां” त्वद्विधाः । “गङ्गाबालिकया” गङ्गाबालुकया । “चालेतुं” चालयितुं न समर्थ इति शेषः ।

४. “सेनाय” सेनायाः ।

५. “शशीरवीणां” शशिरवीणां । “चक्रवर्ती” चक्रवर्तिनः । “केशरीणां” केशरिणां । “बोधिसत्त्वानिह” बोधिसत्त्वानामिह ।

६. “शक्तिशूला” शक्तिशूलौ । “पत्ति” पत्तयः । “हन्येत” हन्ति ।

दक्षिणे पुण्यालङ्कृत आह ।

नारायणस्य यथ काय अच्छेद्यभेद्या

चान्तिबलैः कवचितो दृढवीर्यखड्गः ।

त्रिविमोक्षवाहन मिप्रज्ञाधनुः स तात

पुण्यबलेन स हि जेष्यति मारसेनाम् (१) ॥

वामे अनिवर्त्याह ।

न निवर्त्तते दणगतः प्रदहन्दवाग्निः

क्षिप्तः शरो न च निवर्त्त विशिञ्चिते न ।

वज्रं नभे निपतितं न निवर्त्तते च

न स्थानमस्ति मम शाक्यसुतं ह्यजित्वा (२) ॥

दक्षिणे धर्मकाम आह ।

आर्द्रदणं प्राप्य निवर्त्ततेऽग्नि-

गिरिकूटमासाद्य निवर्त्तते शरः ।

वज्रं महीं प्राप्य अधः प्रयाति

अप्राप्य शान्तममृतं न निवर्त्ततेऽयम् (३) ॥

किं कारणं शक्ययुः तात अन्तरीक्ष लेख्यचित्रितुं

यावन्तः केचित् सर्वसत्त्व एकचित्ता स्थापितुम् ।

चन्द्रसूर्य मारुतं च शक्यं पाश बन्धितुं

१ “यथ काय अच्छेद्यभेद्या” यथा कायोऽच्छेद्योऽभेद्यः । “वाहन मिप्रज्ञाधनुः” वाहनः सुप्रज्ञाधनुः । अत्र स तात स हि इत्यत्र कर्तृपदस्य पुनरुक्तिरनुचिता ।

२ “निवर्त्त” निवर्त्तते । “नभे” नभसि । न स्थानमस्तीत्यस्य यत्र स्थितस्य शाक्यसुतस्याजयो भवेदेतादृशं स्थानं मम सम्बन्धे नास्ति इत्यर्थः ।

३ “न निवर्त्ततेऽयं” न निवर्त्तिष्यत्ययम् ।

न बोधिसत्त्व शक्य तात बोधिमण्ड चालितुम् (१) ॥

वामेऽनुपशान्त आह ।

दृष्टीविषेण महता प्रदहामि मेरुं

भस्मीकरोमि शलिलञ्च महोदधीनाम् ।

बोधिञ्च पश्य अमणञ्च अहं हि तात

दृष्ट्वा यथाद्य उभयं हि करोमि भस्मां (२) ॥

दक्षिणे सिद्धार्थ आह ।

विषेण पूर्णा यदिवैष सर्वो भवेत्तिषाहस्वरः प्रदीप्तः ।

निरोक्षणादेव गुणाकरस्य सुनिर्विषत्वं विषमभ्युपेयात् ॥

विषाणमुग्र त्रिभवेह यद्य

रागश्च द्वेषश्च तथैव मोहः ।

ते तस्य काये च तथैव चित्ते

नभे यथा पङ्करजो न सन्ति (३) ॥

तस्मान्निवर्त्तामह तात सर्वे (४)

१ “किं कारणं शक्यं” केन कारणेन शक्येत । “अन्तरीक्षं” अन्तरीक्षे । “लेख्यं” लिखितं, लेख्यं वा । “सर्वसत्त्वं” सर्वसत्त्वाः । “तान् एकचित्ता” एकचित्तान् इत्यर्थः । “स्थापितुं” स्थापयितुं । “शक्य पाशं बन्धितुं” शक्यः पाशेन बन्धुं । “बोधिसत्त्व शक्य तात बोधिमण्डं चालितुं” बोधिसत्त्वः शक्यस्तात बोधिमण्डं चालयितुम् ।

२ “दृष्टीविषेण” दृष्टिविषेण । “प्रदहामि” प्रदग्धुं समर्थोऽस्मि इति स्पष्टार्थः । “यथाद्य उभयं” यथाद्योभयं । “भस्मां” भस्म ।

३ “विषाणमुग्र त्रिभवे” विषाणामुग्रत्रिभवे । “नभे” नभसि । पङ्करजो न सन्ति” पङ्करजसो न स्तः । यथा पङ्को रजश्च नभसि न लिप्यते तद्वद्बोधिसत्त्वस्य काये चित्ते च विषादयो न लिप्यन्ते इत्यर्थः अस्मिन् श्लोके पादैकमधिकम् । पाठोऽपि सर्वत्रैवमेव ।

४ “निवर्त्तामह” निवर्त्तान्महे ।

वामे रतिलोलो नामाह ।

अञ्ज तूर्यसहस्र प्रवादितै-

रप्सरशतमहस्रालङ्कृतैः ।

लोभयितुमु नेष्यि पुरोत्तमं

कामरतिं हि करोमि वशे भवत् (१) ॥

दक्षिणे धर्मरतिराह ।

धर्मरती सद तस्य रतीहा

ध्यानरती अमृतार्थरतिश्च ।

सत्त्वप्रमोक्षणमैत्ररतिश्च

रागरतिं च रतिं न करोति (२) ॥

वामे वातजवो नामाह ।

जवेनाहं चन्द्ररवी ग्रहेयं

प्रवायमानं गगणे च वायुम् ।

अद्यैव तात अमणं गृहीत्वा

वेगस्य मुष्टिं विकिरामि वायुवत् (३) ॥

दक्षिणे अचलमतिर्नाम मारपुत्रः स एवमाह ।

१ “अञ्ज” अहं । “तूर्यसहस्र” तूर्यसहस्रैः । “रप्सरशत” रप्सरःशत- । “लोभयितुमु नेष्यि” लोभयित्वाऽमुमानेष्यामि । “करोमि वशे भवत्” करिष्यामि वशे भविष्यति ।

२ “धर्मरती सद” धर्मरतिः सदा । “रतीहा” रतिरिह । “ध्यानरती अमृतार्थ” ध्यानरतिरमृतार्थ- ।

३ “ग्रहेयं” गृहीयां । अत्र प्रमेयमिति वा पाठः । “वेगस्य” वेगेन । “विकिरामि” विकीर्तुं समर्थोऽस्मि इति स्पष्टायेः । प्रसस्य मुष्टिं विकिरामि वायुं । धर्षेय मुष्टिं विकिरामि वायुवत् । इति वाच पाठान्तरो ।

यथा तवैषो जव वेग उग्रस्तद्वद्यदि स्यात् सुरमानुषाणाम् ।
सर्वे समयापि न ते समर्थाः कर्तुं व्रजाम प्रतिपुङ्गवस्य (१) ॥

वामे ब्रह्ममतिराह ।

स्यात्तादृशानामपि वृन्दमुग्र-
दुर्यान् किञ्चित्तव मानघातम् ।
प्रागेव सैकः प्रकरोति किं ते
वृन्देन साध्यन्ति हि सर्वकार्यम् (२) ॥

दर्क्षिणे सिंहमतिराह ।

न सिंहवृन्दं भुवि दृष्टपूर्वं दृष्टी-
विषाणामपि (३) नास्ति वृन्दम् ।
तेजस्विनां सत्यपराक्रमाणां
पुरुषर्षभाणामपि नास्ति वृन्दम् ॥

वामे सर्वचण्डालो नामाह ।

न ते श्रुता तात गिरोऽभिदीप्ता यथा नदन्ते (४) तनयस्तवं मे ।
वीर्येण वेगेन बलेन युक्ता व्रजाम शीघ्रं श्रमणं हि हन्तुम् ॥

दर्क्षिणे सिंहनादी नामाह ।

बहवः गृगाला हि वनान्तरेषु
नन्दन्ति नादान्न सन्तीह सिंहे ।
ते सिंहनादन्तु निशम्य भीमं

१ “जव वेग” जवो वेग । “समयापि” समया अपि । “व्रजाम” रोचामः ।

२ “साध्यन्ति” साध्यन्ते ।

३ “दृष्टविषाणामपि” दृष्टविषाणामपि ।

४ “नदन्ते” नदन्ति ।

त्रस्ता पलायन्ति दिशो दशासु (१) ॥ ,
 मारौरसास्तद्वदमी, अपण्डिता
 अश्रुत्य नादं पुरुषोत्तमस्य ।
 नदन्ति तावत् स्वमतातिहृष्टा
 मनुष्यसिंहे नदिते न सन्ति (२) ॥
 वामपार्श्वे दुश्चिन्तितचिन्त्याह ।
 यच्चिन्तयामि तदिहाशु भोति
 कथं न एषो इमु वीचते च ।
 मूढो च एषो अनभिज्ञ किम्वा
 यदुत्थिहित्वा न पलायते लघुं (३) ॥
 दक्षिणात् पार्श्वात् सुचिन्तितार्थो नामाह ।
 मूढो न चायमविधिज्ञमपराक्रमो वा
 युष्मैव मूढाश्च असंयताश्च ।
 न युष्मि जानाथ इमस्य वीर्यं
 प्रज्ञाबलेनास्य जिताः स्थ सर्वे (४) ॥
 मारात्मजानां यथ गङ्गबालिका
 एतेन वीर्येण यथैव यूयम् ।

१ “सन्तोह सिंहे” सिंहे नदिते सति ते स्मिरा न भवन्ति इत्यर्थः । “दिशो दशासु” दिक्षु दशासु ।

२ “न सन्ति” न स्मिरा भविष्यन्ति इत्यर्थः ।

३ “भोति” भवति । “एषो इमु” एष इमं । “मूढो च एषो अनभिज्ञ” मूढस्यैषो-
 अनभिज्ञः । “यदुत्थिहित्वा” यदुत्थाय । “लघुं” लघु ।

४ “मविधिज्ञमपराक्रमो” मविधिज्ञोऽपराक्रमो । “युष्मैव” यूयमेव । “युष्मि”
 यूयम् । “जानाथ” जानीथ । “इमस्य” अस्य ।

लोमास्य एकं न समर्थं चालितुं
 प्रागेव यश्चिन्तयि घातयिष्ये (१) ॥
 मा यूयमत्र क्षिणुयात् मानसं
 प्रसन्नचित्ता भवथा सगौरवाः ।
 त्रिवर्त्तमाना प्रकरोथ विग्रहं
 भविष्यतेऽसौ त्रिभवेऽस्मि राजा (२) ॥

प्रेयालमेवं (३) ते सर्वे मारपुत्राः परिपूर्णपुत्रसदृशं शुक्लपा-
 लिकाश्च मारं पापीयसं पृथक् पृथक् गाथाभिरध्यभाषन्त ।
 अथ खलु मारपापीयसः सेनापतिर्भद्रसेना नाम स मार-
 पापीयसं गाथाभिरध्यभाषत ।

ये ते तवानुयात्राः शक्रलोकपालाश्च ।
 किन्नरगणाश्चासुरेन्द्राः कृताञ्जलिपुटाः प्रणते तस्मै (४) ॥
 किं पुनरनुयात्रा ब्रह्मा आभास्वराश्च सुरदेवपुत्राश्च ।
 शुद्धावासकास्तेपि च सर्वे प्रणते तस्मै (५) ॥
 ये च तत्रेमे पुत्राः प्रज्ञामेधाविनो बलिनश्च ।

१ “यथ गङ्गाबालिका” यथा गङ्गाबालुकाः । मारात्मजानां सङ्ख्याः यथा गङ्गा-
 बालुकास्तद्वदित्यर्थः । “समर्थं चालितुं” समर्थोऽचालयितुं । “यश्चिन्तयि” यदचि-
 न्तयिष्ये । “घातयिष्ये” घातयिष्याम इति इत्यर्थः ।

२ “क्षिणुयात्” क्षिणुत । “भवथा” भवत । “प्रकरोथ” प्रकुरुत । अत्र मण्डक-
 मृत्या माशब्दस्यान्वयान्मा कुरुत इत्यर्थः । “भविष्यतेऽसौ त्रिभवेऽस्मि” भविष्यत्यसौ
 त्रिभवेऽस्मिन् ।

३ “प्रेयालमेवं” प्रियमलमेवं प्रेयांसोऽलमेवमिति वार्थः सम्भाव्यते ।

४ “तवानुयात्रा” तवानुयातारः । “प्रणते तस्मै” प्रणमन्ति तस्मै ।

५ “पुनरनुयात्रा” पुनरनुयातारः । “ब्रह्मा आभास्वराश्च” ब्रह्माभास्वराश्च ।
 “प्रणते तस्मै” प्रणमन्ति तस्मै ।

ते बोधिसत्त्वहृदयमनुप्रविष्टां नमस्यन्ति (१) ॥
 याप्येष मारसेना अशीतिस्फुटयोजनानि यक्षाद्वैः ।
 भूयिष्ठ सर्वप्रेक्षी प्रसन्नमनसो हि निर्दोषम् (२) ॥
 दृष्ट्वा यथा सुभीमां रौद्रां विकृतां चमुमिमां घोराम् ।
 न च विस्मितो न चलिता ध्रुवमस्य जयो भवत्यद्य (३) ॥
 स्थित यत्र च सेनेयं तत्र उलूकाः शिवाश्च विचरन्ति ।
 वायसगर्दभरवितं निवर्त्तितयं क्षम शीघ्रम् (४) ॥
 वीक्षस्व बोधिमण्डे विरुतं पटकौञ्चहंसकोकिलमयूराः ।
 अभिप्रदक्षिणं करोन्ति ध्रुवमस्य जयो भवत्यद्य (५) ॥
 यत्र स्थित सेनेयं तत्रमसिपांशवश्च वर्षन्ति ।
 महिमण्डि कुसुमवृष्टिः कुरुष्व वचनं निवर्त्तयस्व (६) ॥
 यत्र स्थित सेनेयं उत्कुलनिकुल तच्च कण्टकाकीर्णम् ।
 महिमण्ड कनकनिर्मलं निवर्त्तितयं क्षमं प्राज्ञैः (७) ॥

१ “नमस्यन्ति” नमन्ति ।

२. “याप्येष” याप्येषा । “अशीतिस्फुटयोजनानि” अशीतिस्फुटयोजनविस्तीर्णा इत्यर्थः । “भूयिष्ठ सर्वप्रेक्षी” भविष्यति सर्वप्रेक्षिणी । “प्रसन्नमनसो हि निर्दोषम्” प्रसन्नमनस्का हि निर्दोषा ।

३ “चमुमिमा” चमूमिमां । “भवत्यद्य” भविष्यत्यद्य ।

४ “स्थित” स्थिता । “निवर्त्तितयं” निवर्त्तयितयं । “क्षम” क्षमस्व ।

५ “विरुतं” विरुवन्तः “पट” कस्य पक्षिणः पट इति नाम तत्र जाने । “करोन्ति” कुर्वन्ति । “भवत्यद्य” भविष्यत्यद्य ।

६ “स्थित” स्थिता । “तत्रमसिपांशवश्च” तत्रासिपाश्वश्च । “महिमण्डि कुसुमवृष्टिः कुरुष्व” महोमण्डले कुसुमवृष्टिं कुरु ।

७ “स्थित” स्थिता । “उत्कुलनिकुल” उत्कूलानिकूलं । “महिमण्ड कनकनिर्मलं” महोमण्डलं कनकनिर्मलं । “क्षमं” योग्यमित्यर्थः ।

दृष्ट्वा ति, सुपिनि पूर्वं भेष्यसि प्रत्यक्षु यदि न गच्छसि ।
 भस्म चमूञ्च करिष्यति ऋषिभिर्देशाः कृता यथा भस्म (१) ॥
 राजायनो ऋषिवरो रोषितु आसीत् स ब्रह्मदत्तेन ।
 उद्गध दण्डकवने वर्षैर्बज्रभिसृणं न जाता (२) ॥
 ये केचित्सर्व लोके ऋषयो सुयात्रव्रतचारिणस्तपोयुक्ताः ।
 तेषामयं प्रधानो ह्यहिंसकः सर्वभूताम् (३) ॥
 किं ते न श्रुत पूर्वा काये दीप्ताः सुलक्षणा यस्य ।
 निष्क्रामति चागारात्सभवति बुद्धो जितक्लेशः (४) ॥
 इम ईदृशी विभूति पूजार्थं निर्मिता जिनसुतेभिः ।
 तं नूनमयमत्त्वे ह्ययाज्जितमम्प्रतिग्राही (५) ॥
 उर्णा यथा सुविमला विराजते क्षेत्रकोटिनयुतेषु ।
 जिह्वीकृता स्म व्रततपा निःसंशयमेष मारवराहन्ता (६) ॥
 मूर्ध्नि यथासु देवैर्द्रष्टु न शक्यं न वै भवग्रस्तैः ।

१ “ति सुपिनि” तया खगानि । “भेष्यति” भयं प्राप्यत्यर्थः । “प्रत्यक्षु” प्रत्यक्षे । “गच्छसि” गमिष्यति ।

२ “राजायनो ऋषिवरो रोषितु आसीत्” राजायनः ऋषिवरो रोषितु आसीत् । “उद्गध दण्डकवने वर्षैर्बज्रभिसृणं न जाता” उद्गधं दण्डकवनं (अर्थात्तेनर्षिणा) पुनस्तत्र बज्रवर्षपर्यन्तं दण्डानि न जातानि इत्यर्थः ।

३ “सर्व लोके” सर्वस्मिन्लोके । “ऋषयो सुयात्रव्रतचारिण” ऋषयः सुयात्राव्रत-चारिणः ।

४ “न श्रुत पूर्वा” न श्रुतं पूर्वम् । “दीप्ताः सुलक्षणा” दीप्तानि सुलक्षणानि । “निष्क्रामतिचागारात्” निष्क्रामन्त्यागारात् ।

५ “इम ईदृशी विभूति” इमा ईदृशी विभूतयः । “जिनसुतेभिः” जिनसुतैः । “तं नूनं” स नूनम् ।

६ “क्षेत्रकोटिनयुतेषु” क्षेत्रकोटिनयुतेषु । “जिह्वीकृता स्म व्रततपा” जिह्वीकृतानि च व्रततपांसि ।

नूनं सर्वज्ञत्वं प्राप्स्यत्यन्यैरनुप्रविष्टैः (१) ॥

यथ मेरुचक्रवाडचन्द्रसूर्यशक्रब्रह्माणो वृक्षाश्च ।

पर्वतवराः प्रणते सर्वे महीमण्डम् (२) ॥

निःसंशयु पुण्यवली प्रज्ञाबलवांश्च ज्ञानबलवांश्च ।

क्षान्तिबलवांश्च वीर्यबलवानबलं कर्त्ता नमुचिपक्षान् (३) ॥

हस्ती यथा मत्स्यण्डं प्रमर्दते क्रोष्टुकान्यथा सिंहः ।

खद्योतां वा यथादित्यो भेत्यति सुगतस्तु तथा सेनाम् (४) ॥

एवं श्रुत्वाऽपरो मारपुत्रोऽतीव रोषात् संरक्तनयनोऽब्रवीत् ।

एकस्य वर्णानतिअप्रमेया

प्रभाषमे तस्य त्वमेककस्य ।

एको हि कर्त्तुं खलु किं समर्थो

महाबलं पश्यसि किं न भीमाम् (५) ॥

अथ दक्षिणपार्श्वान्मारप्रमर्दको मारपुत्र आह ।

सूर्यस्य लोके (६) न सहायकृत्यं

चन्द्रस्य सिंहस्य च चक्रवर्त्तिनः ।

१ “मूर्द्ध” मूर्द्धा । “द्रष्टुं न शक्यं” द्रष्टुं न शक्यः ।

२ “यथ” यथा । “प्रणते सर्वे महीमण्डम्” प्रणमति सर्वो महीमण्डलः ।

३ “निःसंशयु” निःसंशयः । “नबलं” नबलान् ।

४ “मत्स्यण्डं” मत्स्यमण्डलं । “क्रोष्टुकान्यथा” क्रोष्टून्यथा । “खद्योतां” खद्योतान् ।

५ “वर्णानतिअप्रमेया” वर्णनामत्यप्रमेया । “महाबलं” महाबलां । तस्य बोधि-सत्त्वस्यैकस्यैव प्रशंसा क्रियते महाबलां भीमां सम सेनां त्वं किं न पश्यसि इति स्पष्टार्थः ।

६ “लोके” लोकेन इत्यर्थः ।

बोधा, निषण्णस्य च निश्चितस्य

न बोधिसत्त्वस्य महायकृत्यम् ॥

अथ बोधिसत्त्वो मारस्य दुर्बलीकरणहेतोर्विकसितशतपत्र-
निभं वदनं सञ्चारयति स्म। यं दृष्ट्वा मारः प्रपलायमानोऽभूत्।
मम चमूर्खो बोधिसत्त्वस्य वदनं प्रविष्टेति मन्यमानः प्रपलायमानः
पुनरेव प्रतिनिवृत्य सपरिवारो विविधानि प्रहरणानि बोधि-
सत्त्वस्योपर्युत्सृजति स्म सुमेरुमात्रांश्च पर्वतान्। ते च बोधिस-
त्त्वस्योपरिचक्षिप्ताः पुष्पवितानानि विमानानि सन्तिष्ठन्ते स्म। ये च
दृष्टिविषा आशीविषाः श्वासविषाश्चाग्निज्वालानुत्सृजन्ति स्म।
तच्चाग्निमण्डलं बोधिसत्त्वस्य प्रभामण्डलमिव सन्तिष्ठते स्म।

अथ पुनरेव बोधिसत्त्वो दक्षिणेन पाणिना शीघ्रं प्रमार्ष्टि
स्म। मारश्च पश्यति स्म। बोधिसत्त्वस्य हस्ते खड्ग इति दक्षि-
णाभिमुखः प्रपलायते स्म। न किञ्चिदिति पुनरेव निवर्त्तते
स्म। निवृत्य च बोधिसत्त्वस्योपरि नानाविधानि प्रहरणानि
उत्सृजति स्म अग्निधनुःशरशक्तितोमरपरश्वधभुशुण्डीमुषल-
कणय (१) गदाचक्रवज्रमुद्गरपादपशिलापाशायोगुडानतिभयान-
कान्। ते चोत्क्षिप्तमात्रा नानाविधानि पुष्पदामानि पुष्पविता-
नानि इव सन्तिष्ठन्ते स्म। मुक्तकुसुमानि च महीं विकिरन्तो (२)
माल्यदामानि चालम्बमानानि बोधिवृक्षं विभूषयन्ति स्म।

१ कणय इति सर्वत्रैतादृशः पाठः। परन्तु अर्थो न बुध्यते कीदृशस्यायुधस्येदं
नाम।

२ “विकिरन्तो” विकीर्यमाणानि।

ताञ्च ब्रूहविभूतिं दृष्ट्वा बोधिसत्त्वस्य मारः पापीयानीर्यामा-
त्सर्थोपहतो बोधिसत्त्वमब्रवीत् । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे राजकुमार
राज्यं भुक्त्वा तावत्तव पुण्यं कुतस्ते मोक्षप्राप्तिः ।

अथ बोधिसत्त्वो धीरगम्भीरोदारस्रक्ष्णमधुरया वाचा मारं
पापीयसमेतदवोचत् । त्वया तावत्पापीयनेकेन निरर्गलेन य-
ज्ञेन कामेश्वरत्वं प्राप्तम् । मया त्वनेकानि यज्ञकोटिनियुतशत-
सहस्राणि निरर्गलानि यष्टानि । करचरणनयनोत्तमाङ्गानि च
निकृत्यार्थिभ्यो दत्तानि गृहधनधान्यशयनवसनं चङ्क्रमोद्या-
नानि चानेकशो याचकेभ्यो निःसृष्टानि सत्त्वानां मोक्षार्थिना ॥

अथ खलु मारः पापीयान् बोधिसत्त्वं गायया प्रत्यभाषत ।

यज्ञो मया यष्टस्त्वमिहात्र सात्त्वो

निरर्गडः (१) पूर्वभवेऽनवद्यः ।

तवेह सात्त्वो तु न कश्चिदस्ति

किञ्चित्प्रलापेन पराजितस्त्वम् ॥

बोधिसत्त्व आह । इयं पापीयन्मम भृतधात्री प्रमाणमिति ॥

अथ बोधिसत्त्वो मारं मारपर्षदञ्च मैत्रीकरुणापूर्वङ्गमेव चि-
त्तेन स्फुरित्वा सिंहवदभीतोऽनुत्तस्त्रोऽत्रस्त्रो (२) अदीनोऽलीनो-
ऽसङ्गुभितोऽलुलितो विगतभयलोमहर्षः शङ्खध्वजमीनकलश-
खस्तिकाङ्कुशचक्राङ्गमध्येन जालावितानावबद्धेन सुरुचिरगात्र-

१ "निरर्गडः" निरर्गलः ।

२ अनुत्तस्त्रोऽत्रो इति वा पाठः । अत्रस्त्रो इत्यस्य अनाद्यर्थं मन्यमान इत्यर्थः
सम्भाव्यते ।

ताम्रनखालङ्कृतेन मृदुतरुणसुकुमारेणानन्तकल्पापरिमितकु-
शलमूलसम्भारोपचितेन दक्षिणेन पाणिना सर्व्वं कायं परि-
मार्ज्य सलीलं महीं पराहन्ति स्म । तस्याञ्च वेलायामिमां
गाथामभाषत ।

इयं मही सर्व्वजगत्प्रतिष्ठा

अपक्षपाता सचराचरे समा ।

इयं प्रमाणं मम नास्ति मे मृषा

साक्षीत्वमस्मिन् मम सम्प्रयच्छतु ॥

संस्पृष्टमात्रा चेयं महापृथिवी बोधिसत्त्वेन षड्विकारमक-
म्यत सम्प्राकम्यत । अरणत् प्रारणत् सम्प्रारणत् । तद्यथापि नाम
मागधिकानां कांक्षपात्री काष्ठेनाभ्याहता रणत्यनुरणत्येवमेवेयं
महापृथिवी बोधिसत्त्वेन पाणिनाऽऽहता रणत्यनुरणति स्म ।

अथ खलु यस्यां त्रिसाहस्रमहामाहस्रलोकधातौ स्थावरा
नाम महापृथिवीदेवता सा कोटीशतपृथिवीदेवतापरिवारा
सर्व्वीं महापृथिवीं सम्प्रकम्य नातिदूरे बोधिसत्त्वस्य पृथिवीतलं
भित्वाऽर्द्धकायमुन्नाम्य सर्व्वालङ्कारप्रतिमण्डिता येन बोधिसत्त्व-
स्तेनावनतकाया प्राञ्जलीकृता बोधिसत्त्वमेतदवाचत् । एवमेवं
महापुरुषैवमेतद् यथा त्वयाभिहितं वयमत्र प्रत्यक्षाः । अपि-
तु भगवंस्त्वमेव सदेवकस्य लोकस्य परमसाक्षीभूतश्च । एवमुक्त्वा
स्थावरा महापृथिवीदेवता मारपापीयांसमनेकप्रकारं निर्भक्ष्य
बोधिसत्त्वं चाभ्यर्च्य स्तुत्वा विविधञ्च स्त्रकं प्रभावं सन्दर्श्य सप-
रिवारा तत्रैवान्तर्दधे ।

तं श्रुत्वा मेदनीरवं स शठः ससैन्य-

उत्तस्तु भिन्नहृदयः प्रपलानः सर्व्वे ।

श्रुत्वैव सिंहनदितं वने हि शृगालाः

काकेव लोष्ठपतने सहसा प्रणष्टाः (१) ॥

अथ खलु मारः पापीयान् दुःखितो दुर्मना अनात्तमना
अपत्रपमानरूपो मागाभिभवान्न गच्छति स्म न निवर्त्तते स्म न
पलायते स्म । पश्चान्मुखं स्थित्वा उत्तरीसेना(२) मामन्वयते स्म ।
सहिताः समयास्तावद्भवन्तस्तिष्ठन्तु मुहूर्त्तं यावद्वयं ज्ञास्यामो
यदि तावच्छक्यतेऽयमनुनयेनात्थापयितुम् । मा खल्वेवंरूपस्य
सत्त्वरत्नस्य सहसा विनाशो भूदिति ॥

अथ खलु मारः पापीयान् स्त्रा दुहित्वरामन्वयते स्म । ग-
च्छध्वं यूयं कन्यका बोधिमण्डमुपसङ्गम्य बोधिसत्त्वस्य जिज्ञा-
सनां कुरुत । किं सरागोऽथ वीतरागः किं मूढोऽथ प्राज्ञः किं
तत्त्वार्थदेशज्ञोऽथा(३) पलायनो दीनो वा धीरो वेति॥ इदं खलु
वचनं श्रुत्वा अपसरसो येन बोधिमण्डो येन च बोधिसत्त्वस्तेनोप-
सङ्गामन्नुपसङ्गम्य बोधिसत्त्वस्य पुरतः स्थित्वा द्वात्रिंशदाकारां
स्त्रीमायामुपदर्शयन्ति स्म । कतमा द्वात्रिंशदाकारा । तद्यथा ।
काश्चित्तत्रार्द्धवदनमाच्छादयन्ति स्म । काश्चिदुन्नतान् कठिनान्
पयोधरान्दर्शयन्ति स्म । काश्चिदर्द्धविहसितैर्दन्तावलीर्दर्शयन्ति ।

१ “उत्तस्तु” उत्तस्तो । “प्रपलानः सर्व्वे” इत्यस्य स मारः प्रपलायमानोऽभूत् सर्व्वं
शानुचराः प्रपलायमाना अभूवन्नित्यर्थः । “काकेव लोष्ठपतने” काका इव लोष्ठपतने ।

२ “उत्तरीसेना” उत्तरसेना उक्तार्थं च सेनां पूर्व्वमुत्तरीणां सेनां उत्तरसाधिकां
सेनां वेत्यर्थः सस्यायते ।

३ अथ किमथ देशज्ञ इति पाठान्तरम् ।

स्म । काश्चिद्वाह्ननुत्क्षिप्य विजृम्भमाणकत्वं दर्शयन्ति स्म । काश्चिद्विम्बफलोपमोष्ठान्दर्शयन्ति स्म । काश्चिदर्द्धनिमीलितै-
र्नयनैर्बोधिसत्त्वं निरीक्षन्ते स्म । दृष्ट्वा च शीघ्रं शीघ्रं निमील-
यन्ति स्म । काश्चिदर्द्धप्रावृतान् पयोधरान्दर्शयन्ति स्म । का-
श्चिच्छिथिलाम्बरमेखलां श्रोणिं दर्शयन्ति स्म । काश्चित् सुमे-
खलां तदनुकूलां निर्व्वसितां श्रोणिं दर्शयन्ति स्म । काश्चिद्
रुणुरुणुशब्दानूपुरैः कुर्व्वन्ति स्म । काश्चिदेकाङ्गुलीं स्तनान्तरेषू-
पदर्शयन्ति स्म । काश्चिद्दिनग्रानर्द्धोरुनूपदर्शयन्ति स्म । काश्चि-
च्छिरःखंडेषु च पत्रगुप्ताः शुक्लशारिकाश्चोपविष्टा उपदर्शयन्ति
स्म । काश्चिदर्द्धकटाक्षैर्बोधिसत्त्वं निरीक्षन्ते स्म । काश्चित्
सुनिर्व्वस्ता अपि दुर्निर्व्वस्ताः कुर्व्वन्ति स्म । काश्चिज्जघनरमनाः
कम्पयन्ति स्म । काश्चित्सम्भ्रान्ता इव सविलासमितस्ततश्चङ्क्रमन्ते
स्म । काश्चिन्नृत्यन्ते स्म । काश्चिद्गायन्ति स्म । काश्चिद्विलपन्ति
स्म । काश्चित्सज्जन्ते स्म । काश्चित्कदलीमिव वायुविधुतामूरुं क-
म्पयन्ति स्म । काश्चिद्गम्भीरं स्तनन्ति स्म । काश्चिदंशुकाप्रावृतां
सघण्टां रसनां विहृत्य चङ्क्रमन्ते स्म । काश्चिदस्ताण्याभरणानि
च पृथिव्यां कारयन्ति (१) स्म । काश्चिद्गुह्यकाप्रकाशानि सर्वा-
भरणान्युपदर्शयन्ति स्म । काश्चिद्गन्धानुलिप्तबाह्नूपदर्शयन्ति
स्म । काश्चिद्गन्धानुलेपन(२)कुण्डलान्युपदर्शयन्ति स्म । काश्चिदव-
गुण्डितकया वदनान्याच्छादयन्ति स्म क्षणेन चोपदर्शयन्ति स्म ।

१ “कारयन्ति” विमुच्य स्थापयन्ति इत्यर्थः ।

२ “अनुलेपन” अनुलिप्त- ।

काश्चित् पूर्वदृष्टितरमितक्रीडितान्यन्योन्यं स्मारयन्ति स्म पुन-
रपि लज्जिता इव तिष्ठन्ति स्म । काश्चित्कुमारीरूपाण्यप्रसूति-
रूपाणि मध्यस्तीरूपाणि चोपदर्शयन्ति स्म । काश्चिन्कामोपहि-
तेन बोधिसत्त्वं निमन्त्रयन्ते स्म । काश्चिन्नुक्तकुसुमैर्बोधिसत्त्वम-
वकिरन्ति स्म पुरतश्च स्थित्वा बोधिसत्त्वस्याशयं मीमांसन्ते स्म
वदनञ्च निरीक्षन्ते स्म । किमयं रक्तेन्द्रियैः पशत्याहोस्विदू-
रीकरोति नयने ईर्यते वा नवेति ताः पश्यन्ति स्म । बोधिस-
त्त्वस्य वदनं शुद्धविमलं चन्द्रमण्डलमिव राज्ञविनिर्मुक्तं सूर्य-
मिव प्रोदयमानं यूपमिव कनकमयं विकसितमिव सहस्रपत्रं
हव्यावसिक्तमिवानलं मेरुमिवाचलं चक्रवाडमिवाभुङ्गतं गुप्ते-
न्द्रियं नागमिव सुदान्तचित्तम् ॥

अथ ता मारदुहितरा भूयस्या मात्रया बोधिसत्त्वस्य
सुलोभार्थमिमा गाथा अभोषन्त ।

सुवसन्तके चतुवरे आगतके
रतिमो प्रिया फुल्लितपादपके ।
तव रूप सुरूप सुशोभनको
वशवर्त्तिसुलक्षणविचित्रितको (१) ॥
वयं जात सुजात सुसंस्थितिकाः
सुखकारण देवनराणवसन्तुतिकाः ।
उत्थि लघु पग्भिञ्ज सुधौवनकं

१ “रतिमो प्रिया” रमाम हे प्रिय इत्यर्थः । “रूपसुरूपसुशोभनको” रूपं सुरूपं
सुशोभनकं । तव रूपमयं सुशोभनको इति वा पाठः । “वशवर्त्तिसुलक्षणविचित्रि-
तको” वशवर्त्तिसुलक्षणविचित्रितकं ।

दुर्लभं बोधिं चित्तं मानसकम् (१) ॥
 प्रेक्षसि तावद्दमा मरुकन्य सुलङ्घनिका-
 स्तव कारणं सज्जितं भूषितं आगतिकाः ।
 को रूपमिमं समवेक्ष्य न रज्जति रागरतो
 अपि जर्जरकाष्ठवशापितजीवितकः (२) ॥
 केश मृदू सुरभीवरगन्धनिका
 मुकुटकुण्डलपत्रविबोधितआननिकाः ।
 सुललाट सुलेपनआननिकाः
 पद्मविशुद्धविशालसुलोचनिकाः (३) ॥
 परिपूरितचन्द्रनिभाननिका
 विम्बसुपक्वनिभाधरिकाः ।
 शङ्खकुन्दहिमशृङ्गसुदन्तिनिकाः
 प्रेक्ष कान्त रतिलालसिकाः (४) ॥

१ “जातं सुजातं” जाताः सुजाताः । “सुखकारणं देवनराणामवसन्तिकाः” सुख-
 कारणार्थं देवनराणामवसन्तोपिका इत्यर्थः । “उत्थि” उत्थाय । “परिभुञ्ज” परि-
 भुङ्क्ष्व । “दुर्लभं बोधि” दुर्लभाद्बोधः ।

२ “प्रेक्षसि तावद्दमा मरुकन्य सुलङ्घनिकाः” प्रेक्षसे तावद्दमा मरुकन्याः
 सुलङ्घिताः । “कारणं सज्जितं भूषितं आगतिकाः” कारणाय सज्जिता भूषिता
 आगताः । “जर्जरकाष्ठवशापितजीवितकः” जर्जरकाष्ठवशापितजीवितकः ।

३ “केश मृदू सुरभीवरगन्धनिका” केशा मृदूः सुरभीवरगन्धनिकाः । “मुकुट-
 कुण्डलपत्रविबोधितआननिकाः” मुकुटकुण्डलपत्रविबोधितआननिकाः । “सुललाट
 सुलेपनआननिकाः” सुललाटाः सुलिपाननिकाः । “पद्मविशुद्धविशालसुलोचन-
 काः” विशुद्धपद्मविशालसुलोचनका इत्यर्थः ।

४ “चन्द्रनिभाननिकाः” चन्द्रनिभाननिकाः । “विम्बसुपक्वनिभाधरिकाः” सुपक्व-
 विम्बविभाधरका इत्यर्थः । “दन्तिनिकाः” दन्तिकाः । “प्रेक्ष” प्रेक्षस्व ।

कठिनपीनपयोधरउद्गतिका-
 स्त्रिवलीकृतमध्यसुसुन्दरिकाः ।
 जघनाङ्गणचारुसुविच्छुरिकाः
 प्रेक्षसु नाथ सुकामिनिकाः (१) ॥
 गजभुजसन्निभऊरुणिका
 वलयनिरन्तरबाहुनिकाः ।
 काञ्चीवरश्रेणिसुमण्डितिकाः
 प्रेक्ष हि नाथ इमास्तव दासिनिकाः (२) ॥
 हंसगतिसुविलम्बितगामिनिका
 मञ्जुमनोज्ञसुमन्मथभाषिणिकाः ।
 ईदृशरूपसुभूषिणिका
 दिव्यरतीषु सुपण्डितिकाः (३) ॥
 गीतकवादितनृत्यसुशित्तिका
 रतिकारणजातिसुरूपिणिकाः ।
 यदि नेच्छसि कामसुलालसिकाः

१ “कठिनपीनपयोधरउद्गतिका” उद्गतकठिनपीनपयोधरा इत्यर्थः । “जघ-
 नाङ्गणचारुसुविच्छुरिकाः” चारुजघनाङ्गणसुविच्छुरिता इत्यर्थः । “प्रेक्षसु”
 प्रेक्षस्व ।

२ “गजभुजसन्निभऊरुणिका” गजभुजसन्निभोरुकाः । “बाहुनिकाः” बाहुकाः ।
 “काञ्चीवरश्रेणिसुमण्डितिकाः” काञ्चीवरसुमण्डितश्रेणिका इत्यर्थः । “प्रेक्ष” प्रे-
 क्षस्व । “दासिनिकाः दासिकाः ।

३ “मञ्जुमनोज्ञसुमन्मथभाषिणिकाः” मन्मथमञ्जुमनोज्ञसुभाषिका इत्यर्थः । अत्र
 मञ्जुमनोज्ञसुमनोज्ञभाषिका इति वा पाठः । “ईदृशरूपसुभूषिणिकाः” ईदृशरूप-
 सुभूषिताः । “दिव्यरतीषु सुपण्डितिकाः” दिव्यरतिषु सुपण्डिताः ।

सुष्ठु सुवञ्चितकोऽसि भृशं खलु लोके (१) ॥

निधि दृष्टि यथा हि पलायति को

कोपि नरो धनसौख्यमजाननक मूढमनाः ।

त्वमपि तथैव हि रागमजाननको यः

स्वयमागतिकान्न हि भुञ्जसि कामिनिकाः (२) ॥

अथ खलु भिचवो बोधिसत्त्वोऽनिमिषनयनः प्रहसितवदनः
स्मितमुखोऽविकोपितैरिन्द्रियैरनभिसंस्कृतैर्गात्रैरजिह्वैररक्तोऽदु-
ष्टोऽमूढः शैलेन्द्रवदकम्प्योऽनवलीनो नावदीर्णोऽसम्पीडितः सुसं-
स्थितया च बुद्ध्या स्वाधीनेन ज्ञानमुखेनात्यन्तसुप्रहीणत्वात्
क्लेशानां स्रक्षणया मधुरया वाचा ब्रह्मातिरेकेण घोषेण कल-
विङ्करतेन खरेण वल्गुना मनोज्ञेन ता मारदुहित्वन् (१) गा-
थाभिः प्रत्यभाषत ।

कामा भो बज्रदुःखसञ्चया दुःखमूला

ध्यानाधीततपश्च भंसनी अदृढानाम् ।

न स्त्रीकामगुणेभिरुत्पन्निकां विदुराजः

प्रज्ञा तृप्तिकरो भविष्यमबुधानाम् (४) ॥

१ “गीतकवादितव्यसुश्रितिका” गीतवादित्रव्यसुश्रितिकाः । “रति-
कारणजातसुखपिणिका” रतिकारणार्थं जातः सुखपिणिका इत्यर्थः ।

२ “निधि दृष्टि” निधिं दृष्ट्वा । “पलायति को” पलायति कः । “धनसौख्यमजा-
ननकः” धनसौख्याज्ञानवान् इत्यर्थः । “रागमजाननको” रागाज्ञानवान् इत्यर्थः ।
“स्वयमागतिकान्न हि भुञ्जसि” स्वयमागता न हि भुङ्क्ते ।

३ “दुहित्वन्” दुहितुः ।

४ “ध्यानाधीततपश्च भंसनी” ध्यानाधीततपसश्च भंसका इत्यर्थः । “स्त्रीकामगुणेभि-
रुत्पन्निकां विदुराजः” स्त्रीकामगुणैरुत्पन्निः (न भवति इति) विद्वांस आजः । “प्रज्ञा
तृप्तिकरो भविष्यमबुधानाम्” प्रज्ञया तृप्तिकरो भविष्यामि अबुधानामित्यर्थः ।

कामां सेवयतो विवर्द्धते पुनस्तृष्णा
 पीत्वा वै लवणोदकं यथा नरु कश्चि ।
 नात्मार्यं न परार्थं भोतिहा प्रतिपन्नो
 आत्मार्यं च परार्थं उत्सुको भविताऽहम् (१) ॥
 फेनबुद्बुदतुल्यसन्निभं तव रूपं
 मायारङ्गमिवा वितथावितथ स्वमतेन ।
 क्रीडा वै सुपिनेव अध्रुवा अपिनित्या
 बालानां सद चित्तमोहना अबुधानाम् (२) ॥
 नेत्रा बुद्बुदतुल्यसादृशा दृश
 लचनद्धाः कठिनशोणितपिण्डमुद्गतम् ।
 यथा गण्डउदरो मूत्रपुरीषसञ्चयोऽ-
 शुचोक्तः कर्मक्लेशसमुत्थितो दुःखवन्तः (३) ॥
 सम्मूढा ये हि बालबुद्ध्यो न तु विज्ञाः
 शुभतो कल्पयमान आश्रयं वितथेन ।
 संसारे बल्लकालसंसरी दुःखमूले

१ “कामां” कामान् । “नरु कश्चि” नरस्य कस्यचिदित्यर्थः । “परार्थं भोतिहा प्रतिपन्नो” परार्थं भवतीह प्रतिपन्नः । “भविताहम्” भवाभ्यहमित्यर्थः ।

२ तुल्यसन्निभमिति शब्दद्वये अन्यतरस्यैकस्थानावश्यकता । “मायारङ्गमिवा” मायारङ्ग इव । “वितथावितथ” वितथावितथं । “सुपिनेव” स्वप्नमिव । “अपिनित्या” अप्यनित्या इत्यर्थः । “सद” सदा ।

३ “नेत्रा बुद्बुदतुल्यसादृशा दृश” नेत्रे बुद्बुदतुल्ये सादृशा दृश इति अनावश्यकौ । “लचनद्धाः” लङ्घनद्धे । “कठिनशोणितपिण्डमुद्गतम्” उद्गतकठिनशोणितपिण्डे इव इत्यर्थः । “गण्डउदरो मूत्रपुरीषसञ्चयो” गुदादरो मूत्रपुरीषसञ्चयो । “अशुचोक्तः कर्मक्लेशसमुत्थितो दुःखवन्तः” अशुची उक्तौ कर्मक्लेशसमुत्थितो दुःखवन्तौ ।

अनुभोक्ता निरुयेषु वेदनां वज्रदुःखाम् (१) ॥
 श्रेणिः प्रस्रवते विगन्धिका प्रतिकूला
 ऊरुजङ्घक्रमाद्य मंस्थिता यंथ यन्त्रम् ।
 भूतं युष्मि निरीक्षिमि यथ माया-
 हेतुः प्रत्ययतः प्रवर्त्तथावितथेन (२) ॥
 दृष्ट्वा कामगुणांश्च निर्गुणां गुणहीना-
 नार्यज्ञानपथस्य उत्पथां वितथा च ।
 विषपत्राग्निममांश्च महारगां यथ क्रुद्धां
 बाला अत्र हि मूर्च्छिता ताः सुखसञ्ज्ञा (३) ॥
 कामदासु भवोति यो नरः प्रमदानां
 शील उत्पथि ध्यायि उत्पथि मतिहीनो ।
 ज्ञान सो हि सुन्दरि तिष्ठते लोलो
 योऽसौ धर्मरतिं जहिव नो रमित कामैः (४) ॥

१ “अनुभोक्ता कल्पयमान” शुभं कल्पयमानाः । “वज्रकालसंसरी” वज्रकालसं-
 रिति । “अनुभोक्ता” अनुभोक्ताः ।

२ “श्रेणिः प्रस्रवते विगन्धिका प्रतिकूला ऊरुजङ्घक्रमाद्य” श्रेणितः प्रस्रवान्
 विगन्धिकाः प्रतिकूला ऊरुजङ्घापादाश्च । “यथ यन्त्रम्” यथा यन्त्रम् । “भूतं युष्मि
 निरीक्षिमि” पथमहाभूतानि युष्मासु निरीक्षाणि इत्यर्थः । “यथ मायाहेतुः” यथा
 मायाहेतुः । “प्रवर्त्तथावितथेन” प्रवर्त्तध्वेऽवितथेन ।

३ “निर्गुणां” निर्गुणान् । “उत्पथां वितथा च” उत्पथान् वितथांश्च । “महो-
 रगां यथ क्रुद्धां” महोरगान् यथा क्रुद्धान् । “मूर्च्छिता ताः सुखसञ्ज्ञा” मूर्च्छितास्तेषु
 सुखसञ्ज्ञानः ।

४ “कामदासु भवोति” कामदासो भवति । “शील उत्पथि ध्यायि उत्पथि” शी-
 लमुत्पथमिति (येन ज्ञानेन) ध्यायति उत्पथे । “ज्ञान सो हि” ज्ञानं तद्दि । “तिष्ठत
 लोलो” तिष्ठति लोलम् । “योऽसौ धर्मरतिं जहिव नो रमित कामैः” योऽसौ धर्म-
 रतिं त्यक्त्वा नो रमति कामैः । यः काऽपि जनः धर्मरतिं त्यक्त्वा कामैर्नो रमति अपि
 तु रमत्येव इति भावः । अत्र नो इत्यनेन काकुः सूच्यते ।

नो रागेण सही वसाम्यहं न च दोषै-
र्ना तैर्नित्याशुभात्मभिर्वसि सार्द्धम् ।

अरतीयरतीयसंवसेन च सार्द्धं

निर्मुक्तं मम चित्तु मारुतो गगणेवा (१) ॥

पूर्णं सर्वं जगत्त्वमीदृशैर्यदिह स्यात्

कल्पन्ताभिः सह समाश्रितो विहरयेयम् ।

नो वा मद्वा खिलं न रज्यना न च मोहो

आकाशसमतुल्यमानसा जिन भोन्ति (२) ॥

यद्यपीह रुधिरास्थिवर्जिता

देवअप्सर सुनिर्मलाः शुभाः ।

तेऽपि सर्वि सुमहद्भये स्थिता

नित्यभावरहिता अग्राश्रयताः (३) ॥

अथ खलु ता मारदुहितरः सुशिक्षिताः स्त्रीमायासु भूयस्या
मात्रया रागमददपे सञ्जनय्य चेष्टामुपदर्श्य गात्राणि विभूषयि-
त्वा स्त्रीमायामुपदर्श्य बोधिसत्त्वं प्रलोभयन्ति स्म । तत्रेदमुच्यते ।

दृष्णरतीरतिश्च सहिता प्रमद मधुरा

मारसमीरिताः सुललितास्त्वरितमुपगताः ।

१ “सही” सह । “नित्याशुभात्मभिर्वसि” नित्यमशुभात्मभिर्वसामि । “अरती-
यरतीयसंवसेन” अरतिरतसंवासकेन । “चित्तु” चित्तं । “गगणेवा” गगणे इव ।

२ “पूर्णं सर्वं जगत्त्वमीदृशैर्यदिह” पूर्णं सर्वं जगत् त्वादृशीभिर्द्यदीह । “विहर-
येयम्” विहरयेयम् । “मद्वा” मम । “रज्यना न च मोहो” रज्यना न च मोहः ।
“जिन भोन्ति” जिना भवन्ति ।

३ “देवअप्सर” देवाप्सरसः । “तेऽपि सर्वि” ता अपि सर्वाः ।

वायुसमीरिता द्रुव किमलयास्तरुणतरुलता
नृत्यत लोभयं नृपसुतं द्रुमविटपगतम् (१) ॥
एष वसन्तकालसमयः प्रवरं चतुवरो
नारीनराण हर्षण करोति निहततमरजः ।
कोकिलहंसमयूररविता द्विजगणकलिलः
काल उपस्थितोऽनुभवितुं मदनगुणरतिम् (२) ॥

कल्पसहस्रशीलनिरतो व्रततपचरितो
निश्चल शैलराजसदृशस्तरुणरविवपुः ।
मेघनिर्नाद वल्गुवचनो मृगपतिनिनदो
वचनमुवाच सोऽर्थसहितं जगति हितकरः (३) ॥
कामविवादवैरकलहाः
मरणभयकरा बालजनोपसेविताः ।
सदा बुद्धजनरहिताः प्राप्नुयु
कालु यत्र सुगतैरमृतमधिगतम् (४) ॥
अद्य भविष्य माह जिनिया
दशबल अर्हन् माय निदर्शयन्ति ।
अवदन् शृणु कमलमुखा

१ “लघुतरतीरतिष्ठ सहिता प्रमदा” लघुतरतीरतिसहिताः प्रमदाः । “तद्वल-
नरुलता” तद्वलनरुलताया इत्यर्थः । “नृत्यत लोभयं” नृत्यन्ति स्म लोभयन्त्यः ।

२ “नारीनराण हर्षण” नारीनराणां हर्ष । “निहततमरजः” निहततमो-
रजाः । “मयूररविता” मयूररत्नं ।

३ “व्रततपचरितो” चरितव्रततपा इत्यर्थः । “निश्चल” निश्चलः । “मेघनिर्नाद”
मेघनिर्नादः ।

४ “प्राप्नुयु कालु” प्राप्ताः कालं प्रणष्टा इति भावः ।

राज भविष्यमेश्वरवरः क्षितिपति बलवान् (१) ॥

तूर्यसहस्र सम्प्रभणिते प्रमदवरगणे

किं मुनिवेशकेण भवतो विरम तिभजे (२) ॥

बोधिसत्त्व उवाच ।

भेष्यि अहं हि राजा त्रिभवे दिवि भुवि महितो

ईश्वर धर्मचक्रकरणो दशबलु बलवान् ।

श्रेष्ठ्याश्रेष्ठ्यपुत्रनयुतैः सतत समितमभिनतो

धर्मरती रमिष्य विषयैर्न रमति मनः (३) ॥

ता आहुः ।

यावच्च यौवनं सुललितं प्रथमवयधरो

यावच्च व्याधि नाक्रमते न च जरं ।

असि च यावच्च रूपयौवनधरो वयमपि च

१ “भविष्य” भविष्यसि । “मारु जिनिया” मारं जित्वा । “दशबलु अर्हन्” दशबलोऽर्हन् । “माय निदर्शयन्ति” मायां निदर्शयिष्यति । “अवदन्” मारदु-
हितरोऽवदन् इति सशेषार्थः । “कमलमुखा” हे कमलमुख । “राज भविष्य-
मेश्वरवरः क्षितिपति बलवान्” राजा भविष्यमेश्वरवरः क्षितिपतिर्बलवान् इति ।
अथ राज भविष्यसे चक्रयन्तीश्वरवरः क्षितिपति बलवान् इति वा पाठः ।

२ “तूर्यसहस्र सम्प्रभणिते” तूर्यसहस्रे सम्प्रभणिते सति इत्यर्थः । “प्रमदवरगणे”
प्रमदावरगणेन इत्यर्थः । “मुनिवेशकेण” मुनिवेशनेत्यर्थः । “तिभजे” त्रिभवे त्रि-
लोके इति यावत् । अस्मिन् स्तौके उत्तरार्द्धं नास्ति । पाठोऽपि अचत्यपस्तकेषु सर्वत्रै-
तादृशः । अन्ययस्तु पूर्वस्ताक ।

३ “भेष्यि अहं” भविष्याम्यहं । “महितो ईश्वरधर्मचक्रकरणो” महित ईश्वरो
धर्मचक्रकरणो, धर्मचक्रकारको धर्मचक्रप्रवर्तक इति यावत् । “दशबलु” दशबलः ।
“श्रेष्ठ्याश्रेष्ठ्यपुत्रनयुतैः” श्रेष्ठ्याश्रेष्ठ्यपुत्रनिधुतैः । “सतत समितमभिनतो” सततं
समन्तादभिनत इत्यर्थः । अथ सततमभिनता इति वा पाठः । “धर्मरती रमिष्य”
धर्मरतिभो रमिष्यामि । विषयैर्न रमति मन इत्यत्र समेत्यध्याहार्य यतो मम मना
विषयैर्न रमति इत्यर्थः ।

सुखी तावदनुभुङ्क्त्व कामरतयः प्रद्वसितवन्दनः (१)॥

बोधिसत्त्व आह ।

यावच्च दुर्लभोऽद्य लभितः क्षणवर अमृतो
यावच्च वर्जिता क्षणदुःखा असुरसुरपुरो ।
यावज्जराव्याधिमरणं न कुपितं रिपव-
स्तावज्ज भावयिष्ये सुपथमभयपुरगमनम् (२) ॥

ता आहुः ।

देवपुरालयेऽप्सरवृतस्तिदशपतिरिव
यामसुयामसन्तुषितको अमरवरस्तुतो ।
मारपुरे च कामरतयः प्रमदवशगतः
क्रीडानुभुङ्क्त्व अस्मभिर्महाविपुलरतिकर (३) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

काम तृणायविन्दुचपलाः सरदघनसमा
पन्नगकन्यरोषसदृशा भृशभयकरणाः ।
शक्रसुयामदेवस्तुषिता नम्रचिवशगताः

१ “प्रथमवयधरो” प्रथमवयोधारि । “व्याधि नाक्रमते” व्याधिर्नाक्रमते । “न च जरं” न च जरा । “सुखी” सुखं । “कामरतयः” कामरतीन् ।

२ “लभितः क्षणवर अमृतो” लब्धं क्षणवरेणामृतं । “असुरसुरपुरो” सुरासुर-
पुरो । “कुपितं रिपवस्तावज्ज” कुपिता रिपवस्तावत् । अत्र नेत्यस्य देहलोदीप-
कन्याधेनोभयान्वयः । “भावयिष्ये” चिन्तयिष्यामि इत्यर्थः ।

३ “अप्सरवृतः” अप्सरोवृतः । “अमरवरस्तुतो” अमरवरस्तुतः । “कामर-
तयः” कामरतीन् कामरत्यात्मिकां क्रीडामनुभोष्यसीति भावः । “प्रमदवशगतः”
प्रमदावशगतः । क्रीडानुभुङ्क्त्व अस्मभिः” क्रीडामनुभुङ्क्त्वास्माभिरन्विति विशेषार्थः ।
अत्र क्रीडामनुभुङ्क्त्व अस्माभिरिति वा पाठः ।

कोत्र रमेत नार्यभिलषिते व्यसनपरिगते (१) ॥

ता आहुः ।

पुष्पित पश्येमां तरुवरां तरुणकिशलयाम्
कोकिलजीवञ्जीवकरतां मधुकरविरताम् ।
स्निग्धसुनीलकुञ्चितमृदुधरणितलरुहे
किञ्चरसिंहसेवित वने रम सुयुवतिभिः (२) ॥

बोधिसत्त्व उवाच ।

कालवशात् पुष्पित इमे किशलय तरवो
भुक्ता पिपासिता मधुकरा कुसुममभिगताः ।
भास्कर शोषयिष्यति यदा धरणितलरुहां
पूर्वजिनोपभुक्तममृतं व्यवसितमिह मे (३) ॥

मारदुहितर आहुः ।

प्रेच हि तावच्चन्द्रवदनावदनावलिनिभा
वाच मनोज्ञ स्रक्ष्ण दशना हिमरजतनिभाः ।
ईदृश दुर्लभाः सुरपुरे कुत मनुजपुरे

१ “काम” कामाः । “सरदघनसमाः” सरद्वनसमाः । “पद्मगकन्यारोषसदृशा
भृशभयकरणाः” पद्मगकन्यारोषसदृशा भृशभयकारका इत्यर्थः । “नार्यभिलषिते”
अनार्यभिलषिते इत्यर्थः । “व्यसनपरिगते” व्यसनापरिगते व्यसनयुक्ते इति
यावत् ।

२ “पुष्पित पश्येमां तरुणकिशलयाम्” पुष्पितानि पश्येमानि तरुणानि किशला-
यानि “जीवञ्जीवकरतां” जीवञ्जीवकरतानि । “मधुकरविरतां” मधुकरविर-
तानि । “धरणितलरुहे” धरणीतलरुहे । “सिंहसेवित” सिंहसेविते ।

३ “पुष्पित इमे” पुष्पिता इमे । “किशलय तरवो” किशलयास्तरवो । “भास्कर”
भास्करः । “धरणितलरुहां” धरणीतलरुहान् दृक्कल्लगुल्लादीनि भावः ।

ते त्वया लब्ध ये सुरवरैरभिलषित सदा (१) ॥
बोधिसत्त्व आह ।

पश्यामि कायममेध्यमशुचिं कृमिकुलभरितं
जर्जरमिन्धनञ्च भिदुरमसुखपरिगतम् ।
यत्सचराचरस्य जगतः परमसुखकरं
तत्पदमच्युतं प्रतिलभे बुधजनमहितम् (२) ॥

ता आहुः ।

चतुःषष्टिकामकलितानि चानुभविया
नूपुरमेखला अभिहनी विगलितवसनाः ।
कामसराहताः समदनाः प्रहसितवदनाः
किं तव आर्य्यपुत्र विहृतं यदि न भजसे (३) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

सर्वभवेषु दोष विदितोऽवविधुतरजा
कामाभिशक्तिपूलमदृशाः समधुत्तुरममाः ।
सर्पशिरोग्निकर्षमदृशाः सुविदित इह मे ते

१ “प्रेक्ष” प्रेक्षस्व । “वदननिभा” (आसा) वदननिभाय प्रेक्षस्वेति स्पष्टार्थः ।
“वाच मनोज्ञं श्रुत्वा” वाचा मनोज्ञा श्रुत्वाः । “इदं” इदं दृश्यम् । “कुत मनज-
पुरे” कुतो मनजपुरे । “ते त्वया लब्ध ये” तास्त्वया लब्धा याः । “अभिलषित
सदा” अभिलषिताः सदा ।

“कृमिकुलभरितं” कृमिकुलपूर्णमित्यर्थः । “असुखपरिगतम्” असुखपरिणत-
मित्यर्थः । “प्रतिलभे” प्रतिलप्स्यामि ।

२ “चानुभविया” चानुभूय चानुभवायेति भावः । “अभिहनी” अभिहता आ-
हताः शब्दायमाना इति स्पष्टार्थः । “किन्तव आर्य्यपुत्र विहृतं यदि न भजसे”
हे आर्य्यपुत्र अस्मान् दृष्ट्वा तव मनः किं विहृतं न जातं (यदि) यतोस्मान्न भजसे
इति संशेषस्पष्टार्थः ।

बहुनारिसङ्घं त्यजामि गुणहर प्रमदाः (१) ॥

ता बहुभिः प्रकारनयुतैः प्रमद गुणकरै-
 लोभयितुं न शक्तुः सुगतराज करभगतिम् ।
 लज्जिभि रात्रपत्तं मुनिनं प्रपतित चरणे
 गौरव तुष्ट प्रेम जनयित्वा सुविषु हितकरम् (२) ॥
 निर्मलपद्मगर्भसदृशा शरदिशशिमुखा
 सर्पिङ्गतार्क्षितेजसदृशा कणकगिरिनिभा ।
 सिध्यतु चिन्तितानि प्रणिधिर्भव शतचरिता-
 स्थाशु पतारय जगत् व्यसनपरिगतम् (३) ॥
 ताः कर्णिकारचम्पकनिभं सुविय बहुविधं
 कृत्व प्रदक्षिणमतिशयं गिरिरिव अचलम् ।
 गत्य पितुर्निपत्य शिरसा ददमवचि गिरं

१ “दोष विदितोऽवविधुतरजा” दोषो विदितोऽवविधुतरजस इत्यर्थः । “का-
 मासि शक्तिशूलसदृशाः” कामा असि शक्तिशूलसदृशाः । “सर्पशिरोग्निकर्पूसदृशाः”
 सर्पशिरोग्निकर्पूसदृशाः । “सुविदित इह” सुविदिता इह । “बहुनारिसङ्घः”
 (अत एव) बहुनारिसङ्घः । “गुणहर” (यतो) गुणहारिकाः प्रमदा इत्यर्थः ।

२ “प्रकारनयुतैः प्रमद गुणकरैः” प्रकारनयुतैः प्रमदा गुणनिकरैः । “न शक्तुः”
 नाशक्तुवन् । “सुगतराज” सुगतराजं । “लज्जिभि रात्रपत्तं मुनिनं प्रपतित च-
 रणे” लज्जिता अत्रपत्तं मुनिं प्रपतितचरणे । अत्र लज्जा शब्दसत्त्वेऽपि लज्जार्थस्य
 अपिधातोः प्रयोगात्तं मुनिं प्रति ता अतितरां लज्जिता भूता इति भावः । “गौरव
 तुष्ट प्रेम जनयित्वा सुविषु” गौरवेण तुष्टाः प्रेम जनयित्वा असौषुः ।

३ “निर्मलपद्मगर्भसदृशा” हे निर्मलपद्मगर्भसदृश । “शरदिशशिमुखा” हे शर-
 दशशिमुख । “सर्पिङ्गतार्क्षितेजसदृशा” हे सर्पिङ्गतार्क्षितेजसदृश । “कणकगि-
 रिनिभा” हे कनकगिरिनिभा । “सिध्यतु” सिध्यन्तु । “प्रणिधिर्भव शतचरिताश्चाशु
 पतारय” प्रणिधिर्भवतु शतचरित्राणि चाशु पतारय ।

साध्वंसं न तात. प्रतिघममरनरगुरोः (१) ॥

पश्यति पद्मपत्रनयनः प्रहसितवदनो

नापि स वक्तुं प्रेक्षति जनमपि च स्रष्टुकुटिः ।

मेरु चलेय शुष्य उदधिः शशिरवि प्रपते

नैव स दोषदर्शिं त्रिभवे. प्रमदवशं गमिष्या (२) ॥

अथ खलु मारः पापीयानिदं वचनं श्रुत्वा भूयस्या मात्रया
दःखितो दुर्मना अनात्तमनाः प्रदुष्टमनास्तां खदुहित्वनामन्त्र-
यते स्म (१) । कथं भो न शक्यते स बोधिमण्डादुत्थापयितुम् ।
मा खलु मूढः प्राज्ञोऽथ युष्माकं रूपाकृतित्वं पश्यति ।

अथ खलु मारदुहितरः स्वपितरं गाथाभिः प्रत्याभाषन्त ।

स्रष्टुणा मधुरञ्च भाषते न च रक्तो

गुरुगुह्यञ्च निरीक्षते न च दुष्टः ।

दर्याञ्च प्रेक्षते न च मूढकायः

सर्वे पनेति आशयो सुगम्भीरः (४) ॥

निःसंशयेन विदिताः पृथु इस्तिदोषाः

१ “स्रष्टुय” स्तुत्वा । “ह्रस्व” ह्रत्वा । “गिरिरिव” गिरिमिव । “गत्य पितुः”
गत्वा पितुर्निकटे इत्यर्थः । “इदमर्वाच गिरं” इमामर्वाचन् गिरं । “प्रतिघं”
प्रतिघः, क्रोध इत्यर्थः ।

२ “स वक्तुं प्रेक्षति” स वक्ति प्रेक्षते । “मेरु चलेय शुष्य उदधिः” मेरुचलेत्
शुष्येदुदधिः । “शशिरवि प्रपते” शशिरवो प्रपतेताम् । “दोषदर्शिं” दोषदर्शी ।
“प्रमदवशगमिष्या” प्रमदावशं गमिष्यति इत्यर्थः ।

३ “स्तां खदुहित्वनामन्त्रयते स्म” स्ताः खदुहित्वनामन्त्रयते स्म ।

४ “स्रष्टुणा” स्रष्टुणं । गुरुगुह्यञ्च” कुरुगुह्यञ्चेति वार्थः । “मूढकायः” मुग्धकाय
इत्यर्थः । “सर्वे पनेति” सर्वानपनयति । “आशयो सुगम्भीरः” तस्य आशयः
सुगम्भीर इत्यर्थः ।

. कामैर्विमुक्तमनसो न च रागरक्तः ।
 नैवास्त्यसौ दिवि भुवीह नरः सुरो वा
 यस्तस्य चित्तचरितं परिजानयेया (१) ॥
 या इस्त्रिमाय उपदर्शित तत्र तात
 प्रचलीयु तस्य हृदयं भविष्यः सरागः ।
 तन्दृष्ट एकमपि कम्पितु नास्य चित्तं
 शैलेन्द्रराज इव तिष्ठति सोऽप्रकम्पः (२) ॥
 शतपुण्यतेजभरितो गुणतेजपूर्णः
 शीलतपस्त्रि चरितो बद्धकल्पकोट्यः ।
 ब्रह्मा च देव शुभतेज विशुद्धसत्त्वा
 मूर्द्धा निपत्य चरणेषु नमन्ति तस्मै (३) ॥
 निःसंशयेन विनिहत्य स मारसैन्यं
 पूर्वं जिनानुमत प्राप्स्यति अग्रबोधिम् ।
 ताता न रोचति हि मनोऽपि रणे विवादे

१ “पृथु इस्त्रिदोषाः” पृथवः स्त्रोदोषाः । “विमुक्तमनसो” विमुक्तमनः ।
 “नैवास्त्यसौ” नैवेतादृश इत्यर्थः । “परिजानयेया” परिजानीयात् ।

२ “इस्त्रिमाय उपदर्शित तत्र” स्त्रोमाया उपदर्शितास्तत्र । “प्रचलीयु” प्रच-
 स्तत् । “भविष्यः सरागः” भूत्वा सरागं । तस्य हृदयं सरागं भूत्वा प्रचलेदित्यस्माकं
 मनसि स्थितमिति संशेषार्थः । “तन्दृष्ट” ता दृष्ट्वा । “एकमपि” एकं श्रमपि । किञ्चि-
 दपि श्रममात्रमपीति निष्कट्यार्थः । “कम्पितु” कम्पितं ।

३ “शतपुण्यतेजभरितः” शतगुणितपुण्यतेजःपूर्ण इत्यर्थः । “गुणतेजपूर्णः” गुणते-
 जःपूर्णः । “शीलतपस्त्रि चरितः” चरितशीलतपा इत्यर्थः । “बद्धकल्पकोट्यः”
 बद्धकल्पकोटिपर्यन्तमित्यर्थः । “देव शुभतेज विशुद्धसत्त्वा” देवः शुभतेजा विशुद्ध-
 सत्त्वः । “नमन्ति तस्मै” नमन्ति तं बोधिसत्त्वमित्यर्थः ।

बलवत्सु विग्रहः सुकच्छ्रं अयं प्रयोगः (१) ॥

प्रेक्षस्व तात गगणे मणिरत्नचूडाः

सम्बोधिसत्त्वनयुताः स्थित गौरवेण ।

रत्नाकरा कुसुमदामविचित्रिताङ्गाः

सम्प्रेक्षिता दशबलैरिह पूजनार्थम् (२) ॥

ये चेतना अपि च ये च अचेतना च

वृक्षाश्च शैलेन्द्रसुरेन्द्रयक्षाः ।

अभ्यानता अभिमुखा गुणपर्वतस्य

श्रेयो भवेत् प्रतिनिवर्त्तितुमद्य तात (३) ॥

अपि च ।

न तत्तरेद्यस्य न पारमुत्तरे-

न्न तत्त्वणेद्यस्य न मूलमुद्धरेत् ।

न कोपयेत्तं क्षमयेत्पुनपि तं

कुर्यान्न तं येन भवेच्च दुर्म्मनाः (४) ॥

अथ खलु भिन्नवस्तुस्मिन् समयेऽष्टौ बोधिवृक्षदेवताः ।

तद्यथा । श्रीवृद्धिः, तपा, श्रेयसी, विदुः, आजो, बला, स-
त्यवादिनी, समङ्गिनी च ताः । ता बोधिसत्त्वं सम्पूज्य षोड-

१ “पूर्वं जिनानुमत” पूर्वजिनानुमतमित्यर्थः । “ताता” हे तात । “मनोऽपि”
मम मनस्यपीत्यर्थः । “विग्रहः सुकच्छ्रं अयं” विग्रहः सुकच्छ्रेऽयं ।

२ “सम्बोधिसत्त्वनयुताः स्थित” सम्बोधिसत्त्वनियुतानि स्थितानि । “रत्नाकरा”
रत्नाकराः । “सम्प्रेक्षिता दशबलैरिह” सम्प्रेक्षन्ते दशबलैः सहिता इह इत्यर्थः ।
“पूजनार्थम्” बोधिसत्त्वस्य पूजनार्थमित्यर्थः ।

३ “अचेतना च” अचेतनाश्च ।

४ “तत्त्वणेद्यस्य” तत्त्वनेद्यस्य । “क्षमयेत् पुनपि” क्षमापयेत् पुनरपि ।

शभिराकारैर्बोधिसत्त्वं श्रिया बर्द्धयन्ति स्म, अभिष्टुवन्ति स्म ।
 उपशोभमे त्वं विशुद्धसत्त्व चन्द्र इव शुक्लपक्षे ।
 अभिविरोचसे त्वं विशुद्धबुद्ध सूर्य इव प्रोदयमानः ॥
 प्रस्फुटितस्त्वं विशुद्धसत्त्वः पद्ममिव वारिमध्ये ।
 नदसि त्वं विशुद्धसत्त्व केशरीव वने राजवचनचारी ॥
 विभ्राजसे त्वं 'अग्रसत्त्व(१)पर्वतराज इव सागरमध्ये ।
 अभ्युद्गतस्त्वं विशुद्धसत्त्व चक्रवाड इव पर्वते ॥
 दुरवगाहस्त्वमग्रसत्त्व जलधर इव रत्नसमूहः ।
 विस्तीर्णबुद्धिरसि लोकनाथ गगणमिवापर्यन्तम् ॥
 सुस्थितबुद्धिरसि विशुद्धसत्त्व
 धरणितलवत् सर्वसत्त्वोपजीव्यः ।
 अकलुषबुद्धिरसि अग्रसत्त्वा (२)
 न च तप्त इव सरः सदा प्रसन्नः ॥
 अनिकेतबुद्धिस्त्वमग्रसत्त्व
 मारुत इव सर्वलोके सदा प्रशक्तः ।
 दुरासदस्त्वमग्रसत्त्व
 तेजोराजा इव सर्वमन्यमनाप्रहीनो (३) ॥
 बलवानसि त्वमग्रसत्त्व
 नारायण इव दुर्धर्षः ।

१ "त्वं अग्रसत्त्व" त्वमग्रसत्त्व ।

२ "अग्रसत्त्वा" हे अग्रसत्त्व इत्यर्थः ।

३ "तेजोराजा इव" तेजोराज इव । "सर्वमन्यमनाप्रहीनो" सर्वमन्यमना अप्र-
 हीणः ।

दृढसमादानस्त्वं, लोकनाथा
अनुत्थितो बोधिमण्डात् (१) ॥
ननिवर्त्यस्त्वमग्रमत्त्व
इन्द्रकरोत्सृष्टमिव वज्रम् ।
सुखमभिलाभस्त्वमग्रमत्त्व

दशबलममग्न्याऽचिराद् भविष्यमि (२) इति ॥

एवं खलु भिक्षुवो बोधिवृक्षदेवताः षोडशाकारं बोधिमत्त्वं
श्रिया वर्द्धयन्ति स्म । तत्र भिक्षुवः शुद्धावामकायिका देवपुत्राः
षोडशभिराकारैर्मारं पापीयांसं दुर्बलं कुर्वन्ति ॥ कतमैः षो-
डशभिः । तद्यथा ।

ध्वस्तस्त्वं पापीयं बोधिमत्त्वेन जीर्णकौञ्च इव ध्यायमे ।

दुर्बलस्त्वं पापीयं जीर्णगज इव पङ्कमग्नः (३) ॥

एकोऽसि त्वं पापीयं निर्जित इव शूर प्रतिज्ञा ।

अद्वितीयस्त्वं पापीयं अटव्यां त्यक्त इव रोगार्तः (४) ॥

अबलस्त्वं पापीयं भारकृष्ट इव बलीवर्द्धः ।

अपविद्धस्त्वं पापीयं वार्ताक्षिप्त इव तरुः ॥

कुपथस्थितस्त्वं पापीयं मार्गभ्रष्ट इव सार्थिको ।

१ “लोकनाथा अनुत्थितो” हे लोकनाथ अनुत्थितो भविष्यमि इत्यर्थः ।

२ “ननिवर्त्यः” अनिवर्त्यः । “दशबलममग्न्या” दशबलसामग्न्या (सम्पन्नः)
इत्यर्थः ।

३ “पापीयं” हे पापीयन् । इत्यमेव सर्वत्र बोध्यम् । “ध्यायमे” ध्यायमि ।

४ “शूर प्रतिज्ञा” शूरः प्रतिज्ञयेत्यर्थः । “पापीयं अटव्यां” पापीयमटव्यां ।

दीनदीनस्त्वं पापीयं मत्सरिण इव दरिद्रपुरुषः (१) ॥

मुखरस्त्वं पापीयं वाचस इव प्रगल्भः ।

मानाभिभूतस्त्वं पापीयं अकृतज्ञ इव दुर्विनीतः ॥

पलायिष्यसे त्वमद्य पापीयं क्रोष्टुक इव सिंहनादेन ।

विधुनिष्यसे त्वमद्य पापीयं बोधिसत्त्वेन वैरम्भवाय बिचित्र इव पक्षी ॥

अकालज्ञस्त्वं पापीयं पुण्यक्षीण इव भैक्षुकः (२) ।

विवर्जिष्यसे त्वमद्य पापीयं भिन्नभाजनमिव पांशुप्रतिपूर्णा ॥

निगृह्णीष्यसे त्वमद्य पापीयं बोधिसत्त्वेन मन्त्रेण चारगाः (३) ।

सर्व्वबलप्रक्षीणोऽसि पापीयं छिन्नकरचरण इवा रुण्डः (४) ॥

एवं खलु भिक्षवः शुद्धावासकायिका देवपुत्राः षोडशभिराकारैर्मारं पापीयांसं दुर्बलमकार्षुः । तत्र भिक्षवो बोधिपरिचारका देवपुत्राः षोडशभिराकारैर्मारं पापीयांसं विच्छेदयन्ति स्म । कतमैः षोडशभिः । तद्यथा ।

अद्य त्वं पापीयं निर्जेष्यसे

बोधिसत्त्वेन परमैर्न्यं (५) इव शूरेण ।

निगृह्णीष्यसे त्वमद्य पापीयं

बोधिसत्त्वेन दुर्बलमस्म इव महामत्सेन ॥

अभिभविष्यसे त्वमद्य पापीयं

१ “सार्थिको” सारथिकः पथिको वा । “मत्सरिण इव” मत्सरीव ।

२ “पुण्यक्षीण इव” क्षीणपुण्य इव । भैक्षुकः” भिक्षुकः ।

३ “चारगाः” चारग इवेत्यर्थः ।

४ “इवा रुण्डः” इव रुण्डः ।

५ “परमैर्न्यं इव” परमैर्न्यमिव ।

बोधिसत्त्वेन खद्योतमिव (१) सूर्यमण्डलेन ।
 विध्वंसिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन कुशमुष्टिरिव मंहामारुतेन ॥
 विचसिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन केशरिणेव शृगालः ।
 प्रपातिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन महाशाल इव मूलच्छिन्नः ॥
 विलोप्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेनामित्रनगरमिव महाराजेन ।
 विशेषिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन गोष्पदवारीव महाऽऽतपेन ॥
 पलायिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन बन्धनिर्मुक्त इव धूर्त्तपुरुषः ।
 उत्रसिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेनाग्निदाहेनेव मधुकरवृन्दम् ॥
 उद्भ्रमिष्यसे (२) त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन राष्ट्रभ्रष्ट इव धर्मराजः ।
 ध्यायिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन जीर्णकौञ्च इव लूनपत्रः ॥
 विहनिष्यसे (३) त्वमद्य पापीयं

१ "खद्योतमिव" खद्योत इव ।

२ रोषिष्यसे इति वा पाठः ।

३ अत्र विभर्ष्यसे इति वा पाठः । परन्तु पूर्वपाठेऽर्थः समीचीनः सम्भाव्यत ।

बोधिसत्त्वेन क्षीणपथोदन इकाटवीकान्तारे ।
 विस्रियिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन भिन्नयानपात्र इव (१) महार्णवे ॥
 आञ्छास्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन कल्पदाह इव वनस्यतयः ।
 विकिरिष्यसे त्वमद्य पापीयं
 बोधिसत्त्वेन महावज्रेणेव गिरिकूटम् (२) ॥

एवं खलु भिक्षवो बोधिपरिचारका देवपुत्राः षोडशाका-
 रैर्मारं विच्छेदयन्ति स्म । न च मारः पापीयान् विनिवर्त्तते स्म ।
 तत्रेदमुच्यते ।

भूताक्षोदन श्रुत्वा दैवतगणा न निवर्त्तते सोऽन्तको
 उच्छेद्या हनथा विलुप्यथ इमा मा दास्यथा जीवितम् ।
 एषोत्तीर्णं स्वयं ममापि विषयात्तारिष्यते चापरां
 नान्यं मोक्षं वदेमि किञ्चि श्रमणे उत्थापयेत्प्रक्रमेत् (३) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

मेरुः पर्वतराज स्थानतु चलेत्सर्व्वं जगन्नो भवेत् ।

१ “भिन्नयानपात्र इव” भिन्नयानपार्श्वमिव ।

२ “गिरिकूटम्” गिरिकूटः ।

३ “भूताक्षोदन श्रुत्वा दैवतगणा” एवभूताक्षोदनां श्रुत्वा दैवतगणानामित्यर्थः ।
 “सोऽन्तको” सोऽन्तकः । “उच्छेद्या हनथा विलुप्यथ इमा मा दास्यथा जीवितम्”
 उच्छिन्ना हत विलुप्यत इमं मा दत्त जीवितम् । “एषोत्तीर्णं स्वयं ममापि” एष उत्तीर्णः
 स्वयं मामपि । “तारिष्यते चापरां” तारयिष्यति चापरान् । “मोक्षं वदेमि” मोक्षं
 वदामि बोधिसत्त्वद्वारा जनानां मोक्षं पश्यामीति तात्पर्यम् । “किञ्चि श्रमणे उत्थाप-
 येत् प्रक्रमेत्” केनचित् प्रकारेण श्रमणमुत्थाप्य प्रक्रामयेत् यदि कोपि तदा भद्रं
 स्यादिति तात्पर्यार्थः ।

सर्वे तारकसङ्ग भूमि, प्रपतेत्सज्ज्योतिषेन्द्रा नभात् ।

१. सर्वे सत्त्व करेय एकमतयः शुद्धेन्द्राहासागरो

नत्वेव द्रुमराजमूलोपगतश्चात्येत' अस्मद्विधः (१) ॥

मार आह ।

कामेश्वरोऽस्मि वसिता इह सर्वलोके

देवाश्च दानवगणा मनुजाश्च तीर्था ।

व्याप्ता मया मम वशेन च यान्ति सर्वे

उत्तिष्ठ मच्च विषयस्य वचं कुरुष्व (२) ॥

बोधिसत्त्व आह ।

कामेश्वरोऽसि यदि व्यक्तमनीश्वरोऽसि

धर्मेऽश्वरोऽहमपि पश्यसि तत्त्वतो माम् ।

कामेश्वरोऽसि यदि दुर्गति न प्रयासि

प्राप्स्यामि बोधि च समस्यतु पश्यतस्ते (३) ॥

मार आह ।

एकात्मकः अमण किं प्रकरोषि रणं

यं प्रार्थयस्यसुलभः खलु सम्प्रयोगः (४) ।

१ “पर्वतराज स्थानतु” पर्वतराजः स्थानतः । “तारकसङ्ग भूमि” तारका-
सङ्गो भूमौ । “सज्ज्योतिषेन्द्राः” सज्ज्योतिरिन्द्राः । “सत्त्व करेय एकमतयः” सत्त्वाः
कुर्युरेकमतं ।

२ “वसिता” वसितास्मि । “देवाश्च दानवगणा” अत्र देवाः सदानवगणा वा
पाठः । “तीर्था” तीर्थेभ्यः । “मच्च विषयस्य वचं” मम विषय-वस्थां वाचं ।

३ “दुर्गति” दुर्गतिं । “बोधि च” बोधिञ्च । “समस्यतु” समस्यन्ते इत्यनु-
सोयते ।

४ “रणं” रणं । “सम्प्रयोगः” स प्रयोगः ।

भृग्विज्ञिरः प्रभृतिभिस्तपसा प्रयत्ना-

त्प्राप्तं न तत्पदवरं मनुजः कुतस्त्वम् ॥

बोधिसत्त्व आह ।

अज्ञानपूर्वं कुतपो ऋषिभिः प्रतप्तः

क्रोधाभिभूतमतिभिर्दिवलोककामैः (१) ।

नित्यमनित्यमिति चात्मनि संश्रयद्भि-

र्माक्षश्च देशगमनस्थितमाश्रयद्भिः ॥

ते तत्त्वतोऽर्थरहिताः पुरुषं वदन्ति

व्यापिं प्रदेशगतं शाश्वतमाङ्गरेके ।

मूर्त्तिं न मूर्त्तिमगुणं गुणिनं तथैव

कर्त्ता न कर्त्ता इति चाप्यपरे ब्रुवन्ति (२) ॥

प्राप्याद्य बोधिं विरजामिह चासनास्थ-

त्त्वां जित्वा मारं विहतं सबलं समैन्यम् ।

वर्त्तिष्यमस्य जगतः प्रभवोद्भवश्च

निर्वाणदुःखशमनं तथ सोतिभावम् (३) ॥

मारः क्रुद्धो दुष्टो रुष्टः पुरुषगिरं पुनतु भणति गृह्णाण सुगौतमं

एषो ह्यकारण्ये न्यस्तो ग्रहिय मम पुरन्तु ब्रजता लघुं वशकुर्व्वताम् ।

१ “अज्ञानपूर्वं कुतपो ऋषिभिः प्रतप्तः” अज्ञानपूर्वं कुतप ऋषिभिः प्रतप्तं ।
“दिवलोककामैः” द्यलोककामैः ।

२ “व्यापिं प्रदेशगतं” व्याप्तं प्रदेशगतं । “मूर्त्तिं न मूर्त्तिमगुणं” मूर्त्तममूर्त्तगुणं ।

३ “बोधिं विरजामिह” बोधिं विरजस्कामिह । “जित्वा मारं विहतं” जित्वा
मारं विहत्य । “वर्त्तिष्यमस्य” वर्त्तयिष्येऽस्य प्रवर्त्तयिष्येऽस्येत्यर्थः । “प्रभवोद्भवश्च” प्रभ-
वमुद्भवश्च । “तथ सोति भावम्” तथासौति भावम् ।

शीघ्रं गत्वा मह्यं गेहे हङ्गिनिर्गडयुगलविकृतं करोथ दुवारिका-
श्रमं द्रुह्ये दुःखेनार्त्तं बज्रविधजवितरवितं मरुणव चेटकम्(१)॥

बोधिसत्त्व आह ।

शक्याकाशे लेख्यं चित्रं बज्रविधविकृतपदशः पृथक् पृथक् प्रकर्त्तुं
शक्यो वायुः पाशैर्बद्धुं दिशविदिशं गमनजवितो नरेण सुयत्नतः ।
शक्यो कर्त्तुं चन्द्रादित्यौ तमतिमिरं वितिमिरकरौ नभोद्यमहीतलं
शक्यो नाहं त्वत्सादृश्यैर्बज्रभिरपि गणेन विरुतैर्द्रुमात् प्रतिचा-
लयितुम्(२) ॥

मार आह ।

अभ्युत्थिता बलवती नमुचेश्वमू सा
हाहाकारशङ्खभेरीमृदङ्गशब्दैः ।

हा पुत्र वत्स दयिता किमसि प्रणष्टो

१ “पुनर्तु” पुनस्तु पुनरपि इत्यर्थः । “गृह्णाण” गृह्णत । “एषो ह्यकारण्ये न्यस्तो”
अत्र एषो ह्यकारणन्यस्त इति वा पाठः । एषो हि अकारणेन न्यस्तः । निष्का-
रणमेवात्र न्यस्त इति पाठद्वयनिष्कृष्टार्थः । “ग्रहिय” गृह्णिता । “परत्र” अत्र
पुरतु इति वा पाठः । अस्य पुरत इत्यर्थः । “व्रजता लघुं वशं कुर्वताम्” व्रजत
लघु वशं कुरुत । “मह्यं” मम । “करोथ” कुरुत । “दुवारिकाश्रमं” द्वौवारि-
काश्रमं । “बज्रविधजवितरवितं” बज्रविधजवेन रुदन्मिति तात्पर्यार्थः । “मरुणव
चेटकम्” मरुणाभिव देवविशेषणामिव चेटकम् ।

२ “शक्याकाशे लेख्यं” शक्यमाकाशे लेखितं । “विकृतपदशः” विकृतपदांशः ।
“दिशविदिशं” दिग्विदिशि । “गमनजवितो” गमनजविना गमनार्थं जवयुक्तेनेति
स्पष्टार्थः । अत्र गमने जवित इति वा पाठः । “शक्यो” शक्यो । “तमतिमिरं”
तमस्तिमिरौ । “त्वत्सादृश्यैः” त्वत्सदृश्यैः । त्वत्सदृशानामित्युचितम् । अत्र त्वत्सा-
दृश्यैरिति च पाठः । “गणेन” गणैः । त्वत्सदृशानां बज्रभिरपि गणैः कृतैर्विरुतै-
र्द्रुमात् प्रतिचालयितुं नाहं शक्य इति साम्ब्यार्थः ।

दृष्ट्वा निमां नमुचिसेनमतीव भीमाम् (१) ॥

जाम्बूनदकनकचम्पकगर्भगौर

सुकुमार देवनरसंस्तुत पूजनीय ।

अद्य प्रयास्यसि विनाशु महारणेऽस्मिं

मारस्य एष्यसि वशं असुरस्य चन्द्रः (२) ॥

ब्रह्मखरेण कलविद्धरुतखरेण

तान् यक्षराक्षसगणां सुगतोऽवभाषसे ।

आकाशं त्राशयितुमिच्छति यो ह्यविद्वान्

योऽस्मद्विधं द्रुमवराद्गृहणाय इच्छेत् (३) ॥

भित्वा च यो रजुं गणयेत् महासहस्रे

लोम्ना च सागरजलञ्च समुद्धरेद्यः ।

वज्रमयां गिरिवरां विकिरेत्क्षणाच्च

सो चापि मां तरुगतं न विहेठयेच्च (४) ॥

युगमन्तरस्मिं स्थित मारु प्रदुष्टचित्तो

निष्कोष पाणिनमसिं प्रगृहीत्व तीक्ष्णम् ।

उत्तिष्ठ शीघ्रं अमणास्ममतेन गच्छ

१ “दृष्ट्वा” : “हे दृष्टि। निमां नमुचिसेनमतीव” इमां नमुचिसेनामतीव ।

२ “विनाशु महारणेऽस्मिं” विनाशं महारणेऽस्मिन् । “वशं असुरस्य चन्द्रः” वशमसुरस्य चन्द्र इवेत्यर्थः ।

३ “यक्षराक्षसगणां” यक्षराक्षसगणान् । “सुगतोऽवभाषसे” सुगतोऽवभाषते । “आकाशं” आकाशम् ।

४ “रजुं गणयेत्” रज्जांसि गणयेत् । “महासहस्रे” महासहस्रम् । “वज्रमयां गिरिवरां” वज्रमयान् गिरिवरान् । “सो चापि” स चापि । “विहेठयेच्च” विधा-
लयेच्चेति भावः ।

मा वेणुयष्टि हरि ताञ्च किनन्निस्तेऽद्य (१) ॥
बोधिसत्त्व आह ।

सर्व्वेयं त्रिसाहस्र मेदिनी यदि मारैः प्रपूर्णा भवेत्
सर्व्वेषां यथ मेरु पर्व्वतवरः पाणीषु खड्गो भवेत् ।
ते भद्धान् न समर्थं लोम चलितुं प्रागेव मां घातितुं
कुर्याच्चापि हि विग्रहे स्म वर्मितेन दृढम् (२) ॥

विधन्ति शैलशिखरां ज्वलिताग्निवर्णां
दृक्षां समूलक क्षिपी तथ ताम्रलोहम् ।
उद्राश्च गोगजमुखास्तथ भैरवाश्च
आशीविषा भुजग दृष्टिविषाश्च घोराः (३) ॥
मेघाश्च उत्थित चतुर्दिश गर्जमाना
वज्राशनी तथ अयोगुड वर्षमाणाः ।
कुन्तासिञ्चति तीक्ष्णपरशु सविषाश्च वाणां

१ “युगमन्तरस्त्रिं” युगान्तरस्त्रिन् ब्यूहान्तरस्त्रिन्निति स्पष्टार्थः । “स्थित मार” स्थितो मारः । “निष्क्रोष पाणिनमसि” निष्क्रोषं पाणिनाऽसिं । “प्रगृह्णीत” प्रगृह्णीत । “शोघ्नं अमणास्त्रमतेन” शोघ्नं अमणास्त्रमतेन । “वेणुयष्टि हरि” वेणुयष्टिं प्रहर ।

२ “त्रिसाहस्र” त्रिसाहस्रम् । “यथ मेरु” यथा मेरुः । “पाणीषु” पाणिषु । “भद्धान्” मम । “समर्थ” समर्थाः । “चलितुं” चालयितुं । प्रागेव इत्यत्र प्राणा च इति वा पाठः । “घातितुं” घातयितुम् । “कुर्याच्चापि हि विग्रहे स्म वर्मितेन दृढं” यद्यपि विग्रहेऽपि प्रदलं कुर्यात्तथापि मां वर्मितत्वेन दृढं विद्मोति तात्पर्यार्थः ।

३ “शैलशिखरां ज्वलिताग्निवर्णां” शैलशिखरान् ज्वलिताग्निवर्णान् । “दृक्षां समूलक क्षिपी” दृक्षान् समूलकान् क्षिपान् । “तथ” तथा । “गोगजमुखास्तथ” गोगजमुखास्तथा । “भुजग” भुजगाः । युद्धस्य साहाय्याय उद्रादयोऽपि समाज-
मरिति सम्प्रसार्यः ।

भिन्दन्ति मेदनितलं प्रमथन्ति वृक्षां (१) ॥

बाहुशतैः शरशतानि क्षिपन्ति केचित्

आशीविषां ऊतवर्हांस्य मुखोत्सृजन्ति ।

मकरादिकांस्य जलजानुदधेर्गृहीत्वा

विध्यन्ति केचिद्भुजगां गरुडास्य भूत्वा (२) ॥

केचित् सुमेरुधट्टशानयसो गुडानि

तन्नाग्निवर्ष्मग्निखराणि क्षिपन्ति रूपाः ।

आच्छाद्य मेदनितलं क्षुभयन्ति बोधि

हेष्टापस्कन्दं सलिलस्य विलोडयन्ति (३) ॥

केचित् पतन्ति पुरतस्तथ पृष्ठतोऽपि

वामे च दक्षिणे पतन्ति अहो विवस्ताः ।

विपरीतहस्तचरणोज्ज्वलितोत्तमाङ्गा

नेत्रेभि निश्चरति विद्युदिव प्रदीप्ता (४) ॥

१ “उत्थित चतुर्दिश” उत्थिताश्चतुर्दिक्षु । “तथ अयोगुडः” तथायोगुडान् । “कुन्तासिंशक्तिं तीक्ष्णपरशुं सविषास्रवाणां” कुन्तासिंशक्तीतीक्ष्णपरशून् सविषास्रवाणान् । अत्र केचित् उत्सृजन्ति इत्यध्याहार्यं समन्वयः कार्यः । “मेदिनितलं” मेदिनीतलं । “वृक्षां” वृक्षान् ।

२ “आशीविषां” आशीविषान् । “मुखोत्सृजन्ति” मुखोत्सृजन्ति । केचिद्भुजगां” केचिद्भुजगान् ।

३ “गुडानि” गुडान् । “मेदिनितलं” मेदिनीतलं । “क्षुभयन्ति बोधि” क्षोभयन्ति बोधिं । “हेष्टापस्कन्दं सलिलस्य विलोडयन्ति” हृष्टाः स्कन्दं (तटं) सलिलस्य विलोडयन्ति (विदारयन्ति) इति स्पष्टार्थः ।

४ “पुरतस्तथ” पुरतस्तथा । “दक्षिणे पतन्ति” दक्षिणे आपतन्ति इत्यर्थः । “चरणोज्ज्वलितो-” चरणो ज्ज्वलितो- । “नेत्रेभि” नेत्रैः, नेत्रेभ्य इत्यर्थः । “प्रदीप्ता” प्रदीप्तिः ।

दृष्ट्वा विकारविकृतां नमुचेक्षु सेनां
 मायाकृतञ्च यथ प्रेक्षति शुद्धसत्त्वः ।
 नैवान्न मारुतबलं न जगन्न चात्मो-
 दकचन्द्ररूपसदृशं भ्रमति त्रिलोकः (१) ॥
 चक्षुना दक्षिपुरुषो न चात्मनीयं
 श्रोतश्च घ्राण तथ जिह्व तथैव कायाः ।
 अध्यात्मशून्यवहिशून्यप्रतीत्यजाता
 धर्मा इमे कारकवेदकवोतिवृत्ताः (२) ॥
 सो सत्य वाक्यमकरोत् सद सत्यवादी
 येनेह सत्यवचनेनेम शून्यधर्माः ।
 ये केचित् सौम्य विनयेऽनुकूल यक्षा-
 स्ते शस्त्रपाणिषु निरीक्षिषु पुण्यदामान् (३) ॥

१ “यथ प्रेक्षति” यथा प्रेक्षते । “शुद्धसत्त्वः” अत्र शुद्धसत्त्वस्य स्थानात् सप्तहस्त-
 प्रमाणं वाक्ष्ये परिखातमभूत् इति वा पाठः । परन्तु स्त्रोकपादानुरूपा नास्ति ।
 दृश्यतेऽप्यथमेकस्मिन्नेव पुरुषे । “-रूपसदृशं” रूपसदृशो । “त्रिलोकः” त्रिलोकौ ।
 अत्र त्रिलोकनाथ इति वा पाठः । अस्मिन् पक्षे रूपसदृशमित्यत्र रूपसदृश इति
 बोध्यम् ।

२ “चक्षुना दक्षिपुरुषो न चात्मनीयं” चक्षुषा स्त्रीपुरुषो न चात्मोऽयं पश्यति
 इति शेषः । “श्रोतश्च घ्राण तथ जिह्व तथैव कायाः” श्रोतश्च घ्राणं तथा जिह्वा
 तथैव कायाः, एतानान्द्रियाण्यपि बोधिसत्त्वस्य स्वस्वविषयभ्यां निवृत्तमिति इति तु आ-
 चादीनामध्यात्मशून्यतिविशेषणदानाज्जम्भते । “अध्यात्मशून्यवहिशून्यप्रतीत्यजाताः”
 अध्यात्मशून्यवहिःशून्यप्रतीतिं प्राप्ताः । अर्थात् बोधिसत्त्वस्य आत्मा सुखदुःखादि-
 प्रतीतिशून्यः आचादीनि तु शब्दादिवहिविषयप्रतीतिशून्यानि इति स्पष्टार्थः ।
 “कारकवेदकवोतिवृत्ताः” इत्यस्य कर्त्तव्या वेदितव्या वोतिवृत्तयश्चेति स्पष्टार्थः ।

३ “सो सत्य” स सत्यं । “सद” सदा । “सत्यवचनेनेम” सत्यवचनेनेमे ।
 “सौम्य” सौम्याः । “विनयेऽनुकूल” विनयानुकूलाः । “निरीक्षिषु पुण्यदामान्”
 अनिरीक्षन् पुण्यदामानि ।

सो दक्षिणे करतले रचिताग्रजाले
 तास्यैर्नखैः सुरचिरैः सह मारचक्रेः ।
 जाम्बूनदार्षिसदृशैः शुभपुण्यजुष्टै-
 र्मूर्द्धा तु यावत् स्पृशते चरणां सलीलम् (१) ॥
 बाहुं प्रसार्य यथ विद्युदिवा नभस्था-
 दाभाषते वसुमतीमियमह्य साक्षी ।
 चित्राणि यज्ञनयुतानपि यष्ट पूर्वे
 न मि जातु याचनक वन्द्य कृता न दास्ये (२) ॥
 आपोऽसि साक्षि तथ तेज तथैव वायु-
 र्ब्रह्मा प्रजापति सञ्जोतिष चन्द्रसूर्याः ।
 बुद्धा मि साक्षि दशसु स्थित ये दिशासु
 यथ मह्य शील व्रत उद्गत बोधिअङ्गाः (३) ॥
 दानञ्च साक्षि तथ शील तथैव क्षान्ति
 वीर्यञ्च साक्षि तथ ध्यान तथैव प्रज्ञा ।

१ “सो” स । “दक्षिणे करतले रचिताग्रजाले” दक्षिणेन करतलेन रचिता-
 ग्रजालेनेत्यर्थः । “जाम्बूनदार्षिसदृशैः” जाम्बूनदार्षिः सदृशैः । “मूर्द्धा तु यावत्
 स्पृशते” मूर्द्धां तु यावत् स्पृशति स्मेत्यर्थः । “चरणां” चरणानि । चरणारविन्दमि-
 ति वाच पाठः ।

२ “यथ” यथा । “विद्युदिवा नभस्थादाभाषते वसुमतीमियमह्य साक्षी” विद्यु-
 दिव नभसललात आभाषते (स्फ) वसुमती इयं मम साक्षिणी इतीत्यर्थः । “यज्ञ-
 नयुतानपि यष्ट” यज्ञनियुतान्यपि यष्टानि । “न मि जातु याचनकवन्द्य कृता न
 दास्ये” अहं न दास्ये इत्युच्चार्य न म जातु याचका वन्दिनश्च दूरीकृता इत्यर्थः ।

३ “आपोऽसि साक्षि तथ” आपः सन्ति साक्षिण्यस्तथा । “तेज तथैव” तेजस्तथैव ।
 “प्रजापति सञ्जोतिष चन्द्रसूर्याः” प्रजापतिः सञ्जोतिषौ चन्द्रसूर्या । “बुद्धा मि साक्षि
 दशसु स्थित ये दिशासु” बुद्धा मे साक्षिणो दशसु स्थिता ये दिक्षु । “यथ मह्य
 शील व्रत उद्गत बोधि अङ्गाः” यथा मम शीलं व्रत उद्गता बोध्यङ्गाः ।

चतुर प्रमाण मम साक्षि तथा अभिज्ञा
 अनुपूर्वं बोधिचरि सर्व्व ममेह साक्षी (१) ॥
 यावन्ति सत्त्व निखिला दशसु दिशासु
 यस्तेषु पुण्य बल शील तथैव ज्ञानम् ।
 यज्ञा निरर्गड यष्ट शतः कलाभि-
 स्ते मद्य रोम सति मां कलनोपयान्ति (२) ॥
 सो पाणिना धरणि आहनते सलीलं
 रणते इयं वसुमती यथ कंसपात्री ।
 मारो निशाम्य रिपु मेदिनीये निरस्तः
 शृणुतेवं रवं हनत गृह्यत कृष्णबन्धुम् (३) ॥
 प्रस्त्रिन्नगात्र हततेज विवर्णवक्त्रो
 मारो ज्वराभिहतु आत्मनि सम्प्रपश्यत् ।
 उर राड क्रन्दतु भयार्त्त अनाथभूतो
 भ्रान्तमना नमुचि नो गतु चित्तमोहम् (४) ॥

१ “शील तथैव” शीलान्तथैव । “तथ ध्यान” तथा ध्यानं । “चतुर प्रमाण मम साक्षि” चत्वारि प्रमाणानि मम साक्षीणि । “अनुपूर्वं बोधिचरि सर्व्व” आनुपूर्विकं बोधिचरितं सर्व्व । “साक्षी” साक्षि ।

२ “यावन्ति सत्त्व” यावन्तः सत्त्वाः । “दिशासु” दिक्षु । “यस्तेषु पुण्यबल शील” यस्तेषु पुण्यं बलं शीलं । अत्र पुण्यबलमित्येकपदं वा । “निरर्गड यष्ट शतः कलाभिः” निरर्गला यष्टाः शतकलाभिः शताष्टतिभिरुपलक्षिता इति स्पष्टार्थः । “मद्य रोम सति मां कलनोपयान्ति” मम रोमसु सन्ति मां कलनायापयान्ति ।

३ “सो” स । “धरणि आहनते” धरणीमाहन् । “रणते” रणति स्तेन्यर्थः । “यथ कंसपात्री” यथा काल्यपात्रम् । “निशाम्य रिपु मेदिनीये” निशम्य रिपु-मेदिन्यां । “शृणुतेवं” शृणुन्तिस्तेव ।

४ “प्रस्त्रिन्नगात्र हततेज” प्रस्त्रिन्नगात्रा हततेजाः । “ज्वराभिहतु आत्मनि सम्प्रपश्यत्” ज्वराभिहतमात्मानं सम्प्रपश्यत् । “उर ताड क्रन्दतु भयार्त्त अनाथभूतो” उरस्ताडयन् क्रन्दति स्म भयार्त्ताऽनाथभूतो । “नमुचि नो गतु” नमुचिर्नो गतः ।

हस्त्यश्चयानरथ भूमितले निरस्ताः
 धावन्ति राक्षसकुम्भाण्डपिशाच भीताः ।
 समूढ मार्गं न लभन्ति अलेनात्राणाः
 पक्षी दवाग्निपतनेव निरीक्ष्य क्रान्ताः (१) ॥
 माता स्वसा पितर पुत्र तथैव भ्राता
 पृच्छन्ति तत्र कहिं दृष्टुं कहिं गता वा ।
 अन्योन्यं विग्रहं करोन्ति तथैव हेतोः
 प्राप्ता वयं व्यसन जीवित नावकाशः (२) ॥
 सा मारसेन विपुला महती अक्षोभ्या
 विभ्रष्ट सर्वं विरलीकृत नैव सन्धिः ।
 दिवसानि सप्त अभिजानि परस्परेण
 आभासि दृष्टुं यदि जीवसि बन्धु पीता (३) ॥
 सा वृक्षदेवत तदा करुणां हि कृत्वा
 वारीघटां ग्रहिय सिञ्चति कृष्णबन्धुम् ।

१ “हस्त्यश्चयानरथ” हस्त्यश्चयानरथाः । “राक्षसकुम्भाण्डपिशाच” राक्षसकुम्भाण्डपिशाचाः । “समूढ मार्गं न लभन्ति अलेनात्राणाः” समूढा मार्गं न लभन्ति (क) अलेना अत्राणा इत्यर्थः । “पक्षी दवाग्निपतनेव निरीक्ष्य क्रान्ताः” पक्षिणो दवाग्निपातमिव निरीक्ष्य प्रक्रान्ता इत्यर्थः ।

२ “पितर पुत्र तथैव” पिता पुत्रस्तथैव । “कहिं दृष्टुं कहिं गता वा” किं दृष्टुं किमागतो वा, अथवा केन दृष्टः केन आगत इत्यर्थः । “अन्योन्यं विग्रहं करोन्ति” अन्योन्यं विग्रहं कुर्वन्ति । “तथैव हेतोः” तथैव हेतोरित्यर्थः । “व्यसन जीवित नावकाशः” व्यसनं जीवितं (प्राप्तुं) नावकाश इति च वदन्ति इति सशेषार्थः ।

३ “मारसेन” मारसेना । “विभ्रष्ट सर्वं विरलीकृत नैव सन्धिः” विभ्रष्टा सर्वं विरलीकृता नैव सन्धिभृता इत्यर्थः । “दिवसानि सप्त अभिजानि” सप्तदिवसानि जातानि इति अभिज्ञायेति सशेषार्थः । “आभासि दृष्टुं” आभासि दृष्टुम् । “जीवसि बन्धु पीता” जीवति बन्धुः पिता । अथ मारोऽस्माकं बन्धुः पिता च यदि जीवति च तदा भद्रं स्यादिति भावः ।

उत्तिष्ठ शीघ्रं ब्रज हेमपुरं मा विलम्ब
एवं हि तेषां भवते गुरु उद्धराणम् (१) ॥

मार आह ।

दुःखं भयं व्यसनशोकविनाशनञ्च
धिकारशब्दमवमानगतञ्च दैन्यम् ।
प्राप्नोऽस्मि अद्य अपराध्य सुशुद्धमत्त्वेऽ-
श्रुत्वा वाक्यं मधुरं हितमात्मजानाम् (२) ॥

देवता आह ।

भयञ्च दुःखं व्यसनञ्च दैन्यं
धिकारशब्दं बधबन्धनञ्च ।
दोषाननेकां (३) लभते ह्यविद्वान्
निरापराधेष्वपराध्यते यः ॥
देवासुरा गरुडकिन्नरराक्षसेन्द्रा
ब्रह्माय शक्र परनिर्मिता साकनिष्ठाः ।
भाषन्ति तस्य विजयं जयं लोकवीर
यत्रेदृशी नमुचिमेन त्वया निरस्ता (४) ॥

१ “उत्तिष्ठदेवता” उत्तिष्ठदेवता । “वारिघटां ग्रहियं मिश्रति” वारिघटां गृहीत्वा
मिश्रति (कृ) । “शीघ्रं ब्रज हेमपुरं मा विलम्ब” शीघ्रं ब्रज हेमपुरं मा विलम्बं कुरु
इत्यर्थः । “एवं हि तेषां भवते गुरु उद्धराणम्” एवं हि तेषां भवति गुरु उद्धराणम् ।

२ “अद्य अपराध्य सुशुद्धमत्त्वे” अद्यापराधो (अहं) सुशुद्धमत्त्वविषय इत्यर्थः ।
“अश्रुत्वा वाक्यं” अश्रुत्वा वाक्यं ।

३ “दोषाननेकां” दोषाननेकान् ।

४ “शक्र परनिर्मिता साकनिष्ठाः” शक्रः परनिर्मिताः साकनिष्ठाः साक्षान्निष्ठा
वार्थः । “भाषन्ति” भाषन्ते । “नमुचिमेन” नमुचिसेना ।

हारार्द्धहारध्वजच्छत्रपताकदन्ती
 पुष्पागुरुतगरचन्दनचूर्णवर्षाम् ।
 त्वर्या पराहनिय वाक्यमुदीरयन्ते
 आच्छा द्रुमे तव शूर जितारिमिन्हा (१) ॥
 अत्रैव चामनवरे लभसेऽद्य बोधि-
 मावेणिकां दशबला प्रतिसंविदां च ।
 सर्व्वञ्च बुद्धविषयं लभतेऽद्य शूर
 मैत्री विजित्य विपुलां शठमारपचां (२) ॥
 इह मारधर्षणकृते चरणे प्रवृत्ते
 सम्बोधिसत्त्वबलविक्रम येभि दृष्ट ।
 षट्त्रिंशकोटिनयुतां चतुरे च विंश
 येभिर्मनः प्रणिहितं वरबुद्धबोधाविति (३) ॥

इति श्रीललितविस्तरे मारधर्षणपरिवर्त्ती नामैकविंशति-
तमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

१ “पताकदन्ती” पताकादन्यादीन्प्रयच्छन्ति स्मेत्याशयः । “त्वर्या पराहनिय” त्वर्याणि पराहन्य । “वाक्यमुदीरयन्ते आच्छा द्रुमे” वाक्यमुदीरयन्ति (स्त्र) आस्था द्रुमे । “जितारिमिन्हा” हे जितारिमिन्हा ।

२ “लभसेऽद्य” लभ्यसेऽद्य । “बोधिमावेणिकां दशबला प्रतिसंविदां च” बोधिमासमन्नाद्रेणीव दृढीभूतां हे दशबल प्रतिसंविदश्च लभ्यसे । अथवा बोधिं लभ्यसे (वेणिकां) देवताउदृच्छं मा त्यज हे दशबल प्रतिसंविदश्च लभ्यसे इति सम्येवार्थः । अत्र संविदाश्चेत्यत्र प्रतिसंविदस्येति वा पाठः । “लभतेऽद्य” लभ्यसेऽद्य । “मैत्री” मैत्र्या । “विपुलां शठमारपचां” विपुलान् शठमारपचान् ।

३ “विक्रम येभि दृष्ट” विक्रमे येर्दृष्टः । “षट्त्रिंशकोटिनयुतां चतुरे च विंशः” षट्त्रिंशकोटिनयुतानि चतुर्विंशश्च । “येभिर्मनः” येर्मनः ।

द्वाविंशाध्यायप्रारम्भः ॥

इति हि भिन्नो बोधिसत्त्वो निहतमारप्रत्यर्थिको मर्दि-
तकण्टको रणशिरसि विजितविजय उच्छ्रितच्छ्वेदध्वजपताको
विविक्तं कामैर्विविक्तं पापकैरकुशलैर्धर्मैः सवितर्कं सविचारं
विवेकजं प्रीतिसुखं प्रथमं ध्यानमुपसम्यग्य विहरति स्म । सवि-
तर्कसविरागाणां व्युपसमादध्यात्मसम्प्रसादाच्चेतसः ॥ एकोति-
भावादवितर्कमविचारं समाधिजं प्रीतिसुखं द्वितीयं ध्यानमुप-
सम्यद्य विहरति स्म । स प्रीतिविरागादुपेक्षको विहरन् सृतिमा-
न्सम्प्रजानन्सुखं कायेन प्रतिभवेदयति स्म । यत्तदार्था आच-
क्षन्ते स्म ॥ उपेक्षकः सृतिमान्सुखविहारी निष्प्रीतिकं तृतीयं
ध्यानमुपसम्यद्य विहरति स्म ॥ स सुखस्य च प्रहाणादुःखस्य च
प्रहाणात् पूर्वमेव च सौमनस्यदौर्मनस्ययोरस्तङ्गमाददुःखा-
सुखमुपेक्षासृतिविशुद्धं चतुर्थध्यानमुपसम्यद्य विहरति स्म ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तथासमाहिते चित्ते परिशुद्धे पर्यवदाते
प्रभासुरे आनेङ्गिते विगतोपक्षेपे मृदुनि कर्मण्यस्थिते आनि-
ज्यप्राप्ते (१) रात्र्यां प्रथमयामे दिव्यचक्षुषो ज्ञानदर्शनविद्यामा-
क्षात्क्रियायै चित्तमभिनिर्हरति स्म अभिनिर्णामयति स्म ॥

अथ बोधिसत्त्वो दिव्येन चक्षुषा परिशुद्धेनातिक्रान्तमा-
नुष्यकेण सत्त्वान् पश्यति स्म च्यवमानानुत्पद्यमानान्सुवर्णदुर्व-

र्णान् सुगतान्दुर्गतान् हीनान्प्रणीतान्यथाकामोपगान्सत्त्वान् ॥

प्रजानाति स्म इमे वत भोः सत्त्वाः कायदुश्चरितेन सम-
न्वागता वाङ्मनोदुश्चरितेन समान्वागता आर्याणामपवादका
मिथ्यादृष्टयस्ते मिथ्यादृष्टिकर्मधर्मसमादानहेतोः कायस्य भे-
दात् परं मरणादपायदुर्गतिविनिपातपर्यन्तं नरकेषु प्रपद्यन्ते ॥

इमे पुनर्भवन्तः सत्त्वाः कायसुचरितेन समन्वागता आर्या-
णामनपवादका वाङ्मनःसुचरितेन समन्वागताः सम्यग्दृष्टयस्ते
सम्यग्दृष्टिकर्मधर्मसमादानहेतोः कायस्य भेदात् सुगतौ स्वर्ग-
लोकेषूपपद्यन्ते ॥

इति हि दिव्येन चक्षुषा विशुद्धेनातिक्रान्तमानुष्यकेण सत्त्वान्
पश्यति स्म च्यवमानानुत्पद्यमानान्सुवर्णान्दुर्वर्णान्सुगतान्दुर्गतान्
हीनान्प्रणीतान्यथाकर्मापभोगान् ।

एवं खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वो रात्र्यां प्रथमे यामे विद्यां
साक्षात्करोति स्म तमो निहन्ति स्म आलोकमुत्पादयति स्म ।

अथ बोधिसत्त्वस्तथासमाहिते चित्ते परिशुद्धे पर्थ्यवदाते
प्रभासुरे निरिङ्गिते विगतोपक्लेशे मृदुनि कर्मण्यस्थिते आनिंज्य-
प्राप्ते रात्र्यां मध्यमे यामे पूर्वनिवासानुस्मृतिज्ञानदर्शनविद्या-
साक्षात्क्रियायै चित्तमभिनिर्हरति स्म निर्णामयति स्म । स
आत्मनः परसत्त्वानां चानेकविधपूर्वनिवासाननुस्मरति स्म ।
तद्यथा ।

एकामपि जातिं द्वे तिमूश्चतसृः पञ्चदश विंशतित्रिंश-
च्चत्वारिंशत्पञ्चाशज्जातिशतं जातिसहस्रं जातिशतसहस्रम् ।

अनेकान्यपि जातिशतसहस्राण्यपि जातिकोटिमपि जातिकोटि-
शतमपि जातिकोटीसहस्रमपि जातिकोटीनियुतमपि जाति-
कोटिशतान्यनेकान्यप्यनेकान्यपि जातिकोटीशतसहस्राण्यपि अ-
नेकान्यपि जातिकोटीनियुतशतसहस्राणि यावत्संवर्त्तकल्पमपि
विवर्त्तकल्पमपि संवर्त्तविवर्त्तकल्पमपि अनेकान्यपि संवर्त्तविव-
र्त्तकल्पान्यनुस्मरति स्म (१) ॥ अमुत्राहमासन्नेवंनामा एवंगोत्र
एवंजातिरेवंवर्ण एवमायुःप्रमाणमेवच्चिरस्थितिक एवंसुखदुःख-
प्रतिवेदी सोऽहं ततश्च्युतः सन्नमुचोपपन्नस्ततश्च्युत्वाऽमुचोपपन्न-
स्ततश्च्युत्वेहोपपन्न इति साकारं सोद्देशमनेकविधमात्मनः सर्व-
सत्त्वानाञ्च पूर्वनिवासमनुस्मरति स्म ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तथासमाहितेन चित्तेन परिशुद्धेन पर्यव-
दातेन प्रभासरेण अनङ्गेन (२) विगतोपक्लेशेन मृदुना कर्माण्यस्थि-
तेनानिज्यप्राप्तेन (३) रात्र्यां पश्चिमे यामे अरुणोपघाटनका-
लसमये (४) नन्दीमुख्यां रात्रौ दुःखसमुदयास्तङ्गतायामाश्रय-
यज्ञानदर्शनविद्यासाक्षात्क्रियायै चित्तमभिनिर्हरति स्म अभि-
निर्नामयति स्म ॥

तस्मैतदभवत् । कच्छो वतायं लोक उत्पन्नो यदुत जायते
जीवते म्रियते च्यपते उपपद्यते । अथ च पुनरस्य केवलस्य
महतो दुःखस्कन्धस्य निःशरणं न प्रजानाति । जराव्याधिम-

१ अत्रानुस्मरतिस्मैत्यस्य पुनरुक्तिः ।

२ “अनङ्गेन” अनिङ्गितेनत्यर्थः । अत्र अनङ्गणेनेति वा पाठः ।

३ “अनिज्यप्राप्तेन” अनिङ्गनतां प्राप्तेनेत्यर्थः ।

४ अरुणोपघाटनकालसमये इति वा पाठः ।

रणादिकस्य अहो वतास्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्या-
न्तःक्रिया न प्रज्ञायते सर्वस्य जराव्याधिमरणादिकस्य ॥

ततो बोधिसत्त्वस्यैतदभवत् । कस्मिन् सति जरामरणं भवति ।
किं प्रत्ययं च पुनर्जरामरणम् ॥

तस्यैतदभवत् । जात्यां सत्यां जरामरणं भवति । जाति-
प्रत्ययं हि जरामरणम् ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति जातिर्भ-
वति किम्प्रत्यया च पुनर्जातिः ॥

तस्यैतदभवत् । भवे सति जातिर्भवति भवप्रत्यया च पुन-
र्जातिः ॥

अथ खलु बोधिसत्त्वस्यैतदभवत् । कस्मिन् सति भवो भवति
किम्प्रत्ययश्च पुनर्भवः ॥

तस्यैतदभवत् । उपादाने सति भवो भवत्युपादानप्रत्ययो हि
भवः ॥

अथ खलु बोधिसत्त्वस्यैतदभवत् । कस्मिन् सत्युपादानं भव-
ति किम्प्रत्ययश्च पुनरुपादानम् ॥

तस्यैतदभवत् । तृणायां सत्यामुपादानं भवति तृणाप्रत्ययो
द्युपादानम् ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति तृणा भ-
वति किम्प्रत्यया च तृणा ॥

तस्यैतदभवत् । वेदनायां सत्यां तृणा भवति वेदनाप्रत्यया
च तृणा ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभूत् । कस्मिन् सति वेदना भवति किम्प्रत्यया पुनर्वेदना ॥

तस्यैतदभूत् । स्पर्शे सति वेदना भवति स्पर्शप्रत्यया हि वेदना ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति स्पर्शा भवति किम्प्रत्ययश्च पुनः स्पर्शः ॥

तस्यैतदभवत् । षडायतने सति स्पर्शा भवति षडायतन-
प्रत्ययो हि स्पर्शः ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति षडायतनं भवति किम्प्रत्ययश्च पुनः षडायतनम् ॥

तस्यैतदभवत् । नामरूपे सति षडायतनं भवति नाम-
रूपप्रत्ययं हि षडायतनम् ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति नामरूपं भवति किम्प्रत्ययश्च पुनर्नामरूपम् ॥

तस्यैतदभवत् । विज्ञाने सति नामरूपं भवति विज्ञानप्रत्ययं हि नामरूपम् ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति विज्ञानं भवति किम्प्रत्ययश्च विज्ञानम् ॥

तस्यैतदभवत् । संस्कारेषु सत्सु विज्ञानं भवति संस्कार-
प्रत्ययश्च विज्ञानम् ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति संस्कारा भवन्ति किम्प्रत्याश्च संस्काराः ।

तस्यैतदभवत् । अविद्यायां सत्यां संस्कारा भवन्ति अविद्या-
प्रत्यया हि संस्काराः ॥

इति हि भिन्नवो बोधिसत्त्वस्यैतदभूत् (१) । अविद्याप्रत्ययाः
संस्काराः संस्कारप्रत्ययं विज्ञानं विज्ञानप्रत्ययं नामरूपं ना-
मरूपप्रत्ययं षडायतनं षडायतनप्रत्ययः स्पर्शः स्पर्शप्रत्यया
वेदना वेदनाप्रत्यया तृष्णा तृष्णाप्रत्ययमुपादानमुपादानप्र-
त्ययो भवो भवप्रत्यया जातिर्जातिप्रत्यया जरामरणशोकपरि-
देवदुःखदौर्मनस्योपायाशाः सम्भवन्त्येव केवलस्य महतो दुःख-
स्कन्धस्य समुदयो भवति समुदयः ॥

इति हि भिन्नवो बोधिसत्त्वस्य (२) पूर्वमश्रुतेषु धर्मेषु योऽ-
निशो मनसिकाराद्ब्रह्मलीकाराज्ज्ञानमुत्पादि चक्षुरुत्पादि (३)
विद्योदपादि भूरिरुदपादि मेघोदपादि प्रज्ञोदपादि लोकः
प्रादुर्बभूव ॥

कस्मिन् सति जरामरणं न भवति कस्य वा निरोधाज्ज-
रामरणनिरोध इति ॥

तस्यैतदभूत् । जात्यां सत्यां जरामरणं न भवति जाति-
निरोधाज्जरामरणनिरोधः ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति जातिर्न
भवति कस्य वा निरोधाज्जातिनिरोधः ॥

१ अथ बोधिसत्त्वस्यैतदभवत् इति वा पाठः ।

२ “बोधिसत्त्वस्य” बोधिसत्त्वेनेत्यर्थः ।

३ “ज्ञानमुत्पादि चक्षुरुत्पादि” ज्ञानमुदपादि चक्षुरुदपादि ।

तस्यैतदभवत् । भवेऽसति जातिर्न भवति भवनिरोधाज्जा-
तिनिरोधः ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य पुनरेतदभवत् । कस्मिन् सति विस्तरेण
यावत्संस्कारा न भवन्ति । कस्य वा निरोधात्संस्कारनिरोधः ।

तस्यैतदभवत् । अविद्यायामचर्यां संस्कारा न भवन्त्यवि-
द्यानिरोधात्संस्कारनिरोधः । संस्कारनिरोधाद्विज्ञाननिरोधः ।
यावज्जातिनिरोधाज्जरामरणशोकपरिदेवदुःखदौर्भनस्योपा-
याऽऽशा निरुध्यन्ते । एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्य
निरोधो भवतीति ॥

इति हि भिक्षवो बोधिसत्त्वस्य पूर्वमश्रुतेषु धर्मेषु योऽनिशो
मनसिकाराद्ब्रह्मलीकारा(१)ज्ज्ञानमुदपादि चक्षुरुदपादि विद्यो-
दपादि भूरिरुदपादि मेघोदपादि प्रज्ञोदपादि आलोकः
प्रादुर्बभूव ।

सोऽहं भिक्षवो तस्मिन् समये इदं दुःखमिति यथाभू-
तमज्ञासिषमयमाश्रवसमुदयोऽयमाश्रवनिरोध इयमाश्रवनि-
रोधगामिनी प्रतिपदिति ॥ यथाभूतमज्ञासिषं कामाश्रवोऽयं
भवाश्रवोयमविद्याश्रवोऽयं दृष्ट्याश्रव इहाश्रवा निरवशेषतो
निरुध्यन्ते इहाश्रवो निरवशेषमनाभासमस्तं गच्छतीति ॥
इयमविद्या अयमविद्यासमुदयोऽयमविद्यानिरोध इयमविद्या-
निरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् । इहाविद्या
अपरिशेषमनाभासमस्तं गच्छतीति ॥ पेयालम् ।

१ “योऽनिशो मनसिकाराद्ब्रह्मलीकारात्” यदनिशं मनोनिधोगाद्वाङ्मयादित्यर्थः ।

अमी संस्कारा अयं संस्कारसमुद्दयोऽयं संस्कारनिरोध इयं संस्कारनिरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥
इदं ज्ञानमयं विज्ञानसमुद्दयोऽयं विज्ञाननिरोध इयं विज्ञान-
निरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् (१) ॥

इदं नामरूपमयं नामरूपसमुद्दयोऽयं नामरूपनिरोध इयं
नामरूपनिरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इदं षडायतनमयं षडायतनसमुद्दयोऽयं षडायतननिरोध
इयं षडायतननिरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

अयं स्पर्शाऽयं स्पर्शसमुद्दयोऽयं स्पर्शनिरोध इयं स्पर्शनि-
रोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इयं वेदना अयं वेदनासमुद्दयोऽयं वेदनानिरोध इयं वेद-
नानिरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इयं तृष्णा अयं तृष्णासमुद्दयोऽयं तृष्णानिरोध इयं तृष्णा-
निरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इदमुपादानमयमुपादानसमुद्दयोऽयमुपादाननिरोध इय-
मुपादाननिरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

अयं भवोऽयं भवसमुद्दयोऽयं भवनिरोध इयं भवनिरोध-
गामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इयं जातिरयं जातिसमुद्दयोऽयं जातिनिरोध इयं जाति-
निरोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

१ अस्मिन्नात्यन्तरवाक्ये च यथा भूतमज्ञासिषमित्यत्र यथा भूतमध्यज्ञासिषमिति
वा पाठः । कस्मिन् पुस्तके तु सर्वत्रैव यथाभूतमज्ञासिषमिति वा पाठः ।

इयं जराऽयं जरासमुदयोऽयं जरानिरोध इयं जरानिरो-
धगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इदं मरणमयं मरणसमुदयोऽयं मरणनिरोध इयं मर-
णगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इमे शोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायाशा एवमस्य केवलस्य
महतो दुःखस्कन्धस्य समुदयो भवति धावन्निरोधो भवतीति
यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

इदं दुःखमयं दुःखसमुदयोऽयं दुःखनिरोध इयं दुःखनि-
रोधगामिनी प्रतिपदिति यथाभूतमज्ञासिषम् ॥

एवं खलु भिक्षुवो बोधिसत्त्वेन रात्र्यां पश्चिमे यामेऽरुणो-
द्घाटनकालसमये नन्दीमुख्यां रात्रौ यत्किञ्चित् पुरुषेण सत्पुरु-
षेणातिपुरुषेण महापुरुषेण पुरुषर्षभेण पुरुषनागेन पुरुषसिंहेन
पुरुषपुङ्गवेन पुरुषशूरेण पुरुषवीरेण (१) पुरुषयानेन पुरुषपद्मेन
पुरुषपुण्डरीकेण पुरुषधौरेयेणानुत्तरेण पुरुषदम्यसारथिना
एवम्भूतेनार्यज्ञानेन ज्ञातव्यं बोद्धव्यं प्राप्तव्यं द्रष्टव्यं साक्षात्क-
र्त्तव्यं सर्व्वं तदेकचित्तेक्षणसमायुक्तं प्रज्ञयाऽनुत्तरां सम्यक्सम्बो-
धिमभिसम्बुध्य त्रैविद्याऽधिगता ॥

ततो भिक्षुवो देवता आहुः । अवकिरत मार्घाः पुष्याण्य-
भिसम्बुद्धो भगवान् ॥

यत्तत्र देवपुत्राः पूर्व्वबुद्धदर्शिनस्तस्मिन् सन्निपतिता आमं-
स्तेऽवोचन् । तावन्मार्घाः पुष्याण्यवकिरत यावत्तावद्भगवान्निमित्तं

प्रादुष्कराति । पूर्वका अपि सम्यक्सम्बुद्धा निमित्तमकार्धुर्नि-
मित्तानभिनिर्मिषन्ति (१) स्म ॥

अथ खलु भिचवस्तथागतस्तान्देवपुत्रान् विमतिप्राप्तान्
ज्ञात्वा सप्ततालमात्रं विहाय समभुङ्गम्य तत्रस्य इदमुदानमुदा-
नयति स्म । किन्न वर्त्तोपशान्त रजाः शुष्का आश्रवा न पुनः
श्रवन्ति (२) । किन्ने वर्त्तानि वर्त्तते दुःखस्यैषोन्त उच्यते इति ।

ततस्ते देवपुत्रा दिव्यैः कुसुमैस्तथागतमभ्यकिरन्ति स्म ।
ततो जानुमात्रं दिव्यानां पुष्पाणां संस्तरोऽभूत् ॥

इति हि भिचवस्तथागतेऽभिसम्बुद्धे विगतं तमोऽन्धकारं
विशेषिता तृष्णा विवर्त्तिता दृष्टिर्विज्ञोभिता क्लेशा विसारितं
मानशल्यं मुक्तो ग्रन्थिः प्रपातितो मानध्वज उत्सेपितो धर्मध्वज
उद्घाटिताऽनुशया ज्ञाता धर्मतथता (३) अवबुद्धा भूतकोटिः
परिज्ञातो धर्मधातुर्यवस्थापितः धर्मधातुः संवर्णितः (४) सम्य-
क्त्वनियतो राशिर्विवर्णितो मिथ्यात्वनियतो राशिः परिगृहीतो-
ऽनियतराशिर्यवस्थापितानि सर्वेन्द्रियाणि परिज्ञाता सत्त्वच-
रिता (५) अवबुद्धो सत्त्वव्याधिः सत्त्वसमुत्थानसिद्धोऽमृतमैषज-
प्रयोगः । उत्पन्नो वैद्यराजः प्रमोचकः सर्वदुःखेभ्यः प्रतिष्ठा-
पको निर्वाणसुखे निषण्णस्तथागतगर्भे तथागतमहाधर्मराजा-

१ “निर्मिषन्ति” निर्मान्ति ।

२ “किन्न वर्त्तोपशान्त रजाः” किन्नं वर्त्तोपशान्तं रजः । “श्रवन्ति” श्रूयन्ते ।

३ “धर्मतथता” धर्मतथ्यता ।

४ अत्र सत्त्वधातुः संवर्णित इति वा पाठः ।

५ “परिज्ञाता सत्त्वचरिता” परिज्ञातानि सत्त्वचरित्राणि ।

सने सर्वे आबद्धा विमुक्तिपक्षाः प्रविष्टः सर्वज्ञतानगरं सम-
वसृतं सर्वदुःखै(१)रसन्निन्नो धर्माधातुप्रसरानुबोधेः ।

प्रथमे सप्ताहे भिच्चवस्तथागतस्तस्मिन्नेव बोधिमण्डे निषण्णो-
ऽभूत् । इह मयाऽनुत्तरा सम्यक्सम्बोधिर्भिसम्बुद्धा । इह
मयाऽनवरागस्य जातिजरामरणदुःखस्यान्तः कृत इति ।

समनन्तरप्राप्ते खलु पुनर्भिच्चवो बोधिसत्त्वेन सर्वज्ञत्वे अथ
तत्क्षणमेव दशसु दिक्षु सर्वलोकधातुषु सर्वसत्त्वास्तत्क्षणं तत्त्वं
तन्मुहूर्त्तं परमसुखसमर्पिता अभूवन् । सर्वलोकधातवश्च मह-
ताऽवभासेनावभास्यन्त । या अपि ता लोकान्तरिका अघा अघ-
स्फुटा(२)अन्धकारा इति पूर्ववत् । षड्विकारं च दशसु दिक्षु सर्वे
लोकधातवोऽकम्पन्त प्राकम्पन्त सम्प्राकम्पन्त अवेधन्त प्रावेधन्त
सम्प्रावेधन्त । अचलत् प्राचलत् सम्प्राचलत् । अचुभ्यत् प्राचु-
भ्यत् सम्प्राचुभ्यत् । अरणत् प्रारणत् सम्प्रारणत् । अगर्जत् प्रा-
गर्जत् सम्प्रागर्जत् (३) ॥ सर्वबुद्धाश्च तथागतायाभिसम्बुद्धाय
साधुकारं ददति स्म । धर्माच्छादांश्च सम्प्रेषयन्ति स्म । यैर्ध-
र्माच्छादैरयं त्रिसाहस्रमहामाहस्रलोकधातुरनेकरत्नच्छत्र-
सञ्चक्रोऽभूत् । तेभ्यश्च रत्नच्छत्रेभ्य एवरूपा रश्मिजाला
निश्चरन्ति स्म । यैर्दशसु दिक्षु अप्रमेया असङ्ख्येया लोकधातवो-
ऽवभास्यन्त । दशसु दिक्षु बोधिसत्त्वाश्च देवपुत्राश्चानन्दशब्दं
निश्चारयामासुः । उत्पन्नः सत्त्वपण्डितपद्मो ज्ञानसरसि सम्भू-

१ अत्र सर्वबुद्धैरिति वा पाठः ।

२ अत्यस्फुटा इति वा पाठः ।

३ अत्र अचलन्निति वत्सर्वत्र बहुवचनमपेक्षितम् ।

तोऽनुपलिप्ता लोकधर्मैः । समन्ततो-महाकरुणामेघं स्फुरित्वा
धर्मधातुभवनं (१) वर्षयिष्यति । धर्मवर्षं विनीय जनभैषजाङ्कुर-
प्ररोहणं सर्व्वकुशलमूखवोजानां विवर्द्धनं अङ्गाङ्कुराणां दाता
विमुक्तिफलानाम् । तत्रेदमुच्यते ।

मारं विजित्य सबलं स हि पुरुषसिंहे
ध्यानसुखमभिमुखमभितोऽपि शास्ता ।
त्रैविद्यता दशबलेन यदा हि प्राप्ता
सङ्कम्पिता दशदिशो बज्रचेत्रकोव्यः ॥
ये बोधिसत्त्व पुरि आगत धर्मकामा-
श्चरणौ निपत्य इति भाषिषु मासि क्लान्तः ।
प्रत्यक्ष अस्मि चमु यादृशिका सुभीमा
सा प्रज्ञपुण्यबलवीर्य्यबलेन भग्ना (२) ॥
बुद्धैश्च चेन्नयुतैः प्रदितानि च्छत्रा
साधो महापुरुष धर्षित मारसेना ।
प्राप्तं त्वया पदवरममृतं विशोक
सद्धर्मदृष्टि त्रिभवेऽभिवर्ष शीघ्रम् (३) ॥
बाहुं प्रसार्य दशदिक्षु च सत्त्वसारा
आभाषयिं सुकलविद्धरुताय वाचा ।

- १ “धर्मधातुभवनं” धर्मधातुभवने इत्यर्थः । अत्र धर्मधातुगगनमिति वा पाठः ।
२ “बोधिसत्त्व पुरि आगत” बोधिसत्त्वाः पुरतः आगताः । “चरणौ” चरणे ।
“इति भाषिषु मासि क्लान्त” इत्यभाषिषुर्मा भव क्लान्त इत्यर्थः । “प्रत्यक्ष अस्मि चमु
यादृशिका” प्रत्यक्षेष्वाकं चमूर्यादृशीत्यर्थः । “प्रज्ञपुण्य” प्रज्ञापुण्य ।
३ “चेन्नयुतैः” चेन्नयुतेषु इत्यर्थः । “छत्रा” छत्राणि । “धर्षित” धर्षिता ।
“विशोक” विशोकं । “सद्धर्मदृष्टि” सद्धर्मदृष्टिं ।

बोधिर्यथामनुगता भवता विशुद्धा.

तुल्यः समापि यथ सर्पिण सर्पिमण्डैः (१) ॥

अथ खलु भिक्षवः कामावचरण अपरमो बोधिमण्डनि-
षणं तथागतं प्राप्ताभिज्ञं परिपूर्णसङ्कल्पं विजितसङ्ग्रामं नि-
र्जितमारप्रत्यर्थिकमुच्छ्रितकृत्रध्वजपताकं शूरं जयोद्गतं पुरुषं
महापुरुषं वैद्योत्तमं महाशल्यहर्त्तारं सिंहं विगतभयलोमहर्षं
नागं सुदान्तचित्तं निर्मलं त्रिमलमलप्रहीणं वैद्यकं त्रैविद्य-
तामनुप्राप्तं पारगं चतुरौघोत्तीर्णं त्रिविद्यमेकरत्नच्छत्रधारिणं
त्रैलोक्यब्राह्मणं वाहितपापधर्माणं (२) भिक्षुं भिक्षाविद्याण्ड-
कोषं अमणं सर्वसङ्गसमतिक्रान्तं स्वयम्भुवं (३) निःशृतक्लेशं शूर-
मप्रपातितध्वजं बलीयांसं दशबलधारिणं रत्नाकरमिव सर्व-
धर्मारत्नसमूहं विदित्वा बोधिमण्डाभिमुखास्तथागतमाभिर्गा-
थाभिरभ्यष्टाविषुः (४) ॥

एष द्रुमराजमूलेऽभिजित्य मारसैन्यम् ।

स्थितु मेखवदकम्पो निर्भरिप्रलापो (५) ॥

अनेकवज्रकल्पकोट्या दानदमसंयमेन ।

१ “सत्त्वसारा आभाषयिं सुकलविह्वलताय” सत्त्वसार आभाषत सुकलविह्वल-
तया । “यथामनुगता” यथानुगता । “तुल्यः समापि यथ सर्पिण सर्पिमण्डैः”
यथा सर्पिणा सर्पिमण्डैर्वा तुल्यं सर्पिर्भवति तथा त्वमपि बोधितुल्य इत्यर्थः । तुल्यः
समापि यथ सर्पिण सर्पिमध्ये इति वाच पाठः । अत्र तुल्यसमथोरेकतरेण भाव्यम् ।

२ वाहितपापकर्माणमिति वा पाठः ।

३ त्रिविद्य, संभिभूयमिति पाठद्वयमत्र ।

४ “अभ्यष्टाविषुः” अभ्यलौषः ।

५ “स्थितु मेखवदकम्पो” स्थितो मेखवदकम्पो ।

समुद्धानार्थं प्रबोधिस्तेनैष सो भवेद्यः (१) ॥
 अनेन बज्जकल्पकोट्यः शीलव्रततपोऽभिः ।
 जिह्मीकृत शक्रब्रह्मा बोधिवर एषता हि (२) ॥
 अनेन बज्जकल्पकोट्यः चान्तिबलवर्मितेन ।
 अधिवासिता दुःखानि तेन प्रभ सुवर्णवर्णा (३) ॥
 अनेन बज्जकल्पकोट्यो वीर्यबलविक्रमेण ।
 पञ्चान्मुखीकृतास्या तेन मार जित सेना (४) ॥
 अनेन बज्जकल्पकोट्यो ध्यानाभिज्ञज्ञानैः ।
 सम्पूजिता मुनीन्द्रास्तेनैव पूजितोऽद्य (५) ॥
 अनेन बज्जकल्पकोट्यः प्रज्ञाश्रुतसञ्चयेन ।
 प्रगृहीत सत्त्वकोट्यस्तेन लघु बोधि प्राप्ता (६) ॥
 अनेन जितु स्कन्ध मारस्य मृत्युमारक्लेशमाराः ।
 अनेन जितु देवपुत्र मारस्तेनास्य नास्ति शोकः (७) ॥

१ “अनेकबज्जकल्पकोट्या” अनेकबज्जकल्पकोटिपर्यन्तमित्यर्थः । “प्रबोधिस्तेनैष सो भवेद्यः” अनेन यो बोधिः प्रबोधितस्तेन हतुभा एष बोधिसत्त्वः स बोधिभवेदिति स्पष्टार्थः ।

२ “बज्जकल्पकोट्यः” बज्जकल्पकोटिपर्यन्तमिति सर्वत्र बोध्यम् । “जिह्मीकृत शक्र-ब्रह्मा” जिह्मीकृताः शक्रब्रह्मादय इत्यर्थः । “बोधिवर एषता” (अत एव) बोधि-वरमेष्यति, बोधिवरमन्वेयता वा ।

३ “चान्तिबलवर्मितेन” चान्तिबलवर्मितत्वेन । “अधिवासिता” अधिवासितानि । “प्रभ” प्रभा (स्वदेहस्य) इत्यर्थः ।

४ “पञ्चान्मुखीकृतास्या तेन मार जित सेना” पञ्चान्मुखीकृतास्यस्तेन मारो जितो सेना । अत्र पराङ्मुखीकृतास्या तेन मार जित सेनेति वा पाठः ।

५ “ध्यानाभिज्ञज्ञानैः” ध्यानाभिज्ञाज्ञानैः ।

६ “प्रगृहीत” प्रगृहीताः । “बोधि” बोधिः ।

७ “जितु स्कन्ध मारस्य” जितः स्कन्धो मारस्य । “मृत्युमारक्लेशमारा” इत्यत्र मृत्युक्लेशमारा इति वा पाठः । “जितु देवपुत्र” जितो देवपुत्रः ।

एषोऽतिदेवदेवो देवैरपि पूजनीयः ।
 पूजार्हस्त्रिलोके पुण्यार्थिकान् क्षेत्रममृतफलस्य दाता (१) ॥
 एष वरदक्षिणीयो उत्पातुदक्षिणा हि ।
 नास्त्युत्तरेऽस्य नाशो यथा च वर बोधि लब्धां (२) ॥
 ऊर्णा विभाजतेऽस्य स्फुरती बड्ढकल्पकोट्यः ।
 जिह्नीकृत चन्द्रसूर्या सत्त्व आलोक प्राप्त (३) ॥
 एवं हि सुरुपरूपो वररूपो साधुरूपो ।
 वरलक्षणे हितैषी त्रैलोक्यपूजनीयः (४) ॥
 एष सुविशुद्धनेत्रो बड्ढ प्रेक्षते स्वयम्भूः ।
 क्षेत्रांश्च सत्त्वकायां चित्तानि चेतनाञ्च (५) ॥
 सुविशुद्धश्रोत्रः शृणुतेऽनन्तशब्दां दिव्यांश्च ।
 मानुष्यांश्च निजशब्दं धर्मशब्दां (६) ॥
 एष प्रभूतजिह्वः कलविद्धमञ्जुघोषः ।
 श्रोत्र्याम अस्य धर्मममृतं प्रशान्तगामिं (७) ॥

१ “पुण्यार्थिकान् क्षेत्रममृतफलस्य” पुण्यार्थिकेभ्यः पुण्यक्षेत्रस्यामृतफलस्य चेत्यर्थः ।
 २ “उत्पातुदक्षिणा हि” उपात्तादक्षिणो हि इत्यर्थः । “नास्त्युत्तरेस्य” नास्त्युत्तरस्मिन्नस्य । “वर बोधि लब्धा” वर बोधिलब्धा ।

३ “स्फुरती बड्ढकल्पकोट्यः” स्फुरन्ती बड्ढकल्पकोटिपर्यन्तमित्यर्थः । “जिह्नीकृत चन्द्रसूर्या” जिह्नीकृतौ चन्द्रसूर्या । “सत्त्व आलोक प्राप्त” सत्त्वा आलोकं प्राप्ताः । अत्र अत्र आलोकप्राप्त इति वा पाठः ।

४ “एवं हि” अत एवेत्यर्थः । “साधुरूपो” साधुरूपः ।

५ “क्षेत्रांश्च सत्त्वकायां चित्तानि चेतनाञ्च” क्षेत्राणि सत्त्वकायांचित्तानि चेतनाञ्च । अत्र चित्तानचेतनाञ्चेति वा पाठः । किन्त्वत्र चेतनानचेतनाञ्चेत्याचितम् ।

६ “शृणुतेऽनन्तशब्दां” शृणोत्यनन्तशब्दान् । “मानुष्यांश्च निजशब्दं धर्मशब्दां” मनुष्यशब्दांश्च निजशब्दान् धर्मशब्दान्नित्यर्थः ।

७ “प्रशान्तगामिं” प्रशान्तगामि ।

दृष्ट्वा च मारसेन्यं न क्षुभ्यति मनोऽस्य
 पुनर्दृष्ट्वा देवसङ्गां न च हर्षते सुमेधो (१) ॥
 शस्त्रेण चापि वाणैर्जित एनमारसेना ।
 सत्यव्रततपोभिर्जितु एन दृष्टमल्लः (२) ॥
 चलितो न चासना ना च काय बोधिना ।
 न चास्य स्नेहर्णापि दोषस्तदनन्तरे अभूवन् (३) ॥
 लाभा सुलब्धास्तेषां मरुणां नराणां चैवम् ।
 ये तुभ्य धर्मं श्रुत्वा प्रतिपत्तिमेव्यन्ति हि (४) ॥
 यत्पुण्यं स्त्यान्तविदित्वा जिनपुण्यराशे ।
 सर्व्वे भवेम क्षिप्रं यथ त्वं मनुष्यचन्द्रः (५) ॥
 बुद्धित्व बोधिं पुरुषर्षभ नायकेन
 सङ्क्रम्य चेन्नियुतानि विजित्य मारम् ।
 ब्रह्मस्वरेण कलविङ्गरुतस्वरेण
 प्रथमेन गाथ इमि भाषित नायकेन (६) ॥
 पुण्यविपाकसुखसर्व्वदुःखाप्रमेची

१ “देवसङ्गां” देवसङ्गं । “हर्षते” हृष्यति ।

२ “जित एन” जिता अनेन । “जितु एन” जितोऽनेन ।

३ “न चासना ना च काय बोधिना” न चासनात् न च कायो बोधेः । “स्नेहः” स्नेहः । “तदनन्तरे अभूवन्” तस्मिन् समये अभूत् इत्यर्थः ।

४ “मरुणां” मरुणां । अत्र स्थानत्रये या षष्ठौ सा कर्त्तरि षष्ठी बोध्या । “तुभ्य-धर्मं” तव धर्मं ।

५ “स्त्यान्त” त्वान्तु । “भवेम क्षिप्रं यथ” भविष्यामः क्षिप्रं यथा ।

६ “बुद्धित्व बोधिं” बोधयित्वा बुद्ध्या वा बोधिं । “पुरुषर्षभ” पुरुषर्षभे । “प्रथमेन गाथ इमि भाषित” प्रथमं गाथा इमा भाषिताः । “नायकेन” पुनर्वाक्तालाभोचि-नमत्रैतत्पदम् ।

अभिप्रायु ऋद्धं सिध्यति च पुण्यवतो नरस्य ।
 क्षिप्रं च बोधिं स्पृशते विनिहत्य मारं
 शान्तापथो गच्छति च निवृत्तिशीतिभावम् (१) ॥
 तस्मात्कः पुण्यकरणेन भवेत् तद्वत्तः
 शृण्वच्च धर्म्मममृतं भवि को विद्वत्तः ।
 विजने च विहरे भवि को विद्वत्तः
 कः सत्त्व अर्थकरणेन भवेद्विद्वत्तः (२) ॥
 पाणिं प्रसार्य समुवाच बोधिसत्त्वां
 पूजा कृता व्रजत चेन्न स्वकस्वकानि ।
 सर्वेऽभिवन्द्य चरणौ च तथागतस्य
 नानावियूहगत चेन्न स्वकस्वकानि (३) ॥
 दृष्ट्वा च तां नमुचिनो महतीमवस्थां
 विक्रीडिताश्च सुगतस्य तथा सलीलम् ।
 बोधाय चित्तमतुलं प्रणिधाय सत्त्वां-
 मारं विजित्य सबलममृतं स्पृशेम (४) ॥

अभिसम्बुद्धस्य भिन्नवस्तुथागतस्य बोधिवृत्तमूले सिंहासनो-

१ “सर्वदुःखाप्रनेत्रो” सर्वदुःखापनयिता । “अभिप्रायु ऋद्धं” अभिप्रायु ऋद्धं सिध्यति । “बोधिं स्पृशते” बोधिं स्पृश्यति । “शान्तापथो” शान्तिपथे । “निवृत्तिशीतिभावम्” निवृत्तिभावसंस्थोतिभावमित्यर्थः ।

२ “शृण्वच्च” शृण्वच्च । “भवि” भवति । “विजने च विहरे” विजनविहारे चेत्यर्थः । “भवि” भवति ।

३ “बोधिसत्त्वां” बोधिसत्त्वः । “चेन्न” चेन्नाणि । “नानावियूहगत चेन्न” नानाव्यूहगतानि चेन्नाणि ।

४ “नमुचिनो” नमुचेः । “विक्रीडिताश्च” विक्रीडिताश्च । “सत्त्वां” सत्त्वानां ।

पविष्टस्य तस्मिन् क्षणेऽप्रमेयानि बुद्धविक्रीडितान्यभूवन् । यानि
न सुकरं कल्पेनापि निर्देष्टुम् । तत्रेदमुच्यते ।

करतलसदृशाऽभूत् सुस्थिता मेदनीयं
विकसितशतपत्राश्चोद्गता रश्मिमन्तः ।

अमरशतसहस्रा आनमी बोधिमण्ड
इमु प्रथम निमित्तं सिंहनादे हि दृष्टम् (१) ॥

द्रुमशत त्रिसहस्रो बोधिमण्डे नमन्ते
गिरिवर तथनैके शैलराजश्च मेरुः ।

दशबलमधिगम्य ब्रह्मशक्रा नमन्ते
इदमपि नरसिंहे विक्रीडितं बोधिमण्डे (२) ॥

रश्मिशतसहस्रां स्वशरीरात्मभावात्
स्फुरि जिनवरक्षेत्रां त्रीणि शान्ता अपायाः ।

तत्क्षणे सुमुहूर्त्ते शोधिताश्चाक्षणानि
न च खिलमददोषा बोधिषु किञ्चि सत्त्वा (३) ॥

१ “विकसितशतपत्राश्चोद्गता रश्मिमन्तः” विकसितशतपत्राणि चोद्गतानि र-
श्मिमन्ति । “अमरशतसहस्रा आनमी बोधिमण्ड” अमरशतसहस्राणि आनमन्ति
बोधिमण्डं । “इमु प्रथम” इदं प्रथमं ।

२ “द्रुमशत त्रिसहस्रो बोधिमण्डे नमन्ते” द्रुमशतानि त्रिसहस्रस्य बोधिमण्डं न-
मन्ति । “गिरिवर तथनैके” गिरिवरास्तथाऽनैके । “ब्रह्मशक्रा नमन्ते” ब्रह्मशक्रौ
नमतः । “इदमपि नरसिंहे” इदमपि नरसिंहस्य द्वितीयान्तमित्यर्थः ।

३ “रश्मिशतसहस्रां स्वशरीरात्मभावात् स्फुरि जिनवरक्षेत्रां त्रीणि” रश्मिशतसह-
स्राणि स्वशरीरादात्मभावात् स्फुरयित्वा जिनवरक्षेत्राणि त्रयः । “तत्क्षणे” तत्-
क्षणे । “शोधिताश्चाक्षणानि” शोधितान्याक्षणानि । “खिलमददोषः” खिलमद-
दोषवन् इत्यर्थः । “बोधिषु” बोधिमण्डेषु बोधिसत्त्ववशेषेण वार्थः । “किञ्चि सत्त्वा”
केचित् सत्त्वाः ।

इदमपि नरसिंहस्यासनस्थस्य क्रीडा .

शशिरविमणिवक्त्रिर्विद्युताभा च दिवा ।

न तपति अभिभूता भासयत्युर्णकेशा

न च जगदिह कश्चित्प्रेक्षते शास्त्र मूर्द्धम् (१) ॥

इदमपि नरसिंहस्यासनस्थस्य क्रीडा

करतलस्पृशनेनाकम्पिता नोर्व्वि धर्व्वी ।

येन नमुचिमेना क्षोभिता तलभूता

नमुचि इषु गृहीत्वा मेदिनी व्यालिखेद्य (२) ॥

इदमपि नरसिंहस्यासने क्रीडितमभूदिति ।

इति श्रीललितविस्तरे अभिसम्बोधनपरिवर्त्ता नाम द्वा-
विंशतितमः ।

त्रयोविंशः अध्यायप्रारम्भः ।

अथ खलु शुद्धावामकायिका देवपुत्रा बोधिमण्डे निषण्णं
तथागतं प्रदक्षिणोक्त्य दिव्यैश्चन्दनचूर्णवर्षैरभ्यवकीर्याभिर्गा-
थाभिरभ्यष्टावीत् (३) ।

१ “वक्त्रिर्विद्युताभा” वक्त्रिर्विद्युदाभा । “तपति” तापयति । “भासयत्युर्णकेशा”
भासयत्युर्णकेशान् । अत्र नाशयत्युर्णपाशा इति वा पाठः । “शास्त्र मूर्द्धम्” शास्त्रः
(बोधिसत्त्वस्य) मूर्द्धानमित्यर्थः ।

२ “करतलस्पृशनेन” करतलस्पृशनेन । “नोर्व्वि” चोर्व्वीत्यनुमीयते । “नमुचि
इषु” नमुचिरिषु । “मेदिनी व्यालिखेद्य” मेदिनीं व्यालिखेद्य यः ।

३ “रभ्यष्टावीत्” रभ्यस्तौषुः ।

उत्पन्नो लोकप्रद्योतो लोकनाथः प्रभङ्करः ।
 अन्धभूतस्य लोकस्य चक्षुर्दाता रणञ्जहः ॥
 भगवान् विजितरुद्राक्षः पुण्यैः पूर्णमनोरथः ।
 सम्पूर्णः शुक्लधर्मैश्च जगन्ति तर्पयिष्यसि (१) ॥
 उत्तीर्णपङ्क्तो ह्यनिघः स्थले तिष्ठति गौतमः ।
 अन्यां सत्त्वां महाऽघेन प्राञ्जतस्तारयिष्यसि (२) ॥
 उद्गतस्त्वं महाप्राज्ञ लोकेष्वप्रतिपुङ्गव ।
 लोकधर्मैरलिप्तस्त्वं जलस्थमिव पङ्कजम् ॥
 चिरप्रसुप्तमिमं लोकं तमःस्कन्धावगुण्ठितम् ।
 भवान् प्रज्ञाप्रदीपेन समर्थः प्रतिबोधितुम् ॥
 चिरातुरे जीवलोके क्लेशव्याधिप्रपीडिते ।
 वैद्यराट् त्वं समुत्पन्नः सर्व्वव्याधिप्रमोचकः ॥
 भविष्यन्त्यक्षणाः शून्यास्त्वयि नाथे समुद्गते ।
 मनुष्याश्चैव देवाश्च भविष्यन्ति सुखान्विताः ॥
 येषां त्वद्दर्शनं सौम्य एष्यसे (३) पुरुषर्षभ ।
 न ते कल्पसहस्राणि जातु यास्यन्ति दुर्गतिम् ॥
 पण्डिताश्चाप्यरोगाश्च धर्मं श्रोष्यन्ति येऽपि ते ।
 गम्भीराश्चोपधिचीणा (४) भविष्यन्ति विशारदाः ॥

१ “तर्पयिष्यसि” तर्पयिष्यति ।

२ “अन्यां सत्त्वां” अन्यान् सत्त्वान् । “महाघेन प्राञ्जतस्तारयिष्यसि” महाघात प्रज्ञातः (प्रज्ञया) तारयिष्यति ।

३ “एष्यसे” भविष्यति इत्यर्थः ।

४ “ओपधिचीणाः” ओपाधिचीणाः ।

मोक्षं ते च लघुं सर्व्वं किंवा वै क्लेशबन्धनम् ।
 यास्यन्ति निरूपादानाः फलप्राप्ति वरं शुभम् (१) ॥
 दक्षिणीयाश्च ते लोके आज्ञतेनां प्रतिग्रहाः ।
 न तेषु दक्षिणा न्यूना सत्त्वानिर्वाणहेतुकी (२) ॥

एवं खलु भिन्नवः शुद्धावायकायिका देवपुत्रास्तथागत-
 मभिष्टुत्यैकान्ते प्राञ्जलयस्तस्युः ॥

अथ खल्वाभास्वरा देवपुत्रास्तथागतं बोधिमण्डनिषण्णं दि-
 व्यैर्नानाप्रकारैः पुष्पधूपमाल्यविलेपनचूर्णबीजवरच्छत्रध्वजपता-
 काभिः सम्पूज्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य चाभिर्गाथाभिरभ्यष्टा-
 विषुः (३) ।

गम्भीरबुद्धे मधुरस्वरा मुने
 ब्रह्मस्वरा मुनिवरगीत सुस्वरा ।
 वराग्रबोधिपरमार्थप्राप्ता
 सत्यस्वरे पारङ्गते नमस्ते (४) ॥
 त्रातासि दीपोऽसि परायणोऽसि
 नाथोऽसि लोके कृपामैत्रचित्तः ।
 वैद्योत्तमस्त्वं खलु शल्यहर्त्ता
 चिकित्सकस्त्वं परमं हितङ्करः ॥

१ “फलप्राप्ति वरं शुभम्” फलप्राप्ति वरां शुभम् ।

२ “प्रतिग्रहाः” प्रतिग्रहका इत्यर्थः । “सत्त्वानिर्वाणहेतुकी” सत्त्वनिर्वाणहेतुकी ।

३ “अभ्यष्टाविषुः” अभ्यस्तौषुः ।

४ “मधुरस्वरा” मधुरस्वर । अत्र सर्व्वत्र सम्बोधने आकारान्तोऽकारान्तो बोध्यः ।
 “सत्यस्वरे पारङ्गते” सत्यस्वर पारङ्गत ।

दीपङ्करस्य सह दर्शनं त्वया ।
 समुदानितं मैत्रकृपायजालम् ।
 प्रमुञ्चमाना अमृतस्य धारां
 समेहि तापं सुरमानुषाणाम् (१) ॥
 त्वं पद्मभूतस्त्रिभवेष्वस्त्रिप्त-
 स्त्वं मेरुकल्पो विचलो ह्यकम्प्यः ।
 त्वं वज्रकल्पो ह्यचलप्रतिज्ञ-
 स्त्वं चन्द्रामाः सर्वगुणायधारी ॥

एवं खलु भिक्षव आभास्वरा देवपुत्रास्तथागतमभिसंस्तु-
 त्यैकान्ते तस्युः प्राञ्जलयस्तथागतन्नमस्यन्तः (२) ।

अथ खलु सुब्रह्मदेवपुत्रप्रमुखाः ब्रह्मकायिका देवास्त-
 थागतं बोधिमण्डनिषलमनेकमणिरत्नकोटिनियुतशतसहस्रप्र-
 त्युप्तेन रत्नजालेनाभिच्छाद्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य चाभिः सारू-
 प्याभिर्गाथाभिरभ्यष्टाविषुः (३) ।

शुभविमलप्रज्ञाप्रभतेजधरा
 द्वात्रिंशत्क्षेत्रवरायधरा ।
 स्मृतिमां मतिमां गुणज्ञानधरा
 अकिलान्तका सिरसा वन्दामि ते (४) ॥

१ “समुदानितं” समुदानोतं । “समेहि” समय ।

२ “नमस्यन्तः” नममानाः ।

३ “रभ्यष्टाविषुः” रभ्यष्टौषः ।

४ “प्रभतेजधरा” प्रभातेजोधर । एवमेव सर्वत्र सम्बोधमान्ताकारोऽकारो बोध्यः ।
 स्मृतिमां मतिमां” स्मृतिमन्मतिमन् । “अकिलान्तका” अकलान्तक । “वन्दामि ते”
 वन्दामहे त्वाम् ।

अमला विमला त्रिमलैर्विमला
 त्रैलोक्यविश्रुत त्रिविद्यगता ।
 त्रिविधाविमोक्षवरचक्षुददा
 वन्दामि त्वां त्रिनयनं विमलम् (१) ॥
 कलिकलुष उद्धृत सुदान्तमना
 कृपकरण उद्धृत जगदर्थकरा ।
 मुनिमुदितोद्धृतप्रशान्तमना
 द्वयमतिमोक्षक उपेक्षरता (२) ॥
 व्रततपसङ्गत जगार्थकरा
 स्वचरी विशुद्धचरिं पारङ्गता ।
 चतुःसत्यदेशक विमोक्षरता
 मुक्तो विमोक्षयसि चान्य जगत् (३) ॥
 बलवीर्य आगतु इहा नमुचि
 प्रज्ञाय वीर्यं तथ मैत्र्य जितो ।

१ “त्रिविद्यगता” त्रैविद्यगत । “त्रिविधाविमोक्षवरचक्षुददा” त्रिविधविमोक्ष-
 वरचक्षुर्द । “वन्दामि” वन्दामहे ।

२ “उद्धृत” उद्धृतः । “कृपकरण उद्धृत” कृपाकरण उद्धृत । “उद्धृतप्रशान्त-
 मना” उद्धृतप्रशान्तमनः । “द्वयमतिमोक्षक उपेक्षरता” अस्मान्मतिमोक्षक उपे-
 क्षरत इत्यर्थः । अत्रापि सम्बोधनान्ताकारोऽकारो बोध्यः ।

३ “व्रततपसङ्गत जगार्थकरा” व्रततपःसङ्गत जगदर्थकर । “स्वचरी विशुद्ध-
 चरिं पारङ्गता” सुचरित विशुद्धचरित पारङ्गत । सुचर्याया विशुद्धचर्यायाः
 पारङ्गत इति वार्थः । “चतुःसत्यदेशक” चतुःसत्यापदेशक । अत्र चतुःसत्यदर्शक
 इति वा पाठः । “विमोक्षयसि चान्य” विमोक्षयिष्यसि चान्यं ।

प्राप्तं च ते पदवरममृतं

वन्दाम ते शठचमूमथना (१) ॥

एवं खलु भिचवः सुबलदेवपुत्रप्रमुखा ब्रह्मकायिका देवा-
स्तथागतमाभिर्गाथाभिरभिष्टुत्यैकान्ते तस्थुः प्राञ्जलयस्तथागतं
नमस्तन्तः (२) ।

अथ खलु ते शुक्लपात्रिका देवपुत्रा येन तथागतस्तेनोपस-
ङ्गामनुपसङ्गम्य महारत्नच्छत्रविता नैस्तथागतमभिच्छाद्य प्रा-
ञ्जलयस्तथागतमाभिः सारूप्याभिर्गाथाभिरभ्यष्टाविषुः (३) ।

प्रत्यक्षेस्मिं बले भवातिविपुले मारस्य घोरा चमू
यथा सा मारचमू महाप्रतिभया एकक्षणेन ते जिता ।
न च सेउत्थितु नैव कायु भ्रमिता नो वा गिरा व्याहृता
त्वां वन्दामहि सर्वलोकमहितं सर्वार्थसिद्धं मुनिम् (४) ॥
माराः कोटिसहस्रनयुता गङ्गाणुभिः संस्थिता-
स्ते तुभ्यं न समर्थ बोधिसुवटां सञ्चालिकं कम्पितुम् ।
यज्ञा कोटिसहस्रनयुता गङ्गा यथा बालिका

१ “बलवोर्य आगतु इहा नमुचि प्रज्ञाय वीर्यं तथ मैत्र्य जितो” बलवोर्यमागत
इह नमुचिः प्रज्ञया वीर्येण तथा मैत्र्या जितः । “वन्दाम ते शठचमूमथना” वन्दा-
महे त्वां शठचमूमथन ।

२ “नमस्तन्तः” नममानाः ।

३ “अभ्यष्टाविषुः” अभ्यस्तौषुः ।

४ “प्रत्यक्षेस्मिं” प्रत्यक्षमस्मिन् । “भवातिविपुले” भवातिविपुले अतिविपुल-
भावापन्ने इति यावत् । न च सेउत्थितु नैव कायु” न च समुत्थितो नैव कायः ।
“व्याहृता” व्याहृतम् । “वन्दामहि” वन्दामहे ।

यथा बोधिप्रताप्रितेन भवता तेनाद्य विभ्राजसे (१) ॥

भार्याश्चैष्टमां सुतांश्च दयितां दास्यश्च दासास्तथा
उद्यानानगराणि राष्ट्रनिगमाराज्यानि सान्तःपुरा ।

हस्तापादशिरोत्तमाङ्गमपि वा चक्षूंषि जिह्वा तथा
त्यक्तास्ते वरबोधिचर्यचरिता तेनाद्य विभ्राजसे (२) ॥

उक्तं यद्वचनं त्वया सुबहुशो बुद्धेः भविष्याम्यहं
तारिष्ये बहुसत्त्वकोटिनयुता दुःखार्णवेनोद्धता ।

ध्यानाधीन्द्रियबुद्धिभिः कवचितः सद्धर्मनावा स्वयं
सा चैषा प्रतिपूर्णं तुभ्य प्रणिधिस्तारिष्यमे प्राणिनः (३) ॥

यत्पुण्यं स्तवित्वादिदृष्टमं लोकस्य चक्षुर्ददं

सर्वे भूत उदग्रहृष्टमनसः प्रार्थेम ते सर्वज्ञताम् ।

समुदानीत् वराग्रबोधिमतुलां बुद्धैः सुसंवर्णिता-

१ “कोटिसहस्रनयुताः” कोटिसहस्रनियुतसङ्ख्याका इत्यर्थः । “गङ्गाणाभिः संस्थिताः” गङ्गारेणुभिः परिमिता इत्यर्थः । “ते तुभ्यं न समर्थं बोधिसुवटां सञ्चालिकं कम्पितुम्” ते त्वां न समर्थं बोधिसुवटात्सञ्चालयितुं कम्पयितुम् । “कोटिसहस्रनयुता” कोटिसहस्रनियुतसङ्ख्याका इत्यर्थः । “गङ्गा यथा बालिका” गङ्गा यथा बालिकाः ।

२ “भार्याश्चैष्टमां” भार्याश्चैष्टमाः । “दयितां” दयितान् । “उद्यानानगराणि राष्ट्रनिगमाराज्यानि सान्तःपुरा” उद्यानानगराणि राष्ट्रनिगमाराज्यानि सान्तःपुराणि । “हस्तापादशिरोत्तमाङ्गमपि” हस्तापादशिर उत्तमाङ्गमपि । “वरबोधिचर्यचरिता” आचरितवरबोधिचर्यं वरबोधिचर्या चरिता वार्यः ।

३ “तारिष्ये बहुसत्त्वकोटिनयुता दुःखार्णवे नोद्धता” तारयिष्ये बहुसत्त्वकोटिनयुतानि दुःखार्णवेनोद्धतानि । “ध्यानाधीन्द्रिय” ध्यानधीन्द्रिय । “प्रतिपूर्णं तुभ्य” प्रतिपूर्णा तव । “तारिष्यसे” तारयिष्यसि ।

मेवं तद्विनिहत्य मारपर्षद बुध्येम सर्वज्ञताम् (१) ॥

एवं खलु भिक्षुवो मारपुत्रास्तथागतमभिष्टुत्यैकान्ते तस्युः
प्राञ्जल्यस्तथागतं नमस्यन्तः (२) ॥

अथ खलु परनिर्मितवशवर्त्ती देवपुत्रोऽनेकदेवपुत्रशतसह-
स्रैः परिवृतः पुरस्कृतो जाम्बूनदसुवर्णवर्णैः पद्मैस्तथागतमभ्य-
वकीर्य सम्मुखमाभिर्गाथाभिरभ्यष्टावीत् (३) ।

अवृत्तितञ्जुडितअवितथवचना

अपगततमरज अमृतगतिङ्गता ।

अर्हसि दिवि भुवि श्रिय द्वियमतुला-

मतिद्युति स्मृतिमति प्रणयति शिरसा (४) ॥

रतिकरण जह रजमलमथना

रमयसि सुरनर सुविषदवचनैः ।

विकसितसुविपुलवरतनुकिरणैः

सुरनरपतिरिव जयसि जगदिदम् (५) ॥

१ “स्तविल” स्तुत्वा । “चक्षुर्ददं” चक्षुर्ददं । “भूत्व” भूत्वा । “प्रार्थ्येम” प्रार्थयामः ।
“समुदानील” समुदानीय । “तद्विनिहत्य मारपर्षद बुध्येम सर्वज्ञताम्” तद्विनि-
हता मारपर्षद बुध्यामहे ।

२ “नमस्यन्तः” नममानाः ।

३ “अभ्यष्टावीत्” अभ्यसौषीत् ।

४ “अवृत्तितञ्जुडितअवितथवचना” हे अनिष्टतानालोडितावितथवचन ।
“अपगततमरज अमृतगतिङ्गता” अपगततमोरजोऽमृतगतिङ्गता । “श्रिय द्वि-
यमतुलाम्” श्रियं द्वियमतुलामाप्नुमित्यर्थः । अतिद्युति स्मृतिमति प्रणयति” अतिद्युते
स्मृतिमते प्रणयामि । अवृत्तित प्रणयति इत्यत्र अत्रिडित प्राणयति इति वा पाठः ।
अवृत्तितइत्यत्र अत्रिडित इत्यपि पाठः ।

५ “जह रजमथना” यथा रजोमथन । अत्र जह जरमथन इति वा पाठः ।
“सुरनर” सुरनरान् ।

परगणिप्रमथन वरचरिक्कुशला
 प्रियुं भव नरमरु परमति धुनता ।
 परचरि विभजसि सुनिपुणमतिमान्
 पथि इह विचरतु दशवल्लगमने (१) ॥
 त्यजि पृथु भवयहि वितथ दुःख महा
 विनयसि सुरनर यथमति विनये ।
 विचरसि चतुर्दिशं शशिरिव गगणे
 चक्षुर्भव परायणी इह भुवि त्रिभवे (२) ॥
 प्रियु भव नरमरु न च खल्लि विषये
 रमयसि शुभरति कामरतिविरतो ।
 दिनदर्शि पर्षदि न ति समु त्रिभवे
 नाथ गति परायणु त्वमिह हि जगतः (३) ॥

एवं खलु भिक्षुवो वशवर्त्तिदेवपुत्रप्रमखाः परनिर्मितवश-

१ “परगणिप्रमथन” परगणप्रमथन । अत्र परगतिप्रमथनेति वा पाठः ।
 “वरचरिक्कुशला” वरचर्याकुशला । “प्रियु भव नरमरु परमति धुनता” प्रियो
 भव नरमरुणां परमतिं धुनीहि । “परचरि” परचर्या । “सुनिपुणमतिमान्”
 सुनिपुणमतिमान् । “विचरतु” विचर ।

२ “त्यजि पृथु भवयहि” त्यक्त्वा पृथुं भवयष्टुं । “वितथ दुःख महा” वितथं महा-
 दुःखमित्यर्थः । “सुरनर यथमति” सुरनरान् यथामति । “चतुर्दिशं शशि-
 रिव” चतुर्दिक्षु शशीव । “परायणी” परायणं ।

३ “प्रियु भव” प्रियो भव । “नरमरु” नरमरुणां । “न च खल्लि” न च खल्लि-
 तः । “शुभरति कामरतिविरतो” शुभरत्या कामरतिविरतमित्यर्थः । “दि-
 नदर्शि” दिनदर्शिन्यां । “न ति समु त्रिभवे” न ते समु त्रिभवे । “गति परायणु”
 गतिः परायणः ।

वर्त्तिनो देवपुत्रास्तथागतमभिष्टुत्यैकान्ते तस्यः प्राञ्जलयस्तथा-
गतं नमस्यन्तः (१) ।

अथ खलु सुनिर्मितो देवपुत्रो देवसङ्घपरिवृतः पुरस्कृतो
नानारत्नपट्टदामैस्तथागतमभिच्छाद्य सम्मुखमाभिर्गाथाभिर-
भ्यस्तावीत् ।

धर्मालोकभवान् समुद्रतस्त्रिविधमलमुच्छेदो
मोहादृष्टिरविद्यघातको हिरिशिरिभरितो ।
मिथ्यामार्गरतामिमां प्रजायममृते स्थापयित्वा
उत्पन्नो इह लोकि चेति यो दिवि भुवि महितः (२) ॥
त्वं वैद्य कुशलचिकित्सको ह्यमृतसुखददो
दृष्टिक्षेमविद्यसञ्चयं रिपुमनुशयम् ।
सर्वव्याध्यपनेसि देहिनां पुरिम जिनपथे
तस्माद्वैद्यतमोसि नायका विचरसि धरणीम् (३) ॥
चन्द्रसूर्य्य प्रभाश्च ज्योतिषा मणि तथ ज्वलना
शक्रब्रह्माप्रभा न भासते परितु शिरिघने ।

१ “नमस्यन्तः” नममानाः ।

२ “त्रिविधमलमुच्छेदो” त्रिविधमलोच्छेदकः । “मोहादृष्टिरविद्यघातको हि-
रिशिरिभरितो” मोहादृष्ट्याविद्याघातको ह्रींश्रीपरिपूर्ण इत्यर्थः । “प्रजायममृते
स्थापयित्वा” प्रजायममृते स्थापनार्थमित्यर्थः । “उत्पन्नो इह लोकि” उत्पन्न इह
लोके ।

३ “वैद्य” वैद्यः । “ह्यमृतसुखददो” ह्यमृतसुखदायक इत्यर्थः । “अविद्य-
सञ्चयं” अविद्यासञ्चयः । “सर्वव्याध्यपनेसि” सर्वव्याधोनपनयसि । “पुरिम जिन-
पथे” पुरातने जिनपथे देहिनः स्थापयिष्यसि इति संशेपार्थः । “नायका”
हे नायक ।

प्रज्ञालोककरा प्रभङ्गरा प्रभशिरिभरिता
प्रत्यक्षास्तव ज्ञाति अद्भुते प्रणिपति शिरसा (१) ॥

सत्यासत्यकथी विनायका सुमधुरवचना
दान्तशान्तमना जितेन्द्रिय प्रणमित मनसा ।

शास्ता शासनीयां प्रशासमे नरमरूपरिषां
वन्दे शाक्यमुनिं नरर्षभं सुरनरमहितम् (२) ॥

ज्ञानिं ज्ञानकथाग्रधारका ज्ञापयमि त्रिभवे
त्रैविद्य विमोक्षदेशका त्रिमलमलनुदा ।

भव्याभव्य मुने प्रजानसे यथामति विनये
वन्दे त्वां त्रिसहस्र अद्भुतं दिवि भुवि महितम् (३) ॥

एवं खलु भिक्षवः सुनिर्मितो देवपुत्रः सपरिवारस्तथा-
गतमभिष्टुत्यैकान्तेऽस्थात् प्राञ्जलीकृतस्तथागतं नमस्कुर्वन् ।

अथ खलु सन्तुषितो देवपुत्रः सार्द्धं तुषितकायिकैर्देवैरेन
तथागतस्तेनोपसङ्गामदुपसङ्गम्य महता दिव्यवस्त्रजालेन बोधि-

१ “चन्द्रसूर्य” चन्द्रसूर्ययोः । “ज्यातिपा मणि तथ ज्वलना” ज्यातिपां मणेश्च ज्वलनस्येत्यर्थः । “भासते” भासन्ते । पुरितु शिरिषने” पूर्णे श्रोत्रने । “प्रज्ञालोक-
करा प्रभङ्गरा प्रभशिरिभरिता” प्रज्ञालोककर प्रभङ्गर प्रभाश्रोपरिपूर्णेत्यर्थः ।
“प्रत्यक्षास्तव ज्ञाति अद्भुते प्रणिपति” प्रत्यक्षन्तव ज्ञातिर्हे अद्भुत त्वां प्रणिपत-
तीत्यर्थः ।

२ सत्यासत्यकथी” हे सत्य हे सत्यकथयिन् । “विनायका सुमधुरवचना” विना-
यक सुमधुरवचन । “दान्तशान्तमनाः” दान्तशान्तमनः । “प्रणमिते” प्रणमामि ।
“शासनीयां” शासनीयान् । “नरमरूपरिषां” नरमरूपर्षदः ।

३ “ज्ञानिं ज्ञानकथाग्रधारका” ज्ञानिनं ज्ञानकथां हे अग्रधारक । “त्रैविद्य”
त्रैविद्या । “विमोक्षदेशका त्रिमलमलनुदा” विमोक्षोपदेशकं त्रिमलमलनुत् ।
“भव्याभव्य मुने प्रजानसे” भव्यमभव्यं मुने प्रजानामि ।

मण्डनिषलं तथागतमभिसञ्जाय सञ्जुखमाभिर्गाथाभिरभ्य-
सौषीत् ।

तुषितालयि यद्वसितस्त्वं तच्च निर्देशितु धर्म उदारो ।

न च किञ्चित् सा अनुशास्ति अद्यापि धर्मचरी सुरपुत्राः (१) ॥

न च दर्शनं त्वमि लभामो धर्मशृणोतु न विन्दति त्वमिम् ।

गुणसागर लोकप्रदीप वन्दिमि ते शिरसा मनसा च (२) ॥

तुषितालये यद्वसितस्त्वं शोषित अक्षणे सर्वि सदा ते ।

यद् बोधिवटे उपविष्टः सर्वजगस्य किलेश प्रशान्ताः (३) ॥

यस्य कृते न च बोधि उदारा एषति प्राप्तिं जिनत्व न मारम् ।

प्रणिधितपस परिपूर्णा चिप्र प्रवर्त्तय धर्मवक्रमुदारम् (४) ॥

बहुदिक्षु प्राणिसहस्रा धर्मरता शृणुयामथ धर्मम् ।

१ “तुषितालयि यद्वसितः” तुषितालये यदा उषितः । “निर्देशितु धर्म उदा-
रो” निर्दिष्टो धर्म उदारः । “किञ्चित् सा अनुशास्ति” किञ्चित् तदनुशासनं । “धर्म
चरी” धर्मेचारिणः ।

२ “दर्शनं त्वमि” दर्शनानुमि । “धर्मशृणोतु न विन्दति त्वमिम्” धर्मश्रवणेऽपि
न विन्दामि त्वमिमित्यर्थः । अथवा भवान् धर्मं श्रवयतु नाहं विन्दामि त्वमिमि-
त्यर्थः । “वन्दिमि ते” वन्दे त्वां ।

३ “यद्वसितः” यदा उषितः । अथ यच्चलित इति वा पाठः । “शोषित अक्षणे
सर्वि” शोषिता अक्षणाः सर्वे । अथ सदा ते इत्यत्र तदा ते इति वा पाठः । “यद्”
यद्वा । “सर्वजगस्य किलेश” सर्वजगतः क्लेशाः ।

४ “यस्य कृते” मारस्य संहारकरणनिमित्तायेत्यर्थः । “बोधि उदारा एषति
प्राप्तिं जिनत्व न मारम्” बोधिवृद्धारः (पुनरत्र) एषति प्राप्तिर्जिनत्वस्य न मार-
स्यापि सम्भवो भविष्यति इति स्पष्टार्थः । “प्रणिधितपस परिपूर्णा चिप्र” प्रणिधित-
पसा परिपूर्णं चिप्रं ।

क्षिप्रं प्रवर्त्तय चक्रमुदारं मोक्षय प्राणिसहस्रभवेयुः (१) ॥

एवं खलु भिक्षवः सन्तुषितो देवपुत्रः सपरिवारस्तथा-
गतमभिष्टुत्यैकान्तेऽस्यात् प्राञ्जलीकृतस्तथागतं नमस्यमानः (२) ॥

अथ खलु सुयामदेवपुत्रप्रमुखा यामा देवा येन तथाग-
तस्तेनोपसङ्गामदुपसङ्गस्य नानापुष्पधूपगन्धमात्यविलेपनैर्बोधि-
मण्डनिषण्णं तथागतं सम्पूज्य सम्मुखमाभिः सारूपाभिर्गोथा-
भिस्तुष्टुवुः ।

सदृशोस्ति न ते कुरुत्तरे

शीलसमाधि तथैव प्रज्ञया ।

अधिमुक्तिविमुक्तिकोविदा

शिरसा वन्दिम ते तथागतम् (३) ॥

दृष्ट्वासनविष्ट पूज्य शोभना

बोधिमण्डेऽस्मिन् मरुभि या कृता ।

न तमर्हति अन्य कश्चनो

यथ त्वं देवमनुष्य पूजितः (४) ॥

१. “प्राणिसहस्रा धर्मरता” प्राणिसहस्राणि धर्मरतानि । “शृणुयामथ धर्मम्”
अहमपि तं धर्मं शृणुयामित्यर्थः । “क्षिप्रं” क्षिप्रं । “चक्रमुदारं” धर्मचक्रमुदा-
रमित्यर्थः । “प्राणिसहस्र भवेयुः” प्राणिसहस्राणि भवेषु इत्यर्थः ।

२ “नमस्यमानः” नममानः ।

३ “कुरुत्तरे” उत्तरकुरावित्यर्थः । “शीलसमाधि” शीलसमाधिभ्याम् । “कोवि-
दा” कोविद् । “वन्दिम ते” वन्द्यामहे त्वां । “तथागतम्” हे तथागत ।

४ “दृष्ट्वासनविष्ट” दृष्ट्वासनोपविष्टं त्वां । “शोभना” शोभनमित्यर्थः । “मरुभि
या” मरुभिर्या । “तमर्हति अन्य” तामर्हत्यन्यः । “यथ त्वं देवमनुष्य” यथा
त्वं देवमनुष्यैः ।

न मुधाय भवान् समुद्गतो
 यस्य अर्थो बज्र चीर्ण दुस्कराः ।
 विजितो शठः ससैन्यकः
 प्राप्ता बोधि अनुत्तरा त्वया (१) ॥
 आलोक कृतो दशदिशे
 प्रज्ञाप्रदीपेन त्रिलोक ज्वालित ।
 तिमिरमपनामयिष्यसे
 दास्य चक्षुरनुत्तरं जगे (२) ॥
 बज्रकल्पकोटिं स्तुति निभाषतो
 रोमकूपस्य न चास्तु अस्ति ते ।
 गुणसागर लोकविश्रुता
 शिरसा वन्दिम ते तथागतम् (३) ॥

एवं खलु ते सुयामदेवपुत्रप्रमुखा देवास्तथागतमभिष्टुम्यै-
 कान्ते तस्यः प्राञ्जलयस्तथागतं नमस्यन्तः (४) ।

अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रः सार्द्धं त्रयस्त्रिंशत्कायिकै-

१ “मुधाय” मुधा इत्यर्थः । “अर्थो बज्र चीर्ण” अर्था बहव आचरणीया इत्य-
 र्थः । “बोधि अनुत्तरा” बोधिरनुत्तरा ।

२ “आलोक कृतो दशदिशे” आलोकः कृतो दशदिशि । “त्रिलोक ज्वालित”
 त्रिलोक उज्ज्वलितः । “तिमिरमपनामयिष्यसे दास्य चक्षुरनुत्तरं जगे” तिमिरमप-
 नायिष्यसि दास्यसि चक्षुरनुत्तरं जगति इत्यर्थः ।

३ “बज्रकल्पकोटिं स्तुति निभाषतो” बज्रकल्पकोटिपर्यन्तं स्तुतिर्निभाषिता । “न
 चास्तु” न चास्ति । बज्रकल्पकोटिपर्यन्तमपि कृतया स्तुत्या तव रोमकूपस्यापि स्तुतिः
 कर्तुं न शक्यते कुतस्तव इति भावः । “लोकविश्रुता” लोकविश्रुता । “वन्दामि ते”
 वन्दामहे त्वामित्यर्थः ।

४ “नमस्यन्तः” नममानाः । •

दैर्घ्यानापुष्पधूपदीपमाख्यविलंपनचूर्णचीवरकवध्वजपताकाव्यू-
हैस्तथागतं सम्पूज्याभिर्गाथाभिरभ्यस्तावीत् ।

अस्खलिता अनवद्या सदासुस्थिता मेरुकल्पा मुने
दशदिशे सुविघुष्ट ज्ञानप्रभा पुण्यतेजान्विता ।

बुद्धाः शतसहस्र सम्पूजिता च भुवि तुभ्यं मुने
तस्य विशेषेण येन बोधिद्रुमे मारसेना जिता (१) ॥

शीलश्रुतसमाधिप्रज्ञाकरा ज्ञानकेतुध्वजा
जरामरणनिर्घाति वैद्योत्तमा लोकचक्षुर्ददा ।

त्रिमलमखिलप्रहीणा शान्तेन्द्रिया शान्तचित्ता मुने
शरणं तव मुपेमु शाक्यर्षभा धर्म्मराजा जगे (२) ॥

बोधिचरी अनन्ततुल्या अभूद्वीर्यस्यामोद्गता
प्रज्ञाबल उपायमैत्रीबलं ब्राह्मपुण्यं बलम् ।

एति बलमनन्ततुल्यो भवं बोधि सम्प्रस्थितो
दशबलबलधारो पुनर्बोधिमण्डे भूतो (३) ॥

१ “अस्खलिता” चे अस्खलित । एवमप्येपि सम्बोधनान्नाकारोऽकारो व्यर्थः ।
“दशदिशे” दशदिक्षु । “सुविघुष्ट” सुविघुष्टा । “पुण्यतेजान्विता” पुण्यतेजान्विता ।
“बुद्धाः शतसहस्र” बुद्धाः शतसहस्राणि । “भुवि तुभ्यं” भुवि त्वया । “विशेषेण येन”
विशेषेण येन ।

२ “प्रज्ञाकरा” प्रज्ञाकर । “ज्ञानकेतुध्वजा” ज्ञातकेतुध्वज । अथ केतुध्वजयो-
रन्यतमेन भाव्यम् । “जरामरणनिर्घाति” जरामरणनिघातक । “वैद्योत्तमा” वै-
द्योत्तम । “लोकचक्षुर्ददा” लोकचक्षुर्द । “त्रिमलमखिलप्रहीणा” अखिलत्रिमल-
प्रहीण इत्यर्थः । “शान्तेन्द्रिया शान्तचित्ता” शान्तेन्द्रिय शान्तचित्त । “शरणं तव
मुपेमु शाक्यर्षभा धर्म्मराजा जगे” शरणं तवोपैमि शाक्यर्षभ धर्म्मराजं जगति ।

३ “बोधिचरी” बोधिचर्या । “प्रज्ञाबल उपाय-” प्रज्ञाबलमुपाय- । “एति बल-
मनन्ततुल्ये” इति बलेन अनन्ततुल्य इत्यर्थः । “बोधि” बोधिः । “भूतो” भूतः ।

दृष्ट्वा चमु अनन्तसत्त्वे सुरा भीतस्तस्माभवन्
 मा खलु अमणुराचार्यो भविष्यते बोधिमण्डे स्थिते ।
 न च भवत बभूव तेभ्यो भयं ना च कायेऽङ्गना
 करुणत गुरुभारं सङ्कम्पना मारसेना जिता (१) ॥
 यथ च पुरिमकेभिः सिंहासने प्राप्त बोधि वरा
 तथ त्वया अनुबुद्ध तुल्या समा अन्यथा त्वम् ।
 न हि समनस समचित्त सर्वज्ञता स्याम प्राप्ता
 त्वयागतेन भव स्वयम्भूर्लोकोत्तमः पुण्यक्षेत्रं जगे (२) ॥

एवं खलु भिक्षवः शक्रो देवानामिन्द्रः सार्द्धं देवपुत्रैस्त्वय-
 स्तिष्ठैस्तथागतमभिष्टुत्यैकान्तेऽस्यात् प्राञ्जलीकृतस्तथागतं नम-
 स्कुर्वन् ।

अथ खलु चत्वारो महाराजानः सार्द्धं चतुर्महाराजका-
 यिकैर्देवपुत्रैर्येन तथागतस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्ग्रामाभिसुक्तचम्यक-
 सुमनोर्वार्षिकधातुमाल्यदामपरिगृहीता अप्सरःशतसहस्रपरि-
 वृता दिव्यसङ्गीतिसम्प्रवादितेन तथागतस्य पूजां कृत्वा आभिः-
 सारूपाभिर्गायाभिरभितुष्टुवः ।

१ “चमु अनन्तसत्त्वे” चमूननन्तसत्त्वस्य निकटे इत्यर्थः । “भीतस्तस्माभवन्”
 भीतास्तस्मा अभवन् । “मा खलु अमणुराचार्यो भविष्यते” मा खलु (विघ्नं भूयात्) अमण
 आचार्यो भविष्यति इति शेषार्थः । “भवत बभूव” भवतु भवतु इत्यर्थः । “ना च
 कायेऽङ्गना” न च काये इङ्गना । “करुणत” करुणतं भूयादिति शेषः ।

२ “यथ च पुरिमकेभिः” यथा च पूर्वैः । “प्राप्त बोधि वरा” प्राप्ता बोधिर्वरा ।
 “अनुबुद्ध” अनुबुद्धा । “अन्यथा त्वं न हि” अन्य विषये अन्यथा त्वं नासि इत्यर्थः ।
 “समनस समचित्त सर्वज्ञता स्याम प्राप्ता” समनस्यं समचित्तत्वं सर्वज्ञता स्याम
 प्राप्ता । “भव” भवे । “भूर्लोकोत्तमः” भूर्लोक उत्तमः । “जगे” जगति ।

सुमधुरवचना मनोज्ञघोषा
 शशि इव प्रशान्तिकरा प्रसन्नचित्ता ।
 प्रहसितवदना प्रभृतजिह्वा
 परमसुप्रीतिकरा मुने नमस्ते (१) ॥
 रत रविता य आस्ति सर्वलोके
 सुमधुर प्रेमणीया सुरमरूणाम् ।
 भगवतः स्वरूप मुक्तमञ्जुघोषा-
 ऽभिभवते रत सर्वि भाषमाणां (२) ॥
 रागु समयि दोषमोहक्लेशा
 प्रीति जनेति अमानुषां विशुद्धाम् ।
 अकलुषहृदया निश्चम्य धर्मं
 आर्य विमुक्तिं लभन्ति ते हि सर्वे (३) ॥
 न च भव अभिमन्यसेऽविद्वां
 न च पुनर्विद्वमदेन जातु मत्तः ।
 उन्नतु न च नैव चोन्नतस्त्वम्

१ “सुमधुरवचना” सुमधुरवचन एवमत्र सर्वत्र सम्बोधनान्ताकारोऽकारो बोध्यः । “शशि इव” शशोव ।

२ “रत रविता य आस्ति” रतानि रवितानि यानि सन्ति । “सुमधुर प्रेमणीया” सुमधुरं प्रेमणीयानि । “मुक्तमञ्जुघोषा” मुक्तमञ्जुघोष । “रत सर्वि भाषमाणां” (तव) रतं सर्वान् भाषमाणान् इत्यर्थः ।

३ “रागु समयि दोषमोहक्लेशा” (येषां) रागं समयित्वा दोषमोहक्लेशाञ्चेत्यर्थः । “प्रीति जनेति अमानुषां” प्रीतिं जनयसि अमानुषीं । “विमुक्ति” विमुक्तिः ।

गिरिरिव सुस्थितु सागरस्य मध्ये (१) ॥

लाभ इह सुलब्ध मानुषाणां
यच्च हि तादृशु जातु सत्त्व लोके ।

श्रीरिव परमेधनस्य दात्री
तस्य भव दास्यति धर्मं सर्व्वलोके (२) ॥

एवं खलु चतुर्महाराजप्रमुखा महाराजकायिका देवां
बोधिमण्डे निषण्णं तथागतमभिष्टुत्यैकान्ते तस्युः प्राञ्जलय-
स्तथागतं नमस्यन्तः (३) ।

अथ खलु अन्तरिक्षा देवास्तथागतस्यान्तिकमुपसङ्गम्याभि-
सम्बोधिपूजाकर्मणे सर्व्वमन्तरीचं रत्नजालेन रत्नच्छत्रै रत्नप-
ताकाभी रत्नपट्टदामै (४) रत्नावतंसकैर्विविधमुक्ताहारपुष्पदा-
मार्द्ध (५) कायिकदेवतापरिगृहीतैरर्द्धचन्द्रकैश्च समलङ्कृत्य
तथागताय निर्यातयन्ति स्म । निर्यात्य च समुखमाभिर्गाथा-
भिरभ्यस्ताविषुः ।

अस्माकं वासं गगणे ध्रुवं मुने
पश्याम सर्वा चर्या यथा जगे ।

१ “अभिमन्यसे विद्वां” अविद्वांसमुद्दिश्यापि त्वया नाभिमन्यते इत्यर्थः । “वि-
द्वसदेन” विद्वत्तामदेनेत्यर्थः । “उन्नतु न च” उन्नतो न च । “सुस्थितु” सुस्थितः ।

२ “सुलब्ध मानुषाणां” सुलब्धा मानुषैरित्यर्थः । “तादृशु जातु सत्त्व लोके”
त्वादृशे जातः सत्त्वो लोके । “परमेधनस्य” परमधनस्य । “भव” भवे । “धर्मं”
धर्मे ।

३ “नमस्यन्तः” नमसमानाः ।

४ “रत्नपट्टदामै” रत्नपट्टदामभिः ।

५ “पुष्पदामार्द्ध” पुष्पदामभिरर्द्ध ।

भवतश्चरि प्रेक्षिम शुद्धसत्त्व
 खलितं न पश्याम तवैकचित्ते (१) ॥
 ये आगता पूजन बोधिसत्त्वा
 गगनं स्फुटं तैर्नरनायकेभिः ।
 हानिर्विमाना न चा भवन्त
 तथा हि ते वै गगनात्मभावाः (२) ॥
 ये अन्तरीक्षात् प्रवर्षि पुष्पां
 स्याच्चूडबन्धा हि महामहस्ते ।
 ते तुभ्य काये पतिता अशेषा
 नद्यो यथा सागरि सम्प्रविष्टाः (३) ॥
 पश्याम क्वाण्यवतंसकांश्च
 मालागुणांश्चम्यकपुष्पदामां ।
 हारांश्च चन्द्रांश्च तथार्द्धचन्द्रां
 क्षिपन्ति देवा न च संस्क्रोति (४) ॥

१ “क्वसं गगणे” वासो गगणे । “पश्याम सर्वा चर्या यथा जगे” पश्यामः सर्वा चर्या यथा जगति जाता इत्यर्थः । सर्वा चर्या इत्यत्र सत्त्वचर्या इति वा पाठः । “भवतश्चरि प्रेक्षिम” भवत्त्वं चिरं प्रेक्षामहे । “पश्याम तवैकचित्ते” पश्यामस्तवैकचित्तमित्यर्थः ।

२ “आगता पूजन बोधिसत्त्वा” आगताः पूजनार्थं बोधिसत्त्वस्येत्यर्थः । “नरनायकेभिः” नरनायकैः । “विमाना न चा भवन्त” विमानानां न चाभवत् । “गगनात्मभावाः” गगनस्यभावा जाता इत्यर्थः ।

३ “प्रवर्षि पुष्पां” प्रवर्षितानि पुष्पाणि । “स्याच्चूडबन्धा” चूडबन्धतुल्यानि जातानि इत्यर्थः । “ते तुभ्य काये पतिता अशेषाः” तानि नव काये पतितान्यशेषाणि अपि तु न पुञ्जीभूतानि दृश्यन्ते इति शेषः । “सागरि” सागर ।

४ “पश्याम क्वाणि” पश्यामक्वाणि । “चम्यकपुष्पदामां” चम्यकपुष्पदामानि । “तथार्द्धचन्द्रां” तथार्द्धचन्द्रान् । “संस्क्रोति” संस्क्रुवेति ।

बालस्य माभूदवकाशमस्मिन्
 देवैः स्फुटं सर्व्वत अन्तरीक्षम् ।
 कुर्व्वन्ति पूजां द्विपदोत्तमस्य
 न च ते मदो जायति विस्मयो वा (१) ॥

एवं खलु भिन्नवोऽन्तरीक्षा देवा बोधिमण्डनिषेधं तथा-
 गतमभिष्टुत्यैकान्तेऽवस्थितवन्तः प्राञ्जलयस्तथागतं नमस्कृ-
 र्व्वन्ति स्म ।

अथ खलु भौमा देवास्तथागतस्य पूजाकर्म्मणे सर्व्वावन्तं
 धरणीतलं सुशोधितोपलिप्तं गन्धोदकपरिषिक्तं पुष्पावकीर्णञ्च
 कृत्वा नानापुष्पवितानविततञ्च तथागताय निर्य्यातयन्ति स्म
 आभिर्गाथाभिरभितुष्टुवुः ।

वज्रमिव अभेद्या संस्थिता त्रिसहस्रा
 वज्रमयेणावस्थितो बोधिमण्डे ।
 इह मम त्वचमांसं शुद्ध्यतामस्थि मज्जा
 न च अज्ज असृशित्वा बोधिं उत्प्रेष्ये अस्मात् (२) ॥
 सर्वि भवनसङ्गाः सर्व्वियं त्रिसहस्रा
 न कर्षु अधिष्ठानं स्याद्विस्तीर्णा अशेषा ।
 तादृश महवेगा आगता बोधिसत्त्वा

१ “स्फुटं” स्फुटं परिपूर्णमिति तात्पर्यम् । “जायति विस्मयो वा” जायते विस्म-
 योऽपि तेन भवति इति भावः ।

२ “वज्रमयेण” वज्रमयेणासनेनेत्यर्थः । “बोधिमण्डे” बोधिमण्डले । “त्वच मांसं”
 त्वङ्मांसं । “अज्ज असृशित्वा” अहमसृष्ट्वा । “बोधिं उत्प्रेष्ये” बोधिमुत्प्रेष्ये ।

येषां क्रमतलेभिः कम्पिता; चेचकोद्यः (१) ॥
 लाभ इह सुलब्धा भूमिदेवैरुदारा
 यत्र परमसत्त्वश्चङ्क्रमी मेदिनीये ।
 यत्र भूरजु लोके सर्व आभासितस्ते
 चेति भू त्रिसाहस्रः किं पुनस्तुभ्य कायः (२) ॥
 हस्तिशतसहस्रं यावतश्चास्य स्तब्धो
 धरणितल जगस्या यावतश्चोपजीव्याः ।
 सर्व वयु धरेमो मेदिनी त्रिसहस्रां
 सर्व तव ददामो भुङ्क्ष्विमां त्वं यथेष्टम् (३) ॥
 यत्र भव स्थिहेदा चङ्क्रमेद्वाशयेदा
 येऽपि सुगतपुत्राः स्नावका गौतमस्य ।
 धर्मकथ कथेन्ती येऽपि वा तां शृणोन्ति
 सर्व कुशलमूलं बोधये नामयामः (४) ॥

१ “सर्वि” सर्वे । “सर्वियं” सर्वेयं । “न कर्षु अधिष्ठानं” नाकार्षुरधिष्ठानं स्थानं दातुं सगर्था नाभवत् इति भावः । “स्याद्विस्तीर्णा” अभवद्विस्तीर्णा । “तादृश महावेगाः” एतादृशा महावेगाः । “क्रमतलेभिः” पादतलैरित्यर्थः ।

२ “लाभ इह” लाभा इह । “चङ्क्रमी मेदिनीये” चचङ्क्रममेदिन्यां । “भूरजु लोके सर्व आभासितः” भूरजसा लोकः सर्व आभासितः । “भू त्रिसाहस्रः” त्रिसाहस्रानामिका भूरपि आभासिता इत्यर्थः । “तुभ्य कायः” तव कायः ।

३ “यावतश्चास्य” यावांश्चास्य त्रिसाहस्रस्येत्यर्थः । “धरणितल जगस्या यावतः” धरणीतले जगति यावन्तः । “सर्व वयु धरेमो मेदिनी” (एतत्) सर्वं वयं धारयामो मेदिनीं । “सर्व तव” एतत्सर्वं तुभ्यमित्यर्थः । “भुङ्क्ष्विमां” भुङ्क्ष्वेदं सर्वमित्यर्थः ।

४ “यत्र भव स्थिहेदा चङ्क्रमेद्वा शयेदा” बोधिसत्त्वो यत्राभवत् स्थितो वाऽचङ्क्रमेद्वाऽशेत वा । “धर्मकथ कथेन्ती” धर्मकथां कथयन्ति । “सर्व कुशलमूलं बोधये नामयामः” एतान् सर्वान् कुशलमूलान् बोधिसत्त्वो नामयाम इत्यर्थः ।

एवं खलु भौमा देवा बोधिमण्डे निषण्णं तथागतमभिष्टु-
त्यैकान्ते तस्युः प्राञ्जलयस्तथागतं नमस्यन्तः (१) ॥

इति श्रीललितविस्तारे संस्त्वपरिवर्त्तो नाम चरोविंशति-
तमः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशाध्यायप्रारम्भः ।

इति हि भिक्षवोऽभिसम्बुद्धस्तथागतो देवैरभिस्तूयमानः
पर्यङ्कमभिनन्दन्ननिमिषनयनो द्रुमराजं प्रेक्षते स्म । ध्यान-
प्रीत्याहारः सुखप्रतिसंवेदो सप्तरात्रं बोधिवृक्षमूलेऽभिनाम-
यति स्म ।

अथ सप्ताहेऽतिक्रान्ते कामावचरा देवपुत्रा दशगन्धोदक-
कुम्भसहस्राणि परिगृह्य येन तथागतस्तेनोपसङ्क्रामन्ति स्म ।
रूपावचरा अपि देवपुत्रा दशगन्धोदककुम्भसहस्राणि परि-
गृह्य येन तथागतस्तेनोपसङ्क्रामन्ति स्म । उपसङ्क्रम्य बोधिवृक्षं
तथागतश्च गन्धोदकैः स्नापयन्ति स्म । गणनाममतिक्रान्ताश्च
देवनागयक्षगन्धर्व्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगास्तेन तथागतकाय-
पतितेन गन्धोदकेन स्वकस्वकान् कायानुपलिम्पन्ति स्म । अनु-
त्तरायाश्च सम्यक्सम्बोधौ चित्तान्युत्पादयामासुः स्वभवने
प्रविष्टाः ।

अपि च ते देवपुत्रादयोऽविरहिता अभूवन्स्तेन गन्धोदकेन

न चान्यस्मै गुन्धाय स्पृहामुत्पादयामासुः । तेनैवं च प्रीति-
प्राप्नोद्येन तथागतगौरवमनसिकारनिर्जातेनावैवर्त्तिका अभू-
वन् अनुत्तरायाः सम्यक्सम्बोधेः ।

अथ खलु भिक्षवः समन्तकुसुमो नाम देवपुत्रस्तस्यामेव
पर्षदि सन्निपतितोऽभूत् । स तथागतस्य चरणयोर्निपत्य प्राञ्ज-
लिस्तथागतमेतदवोचत् । कौ नामायं भगवन् समाधिर्येन
समाधिना समन्वागतस्तथागतः सप्तरात्रं विहरत्यभिन्नपर्यङ्कः ।
एवमुक्ते भिक्षवस्तथागतस्तं देवपुत्रमेतदवोचत् । प्रीत्याहार-
व्यूहो नाम देवपुत्रायं समाधिर्येन समाधिना समन्वागतस्तथा-
गतः सप्तरात्रं व्याहार्षीदभिन्नपर्यङ्कः ।

अथ खलु भिक्षवः समन्तकुसुमो देवपुत्रस्तथागतं गाथा-
भिरभ्यस्तावीत् ।

रथचरणनिचितचरणा दशशत अरजाः कमलदलतेजाः ।

सुरमकुटघृष्टचरणा वन्दे चरणौ शिरिषनस्य (१) ॥

अभिवन्द्य सुगतचरणौ प्रमुदितचित्तः स सुरपुत्रः ।

इदमवचि (२) विमतिहरणं प्रशान्तकरं नरमरूणाम् ॥

शाक्यकुलनन्दिजनना अन्तक रागदोषमोहानाम् ।

अस्त्रानअन्तःकरणा विनेहि काङ्क्षिं नरमरूणाम् (३) ॥

१ “रथचरणनिचितचरणा” हे रथचरणनिचितचरण, चक्राङ्कितचरण इत्य-
र्थः । “अरजाः कमलदलतेजाः” हे अरजः कमलदलतेजः । “सुरमकुटघृष्टचरणा”
सुरमकुटघृष्टचरण । “शिरिषनस्य” ओषनस्य ।

२ “इदमवचि” इदमवोचत् ।

३ “अन्दिजनना” नन्दिजनन । “अस्त्रानअन्तःकरणा” अस्त्रानाःकरणा । “वि-
नेहि” परिपूरयेत्यर्थः ।

किं कारणं दशबला बुद्ध्या सर्वज्ञतामपरिमाणाम् ।
 सप्ताहं महिमण्डे जिना न भिन्दन्ति पर्यङ्कम् (१) ॥
 किन्तु खलु पश्यमानः सप्ताहमनिमेषेण नरसिंहः ।
 प्रेक्षसि विशुद्धचक्षो विकसितशतपत्रतुल्याच्च (२) ॥
 किन्तु भवतैष प्रणिधि उताङ्ग सर्वेष वादिसिंहानाम् ।
 येन द्रुमराजमूले पर्यङ्कं न भिन्दि सप्ताहम् (३) ॥
 साधु समशुद्धदन्ता सुगन्धगन्धमुखं दशबलस्य ।
 प्रवद वचनमवितथं कुरुष्व प्रीतिं नरमरूणाम् ॥
 तमुवाच चन्द्रवदनः शृणुष्व मे भाषतो अमरपुत्र ।
 अस्य प्रश्रयाहं किञ्चिन्मात्रं प्रवक्ष्यामि ॥
 राजा यद्वद्यस्मिन्नभिषिक्तो भवति ज्ञातिसङ्गेन ।
 सप्ताह तं प्रदेशं न जहाति धर्मता राज्ञाम् (४) ॥
 एवमेव दशबला अपि अभिषिक्ता भान्ति यद् प्रणिधि पूर्णा ।
 सप्ताह धरणिमण्डे जिना न भिन्दन्ति पर्यङ्कम् (५) ॥
 शूरो यद्यारिसङ्घान् निरोचते निर्जितान्निरवशेषान् ।
 बुद्धापि बोधिमण्डे क्लेशां निहता निरोचन्ते (६) ॥

१ “दशबला” हे दशबल । “महिमण्डे” महोरण्डले । “भिन्दन्ति” भिन्दन्ति स्मत्यर्थः ।

२ “विशुद्धचक्षो” विशुद्धचक्षुः ।

३ “किन्तु भवतैष प्रणिधि उताङ्ग सर्वेष” किन्तु भवत एषा प्रणिधिरुताङ्गा सर्वेषां । “भिन्दि” भग्नं ।

४ “सप्ताह” सप्ताहं । “धर्मता राज्ञां” धर्मतो राज्ञा इत्यर्थः ।

५ “यद् प्रणिधि” यदा प्रणिधिः । “सप्ताह धरणिमण्डे” सप्ताहं धरणीमण्डले । “भिन्दन्ति” भिन्दन्ति स्म ।

६ “बुद्धापि बोधिमण्डे क्लेशां निहता” बुद्धा अपि बोधिमण्डले क्लेशान्निहतान् ।

इह ते कामक्रोधा मिहप्रभवा जगत्परिनिकाशाः ।
 साङ्गता इव चौरा विनाशिता ये निरवशेषाः ॥
 इह मे हता न विविधा(१) मानविधिमन्युना पुनर्निकेताः ।
 सर्व्वाश्रवाः प्रहीणा ज्ञानं चायं समुत्पन्नम् ॥
 इह सा अकार्यकर्त्री भवदृष्ट्याचारिणी तथाऽविद्या ।
 सानुशयमूलजाला महाज्ञानाग्निना दग्धा (२) ॥
 इह सा अहं ममेति च कालिपाशदुरानुगाढलितमूला ।
 नीवरणकठिनग्रन्थिच्छिन्ना मम ज्ञानशस्त्रेण (३) ॥
 इह ते चिरं ममायं त उल्लापनका विनाशपर्यन्ताः ।
 स्कन्धाः सोपादाना ज्ञानेन मया परिज्ञाताः ॥
 इह ते द्वयसम्भोधा मिथ्याग्राहा महानरकनिष्ठाः ।
 मया उद्धृता अशेषाः भूयश्च न जातु ज्ञास्यन्ते ॥
 इह नीवरणवनादी दग्धा मे कुशलमूलतेजेन ।
 चतुरस्र विपर्यासा विदग्धा मया निरवशेषाः (४) ॥
 इह सा वितर्कमाला रुज्ज्जासूत्रे सुगुम्फितानि उत्पत्ती ।
 विनिवर्तिता अशेषा बोध्यङ्गविचित्रमालाभिः (५) ॥

१ “न विविधा” नु विविधा इत्यर्थः ।

२ “महाज्ञानाग्निना” पटुना ज्ञानाग्निना इति वा पाठः ।

३ “सा अहं” सोऽहं । “कालिपाशदुरानुगाढलितमूला” कालिपाशदुरन्गा-
 ढमूला । “नीवरणकठिनग्रन्थिः” नीवर एव गृह्णादिरस्य कठिना ग्रन्थिरिति नीव-
 रकठिनग्रन्थिः ।

४ “नीवरवनादी” नीवरवनादयः । “कुशलमूलतेजेन” कुशलमूलतेजसा ।
 “विदग्धाः” निर्दग्धा इति वा पाठः ।

५ “सुगुम्फितानि उत्पत्ती” सुगुम्फिता उत्पत्तिः ।

दुर्गाणि पञ्चषष्टि मोहानी त्रिंशति पञ्च मलिनानि ।

चत्वारिंशदधानि च्छिन्ना मेऽस्मिं धरणिमण्डे (१) ॥

षोडश असंष्टतानी, अष्टादश धातवश्च महिमण्डे ।

छच्छाणि पञ्चविंशति छिन्नानि मयेहसंस्थेन (२) ॥

विंशति रजस्तराणि अष्टाविंशति जगस्य चित्राशाः ।

इह मे समतिक्रान्ता वीर्यबलपराक्रमं करित्वा (३) ॥

तथ बुद्धनर्दितानि पञ्चशतास्मिं मया समनुबुद्धा ।

परिपूर्णशतसहस्रं धर्मान् मया समनुबुद्धम् (४) ॥

इह मे अनुशय अशेषा अष्टानवतिः समूलपर्यन्ताः ।

पर्युत्थानकिशलयो निर्दग्धा ज्ञानतेजेन (५) ॥

काङ्क्षा विमतिसमुदया दृष्टीजडजन्तिता अशुभमूला ।

दृष्टानदी तिवेगा प्रशोषिता मे ज्ञानसूर्येण (६) ॥

कुहनलपनप्रहाणं मायामात्सर्यदोषदर्याद्यं ।

१ “पञ्चषष्टि मोहानी” पञ्चषष्टिर्भोहाः । “त्रिंशति” त्रिंशतिः । “मेऽस्मि धरणिमण्डे” मेऽस्मिन् धरणीमण्डले ।

२ “असंष्टतानी” असंष्टतानि । “महिमण्डे” महिर्मण्डले । “पञ्चविंशति” पञ्चविंशतिः ।

३ “विंशति रजस्तराणि” विंशती रजोगुणस्य आवरणानि इत्यर्थः । “अष्टाविंशति जगस्य” अष्टाविंशतिर्जगतः । “समतिक्रान्ता” समतिक्रान्तानि वा । “करित्वा” कृत्वा ।

४ “तथ” तथा । “पञ्चशतास्मिं मया समनुबुद्धा” पञ्चशतान्यस्मिन्मया समनुबुद्धानि । “परिपूर्णशतसहस्रं धर्मान् मया समनुबुद्धम्” परिपूर्णशतसहस्राणि धर्मा मया समनुबुद्धाः ।

५ “अनुशय” अनुशयाः । “अष्टानवतिः” अष्टनवतिः । “ज्ञानतेजेन” ज्ञानतेजसा ।

६ “दृष्टीजडजन्तिता” दृष्टिजलयन्त्रिता । “तिवेगा” तिवेगा अतिवेगा वार्थः ।

इह ते क्लेशारण्यं क्षिप्तं विन्याग्निना दग्धम् (१) ॥

इह ते विवादमूला आकर्षणदुर्गतिषु विषमासु ।

आर्यापवादवचना ज्ञानवरविरेचनैर्वान्ताः (२) ॥

इह रुदितक्रन्दितानां शोचितपरिदेवितानपर्यन्तम् ।

प्राप्तं मया ह्यशेषं ज्ञानगुणसमाधिमागम्य (३) ॥

आधो योगगन्धाः शोकशल्या मदाः प्रमदाश्च ।

विजिता ममेह सर्वे सत्यनयममाधिमागम्य (४) ॥

इह मया क्लेशगहनाः सङ्कल्पविमूढमूल भववृक्षाः ।

सृतिपरशुना अशेषाश्चिन्ना ज्ञानाग्निना दग्धाः (५) ॥

इह सो मया ह्यतिबलाऽस्मिं मारस्त्रिलोकवशवर्त्ती ।

ज्ञानाग्निना शठात्मा हतो यथेन्द्रेण दैत्येन्द्रः (६) ॥

इन्द्रजालिनी अशेषा षट्त्रिंशति विचारिणी धरणिमण्डे ।

प्रज्ञाग्निना बलवता च्छित्वा ज्ञानाग्निना दग्धा (७) ॥

इह ते मूलक्रेशाः सानुशया दुःखशोकमभूताः ।

१ “दोषदोषोदो” दोषोदोषो । “इह ते” इह तत् ।

२ “विवादमूलाः” विवादमूलानि । “आर्यापवादवचना” आर्यापवादवचनानि । “वान्ताः” वान्तीकृतानि इत्यर्थः ।

३ “शोचितपरिदेवितानपर्यन्तं” शोचितपरिदेवितपर्यन्तं । “समाधिमागम्य” समाधिं कृत्येत्यर्थः ।

४ “ममेह” मयेह । “समाधिमागम्य” समाधिं कृत्येत्यर्थः ।

५ “क्लेशगहनाः” क्लेशगहनाः । “सङ्कल्पविमूढमूल” सङ्कल्पविमूढमूला इत्यर्थः । अत्र सङ्कल्पविमूढमूल इति वा पाठः ।

६ “सो मया” स मया । “ह्यतिबलाऽस्मिं” ह्यतिबलाऽस्मिन् । “त्रिलोकवशवर्त्ती” त्रिलोकचक्रवर्त्तीति वाच्य पाठः ।

७ “षट्त्रिंशति विचारिणी” षट्त्रिंशतिविचारिण्यः । विचारिणीत्यत्र चारिणीति वा पाठः । “धरणिमण्डे” धरणीमण्डले ।

मया उद्धृता अशेषा प्रज्ञावरलाङ्गलमुखेन ॥
 इह मे प्रज्ञाचक्षुर्विशोधितं प्रकृतिविशुद्धसत्त्वानाम् ।
 ज्ञानाञ्जनेन सहता मोहपटलविस्तरं भिन्नम् (१) ॥
 इह धातुभूत चतुरो मदमकरविलोडिता विपुलदृष्ट्याः ।
 स्मृतिसमर्थभास्करकरार्थैर्विशोषिता मे भवसमुद्राः (२) ॥
 इह विषयकाष्ठनिक्षयो वितर्कसमो महामदवह्निः ।
 निर्व्वापितो दीप्तो विमोक्षरसशीततोयेन ॥
 इह मे अनुश्रयपटला आस्वादतडिदितर्कनिर्घोषाः ।
 वीर्यबलपवनवेगैर्विधूय विलयं समुपनीताः ॥
 इह मे हतो ह्यशेषश्चित्तचरि रिपु भवानुगत वैरी ।
 प्रज्ञासिना बलवता स्मृतिविमलसमाधिमागम्य (३) ॥
 इह सा ध्वजाग्रधारी (४) हस्त्यश्वरथोच्छ्रिता विद्वतरूपा ।
 नमुचिबलवीर्यसेना मैत्रीमागम्य विध्वस्ता ॥
 इह पञ्चगुणसमृद्धाः षडिन्द्रियहया मदोन्मत्ताः ।
 बद्धा मया ह्यशेषा सभाधिमशुभं समागम्य (५) ॥
 इहानुनयप्रतिघानी कलहविवादप्रहाणपर्यन्तः ।
 प्राप्नो मया ह्यशेष अप्रणिहित समाधिमागम्य (६) ॥
 इह मथिताश्च सर्वे अध्यात्मिक बाह्यकः परिचीणाः ।

१ “इह मे” इह मया ।

२ “धातुभूत चतुरो” धातुभूताश्चतुरो ।

३ “चित्तचरि रिपु भवानुगत” चित्तचारी रिपुर्भवानुगतो ।

४ “ध्वजाग्रधारी” अग्रे ध्वजाधारिणी इत्यर्थः ।

५ “समाधिमशुभं” समाधिं शुभमित्यर्थः ।

६ “अप्रणिहित” अप्रणिहितं । अप्रतिष्ठतेति वाच पाठः ।

कल्पितविकल्पितानि च शून्यमिति समाधिमागम्य-(१) ॥
 इह लालयिता (२) भवे मर्त्या दिव्या भवाग्रपर्यन्ताः ।
 त्यक्ता मया ह्यशेषा आगम्य समाधिमनिवर्त्तम् ॥
 सर्व्वभवबन्धनानि च मुक्तानि मयेह तानि सर्वाणि ।
 प्रज्ञाबलेन निखिलास्त्रिविधमिह (३) विमोक्षमागम्य ॥
 इह हेतुदर्शनाद्वै जिता मया हेतुकास्तयः ।
 सञ्ज्ञा नित्यानित्ये सञ्ज्ञासुखदुःख चात्मानि च (४) ॥
 इह मे कर्मविधानाः (५) समुदयमुदिताः षडायतनमूलाः ।
 छिन्ना द्रुमेन्द्रमूले सर्व्वानित्यप्रहारेण ॥
 इह मोक्षतमः कलुषैर्दुष्टीकृत दर्पदोषसङ्कीर्णम् ।
 भित्वा क्षेत्रे सुचिरान्धकारं प्रभासितं ज्ञानसूर्य्येण (६) ॥
 इह रागमदनमकरं तृष्णोर्मिजलं कुट्टिमङ्गाहम् (७) ।
 संसारसागरमहं सन्तीर्णो वीर्य्यबलनावा ॥
 इह तन्मयानुबुद्धं यदुद्धा रागद्वेषमोहांश्च ।
 प्रदहति चित्तवितर्कान्दावाग्निपतितानिव पतङ्गान् ॥
 इह अञ्ज चिरप्रयातो ह्युपरिमितकल्पकोटिनयुतानि (८) ।

१ “आध्यात्मिक वाच्यकाः” आध्यात्मिका वाच्यका इत्यत्र इति शेषः । “शून्य-
 मिति” शून्यमिति ज्ञातानि इत्यर्थः ।

२ “लालयिता” लालयितारः ।

३ “निखिलास्त्रिविधमिह” निखिलानि त्रिविधानिह ।

४ “सञ्ज्ञा” संज्ञे । “सञ्ज्ञासुखदुःख” संज्ञासुखदुःखानि ।

५ “कर्मविधानाः” कर्माविधानाः ।

६ “दुष्टीकृत” दुष्टीकृतं । “क्षेत्रे” क्षेत्रं । “सुचिरान्धकारं” सुचिरमन्धकारं ।

७ “कुट्टिमङ्गाहम्” कुट्टिमङ्गाहम् ।

८ “अञ्ज” अहं । कल्पकोटिनयुतानि” कल्पकोटिनयुतपदंशम् ।

संसारपथा क्लिष्टो विश्रान्तो नष्टसन्तापः ॥

इह तन्मयाऽनुबुद्धं सर्वपरप्रवादिभिर्यदप्राप्तम् ।

अमृतं लोकहितार्थं जरामरणशोकदुःखान्तम् ॥

यत्र स्कन्धैर्दुःखमायतनैः (१) दृष्टासम्भवं दुःखम् ।

भूयो न चोद्भवित्यभयपुरमिहाभ्युपगतोऽस्मि ॥

इह ते मयाऽनुबुद्धा रिपवोऽध्यात्मिका महाकृत्स्नाः ।

बद्धा च सम्प्रदग्धाः कृताश्च ते मे पुनर्भवनिकेताः ॥

इह तन्मयाऽनुबुद्धं यस्यार्थं कल्पकोटिनयुतानि ।

त्यक्ता समामनयनानि रत्नानि बहून्यमृतहेतोः (२) ॥

इह तन्मयाऽनुबुद्धं यद्बुद्धं प्राक्तनैर्जिनैरपरिमाणैः ।

यस्य मधुरोऽभिरम्यः शब्दो लोकेषु विख्यातः ॥

इह तन्मयाऽनुबुद्धं प्रतीत्यसमुत्पादागतम् ।

जगच्छून्यं चित्तेक्षणेऽनुयातं (३) मरोचिगन्धर्व्वपुरतुल्यम् ॥

इह मे तत् खलु शुद्धं वरनयनं येन लोकधातवः सर्वान् ।

पश्यामि पाणिनिमध्ये न्यस्तानि यथा द्रुमफलानि (४) ॥

पूर्व्वनिवासस्मरणं तिस्रो विद्या मयेह सम्प्राप्ताः ।

अपरिमितकल्पनयुता (५) स्मरामि स्वप्नादिव विबुद्धः ॥

यैरादीप्त सुरनरा विपरीतसञ्ज्ञिनो विपर्य्यस्ताः ।

१ "दुःखमायतनैः" दुःखायतनैः ।

२ "कल्पकोटिनयुतानि त्यक्ता" कल्पकोटिनयुतपर्यन्तं त्यक्तानि । "अमृतहेतोः" अमृतहेतवे इत्यर्थः ।

३ "चित्तेक्षणेऽनुयातं" चित्तेक्षणेनानुयातं ज्ञातमित्यर्थः ।

४ "शुद्धं" शोधितम् । "लोकधातवः" लोकधातून् । "पाणिनिमध्ये" पाणिनमध्ये ।

५ "अपरिमितकल्पनयुता" अपरिमितकल्पानयुतपर्यन्तम् ।

सोऽपि च तथा अविमथा इह मया पीतो ह्यमृतमण्डः (१) ॥

यस्यार्था दशबला मैत्री भावेन्ति (२) सर्वसत्त्वेषु ।

मैत्रीबलेन जित्वा पीतो मेऽस्मिन्नमृतमण्डः ॥

यस्यार्थाय दशबलाः करुणा भावेन्ति (३) सर्वसत्त्वेषु ।

करुणाबलेन जित्वा पीतो मेऽस्मिन्नमृतमण्डः ॥

यस्यार्थाय दशबला मुदितां भावेन्ति (४) सर्वसत्त्वेषु ।

मुदिताबलेन जित्वा पीतो ह्यस्मिन्नमृतमण्डः ॥

यस्यार्थाय दशबला उपेक्षा भावेन्ति कल्पनयुतानि ।

तमुपेक्षबलैर्जित्वा (५) पीतो मेऽस्मिन्नमृतमण्डः ॥

यत् पीतञ्च दशबलैर्गङ्गानदीबालिकाबद्धतरैः ।

प्राग्जिनमिहैः पूर्वं पीतो इह मे ह्यमृतमण्डः (६) ॥

या भाषिता च वाग्मारस्येहागतस्य समैन्यस्य ।

भेत्यामि भिन्नपर्यङ्कं अप्राप्य जरामणपारम् (७) ॥

भिन्ना मया ह्यविद्या दीप्तेन ज्ञानकठिनवज्रेण ।

प्राप्तञ्च दशबलत्वं तस्मात् भिन्नमिव पर्यङ्कम् ॥

१ "यैरादीप्ता" यैनादीप्ताः । "अविमथा" अविमथीकृत इत्यर्थः ।

२ "यस्यार्थाः" यस्यार्थाय । "मैत्री भावेन्ति" मैत्री भावयन्ति ।

३ "करुणा भावेन्ति" करुणा भावयन्ति ।

४ "भावेन्ति" भावयन्ति ।

५ "उपेक्षा भावेन्ति कल्पनयुतानि" उपेक्षा भावयन्ति कल्पनयुतपर्यङ्कम् ।

"तमुपेक्षबलैः" तमुपेक्षाबलैः ।

६ "गङ्गानदीबालिकाबद्धतरैः" गङ्गानदीबालिकाबद्धतरैः । "पूर्वं पीतो इह" पूर्वं पीत इह ।

७ "मारस्येहागतस्य समैन्यस्य" समैन्यसिहागतं मारं प्रतीयथेः । "भिन्नपर्यङ्कं अप्राप्य" भिन्नपर्यङ्कमप्राप्य ।

प्राप्तं महार्हत्वं क्षीणा मे आश्रवा निरवशेषाः ।

भग्नानमुचिमेना भिनद्धि तस्माद्धि पर्यङ्कम् ॥

नीवरणकपाटाश्च पञ्च मयेह प्रदारिताः सर्वे ।

दृष्ट्वास्तुता विच्छिन्नाऽहं तेन भिनद्धि पर्यङ्कम् ॥

अथ सो मनुष्यचन्द्रः सत्रिलम्बितमासनात् समुत्थय ।

भद्रासनेन्यमीदृशमहाभिषेकं प्रतीच्छंश्च ॥

रत्नघटसहस्रैरपि नानागन्धोदकैश्च सुरसङ्गाः ।

स्नापयन्ति लोकबन्धुं दशबलं गुणपारमिताप्राप्तम् ॥

वादित्रसहस्रैरपि सन्ततो देवकोटिनयुतानि ।

अतुलां करोति पूजां अप्सरानयुतैः सह समयाः (१) ॥

एवं खलु देवपुत्राः सहेतुप्रत्ययं च सनिदानम् ।

सप्ताह धरणिमण्डे जिना न भिन्दन्ति पर्यङ्कमिति (२) ॥

इति हि भिक्षवोऽभिसम्बुद्धबोधिस्तथागतः प्रथमे सप्ताहे तत्रैवासनेऽस्यात् । इह मयाऽनुत्तरा सम्यक्सम्बोधिर्भिसम्बुद्धा ।

इह मयाऽनवरागस्य जातिजरामरणदुःखस्यान्तः कृत इति ।

द्वितीये सप्ताहे तथागतो दीर्घचङ्क्रमं चङ्क्रमते स्म । त्रिसाहस्र-

महामाहस्रलोकधातुमुपगच्छ । तृतीये सप्ताहे तथागतोऽनिमिषं

बोधिमण्डमीक्षते स्म । इह मयाऽनुत्तरा सम्यक्सम्बोधिर्भि-

१ "सन्ततो देवकोटिनयुतानि" सन्ततं देवकोटिनयुतानि । "करोति पूजां अप्सरानयुतैः सह समयाः" कुर्वन्ति पूजामप्सरानयुतैः सह समयाणि इत्यर्थः ।

२ "सप्ताह धरणिमण्डे" सप्ताहं धरणीमण्डले । "भिन्दन्ति" भिन्दन्ति केत्यर्थः ।

सम्बुद्धा अनवरायस्य करामरणदुःखस्यान्तः कृतं इति ॥ चतु-
र्थसंप्रतीहे तथागतो दहरचङ्क्रमं चङ्क्रमते स्म पूर्वसमुद्रात् पश्चि-
मसमुद्रमुपगृह्य ।

अथ खलु मारः पापीयान् येन तथागतस्तेनोपसङ्ग्रामदुप-
सङ्क्रम्य तथागतमेतदवोचत् । परिनिर्वातु (१) भगवन् परि-
निर्वातु सुगत । समय इदानीं भगवतः परिनिर्वाणाय ॥

एवमुक्ते भिन्नवस्तथागतो मारपापीयांसमेतदवोचत् । न
तावदहं पापीयन् परिनिर्वास्यामि यावन्मो न स्यविरा भित्तवो
भविष्यन्ति दान्ता विनीता विशारदा बह्वश्रुता धर्मा-
नुधर्मप्रतिपन्नाः प्रतिबलाः स्वयमाचार्यकं ज्ञानं परिदीपयि-
तुमुत्पन्नानुत्पन्नानाञ्च परप्रवादिनां सह धर्मेण गृह्याभिप्रायं
प्रासाद्यसम्प्रातिहार्यं धर्मं देशयितुम् । न तावदहं पापीयन्
परिनिर्वास्यामि यावन्मया बुद्धधर्मसङ्गवंगालोको न प्रतिष्ठापि-
ता भविष्यति । अपरिमिता बोधिमत्त्वा न व्याकृता भविष्यन्ति ।
अनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ न तावदहं पापीयान् परिनिर्वा-
स्यामि । यावन्मम चतस्रः पर्षदो दान्ता विनीता व्यक्ता विशा-
रदा भविष्यन्ति यावत् सुप्रातिहार्यं धर्मं देशयितुमिति ॥

अथ खलु मारः पापीयानिदं वचनं श्रुत्वा एकान्ते प्रक्रम्य
स्थितोऽभूत् । दुःखो दुर्मना विप्रतिमारी अधोमुखः काष्ठेन
महीं विलिखन विषयमतिक्रान्त इति ।

१ "परिनिर्वातु" भवान् परिनिर्वातु इति सङ्शेषार्थः । एवमन्यत्र बोध्यम् ।

अथ खलु तास्मिन्मो मारदुहितरो रतिश्चारतिश्च तृष्णा
च मारं पापीयांसङ्गाययाऽध्यभाषन्त ।

दुर्मनासि कथं तात प्रोच्यतां यद्यसौ नरः ।

नागपाशेन तं बध्वा कुञ्जरं वाऽऽनयामहे (१) ॥

आनयित्वा च तं शीघ्रं करिष्यामो वशे तव (२) ।

मार आह ।

अहं न सुगतो लोके न रागस्य वशं व्रजेत् ।

विषयं मे ह्यतिक्रान्तस्तस्माच्छोचाम्यहं भृशम् इति ॥

ततस्ताः स्त्रीचापल्यादविदितप्रभावा अपि बोधिसत्त्वभूतस्यैवं
तथागतस्य पितुर्वचनमश्रुत्वेव प्रभूतयौवनमध्ययौवनधारिण्यो
भूत्वा विचक्षुः कर्मणे तथागतस्यान्तिकमुपसङ्क्रान्ताः । ताश्च त-
थागतो न मनसि करोति स्म । भूयश्च ता जराजर्जरा अध्य-
तिष्ठन् । ततस्ताः पितुरन्तिके गत्वेवमाहुः ।

सत्यं वदसि नस्तात न रागेण स नीयते ।

विषयं मे ह्यतिक्रान्तस्तस्माच्छोचाम्यहं भृशम् ॥

वीचेत यद्यसौ रूपं यदस्माभिर्विनिर्मितम् ।

गौतमस्य विनाशार्थं ततोऽस्य हृदयं स्फुटेत् ॥

तस्माधु नस्तातेदं जैराजर्जरशरीरमन्तर्धापय ।

मार आह ।

१ “दुर्मनासि” दुर्मना असि । “यद्यसौ नरः” योऽसौ बोधिसत्त्वनामा नरोऽस्ति
यदि तमिति परेणान्वयः । “कुञ्जरं वा” कुञ्जरमिव ।

२ अस्य उत्तरार्द्धं न लभ्यते । अत्रत्यपक्षपुस्तकेऽपि एतावानेव पाठः ।

नाहं पश्यामि तं लोके पुरुषं सचराचरे ।

बुद्धं स्य यो ह्यधिष्ठानं शक्नुयात्कर्तुमन्यथा ॥

शोधं गत्वा निवेदयन्तामत्ययं स्वकृतं मुनेः (१) ।

सर्व्वं पौराणिकं कायं करिष्यति यथामतं ॥

ततस्ता गत्वा तथागतं क्षमापयन्ति स्म । अत्ययं नो भगवन्
प्रतिगृह्णातु । अत्ययं नो सुगत यथा बालानां यथा मूढानां
यथा व्यक्तानामकुशलानामचेत्रज्ञानाम् । यावद्वयं भगवन्तमा-
सादयितव्यं मन्यामहे ॥ ततस्तास्तथागतं गाययाऽध्यभाषन्त ।

गिरिं नखैर्विलिखत लौहं दन्तैर्विखादय ।

शिरसा विभेत्सथ गिरिमगाधे गाधमैषतः (२) ॥

तस्माद्युष्माकं दारिका अत्ययं प्रतिगृह्णातु । तत्कस्माद्बुद्धि-
रेषा ये येऽत्ययमत्ययतो दृष्ट्वा प्रतिदेशयन्त्यायत्याञ्च सम्बर-
मापद्यन्ते ।

पञ्चमे सप्ताहे भित्तवस्तथागतो मुचिलिन्दनागराजभवेने
विहरति स्म । सप्ताहमहो दर्दिनेऽथ खलु मुचिलिन्दनाग-
राजः स्वभवनान्निष्क्रम्य तथागतस्य काये सप्तकङ्कागैः परिवेष्ट्य
फणैश्चादयति स्म । मा भगवतः शीतं काये शीतवाताः प्राप्नु-
रिति । यथा पूर्व्वस्यामपीदृशोऽन्येऽपि सम्बज्जला नागराजा
आगत्य तथागतस्य कायं सप्तकङ्कागैः परिवेष्ट्य फणैश्चादयन्ति

१ "निवेदयन्ताम्" निवेदयन्तु ।

२ "विलिखत" विलिखेत् । "विखादय" विखादेत् । "विभेत्सथ" विभेतेत् ।
"गाधमैषतः" गाधमिषेत् ।

स्म । मा भगवतः काये शीतवाताः प्राक्षुरिति । यथा पूर्वस्या
दिश एवं दक्षिणपश्चिमोत्तराभ्यो दिग्भ्यो नागराजा आगत्य
तथागतस्य कायं सप्तकत्वोपभोगैः परिवेष्ट्य फणैश्चादयन्ति स्म ।
मा भगवतः काये शीतवाताः प्राक्षुरिति । स च नागराज-
भोगराशिः मेरुपर्वतेन्द्रवदुच्चैस्त्वेन स्थितोऽभूत् । न च तैर्ना-
गराजैस्तादृशं कदाचित्सुखं प्राप्तं पूर्वं यादृशं तेषां सप्तरात्रि-
न्दिवसानि तथा तथागतकायसन्निकर्षादामीत् । ततः सप्ता-
हस्यात्ययेन ततस्ते नागराजा व्यपगतदुर्द्दिनं विदित्वा तथाग-
तस्य कायाङ्गो गानपनीय तथागतस्य पादौ शिरोभिरभिवन्द्य
त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य स्वकस्वकानि भवनान्युपजग्मुः । मुचिलिन्दो-
ऽपि नागराजस्तथागतस्य पादौ शिरसाभिवन्द्य त्रिःप्रदक्षिणी-
कृत्य स्वभवनं प्राविशत् ।

षष्ठे सप्ताहे तथागतो मुचिलिन्दभवनादजपालस्य न्ययोध-
मूलं गच्छति स्म । अन्तरे च मुचिलिन्दभवनस्यान्तराञ्चाज-
पालस्य नद्या नैरञ्जनायास्तीरे चैरकपरिव्राजकश्रावकगौतम-
निर्गन्धाजीवशक्रादयस्तथागतं दृष्ट्वाऽभिभाषन्ते स्म । अपि
भवता गौतमेनेव सप्ताहमकालदुर्द्दिनं सुखेन व्यतिनामितम् ।

अथ खलु भित्तवस्तथागतस्तस्यां च वेलायामिदमुदानमु-
दानयति स्म ।

सुखो विवेकस्तुष्टस्य (१) अतधर्मस्य पश्यतः ।

अव्याबध्यं सुखं लोके प्राणिभूतस्य संयमः ॥

सुखा विरागतालोके पापानां समतिक्रमः ।

अस्मिन् मानुष्यविषये एतद्वै परमं सुखम् ॥

पश्यति स्म भिक्षवस्तथागतो लोकमादीप्तं प्रदीप्तं जात्या
जरया व्याधिभिर्मरणेन शोकपरिदेवदौर्भाग्योपायांशैः । तत्र
तथागत इदमिहोदानमुदानयति स्म ।

अयं लोकः सन्तापजातः शब्दस्पर्शरसरूपसर्वगन्धैः ।

भवभीतो भवभूयो मार्गते भववृष्ण्या ॥

सप्तमे सप्ताहे तथागतो तारायणमूले विहरति स्म । तेन
खलु पुनः समयेनोत्तरापथकौ द्वौ भ्रातरौ त्रपुणभक्तिकौ
नाम बणिजौ पण्डितौ निपुणौ विविधपण्यं गृहीत्वा महा-
लञ्जलाभौ दक्षिणापथादुत्तरापथं गच्छतः स्म ॥ महता सा-
र्द्धेन पञ्चभी रथशतैः सुपरिपूर्णैः ॥ तयोः सुजातः कीर्त्तिश्च
नामा जानेयौ द्वौ वलीवर्द्वावास्तां नास्ति तयोर्लज्जभयं यत्रान्ये
वलीवर्द्वा न वहन्ति स्म तत्र तौ युज्येते स्म । यत्र चागतो भयं
भवति स्म तत्र तौ कीलबद्धाविव तिष्ठतः स्म । न च तौ प्रतो-
देन वाह्येते स्म । उत्पलहस्तकेन वा सुमनोदामकेन वा तौ
वाह्येते स्म । तेषां तारायणसमीपे चीरिकावननिवासिनीदेव-
ताधिष्ठानात्ते च शकटाः अधिविष्टिता न वहन्ति स्म । वरत्रा-
दीनि च सर्वशकटाङ्गानि च च्छिद्यन्ते स्म । शकटचक्राणि च
नाभिपर्यन्तं भूमौ निमग्नानि सर्वप्रयत्नैरपि ते शकटा न
वहन्ति स्म । ते (१) विस्मिता भीताश्चाभूवन् । किं खल्वत्र

कारणं कोऽयं विकारो यदि मे स्थूलशकटा विष्ठिताः । तैस्तौ
 सुजातकीर्त्तिवलीवर्द्धौ योजितौ । तावपि न वहतः स्म उत्प-
 लहस्तेन च सुमनोदामक्रेन च बाह्यमानौ । तेषामेतदभवत् ।
 अशंसयं पुरतः किञ्चिद्भयं येनैतावपि न वहतः ॥ तैरश्वदूताः
 पुरतः प्रेषिताः । अश्वदूताः प्रत्यागताः प्राङ्गर्नास्ति किञ्चिद्भ-
 यमिति । तथापि देगतया स्वरूपं सन्दर्श्याश्वसिता न भेतव्य-
 मिति । तावपि च वलीवर्द्धौ (१) येन तथागतस्तथा शकटा
 प्रकर्षिताः । यावत्ते पश्यन्ति स्म तथागतं वैश्वानरमिव प्रदीप्तं
 द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमचिरोदितमिव दिनकरं
 श्रिया देदीप्यमानम् । दृष्ट्वा च ते विस्मिता बभूवुः ।

किन्तु खल्वयं ब्रह्माऽनुप्राप्त उताहो शक्रो देवानामिन्द्र
 उताहो वैश्रमण उताहो सूर्यचन्द्रौ वा उताहो किञ्चिद्गिरि-
 दैवतं वा नदीदेवतं वा ॥ ततस्तथागतः काषायाणि वस्त्राणि
 प्रकटयति स्म ॥ ततस्ते आहुः ।

प्रव्रजितः खल्वयं काषायभंवृतो नास्माद्भयमस्तीति ते प्रा-
 सादं प्रतिलब्ध्वा अन्योन्यमेवमाहुः ।

प्रव्रजितः खल्वयं कालभोजी भविष्यति । अस्ति किञ्चिदा-
 हारोऽस्ति मधुतर्पणमिच्छुलिख्यातकाः । ते मधुतर्पणमिच्छुलिख्या-
 तकांश्चादाय येन तथागतस्तेनोपसङ्गमदुपसङ्गस्य तथागतस्य

पादौ शिरोभिर्वन्दित्वा त्रिःप्रदक्षिणीकृत्यैकान्ते तस्युः । एकान्ते स्थितास्ते तथागतमेवमाहुः ।

प्रतिगृह्णातु भगवन्निदं पिण्डपात्रमस्माकमनुकम्पामुपादाय ।

अथ खलु भिक्षवस्तथागतस्यैतद्भूत् । साधु खल्विदं स्याद्य-
दहं हस्ताभ्यां प्रति गृह्णीयाम् । कस्मिन् खलु पूर्वकैस्तथागतैः
सम्यक्सम्बुद्धैः प्रतिगृहीतम् । पात्रेणेत्यज्ञासीत् ।

इति हि भिक्षवस्तथागतस्य भोजनकाल इति विदित्वा
तत्क्षणमेव चतसृभ्यो दिग्भ्यश्चत्वारो महागजा आगत्य चत्वारि
सौवर्णानि पात्राण्यादाय तथागतस्योपनामयन्ति स्म । प्रति-
गृह्णातु भगवन्निमानि सौवर्णानि चत्वारि पात्राण्यस्माकमनु-
कम्पामुपादाय । तानि च श्रमणाप्रतिरूपाणीति कृत्वा तथा-
गता न प्रतिगृह्णाति स्म । एवं चत्वारि रूप्यमयानि वैदूर्यम-
यानि स्फटिकमयानि सुशालगर्भमयानि अस्मगर्भमयानि ॥
ततश्चत्वारि सर्व्वरत्नमयानि पात्राणि गृहीत्वा तथागतस्योपना-
मयन्ति । न श्रमणस्य सारूप्यानीतिकृत्वा तथागता न प्रति-
गृह्णाति स्म ।

अथ खलु भिक्षवस्तथागतस्य पुनरेतद्भूत् । एतन् कतमद्-
विधेः पात्रैः पौर्व्वकैस्तथागतैरर्हद्भिः सम्यक्सम्बुद्धैः प्रतिगृही-
तम् । शैलपात्रैरित्यज्ञासीत् । एवं चित्त उत्पन्नन्तथागतस्य ।

अथ खलु वैश्रवणो महाराजस्तदन्यांस्तीक्ष्णहाराजानाम-
न्वयते स्म । इमानि खलु पुनर्मार्पाश्चत्वारि शैलपात्राणि नील-

कायिकैर्देवपुत्रैरस्मभ्यं दत्तानि । तत्रास्माकमेतदभूदेष वयं
परिभोजयाम इति ॥ ततो वैरोचनो नाम 'नीलकायिको
देवपुत्रः सोऽस्मानेवमाह ।

मा एष भोक्ष्यथ भो जनेषु

धारेति मोचेति समतीते भविता जिनः ।

शाक्यमुन्निरिति नाम्ना

तस्येति पात्राण्युपनामयेथा (१) ॥

अयं स कालः समयश्च मार्घा

उपनामितुं शाक्यमुनेह भाजनम् (२) ।

सङ्गीतित्वर्यस्वरनादितेन

दास्यामि पात्राणि विधाय पूजाम् ॥

स भोजनं धर्माभयं ह्यभेद्य-

मिमे च शैलामयमभेद्य भाजनाः ।

प्रतिग्रहीतुं क्षमते न चान्यः

प्रतिग्रहार्थाय प्रजाम हन्त (३) ॥

अथ खलु चत्वारो महाराजाः स्वस्वजनपार्षद्याः पुष्पधूप-
माल्यगन्धविलेपनत्वर्यताडावचरसङ्गीतिसम्प्रभणितेन स्त्रैः स्त्रैः

१ "मा एष" न एष इत्यर्थः । "भोक्ष्यथ" भाक्ष्यति । "भोजनेषु" भो जनेषु,
भोजनकर्मसु इत्यर्थः । "धारेति मोचेति" धारयति मोचयति, धारयितुं मोचयि-
तुञ्च समर्थोऽयमिति भावः । "तस्येति" तस्येतानि । "उपनामयेथा" उपनामयत ।

२ "उपनामितुं शाक्यमुनेह" उपनामयितुं शाक्यमुनये इह ।

३ "इमे च शैलामयमभेद्य भाजनाः" इमानि च शैलमयानि अभेद्यानि भाज-
नानि । "प्रजाम हन्त" प्रजामो हन्त ।

पाणिभिस्तानि पात्राणि परिगृह्य येन तथागतस्तेनोपसङ्गा-
मन्नुपसङ्गम्य*तथागतस्य पूजां कृत्वा तानि पात्राणि दिव्यकुसु-
मपरि पूर्णानि तथागतायोपनामयन्ति स्म ।

अथ खलु भिचवस्तथागतस्यैतदभूत् । अमो खलु पुनश्चत्वारो
महाराजाः आहूताः प्रसन्ना मम चत्वारि शैलपात्राण्युपनाम-
यन्ति स्म । न च मे चत्वारि शैलपात्राणि कल्पन्ते ।* अथैकस्य
प्रतिगृह्णामि त्रयाणां वैमनस्यात् । यन्वहमिमानि चत्वारि
पात्राणि प्रतिगृह्णैकपात्रमधिष्ठेयम् ।

अथ खलु भिचवस्तथागतो दक्षिणपाणिं प्रसार्य वैश्रवणं
महाराजं गाथयाऽध्यभाषत ।

उपनामयस्व सुगतस्य भाजनं
त्वं भेष्यसे (१) भाजनमग्रयाने ।
अस्मदिधेभ्यो हि प्रदाय भाजनं
स्यतिर्मतिस्त्वैव न जातु हीयते ॥

अथ खलु भिचवस्तथागतो वैश्रवणस्यान्तिकान्तत्पात्रं प्रति-
गृह्णीते स्म अनुकम्पामुपादाय । प्रतिगृह्य च धृतराष्ट्रं महाराजं
गाथयाऽध्यभाषत ।

यो भाजनं देति तथागतस्य
न तस्य जातु स्यति प्रज्ञा हीयते ।
अतिनाम्य कालञ्च सुखं सुखेन

१ “सुगतस्य” सुगतायेत्यर्थः । “भेष्यसे” भविष्यसि ।

यावत्पदं बुध्यति शीतिभावम् (१) ॥

अथ खलु भिचवस्तथागतो धृतराष्ट्रस्य महाराजस्यान्तिकान्त-
त्पात्रं प्रतिगृह्णाति स्म अनुकम्पामुपादाय । प्रतिगृह्य च विरू-
ढकं महाराजं गाययाऽध्यभाषत ।

ददामि यस्त्वं परिशुद्धभाजनं

विशुद्धचित्ताय तथागताय ।

भविष्यसि त्वं लघु शुद्धचित्तः

प्रशंसितो देवमनुष्यलोके ॥

अथ खलु भिचवस्तथागतो विरूढकस्य महाजस्यान्तिकान्त-
त्पात्रं प्रतिगृह्णाति स्म अनुकम्पामुपादाय । प्रतिगृह्य च विरू-
पाक्षं महाराजं गाययाऽध्यभाषत ।

अच्छिद्रशीलस्य तथागतस्य

अच्छिद्रवृत्तस्य अच्छिद्रभाजनम् ।

अच्छिद्रचित्तः प्रददामि श्रद्धया

अच्छिद्र ते भेष्यति पुण्यदक्षिणा (२) ॥

प्रतिगृह्णाति स्म भिचवस्तथागतो विरूपाक्षस्य महाराजस्या-
न्तिकान्तत्पात्रमनुकम्पामुपादाय । प्रतिगृह्य चैकपात्रमधिति-
ष्ठति स्म अधिमुक्तिबलेन ! तस्याञ्च वेलायामिदमुदानमुदान-
यति स्म ।

१ “देति तथागतस्य” ददाति तथागताय । “स्मृतिं प्रज्ञा” स्मृतिः प्रज्ञा । “अति-
नाम्य” अभिनाम्येति वा पाठः ।

२ “अच्छिद्र” अच्छिद्रा । “भेष्यति” भविष्यति ।

दत्तानि पात्राणि पुराभवे मया
फलपूरिता प्रेमणीयाश्च कृत्वा ।
तेनेमि पात्राश्चतुरः सुसंस्थिता
ददन्ति देवाश्चतुरो महर्द्धिकाः (१) ॥

तत्रेदमुच्यते ।

स सप्तरात्रं वरबोधिवृत्तं सम्प्रैक्ष्य धीरः परमार्थदर्शी ।
षड्भिः प्रकारैः प्रविकल्प्य चोर्व्वीमभ्युत्थितः सिंहगतिर्नृसिंहः ॥
समन्तनागेन्द्रविलम्बगामी क्रमेण तारायणमूलमेत्य ।
उपाविशन्मेरुवदप्रकल्प्यो ध्यानं समाधिञ्च मुनिः प्रदधौ ॥
तस्मिंश्च काले त्रपुषश्च भक्षिको भ्रातृद्वयं बणिजगणेन सार्द्धम् ।
शकटानि ते पञ्च धनेन पूर्णाः समुष्पितशालवने प्रविष्टाः (२) ॥
महर्षितेजेन च अक्षमात्रं चक्राणि भूमौ विविशुः क्षणेन ।
तां तादृशीं प्रेक्ष्य च ते अवस्थां महद्भयं बणिजगणस्य जातम् (३) ॥
ते खड्गहस्ताः शरशक्तिपाणयो वने मृगं वा मृगयन् क एष ।
वीक्षन्त (४) शारदचन्द्रवक्त्रं जिनं सहस्रांशुमिवाभ्रमुक्तम् ॥
अहीनकोपा अपनीतदर्पाः प्रणम्य मूर्द्ध्ना विमृशुः क एष ।

१ “फलपूरिता प्रेमणीयाश्च” फलपूरितानि प्रेमणीयानि । “तेनेमि पात्राश्चतुरः सुसंस्थिता ददन्ति” तेनेमानि पात्राणि कृत्वा च सुसंस्थितानि ददन्ति स्म । “चतुरो महर्द्धिकाः” चत्वारि महर्द्धिकानि ।

२ “बणिजगणेन” बणिजगणेन । “शकटानि ते” शकटांस्तानादाय । “पूर्णाः” पूर्णान् । “प्रविष्टाः” प्रविष्टम् ।

३ “महर्षितेजेन” महर्षितेजसा । “ते अवस्थां” तदवस्थामित्यर्थः । “बणिजगणस्य” बणिजगणस्य ।

४ “ते” त्रपुषभक्षिकादय इत्यर्थः । “वीक्षन्त” अवीक्षन् ।

नभस्तलाद्देवत वाच भाषते (१) बुद्धोद्द्वयं लोकहितार्थकारी ॥

रात्रिन्दिवा सप्त न चान्नपानमनेन भुक्तं कर्णुणात्मकेन ।

यदिच्छथा आत्मनः क्लेशशान्तिं भोजेयिमं भावितं कायचित्तम् (२) ॥

शब्दश्च ते तं मधुरं निश्चयं वन्दित्व (३) कृत्वा च जिनं प्रदक्षिणम् ।

प्रीतास्ततस्ते सहितैः सहायैः जिनस्य पिण्डाय मतिं प्रप कुः ॥

तेन खलु पुनर्भिक्षः समयेन त्रपुषभल्लिकानां बणिजां प्र-
त्यन्तकर्दटे गायूथं प्रतिवसति स्म ।

अथ ता गावस्तस्मिन् काले तस्मिन् समये सर्पिमण्डप्रदु-
ग्धा अभूवन् । अथ गोपालास्तं सर्पिमण्डमादाय येन त्रपुषभ-
ल्लिकै बणिजै तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्ग्राम्यैनां प्रकृतिमारोचयन्ति स्म ।
यत् खलु यूथं भट्टा जानीयास्त सर्वास्ता गावः सर्पिमण्ड-
प्रदुग्धास्तत्किमेतत्प्रशस्तमाहोस्त्रिनेति ।

तत्र लोलुपजात्या ब्राह्मणा एवमाहुः । अभङ्गल्यमेतद्ब्राह्म-
णानां महायज्ञो यष्टव्यमिति ।

तेन खलु पुनर्भिक्षः समयेन त्रपुषभल्लिकानां बणिजां
शिखण्डी नाम ब्राह्मणः पूर्वजातीशालोहितो ब्रह्मलोके प्रत्या-
जातोऽभूत् । स ब्राह्मणरूपमभिनिर्माय तान् बणिजो गाथा-
भिरथ भाषत ।

गुग्माकं प्रणिधिः पूर्वं बोधिप्राप्तस्तथागतः ।

१ 'विमृशः' विमृशः । विमृष्ट इति वाङ्म पाठः । "देवत वाच भाषते"
देवता त्वचं भाषते ।

२ "यदिच्छथा" यदीच्छ । "भोजेयिमं" भोजयतेमं ।

३ "वन्दित्व" वन्दित्वा ।

अस्माकं भोजनं भुक्त्वा धर्माचक्रं प्रवर्त्तयेत् ॥
 स दैव प्रणिधिः पूर्णा बोधिप्राप्तस्तथागतः ।
 आहाररूपनामयत भुक्त्वा च धर्माचक्रं प्रवर्त्तयेत् ॥
 सुमङ्गलं सुनचत्रं गवाञ्च सर्पिर्दोहनम् ।
 गुणकर्मणस्तस्यैषोऽनुभावो महर्षिणः (१) ॥
 एवं सञ्ज्ञेद्य बणिजः शिखण्डी भवनङ्गतः ।
 उदयमनसः सर्व्वं बभ्रुवस्तपुषाङ्गयाः ॥

चीरं यदासीच्च हि गोमहस्नादशेषतस्तं समुदानयित्वा ।
 अगच्छ तस्मात्परिगृह्य आजः साधेसु ते भोजन गौरवेण (२) ॥
 शतं सहस्रैकपलस्य मूल्यं या रत्नपात्री अभूच्चन्दनमिश्रिणिका ।
 चौचांसुधैतां विमलाञ्च कृत्वा समतीर्थिकां पूरिषु भोजनेन (३) ॥
 मधुं गृहीत्वा तथ रत्नपात्री तारायणीमूलमुपेत्य शास्तुः ।
 प्रतिगृह्ण भक्ते अनुगृह्ण चास्मादिदं प्रणीतं प्रतिभुङ्क्ष्व भोजनम् (४) ॥
 अनुकम्यार्याय उभयोश्च भ्रातॄणां पूर्वाशयं ज्ञात्व च बोधि प्रप्स्यता ।
 प्रतिगृह्णित्वा परिभुक्तिं शास्ता भुक्त्वा क्षिपी पात्रि नभस्तलेऽस्मिं (५) ॥

१ “सर्पिर्दोहनम्” सर्पिर्दोहनम् । स्निग्धोदनमिति वाच पाठः । “महर्षिणः” महर्षेः ।

२ “साधेसु ते” साधयिष्यवस्ते । “भोजनं” भोजनं ।

३ “चन्दनमिश्रिणिका” चन्दनमिश्रिता । “चौचांसुधैतां” उष्णाम्बुधैतामिति योग्यम् । “पूरिषु” अपूरयन् ।

४ “मधुं” मधु । “तथ रत्नपात्री” तथा रत्नपात्री । “प्रतिगृह्ण भक्ते” प्रतिगृह्णाण भक्ते । “अनुगृह्ण चास्मादिदं” अनुगृह्णाण चास्मानिदं ।

५ “भ्रातॄणां” भ्रातॄः । “ज्ञात्व च बोधि प्रप्स्यता” ज्ञात्वा च बोधिः प्रप्स्यतः । “प्रतिगृह्णित्वा परिभुक्तिं” प्रतिगृह्य परिभुङ्क्ष्व । “क्षिपी पात्रि नभस्तलेऽस्मिं” क्षिपित् पात्रीं नभस्तले इत्यर्थः ।

सुब्रह्मनामा च हि देवराजो जयाहयक्षां वररत्नपात्रीम् ।

अधुनाप्यसौ तां खलु ब्रह्मलोके सम्पूजयत्यन्यसुरैः सहायैः (१) ॥

अथ खलु तथागतस्तस्यां विलायां त्रपुषभक्षिकानां वणिजा-
मिमां संहर्षणामकार्षीत् ।

दिशां स्वस्तिकरं दिव्यं माङ्गल्यं चार्थमाधकम् ।

अर्था वः सन्मताः सर्वे भवत्पाशु प्रदक्षिणाः ॥

श्रीर्वोऽस्तु दक्षिणे हस्ते श्रीर्वो वामे प्रतिष्ठिता ।

श्रीर्वोऽस्तु सर्वरोगेषु मालेव शिरसि स्थिता ॥

धनैषिणां प्रयातानां वणिजां वै दिशोदशः ।

उत्पद्यन्तां महालाभास्ते च सन्तु सुखादयाः ॥

कार्येण केनचिद्येन गच्छथा पूर्विकां दिशम् ।

नक्षत्राणि वः पालयन्तु ये तस्यां दिशि संस्थिताः (२) ॥

हस्तिका रोहिणी चैव मृग आर्द्रा पुनर्वसुः ।

पुष्यश्चैव तथाऽश्लेषा इत्येषां पूर्विका दिशा (३) ॥

इत्येते सप्त नक्षत्रा लोकपाला यशस्विनः ।

अधिष्ठिताः पूर्वभागे देवा रक्षन्तु सर्वतः (४) ॥

तेषाञ्चाधिपती राजा धृतराष्ट्रेति विश्रुतः ।

स सर्वगन्धर्वपतिः सूर्येण सह रक्षतु ॥

पुत्रापि तस्य बहव एकनामा विचक्षणाः ।

१ "जयाहयक्षां" जयाह तां । "अन्यसुरैः सहायैः" अन्यसुरैः सहित इत्यर्थः ।

२ "गच्छथा" गच्छतो युष्मानित्यर्थः । "पूर्विकां" पूर्वा । "ये तस्यां" यानि तस्यां । "संस्थिताः" संस्थितानि ।

३ "पूर्विका दिशा" पूर्वा दिक् ।

४ "इत्येते सप्त नक्षत्रा" इत्येतानि सप्त नक्षत्राणि ।

अशीति दश चैकस्य इन्द्रनामा महाबलाः (१) ॥
 तेऽपि व अधिपालेन्तु (२) आरोग्येण शिवेन च ।
 पूर्वस्मिन्वै दिशोभागे अष्टौ देवकुमारिकाः ॥
 जयन्ती विजयन्ती च सिद्धार्था अपराजिता ।
 नन्दोत्तरा नन्दिसेना नन्दिनी नन्दवर्द्धनी ॥
 तापि व अधिपालेन्तु आरोग्येण शिवेन च ।
 पूर्वस्मिन्वै दिशो भागे चापलं नाम चेटिका (३) ॥
 अवुस्तं जिनेभि ज्ञातमर्हन्तेभिश्च तायिभिः ।
 साऽपि व अधिपालेन्तु आरोग्येण शिवेन च (४) ॥
 क्षेमाश्च वो दिशः सन्तु मा च वः पापमागमत् ।
 लब्धाश्चार्था निवर्त्तध्वं सर्वदेवेभि रचिताः (५) ॥
 येन केनचित्कृत्येन गच्छया दक्षिणां दिशं ।
 नक्षत्राणि वः पालेन्तु ये तां दिशमधिष्ठिताः (६) ॥
 मघा च दौ च फाल्गुण्यौ हस्ता चित्रा च पञ्चमी ।
 स्वातिश्चैव विशाखा च एतेषां दक्षिणा दिशः (७) ॥

१ “पुत्रापि” पुत्रा अपि । “एकनामा” एकनामानः । “अशीति दश” अशीति-
 दश । “इन्द्रनामा” इन्द्रनामानः ।

२ “व अधिपालेन्तु” वोऽधिपालयन्तु ।

३ “तापि व अधिपालेन्तु” ता अपि वोऽधिपालयन्तु । “चापलं नाम” चापला
 नाम ।

४ “अवुस्तं जिनेभि ज्ञातमर्हन्तेभिश्च तायिभिः” आबुद्धा जिनेज्ञाता अर्हद्विद्य
 स्तायिभिः इति च्यनुमीयते । “अधिपालेन्तु” अधिपालयन्तु ।

५ “लब्धाश्चार्थाः” लब्धार्थाश्च । “सर्वदेवेभि” सर्वदेवैः ।

६ “गच्छया” गच्छेत । “पालेन्तु ये” पालयन्तु यानि तानि । “दिशमधिष्ति-
 ताः” दिशमधिष्ठितानि ।

७ “दक्षिणा दिशः” दक्षिणा दिक् ।

इत्येते सप्त नक्षत्रा (१) लोकपाला यशस्विनः ।
 आदिष्टा दक्षिणे भागे ते वा रक्षन्तु सर्व्वतः ॥
 तेषाञ्चाधिपती राजा विरूढक इति स्मृतः ।
 सर्व्वकुम्भाण्डाधिपतिर्यमेन सह रक्षतु ॥
 पुत्रापि तस्य वहव एकनामा विचक्षणाः ।
 अर्शातिर्दश चैकश्च इन्द्रनामा महाबलाः (२) ॥
 तेऽपि च अधिपालेन्तु (३) आरोग्येण शिवेन च ।
 दक्षिणस्या दिशो भागे अष्टौ देवकुमारिकाः ॥
 श्रियामती यशमती यशःप्राप्ता यशोधरा ।
 सुउत्थिता सुप्रथमा सुप्रबुद्धा सुखावहा ॥
 तापि व अधिपालेन्तु आरोग्येण शिवेन च ।
 दक्षिणस्या दिशो भागे पद्मनामेन चेटिका (४) ॥
 नित्यं ज्वलति तेजेन नित्यं सर्व्वं प्रकाशितं ।
 साऽपि व अधिपालेन्तु आरोग्येण शिवेन च (५) ॥
 क्षेमाश्च वा दिशः सन्तु मा क्षवः पापमागमत् ।
 लब्धार्थाश्च निवर्त्तध्वं सर्व्वदेवेभि रक्षिताः (६) ॥
 येन केनचित्कालेन गच्छेथा पश्चिमां दिशम् ।

१ “इत्येते सप्त नक्षत्रा” इत्येतानि सप्त नक्षत्राणि ।

२ “पुत्रापि” पुत्रा अपि । “एकनामा” एकनामानः ।

३ “अधिपालेन्तु” अधिपालयन्तु ।

४ “तापि व अधिपालेन्तु” ता अपि वाऽधिपालयन्तु ! “पद्मनामेन” पद्मनाम्नी ।

५ “ज्वलति तेजेन” ज्वलति तेजसा । “प्रकाशितं” प्रकाशयति इत्यर्थः । “व अधिपालेन्तु” वाऽधिपालयतु ।

६ “पापमागमत्” पापमागच्छेदित्यर्थः । “सर्व्वदेवभि” सर्व्वदेवैः ।

नक्षत्राणि वः पालेन्तुं ये तां दिग्भूमिधृष्टिताः (१) ॥
 अनुन्नाधा च ज्येष्ठा च मूला च दृढवीर्यता ।
 द्वावाषाढेऽभिजिच्च श्रवणा भवति सप्तमा (२) ॥
 इत्येते सप्त नक्षत्रा लोकापाला यशस्विनः ।
 आदिष्टाः पश्चिमे भागे ते वा रक्षन्तु सर्व्वदा (३) ॥
 तेषां चाधिपती राजा विरूपाक्ष इति स्मृतः ।
 स सर्व्वनागाधिपतिर्वरुणेन सह रक्षतु ॥
 पुत्रापि बहवस्तस्य एकनामा विचक्षणाः ।
 अशोतिर्दश चैकश्च इन्द्रनामा महाबलाः (४) ॥
 तेऽपि व अधिपालेन्तु (५) आरोग्येण शिवेन च ।
 पश्चिमेऽस्मिन्दिशो भागे अष्टौ देवकुमारिकाः ॥
 अलम्बुषा मिश्रकेशी पुण्डरीका तथाऽरुणा ।
 एकादशा नवनामिका शीता कृष्णा च द्रौपदी ॥
 तापि व अधिपालेन्तु आरोग्येण शिवेन च ।
 पश्चिमेऽस्मिन्दिशो भागे अष्टमो नाम (६) पर्वतः ॥
 प्रतिष्ठा चन्द्रसूर्याणामिष्टमर्थं ददातु वः ।

१ “गच्छेय” गच्छेत । “पालेन्तु ये” पालयन्तु यानि । “दिग्भूमिधृष्टिताः” दिग्भूमिधृष्टितानि ।

२ “भवति सप्तमा” भवति सप्तमी ।

३ “इत्येते सप्त नक्षत्रा” इत्येतानि सप्त नक्षत्राणि ।

४ “पुत्रापि” पुत्रा अपि । “एकनामा” एकनामानः । “इन्द्रनामा” इन्द्रनामानः ।

५ “व अधिपालेन्तु” वाऽधिपालयन्तु ।

६ “तापि व अधिपालेन्तु” ता अपि वाऽधिपालयन्तु । “अष्टमो नाम” अष्टमो नाम इति वा पाठः ।

सोऽपि व अधिपालेन्तु (१) आरोग्येण शिवम् च ॥
 क्षेमाश्च वो दिशः सन्तु मा च वः पापमागमन् ।
 लब्धार्थाश्च निवर्त्तध्वं सर्वदेवेभि रक्षिताः (२) ॥
 येन केनचित्कृत्येन गच्छथा उत्तरान्दिशम् ।
 नक्षत्राणि वः पालेन्तु ये तान्दिशमधिष्ठिताः (३) ॥
 धनिष्ठा शतभिषा चैव द्वौ च भाद्रपदे तथा ।
 रेवती अश्विनी चैव भरणी भवति सप्तमी ॥
 इत्येते सप्तनक्षत्रा (४) लोकपाला यशस्विनः ।
 उद्दिष्टा उत्तरे भागे ते वो रक्षन्तु सर्वदा ॥
 तेषाञ्चाधिपती राजा कुवेरो नरवाहनः ।
 सर्वयक्षाणामधिपतिर्मणिभद्रेण सह रक्षतु ॥
 पुत्रापि तस्य बहव एकनामा विचक्षणाः ।
 अशीतिर्दिश चैकश्च इन्द्रनामा महाबलाः (५) ॥
 तेऽपि व अधिपालेन्तु (६) आरोग्येण शिवेन च ।
 उत्तरस्निग्दिशो भागे अष्टौ देवकुमारिकाः ॥

१ “सोऽपि” अष्टाङ्गपर्वतोऽपि इत्यर्थः । “व अधिपालेन्तु” वोऽधिपालयन्तु ।

२ “पापमागमन्” पापमागच्छेत् । एवं पूर्वापरेऽपि सर्वत्र बोध्यम् । “सर्वदेवेभि” सर्वदेवैः ।

३ “गच्छथा” गच्छेत् । “पालेन्तु ये तान्दिशमधिष्ठिताः” पालयन्तु यानि तान्दिशमधिष्ठितानि ।

४ “इत्येते सप्त नक्षत्रा” इत्येतानि सप्त नक्षत्राणि ।

५ “पुत्रापि” पुत्रा अपि । “एकनामा” एकनामानः । “इन्द्रनामा” इन्द्रनामानः ।

६ “व अधिपालेन्तु” वोऽधिपालयन्तु ।

इलादेवी सुरादेवी षुण्डी. पद्मावती तथा ।
उर्पस्थिता महाराजा आशा अद्वा हिरी शिरी (१) ॥
तापि व अधिपालेन्तु (२) आरोग्येण शिवेन च ।
उत्तरस्निग्दिशो भागे पर्वतो गन्धमादनः ॥
आवासो यत्तभृतानां चित्रकूटः सुदर्शनः ।
तेऽपि व अधिपालेन्तु (३) आरोग्येण शिवेन च ॥
क्षेमास्य वो दिशः सन्तु मा च वः पापमागमत् ।
लभ्यार्थास्य निवर्त्तध्वं सर्वदेवेभि रक्षिताः (४) ॥
अष्टाविंशति नक्षत्राः (५) सप्त सप्त चतुर्दिशम् ।
द्वात्रिंशद्देवकन्यास्य अष्टावष्टौ चतुर्दिशम् ॥
अष्टौ अमणास्याष्टौ ब्राह्मणा अष्टौ जानपदेषु नैगमाः ।
अष्टौ देवाः सेन्द्रकास्ते वो रक्षन्तु सर्वतः ॥
स्वस्ति वो गच्छतां भोन्तु स्वस्ति भोन्तु निवर्त्तताम् ।
स्वस्ति वोऽस्तु तथैव ज्ञाति स्वस्ति पश्यन्तु ज्ञातयः (६) ॥
सेन्द्रा यक्षा महाराजा अर्हन्तमनुकम्पिताः (७) ।
सर्वत्र स्वस्ति गच्छध्वं प्राप्नुध्वममृतं शिवम् ॥

१ “हिरी शिरी” ऋः श्रीः ।

२ “तापि व अधिपालेन्तु” ता अपि वोऽधिपालयन्तु ।

३ “तेऽपि व अधिपालेन्तु” सेऽपि वोऽधिपालयन्तु ।

४ “पापमागमत्” पापमागच्छत । “सर्वदेवेभि” सर्वदेवैः ।

५ “अष्टाविंशति नक्षत्राः” अष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि ।

६ “भोन्तु” भवतु । “भोन्तु” भवतु । “ज्ञाति” ज्ञातः । “स्वस्ति वास्तु तथैव ज्ञातिः” इत्यत्र स्वस्ति पश्यत वै ज्ञाति इति वा पाठः ।

७ “अर्हन्तमनुकम्पिताः” अर्हन्तोऽप्यनुकम्पितारः । भवन्तु इति शेषः ।

अंरक्षिता ब्राह्मणा वा शिवेन °
 विमुक्तचित्तैश्च अनाश्रवैश्च ।
 नागैश्च यक्षैश्च सदाऽनुकम्पिताः
 पालेय आयुः शरदां शतं समा (१) ॥
 प्रदक्षिणं दक्षिणलोकनाथ-
 स्तेषां दिशत्वेष्टप्रतिमं विनायकः ।
 अनेन यूयं कुशलेन कर्मणा
 मधुसम्भवा नाम जिना भविष्यथ ॥
 प्रथमादिदं लोक विनायकस्य
 असङ्गतो व्याकरणं जिनस्य ।
 पश्चादनन्ता बहुबोधिसत्त्वा
 ये व्याकृता बोधये नो विवर्त्त्याः (२) ॥
 श्रुत्वा इमं व्याकरणं जिनस्य
 उदयचित्ता परमाय प्रीत्या (३) ।
 तौ भ्रातरौ साङ्गं सहायकैस्तौ
 बुद्धश्च धर्मश्च शरणं प्रसन्ना इति ॥

इति श्रीललितविस्तरे त्रपुषभल्लिकपरिवर्त्तो नाम चतु-
 विंशतितमः ॥ २४ ॥

१ “पालेय” पालयन्तु ।

२ “प्रथमादिदं लोक” प्रथममयं लोको । “असङ्गतो” सुसङ्गतमित्युचितम् ।

३ “इमं” इदं । “उदयचित्ता परमाय” उदयचित्तौ परमया ।

पञ्चविंशाध्ययप्रारम्भः ।

इति हि भिन्नवस्तुथागतस्य तारायणमूले विहरतः प्रथ-
माभिसम्बुद्धस्यैकस्य रक्षोगतस्य प्रतिसंलीनस्य लोकानुवर्त्तिनां
प्रत्येतदभवत् । गम्भीरो वतायं मया धर्मीऽधिगतोऽभिसम्बुद्धः ।
शान्तः प्रशान्त उपशान्तः प्रणीतो दुर्दृशो दुरनुबोधोऽतर्को
वितर्कोऽचलो अलमार्यः पण्डितवेदनीयः । यदुत सर्वोपधि-
निसर्ग आवेदितो निवेदितः सर्ववेदितनिरोधः परमार्थोऽना-
लयः । शीतिभावोऽनादानोऽनुपादानो विज्ञप्तो विज्ञापनी-
योऽसंस्कृतः षड्विषयः समतिक्रान्तः अकल्पोऽविकल्पोऽनभि-
लायः । अरुतो घोषोऽनुदाहारः । अनिदर्शनोऽप्रतिघः सर्वो-
लम्बनसमतिक्रान्तः । समर्थो धर्मीपच्छेदः । शून्यतानुपलम्भ-
तृष्णानिरोधविरागनिरोधो निर्व्वाणम् । अहं चेदिमं परेभ्यो
धर्मीं देशयेयं ते चेज्जानीयुः । स मे स्यात्कुपयो मिथ्याव्यायामः
क्षणधर्मदेशनता च । यन्वहमल्पोत्सुकस्तृष्णीभावेन विहरेयम् ॥

तस्याञ्च घेलायामिमा गाथा अभाषत ।

गम्भीर शान्तो विरजः प्रभास्वरः प्राप्नो मि धर्मी ह्यमृतोऽसंस्कृतः ।
देशेय चाहं न परस्य जाने यन्नून तृष्णी पवने चरेयम् (१) ॥
अपगतगिरि वाह्यथो ह्यलिप्तो यथ गगणन्तथा स्वभावधर्मम् ।

१ “गम्भीर” गम्भीरः । “विरजः विरजाः । “प्राप्नो मि” प्राप्नो मया । “देशेय”
देशमिमं, इमं धर्ममुपदेशयेयमिति वार्थः । “यन्नून तृष्णी पवने” यन्नूनं तृष्णी-
मुपवने । अत्र यन्नूनं तृष्णी उपवसेयम् इति वा पाठः ।

चित्तमनं विचारविप्रमुक्तं परमआश्चर्यं परो विजाने (१) ॥
 न च पुनरयु शक्य अक्षरेभ्यः प्रविशतु अनर्थयोगविप्रवेशः ।
 पुरिमजिनकृताधिकारः सत्त्वास्ते इमु श्रुणित्वहि धर्मश्रद्धधन्ति (२) ॥
 न च पुनरिह कश्चिदस्ति धर्मः सोऽपि न विद्यति यस्य नास्ति भावाः ।
 हेतुक्रियपरम्परा जानेत तस्य न भोतीह अस्ति नास्ति भावाः (३) ॥
 कल्पसतसहस्र अप्रमेया अज्ज्ञ चरितः पुरिमजिनशकासे ।
 न च मया प्रतिलब्ध एष ज्ञान्ती यत्र न आत्म न सत्त्व नैव जीवः (४) ॥
 यद् मय प्रतिलब्ध एष ज्ञान्ति मियति न चेह कश्चिज्जायते वा ।
 प्रकृति इमि निरात्म सर्वधर्मास्तद् मां व्याकरि बुद्धदीपनामा (५) ॥
 करुण मम अनन्त सर्वलोके परमनु चानर्थरतामहं प्रतीक्ष्य ।
 इयं पुनर्जनता प्रसन्न ब्रह्म तेन अधीक्ष्य प्रवर्त्तयि चक्रम् (६) ॥

१ “वाङ्मयो ह्यलिप्ता यथ” वाङ्मयो ह्यलिप्ता यथा । “चित्तमनं” चित्तमनः ।
 “परम आश्चर्यं” परमाश्चर्यमिति । “विजाने” विजानाति ।

२ पुनरयु शक्य अक्षरेभ्यः पुनरयु शक्योऽक्षरेभ्यः । “प्रविशतु अनर्थ-” प्रवे-
 शयितुमनर्थ- । “पुरिमजिन-” पूर्वजिनः । “इमु श्रुणित्व धर्म श्रद्धधन्ति” इमं श्रुत्वा
 धर्मं श्रद्धधति ।

३ “नास्ति” न सन्ति । “हेतुक्रियापरम्परा जानेत” हेतुक्रियापरम्परां जाना-
 ति । “न भोतीह” न भवन्तीह ।

४ “कल्पशतसहस्र अप्रमेया अज्ज्ञ चरितः” कल्पशतसहस्रपर्यन्तमप्रमेयमहं
 चरितवाप्तित्यर्थः । “पुरिमजिनशकासे” पूर्वजिनशकासात् । “प्रतिलब्ध एष ज्ञान्ती
 यत्र” प्रतिलब्धा एषा ज्ञान्तिर्यत्र । “न आत्म न सत्त्व नैव” नात्मा न सत्त्वे नैव ।

५ “यद् मय प्रतिलब्ध एष ज्ञान्ति” यदा मया प्रतिलब्धा एषा ज्ञान्तिः । “मि-
 यति” मियते । “प्रकृति इमि निरात्म” प्रकृतिरियं निरात्मनः अनात्मनो देहादेरित्य-
 र्थः । “तद् मां व्याकरि बुद्धदीपनामा” तदा मां व्याकरिष्यन्ति बुद्धदीपनामानम् ।

६ “करुण मम अनन्त” करुणा मम अनन्ता । “चानर्थरतामहं” चानर्थरत-
 महं । “इयं पुनर्जनता प्रसन्न” इयं पुनर्जनता प्रसन्ना । यद् पुनर्जनता प्रसन्न
 इति वाच पाठः । “ब्रह्म तेन अधीक्ष्य प्रवर्त्तयि” ब्रह्मणि तेनाधिष्ठाय प्रवर्त्तयि-
 ष्यामि ।

एवञ्च अयुधर्मं याह्य मे स्यात्सं च मम ब्रह्म क्रमे निपत्य याचेत् ।
प्रवदंति विरजा विप्रणीतधर्मं सन्ति विजानक सत्त्वशारकाश्च(१) ॥

इति हि भित्तवस्तथागतस्तस्मिन् समये ऊर्णाकोशात् प्र-
भामुत्सृजति स्म । यथा प्रभया त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधा-
तुर्महता सुवर्णवर्णावभासेन स्फुटेऽभूत् ॥

अथ खलु दशत्रिसाहस्रमहासाहस्राधिपतिः शिखी महा-
ब्रह्मा बुद्धानुभावेनैव तथागतस्य चेतमैव चेतःपरिवितर्कमाज्ञा-
यात्पोत्सुकतायै भगवतश्चित्तमभिनतं धर्मदेशनायामिति तस्यै-
तदभवत् । यन्वहमुपसङ्गम्य तथागतमध्येषयेयं धर्मचक्रप्रवर्त्त-
नतायै ॥

अथ खलु शिखी महाब्रह्मा तस्यां वेलायां तदन्यान् ब्रह्मा-
कायिकान्देवपुत्रानामन्वयते स्म । नश्यति वतायं मार्षा लोको
विनश्यति । यत्र हि नाम तथागतोऽनुत्तरां सम्यक्सम्बोधि-
मिसम्बुद्धान्पोत्सुकतायै चित्तमभिनामयति न च धर्मदेशना-
याम् । यन्नु वयमुपसङ्गम्य तथागतमर्हन्तं सम्यक्सम्बुद्धमध्ये-
स्थामहे धर्मचक्रप्रवर्त्तनाय ॥

अथ खलु भित्तवः शिखी महाब्रह्माऽष्टषष्ट्या ब्राह्मणशतस-
हस्रैः परिवृतः पुरस्कृतो येन तथागतस्तेनोपसङ्गामदुपसङ्गम्य
तथागतस्य पादौ शिरसाभिवन्द्य प्राञ्जलिस्तथागतमेतदवो-

१ “अयु धर्मं याह्य मे” अर्थं धर्मो याह्यो मे । “स च” तच्च । “क्रमे” पदे
इत्यर्थः । “प्रवदंति विरजा” प्रवदन्ति विरजस्कं । “विजानक सत्त्वशारकाश्च”
विज्ञानवन्तः सत्त्वाशारकाश्च ।

चत् । नश्यति वतायं भगवन् लोकः प्रणश्यति वतायं भगवन् लोकः । यत्र हि नाम तथागतोऽनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमाभिसम्बुध्याऽन्तोत्सुकतायै चित्तमभिनामयति न धर्मदेशनायाम् । तस्माद् देशयतु भगवन् देशयतु सुगत धर्मम् । सन्ति सत्त्वाः स्वाकाराः सुविज्ञापकाः शक्ता भव्याः प्रतिबला भगवता भाषितस्वार्थभाज्ञातुम् ॥ तस्यां वेलायामिमा गाथा अभामत ।

समुदानिय ज्ञानमहायमण्डलं विसृज्य रश्मिन्दशदिक्षु चैव ।
तदन्यज्ञानासु नृपद्मबोधका उपेक्षकस्तिष्ठसि वादिभास्करः (१) ॥
निमन्त्रयित्वाऽऽर्यधनेन सत्त्वानाश्रासयित्वा बज्रप्राणिकोद्यः ।
न युक्तमेतत्तव लोकबन्धो यं तुष्णिभावेन उपेक्षमे जगत् (२) ॥
पराहनस्वोत्तमधर्मदुन्दुभिं सद्गुरुशङ्खञ्च प्रपूरयाशु ।
उच्छ्रेयस्योत्तमधर्मयूपं प्रज्वालयस्व महधर्मदीपम् (३) ॥
प्रवर्ष वै धर्मजलं प्रधानं प्रतारयेमां भवसागरस्थाम् ।
प्रमोचयेमां महव्याधिक्षिप्तां क्लेशाग्निप्रे प्रशमं कुरुष्व (४) ॥
निदर्शय त्वं खलु शान्तिमार्गं क्षेमं शिवं निर्जरतामशोकम् ।
निर्वाणमार्गागमनादनाथे विपथस्थिते नाथ कृपां कुरुष्व ॥
विमोक्षद्वाराणि अपावृणुष्व प्रचक्ष तं धर्मनयं ह्यकोप्यम् ।

१ “समुदानिय ज्ञानमहायमण्डलं” समुदानीय महाज्ञानायमण्डलमित्यर्थः ।
“तदन्यज्ञानासु नृपद्मबोधका” तदन्यज्ञानेषु नृपद्मबोधक ।

२ “बज्रप्राणिकोद्यः” बज्रप्राणिकोटीः । “यं तुष्णिभावेन” यत्तुष्णीभावेन ।

३ “पराहनस्व” पराहन । “उच्छ्रेयस्य” उत्तरेयस्य । “प्रज्वालयस्व महधर्मदीपम्” प्रज्वालय महधर्मदीपम् ।

४ “प्रतारयेमां भवसागरस्थाम् प्रमोचयेमां महव्याधिक्षिप्तां” प्रतारयेमान् भवसागरस्थान् प्रमोचयेमान् महव्याधिक्षिप्तान् । “क्लेशाग्निप्रे” क्लेशाग्निप्रेतानामित्यर्थः ।

जात्यन्धभूतस्य जनस्य नाथ त्वमुत्तमं शोधय धर्माचक्षुः ॥
 न ब्रह्मलोके न च देवलोके न यत्तगन्धर्वमन्युल्लोके ।
 लोकस्य जातिजरापनेता नान्योऽस्ति त्वत्तो हि मनुष्यचन्द्र ॥
 अध्येषकोऽहं तव धर्मांराज अन्धावदाहृत न सर्वदेवान् ।
 अनेन पुण्येन अहंपि क्षिप्रं प्रवर्त्तयेयं वरधर्माचक्रम् (१) ॥

अधिवासयति स्म भिक्षवस्तथागतः शिखिनो ब्रह्मणस्त्वृष्णी-
 भावेन सदेवमानुषासुरस्य लोकस्यानुग्रहार्थमनुकम्पामुपादाय ॥

अथ खलु शिखी महाब्रह्मा तथागतस्य त्वृष्णीभावेनाधि-
 वासनां विदित्वा दिव्यैश्चन्दनचूर्णैरगुरुचूर्णैश्च तथागतमभ्यव-
 कीर्य प्रीतिप्रामोद्यजातस्तत्रैवान्तरधात् ।

अथ खलु भिक्षवस्तथागतस्य धर्मालोकस्यादरोत्पादनार्थं
 शिखिनश्च महाब्रह्मणः पुनः पुनस्तथागताध्येषणया कुशलमू-
 लविवृद्ध्यर्थं धर्मस्य चातिगम्भीरोदारतामुपादाय पुनरप्येकस्य
 रजोगतस्य प्रतिसंलीनस्यायमेव रूपस्येतावितर्कोऽभूत् । गम्भीरः
 खल्वयं मया धर्मोऽभिसम्बुद्धः सूक्ष्मो निपुणो दुरनुबोधः अ-
 तर्को तर्कावचरः पण्डितविज्ञो वेदनीयः सर्वलोकविप्रत्यनी-
 यको दुर्दशः सर्वोपधिनिःसर्गः सर्वसंस्कारोपममः सर्वतमोप-
 ष्केदः (२) शून्यतानुपलम्भः तृष्णाक्षयो विरागो निरोधो नि-
 र्व्याणम् । अहञ्चेदिदं धर्मं देशयेयं परे च मे न विभावयेत् ।

१ "अन्धावदाहृत" अन्धवन्न कुरु इत्यर्थः । "अहंपि" अहमपि ।

२ "सर्वतमोपष्केदः" समतमोपष्केदः ।

सा मे परमा विदेठा (१) भवेत् । यन्महमस्योत्सुकविहारेणैव
विहरेयम् ॥

अथ खलु भिचवः शिखी महाब्रह्मा बुद्धानुभावेन पुनरपि
तथागतस्येदमेव रूपं चेतःपरिवितर्कमाज्ञाय येन शक्रो देवाना-
मिन्द्रस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्गम्य शक्रं देवानामिन्द्रमेतदवोचत् ।
यत् खलु कौशिक जानीयास्तथागतस्यार्हतः सम्यक्सम्बुद्धस्या-
स्योत्सुकतायै चित्तं नतं न धर्मदेशनायाम् । न ज्ञान्तो वतायं
कौशिक लोको विनङ्गति । वतायं कौशिक लोको महान्धका-
रप्रक्षिप्तो वतायं कौशिक लोको भविष्यति । यत्र हि नाम त-
थागतस्यार्हतः सम्यक्सम्बुद्धस्यास्योत्सुकतायै चित्तं नतं न धर्म-
देशनायाम् । कस्मादयं न गच्छामस्तथागतमर्हन्तं सम्यक्सम्बुद्धं
धर्मचक्रप्रवर्त्तनायाध्येषितुम् । तत्कस्मात् । न ह्यध्येषितास्तथागता
धर्मचक्रं प्रवर्त्तयन्ति । साधु मार्षेति शक्रो ब्रह्मा भौमाश्च देवा
अन्तरीक्षाश्चातुर्महाराजकायिकास्त्रयस्त्रिंश यामास्तुषिता नि-
र्म्माणरतयः परनिर्मितवसवर्त्तिनो ब्रह्मकायिका आभास्वरा
वृहत्फलाः शुभकृत्स्नाः सम्बुज्जलानि च शुद्धावांशकायिकदे-
वपुत्रशतसहस्राण्यतिक्रान्तवर्षा (२) अतिक्रान्तायां रात्रौ केवलं
तारायणमूले दिव्येन वर्षेन दिव्येनावभासेनावभास्य येन तथा-
गतस्तेनोपसङ्ग्रामदुपसङ्गम्य तथागतस्य पादौ शिरसाऽभिवन्द्य
प्रदक्षिणीकृत्यैकान्ते तस्यः ।

१ "सा मे परमा विदेठा" सा मे परमो विदेठो ।

२ "अतिक्रान्तवर्षाः" अतिक्रान्तवर्षाणि ।

अथ खलु शक्रो देवानामिन्द्रो येन तथागतस्तेनाञ्जलिं प्र-
णम्य तथागतं गाथयाऽभिसुष्टाव ।

उत्तिष्ठ विजितसङ्ग्राम प्रज्ञाकराह णो चर लोके ।

चित्तं हि ते विमुक्तं शशिरिव पूर्णो गृहविमुक्तः (१) ॥

एवमुक्ते तथागतस्त्वृष्णीमेवास्मात् ।

अथ खलु शिखी महाब्रह्मा शक्रं देवानामिन्द्रमेतदवोचत् ।
नैव कौशिक तथागता अर्हन्तः सम्यक्सम्बुद्धा अध्येष्यन्ते धर्माच-
क्रप्रवर्त्तनताये यथा त्वमध्येष्यते ।

अथ खलु शिखी महाब्रह्मा एकांसमुत्तरासङ्गं हत्वा दक्षि-
णजानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन तथागतस्तेनाञ्जलिम्प्रणम्य
तथागतं गाथयाऽध्यभाषत ।

उत्तिष्ठ विजितसङ्ग्राम प्रज्ञाकाराह णो विचर लोके ।

देशय त्वं मुने धर्माज्ञातारो भविष्यति (२) ॥

एवमुक्ते भिक्षवस्तथागतः शिखिनं महाब्रह्माणमेतदवो-
चत् । गम्भीरः खल्वयं महाब्रह्मन् मया धर्माऽभिसम्बुद्धः शूद्रमो-
निपुणः । पेयालम् । यावत्सा मे स्यात्परमा विहेठा (३) । अपि
च मे ब्रह्मन् इमे गाथे अभीक्ष्णं प्रतिभासतः ।

प्रतिश्रोतगामिको मार्गो गम्भीरो दुर्दृशे मम ।

न तं द्रक्ष्यति रागान्धा अलं तस्मात्प्रकाशितुम् (४) ॥

१ “प्रज्ञाकराह” प्रज्ञाकर्त्तः । “णो चर” नो चर । “शशिरिव” शशीव ।

२ “प्रज्ञाकराह” प्रज्ञाकर्त्तः । “णो विचर” नो विचर । “भविष्यति” भवि-
ष्यन्तीत्यर्थः ।

३ अत्र विहेठविशेषणोऽपि पुंस्त्वम् ।

४ “प्रतिश्रोतगामिको” प्रतिश्रोतोगामी । “द्रक्ष्यति” पश्यन्तीत्यर्थः ।

अनुश्रोतं प्रवाच्यन्ते कामेषु पतिताः प्रजाः ।

दृष्ट्वा मेऽयं सम्प्राप्तमलं तस्मात् प्रकाशितुम् (१) ॥

अथ खलु भिचवः शिखी महाब्रह्मा शक्रश्च देवानामिन्द्रस्तथागतं तूष्णीम्भूतं विदित्वा सार्द्धं तैर्देवपुत्रैः दुःखिता दुर्मनास्तत्रैवान्तरधायिषुः । त्रिरपि (२) च तथागतस्याल्पोत्सुकताये चित्तं नामयति (३) स्म ।

तेन खलु पुनर्भिचवः समयेन मागधकानां मनुष्याणामिमान्येवंरूपाणि पापकानि अकुशलानि दृष्टिगतान्युत्पन्नान्यभूवन् । तद्यथा । केचिदेवमाजुः । वाता न वास्यन्ति ॥ केचिदेवमाजुः । अग्निर्न ज्वलिष्यति ॥ केचिदाजुः । देवो न वर्षिष्यति ॥ केचिदाजुः । नद्यो न वह्यन्ति (४) ॥ केचिदाजुः । शस्यानि न प्रजास्यन्ते (५) ॥ केचिदाजुः । पक्षिण आकाशे न क्रमिष्यन्ति ॥ केचिदाजुः । गुर्विण्यो नारोग्येण प्रसविष्यन्ति ॥

अथ खलु भिचवः शिखी महाब्रह्मा तथागतस्तेवमेवंरूपं चित्तवितर्कमाज्ञाय मागधकानाञ्च मनुष्याणामिमानि दृष्टिगतानि विदित्वाऽतिक्रान्तायां रात्रावतिक्रान्तेन वर्त्तेन सर्व्वावन्तं तारायणमूलं दिव्येनावभासेनावभास्य येन तथागतस्तेनोपसङ्गामदुपसङ्गस्य तथागतस्य पादौ शिरसाऽभिवन्द्यैकांसमुत्तरा-

१ “अनुश्रोतं” अनुश्रोतः । “सम्प्राप्तमलं” सम्प्राप्तोऽलं ।

२ “दुःखिता दुर्मनास्तत्रैवान्तरधायिषुः त्रिरपि” दुःखितौ दुर्मनसौ भूत्वा तत्रैवान्तरधत्तुस्तत्रापि इत्यर्थः ।

३ “नामयति” नामयतः ।

४ “वह्यन्ति” वहिष्यन्ति ।

५ “प्रजास्यन्ते” प्रजनिष्यन्ति ।

सङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन तथा-
गतस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य तथागतं गाथाभिरध्यभाषत ।

वादो बभूव समलैर्विचिन्तितो
धर्मा ह्यशुद्धो मगधेषु पूर्वम् ।
अमृतं मुने तद्विवृणीव्वद्वारं
शृण्वन्ति (१) धर्माविपुलं विमलेन बुद्धम् ॥
कृतस्वकार्योऽसि भुजिष्यतां गतो
दुःखाभिसंस्कारमलापकृष्टः ।
न हानिवृद्धी कुशलस्य तेऽस्ति
त्वमयधर्मेष्विह पारमिं गतः (२) ॥
न ते मुने सदृश इहास्ति लोके
कुतोऽधिकः स्यादिह ते महर्षे ।
भवानिहायस्तिभवे विरोचते
गिरिर्यथाऽसा च (३) सुरालयस्थः ॥
महाकृपां विजनय दुःखिते जने
न त्वादृशा जातु भवन्त्युपेक्षकाः ।
भगवन्वैशारद्यबलैः समन्वित-
स्वमेव शक्नो जनतां प्रतारितुम् (४) ॥ .

१ “शृण्वन्ति” श्रोष्यन्ति ।

२ “पारमिं गतः” पारङ्गतः ।

३ “सा च” स च ।

४ “प्रतारितुम्” प्रतारयितुम् ।

इयं सुश्रव्या सुचिरात्तुरा प्रजा
 सदेवकाः सश्रमणा द्विजाखिलाः (१)
 अरोगिणी भवतु गिरातुरज्वरा
 न चापरः शरणमिच्छास्य विद्यते ॥
 चिरानुबद्धास्तव देवमानुषाः
 कल्याणचित्ता श्रमृतार्थिनश्च ।
 धर्मं यमेवाधिगमिष्यते जिनो
 यथावदन्तूनमुदाहरिष्यति (२) ॥
 तस्माद्धिया चापि सुविक्रमत्वा
 विनयश्च सत्त्वाश्चिरनष्टमार्गान् ।
 अपि श्रुतार्थाः श्रमणाय काङ्क्षिता
 इयं त्वषार्त्ता जनता महामुने (३) ॥
 उदीचते धर्मजलं तवान्तिके
 मेघो यथा सन्तृषितां वसुन्धराम् ।
 कुरु तर्पणां नायक धर्मवृष्टिं
 चिरप्रणष्टा विचरन्ति मानवाः ॥
 भवे कुट्टिगहने सकण्टके
 अकण्टकं मार्गमृजुम्यचक्ष तम् ।

१ “द्विजाखिलाः” द्विजा अखिलाः ।

२ धर्मं यमेवाधिगमिष्यते” धर्मेण येनैवाधिगमिष्यते । “उदाहरिष्यति” उदाहरिष्यति ।

३ “सुविक्रमत्वा विनयश्च” सुविक्रमवत्त्वाविनयवत्त्वाच्चेत्यर्थः । “चिरनष्टमार्गान्” चिरनष्टमार्गाः । “श्रमणाय काङ्क्षिता” श्रमणमिकाङ्क्षावन् इत्यर्थः ।

यं भावयित्वा ह्यमृतं लभेयं (१)

अन्धप्रपाते पतिता ह्यनायका

नोद्धर्तुमन्यैरिह शक्यमेते ।

महाप्रपाते पतितां समुद्धर

“च्छन्दं समुत्पाद्य वृषोऽसि बुद्धिमान् (२) ॥

न सङ्ग तिष्ठेति सदां मुने चिरं

कदाचिदौदम्बरपुष्पसन्निभो ।

जिनाः पृथिव्यां प्रभवन्ति नायकाः

प्राप्तचणो मोक्षय नाथ सत्त्वान् (३) ॥

अभूच्च ते सर्व्वभवेस्त्विद्यं मति-

स्तीर्णः स्वयं तारयिता भवेयम् ।

अशंसयं पारगतोऽसि साम्प्रतं

सत्यां प्रतिज्ञां कुरु सत्यविक्रम ॥

धर्मोत्कथा विधम मुनेऽन्धकार-

मुत्क्षेपय त्वं हि तस्यागतध्वजम् ।

अयं स कालः प्रतिभात्युदीरणे

मृगाधिपो वा नद दुन्दुभिस्वरः (४) ॥

अथ खलु भिक्षुस्तथागतः सर्व्वावन्तं लोकं बुद्धचक्षुषा-
व्यवलोकयन् सत्त्वान् पश्यति स्म । हीनमध्ये प्रणीतानुच्चनीच-

१ अस्य चतुर्थपादे नाचक्षपक्षपुस्तकेष्वपि ।

२ “शक्यमेते” शक्या एते । “पतितां” पतितान् ।

३ “सङ्ग तिष्ठेति” सङ्गे तिष्ठसि । “पुष्पसन्निभो” पुष्पसन्निभः

४ “मृगाधिपो वा” मृगाधिप इवेत्यर्थः ।

मध्यमान् स्वाकारान् दुराकारान् सुविशोधकान् दुर्विशोधका-
नुद्घाटिताज्ञान् विपश्चिताज्ञान् पदपरमांस्तीन् धत्तराशीनेकं
मिथ्यात्वनियतमेकं सम्यक्त्वनियतमेकमनियतम् । तद्यथापि
नाम भिन्नवः पुरुषः पुष्करिण्यास्तीरे स्थितः पश्यति जलरूपाणि
कानिचिदुदकान्तर्गतानि कानिचिदुदकसमानि कानिचिदुद-
काभ्युद्गतानि । एवमेव भिन्नवस्तथागतः सर्व्वावन्तं लोकं बुद्ध-
चक्षुषा व्यलोकयन् पश्यति स्म सत्त्वांस्तिषु राशिषु व्यवस्थितान् ।

अथ खलु भिन्नवस्तथागतस्यैतदभवत् । देशयेयमहं धर्मं
न वा देशयेयम् । स एष मिथ्यात्वनियतो राशिर्नैवायं धर्म-
माजानीयात् । देशयेयञ्चाहं धर्मं क्व वा देशयेयम् योयं सम्यक्-
त्वनियतो राशिराज्ञास्यत्येवैष धर्मम् । यत् खलु पुनरनियतो
राशिराज्ञास्यत्येवैष धर्मम् । यत् खलु पुनरनियतो राशिस्तस्मै
स चेद्धर्मं देशयिष्याम्यज्ञास्यत्युत न देशयिष्यामि नाज्ञास्यामीति ।

अथ खलु भिन्नवस्तथागतोऽनियतराशिव्यवस्थितान् सत्त्वान्
दृष्ट्वाऽऽरभ्य महाकरुणामवक्रामयति स्म ।

अथ खलु तथागत आत्मनस्तेमं सम्यग्ज्ञानमभिहृत्य शि-
खिनश्च महाब्रह्मणोऽध्वेषणां विदित्वा शिखिनं महाब्रह्माणं
गाथाभिरध्यभाषत (१) ।

अपावृतास्तेषाममृतस्य द्वारा

ब्रह्मन्निति सततं ये श्रोतवन्तः ।

प्रविशन्ति अद्भ्यां न विचेठसञ्ज्ञा

प्रवृण्वन्ति धर्म्मं मगधेषु सत्त्वाः (१) ॥

अथ खलु शिखी महाब्रह्मा तथागतस्याधिवासर्गां विदित्वा
तुष्ट उदय आन्तमना प्रमुदितः प्रीतिसौमनस्यजातस्तथागतस्य
पादौ शिरसाऽभिवन्दित्वा तत्रैवान्तरधात् ।

अथ खलु भित्तवो भौमां देवास्तस्मां वेलार्यामन्तरीक्षेभ्यो
देवेभ्यो घोषमुदीरयन्ति स्म शब्दमनुश्रावयन्ति स्म । अद्य मार्षा
तथागतेनार्हता सम्यक्सम्बुद्धेन धर्म्मचक्रप्रवर्त्तनतायै प्रतिश्रुतम् ।
तद्भविष्यति बज्जजनहिताय सुखाय लोकानुकम्पायै महतो जन-
कायस्थार्थाय हिताय सुखाय देवानाञ्च मनुष्याणाञ्च ॥ परि-
हास्यन्ते वत भो मार्षा असुराः काया दिव्याः कायाः परिपूरं
गमिष्यन्ति । बहवश्च सत्त्वा लोके परिनिर्व्वास्यन्ति ॥ एवमेवा-
न्तरीक्षा देवा भौमेभ्यः प्रतिश्रुत्य चातुर्महाराजिकानां देवा-
नां (२) घोषमुदीरयन्ति स्म । चातुर्महाराजिकास्तयस्त्रिंशानां
त्रयस्त्रिंशा यामानां यामा तुषितनिर्म्माणरतीनां निर्म्माणर-
तयः परगिर्म्मितवशवर्त्तिनां तेऽपि ब्रह्मकायिकानां घोषमुदीरं-
यन्ति स्म शब्दमनुश्रावयन्ति स्म । अद्य मार्षास्तथागतेनार्हता
सम्यक्सम्बुद्धेन धर्म्मचक्रप्रवर्त्तनतायै प्रतिश्रुतम् । तद्भविष्यति

१ “आतवन्तः” श्रुतवन्तः । “अद्भ्यां” अद्भाषण इत्यर्थः । “विचेठसञ्ज्ञा” विचेठ-
सञ्ज्ञिन इत्यर्थः ।

२ “चातुर्महाराजिकानां देवानां” चातुर्महाराजिकान् देवान् प्रतीत्यर्थः । एवं
परेऽपि बोध्यम् ।

वज्रजनहिताय वज्रजनसुखाय लोकानुकम्पायै महतो जनका-
यस्यार्थाय हिताय सुखाय देवानाञ्च मनुष्याणाञ्च ॥ परिहा-
स्यन्ते वत भो मार्षा असुराः काया दिव्याः कायाः । विविर्द्धि-
यन्ते बहवश्च सत्त्वा लोके परिनिर्वास्यन्तीति ॥

इति हि भिन्नवस्तुत्क्षणं तन्मुहूर्त्तं तत्तत्त्वं यावद्ब्रह्मयायिका
देवास्तस्मादेवारभ्यैकनिर्नाद एकनिर्घोषोऽभ्युद्गतोऽभूत् । अथ
मार्षास्तथागतेनार्हता सम्यक्सम्बुद्धेन धर्मचक्रप्रवर्त्तनाय प्रति-
श्रुतमिति ॥

अथ खलु भिन्नवो धर्मरुचिश्च नामा बोधिवृक्षदेवता धर्म-
कायश्च धर्ममतिश्च धर्मचारी च एते चत्वारो बोधिवृक्षदेवता-
स्तथागतस्य चरणयोर्निपत्यैवमाहुः । क भगवन् धर्मचक्रं प्रव-
र्त्तयिष्यसीति ।

एवमुक्ते भिन्नवस्तुथागतस्ता वृक्षदेवता एतदवोचत् । वारा-
णस्या ऋषिपतने मृगदावे ॥ ता आहुः । परीतजनकाया भ-
गवन् वाराणसी महानगरी परीतद्रुमच्छायश्च मृगदावः ।
संन्यन्यानि भगवन् महानगराणि ऋद्धानि स्त्रीतानि क्षेमनि
सुभिचाणि रमणीयानि आकीर्णवज्रजनमनुष्याणि उद्यानोप-
वनपर्वतप्रतिमण्डितमणि । तेषां भगवन्नन्यतमे धर्मचक्रं प्रवर्त्त-
यतु । तथागतोऽवोचत् । एवम् ॥ भद्रमुखोऽवोचत् । तत्कस्मात् ।

यष्टि यज्ञकोटिसहस्रनयुता ये तत्र यष्टा मया

यष्टिबुद्धकोटिनयुतसहस्रा ये तत्र सम्पूजिताः ।

पौराण ऋषिणामिहालय वरा वाराणसी नाम वरा

सा देवानागाभिष्टुतो महीतलो धर्माभिनिष्ठाः सदा (१) ॥
 बुद्धकोटिसहस्रैकनवतिः पूर्वं स्मरामि अहं
 ये तस्मिन्नुपि साहस्रयेवनवरे वर्त्ति सुचक्रोत्तमम् ।
 शान्तं चाप्युपशान्तं ध्यानाभिमुखं नित्यं मृगैः सेवितं
 इत्यर्थे अष्टपि साहस्रये वनवरे वर्त्ति चक्रोत्तमम् (२) ॥ इति
 इति श्रीललितविस्तरे अष्टोषणापरिवर्त्ती नाम पञ्चविंश-
 तितमः ॥

षड्विंशोऽध्यायप्रारम्भः ।

अथ खलु भिन्नवस्त्रयागतः कृतकृत्यः कृतकरणीयः सर्व्वबन्धन-
 समुच्छिन्नः सर्व्वक्लेशोद्धृतो निर्व्वान्तमलक्लेशो निहतमारप्रत्य-
 र्थिकः सर्व्वबुद्धधर्म्मनयानुप्रविष्टः सर्व्वज्ञः सर्व्वदर्शी दशबलसम-
 न्वागतश्चतुर्व्वेशारद्यप्राप्नोऽष्टादशवैणिकबुद्धधर्म्मप्रतिपूरुषः पञ्चच-
 लुःसमन्वागतोऽनावरणेन बुद्धचक्षुषा सर्व्वावन्तं लोकमवलोक्यै-
 वच्चिन्तयति स्म । कस्मादहं सर्व्वप्रथमं धर्म्मं देशयेयम् । कतमः
 सत्त्वः शुद्धः स्वाकारः सुविनेयः सुविज्ञापकः सुविशोधको

१ “यद्वि” यद्वानि । “सहस्रनयुता ये तत्र यथा” सहस्रनयुतानि यानि तत्र
 यद्वानि । अथ यद्वशब्दस्य पुनर्वर्त्तिः । “नयुतसहस्रा ये तत्र सम्युजिताः” नियुत-
 सहस्राणि यानि तत्र सम्युजितानि । “पौराण्य अष्टिषाम्” पुराणानामष्टिषाम् ।
 “आलस्य वरा” आलस्य वराः । “देवानागाभिष्टुतो” देवानागाभिष्टुतो ।

२ “बुद्धकोटिसहस्रैकनवतिः पूर्वं” एकनवत्यधिकबुद्धकोटिसहस्राणि च प-
 र्वाणि इत्यर्थः । “ये तस्मिन्” यैस्तस्मिन् । “वर्त्ति” प्रवर्त्तितम् । “आप्युपशान्तं”
 आप्युपशान्तम् । “इत्यर्थे अष्टपि साहस्रये” इत्यर्थे अष्टपि साहस्रये । “वर्त्तिष्य” वयं प्रवर्त्तयि-
 ष्याम इत्यर्थः ।

मन्दरागदोषमोहोऽपरोक्षविज्ञानः सः अद्वावान् धर्मस्याप-
रिहीयते (१) । तस्मादहं सर्वप्रथमं धर्मं देशयेयम् । यश्च मे
धर्मं देशितमाजानीयान्न च मां च विहेठयेत् ॥

अथ खलु भिन्नवस्तुयागतस्यैतदभूत् । रुद्रकः खलु रामपुत्रः
शुद्धः स्वाकारः सुविज्ञापकः सुविशोधको मन्दरान्मोहोऽ-
परोक्षविज्ञानः स अवणाद् धर्मस्यापरिहीयते । यः आवकेभ्यो
नैवसञ्ज्ञानासञ्ज्ञायतनसहव्रतायै धर्मं देशयति । कुत्रासावेत-
र्हि प्रतिवसतोत्याज्ञासीदद्य सप्ताहकालगत इति । देवता अपि
तथागतस्य चरणयोर्निपत्यैवमाहुः । एवमेतद्भगवन्नेवमेतत्सुगत ।
अद्य सप्ताहकालगतो रुद्रको रामपुत्रः ॥ तस्य मे भिन्नव एत-
दभूत् । महाहानिर्वर्त्तते रुद्रकस्य रामपुत्रस्य । य इममेवं सु-
प्रणीतं धर्ममश्रुत्वा कालगतः । सचेदंसाविमं धर्मं श्रोष्यत्याज्ञा-
स्यति तस्यैवाहं प्रथमं धर्मं देशयिष्ये न च मां स विहेठयेत् ॥

पुनरपिभिन्नवस्तुयागतस्यैतदभूत् । कोन्यः सत्त्वः शुद्धः सुवि-
नयः पूर्ववद्यावन्न च धर्मदेशनां विहेठयेदिति ॥ ततो भिन्नव-
स्तुयागतस्यैतदभवत् । अयं खल्वण्डः कालामः शुद्धो यावन्न
च मे धर्मदेशनां विहेठयेदिति ॥ समन्वाहरति स्म भिन्नवस्तु-
यागतः कुत्रावेतर्हि इति । समन्वाहरंश्चाज्ञासीदद्यत्रीणहानि
कालगतस्येति ॥ शुद्धावासकायिका अपि च देवता एनमर्थं
तथागतस्यारोचयन्तिस्म । एवमेव भगवन्नेवमेतत्सुगत । अद्य त्रयाहं

१ "सः अद्वावान्" अत्र सः अवणात् इति वाच सर्वत्र पाठः । "धर्मस्यापरिही-
यते" धर्मात्र परिहास्यति इत्यर्थः । एवं सर्वत्र बोध्यम् । अत्र धर्मस्यापरिणीयते
इति वा पाठः ।

कालगतस्याण्डस्य कालामस्य ॥ ततस्तथागतस्यैतदभवत् । महा-
हानिर्वर्त्ततेऽण्डस्य कालामस्य । य इममेवं सुप्रणीतं धर्ममश्रुत्वा
कालगत इति ॥

पुनरपि भिन्नवस्तुथागतस्यैतदभवत् । कः खल्वन्यः सत्त्वः
शुद्धः स्वाकारो यावन्न च मे देशनां विहेठयेदिति ।

अथ खलु भिन्नवस्तुथागतस्यैतदभवत् । ते खलु पञ्चका भद्र-
वर्गीयाः शुद्धाः स्वाकाराः सुविज्ञापकाः सुविशोधका मन्द-
रागदोषमोहा अपरोक्षविज्ञानास्ते अवणात् धर्मस्यापरिही-
यन्ते । तैश्चाहं दुष्करचर्याश्चरन्नुपतिष्ठोऽभूत् (१) ते मया धर्म-
देशितमाज्ञास्यन्ति । न च मेह विहेठयिष्यन्ति ॥

अथ खलु भिन्नवस्तुथागतस्यैतदभवत् । योन्वहं पञ्चकेभ्यो
भद्रवर्गीयेभ्यः प्रथमं धर्मं देशयेयम् ॥

अथ खलु भिन्नवस्तुथागतस्यैतदभवत् । कस्मिन्नेतर्हि पञ्चका
भद्रवर्गीयाः प्रतिवसन्ति ॥ अथ तथागतः सर्वावन्तं लोकं
बुद्धचक्षुषा व्यवलोकयन् पश्यति स्म । अद्राक्षीत् पञ्चकान् भद्र-
वर्गीयान् ताराणस्या विहरत क्षपिपतने मृगदावे ॥ दृष्ट्वा च
तथागतस्यैतदभवत् । यन्वहं पञ्चकेभ्यो भद्रवर्गीयेभ्यः सर्वप्रथमं
धर्मं देशयेयं तर्हि भम सर्वप्रथमं धर्मं देशितमाज्ञास्यन्ति ।
तत्कस्य हेतोश्चरिता विना (२) हि ते भिन्नवः सुपरिपण्डित-
शुक्लधर्माणो मोक्षमार्गाभिमुखानिर्बन्धापनीताः (३) ॥

१ “उपतिष्ठोऽभूत्” उपस्थितोऽभूवम् ।

२ “चरिता विना” आचरणं विना ।

३ “निर्बन्धापनीताः” अपनीता निर्बन्धाः ।

अथ खलु भिक्षवस्तथागतः एवमनुवेचिन्त्य बोधिमण्डादु-
 त्याय त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुं सम्प्रकम्प्यानुपूर्व्वेण
 मगधेषु चर्यां चरन्काशीषु जनपदेषु चर्यां सम्प्राक्रामत् ॥ अथ
 गथायां बोधिमण्डस्य चान्तरादन्यतम आजीवकोऽद्राक्षीत्तथा-
 गतं दूरत एवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्येन तथागतस्तेनोपज-
 गामोपेत्यैकान्तेऽस्थात् ॥ एकान्ते स्थितश्च भिक्षव आजीवकस्तथा-
 गतेन सार्द्धं विविधां समोदनीं कथां कृत्वा एवमाह । विप्रसन्नानि
 ते आयुष्मन् गौतम इन्द्रियाणि परिशुद्धः पर्यवदातः पीतनि-
 र्भासश्च ते हविवर्णः । तद्यथापि नाम शारदः कालः पाण्ड-
 रवर्णः प्रभास्वरः पीतनिर्भासो भवत्येवमेव भगवतो गौतमस्य
 परिशुद्धानीन्द्रियाणि परिशुद्धं मुखमण्डलं पर्यवदातम् ।
 तद्यथापि नाम तालफलस्य पक्षस्य समनन्तरवृन्त्युतस्य बन्ध-
 नाश्रयः पीतनिर्भासो भवति । परिशुद्धः पर्यवदात एवमेवं
 भगवतो गौतमस्य परिशुद्धानीन्द्रियाणि परिशुद्धं मुखम-
 ण्डलं पर्यवदातम् । तद्यथापि नाम जाम्बूनदवर्णनिष्क उल्का-
 मुखप्रविष्टो दक्षिणकर्मारपुत्रेण सुपरिकर्मकृतः पाण्डुकमलो-
 परि निःक्षिप्तो वर्षवान् भवति परिशुद्धः पर्यवदातः पीत-
 निर्भासोऽतीवप्रभास्वरः । एवमेव भगवता गौतमस्य विप्रस-
 न्नानीन्द्रियाणि परिशुद्धः त्वग्वर्णः पर्यवदातं मुखमण्डलम् ॥
 कस्मिन्नायुष्मन् गौतम ब्रह्मचर्यमुच्यते । एवमुक्ते भिक्षवस्तथा-
 गतस्तमाजीवकङ्गायया प्रत्यभाषत ॥

आचार्यो न हि मे कश्चित् सदृशो मे न विद्यते ।

एकोऽहमस्मि संसृद्धः (१) शीतिभूतो निराश्रयः ॥
सोऽवोचत् ।

अर्धन् खलु गौतममात्मानमप्रतिजानीषे ॥
तथागतोऽवोचत् ।

अहमेवाहं लोके शास्ता ह्यहमनुत्तरः ।
सदेवासुरंगन्धर्व्वीं नास्ति मे प्रतिपुङ्गवः ॥
सोऽवोचत् ।

जिनं खलु गौतममात्मानमप्रतिजानीषे ॥
तथागतोऽवोचत् ।

जिना हि मा दृष्ट्वा श्रेया ये प्राप्ता आश्रवक्ष्यम् ।
जिता मे पापका धर्मास्तेनोपजिनोऽहम् ॥
सोऽवोचत् ।

क तर्ह्यायुष्मन् गौतम गमिष्यसि ।
तथागतोऽवोचत् ।

वाराणसीं गमिष्यामि गत्वा वै काशिकां पुरीम् ।
अन्धभूतस्य लोकस्य कर्त्तास्यहं सदृशीं प्रभाम् ॥
वाराणसीं गमिष्यामि गत्वा वै काशिकां पुरीम् ।
शब्दहीनस्य लोकस्य ताडयिष्ये ऽमृतदुन्दुभिम् (२) ॥
वाराणसीं गमिष्यामि गत्वा वै काशिकां पुरीम् ।
धर्मचक्रं प्रवर्त्तिष्ये लोकेष्वप्रतिवर्त्तितम् ॥

१ “अस्मि संसृद्धः” अस्मि संसृद्धः ।

२ लोकस्य” लोकं । “अमृतदुन्दुभिम्” अमृतदुन्दुभिनेत्यर्थः ।

गमिष्यामि गौतम इत्युक्त्वा स ओजीवको दक्षिणामुखः
प्राक्रामत् । तथागतोऽप्युत्तरामुखः प्राक्रामत् ॥

इति हि भिक्षवस्तथागतो गयायां सुदर्शनेन नागराजेन
निमन्वितोऽभूत् वासेन भक्तेन च ॥ ततस्तथागतो रोहितवस्त्र-
मगमत्तस्मादुरुविल्वाकल्पं तस्मादनालमगमत् । ततः-सारथि-
पुरिमेषु च सर्वेषु भिक्षवस्तथागतो गृहपतिभिर्भक्तेन वासेन
चोपनिमन्त्रमाणोऽनुपूर्वेण गङ्गाया नद्यास्तीरमुपागमत् । तेन
खलु पुनर्भिक्षवः समयेन गङ्गा महानदी सुपरिपूर्णा समतीर्थि-
का वहति स्म ॥

अथ खलु भिक्षवस्तथागतो नाविकसमीपमुपागमत् पारस-
न्तरणाय ॥ स प्राह । प्रयच्छ गौतम तरपण्यम् ॥ न मेऽस्ति मार्घं
तरपण्यमित्युक्त्वा तथागतो विहायसा सर्व्वातीरात्परं तीरम-
गमत् ॥ ततः स नाविकस्तं दृष्ट्वाऽतीव विप्रतिसार्य्यभूदेवंविधो
दक्षिणीयो मया न तारित इति । हा कष्टमिति कृत्वा मूर्च्छितः
पृथिव्यां पतितस्तत एनाम्प्रकृतिन्नाविको राज्ञे विम्बिसारायारो-
चयामास । अमणः स्वामिन् गौतमस्तरपण्यं याच्यमानो नास्ति
तरपण्यमित्युक्त्वा विहायसा अनस्तीरात्परं तीरङ्गत इति ॥
तच्छ्रुत्वा तदग्रेण राज्ञा विम्बिसारेण सर्व्वप्रव्रजितानां तरप-
ण्यमुत्सृष्टमभवत् ।

इति हि भिक्षवस्तथागतोऽनुपूर्वेण जनपदचर्यां चरन्त्येन
वाराणसी महानगरो तेनोपसङ्गामदुपसङ्गम्य कालमेव निवास्य
पाचशीवरमादाय वाराणसीं महानगरीं पिण्डाय प्राविशत् ।

तस्यां पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यः प्रस्थाप्यकपिण्डपञ्चप्र-
तिक्लान्तो धेनुश्चक्षिपतनो मृगदावो येन च पञ्चका भद्रवर्गी-
यास्तेनोपसङ्गामति स्म । अद्राक्षुः खलु पुनः पञ्चका भद्रवर्गीया-
स्तथागतं दूरत एवागच्छन्तम् । दृष्ट्वा च क्रियाबन्धमकार्षुः । एष
स आयुष्मान् अमणो गौतम आगच्छति स्म (१) शैथिलिको बाहु-
लिको प्रहाणविभ्रष्टः । अनेन खल्वग्निं तथापि तावत्पूर्विकया
दुष्करचर्यया न शक्तितं (२) किञ्चिदुत्तरिमनुष्यमर्थादलमार्थ-
ज्ञानदर्शनविशेषं साक्षात्कर्तुम् । किं पुनरेतर्ह्यादरिकमाहार-
माहरन् सुखस्त्रिकायोगमनुयुक्तो विहरन्नभव्यः । खल्वेष शैथि-
लिको बाहुलिको नास्य केनचित्प्रत्युद्गन्तव्यं न प्रत्युत्थातव्यम् ।
न पात्रचोवरम्प्रतिग्रहीतव्यं न आसनं दातव्यं न पानीयं परि-
भोग्यं न पादप्रतिष्ठानं स्थापयित्वाऽतिरिक्तान्यासनानि वक्तव्यञ्च
न संविद्यते । इमान्यायुष्मान् गौतमातिरिक्तान्यासनानि स चे-
दाकाङ्क्षति निषीदति । तत्र ज्ञातकौण्डिन्य एकोऽस्ति तेन स्य-
तम् । आयुष्मांस्त्वज्ञातकौण्डिन्यश्चित्ते नाधिवासयति स्म । वाचा
च न प्रतिक्षिपति स्म । यथा यथा च भिक्षवस्तथागतो येन पञ्च-
का भद्रवर्गीयास्तेनोपसङ्गामति स्म । तथा तथा ते स्वकस्वके-
ऽवासनेषु न रमन्ते स्म । उत्थातु कामा अभूवन् । तद्यथापि नाम
पक्षी शकुनिः पञ्चरगतः स्यान्नस्य च पञ्चरगतस्याधोऽग्निर्दग्धो
भवेत् (३) । सोऽग्निसन्तप्तस्वरितमूर्द्धमुत्पतितुकामोऽभवेत् प्रक-

१ “आगच्छति स्म” आगच्छति इत्युदितम् ।

२ “न शक्तितं” न शक्त ।

३ “अग्निर्दग्धो भवेत्” अग्निर्दग्धो भवेदित्युच्यते ।

मितुकामश्चैव । यथा यथा तथागतः पञ्चकानाम्भद्रवर्गीयाणां
 भकासमुपसङ्गमति स्म । तथा तथा पञ्चका भद्रवर्गीयः स्वकस्वके-
 व्यासनेषु न रमन्ते स्म । उत्थातुकामा अभूवन् । न स कश्चित्त्वत्तः
 सत्त्वनिकाये संविद्यते यस्तथागतं दृष्ट्वा आसन्नान्न प्रत्युत्तिष्ठेत्(१) ।
 यथा यथा च तथागतः पञ्चकान् भद्रवर्गीयानुपसङ्गमति स्म ।
 तथा तथा पञ्चका भद्रवर्गीयाः तथागतस्य श्रियन्तेजस्यासह-
 माना आसनेभ्यः प्रकम्पमाणाः सर्व्वे क्रियां भित्वात्थायासनेभ्यः
 कश्चित्प्रत्युद्गच्छति स्म । कश्चित्प्रत्युद्गम्य पात्रचोवरम्प्रतिगृह्णाति
 स्म । कश्चिदासनमुपनामयति स्म । कस्मिन्पादप्रतिष्ठापनं क-
 श्चित्पादप्रक्षालनोदकमुपस्थापयति स्म । एवं चावोचत् । स्वा-
 गतन्ते आयुष्मन् गौतम स्वागतन्ते आयुष्मन् गौतम निषी-
 देदमासनं । प्रज्ञप्तं न्यषीदत् । खन्वपि भिन्नवस्तथागतप्रज्ञप्त
 एवासने पञ्चकापि (२) भद्रवर्गीयास्ते तथागतेन सोढ्वं विविधाः
 सम्पादनीः संरञ्जनीः कथाः कृतैकान्ते निषेदुः । एकान्ते निषणाञ्च
 ते पञ्चका भद्रवर्गीयास्तथागतमेतदवोचन् । विप्रसन्नानि ते
 आयुष्मन् गौतमेन्द्रियाणि परिशुद्धश्चविवर्षः [दाते हि सर्व्वं
 पूर्व्ववत्] अस्ति ते आयुष्मन् गौतमः कस्मिदुत्तरिमनुबध्यधर्मादल-
 मार्य्यज्ञानदर्शनविशेषः साक्षात्कृतः । एवमुक्ते भिन्नवस्तथागतः
 पञ्चकान् भद्रवर्गीयानेवमाह । मा यूयं भिन्नवस्तथागतमायु-
 ष्मन्वादेन समुदाचरिष्टः (३) । मा वोऽभृद्दीर्घरात्रमर्याय हिताय

१ “संविद्यते” “प्रत्युत्तिष्ठेत्” इत्यत्र संविद्यते स्म प्रत्युत्तिष्ठदित्युचितम् ।

२ “पञ्चकापि” पञ्चका अपि ।

३ “आयुष्मन्वादेन समुदाचरिष्टः” आयुष्मन्तो वादेन समुदाचरयेत्युचितम् ।

सुखाय । अमृतं मया भिक्षवः साक्षात्कृतोऽमृतगामीयः^(१) मीरिः ।
 बुद्धोऽहमस्मि भिक्षवः सर्वज्ञः सर्वदर्शी श्रोतिभूतोऽनाश्रवः ।
 वशी सर्वधर्मेषु धर्ममहं भिक्षवो देशयिष्याम्यागच्छत प्रष्टुणुत
 प्रतिपद्यध्वं श्रोतमवदधताहमेव^(२) वदाम्यनुशांस्मि । यथा
 मया सम्यगववेदिताः सम्यगनुशिष्टा यूयमप्याश्रवाणां चेतो-
 विमुक्तिं दृष्ट्वा एव धर्मं साक्षात्कृतोपसम्यद्य प्रवेदयिष्यथ^(३)
 क्षीणा नो जातीरुषितश्च ब्रह्मचर्यं कृतं करणीयं नापरमित-
 मन्यद्भवं प्रजानाम इति । ननु च युष्माकं भिक्षव एतदभूत् ।
 अयं खल्वायुष्मान्नागच्छति अमणो गौतमः शैथिलिको बाह्व-
 लिकः प्रहाणविभ्रष्ट [इति पूर्ववत्] यावत् स चेदाकाङ्क्षति
 निषीदेति^(४) । तेषाञ्च भिक्षव इत्युक्ते यत्किञ्चित्तीर्थिकलि-
 ङ्गतीर्थिकध्वजः सर्वोऽसौ तत्क्षणमेवान्तरधात् । त्रिचीवरञ्च
 पात्रञ्च प्रादुरभूत्तदनुच्छिन्नाश्च केशाः । तद्यथापि नाम वर्ष-
 शतोपपन्नस्य भिक्षोरीर्यापथः संवृत्तोऽभूत् सैव च तेषां प्रब्र-
 ज्याऽभूत् सैवोपसम्यङ्निक्षुभावः ।

अथ खलु भिक्षवस्तस्यां वेलायां पञ्चका भिक्षवस्तथागतस्य
 चरणयोर्निपत्यात्ययं देश्यन्ति स्म । तथागतस्यान्तिके शास्तृ-
 संज्ञां प्रेम च प्रसादञ्च गौरवञ्चोत्पादयन्ति स्म । गौरवजाताश्च
 बह्विचित्रपुष्करिण्यां तथागतस्य स्नानपरिकर्मा कुर्वन्ति स्म ।

१ “अमृतगामीय” अमृतगाम्यर्थः ।

२ “श्रोतमवदधताहमेव” प्रष्टुणुतावदधताहमेव

३ “प्रवेदयिष्यथ” प्रवेदिष्यथ ।

४ “निषीदेति” निषीदति ।

स्नानीप्रत्युत्तीर्णस्य भिक्षवस्तथागतस्यैतदभूत् । कस्मिन् खलु पूर्व-
कैस्तथागतैरर्हद्भिः सम्यक्सम्बुद्धैर्निषद्य धर्मचक्रं प्रवर्त्तितम् ।
यस्मिंश्च भिक्षवः पृथिवीप्रदेशे पूर्वकैस्तथागतैरर्हद्भिर्धर्मचक्रं प्र-
वर्त्तितमभूत् । अथ तस्मिं पृथिवीप्रदेशे सप्तरत्नमयमासनशतं (१)
प्रादुरभूत् ।

अथ तथागतः पूर्वकाणां तथागतानां गौरवेण चीण्याम-
नानि प्रदक्षिणीकृत्य सिंह इव निर्भीः चतुर्थ आसने पर्यङ्क-
माभुज्य निषीदति स्म । पञ्चका अपि भिक्षवस्तथागतस्य पादौ
शिरोभिरभिवन्द्य तथागतस्य पुरतो निषेदुः (२) ।

अथ खलु भिक्षवस्तस्यां वेलायां तथारूपां कायात् प्रभां
तथागतः प्रामुञ्चत् । यथा प्रभयाऽयं त्रिसाहस्रमहासाहस्रो लो-
कधातुर्महतावभासेन स्फुटोऽभूत् । तेन चावभासेन या अपि
लोकान्तरिका अघा अघस्फुटा अन्धकारतमिस्रा यत्रेमौ च-
न्द्रसूर्यौ एवंमहर्द्धिकौ एवंमहानुभावावेवंमहेशाख्यौ आभया
आभां वर्त्तेन वर्त्ते तेजसा तेजो नाभितपतो न विरोचतः । तत्र ये
सत्त्वा उपपन्नास्ते स्वकस्वकमपि बाहुं प्रसारितं न पश्यन्ति स्म ।
तत्रापि तस्मिं समये महत उदारस्याढभासस्य लोके प्रादुर्भावा-
ऽभूत् । ये च तत्र सत्त्वा उपपन्नास्ते च तेनावभासेन परिस्फुटाः
समाना अन्योन्यं पश्यन्ति स्म अन्योन्यं सञ्जानन्ते स्म ॥ एवं
बाहुः । अन्येऽपि किल भोः सत्त्वा दूहेपपन्ना अन्येपि किल

भोः सत्त्वा इहोपपन्ना इति । अयञ्च त्रिमाहसमर्हासाङ्गि-
लोकधातुः षड्विकारमष्टादशमहानिमित्तमकम्पत् प्राकम्पत्
सम्प्राकम्पत् । अवेधत प्रावेधत सम्प्रावेधत । अचलत् प्राच-
लत् सम्प्राचलत् । अक्षुभ्यत् प्राक्षुभ्यत् सम्प्राक्षुभ्यत् । अर-
णत् प्रारणत् सम्प्रारणत् । अगर्ज्जत् प्रागर्ज्जत् सम्प्रागर्ज्जत् ।
अन्तेऽवनमति स्म मध्येऽवनमति स्म अन्ते उन्नमति स्म । मध्ये
उन्नमति स्म । पूर्वस्थां दिश्यवनमति स्म । पश्चिमायां दिश्यु-
न्नमति स्म । पश्चिमायामवनमति स्म । पूर्वस्थां दिश्युन्नमति
स्म । दक्षिणस्थां दिश्यवनमति स्म । उत्तरस्थां दिश्युन्नमति
स्म । उत्तरस्थां दिश्यवनमति स्म । दक्षिणस्थां दिश्युन्नमति स्म ।
तस्मिंश्च समये हर्षणीयास्तोषणीयाः प्रमादनीया अवलोक-
नीयाः प्रह्लादनीया वर्णनीया अप्रतिवर्णनीया अमेचनका
अप्रतिकूला अनुवासकराः शब्दा श्रूयन्ते स्म । न च कस्यचित्
सत्त्वस्य तस्मिन् क्षणे विहेठा वा चासो वा भयं वा स्तम्भित-
त्वं वाऽभूत् । न च भूयः सूर्य्यचन्द्रमभोः शक्रब्रह्मलोकपालानां
तस्मिन् क्षणे प्रभाः प्रजायन्ते स्म । सर्व्वनरकतिर्य्यगोनिधिम-
लोकोपपन्नाश्च सत्त्वास्तस्मिन् क्षणे विगतदुःखा अभूवन् सर्व्व-
सुखसमर्पिताः । न च कस्यचित् सत्त्वस्य रागो बाधते स्म द्वेषो
वा मोहो वा इर्या वा मात्सर्य्यं वा मानो वा स्रजो वा मदो
वा क्रोधो वा व्यापादो वा परिदाहो वा । सर्व्वमत्त्वास्तस्मिन्
क्षणे मैत्रचित्ता हितचित्ताः परस्परमाढपितमन्त्रिज्ञोऽभूवन् ।
ततश्च प्रभाव्यूहादिमा गाथा निश्चरन्ति स्म ।

'योऽसौ सुषितालयाञ्जुला आक्रान्त मातुकुचौ हि (१) ।
 जातश्च लुम्बिनिवने प्रतिगृहीतः शचीपतिना ॥
 यो हि सिंहविक्रमगतिः सप्तपदां विक्रमी (२) असम्बूढः ।
 ब्रह्मस्वरामय गिरं मुमोच जगत्यहं श्रेष्ठः ॥
 चतुरो दीपास्त्यक्त्वा प्रव्रजितः सर्वसत्त्वहितहेतोः ।
 दुष्करतपश्चरित्वा उपागमद्येन महिमण्डः (३) ॥
 सबलं निहत्य मारं बोधिः प्राप्नो हिताय लोकस्य ।
 वाराणसीमुपागतो धर्मचक्रप्रवर्त्तनाय (४) ॥
 सत्रह्यणा सह सुरैरधिष्ठो वर्त्तयास्य इमं चक्रम् (५) ।
 अधिवासितश्च मुनिना लोके कारुण्यमुत्पाद्य ॥
 सोऽयं दृढप्रतिज्ञा वाराणसीमुपगतो मृगदावम् ।
 चक्रं ह्यनुत्तरमसौ प्रवर्त्तयिताह्यद्भुतं श्रीमान् (६) ॥
 यः श्रोतुकामो धर्मं यः कल्पनयुतैः समार्जितुं जिनेन ।
 शीघ्रमसौ त्वरमाणो आगच्छतु धर्मश्रवणाय (७) ॥
 दुरवायं मानुष्यं बुद्धोत्पादः सुदुर्लभः श्रद्धा ।
 श्रेष्ठं धर्मश्रवणमष्टाक्षणविवर्जनं दुरापः ॥

१ "आक्रान्त मातुकुचौ" आक्रान्ते मातुकुचौ ।

२ "सप्तपदां विक्रमी" सप्तपदानि व्यक्रमत् ।

३ "महिमण्डः" महिमण्डः ।

४ "धर्मचक्रप्रवर्त्तनाय" धर्मचक्रं प्रवर्त्तयिता इति वाच्य पाठः ।

५ "अधिष्ठो वर्त्तयास्य" अधिष्ठितः प्रवर्त्तयिता ।

६ "दृढप्रतिज्ञा" दृढप्रतिज्ञः ।

७ "कल्पनयुतैः समार्जितुं" कल्पनयुतैः समर्जितः । "शीघ्रमसौ" शीघ्रं स इत्यर्थः ।

प्राप्तश्च तेऽद्य सर्वबुद्धोत्पादः क्षणस्तथा अद्भुतः ।

धर्मश्रवणं वरः प्रमादमखिलं विवर्जयत (१) ॥

भवति कदाचिदवस्था यः कल्पनयुतैर्न (२) श्रूयते धर्माः ।

सम्प्राप्तः स चैवाद्य प्रमादमखिलं विवर्जयत ॥

भौमादीन् देवगणान् सञ्ज्ञोदयतीयं ब्रह्मचर्यन्तां (३) ।

आयात लघु सर्वे वर्त्तयिता नायको ह्यमृतचक्रम् ॥

सञ्ज्ञोदिताश्च मरुता देवघोषेण तत्क्षणं सर्वे ।

त्यक्त्वा देवसमृद्धिं प्राप्ता बुद्धस्य ते पार्श्वे ॥

इति हि भिक्षुवो भौमैर्देवैर्वाराणस्या चक्षिपतने मृगदावे धर्म-
चक्रप्रवर्त्तनार्थं तथागतस्य महामण्डलमात्रोऽधिष्ठितो ऽभूत् ।

चित्रो दर्शनीयो विपुलो विस्तीर्णः सप्तयोजनशतायामो विस्तार-
रेण ॥ उपरिष्ठाच्च देवैश्च ध्वजपताकावितानसमलङ्कृतं गग-
णतलसमलङ्कृतमभूत् । कामावचरैरूपावचरैश्च देवपुत्रैश्चतुरशी-
तिमिंहासनशतसहस्राणि तथागतायोपनामितान्यभूवन् । इह
निषद्य भगवान् धर्मचक्रप्रवर्त्तयत्वस्माकमनुकम्पामुपादायति ॥

अथ खलु भिक्षवस्तस्मिन् समये पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरा-
भ्यो दिग्भ्य ऊर्ध्वमधः समन्ताद्दिग्भ्यो दिग्भ्यो बज्रबोधिसत्त्व-
कोऽयः पूर्वप्रणिधानसंमन्वागता आगत्य तथागतचरणयोर्नि-
पत्य धर्मचक्रप्रवर्त्तनायाध्वेषन्ते स्म । ये चेह त्रिमाहस्यमहा-
साहस्रलोकधातौ शक्रो वा ब्रह्मा वा लोकपाला वा तदन्येऽपि

१ 'धर्मश्रवणं' धर्मश्रवणम् ।

२ 'कल्पनयुतैर्न' कल्पनयुतैर्न ।

३ 'सञ्ज्ञोदयतीयं ब्रह्मचर्यन्तां' सञ्ज्ञोदयतोदं ब्रह्मचर्यं तान् इत्यर्थः ।

महेशाख्यं महेशाख्या देवपुत्रास्तेऽपि सर्व्वे तथागतस्य चरणयोः
 शिरोभिः प्रणिपत्य तथागतमध्येषन्ते स्म धर्मचक्रप्रवर्त्तनाय ।
 प्रवर्त्तयतु भगवान् धर्मचक्रं प्रवर्त्तयतु सुगतो धर्मचक्रं बद्धजन-
 हिताय बद्धजनसुखाय लोकानुकम्पायै महतो जनकायस्था-
 र्थाय हिताय सुखाय देवानाञ्च मनुष्याणाञ्च यजस्व (१) भग-
 वन्धर्मयज्ञं प्रवर्ष (२) महाधर्मवर्षमुच्छ्रेयस्य (३) महाधर्मध्वजम् ।
 प्रपूरय महाधर्मशङ्खं प्रताडय महाधर्मदुन्दुभिम् । तत्रेदमुच्यते ।

त्रिसाहस्र इतो बद्धब्रह्मस्वरैश्च पाल तथा

उपगम्य जिनस्य क्रमेऽभिनिपत्य उदाहरिषुः ।

स्मर पूर्व्वप्रतिज्ञां महामुनि या त्वय वाच कृता

अञ्ज ज्येष्ठ विशिष्ट प्रजाय करिष्ये दुःखस्य क्षयम् (४) ॥

त्वयि धर्षितु मार ससैन्य द्रुमेन्द्रि स्थिहित्व मुने

वरबोधि विबुद्धः सुशान्ति निपातित क्लेशद्रुमाः ।

अभिप्राय पूर्ण अशेष य विचिन्तित कल्पशता

जनतां प्रसमीक्ष्य अनायिक वर्त्तय धर्मचक्रवरम् (५) ॥

१ “यजस्व” यज ।

२ “प्रवर्ष” प्रवर्षय ।

३ “उच्छ्रेयस्य” उत्तरेष्वय ।

४ “त्रिसाहस्र इतो” त्रिसाहस्रादितो । “पाल तथा” पालास्तथा । “उदाह-
 रिषुः” उदाहरन् । “महामुनि” महामुने । “त्वय वाच” त्वया वाक् । “अञ्ज
 ज्येष्ठ विशिष्ट प्रजाय” अञ्जं ज्येष्ठा विशिष्टे प्रजानां ।

५ “त्वयि धर्षितु मार ससैन्य द्रुमेन्द्रि स्थिहित्व” त्वया धर्षितो मारः ससैन्यो
 द्रुमेन्द्रे स्थित्वा । “वरबोधि विबुद्धः” वरबोधिविबुद्धः । “सुशान्ति” सुशान्तिः कृता
 इत्यर्थः । “निपातित” निपातितः । “अभिप्रायपूर्ण अशेष य विचिन्तित कल्प-
 शता” अभिप्रायः पूर्णोऽशेषो यो विचिन्तितः कल्पशतात् पूर्व्वमित्यर्थः । “अनायिक”
 आनायिकं । “धर्मचक्रवरं” धर्मचक्रवरमिति वा पाठः ।

सुगंतस्य प्रभाय सुभासित चैत्रसहस्रशता
 बहवः शतं बुद्धसुताश्च उपागतं च्छिबलैः ।
 विविधां सुगतस्य करित्वन पूज महानिचयां
 स्तवयितुं तथागतु भूतगुणेभि अध्येषिषु कारुणिकम् (१) ॥
 करुणाघनं विद्युत्प्रज्ञं विपश्यन् वायुसमा
 अभिगर्जितुं कल्पसहस्रं निमन्त्रितुं सर्वजगत् ।
 अष्टाङ्गिकमार्गजलोधरं वर्षं समेहि जगस्य तृषां
 बल इन्द्रियध्यानविमोचं विवर्द्धय सत्त्वधनम् (२) ॥
 बद्धकल्पसहस्रं सुशिक्षितुं शून्यतया त्वस्थिता
 समुदानितुं धर्मजं भेषजं जानितुं सत्त्वचरी ।
 जनता इयं व्याधिभतेभिरुपद्रुतं क्लेशगण-
 र्जिनवैद्यं प्रमोचकं वर्त्तय धर्मचक्रवरम् (३) ॥
 स हि पारमिती चिररात्रं विवर्द्धितुं कालं त्वया
 असमं तु अचाल्युं प्रणीतुं सुसञ्चितुं धर्मधनम् ।
 व्रज सत्त्व अनाथं दरिद्रं अनायिकं दृष्ट्वा इमां

१ “प्रभाय सुभासित चैत्रसहस्रशता” प्रभाया सुभासितानि चैत्रसहस्रशतानि ।
 “बहवः शतं” बहुशतसङ्ख्याता इत्यर्थः । “उपागतं” उपागताः । “करित्वन पूज”
 कृत्वा पूजां । “स्तवयितुं तथागतु भूतगुणेभि अध्येषिषु” अस्मत्स्तथागतं एवभूत-
 गुणैरध्येषितुं ।

२ “विद्युत्प्रज्ञं विपश्यन्” विद्युत्प्रज्ञं विदृश्य । “वायुसमा” वायुसमम् । “अ-
 भिगर्जितुं कल्पसहस्रं निमन्त्रितुं” अभिगर्जितुं कल्पसहस्रपर्यन्तं निमन्त्रितुं । “अष्टा-
 ङ्गिकमार्गजलोधरं वर्षं समेहि जगस्य” अष्टाङ्गिकमार्गस्वरूपं जलोधरं वर्षं समं
 जगतः । “बल इन्द्रियध्यानविमोचं” बलमिन्द्रियध्यानविमोचं ।

३ “बद्धकल्पसहस्रं सुशिक्षितुं शून्यतया त्वस्थिता” बद्धकल्पसहस्रपर्यन्तं सुशिक्षितुं
 शून्यतया त्वस्थिता । “समुदानितुं धर्मजं भेषजं जानितुं सत्त्वचरी” समुदानितुं
 धर्मजं भेषजं ज्ञाता सत्त्वचर्या । “व्याधिभतेभिरुपद्रुतं” व्याधिभतेभिरुपद्रुता ।

विचरन्धन सप्त विनायक-चक्रं प्रवर्त्तय हे (१) ॥

धनधान्यहिरण्यसुवर्णस्तथैव च वस्त्र शुभा

वरपुष्पविलेपनधूपनचूर्णं गृहास्तु वराः ।

अन्तःपुर राज्य प्रियात्मज त्यक्त प्रहर्षयतो

जिनबोधिगवेषत सातिविबुद्धं प्रवर्त्तय चक्रवरम् (२) ॥

तथ शील अखण्ड अकल्मषु रक्षितु कल्पशतां

सद चान्तिमुभावितवीर्य अलीन अभूषितका ।

वरध्यानअभिज्ञ विपश्यन् प्रज्ञ उपेक्षत मुने

परिपूर्वमनोरथ निर्जर वर्त्तय चक्रवरम् (३) ॥

अथ खलु भिक्षवः सहचित्तोत्पादधर्मचक्रप्रवर्त्ती नाम बो-
धिसत्त्वा महासत्त्वस्तस्यां वेलायां सर्वरत्नप्रत्युप्तं सर्वरत्नप्रशोभितं
नानारत्नालङ्कारव्यूहविभूषितं सहस्रारं सहस्ररश्मिं सनाभिकं
सनेमिकं सपुष्पदामं सहेमजालं सकिङ्किणीजालं सगन्धहस्तं
सपूर्णकुम्भं सनन्दिकावर्त्तं सखस्तिकालङ्कृतं नानारङ्गरत्नं दि-

१ “चिररात्र विवर्द्धितु कालं त्वया” चिररात्रं विवर्द्धितः कालस्त्वया । “अचाल्यु
प्रणीतु सुसञ्चितु” अचाल्यं प्रणीतं सुसञ्चितं । “सत्त्व अनाथ दरिद्र अनायिक दृष्टु”
सत्त्वमनाथं दरिद्रमनाथकं दृष्टु । अत्र सत्त्व अनाथ इत्यत्र सर्व अनाथ इति
वा पाठः । “विचरन्धन सप्त” वितरन् धनानि सप्त इत्याचितमित्यनुमीयते । “हे”
हि इति वा पाठः ।

२ “धनधान्यहिरण्यसुवर्णस्तथैव च वस्त्र शुभा” धनधान्यहिरण्यसुवर्णानि तथैव
च वस्त्राणि शुभानि । “वरपुष्पविलेपनधूपनचूर्णं” वरपुष्पविलेपनधूपनचूर्णानि ।
“अन्तःपुर राज्य प्रियात्मज त्यक्त” अन्तःपुरं राज्यं प्रियात्मज-स्त्यक्ताः । “जिनबोधि-
गवेषत सातिविबुद्धं” जिनबोधिम्वेषणं सातिशयविबुद्धमित्यर्थः ।

३ “तथ शील अखण्ड अकल्मषु रक्षितु कल्पशतां” तथा शीलमखण्डमकल्मषं
रक्षितं कल्पशतपर्यन्तमित्यर्थः । “सद” सदा “अभूषितका” वाञ्छतो अभूषितक
इत्यर्थः । “वरध्यानअभिज्ञ” वरध्यानाभिज्ञ । “प्रज्ञ उपेक्षत” प्राज्ञ उपेक्षक ।

व्यवस्तेपशोभितं दिव्यपुष्पगन्धधूपमाल्यविलेपनानुलिप्तं सर्व्व-
कारवरोपेतं तथागताय धर्मचक्रप्रवर्त्तनाय पूर्व्वप्रणिधानाभि-
निर्द्दतं बोधिसत्त्वाशयविशोधितं तथागतपूजाहं सर्व्वतथागतसं-
मन्वाहृतं सर्व्वबुद्धाधिष्ठानाविकोपितं पौर्व्वकैस्तथागतैरर्हद्भिः
सम्यक्संभुद्भिः प्रेषितं प्रवर्त्तितं पूर्वं धर्मचक्रमुपनामयति स्म ।
उपनाम्य च कृताञ्जलिपुटस्तथागतमाभिर्गाथाभिरभ्यष्टावीत् ।

दीपङ्करेण यद व्याकृतं शुद्धमत्त्वा
बुद्धो भविष्यमि हि त्वं नरसिंहमिंहः ।
तस्मिं समामि प्रणिधी इयमेवरूपा
सम्बोधि प्राप्त अज्ज धर्मं अध्येषयेयम् (१) ॥
न च शक्य सर्व्व गणनाय अनुप्रवेष्टुं
ये आगता दशदिशेभिरिहागमत्त्वाः ।
अध्येषिं शाक्यकुलनन्दन धर्मचक्रं
प्रकृताः कृताञ्जलिपुटाश्रये निपत्य (२) ॥
या बोधिमण्डे प्रकृताश्च सुरैर्वियूहा
यां च वियूहाः कृत सर्व्वजिनात्मजेभिः ।
सा सर्व्व संस्थित वियूह धर्मचक्रे

१ “यद व्याकृतं” यदा व्याकृतम् । “तस्मिं समामि” तस्मिन् समामे । “इयमेव-
रूपा” इयमेवरूपा । “सम्बोधि प्राप्त अज्ज धर्मं अध्येषयेयम्” सम्बोधिः प्राप्ता अज्ज
धर्ममध्येषयेयम् ।

२ “शक्य सर्व्वगणनाय अनुप्रवेष्टुं” शक्यः सर्व्वे गणनायाननुप्रवेष्टुं । “दशदि-
शेभिः” दशदिग्भिः । “अध्येषिं शाक्यकुलनन्दन धर्मचक्रं” अध्येषयिष्याति शाक्यकुल-
नन्दनो धर्मचक्रम् । अत एव ते चरणयोर्निपतिता इति भावः । “निपत्य” निप-
तिता इत्यर्थः ।

परिपूर्णकल्प भणमानु क्षयं न गच्छेत् (१) ॥

त्रिसहस्रलोक गगणं स्फुटं सर्वदेवै-

र्धरणीतलमसुरकिन्नरमानुषैश्च ।

उल्काशब्दमपि श्रूयति तन्मूर्च्छन्

सर्वे प्रसन्नमनसो जिनमभ्युदीक्षन् (२) ॥

इति हि भिक्षवस्तथागतो रात्र्याः प्रथमे यामे तूष्णी-
भावेनाभिनामयति स्म । रात्र्या मध्यमे यामे संरञ्जनीयां कथां
प्रवर्त्तयति स्म ॥ रात्र्याः पश्चिमे यामे पञ्चकान् भद्रवर्गिया-
नामश्चैतदवाचत् । द्वाविमौ भिक्षवः प्रव्रजितस्य तावत् क्रमौ ।
यस्य कामेषु कामसुखस्तिकायोगो हीनो ग्राम्यः पार्थगजनिको (३)
नालमार्योऽनर्थोपसंहितो नायत्यां ब्रह्मचर्याय न निवेदनवि-
रागाय न निरोधाय नाभिज्ञापनसम्बोधये न निर्वाणाय संव-
र्त्तते । या चेयं मध्यमा प्रतिपदात्मकायक्रमथानुयोगो दुःखो-
ऽनर्थोपसंहितो दृष्टधर्माश्चायत्याञ्च दुःखविपाकः । एतौ च
भिक्षवो द्वारन्तावदनुगम्य मध्यमचैव प्रतिपदा तथागतो धर्म्मं
देशयति । यदुत सम्यग्दृष्टिः सम्यक्कल्पः सम्यग्वाक्सम्यक्कर्मन्तः

१ “या” ये । “सुरैर्वियूहाः” सुरैर्व्यूहाः । “या च वियूहाः” ये च व्यूहाः । “हता
सर्वजिनात्मजेभिः” हताः सर्वजिनात्मजेः । “सा सर्वं संस्थित विदूह” ते सर्वे सं-
स्थिता व्यूहाः । “परिपूर्णकल्प भणमानु क्षयं न गच्छेत्” (ये व्यूहाः) परिपूर्णकल्प-
पर्यन्तं भणनात् क्षयं न गच्छेयुः ।

२ “त्रिसहस्रलोक गगणं स्फुटं” त्रिसहस्रलोकं गगनस्य स्फुटमभूदित्यर्थः । “सर्व-
देवैः” सर्वदेवैः । “अत्र देवसङ्घैरिति वा पाठः । “उल्काशब्दमपि श्रूयति तन्मु-
र्च्छन्” उल्काशब्देऽपि श्रूयते स्म तन्मूर्च्छन् इत्यर्थः । “जिनमभ्युदीक्षन्” जिनमभ्यु-
दीक्षन्तः ।

३ “पार्थगजनिकः” पार्थक्यजनकः ।

सम्यग्गंजीवः सम्यग्व्यायामः सम्यक्स्मृतिः सम्यक्समाधिरिति ॥
 चत्वारिमांनि भिन्नव आर्यसत्यानि । कतमानि चत्वारि ।
 दुःखं दुःखसमुदयो दुःखनिरोधो दुःखनिरोधगामिनी प्रति-
 पत् ॥ तत्र कतमदुःखम् । जातिरपि दुःखं जरापि व्याधिरपि
 मरणमपि अप्रियसम्प्रयोगोऽपि प्रियविप्रयोगोऽपि दुःखम् । यदपि
 इच्छन् पर्येषमाणो न लभते तदपि दुःखम् । सङ्क्षेपतः पञ्चोपा-
 दानस्कन्धो दुःखमिदमुच्यते दुःखम् ॥ तत्र कतमो दुःखसमुद-
 यः । येयं दृष्ट्या पौनर्भविकी नन्दिरागसहगता तत्र तत्राभिन-
 न्दिन्यायमुच्यते दुःखसमुदयः ॥ तत्र कतमो दुःखनिरोधः ।
 योऽस्या एव दृष्ट्यायाः पुनर्भविक्या नन्दिरागसहगतायांस्तत्र
 तत्राभिनन्दिन्या जनिकाया निवर्त्तिकाया अशेषो विरागो
 निरोधोऽयं दुःखनिरोधः ॥ तत्र कतमा दुःखनिरोधगामिनी
 प्रतिपत् । एष एवार्थाष्टाङ्गमार्गः । तद्यथा । सम्यग्दृष्टिर्यावत्
 सम्यक्समाधिरिति । इदमुच्यते । दुःखनिरोधगामिनो प्रति-
 पदार्थसत्यमिति । इमानि भिन्नवश्चत्वार्यसत्यानि ॥ दुःखमिति मे
 भिन्नवःपूर्वमंश्रुतेषु धर्मेषु योनिषो मनमिकाराद्ब्रह्मलीकारा-
 ज्ञानमुत्पन्नं चक्षुरुत्पन्नं विद्योत्पन्ना भूरितुत्पन्ना मेधोत्पन्ना
 आलोकः प्रादुर्भूतः । अयं दुःखनिरोध इति मे भिन्नवः सर्व
 पूर्ववद्यावदालोकः प्रादुर्भूतः । इयं दुःखनिरोधगामिनी
 प्रतिपदिति मे भिन्नवः पूर्ववदेव पेयालं यावदालोकः प्रादुर्भूतः ।
 तत्र (१) खल्विदं दुःखं परिज्ञेयमिति मे भिन्नवः पूर्ववदेव याव-

दालोकः प्रादुर्भूतः । स खल्वयं दुःखसमुदयः प्रहातव्य इति मे भिच्चवः पूर्वमश्रुतेषु सर्वं यावदालोक इति । स खल्वयं दुःखनिरोधः साक्षात्कर्तव्य इति मे भिच्चवः पूर्ववद्यावदालोक-इति । सा खल्वयं दुःखनिरोधगामिनी प्रतिपदिति भाव-यितव्येति पूर्ववद्यावदालोक इति । तत् खल्वदं दुःखं परि-ज्ञातमिति मे भिच्चवः पूर्वमश्रुतेषु इति पेयालम् । स खल्वयं दुःखसमुदयप्रहाण इति मे भिच्चवः पूर्वमश्रुतेति पेयालम् । स खल्वयं दुःखनिरोधः साक्षात्कृत इति मे भिच्चवः पूर्वमश्रु-तेति पेयालम् । सा खल्वयं दुःखनिरोधगामिनी प्रतिपद्भा-वितेति मे भिच्चवः पूर्वमश्रुतेषु धर्मेषु योनिमो मनसिकारा-द्वज्जलीकाराज्ज्ञानमुत्पन्नं चतुरत्यन्नं विद्योत्यन्ना मेधोत्यन्ना आलोकः प्रादुर्भूतः ।

इति हि भिच्चवो यावदेव मे एषु चतुर्व्यर्थसत्येषु योनिमो मनसि कुर्वते एवं त्रिपरिवर्तितं द्वादशाकारं ज्ञानदर्शनमुत्प-द्यते न तावदहं भिच्चवोऽनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बुद्धो-ऽस्मि इति प्रतिज्ञासिषम् (१) । न च मे ज्ञानदर्शनमुत्पद्यते (२) । यतश्च मे भिच्चव एषु चतुर्व्यर्थसत्येष्वेवं त्रिपरिवर्तं द्वादशा-कारं ज्ञानदर्शनमुत्पन्नम् । अकोप्या च मे चैतोविमुक्तिः प्रज्ञा-विमुक्तिश्च साक्षात्कृता । ततोहं भिच्चवोऽनुत्तरां सम्यक्सम्बो-धिमभिसम्बुद्धोऽस्मीति प्रत्यज्ञासिषम् ॥ ज्ञानदर्शनं मे उदपादि

१ "प्रतिज्ञासिषम्" प्रत्यज्ञासिषम् ।

२ "उत्पद्यते" उत्पद्यते क् ।

क्षीणां मे जातिरुषितं ब्रह्मचर्यकृतं करणीयं नापेरस्माद्भवं
प्रजानामि ॥

तत्रेदमुच्यते ।

वाचाय ब्रह्मरुत किन्नरगर्जिताय

अङ्गैः सहस्रनयुतेभिः समुद्रंताय ।

बज्रकल्पकोटि सद सत्यसुभाविताय

कौण्डिन्यमालपति शाक्यमुनिः स्वयम्भूः (१) ॥

चक्षुरनित्यमध्रुवं तथ श्रोतघ्राणं जिह्वापि

काय मन दुःखा अनात्म अपि रिक्तस्वभावशून्याः ।

जडास्वभाव तणकुड्य इवा निरीहा

नैवात्र अत्म न नरो न च जीवमस्ति (२) ॥

हेतुप्रतीत्य इमि सन्तु त सर्व्वधर्मा

अत्यन्तदृष्टिविगता गगणप्रकाशाः ।

न च कारकोस्ति तथ नैव च वेदकोस्ति

न च कर्म न श्यति कृतं ह्यशुभं शुभं वा (३) ।

स्कन्धाः प्रतीत्य समुदेति हि दुःखमेवं

१ “वाचाय” वाचा । “ब्रह्मरुत किन्नरगर्जिताय” ब्रह्मरुतया किन्नरगर्जिताया । “सहस्रनयुतेभिः समुद्रंताय” सहस्रनयुतैः समुद्रंताया । “बज्रकल्पकोटि सद सत्यसुभाविताय” बज्रकल्पकोटिपर्यन्तं सद सत्यसुभाविताया ।

२ “तथ श्रोतघ्राणं” तथा श्रोतघ्राणे । “काय मन दुःखा अनात्म” कायो मनस्ये (एते) दुःखवन्तः अनात्मानः । “जडास्वभाव तणकुड्य इवा” जडास्वभावास्तणकुड्याविव । “आत्म न” आत्मा न । “जीवमस्ति” जीवोऽस्ति ।

३ “हेतुप्रतीत्य इमि सन्तु त” हेतुप्रतीयमाना इमे सन्ति त इत्यर्थः । “तथ” तथा ।

सम्भान्ति दृष्ट्यासलिलेन विवर्द्धमानाः
 मार्गेण धर्मसमताय विपश्यमाना
 अत्यन्तक्षीणक्षयधर्मतया निरुद्धाः (१) ॥
 सङ्कल्पकल्पजनितेन अयोनिशेन
 भवते अविद्यमपि सम्भवकोऽस्य कश्चित् ।
 संस्कारहेतु ददते न च सङ्क्रमोऽस्ति
 विज्ञानमुद्भवति सङ्क्रमणं प्रतीत्य (२) ॥
 विज्ञान नाम तथ च रूप समुत्पितोऽस्ति
 नामे च रूपे समुदेन्ति षडिन्द्रियाणि ।
 षडिन्द्रियैर्निपतितो इति स्वर्ग उक्तः
 स्वर्गेन तिस्र अनुवर्त्तति वेदना च (३) ॥
 यत्किञ्चिद्वेदयितु सर्वं सदृष्टा उक्ता
 दृष्ट्यात सर्व उपजायति दुःखस्कन्धः ।
 उपादानतो भवति सर्वं भवप्रकृति-
 भवप्रत्यया च समुदेति हि जातिरस्य (४) ॥

१ “प्रतीत्य समुदेति” प्रतीताः समुद्यन्ति । “दृष्ट्यासलिलेन” दृष्ट्यासलिलेन ।
 “धर्मसमताय” धर्मसमताख्येनेत्यर्थः ।

२ “भवते अविद्यमपि” भवत्यविद्यापि । “सम्भवकोऽस्य” सम्भावकोऽस्याः । “सं-
 स्कारहेतु ददते” संस्कारहेतुं ददाति ।

३ “विज्ञानं नाम” विज्ञानं नाम । “तथ” तथा । “रूपसमुत्पितोऽस्ति” रूपं
 समुत्पितमस्ति । “नामे च रूपे समुदेन्ति” नामि च रूपे समुद्यन्ति । “निपतितो
 इति” निपातित इति । “तिस्र अनुवर्त्तति वेदना च” तिस्रोऽनुवर्त्तन्ते वेदनाश्च ।

४ “वेदयितु” वेदयितुं । “सर्वं सदृष्टा उक्ता” सर्वं सदृष्टाः उक्ताः । “दृष्ट्यात
 सर्व उपजायति” दृष्ट्यातः सर्व उपजायते । “सर्वं भवप्रकृतिः” सर्वा भवप्रकृतिः ।
 अथ भवप्रकृतिरिति पाठे सम्यग् ।

जातीनिदानजरयाधिदुःखानि भोन्ति
 उषपत्ति नैक विविधा भवपञ्चलेस्मिन् ।
 एवमेष सर्व इति प्रत्ययतो जगस्य
 न च आत्मपुङ्गव न सङ्गमर्काऽस्ति कश्चित् (१) ॥
 यस्मिन्न कल्प न विकल्प न योनिमाका
 यद्योनिमो भवति न तत्र अविद्य काश्चित् ।
 यस्मिन्निरोध भवतीह अविद्यतायाः
 सर्वे भवाङ्ग जयचीण जयं निरुद्धाः (२) ॥
 एवमेष प्रत्ययत बुद्ध तथागतेन
 तेन स्वयम्भु स्वकमात्मन व्याकरोति ।
 न स्कन्ध आयतन धातु वदेमि बुद्धं
 नान्यत्र हेलवगमाद्भवतीह बुद्धः (३) ॥
 भूमिर्ब चात्र परतीर्थिकनिर्मितानां
 गूढन्यप्रवादि इह ईदृश धर्मयोगे ।
 ये पूर्वबुद्धचरिताः सुविशुद्धमत्ताः

१ “जातीनिदानजरयाधिदुःखानि भोन्ति” जातिनिदानजरयाधिदुःखानि भवन्ति । “उषपत्ति नैक” उषपत्तिनैका । “भवपञ्चलेस्मिन्” भवपञ्चलेस्मिन् । “जगस्य” जगतः । “आत्मपुङ्गव” आत्मपुङ्गवस्य जीवात्मन इत्यर्थः ।

२ “कल्प न विकल्प न योनिमाका” कल्पो न विकल्पो न योनिमाका । “अविद्य काश्चित्” अविद्याः काश्चित् । “निरोध भवतीह” निरोधो भवतीह । “अविद्यतायाः” अविद्यायाः । “भवाङ्ग जयचीण” भवाङ्गाः जयचीणाः । “जयं निरुद्धाः” जयो निरुद्धः ।

३ “प्रत्ययत बुद्ध तथागतेन” प्रत्ययतो बुद्धतथागतेन । “स्वयम्भु स्वकमात्मन” स्वयम्भुं स्वकमात्मनं । “स्कन्ध आयतन धातु वदेमि” स्कन्धमायतनं धातुं वदामि ।

ते शक्रुवन्ति इमि धर्मं विजानताय (१) ॥
 एवं हि दादशाकारं धर्मचक्रं प्रवर्त्तितम् ।
 कौण्डिन्येन च आज्ञातं निर्वृत्ता रतनास्तयः (२) ॥
 बुद्धो धर्मश्च सङ्गश्च इत्येते रतनत्रयम् (३) ।
 परस्परगतः शब्दो यावद्ब्रह्मपुरास्तयम् ॥
 वर्त्तितं विरजं चक्रं लोकनाथेन तायिना ।
 उत्पन्ना रतनास्त्रीणि लोके परमदुर्लभाः (४) ॥
 कौण्डिन्यं प्रथमं कृत्वा पञ्चकाश्चैव भिन्नवः ।
 षष्ठीनां देवकोटीनां धर्मचतुर्विंशोद्धितम् (५) ॥
 अन्ये चाशीतिकोव्यस्तु रूपधातुकदेवताः ।
 तेषां विशेषितं चतुर्धर्मचक्रं प्रवर्त्तितं (६) ॥
 चतुरशीतिसहस्राणि मनुष्याणां समागताः ।
 तेषां विशेषितं चतुर्मुक्ताः सर्वेभिर्दुर्गतिं (७) ॥
 दशदिशन्तु अनन्तं बुद्धस्वरो गच्छि तस्मिं क्षणे
 हत मधुर मनोज्ञः संश्रूयते चान्तरीच शुभ ।

१ “शून्यप्रवादि इह ईदृश” शून्यप्रवादे इह ईदृशे । “इमि धर्मं विजानताय” इमं धर्मं विजानतुम् ।

२ “निर्वृत्ता रतनास्तयः” निर्वृत्तानि रत्नानि त्रीणि ।

३ “इत्येते रतनत्रयम्” इत्येतानि रतनत्रयाणि ।

४ “विरजं” विरजस्कं । “तायिना” विल्लतेन । “उत्पन्ना रतनास्त्रीणि” उत्पन्नानि रत्नानि त्रीणि । “परमदुर्लभाः” परमदुर्लभानि ।

५ “कौण्डिन्यं प्रथमं कृत्वा पञ्चकाश्चैव भिन्नवः” कौण्डिन्यमथतः कृत्वा पञ्चकाना-
 स्त्रैश्च भिन्नूणामित्यर्थः ।

६ “अन्ये” अन्नाः । “तेषां” तासां । “धर्मचक्रं” धर्मचक्रे ।

७ “समागताः” समागतानि । “सर्वेभिर्दुर्गतिं” सर्वैर्दुर्गतीः ।

एष दशबलेन शाक्यैर्धर्मे धर्मचक्रोत्तमं

चक्षिपतनमुपेत्य वाराणसी वर्त्तिता नान्यथा (१) ॥

दशदिशित ये केचिद् बुद्धशताः सर्वे तूष्णीभूताः

स्तेषु मुनिनये उपस्थायकाः सर्वे पृच्छिं जनाः ।

किमिति दशबलेभि धर्मा कथाच्छिन्न श्रुता इतं

माधु भणत शीघ्रं किं कारणं तूष्णीभावेन स्थिताः (२) ॥

पूर्वभवशते वीर्यबलैर्बोधिः समुदानीत्

बहवः शतसहस्र पश्चान्मुखा बोधिसत्त्वा कृताः ।

तेन हितकरेण उत्तप्ता प्राप्त बोधिः शिवा

चक्र त्रिपरिवर्त्तिता तेन तूष्णीभूताः (३) ॥

इमु वचन श्रुत्वा तेषां मुनी सत्त्वकोट्यः शता

मैत्रबलजनित सम्प्रस्थिता अयबोधिं शिवाम् ।

१ “दशदिशन् अनन्तं” दशदिक्षु त्वनन्तं । “गच्छि तस्मिं” अगच्छत् तस्मिन् । “इतं मधुर मनोज्ञः” इतं मधुरं मनोज्ञं । “संश्रूयते चान्तरीक्ष शुभं” असंश्रूयते चान्तरीक्षं शुभम् । “एष” एतत् । “धर्मचक्रोत्तमं” धर्मचक्रमुत्तमम् । “वाराणसी वर्त्तिता नान्यथा” वाराणस्याः प्रवर्त्तितं (अत्र विषये) अन्यथा नेत्यर्थः ।

२ “दशदिशित” दशदिक्षु । “ये केचित् बुद्धशताः सर्वे तूष्णीभूताः” यानि कानिचित् बुद्धशतानि सर्वाणि तूष्णीभूतानि । “मुनिनये उपस्थायकाः सर्वे पृच्छिं जनाः” मुनिनयोपस्थापकाः सर्वे अपृच्छन्नामित्यर्थः । “दशबलेभि धर्मा कथाच्छिन्न” दशबलैर्धर्म्यां कथामच्छिन्नामित्यर्थः । “तूष्णीभावेन स्थिताः” तूष्णीभावेन स्थितानि (बुद्धशतानि इत्यर्थः) ।

३ “बोधिः समुदानीत्” बोधिं समुदानीत् । “बहवः शतसहस्र” बहुशत-सहस्रसङ्ख्याकाः । “पश्चान्मुखा” पराङ्मुखा इत्यर्थः । “उत्तप्ता” उत्तप्तम् । “प्राप्त बोधिः” प्राप्ता-बोधिः । “चक्रं त्रिपरिवर्त्तिता” चक्रं त्रिपरिवर्त्तितं । “तूष्णीभूता” तूष्णीभूताः ।

वयमपि अनुशिक्षि तस्या मुने वीर्यस्थामोद्गतं

क्षिप्र भवेम लोकि लोकोत्तमा धर्मचक्षुददा इति (१) ॥

अथ खलु मैत्रेयो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो भगवन्तमेतदवो-
चत् । इमे भगवन् दशदिग्लोकधातुसन्निपतिता बोधिसत्त्वा
महासत्त्वा भगवतः शकामाद्धर्मचक्रप्रवर्त्तनविकुर्व्वाणस्य प्रेशं
श्रोतुकामास्तंसाधु भगवन् देशयतु तथागतोऽर्हन्सम्यक्सम्बुद्धः
किचद्रूपं तथागतेन धर्मचक्रं प्रवर्त्तितम् ।

भगवानाह । गम्भीरं मैत्रेय चक्रं याहानुपलब्धत्वात् । दु-
र्दमनं तच्चक्रं हयविगतत्वात् । दुरनुबोधं तच्चक्रं मनसिकारा-
मनसिकारत्वात् । दुर्विज्ञेयं तच्चक्रं ज्ञानविज्ञानसमतानुबद्धत्वात् ।
अनाविलं तच्चक्रमनावरणविमोक्षप्रतिलब्धत्वात् । शूच्यां तच्चक्र-
मुपन्यासविगतत्वात् । सारं तच्चक्रं वज्रोपमज्ञानप्रतिलब्धत्वात् ।
अभेद्यं तच्चक्रं पूर्वान्तासम्भवत्वात् । अप्रपञ्चं तच्चक्रं सर्वप्रपञ्चो-
पारम्भविगतत्वात् । अकोप्यं तच्चक्रमत्यन्तनिष्ठत्वात् । सर्वत्रानु-
गतं तच्चक्रमाकाशसदृशत्वात् । तत् खलु पुनर्मैत्रेय धर्मचक्रं
सर्वधर्मप्रकृतिस्वभावसन्दर्शनविभवचक्रम् । अनुत्पादानिरो-
धासम्भवचक्रम् । अनालयचक्रम् । अकल्पाविकल्पधर्मनयवि-
स्तीर्णचक्रम् । शून्यताचक्रम् । अनिमित्तचक्रम् । अप्रणिहित-

१ “इमु वचनं श्रुत्वा तेषां मुनी” इदं वचनं श्रुत्वा तेषां मुनीनां । “सत्त्व-
कोयः शता” सत्त्वकोटिशतामि इत्यर्थः । “मैत्रेयल जनिता सम्प्रस्थिता” मैत्रेयलं
जनयित्वा सम्प्रस्थितानि । “अनुशिक्षि तस्या मुने” अनुशिक्षाम तस्य मुनेः
सकाशात् इत्यर्थः । “वीर्यस्थामोद्गतं” वीर्यस्थामोद्गताः । “क्षिप्र” क्षिप्रं । “लोकि”
लोके । “लोकोत्तमा धर्मचक्षुददा” हे लोकोत्तम धर्मचक्षुर्दायक इत्यर्थः ।

चक्रम् । अनभिसंस्कारचक्रम् । विवेकचक्रम् । विरागचक्रम् ।
 विबोधचक्रम् । तथागतानुबोधचक्रम् । धर्मधातुसमीदचक्रम् ।
 भूतकोव्यविकोपनचक्रम् । असङ्गानावरणचक्रम् । प्रतीत्य-
 वतारोभयान्तदृष्टिसमतिक्रमणचक्रम् । अनन्तमध्यधर्मधातु-
 विकोपनचक्रम् । अनाभोगबुद्धकायाप्रतिप्रबुद्धचक्रम् । अप्र-
 वृत्त्यमभिनिवृत्तिचक्रम् । अत्यन्तानुपलब्धिचक्रम् । अनायूह-
 निर्यूहचक्रम् । अनभिलाषचक्रम् । प्रकृतियथावचक्रम् । एक-
 विषयसर्वधर्मसमतावतारचक्रम् । अक्षणसत्त्वविनयाधिष्ठानप्र-
 त्युदावर्त्यचक्रम् । अदयासमालोपपरमार्थनयप्रवेशचक्रम् । धर्म-
 धातुसमवसरणचक्रम् । अप्रमेयं तच्चक्रम् । सर्वप्रमाणातिक्रा-
 न्तमसङ्ख्येयं तच्चक्रम् । सर्वसङ्ख्यापगतमचिन्त्यं तच्चक्रम् । चित्त-
 पथसमतिक्रान्तमतुल्यं तच्चक्रम् । अतुलापगतमनभिलाषं तच्च-
 क्रम् । सर्वरूपघोषवाक्पथानीतमप्रनमाणमनुपममुपमापगत-
 माकाशसदृशमनुच्छेदमशाश्वतं प्रतीत्यवताराविरुद्धशान्तमत्य-
 न्तोपसमं तत्त्वं तथावित्थानन्यथान्यथाभावं सर्वसत्त्वरूपच-
 रणनिरुद्धं माराणां पराजयस्तीर्थिकानां समतिक्रामणं संसा-
 रविषयावतारणं बुद्धविषयपरिज्ञातमार्थपुङ्गलैरनुबुद्धं प्रत्ये-
 कबुद्धैः परिगृहीतं बोधिसत्त्वैः सुतं सर्वबुद्धैरभिसम्भितं सर्व-
 तथागतैरेवंरूपं मैत्रेय तथागतेन धर्मचक्रं प्रवर्तितम् ॥ यस्य
 प्रवर्तनात् तथागत इत्युच्यते । सम्यक्सम्बुद्ध इत्युच्यते । स्वय-
 म्भूरित्युच्यते । धर्मस्वामीत्युच्यते । नायक इत्युच्यते । विना-
 यक इत्युच्यते । परिणायक इत्युच्यते । सार्थवाह इत्युच्यते ।

सर्वधर्मप्रवर्त्तीत्युच्यते । धर्मेश्वर इत्युच्यते । धर्मचक्रप्रवर्त्ती-
 त्युच्यते । धर्मदानपतिरित्युच्यते । यज्ञस्वामीत्युच्यते । सिद्ध-
 व्रत इत्युच्यते । पूर्णाभिप्राय इत्युच्यते । देशिक इत्युच्यते ।
 आश्वासक इत्युच्यते । सेमङ्कर इत्युच्यते । शूर इत्युच्यते । रण-
 क्षह इत्युच्यते । विजितसङ्ग्राम इत्युच्यते । उच्छ्रितच्छ्रध्वज-
 पताक इत्युच्यते । अलोककर इत्युच्यते । प्रभङ्कर इत्युच्यते ।
 तमोनुद इत्युच्यते । उल्काधारीत्युच्यते । महावैद्यराज इत्यु-
 च्यते । भूतचिकित्सक इत्युच्यते । महाशल्यहर्त्ता इत्युच्यते ।
 वितिमिरज्ञानदर्शन इत्युच्यते । समन्तदर्शीत्युच्यते । समन्त-
 विलोकित इत्युच्यते । समन्तचक्षुरित्युच्यते । समन्तप्रभ इत्यु-
 च्यते । समन्तालोक इत्युच्यते । समन्तमुख इत्युच्यते । सम-
 न्तप्रभाकर इत्युच्यते । समन्तचन्द्र इत्युच्यते । समन्तप्रासा-
 दिक इत्युच्यते । अप्रतिष्ठितानायूहानिर्यूह इत्युच्यते । धर-
 णोसम इत्युच्यते अनुन्नतावतनत्वात् । शैलेन्द्रशृङ्ग इत्युच्यते
 अप्रकम्प्यत्वात् । सर्वलोकश्रीरित्युच्यते सर्वगुणसमन्वागतत्वात् ।
 अनवलोकितमूर्द्ध इत्युच्यते सर्वलोकाभ्युद्गतत्वात् । समुद्रकल्प
 इत्युच्यते गम्भीरदुरवगाहत्वात् । धर्मरत्नाकर इत्युच्यते सर्व-
 बोधिपाक्षिकधर्मरत्नप्रतिपूर्णत्वात् । वायुसम इत्युच्यते अनि-
 केतत्वात् । अमङ्गबुद्धिरित्युच्यते अशक्ताबद्धमुक्तचित्तत्वात् ।
 अवैवर्त्तिकधर्म इत्युच्यते सर्वधर्मनिर्विरोधिकज्ञानत्वात् ।
 तेजःसम इत्युच्यते दुरासदसर्वमननाप्रदोऽसर्वक्लेशदाहप्रत्यु-
 पस्थानत्वात् । अप्सम इत्युच्यते अनाविलसङ्कल्पनिर्मलकाय-

चित्तवर्द्धितपापत्वात् ।* आकांक्षसम इत्युच्यते असङ्गज्ञानविष-
यानन्दमध्यधर्मधातुगोचरज्ञानाभिज्ञाप्राप्तत्वात् । अनावरणज्ञा-
नविमोक्षविहारीत्युच्यते नानावरणीयधर्मसुप्रहीणत्वात् । सर्व-
धर्मधातुप्रसृतव्याप्तकाय इत्युच्यते गगणंसमचक्षुःपथसमतिक्रान्त-
त्वात् । उत्तमसत्त्व इत्युच्यते सर्वलोकविषयासङ्क्षिप्तत्वात् । अस-
ङ्गसत्त्व इत्युच्यते । अप्रमाणबुद्धिरित्युच्यते । लोकोत्तरधर्मदे-
शिक इत्युच्यते । लोकचैत्य इत्युच्यते । लोकवैद्य इत्युच्यते ।
लोकाभ्युद्गत इत्युच्यते । लोकधर्मानुपलिप्त इत्युच्यते । लोक-
नाथ इत्युच्यते । लोकज्येष्ठ इत्युच्यते । लोकश्रेष्ठ इत्युच्यते ।
लोकेश्वर इत्युच्यते । लोकमहित इत्युच्यते । लोकपरायण इत्यु-
च्यते । लोकपारङ्गत इत्युच्यते । लोकप्रदीप इत्युच्यते । लोको-
त्तर इत्युच्यते । लोकगुरुरित्युच्यते । लोकार्थकर इत्युच्यते ।
लोकानुवर्त्तक इत्युच्यते । लोकविदित्युच्यते । लोकाधिपतेय-
प्राप्त (१) इत्युच्यते । महादक्षिणीय इत्युच्यते । पूजार्ह इत्युच्यते ।
महापुण्यक्षेत्र इत्युच्यते । अग्रसत्त्व इत्युच्यते । वरसत्त्व इत्युच्यते ।
प्रवरसत्त्व इत्युच्यते । उत्तमसत्त्व इत्युच्यते । असमसत्त्व इत्यु-
च्यते । अनुत्तरसत्त्व इत्युच्यते । असदृशसत्त्व इत्युच्यते । संतत-
समाहित इत्युच्यते ।* सर्वधर्मसमताविहारीत्युच्यते । मार्गाप्राप्त-
इत्युच्यते । मार्गदर्शक इत्युच्यते । मार्गदेशिक इत्युच्यते । सु-
प्रतिष्ठितमार्ग इत्युच्यते । मारविषयसमतिक्रान्त इत्युच्यते ।
मारमण्डलविध्वंसनकर इत्युच्यते । अजरामरणशीतिभावप्राप्त-

इत्युच्यते । विगततमोऽन्धकार इत्युच्यते । विगतकण्टक इत्युच्यते । विगतकाङ्क्ष इत्युच्यते । विगतक्लेश इत्युच्यते । विनीत-
 संशय इत्युच्यते । विमत्तिसमुद्घाटित इत्युच्यते । विमुक्त इत्युच्यते । विरक्त इत्युच्यते । विशुद्ध इत्युच्यते । विगतराग इत्युच्यते । विगतदोष इत्युच्यते । विगतमोह इत्युच्यते । क्षीणा-
 अव इत्युच्यते । निःक्लेश इत्युच्यते । वशीभूत इत्युच्यते । सुवि-
 मुक्तचित्त इत्युच्यते । सुविमुक्तप्रज्ञ इत्युच्यते । आयानेयचित्त-
 इत्युच्यते । महानाग इत्युच्यते । कृतकृत्य इत्युच्यते । कृतकर-
 णीय इत्युच्यते । अपहृतभार इत्युच्यते । अनुप्राप्तस्वकार्य इत्युच्यते । परिक्षीणभवसंयोजन इत्युच्यते । समताज्ञानविमुक्ति-
 रित्युच्यते । सर्व्वचेतोवशिपरमपारमिताप्राप्त इत्युच्यते । दान-
 पारगत इत्युच्यते । शीलाभ्युद्गत इत्युच्यते । क्षान्तिपारग इत्युच्यते । वीर्याभ्युद्गत इत्युच्यते । ध्यानाभिज्ञप्राप्तः (१) इत्युच्यते ।
 प्रज्ञापारगत इत्युच्यते । सिद्धप्रणिधान इत्युच्यते । महामैत्री-
 विहारीत्युच्यते । महाकरुणाविहारीत्युच्यते । महामुदिता-
 विहारीत्युच्यते । महोपेक्षाविहारीत्युच्यते । सत्त्वसङ्गहप्रयुक्त-
 इत्युच्यते । अनावरणप्रतिसंवित्राप्त इत्युच्यते । प्रतिशरणभूत
 इत्युच्यते । महापुण्य इत्युच्यते । महाज्ञानीत्युच्यते । सतिम-
 तिगतिबुद्धिसम्पन्न इत्युच्यते । सत्युपस्थानसम्यक्प्रहाणर्द्धिपा-
 द्वेन्द्रियबलबोध्यङ्गसमर्थविदर्शनलोकप्राप्त इत्युच्यते । उत्तीर्ण-
 संसारार्णव इत्युच्यते । पारग इत्युच्यते । स्थलगत इत्युच्यते ।

क्षमप्राप्त इत्युच्यते । अभयप्राप्त इत्युच्यते । मर्दितमारक्लेशकण्ट-
क (१) इत्युच्यते । पुरुष इत्युच्यते । महापुरुष इत्युच्यते । पुरुषसिंह
इत्युच्यते । विगतभयलोमहर्षण इत्युच्यते । नाग इत्युच्यते । नि-
र्मल इत्युच्यते । त्रिमलप्रहोण इत्युच्यते । वेदक इत्युच्यते । त्रैवि-
द्यानुप्राप्त इत्युच्यते । चतुरोद्योत्तीर्ण इत्युच्यते । पारग इत्युच्य-
ते । (२) क्षत्रिय इत्युच्यते । ब्राह्मण इत्युच्यते । एकरत्नकचधारीत्यु-
च्यते । वाहितपापधर्म इत्युच्यते । भिक्षुरित्युच्यते । भिक्षावि-
द्याण्डकोष इत्युच्यते । अमण इत्युच्यते । सर्वसङ्गपथसमतिक्रान्त
इत्युच्यते । श्रोत्रिय इत्युच्यते । निःसृतक्लेश इत्युच्यते । बल-
वानित्युच्यते । दशबलधारीत्युच्यते । भगवानित्युच्यते । भावित-
काय इत्युच्यते । राजातिराज इत्युच्यते । धर्मराज इत्युच्यते ।
वरप्रवर इत्युच्यते । वरप्रवरधर्मचक्रप्रवर्त्यनुशासक इत्युच्यते ।
अकोप्यधर्मदेशक इत्युच्यते । सर्वज्ञज्ञानाभिषिक्त इत्युच्यते ।
असङ्गमहाज्ञानविमलविमुक्तिपट्टावद्ध इत्युच्यते । सप्तबोध्यङ्ग-
रत्नसमन्वागत इत्युच्यते । सर्वधर्मविशेषप्राप्त इत्युच्यते । सर्वार्थ-
प्राप्तकमार्थावलोकितमुखमण्डल इत्युच्यते । बोधिसत्त्वमहासत्त्व-
पुत्रपरिवार इत्युच्यते । सुविनीतविनय इत्युच्यते । सुव्याकृतबो-
धिसत्त्व इत्युच्यते । वैश्रवणसदृश इत्युच्यते । सप्तार्थधनविश्रा-
मितकोश इत्युच्यते । मुक्तत्याग इत्युच्यते । सर्वसुखसम्पत्ति-
समन्वागत इत्युच्यते । सर्वभिप्रायदातेत्युच्यते । सर्वलोकहित-
सुखानुपालक इत्युच्यते । इन्द्रमम इत्युच्यते । ज्ञानबलवज्रधा-

१ “मर्दितमारक्लेशकण्टकः” मर्दितक्लेशकण्टक इति वा पाठः ।

२ इति कुत्रचित् पाठः ।

रीत्युच्यते । समन्तनेत्र इत्युच्यते । सर्व्वधर्म्मानावरणज्ञानदर्शी-
 त्युच्यते । समन्तज्ञानविकुर्वाण इत्युच्यते । विपुलधर्म्माटक-
 दर्शनप्रविष्टं (१) इत्युच्यते । चन्द्रसम इत्युच्यते । सर्व्वजगददृष्टिदर्शन
 इत्युच्यते । समन्तविपुलविशुद्धप्रभ इत्युच्यते । प्रीतिप्रामोद्य-
 कर इत्युच्यते । सर्व्वसत्त्वाभिमुखदर्शनावभास इत्युच्यते । सर्व्वज-
 गच्चित्ताश्रयमीजनप्रतिभासप्राप्त इत्युच्यते । महाब्यूह इत्युच्यते ।
 श्रेष्ठाश्रेष्ठज्योतिर्गणपरिवार इत्युच्यते । आदित्यमण्डलसमति-
 क्रान्त इत्युच्यते । विधुतमोहान्धकार इत्युच्यते । महाकेतुराज
 इत्युच्यते । अप्रमाणानन्तरश्शिरित्युच्यते । महावभाससन्दर्शक
 इत्युच्यते । सर्व्वप्रज्ञव्याकरणनिर्देशासम्बूढ इत्युच्यते । महावि-
 द्यान्धकारविध्वंसनकर इत्युच्यते । महाज्ञानालोकविलोकित-
 बुद्धिनिर्विकल्प इत्युच्यते । महामैत्रीकरुणाकृपासर्व्वजगत्सम-
 श्शिस्रप्रयुक्तप्रमाणविषय इत्युच्यते । प्रज्ञापारमितागम्भीरदुरा-
 मददुर्निरीक्षमण्डल इत्युच्यते । ब्रह्मसम इत्युच्यते । प्रशान्तेर्या-
 पथ इत्युच्यते । सर्व्वार्य्यपथचर्याविशेषसमन्वागत इत्युच्यते । पर-
 मरूपधारीत्युच्यते । अमेचनकदर्शन इत्युच्यते । शान्तेन्द्रिय इत्यु-
 च्यते । शान्तमानस इत्युच्यते । समथसम्भारपरिपूर्ण इत्युच्यते ।
 उत्तमसमथप्राप्त इत्युच्यते । परमदसमथप्राप्त इत्युच्यते । सम-
 थविदर्शनापरिपूर्णसम्भार इत्युच्यते । गुप्ते जितेन्द्रियो नाग इव-
 सुदान्तो हृद् इवाच्छेऽनाविलो विप्रसन्न इत्युच्यते । सर्व्वक्लेशवा-
 सनावरणसुप्रहीण इत्युच्यते । द्वाचिंशन्महापुरुषलक्षणसमन्वागत

इत्युच्यते । परमपुरुष इत्युच्यते । अशीत्यनुव्यञ्जनपरिवारविशि-
 तचरितगाथ इत्युच्यते । पुरुषर्षभ इत्युच्यते । दशबलसमन्वागत
 इत्युच्यते । चतुर्विंशारद्यप्राप्तानुत्तरपुरुषदम्बसारथिरित्युच्यते ।
 शास्तेत्युच्यते । अष्टादशावेणिकबुद्धधर्मपरिपूर्ण इत्युच्यते । अ-
 निन्दितकायवाङ्मनःकर्मान्त इत्युच्यते । प्रतीत्यसमुत्पादसमता-
 भिसंरोधादनिमित्तविहारो इत्युच्यते । सर्वाकारं वरोपेतसुप-
 रिशोधितज्ञानदर्शनमण्डलत्वाच् शून्यताविहारोत्युच्यते । पर-
 मार्यसत्यमयप्रतिवेधादप्रणिहितविहारोत्युच्यते । सर्वप्रस्थाना-
 स्त्रिप्तत्वादनभिसंस्कारगोचर इत्युच्यते । सर्वसंस्कारप्रतिशुद्ध-
 त्वादभूतवादीत्युच्यते । भूतकोट्यविकोपितज्ञानविषयत्वादवि-
 तथान्यथावादीत्युच्यते । तथताधर्माधात्वाकाशलक्षणज्ञानविष-
 यत्वादरण्यधर्मसुप्रतिलब्ध इत्युच्यते । मायामरोचिस्त्रिप्रोदक-
 मन्द्रप्रतिशुक्लप्रतिभाससमतामर्ब्वधर्मविहारित्वादमोघदर्शनअव-
 ण इत्युच्यते । परिनिर्वाणहेतुजनकत्वादमोघपदविक्रमीत्युच्यते ।
 सत्यविनयपराक्रमविक्रान्तत्वादुत्तिष्ठप्रपरिखेद इत्युच्यते । अवि-
 द्याभवदृष्टासंमुच्छिन्नत्वात् स्थापितसङ्गम इत्युच्यते । नैर्याणि-
 कप्रतिपत्सुदंशिकत्वान् निर्जितमारक्लेशप्रत्यर्थिक इत्युच्यते ।
 सर्वमारचर्याविषयाननुलिप्तत्वादुत्तीर्णकामपङ्क इत्युच्यते । का-
 मधातुसमतिक्रान्तत्वात् पातितमानध्वज इत्युच्यते । रूपधातु-
 समतिक्रान्तत्वादुत्थितप्रज्ञाध्वज इत्युच्यते । आरूप्यधातुसमति-
 क्रान्तत्वात् सर्वलोकविषयसमतिक्रान्त इत्युच्यते । धर्माकाय-
 ज्ञानशरीरत्वान् महाद्रुम इत्युच्यते । अनन्तगुणरत्नज्ञानकुसु-

मितं(१)विमुक्तिफलप्रपन्नत्वादुदुग्धपुष्पमदृश इत्युच्यते । दुर्लभ-
 प्रादुर्भावदर्शनत्वाच्चिन्तामणिरत्नमणिराजसम इत्युच्यते । यथा-
 नयनिर्वाणाभिप्रायसुप्रतिपूरकत्वात् सुप्रतिष्ठितपादप इत्युच्यते ।
 दीर्घरात्रं त्यागशीलतपोव्रतब्रह्मचर्यदृढममादानाचलाप्रकम्प-
 त्वाद् विचित्रस्वस्तिकनन्द्यावर्त्तमहसारचक्राङ्कितपादतल इत्यु-
 च्यते । दीर्घरात्रं प्राणतिपातवैरम्भन्यगुणवर्त्तनसम्प्रकाशनत्वान्
 मृदुतरुणहस्तपाद इत्युच्यते । दीर्घरात्रं मातृपितृश्रमणब्राह्म-
 णगुरुदक्षिणीयधार्मिकरक्षापरिपालनतया शरणागतानाञ्चाप-
 रित्यागत्वादायतपाणिंरित्युच्यते । दीर्घरात्रं प्राणतिपातोप-
 रतत्वादीर्घाङ्गुलीत्युच्यते (२) । दीर्घरात्रं प्राणतिपातवैरम्भन्य-
 परसत्त्वसमादानत्वादङ्गजनत्रातेत्युच्यते । दीर्घरात्रं मातृपितृ-
 श्रमणगुरुदक्षिणीयोपस्थानपरिचर्यास्नानानुलेपनसर्पिस्तेजाभ्य-
 ङ्गस्वहस्तशरीरपरिकर्मपरिखेदत्वाज्जालाङ्गुलीहस्तपाद इत्यु-
 च्यते । दीर्घरात्रं दानप्रियवद्यथार्थताक्रियासमानार्थतासङ्गहव-
 स्तुजालेन सत्त्वसङ्गहकौशल्यसुशिक्षितत्वादुत्तुङ्गपाद इत्युच्यते ।
 दीर्घरात्रमुत्तरोत्तरविशिष्टतरकुशलध्यानत्वादष्टाङ्गदक्षिणाव-
 र्त्तरोमकूप इत्युच्यते । दीर्घरात्रं मातृपितृश्रमणब्राह्मणगुरुदक्षि-
 णीयतथागतचैत्यप्रदक्षिणीकरणधर्मश्रवणचित्रोकाररोमहर्षण-
 परसत्त्वसंहर्षणधर्मदेशनाप्रयोगत्वादैर्लैयजङ्ग इत्युच्यते । दीर्घरात्रं
 सत्कृत्यधर्मश्रवणगृहणधारणवाचनविज्ञापनार्थपदविनिश्चयनि-
 स्तीरणकौशलेन जराव्याधिमरणाभिमुखानाञ्च सत्त्वानां शर-

१ "सङ्कुमित" वा पाठः ।

२ "दीर्घाङ्गुलीत्युच्यते" दीर्घाङ्गुलीक इत्युच्यते । इति उचितम् ।

णगमनानुप्रदानमत्थात्यन्धर्मदेशनपरिभवबुद्धित्वात् कोशोपग-
तवस्तिगुह्य इत्युच्यते । दीर्घरात्रं श्रमणब्राह्मणानां तदन्येषाञ्च
ब्रह्मचारिणां ब्रह्मचर्यानुग्रहसर्वपरिस्कारानुप्रदानं नृगबलानु-
प्रदानपरदारगमनब्रह्मचर्यगुणवर्षसम्प्रकाशनापन्ताप्यानुपाल-
नदृढसमादानत्वात् प्रलम्बबाहु रित्युच्यते । दीर्घरात्रं हस्तसंय-
तपादसंयतमत्त्वाविहेठनप्रयोगमैत्रकायकर्मवाक्कर्मनस्कर्मासम-
न्वागतत्वान् न्यग्रोधपरिमण्डल इत्युच्यते । दीर्घरात्रं भोजन-
मात्रज्ञाताल्पाहारतोदारसंयमस्नानभेषजानुप्रदानहीनजनाप-
रिभवानायाभवसन्दर्शन (१) तथागतचैत्यविशीर्णप्रतिसंस्कारण-
स्तूपप्रविष्ठापनत्वाद् भयार्दितेभ्यश्च सत्त्वेभ्योऽभयप्रदानत्वान्
मृदुतरुणशूक्ष्मश्च विरित्युच्यते । दीर्घरात्रं मातृपितृश्रमणब्राह्म-
णगुरुदक्षिणीयानां स्नानानुलेपनसर्पिसौलाभ्यङ्गशीतलोषोदका-
नुष्णाशीतोदकच्छायातपर्तुसुखपरिभोगानुप्रदानमृदुतरुणतृल-
संस्पर्शसुकुमारवस्त्रस्वाकीर्णशयनासनानुप्रदानतथागतचैत्यगन्ध-
तैलमेकशूक्ष्मपट्टध्वजपताकागुणप्रदानत्वात् सुवर्णश्च विरित्यु-
च्यते । दीर्घरात्रं सर्वसत्त्वाप्रतिघातमैत्रीभावनायोगचान्तिमौ-
रभ्यपरसत्त्वसमादापनावैरव्यापादगुणवर्षसम्प्रकाशनतथा तथा-
गतचैत्यतथागतप्रतिमानां सुवर्णखचितसुवर्णपुष्पसुवर्णचूर्णाभि-
किरणसुवर्णवर्षपट्टपताकाध्वजालङ्कारसुवर्णभाजनसुवर्णवस्त्रानु-
प्रदानत्वादेकैकनिश्चितरोमकूप इत्युच्यते । दीर्घरात्रं पण्डितो-
पसङ्गमणिक्रिकुशलाकुशलपरिपृच्छनमावद्यानवद्यमेव्यामेव्यही-

नमध्यप्रणीतधर्मपरिपुष्क नार्थमीमांसनपरितुलनासम्भोहतया-
 गतचैत्यकीटलूनालयाञ्जलिनिर्मात्यनानादणशर्कराभमुद्धरण-
 सम्प्रयोगत्वात् सप्तच्छद इत्युच्यते । दीर्घरात्रं मातृपितृज्येष्ठ-
 श्रेष्ठपूज्यश्रमणब्राह्मणकृपणवनीयकादिभ्य उपागतेभ्यः सत्कृत्य
 यथाभिप्रायमन्नपानासनवस्त्रोपाश्रयप्रदीपकल्पितजीवितपरि-
 स्कारसम्प्रदानकूपपुष्करिणीशीतलजलपरिपूर्णमहाजनोपभोगा-
 नुप्रदानत्वात् सिंहपूर्वार्द्धकाय इत्युच्यते । दीर्घरात्रं मातृ-
 पितृश्रमणब्राह्मणगुरुदक्षिणीयावनमनप्रशमनाभिवादानाभयप्र-
 दानदुर्बलापरिभवशरणागतापरित्यागदृढसमादानानुत्सङ्गत्वात्
 चित्तान्तरांश इत्युच्यते । दीर्घरात्रं स्वदोषपरितुलनपरिस्व-
 लितपरिच्छिद्रदोषदर्शनविवादमूलपरभेदकरमन्त्रपरिवर्जनसु-
 प्रतिनिःसर्गमन्त्रस्वारचितवाक्कर्मान्तत्वात् सुसंवृत्तस्कन्ध इत्यु-
 च्यते । दीर्घरात्रं मातृपितृश्रमणब्राह्मणगुरुदक्षिणीयानां
 प्रत्युत्थानप्रत्युद्गमनाभिवादनकामनाञ्च सर्वशास्त्रवैशारद्येन वि-
 वादकामसत्त्वनिग्रहस्वधर्मविनयानुलोभमसंवृत्तराजामात्यम-
 न्यक्संवृत्तकुशलधर्मपथप्रतिष्ठापनप्रभावनतथागतशासनपरिय-
 हसन्धारणसर्वकुशलचर्यासमादापनपूर्वङ्गमत्वात् सिंहहनुरि-
 त्युच्यते । दीर्घरात्रं सर्ववस्तुपरित्यागयथाभिप्राययाचनक-
 क्रियाभिधानमुपसङ्गान्तानां चावमाननाजिह्वीकिरणाविच्छेप-
 सर्वेषां यथाभिप्रायपरिपूरणदानपरित्यागदृढसमादानानुत्स-
 ङ्गत्वाच्चत्वारिंशत्समदन्त इत्युच्यते । दीर्घरात्रं पिशुनवचन-
 परिवर्जनभेदमन्त्राद्यहणसन्धिसामग्रीगुणवर्णप्रकाशनप्रयोगत्वात्

शुक्लदन्त इत्युच्यते । दीर्घरात्रं कृष्णपक्षपरिवर्जनं शुक्लपक्ष-
कुम्भसोपचक्रकृष्णकर्माकृष्णविपाकपरिवर्जनं शुक्लकर्माशुक्लविपाक-
संधर्षनक्षीरभोजनं शुक्लवस्त्रप्रदानं तथागतचैत्येषु सुधाहृतक (१)
क्षीरमिश्रसम्प्रदानं सुमनावार्षिकीधातुष्कारिमाला (२) गुणपु-
ष्पदौमिश्रशुक्लवर्णकुसुमानुप्रदानत्वादविरलदन्त इत्युच्यते । दीर्घ-
रात्रं हास्योच्चविवर्जनानन्दकरणावागनुरक्षणानन्दकरणवागु-
दीरणपरिस्खलितापरकिट्टानुपरिमार्गणसर्व्वसत्त्वसमचित्तसमा-
दापनसमप्रयोगसर्व्वधर्मादेशनदृढसमादानपरित्यागत्वाद्द्रुमसाग-
रवानित्युच्यते । दीर्घरात्रं सर्व्वसत्त्वाविहेठनाविहिंसनविवि-
धव्याधिष्ठोपस्थानग्लानभैषज्यानुप्रदानत्वात् सर्व्वरसार्थिकेभ्यश्च
सर्व्वरसप्रदानापरिखेदत्वाद् ब्रह्मस्वर इत्युच्यते । दीर्घरात्रम-
नृतापवृषकर्कशश्चायपरकटुकपराभिष्वङ्गित्वप्रियपरमर्मघटनवा-
क्परिवर्जनमैत्रीकरुणाप्रयोगमुदिताप्रामोद्यकरणस्निग्धमधुरस्व-
च्छन्दहृदयङ्गमसर्व्वसत्त्वेन्द्रियप्रह्लादकरणसम्यग्वाक्यसम्प्रयोगत्वा-
दभिनीलनेत्र इत्युच्यते । दीर्घरात्रं मातृपितृवत्सर्व्वसत्त्वाप्रति-
हतचक्षुःप्रयोगैकपुत्रवद्याचनकमैत्रीकारुण्यपूर्व्वङ्गमसम्प्रेषणाजि-
ह्वीकरणप्रसन्नेन्द्रियतथागतचैत्यानिमिषसम्प्रेक्षणपरमत्त्वतथाग-
तदर्शनसमादापनदृढसमादानत्वाद् गोपेक्षनेत्र इत्युच्यते । दी-
र्घरात्रं (३) हीनचेतनावर्जनोदारविपुलाधिभुक्तिपरिपूरणानुत्त-
रधर्माच्छन्दसत्त्वसमादापनभक्तुटीमुखपरिवर्जनस्मृतिमुखसर्व्वक-

१ “तथागतचैत्येषु सुधाहृतक” तथागतचैत्यसुधाहृत ।

२ “धातुष्कारिमाला” धातुपुष्पिकामाला ।

३ “हीनचेतना” हीनमति हीनचेतनेत्यपि पाठः ।

ल्याणमित्रोपसङ्गमणाभिमुखपूर्वङ्गमसर्वकुशलोपचयावैवर्त्तिक-
त्वात् प्रभूतजिह्व इत्युच्यते । दीर्घरात्रं सर्ववाग्दोषविवर्जनसर्व-
श्रावकप्रत्येकंबुद्धधर्मभानकाप्रमाणगुणवर्णसम्प्रकाशनतथागतसं-
त्रान्तलिखनवाचनपठनविज्ञापनं तेषाञ्चधर्माणामर्थः(१)पदप्र-
भेदपरसत्त्वसम्प्रापणकौशल्यत्वादुष्णीषशीर्षानवलोकितमूर्द्ध इत्यु-
च्यते । दीर्घरात्रं माहपितृश्रमणब्राह्मणगुरुदक्षिणीयमूर्द्धच-
रणतलप्रणिपतितप्रव्रजितवन्दनाभिवादनकेशावरोपणसुगन्धतै-
लमूर्द्धपरिषिञ्चनं (२) सर्वयाचनकेभ्यश्चूर्णमाल्यगुणमूर्द्धाभरण-
नुप्रदानत्वाद् भूमध्यसुजातप्रदक्षिणावर्तीत्तत्रविशुद्धवर्णाभा-
सोर्ण इत्युच्यते । दीर्घरात्रं निरर्गलसर्वयज्ञयजनसमादापनस-
र्वकल्याणमित्रानुशासनानुद्धरधर्मभानकानां दौत्यप्रेक्षणदिग्ग-
मनागमनोपरिखेदनसर्वबुद्धबोधिसत्त्वप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकधर्म-
भानकमाहपितृगुरुदक्षिणीयतमोन्धकारविधमनतैलधृतहणो-
ल्काप्रदीपननानागन्धतैलप्रदोपसर्वाकारवरोपेतप्रासादिकत-
थागतप्रतिमाकारणक्षीरप्रतिभासरत्नोतीर्णकोशप्रतिमण्डलपर-
सत्त्वबोधिचित्तामुखीकरणकुशलसम्भारविषयित्वान् महास्थाम-
प्राप्त इत्युच्यते । महानारायणबलोपेतत्वान्महानारायण इत्यु-
च्यते । कोटिशतमारधर्षणबलोपेतत्वात् सर्वपरप्रमर्दक इत्युच्यते ।
दशतथागतबलोपेतत्वादशतथागतबलोपेत इत्युच्यते । स्थाना-
स्थानज्ञानकुशलहीनप्रदेशिकज्ञानविवर्जनमहायानगुणसमुदा-

१ “विज्ञानं तेषाञ्च धर्माणामर्थः” विज्ञानतत्त्वमर्थः ।

२ “परिषिञ्चनं सर्वयाचनकेभ्यश्चूर्णं” परिषिञ्चनसर्वयाचकचूर्णः ।

नयनबलोपेतत्रिवलप्रयोगत्वात् स्थानास्थानज्ञानबलोपेत इत्यु-
च्यते । अतीतानागतप्रत्युत्पन्नसर्वकर्मसमादानहेतुविपाकज्ञानब-
लोपेतत्वादतीतानागतप्रत्युत्पन्नमर्व्वकर्मसमादानहेतुविपाकज्ञा-
नबलोपेत इत्युच्यते । सर्व्वसत्त्वेन्द्रियवीर्यविमात्रज्ञानबलोपेतत्वात्
सर्व्वसत्त्वेन्द्रियवीर्यविमात्रज्ञानबलोपेत इत्युच्यते । अनेकलोक-
धातुनानालोकधातुप्रवेशज्ञानबलोपेतत्वाद्नेकधातुनानालो-
कधातुप्रवेशज्ञानबलोपेत इत्युच्यते । अनेकाधिमुक्तिनानाधिमुक्ति-
सर्व्वनिरवशेषाधिमुक्तिविमुक्तिज्ञानबलोपेतत्वाद्नेकाधिमुक्तिना-
नाधिमुक्तिसर्व्वनिरवशेषाधिमुक्तिज्ञानबलोपेत इत्युच्यते । सर्व्वत्र-
गामिनीप्रतिपञ्चज्ञानबलोपेतत्वात् सर्व्वत्रगामिनीप्रतिपञ्चज्ञानब-
लोपेत इत्युच्यते । सर्व्वध्यानविमोक्षसमाधिसमापत्तिसङ्क्षेपव्य-
वदानव्यवस्थापनज्ञानबलोपेतत्वात् सर्व्वध्यानविमोक्षसमाधिस-
मापत्तिसङ्क्षेपव्यवदानव्यवस्थापनज्ञानबलोपेत इत्युच्यते । अने-
कविधपूर्व्वनिवासानुसृत्यसङ्गज्ञानबलोपेतत्वात् अनेकविधपूर्व्व-
निवासानुसृत्यसङ्गज्ञानबलोपेत इत्युच्यते । निरवशेषसर्व्वरूपा-
वरणदर्शनदिव्यचक्षुर्ज्ञानबलोपेतत्वान्निरवशेषसर्व्वरूपावरणद-
र्शनदिव्यचक्षुर्ज्ञानबलोपेत इत्युच्यते । सर्व्ववासनानुसन्धिगतनिर-
वशेषसर्व्वश्रवणज्ञानबलोपेतत्वात् सर्व्ववासनानुसन्धिगतनिर-
वशेषसर्व्वश्रवणज्ञानबलोपेत इत्युच्यते । निरवशेषसर्व्वधर्माभि-
सम्बुद्धप्रतिज्ञारोहणसदेवलोकानभिभूतप्रतिज्ञावैशारद्यप्राप्तत्वा-
न्निरवशेषसर्व्वधर्माभिसम्बुद्धप्रतिज्ञारोहणसदेवलोकानभिभूत-
प्रतिज्ञावैशारद्यप्राप्त इत्युच्यते । सर्व्वसाङ्क्षेपिकाकाराधिकध-

स्मान्तरायकरणनिर्वाणस्येति तत्प्रतिज्ञारोहणसदेवके लोकेऽना-
 च्छेद्यप्रतिज्ञावैशारद्यप्राप्तत्वात् सर्वासाङ्क्षेशिकान्तरायिकध-
 स्मान्तरायकरणनिर्वाणस्येति तत्प्रतिज्ञारोहणसदेवके लोके-
 ऽनाच्छेद्यप्रतिज्ञावैशारद्यप्राप्त इत्युच्यते । नैर्याणिकीप्रतिपदं प्र-
 तिपद्यमानो निर्वाणमारागयिष्यतीति प्रतिज्ञारोहणसदेवके
 लोकेऽप्रतिपाद्यप्रतिज्ञावैशारद्यप्राप्तत्वान्नैर्याणिकीं प्रतिपदं प्रति-
 पद्यमानो निर्वाणमारागयिष्यतीति प्रतिज्ञारोहणसदेवके लोकेऽ-
 प्रतिपाद्यप्रतिज्ञावैशारद्यप्राप्त इत्युच्यते । सर्वाश्रवचयचयज्ञानप्र-
 हाणज्ञानप्रतिज्ञारोहणसदेवके लोकेऽवैवर्त्यप्रतिज्ञावैशारद्यप्रा-
 प्तत्वात् सर्वाश्रवचयचयज्ञान(१)प्रहाणज्ञानप्रतिज्ञारोहणसदेवके
 लोकेऽवैवर्त्यप्रतिज्ञावैशारद्यप्राप्त इत्युच्यते । अस्वलितपदधर्मदेश-
 कत्वादस्वलितपदधर्मदेशक इत्युच्यते । अरुतानभिलाषधर्मस्व-
 भावानुबुद्धत्वादरुतानभिलाषधर्मस्वभावानुबुद्ध इत्युच्यते । अवि-
 रतत्वादविरत इत्युच्यते । सर्वसत्त्वरुताप्रमाणबुद्धधर्मरुतनिर्घो-
 षाधिष्ठानसमर्थत्वात् सर्वसत्त्वरुताप्रमाणबुद्धधर्मरुतनिर्घोषाधि-
 ष्ठानसमर्थ इत्युच्यते । अमुषितस्यतित्वादमुषितस्यतिरित्युच्यते ।
 नानालसञ्ज्ञाविगतत्वान्नानालसञ्ज्ञाविगत इत्युच्यते । सर्वसत्त्व-
 चित्तसमाहितसुसमाहितत्वात् सर्वसत्त्वचित्तसमाहितसुसमा-
 हित इत्युच्यते । अप्रतिसङ्ख्यासमुपेक्षकत्वादप्रतिसङ्ख्यासमुपेक्षक
 इत्युच्यते । कन्दसंस्कारसमाध्यपरिहीनत्वाकन्दसंस्कारसमाध्य-
 परिहीन इत्युच्यते । वीर्यसंस्कारसमाध्यनाच्छेद्यापरिहीनवीर्य-

त्वादीर्यसंस्कारसमाध्यपरिहीनवौर्य इत्युच्यते । स्तृत्यपरिहीन-
त्वादपरिहीनस्तृतिरित्युच्यते । अपरिहीनप्रज्ञत्वादपरिहीन-
प्रज्ञ इत्युच्यते । विमुक्त्यपरिहीनत्वादपरिहीनविमुक्तिरित्युच्य-
ते । विमुक्तिज्ञानादर्शनप्रहीनत्वादपरिहीनविमुक्तिज्ञानदर्शनं
इत्युच्यते । सर्वकायकर्मवाकर्मभनस्कर्मज्ञानपूर्वङ्गमज्ञानानु-
परिवर्त्तिसमन्वागतत्वात् सर्वकायवाङ्मनस्कर्मज्ञानपूर्वङ्गमज्ञा-
नानुपरिवर्त्तिज्ञानसमन्वागत इत्युच्यते । अतीतानागतप्रत्युत्प-
न्नेषु अध्वासङ्गात्प्रतिहतज्ञानदर्शनसमन्वागतत्वात् अध्वासङ्गा-
प्रतिहतज्ञानदर्शनसमन्वागत इत्युच्यते । अनावरणविमोक्षप्रति-
लब्धत्वादानावरणविमोक्षप्राप्त इत्युच्यते । अधिष्ठितसर्वसत्त्वचरि-
त्र (१) प्रवेशकौशल्यावस्थितत्वादधिष्ठितसर्वसत्त्वचरित्रप्रवेशकौश-
ल्यावस्थित इत्युच्यते । यथा प्रत्यहं धर्मदेशनाकुशलत्वाद्यथा
प्रत्यहं धर्मदेशनाकुशल इत्युच्यते । सर्वस्वराङ्गमण्डलपरमपार-
मिताप्राप्तत्वात् सर्वस्वराङ्गमण्डलपरमपारमिताप्राप्त इत्युच्यते ।
सर्वरुतप्रतिरुतनिश्चारणकौशल्यप्राप्तत्वाद्देवनागयक्षगन्धर्वासुर-
गरुडकिन्नरमंहोरगरुत इत्युच्यते । ब्रह्मस्वरुतरवितनिर्घोष
इत्युच्यते । कलविङ्गरुतस्वर इत्युच्यते । दुन्दुभिसङ्गीतरुतस्वर
इत्युच्यते । धरणीतलनिर्नादनिर्घोषस्वर इत्युच्यते । सागर-
नागेन्द्रमेघस्तनितगर्जितघोषस्वर इत्युच्यते । सिंहवृषभितनि-
गर्जितनिर्घोषस्वर इत्युच्यते । सर्वसत्त्वरुतरवितानुचरणमन्त्रो-
षणस्वर इत्युच्यते । असङ्गानावरणसर्वर्षणमण्डलाभिरोधन-

१ कचिदपि अन्य चरित्र शब्दा नास्ति ।

खर इत्युच्यते । एकहतासर्व्वरूपसम्प्रापणखर इत्युच्यते । ब्रह्मे-
न्द्रपूजित इत्युच्यते । देवेन्द्रसंस्कृत इत्युच्यते । नागेन्द्रनमस्कृत
इत्युच्यते । यक्षेन्द्रावलोकितमुखमण्डल इत्युच्यते । गन्धर्व्वेन्द्रो-
पगीत इत्युच्यते । राक्षसेन्द्रप्रसक्तेन्द्रियानिमिषनयनसम्प्रेक्षित
इत्युच्यते । असुरेन्द्राभिप्रणत इत्युच्यते । गरुडेन्द्राविहिंसाप्रे-
क्षित इत्युच्यते । किन्नरेन्द्राभिष्टुत इत्युच्यते । महारगेन्द्राभिल-
षितदर्शन इत्युच्यते । मनुजेन्द्राभिसम्पूजित इत्युच्यते । अर्द्धन्ग-
णसङ्गमेवित इत्युच्यते । सर्व्वबोधिसत्त्वसमादायकसमुत्तेजकस-
म्प्रहर्षक इत्युच्यते । निरामिषधर्मदेशक इत्युच्यते । अक्षुण्णपद-
व्यञ्जनावन्ध्यधर्मदेशक इत्युच्यते । कालानतिक्रमणधर्मदेशक
इत्युच्यते । इति ।

इदमैवेय धर्मचक्रप्रवर्त्तनं तथागतगुणवर्षप्रदेशस्य यत्कि-
ञ्चिदवतारमात्रं सङ्क्षेपनिर्देशतो विस्तरेण पुनर्मैवेय तथागतः
कल्पं वा कल्पावशेषं वा निर्दिशेत् । न चास्य निर्देश्यमानस्य
पर्यन्तो भवेत् ।

अथ खलु भगवांस्तस्यां वेलायामिमा गाथा अभाषत ।

गम्भीरं दुर्दृशं शूक्ष्मं धर्मचक्रं प्रवर्त्तितम् ।

यत्र मार्गे न गाहन्ते (१) सर्व्वे च परतीर्थिकाः ॥

अनालयं निष्प्रपञ्चमनुत्पादमसम्भवम् ।

त्रिविक्रं प्रकृतिशून्यं धर्मचक्रं प्रवर्त्तितम् ॥

अनार्यूहमजिर्यूहमनिमित्तमलक्षणम् ।

समताधर्मानिर्देशं चक्रं बुद्धेन वर्णितम् ॥
 मायामरीचि स्वप्नादक चन्द्रप्रतिशुक्लाः ।
 यथैते तथ चक्रं लोकनाथेन वर्णितम् (१) ॥
 प्रतीत्यधर्माश्चोतारमनुच्छेदमशाश्वतम् (२) ।
 सर्व्वदृष्टिसमुच्छेदो धर्मचक्रमिति स्मृतम् ॥
 आकाशेन सदा तुल्यं निर्विकल्पं प्रभास्वरम् ।
 अनन्तमध्यनिर्देशं धर्मचक्रमिहोच्यते ॥
 अस्तिनास्तिविनिर्मुक्तमात्मनैरात्यवर्जितम् ।
 प्रकृत्या जातनिर्देशं धर्मचक्रमिहोच्यते ॥
 भूतकोटिमकोटी च तथतायां तथत्वतः (३) ॥
 अद्वयो धर्मनिर्देशो धर्मचक्रं निरुच्यते ॥
 चक्षुः स्वभावः शून्यं च श्रोत्रं घ्राणं तथैव च ।
 जिह्वा कायश्च चित्तञ्च शून्यात्मा नो निरीहकः ॥
 इदं तदीदृशं चक्रं धर्मचक्रं प्रवर्णितम् ।
 बोधयत्यबुद्धसत्त्वांस्तेन बुद्धो निरुच्यते ॥
 स्वयं मयानुबुद्धोऽयं स्वभावो धर्मलक्षणम् ।
 ष्टे परोपदेशेन स्वयम्भूस्तेन चक्षुष्मान् ॥
 सर्व्वधर्मावशिप्राप्तो धर्मस्वामी निरुच्यते ।
 नयानयजो धर्मेषु नायकस्तेन चोच्यते ॥

१ “मायामरीचि स्वप्नादक चन्द्रप्रतिशुक्लाः” मयामरीचिः स्वप्नादकं चन्द्रप्रति-
 विम्बा इत्यर्थः । “तथ” तथा ।

२ “प्रतीत्यधर्माश्चोतारम्” प्रतीत्यधर्मावतारम् ।

३ “भूतकोटिमकोटी च” भूतकोट्या अकोट्या इत्यर्थः ।

यथा भवन्ति विनेया विनयन्यमितां जनां ।
 विनेयपारमिप्राप्तस्तेन प्रोक्ते विनायकः (१) ॥
 नष्टमार्गा हि ये सत्त्वा मार्गं देशेमि उत्तमम् ।
 नयामि पारिमं तीरं तस्मादस्मि विनायकः (२) ॥
 सङ्गहावस्तुज्ञानेन सङ्गृह्य जनतामहम् ।
 संसाराटविनिस्तीर्णः सार्यवाहस्ततो ह्यहम् (३) ॥
 वशवर्त्ती सर्वधर्मेषु तेन धर्मेश्वरो जिनः ।
 धर्मचक्रं प्रवर्त्तिता धर्मराजो निरुच्यते (४) ॥
 धर्मदानपतिः शास्ता धर्मस्वामी निरुच्यते ।
 सुयष्टयज्ञः सिद्धार्थः पूर्णोऽसि सर्वमङ्गलः (५) ॥
 आश्वासकः प्रेमदर्शी प्रहुरो महारहणञ्जहः ।
 उत्तीर्णभवसङ्ग्रामो मुक्तो मोचयिता प्रजाः ॥
 आलोकभूतो लोकस्य प्रज्ञाज्ञानप्रभङ्करः ।
 अज्ञानतममोहन्ता (६) उल्काधारी महाप्रभः ॥
 महावैद्यो महाज्ञानी सर्वक्लेशचिकित्सकः ।
 सत्त्वानां क्लेशविद्धानां शल्यहर्त्ता निरुत्तरः ॥

१ “विनेया” विनययुक्ता इत्यर्थः । “विनयन्यमितां जनां” विनयन्यमिता-
 न्नानित्यर्थः । “विनेयपारमिप्राप्तः” विनेयपारमिताप्राप्तः ।

२ “पारिमं तीरं” पारमितातीरे परतीरे वा । “देशेमि” उपदिशामि ।

३ “सङ्गृह्यवस्तुज्ञानेन” सङ्गृह्यवस्तुज्ञानेन । “संसाराटविनिस्तीर्णः” संसाराट-
 वीनिस्तीर्णः ।

४ “प्रवर्त्तिता” प्रवर्त्तयित्वा “निरुच्यते” निरुच्यते वा पाठः ।

५ “सर्वमङ्गलः” सिद्धमङ्गल इति वाच पाठः ।

६ “अज्ञानतममोहन्ता” अज्ञानतममोहनेत्यचितम् ।

सर्वलक्षणसम्पन्नः सर्वव्यञ्जनशोभितः ।

सज्जन्तभद्रकायेन क्षीनानां चानुवर्त्तकः ॥

दशभिर्बलैः सुबलवान् वैशारद्यविशारदः ।

आवेणिकैरष्टादशैरग्रयानी 'मंहामुनिः' ॥

• एष सङ्क्षेपनिर्देशो धर्मचक्रं प्रवर्त्तते ।

तथागतस्य गुणवर्णः 'परीतोयं' (१) प्रकाशितः ॥

बुद्धं ज्ञानमनन्तं हि आकाशविपुलं समम् ।

क्षपयेत्कल्प भाषन्तो (२) न च बुद्धगुणक्षय इति ॥

इति श्रीललितविस्तरे धर्मचक्रप्रवर्त्तनपरिवर्त्तो नाम
षड्विंशतितमः ॥ २६ ॥

सप्तविंशाध्यायप्रारम्भः ॥

अथ खलु देवपुत्रा येस्तथागतोऽधिष्ठितोऽभूदस्य धर्मपर्या-
यस्य सम्प्रकाशनतायै सह महेश्वरनन्दनसुनन्दनचन्दनमहित-
प्रशान्तविनीतेश्वरप्रमुखा अष्टादशशुद्धावासकायिका देवपुत्र-
शतसहस्राणि ये तथागतस्य धर्मचक्रप्रवर्त्तनेऽपि सन्निपतिता
अभूवन् । तत्र भगवांस्तान्महेश्वरदेवपुत्रप्रमुखाञ्कुद्धावांसका-
यिकान्देवपुत्रानामन्वेयते स्म । अयं मार्षा, ललितविस्तरो नाम
धर्मपर्यायः सूत्रान्तो महावैपुल्यबोधिसत्त्वविकीर्णितः । बुद्ध-
विषये ललितप्रवेश आत्मोपनायिकस्तथागतेन भाषितस्तं यू-

१ "परीतोयं" परितोयं ।

२ "कल्प भाषन्तो" कल्पं भाषमाणः कश्चिदित्यर्थः ।

यमुद्गृहीत्वा धारयत वाचयत चेदमियं धर्मनेत्री वैस्तारिकी भविष्यति । बोधिसत्त्वयानिकाश्च पुङ्गवा इमं धर्मपर्यायं श्रुत्वा दृढतरं वीर्यमालस्यन्ते । अनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधाबुद्धाराधिमुक्तिकाश्च सत्त्वा महाधर्महर्षवेगं सञ्जनयिष्यन्ति । मारपक्षश्च निर्गृहीतो भविष्यति । सर्वपरप्रवादिनश्चावतरि न लस्यन्ते । ” युष्माकं च तत्तद्धर्मदेशनाध्वेषणा कुशलमूलं महार्थिकं भविष्यति महाफलं महानुमंशा । यः कश्चिन्मार्घा अस्य ललितविस्तरस्य धर्मपर्यायस्याञ्जलिं सम्प्रगृहीतं करिष्यति सोऽष्टाबुद्ध्यान्धर्मान् प्रतिलस्यते । कतमान्यष्टौ तद्यथा । उत्कृष्टरूपं प्रतिलस्यते । उत्कृष्टबलं प्रतिलस्यते । उत्कृष्टपरिवारं प्रतिलस्यते । उत्कृष्टप्रतिभानं प्रतिलस्यते । उत्कृष्टनैष्कर्म्यं प्रतिलस्यते । उत्कृष्टचित्तपरिशुद्धिं प्रतिलस्यते । उत्कृष्टसमाधिसम्यग्दं प्रतिलस्यते । उत्कृष्टप्रज्ञावभासं प्रतिलस्यते । इमान्यष्टाबुद्ध्यान्धर्मान् प्रतिलस्यते । यः कश्चिन्मार्घा इमं ललितविस्तरं धर्मपर्यायं भाषितुकामस्य धर्मभानकस्य धर्मासनं प्रज्ञापयिष्यति । तस्याष्टावासनप्रतिलम्भाः प्रतिकाङ्क्षितव्याः सहप्रज्ञप्त आसने । कतमा अष्टौ । तद्यथा । श्रेष्ठासनप्रतिलम्भः । शुद्धपत्यासनप्रतिलम्भः । चक्रवर्त्यासनप्रतिलम्भः । लोकपालासनप्रतिलम्भः । शक्रासनप्रतिलम्भः । वशवर्त्यासनप्रतिलम्भः । ब्रह्मासनप्रतिलम्भः । बोधिमण्डवरायगतस्य बोधिसत्त्वभूतस्य प्रत्युदावर्त्यनिहतमारप्रभ्यर्थिकसिंहासनप्रतिलम्भः । अनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिं भविष्यन्तुद्गस्य अतोनुत्तरधर्मचक्रप्रवर्त्तनासनप्रति-

लभ्यते प्रकाङ्क्षितव्याः । इत्यष्टौ वासनप्रतिलब्धाः प्रतिकाङ्क्षितव्याः ॥

यः कश्चिन्मार्षा इमं ललितविस्तरं धर्मपर्यायं भाषमाणाय साधुकारं दास्यति । सोऽष्टौ वाक्परिशुद्धीः प्रतिलभ्यते ॥ कतमा अष्टौ ॥ तद्यथा । सथावादितयाकारितां सत्यानुपरिवर्त्तिवाक्परिकर्मपरिशुद्ध्या । आदेयवचनतां पर्वदभिभवनतया । ग्राह्यवचनतामनुद्धरणतया । श्लक्ष्णमधुरवचनतामपारुख्यसत्यसङ्ग्रहणतया । कलविद्धरुतस्वरतां कायचित्तोत्प्लव्णकरणतया । मधुरवचनतां अपारुख्यसत्त्वसङ्ग्रहणतया । ब्रह्मस्वरतां सर्वस्वराभिभवनतया । सिंहघोषाभिगर्जितस्वरतां सर्वपरप्रवादिभिरनभिभवनतया । बुद्धस्वरतां सर्वसत्त्वेन्द्रियपरितोषणतया (१) । इमा अष्टौ वाक्कर्मपरिशुद्धीः प्रतिलभ्यते ॥

यः कश्चिन्मार्षा इमं ललितविस्तरं धर्मपर्यायं पुस्तकलिखितं कृत्वा धारयिष्यति सत्करिष्यति गुरुं करिष्यति मानयिष्यति पूजयिष्यति अमात्यस्य चिन्तयति चतुर्दिगमस्य धर्मपर्यायस्य वर्णनं भविष्यति वर्षञ्चाचारयिष्यति आगच्छतीमं धर्मपर्यायं लिखितं धारयति वाचयति चिन्तयति स्वाध्येति सोऽष्टौ महानिधानानि प्रतिलभ्यते ॥ कतमान्यष्टौ महानिधानानि ॥ यदुत स्मृतिनिधानं सममतमोषणतया । अप्रतिनिधानं बुद्धिप्रभेदनतया । गतिनिधानं सर्वसूत्रान्तार्थगत्यनुरागतया । धारणीनिधानं सर्वश्रुतधारणतया । प्रतिभानिधानं प्रति-

लभेते सर्व्वसत्त्वसुभक्षितसम्भाषणतया । धर्मनिधानं प्रति-
 भते सद्गर्भप्रतिलक्षणतया । बोधिचित्तनिधानं त्रिरत्नवंशा-
 नुपच्छेदतया । प्रतिपत्तिनिधानश्चानुत्पत्तिकधर्मशान्तिप्रति-
 लम्भतया । इमान्यष्टौ निधानानि प्रतिलिख्यते ॥

यः कश्चिन्मार्गा इमं ललितविस्तरं धर्मपर्यायं सुप्रव-
 र्त्तितं कृत्वा धारयिष्यति । सोऽष्टौ सम्भारान् परिपूरयिष्यति ॥
 कतमानष्टौ ॥ यदुत दानसम्भारं परिपूरयिष्यति अमात्सर्य्य-
 चित्ततायै । शीलसम्भारं परिपूरयिष्यति सर्व्वकल्याणाभिप्राय-
 परिपूरणतायै । श्रुतसम्भारं परिपूरयिष्यति असञ्जप्रज्ञासमु-
 दानतायै । समयसम्भारं परिपूरयिष्यति सर्व्वसमाधिसमाप-
 न्यामुखीकरणतायै । विदर्शनासम्भारं परिपूरयिष्यति त्रैविद्या-
 विद्याप्रतिपूर्त्यै । पुण्यसम्भारं परिपूरयिष्यति लक्षणानुव्यञ्जन-
 बुद्धचेत्रालङ्कारपरिशुद्धौ । ज्ञानसम्भारं परिपूरयिष्यति सर्व्व-
 सत्त्वयथाधिमुक्तिसन्तोषणतायै । महाकरुणासम्भारं परिपूर-
 यिष्यति सर्व्वसत्त्वपरिपाचनतायै । इमान्यष्टौ सम्भारान् परिपू-
 रयिष्यति ॥

यः कश्चिन्मार्गा इमं ललितविस्तरं धर्मपर्यायमपरेभ्यो
 विस्तरेण सम्प्रकाशयिष्यति एवञ्चित्तो यदुत कथममी सत्त्वा
 एषामेवंरूपणां धर्माणां लाभिनो भवेयुरिति । स तेन कुश-
 लमूलेनाष्टौ महापुण्यताः प्रतिलिख्यते ॥ कतमा अष्टौ ॥ तच्च-
 या । राजा भवति चक्रवर्त्ती इयं प्रथमा महापुण्यता । चतु-
 र्महाराजकायिकानां देवानामाधिपत्यं कारयिष्यतीत्यं द्वितीया

महापुण्यता । शक्रो भविष्यति देवेन्द्र इयं तृतीया महापुण्यता ।
सुयामो भविष्यति देवपुत्र इयं चतुर्थी महापुण्यता । सन्तु-
षितो भविष्यतीयं पञ्चमी महापुण्यता । सुनिर्मितो भविष्य-
तीयं षष्ठी महापुण्यता । वशवर्त्ती भविष्यति देवराज इयं सप्तमी
महापुण्यता । ब्रह्मा च भविष्यति महाब्रह्मा इयं अष्टमी महा-
पुण्यता । अन्ते च तथागतो भविष्यति । अर्हन् सम्यक्सम्बुद्धः
सर्वाकुशलधर्मप्रहीणः सर्वकुशलधर्मसमन्वागतः । इमा अष्टौ
महापुण्यताः प्रतिलिख्यते ॥

यः कश्चिन्मार्गा ललितविस्तरं धर्मपर्यायं भाष्यमाणमव-
हितः श्रोता श्राव्यति । सोऽष्टौ चित्तनिर्मलतां प्रतिलिख्यते ।
कतमा अष्टौ ॥ यदुत मैत्रो प्रतिलिख्यते सर्वदोषनिर्घाताय ।
करुणां प्रतिलिख्यते सर्वविहिंसोत्सर्गाय । मुदितां प्रतिलिख्यते
सर्वाकारात्ययांपकर्षणतायै । उपेक्षाम्प्रतिलिख्यते अनुनयप्रति-
घोत्सर्गाय । चत्वारि ध्यानानि प्रतिलिख्यते सर्वरूपधातुवशव-
र्त्तितायै । चतस्र आरूढ्यसमापत्तीः प्रतिलिख्यते चित्तवशव-
र्त्तितायै । पञ्चाभिज्ञाः प्रतिलिख्यते अन्यबुद्धक्षेत्रगमनतायै ।
सर्ववासनानुसन्धिसमुद्घाटं प्रतिलिख्यते शूरङ्गमसमाधिप्रतिलि-
खाय । इमा अष्टौ चित्तनिर्मलताः प्रतिलिख्यते ॥

यस्मिंश्च मार्गा ग्रामे वा नगरे वा निगमे वा अनपदे वा
जनपदप्रदेशे वा चङ्क्रमे वा विहारे वा ललितविस्तरे । धर्मा-
पर्यायः प्रचरिष्यति । तत्राष्टौ भयानि च भविष्यन्ति स्थाप-
यित्वा पूर्वकर्मविपाकम् ॥ कतमान्यष्टौ ॥ यदुत राज्यसङ्गोभ-

भयं न भविष्यति । चौरसङ्क्षोभभयं न भविष्यति । व्याड-
सङ्क्षोभभयं न भविष्यति । दुर्मित्तकान्तारसङ्क्षोभभयं न
भविष्यति । अन्यान्यकलहविवादविग्रहसङ्क्षोभभयं न भवि-
ष्यति । देवसङ्क्षोभभयं न भविष्यति । नागयत्तसङ्क्षोभभयं न
भविष्यति । सर्वोपद्रवसङ्क्षोभभयं न भविष्यति । इमानि मा-
र्षास्तत्राष्टौ भयानि न भविष्यन्ति स्थापयित्वा पूर्वकर्मविपाकम् ॥

सङ्क्षेपान्मार्षा यदि तथागतकल्पस्थितिकेनायुःप्रमाणेन
रात्रिन्दिवसमधितिष्ठमानोऽस्य धर्मपर्यायस्य वर्षं (१) भाषेत
नैवास्य धर्मपर्यायस्य वर्षपर्यन्तो भवेत् । न च तथागतप्रति-
भानस्य क्षयो भवेत् । अपि तु खलु पुनर्मार्षा यथैव तथाग-
तस्य शील समाधिप्रज्ञाविमुक्तिज्ञानदर्शनमप्रमाणपर्यन्तमेवमेव ।
य इमं मार्षा धर्मपर्यायमुद्गृहीष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति
लिखिष्यति लेखयिष्यति पर्यावाष्यति प्रवर्त्तयिष्यति पर्षन्मध्ये
च विस्तरेण सम्प्रकाशयिष्यति अनेन चित्तेन कथममी सत्त्वा
एवमुदारस्य धर्मस्य लाभिनः स्युरिति । तेषामपि नास्ति
पुण्यपर्यन्तः ॥

ततः खलु भगवानायुश्रान्तं महाकाश्यपमामन्त्रयते स्म आयु-
श्रान्तञ्चानन्दं मैत्रेयञ्च बोधिसत्त्वम् । महासत्त्वा इमामहं मार्षा
असंख्येयकलकोटिनिनयुतशतसहस्रसमुदानीतामनुत्तरां सम्य-
क्सम्बोधिं युष्माकं हस्ते परिदाम्यनुपरिदामि (२) परमयाः प-

१ "वर्षं" वर्णानामित्यर्थः । अत्र वर्णशब्दो वर्णनाशब्दार्थे व्यवहृतः सर्वत्र ।

२ "परिदाम्यनुपरिदामि" परिददाम्यनुपरिददामि ।

रिनन्द्या स्वयञ्चैवमिमं धर्मपर्यायं धारयत परेभ्यश्च विस्त-
रेण सम्प्रकाशयत ।

अथ खलु भगवानस्यैव धर्मपर्यायस्य भूयस्या मात्रया-
ऽनुपरिनन्दनार्थं तस्यां वेलायामिमां गाथां अभाषत ।

सत्त्वा दृष्टा ये मय्य बुद्धदृष्ट्या
स्युस्ते हन्त शारिपुत्रेण तुल्याः ।
तांश्च कश्चित् पूजयेत् कल्पकोट्या-
स्तुल्यां गङ्गावालिकाभिर्यथैव (१) ॥
प्रत्येकबुद्धाय तु यस्य पूजां
कुर्यादहोरात्रमपि प्रहृष्टः ।
माल्यैः प्रकारैश्च तथाऽपरैश्च
तस्मादयं पुण्यकृतो विशिष्यते ॥
सत्त्वा यदि प्रत्ययैर्जिनानां
तान् पूजयेत् कश्चिदिहाप्रमत्तः ।
पुष्पैश्च गन्धैश्च विलेपनैश्च
कल्याणलोकाः सततं हि तत्परे ॥
एकस्य यश्चैव तद्गागतस्य
कुर्यात् प्रणाममपि चैक (२) मोऽपि ।
प्रसन्नचित्तोऽथ वदेन्नमोऽर्हते
तस्मादिदं श्रेष्ठतरञ्च पुण्यम् ॥

१ “कल्पकोट्यास्तुल्यां गङ्गावालिकाभिः” कल्पकोटिपुष्पेभ्यः (पूजकानां) गङ्गा
वालिकाभिस्तुल्यं पुण्यफलं भवेदित्यर्थः ।

२ “चैक” चैक ।

बुद्धा भवेयुर्यदि सर्व्वसत्त्वा-
 स्तां पूजयेद्यश्च यथैव पूर्व्वम् ।
 दिव्यैश्च पुष्पैरथ मानुषैर्वरैः
 कल्पाणल्लोकां सततं हि तत्परः (१) ॥
 यस्मैव सद्बुद्धमविलोपकाले
 त्यक्त्वा स्वकायश्च तथैव जीवितम् ।
 दद्याद्दोरात्रमिदं हि सूत्रं
 विशिष्यते पुण्यमिदं हि तस्मात् ॥
 यस्येक्षितं पूजयितुं विनायकां
 प्रत्येकबुद्धांश्च तथैव आवकां (२) ।
 दृढं समुत्पाद्य स बोधिचित्तं
 इदं सदा सूत्रवरं दधातु ॥
 राजा ह्ययं सर्व्वसुभाषितानां
 योऽभ्युद्गतः सर्व्वतयागतानाम् ।
 गृहे स्थितस्तस्य तथागतः सदा
 तिष्ठेदिदं यत्र हि सूत्ररत्नम् ॥
 प्रतिभासमाप्नोति शुभामनन्ता-
 मेकं पदं वक्ष्यति कल्पकोट्याः (३) ।
 न व्यञ्जनाद्भस्यति नापि चार्था-

१ "स्तां पूजयेत्" तान् पूजयेत् । "कल्पाणल्लोकां सततं हि तत्परः" कल्पाणल्लो-
 कान् सततं हि तत्परे आश्रयतीत्यर्थः ।

२ "विनायकां" विनायकान् । "आवकां" आवकान् ।

३ "शुभामनन्तां" शुभमनन्तं । "कल्पकोट्याः" कल्पकोटिपर्यन्तं ।

इदं ददाति यः सुखमिदं परेभ्यः ॥

अनुत्तरोऽसौ नरनायकानां

सत्त्वा न कश्चित् सदृशोऽस्य विद्यते ॥

भवेत् समुद्रेण समश्च सोऽक्षयः

श्रुत्वा हि यो धर्ममिमं प्रपद्यत इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनाः ॥ ते महेश्वरदेवपुत्रपूर्वज्जमाः
शुद्धावासकायिका देवपुत्रा मैत्रेयपूर्वज्जमाश्च सर्वबोधिसत्त्वा
महामत्त्वा महाकाश्यपपूर्वज्जमाश्च सर्वे महाश्रावकाः सदेव-
मानुषासुरगन्धर्वगरूडाश्च लोका भगवतो भाषितमभ्यनन्द-
न्निति (१) ॥

इति श्रीललितविस्तरे निगमपरिवर्त्ती नाम सप्तविंश-
तितमः ॥ २७ ॥

श्रीसर्वबोधिसत्त्वचर्याप्रस्थानो ललितविस्तरो नाम महा-
यानसूत्रं रत्नराजमिति समाप्तम् ॥

ये धर्मा हेतुप्रभावा हेतुस्तेषां तथागतः ।

क्षयदत्तेषाञ्च यो निरोध एवादी महाश्रमणः ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

१ भाषितमभ्यनन्द इत्यतः परं वक्ष्यमाणपद्यद्वयमत्रत्यषट्पुष्पकानां मध्ये पुस्त-
कद्वये एव वर्त्तते ।

सपर्यदा पूज्यति धर्मराजमतुल्यरूपश्च गौरवेण ।

ध्वजापताकासमलङ्कृतेन सप्रज्ञानारायणशङ्करादयः ॥

जम्बुदेवाः सुमेरौ त्रिभुवनमहितं शक्यमिदं प्रणम्य

गन्धर्वमण्डलाश्च अपरसुरगणाः स्वास्त्यं सम्पूज्यः ।

नानारत्नेर्विचित्रैः प्रवरसुरचितं यानश्रेष्ठं प्रश्रु-
त्वा ॥

माह्व्य सम्प्रणम्य सकलनरगणा दिव्यलोकं प्रमदन् ॥

